

Den danske Stats Statistik

fremstillet

ved

Adolph Frederik Bergsøe.



Andet Bind.

Om den danske Stats Landboforhold, Agerdyrkning, Industri og Handel.

> Man sagt oft: Zahlen regieren die Welt. Das aber ist gewiß, daß Zahlen zeigen wie sie regiert wird.
>
> Göthe.

Kjøbenhavn.

Trykt paa Forfatterens Forlag

hos Bianco Luno.

1847.

Indholdsfortegnelse.

Anden Hoved-Afdeling.

Om den danske Stats Cultur.

Første Afdeling.

Om den materielle Cultur.

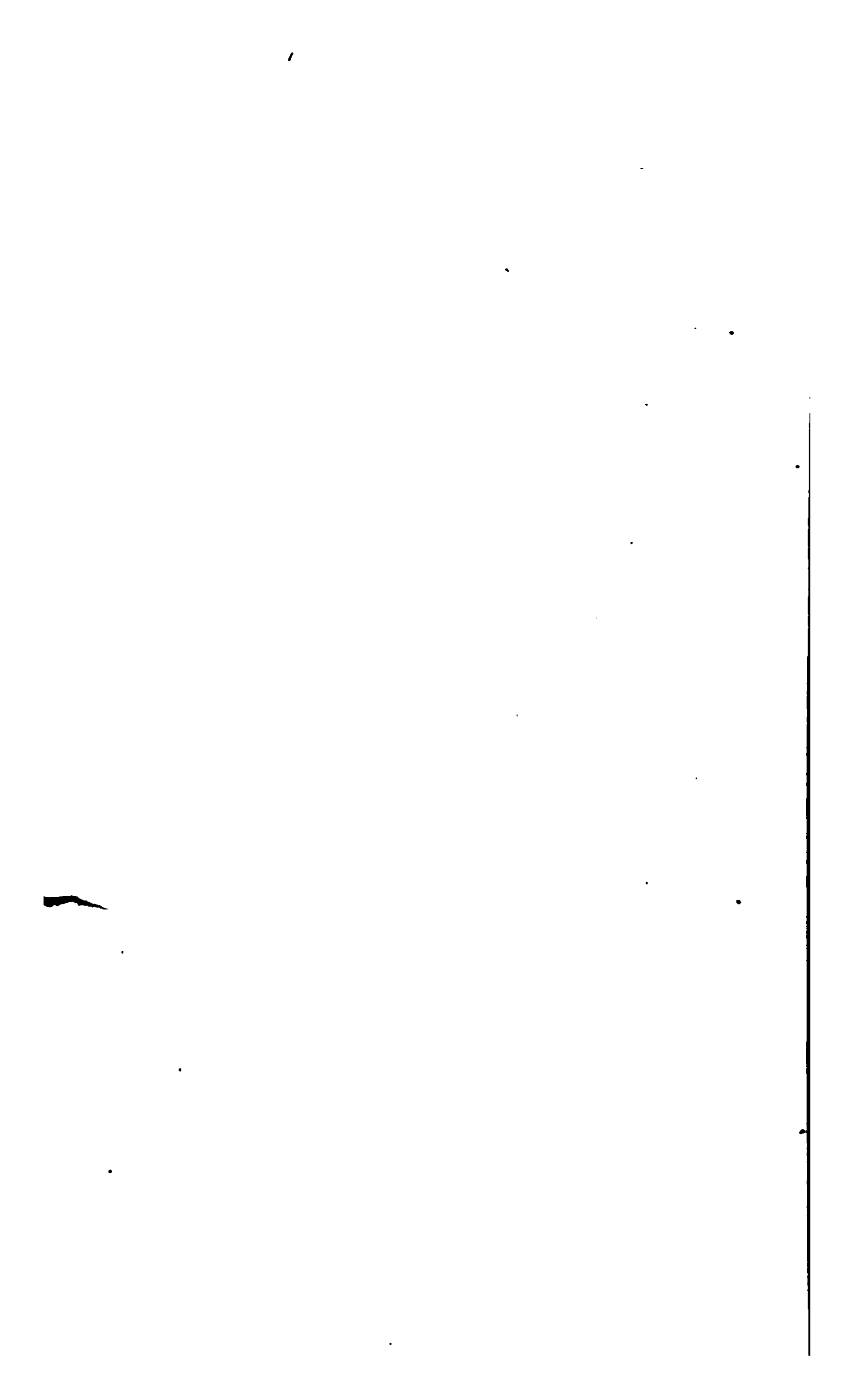
Første Afsnit. Om raae Stoffers Frembringelse.

Andet Afsnit. Om raae Stoffers Forædling.

Tredie Afsnit. Om raae og forædlede Stoffers Omsætning eller om Handlen.

Den danske Stats Statistik.

Anden Deel.



Anden Hovedafdeling.

Om den danske Stats Cultur.

Ved Ordet Cultur forstaaer Man, naar dette Ord bruges i en Statistik, saavel hele den Deel af en Nations Virksomhed, som gaaer ud paa at afbenytte og udvikle de i Land og Folk værende Kræfter, som den Grad af Udvikling, hvilken disse have naaet (Culturtilstanden); og da disse Kræfter deels ere physiske, deels aandelige, saa deler Fremstillingen af Culturen sig saaledes i to Hovedafdelinger, nemlig i Fremstillingen af den physiske eller materielle, og af den aandelige eller immaterielle Cultur.

Første Afdeling.

Om den materielle Cultur.

De i Landet værende Naturkræfter og den hos Folket værende Arbeidskraft danne Grundvolden for en Stats materielle Cultur, og med jo større Flid og Dulighed samme afbenyttes til Naturprodukters eller raae Stoffers Frembringelse, Forædling og Ombytning, desto større er Statens materielle Cultur. — Det er derfor de raae Stoffers Frembringelse, deres Forædling ved Huus- og Kunstflid og Omsætning ved Handel, som i det Følgende vil være Gjenstandene for vor Betragtning.

Første Afsnit.

Om raae Stoffers Frembringelse.

A. Vegetabilske.

§ 17.

1) Om Agerdyrkningen.

At omtrent $\frac{2}{3}$ Deel af den danske Stat bestaaer af Agerland, er allerede omtalt i den første Deel af dette Skrift, hvor Læseren S. 188—242 og S. 495 vil finde udførlig Underretning om i hvad Grad saavel hele Landet som dets enkelte Dele egne sig til Agerdyrkning, og S. 195 om Forholdet i Kongeriget Danmark imellem det besaaede og det ubesaaede Areal. — Af hvad sammestedes er anført angaaende Jordens Frugtbarhedsforhold i Landets forskjellige Dele, og af hvad S. 322—324 er bemærket angaaende de climatiske Forhold, fremgaaer det tydeligt at vort Fædreland i det Hele taget er vel skikket til Agerdyrkning. Denne udgjør derfor ogsaa Hovednæringskilden for den danske Stats Befolkning, og af Kongeriget Danmarks Beboere fandt i Aaret 1840 596,751, altsaa 465^{12} af hver 1000, deres Underhold ved Agerbrug,*) (nemlig 99,800 Driftsforstandere eller Hovedpersoner, 351,056 Koner, Børn, Slægtninge eller ellers ved dem forsørgede, 136,335 Tyende og 9560 andre Medhjelpere); og i alle tre

*) Ved Agerbrug levede nemlig i Aaret 1840 i Kongeriget af hver 1000 af Befolkningen

77^{79} som Hovedpersoner eller Driftsforstandere
273^{62} Koner og Børn,
106^{26} Tyende
7^{45} Medhjelpere.

I Alt 465^{12} af hver 1000 af Befolkningen.

Hertugdømmer tilsammen var der 263,631, eller 310^{53} af hver 1000, som levede ved Agerbrug,*) nemlig 37,327 Hovedpersoner, 150466 Koner, Børn og andre Forsørgede, 71167 Tyende og 4671 andre Medhjelpere. — Størstedelen af Dagleierklassen i Landdistrikterne, hvilken i Kongeriget i Aaret 1840 udgjorde 104, og i Hertugdømmerne 229 af hver 1000 af Landbefolkningen,**) har imidlertid ligeledes sit Underhold ved Arbeide for de egenlige Jordbrugere og kan altsaa godt siges at have sit Erhverv ved Agerdyrkning, (ligesom ogsaa et ikke ringe Antal af de til de øvrige Næringsklasser hørende, for Ex. Præsterne, drive Jordbrug ved Siden af deres Hovedvirksomhed), og over Halvdelen af Folkemængden har saaledes, saavel i Kongeriget som i Hertugdømmerne, sit Underhold ved Agerbrug.

Hvorledes det nysanførte Totalantal af 596751 for Kongeriget, og 263631 for Hertugdømmerne, er fordeelt paa den danske Stats forskjellige Dele, sees af følgende Tabel, til hvilken der, til nærmere Belysning af Sagen, er føiet en Rubrik, der indeholder Dagleierklassens Antal.

---

*) Ved Agerbrug levede nemlig i Aaret 1840 i Hertugdømmerne

43^{97}	som Hovedpersoner
177^{23}	Koner og Børn
83^{83}	Tyende
5^{50}	Medhjelpere.
I Alt 310^{53}	af hver 1000 af Befolkningen.

**) Mange af de mindre Grundeiere i Hertugdømmerne ere nok ved Folketællingen regnede til Dagleiernes Klasse, og den egenlige jordbrugende Klasse i Hertugdømmerne er derfor neppe saa meget mindre, og Dagleierklassen neppe saa meget større end i Kongeriget, som man af de oven anførte Tal skulde tro.

	Af Jordbrug leve *)				Daglejerklassens Antal paa Landet **)	
	Hovedpersoner	Koner og Børn.	Tyende.	Andre Medhjelpere	Hovedpersoner	Koner og Børn.
Sjelland	23652	83557	38152	2719	18286	47555
Møen	797	3006	1277	75	638	1704
Bornholm	1697	5898	1762	121	786	2110
Fyen	12646	43995	19939	1221	4842	12783
Langeland	1885	4723	2215	129	532	1373
Lolland	3829	13394	7138	536	2620	6638
Falster	1627	5534	2803	121	965	2378
Nørre-Jylland	54167	190949	63049	4688	13549	31509
Hele Kongeriget	99800	351056	136335	9560	42220	106050
Slesvig	19544	71523	31730	1766	17081	46261
Holsteen	16031	70578	35166	2752	26289	75127
Lauenburg	1752	8365	4271	153	2934	8548
Alle 3 Hertugdømmer	37327	150466	71167	4671	46304	129936
Den danske Stat	137127	501522	207502	14231	88524	235986

Hvad det af den heromhandlede agerdyrkende Deel af Befolkningen drevne Jordbrug angaaer, da er dettes Omfang naturligviis høist forskjelligt, og Jordbrugerne kunne i saa Hen-

*) Herunder ere Huusmænd, der fornemmelig leve af Jordbrug, medregnede. Forvaltere, Forpagtere, Gartnere o. a. dl. ere medregnede under Medhjelperne.

**) Tyendets Antal blandt Daglejerklassen paa Landet er saa yderst ringe, (i hele Kongeriget nemlig kun 425 og i alle tre Hertugd. 924), at jeg ikke har troet at burde aabne det en Rubrik, men har udeladt samme, saa meget mere som jo ikke hele Daglejerklassen, men kun Størstedelen lever ved Jordbrug og altsaa kommer i Betragtning her. I Rubrikkerne for Hertugdømmerne ere Flekkernes Daglejere ikke regnede med, i det Flekkerne nemlig neppe kunne regnes til Landdistrikterne, naar Talen er om Jordbrug.

seende passende deles i tre Hovedklasser, nemlig i Huusmændenes, Boundernes og Herremændenes eller Proprietairernes, alt eftersom den Paagjeldende er i Besiddelse af et Huus, en Bondegaard, eller en Hovedgaard.

Vi skulle nu i det Følgende betragte hver af disse tre Klasser noget nøiere, først for Kongeriget Danmarks og dernæst for Hertugdømmernes Vedkommende, efter her foreløbigen at have bemærket, at af Danmarks 377,264 Tdr. Hartkorn optog i Aaret 1835*) Hovedgaardsjorderne $9,^{4}$ Procent eller 35264 Tdr., Bøndergaardene 83^{4} Procent, eller 314,497 Tdr., Husenes Jordtillæg 5^{6} Procent eller 21297 Tdr., og Kjøbstedjorderne, som ikke kan henføres til nogen af disse tre Klasser, 1^{6} Procent eller 6206 Tdr.

A. Om Landboforholdene i Kongeriget Danmark.

1) Om Huse paa Landet, og om Huusmændene og deres Stilling og Retsforhold.

Som Huus ansees efter den danske Lovgivning ethvert Sted paa Landet, hvis Jordtillæg er under 1 Tønde Hartkorn,**) og Beboerne af slige smaae Steder henregnes i Lovgivnings-

*) Til Aaret 1835 referere ligeledes de andre angaaende Jordeiendommenes Fordeling anførte Tal sig; men de Forandringer, som Tiden senere har gjort i saa Henseende, ere ikke af nogen Betydenhed.

**) I ældre Dage henregnede Man til Husenes Klasse alle de Steder paa Landet, hvis Jordtillæg var saa lidet, at Beboerne ikke antoges med Rimelighed at kunne holde Heste paa samme. I den nyere Tid har imidlertid den ovenanførte, paa en Analogi fra flere Anordninger byggede Anskuelse om hvad der skal ansees for et Huus, efterhaanden vundet mere og mere Indpas og Styrke, og har ogsaa nylig erholdt en vigtig Stadfæstelse ved Udtrykkene i § 8 i Frdg. 22. Novbr. 1837.

sproget til Huusmændenes Klasse; men de allerfleste Huse have ikke engang ½ Tønde Hartkorn, og i Gjennemsnit kommer der kun $\frac{3}{16}$ Deel Tønde Hartkorn paa hvert Huus. I Jyllands Vestegne bruges Benævnelsen Huusmænd imidlertid saa godtsom ikke, men alle, hvis Jordbrug er under et Par Tdr. Hartkorn, kaldes sammesteds for „Smaamænd", hvilken Benævnelse altsaa indbefatter baade hvad Man i den øvrige Deel af Landet kalder for Boelsmænd, og Huusmænd.

I ældre Dage var de fleste Huse jordløse,*) og Husenes Antal var da ogsaa betydelig mindre end nutildags. — Grunden til at Husenes Antal i de sidste halvhundrede Aar er blevet saa betydelig forøget, er deels Hoveriets Afskaffelse paa en Mængde Godser, i det Man nemlig ved Opførelsen af en Deel Huse har søgt ved Huusmandsarbeide at erstatte en Deel af den Arbeidskraft Man mistede;**) deels de betydelige i den nyere Tid indførte Forbedringer i Agerdyrkningen, hvilke fordre flere arbeidende Hænder, samt endeligen Folkemængdens Tilvært, som altid er stærkest blandt den besiddelsesløse Deel af Nationen. At Husene paa Landet, som endnu for 60 Aar siden i Reglen vare jordløse, nu som oftest have et større eller mindre Jordtillæg, skyldes vel for en Deel den i Slutningen af forrige og i Begyndelsen af dette Aarhundrede indførte Udskiftning af Landet, som gjorde det betydelig lettere at tildele de jordløse Huse et Stykke Land, men fornemmelig dog til de kraftige Bestræbelser, som Regjeringen i vor Landbolovgivnings Reorganisationsperiode (fra 1784—1807) viste for paa forskjellige Maa-

*) Jordløse Huse kaldes i Lovgivningssproget for „Gadehuse".

**) I Jylland har dette dog mindre været Tilfældet, da Man sammesteds hyppigt ved Hoveriets Afskaffelse har udstykket Hovedgaardstaxten i Parceller, som Man har bortforpagtet eller solgt.

der at fremme denne vigtige Sag,*) af hvilken afdøde Statsminister Grev Christian Reventlov især har stor Fortjeneste. Blandt de 90,038 Huse, som der i Aaret 1835 fandtes paa Landet i Kongeriget Danmark**), var der derfor ogsaa kun 26,557 jordløse, altsaa ikke engang ⅓ Deel, medens de med Jord forsynede Huses Antal var 63,481. Af disse 90038 Huse var Halvdelen Leiehuse, Halvdelen Selveierhuse, 44165 nemlig Leiehuse, 38542 Selveierhuse og 7331 Arvefæstehuse, som Arvefæsteren har Lov til at sælge og

*) Ved Frdg. 8de Juni 1787 § 1 litra c blev det under visse Betingelser tilladt Godseierne at tage Jord fra Fæstegaardene for at lægge samme til jordløse Huse, og paa samme Maade blev det ved Pl. 16de Mai 1795 tilladt ved Udskiftninger at fratage Gaardlodderne saa megen Jord, at der kunde oprettes saa mange nye med Jord forsynede Huse, at disses Antal i det Mindste var lige med Gaardenes. Ved Frdg. 25 Marts 1791 § 7 (jfr. § 8) blev det tilladt at nedlægge Bøndergaarde, naar sammes Jorder bleve deelte mellem Beboerne af jordløse Huse eller anvendt til Oprettelse af nye Huse. Ved Rkm. Circl. 21 Decbr. 1784 blev det gjort til Betingelse for Anbefaling til at erholde de Bevillinger til at sælge Bondergodset uden at tabe Hovedgaardens Friheder, af hvilke saa mange i Tidsrummet fra 1784—1807 bleve meddelte, at Huusmændene alle havde 3 til 4 Tdr. Land Middeljord; ved kgl. Rsl. 26 Septbr. 1793 blev det gjort til Betingelse for Tilladelsen til at nedlægge fæsteledige Bøndergaarde for paa sammes Grund at opelske Skov, at der blev opbygget to nye Huse med 3 Tdr. Land Middeljord, og at alle jordløse Huse i Byen bleve forsynede med Jord; og ved Pl. 15 Novbr. 1801, og 18 April 1804 blev der givet Bestemmelser angaaende Jords Udlæg til Degne- og Skoleholdere paa Landet. — Mange af de Huusmænd, der som Følge af disse Anordninger fik lidt Jord, have givet forbavsende Beviser paa hvorledes Man ved Flid kan forbedre selv den sletteste Jordbund, og mange steenbesaaede Marker, kratbevoxne Skovlodder og udyrkede Overdrev ere herved forvandlede til frugtbart Land.

**) Bøndergaardenes Antal var ved dette Tidspunct 66490.

pantsætte*) og som altsaa maa henregnes til Selveierhusene. — Ogsaa naar Man betragter de jordløse Huse og de med Jord forsynede hver for sig, faaer Man til Resultat at Halvdelen er Leiehuse og Halvdelen Selveierhuse. Af de 26557 jordløse Huse, som her i Aaret 1835 fandtes i Landet, var nemlig de 12606 Leiehuse og de 13951 Selveierhuse, (deriblandt 3405 arvefæstede med Ret til at sælge og pantsætte); og af de 63481 med Jord forsynede var 31,559 Leiehuse eller Fæstehuse og 31922 Selveierhuse, derunder medregnet 3926 arvefæstede med Ret til at sælge og pantsætte. Men skjøndt Leiehusenes og Selveierhusenes Antal saaledes omtrent er lige, er Selveierhusenes samtlige Jordtillæg dog en halv Gang saa stort som Leiehusenes. Af de 21297 Tdr. Hartkorn, som Husenes samtlige Jordtillæg optager, (5⁶ Procent af hele Kongerigets Hartkorn), kommer nemlig de 12817 Tdr. paa Selveier- og Arvefæstehusene og de 8480 paa Leie- og Fæstehusene. — Af det samtlige Fæstegods her findes i Landet udgjør Fæstehusene 6 Procent; af det samtlige Selveiergods udgjør Selveierhusene 7½ Procent, og af det samtlige Arvefæstegods udgjør Arvefæstehusene 3½ Procent. De Huse som have Jord, have i Gjennemsnit $\frac{3}{10}$ Tønde Hartkorn eller 5½ Tønde Land hver.

Hvormange Huse af hver af de her omtalte Arter der i Aaret 1835 fandtes i de forskjellige Amter sees af følgende Tabel.

---

*) Af de 7331 med Ret til at sælge og pantsætte arvefæstede Huse, som her er i Kongeriget Danmark, findes de allerfleste, nemlig de 5877, i Kjøbenhavns, Frederiksborgs og Bornholms Amter; i Kjøbenhavns Amt nemlig 2636, i Frederiksborg Amt 1774, og i Bornholms Amt 1467.

Amt.	Husenes Antal og Hartkorn.						
	Jordløse.		Med Jord.				I Alt Antal af Huse.
	Selveier- og Arvefæste-Huse.	Leie- og Fæste-Huse.	Selveier- og Arvefæste-Huse.		Leie- og Fæste-Huse.		
	Antal.	Antal.	Antal.	Hartk.	Antal.	Hartk.	
Kjøbenhavns Amt......	2439	754	978	449	1454	301	5625
Frederiksborg	703	1884	1447	550	2154	185	6188
Holbek..............	145	1199	852	104	4031	1149	5727
Sorø................	181	851	496	196	2876	918	4404
Præstø	358	1411	721	252	3324	704	5809
Bornholm...........	603	"	881	64	687	106	2171
Odense..............	794	1215	3256	1363	2050	729	7315
Svendborg	327	938	1601	663	3366	1140	6232
Maribo..............	719	1208	944	420	2837	856	5708
Aalborg.............	653	977	1242	546	1824	512	4696
Hjørring	322	430	2936	1027	2400	453	6088
Thisted..............	1021	77	2664	935	899	116	4161
Viborg..............	520	42	2194	935	646	202	3402
Aarhuus	645	248	1012	436	591	170	2496
Skanderborg..........	510	371	1431	606	626	134	2938
Randers	1415	293	1266	686	1164	459	4138
Ribe	907	442	2608	1081	432	94	4389
Ringkjøbing..........	876	90	2842	1355	217	80	4025
Veile	818	176	3051	1199	481	172	4526
	13951	12606	31922	12817	31559	8480	90038

Naar Man nu blot for hvert af de 90,058 Huse, som der i Aaret 1835 fandtes i Kongeriget Danmark, vil regne een Huusmandsfamilie paa i Gjennemsnit 5 Mennesker, (jfr. første Deel Side 410), og naar Man erindrer sig at der i en Deel Huse leve Indsiddere eller Inderster, hvilke efter deres hele Stilling og Forhold maa henføres til de jordløse Huusmænds

Klasse, saa faaer Man, (da Landbefolkningens Antal i Aaret 1834 var 972,285), til Resultat, at Huusmandsklassen udgjør omtrent Halvdelen af Kongeriget Danmarks Landbefolkning,*) og det vil derfor være hensigtsmæssigt her at tage sammes Forhold og Kaar noget nøiere i Betragtning. Da der i saa Henseende finder temmelig stor Forskjel Sted mellem de jordløse eller næsten jordløse Huusmænd, og de med Jord forsynede, saa ville vi betragte hver af disse to Klasser for sig.

a) Huse med Jord.

Det Jordtillæg, hvormed Man i vort Landboværsens Reorganisationsperiode i Slutningen af det forrige og Begyndelsen af indeværende Aarhundrede ønskede at ethvert Huus kunde blive forsynet, var 3 til 4 Tdr. Land Middeljord, og de Huse, som ere forsynede med Jord, (og disses Antal er, som S. 7 bemærket, noget over dobbelt saa stort som de jordløses), have ogsaa i Almindelighed et saadant Areal, Hedeegnene undtagne, hvor Huusmanden nemlig i Reglen har en Snees Tdr. Land, eller mere.**) Af de Huusmænd, som beboe de med Jord forsynede Huse, som her findes i Landet, (og disses Antal beløb sig i Aaret 1835 til 63,481 og kunne vel for Dieblikket med

---

*) Og dog har hele denne Klasse kun omtrent $\frac{1}{18}$ Deel (5,6 Procent) af Landets Hartkorn i Leie og Eie.

**) I Gjennemsnit kommer der vel 5¼ Td. Land paa hvert med Jord forsynet Huus i Kongeriget Danmark; men Man maa erindre sig i hvor stor en Deel af Jylland Jorden er under Middeljord, hvorved i Almindelighed forstaaes Jord paa 10 til 12 Tdr. Land til en Tønde nyt Hartkorn. — At der i Gjennemsnit kommer $\frac{3}{16}$ Td. Hartkorn paa hvert med Jord forsynet Huus svarer netop til 3 til 4 Tdr. Land Middeljord eller Æqvivalent herfor af slettere Jord. — Et Huus med 3 til 4 Tdr. Land Middeljord kan for Dieblikket i Almindelighed antages at ville koste 4 til 600 Rbdl.

et rundt Tal anslaaes til 65,000), eie omtrent Halvdelen, som alt S. 8 bemærket, selv Huset og Jorden, hvorimod Halvdelen har fæstet eller leiet samme.

Hvad nu Selveierhuusmændene angaaer, hvis Jordtillæg i Reglen er en Deel større end Leiehuusmændenes,*) da er disses Stilling, naar de ere flittige, vindskibelige og sparsommelige, næsten overalt i Landet saaledes, at de kunne tilfredsstille de Fornødenheder og Ønsker, som kunne ansees passende for dem efter deres Stilling i Livet, og komme ud af det uden at falde deres Næste til Byrde. Imidlertid lider dog selv denne bedst farne Deel af Huusmandsklassen af tvende Ulemper, ved hvis Afhjelpelse deres Kaar væsentligen vilde forbedres. Den ene af disse er det betydelige Pligtarbeide til det Offentlige, som Huusmandsklassen, paa egen Kost og tildeels med egne Redskaber, deels ifølge Lovbud, deels ifølge Vedtægt, der efterhaanden har faaet Lovs Kraft, maa præstere in natura til Veiarbeide, Sneekastning, Breves og Circulairers Befordring og andre Sognebud, Skolers og Kirkers Opførelse og Reparation, Arrestanters Transport o. a. dl., hvilket Pligtarbeide ikke blot er ubestemt hvad Størrelsen angaaer, men ogsaa med Hensyn til Tiden naar det skal udredes, saa at det forhindrer Huusmanden i at paatage sig alt Arbeide, der ikke taaler nogen Afbrydelse. Den anden af de nysnævnte tvende Ulemper er at Huusmændene, da deres Jordtillæg er for lidet til paa samme at holde Heste, ere nødte til at lade deres Markarbeide udføre ved Andre, som oftest ved een af de i Nærheden boende Gaardmænd, for hvilket disse hyppigt for-

*) Jfr. Opsummeringen til Tabellen S. 9, som viser, at samtlige Leie- og Fæste-Huse have ¼ Deel mindre Jord end samtlige Selveierhusene, skjøndt deres Antal er lige saa stort.

dre en overdreven høi Betaling,*) der i Almindelighed afbetales ved Dagarbeide, der næsten altid fordres just i den allertravleste Tid, paa hvilken Huusmanden kunde vente at faae sit Arbeide bedst betalt andensteds, hvorimod Arbeidet paa Huusmandens Jord næsten altid bliver gjort iilsomt og i Utide, i det Gaardmanden først i det gunstige Veir skal gjøre Hovarbeidet til Hovedgaarden og derpaa passe sin egen Jord for inden der kan blive noget Spørgsmaal om at tage fat paa Huusmandens. — For at afhjelpe den førstomtalte af disse Misligheder har det i lang Tid været paatænkt at forandre det offentlige Pligtarbeide til en Pengeafgift, og da der herved vilde vises Huusmandsklassen en stor Velgjerning, i det der nemlig, som almindelig bekjendt, ødsles ganske anderledes med alle Slags Natural-Præstationer end Tilfældet vilde blive naar de skulde betales, ligesom de, der skulle yde dem, ogsaa i Almindelighed udføre dem saa slet, at der gaaer to til tre Dage til hvad der kunde besørges i een, saa maa Man haabe at denne Sag dog endelig en Gang maa komme til Afgjørelse. Hvad den anden af de nævnte Ulemper angaaer, da kunde den blive afhjulpen naar de Huusmænd, der have henved 3 Tdr. Land og derover, og som altsaa kunne holde to Køer, vænnede sig til at bruge

*) Den almindelige Betaling er 1 Mark, eller en Dags Arbeide paa Bondens Kost for hver Pløining af hver Skjeppe Land, foruden rigelig Beværtning med Spise, Kaffe og Brændeviin paa de Dage Pløiningen udføres, altsaa, hvor Huusmanden maa have Jorden pløiet 3 Gange, 4 Rbd. pr. Td. Land, saa at Man, naar den Jord, der ikke er under Ploven fradrages, kan regne at en Huusmand, der har 3 Tdr. Land, har circa 6 Rbd., eller 36 Arbeidsdage, at udrede for Pløining. En Deel Huusmænd erholde deres Markarbeide besørget ved en i Nærheden boende Godseier eller Præst, og disse have da i det mindste den Fordeel at spare Tractementet, og at erholde Arbeidet gjort i rette Tid.

disse til Markarbeide, noget der meget godt lader sig gjøre,*) (ligesom Huusmanden ogsaa ved Hjelp af større Trillebøre vilde kunne undvære megen Kjørsel), og naar de Huusmænd, som kun formaae at holde een Ko forenede sig om ved gjensidig Bistand at besørge deres Markarbeide ved Hjelp af deres Køer. Landhuusholdningsselskabet og flere af de økonomiske Selskaber i Provindserne have derfor ogsaa søgt at fremme denne vigtige Sag, navnlig ved Præmieuddelinger, og flere Godseiere have ogsaa søgt at opmuntre hertil, navnlig den ædelsindede Greve Reventlov paa Christianssæde, som i den senere Tid endogsaa har taget den Bestemmelse ikke at lade nogen Huusmand faae Fæste uden at han forpligter sig til at pløie sin Jord med sine Køer; men endnu har denne Sag dog ikke vundet synderlig Fremgang. Deels fordres der temmelig kraftige Køer hertil, (og de fleste Huusmænd holde desuden kun een Ko, selv om de have 3 Tdr. Land), og deels maa Køerne, naar Melkeafsonbringen ikke skal lide ved Arbeidet, have en efter dette tilpasset Forbedring i deres Føring, og navnlig noget Kjernefoder, (hvortil Man regner at circa 5 Tdr. Byg vil medgaae); og hertil er Huusmanden næsten aldrig villig, skjøndt han faaer fuld-

*) Køer kunne godt bruges til alt Slags Markarbeide og de vænne sig hurtigen dertil; de kunne i drægtig Tilstand arbeide lige til den yderste Tid, og kunne atter begynde to til tre Uger efter Kælvningen, og de kunne uden at overlæsses dagligen bruges flere Timer hver Formiddag og hver Eftermiddag. Kun til Harvning egne de sig mindre godt, da de træde for dybt i den bløde Muld, og fordi Harven paa Grund af deres Langsomhed ikke ret kan virke med Kraft. Paa en statistisk Reise, som jeg foretog i Sommeren 1844 gjennem Landets forskjellige Provindser, veed jeg ikke at have seet bedre Afgrøde end den jeg paa Pederstrup Gods paa Lolland saae paa de mange sammesteds med Køer pløiede Huusmandslodder.

og hyppigt ved det Ubestemte i Tiden, til hvilken det skal ydes, er en for Huusmanden høist ugunstig Maade at betale sin Leie paa. Hvad Størrelsen af det Pligtarbeide angaaer, som Leie- og Fæstehuusmændene yde, da synes der i det Hele taget ikke at være Grund til at kalde det ubilligt, om Man end ikke paa den anden Side kan nægte at en Deel Bønder, der eie Huse, have benyttet sig af de Paagjeldendes Lyst til at kunne bosætte sig, til at betinge sig et overdrevent Beløb af Dagsarbeide. De strengeste Villaar, som Forfatteren af dette Skrift, ved at undersøge en Mængde Tilfælde i Landets forskjellige Provindser, er stødt paa paa et heelt Gods, er nemlig 2 Ugedage og 12 Extradage i Høsten, alt paa egen Kost, for et Huus med 3 Tdr. Land, hvilket er det Almindelige paa en Deel store Godser i Lolland; men selv dette tilsyneladende altfor store Vederlag kan under de nærværende høie Priser paa Jordegods ikke ansees for ubilligt. Tre Tønder Land ere nemlig paa Lolland selv ved den laveste Ansættelse 400 Rbd. værd, og Huset kan paa ingen Maade ansættes til mindre end 200 Rbd., og den ordinaire Rente af disse 600 Rbd. vilde jo være 24 Rbd.; derimod kunne de 2 Ugedage og 12 Extradage ikke ansættes til mere end 18 Rbd., (1 Mark pr. Dag), thi mod dette Vederlag have flere af de Godseiere, som have Ret til at fordre et saadant Pligtarbeide, forgjeves tilbudt Huusmændene at fritage dem for samme;*) og naar vi nu sætte Indfæstningens almindelige Størrelse til 125 Rbd., og paa Grund af at det er en Capital, som gaaer

*) Man indvende ikke, at det ovennævnte Pligtarbeide efter den gangbare (S. 12 anførte) Dagløn maa have en større Værdi, thi Huusmanden arbeider ikke halvt saa godt naar han gjør Pligtarbeide, som naar han arbeider for Dagløn. At Huusmændene ikke have villet modtage de ovennævnte dem gjorte Tilbud, viser jo ogsaae at Pligtarbeidet ikke kan anslaaes høiere.

tabt, regne 6 Procent af samme, altsaa 7½ Rbd. aarlig, saa bliver Huusmandens hele Vederlag at ansætte til 26½ Rbd., altsaa selv i disse ugunstigste Tilfælde kun til lidet mere end den ordinaire Rente af den ham overdragne Capitalværdi, og i det temmelig almindelige Fald at Huusbonden bærer Skatterne, der gaae af Huusmandslodden, endogsaa slet ikke til mere end den almindelige Rente. I de mange Tilfælde rundt omkring i Landet. i hvilke Huusmanden har fra 3 til 8 Tdr. Land mod at gjøre 2 Ugedage, eller har et Huus med 3 Tdr. Land mod at gjøre 1 Ugedag,*) har Huusmanden følgelig sit Huus paa meget gunstige Vilkaar, som han enten maa tilskrive engang bestaaende Contraktsforhold, der ikke kunne forandres, eller Godseierens Høisind, som forsmaaer at udpresse sig en Vinding ved at forhøie det Vederlag, som fra ældre Tid af har været det gangbare paa Godset for de til samme hørende Huse. De høie Priser, som vi i de senere Aar have havt paa Jordegods, ville imidlertid rimeligviis have en uheldig Indflydelse i den omhandlede Henseende, i det den høie Kjøbesum, hvilken saa mange i den senere Tid have givet, vil nøde dem til paa enhver lovlig Maade at see at forhøie Indtægterne af deres dyrtkjøbte Eiendom.

Men kan Man end saaledes ikke i det Hele taget klage over at de Leie- eller Fæste-Huusmænd, som have Huse med Jord, svare for høit et Vederlag for sammes Afbenyttelse, saa kan Man paa den anden Side ikke nægte at dette Vederlag som oftest udredes paa en for Huusmanden meget ugunstig

*) I det frugtbare Fyen er saaledes 1 Ugedag, og paa Langeland, hvor Jorden har saa overordentlig høi en Priis, 1 Ugedag og 6 Extradage om Sommeren det almindelige Vederlag, som der svares af et Fæstehuus med 3 Tdr. Land Jord.

efter Gaardmandens som oftest slet udførte Pløining), er den danske Huusmand som oftest saa godt som aldeles ubekjendt.*)

Alt det Anførte uagtet er den Huusmand, som har leiet eller fæstet et Huus med Jord til, saaledes som Forholdene for nærværende Øieblik i Almindelighed ere, bedre faren end den jordløse Huusmand, især deles hed naar han pløier med sine Køer, hvad der nærmere vil blive Læserne indlysende ved følgende af Grev Reventlov til Christiansæde forfattede Oversigt over Indtægt og Udgift ved en Huusmandslod paa 3 Tdr. Land Middeljord naar den pløies med Køer.

Indtægt.

4½ Td. Rug à 20 Mk.	15	Rbd.
9 Tdr. Byg à 16 Mk.	24	—
2 Køer	50	—
For Hør, Uld og et Lam	10	—
Huusly og Have	8	—
	107	Rbd.

*) Til at grave en Td. Land fordres 16 til 20 Dage, (1 Dag for hver 800 □ Alen), og en saadan Gravning er lige saa god som tre Pløininger, hvorhos det maa erindres, at kun Halvdelen af Jorden er under Ploven. Skjøndt Man har Exempler paa Huusmænd, der have overkommet Dyrkelsen af Lodder paa 7 til 8 Tdr. Land ved Hjelp af Spaden og Trillebøren, ansee de Fleste her i Landet det dog endnu for altfor besværligt at dyrke endogsaa et Par Tdr. Land med Spaden, og dens Brug hører saaledes endnu til de sjeldne Undtagelser. I høi Grad ønskeligt vilde det derfor være om de oekonomiske Selskaber i Provindserne vilde søge at udbrede Spadens og den store Trillebørs Brug, for at Huusmanden kunde blive noget mere bekjendt med dette Middel til at unddrage sig altfor overdrevne Fordringer fra Gaardmændenes Side, og til ved anstrengende Arbeide inden kort Tid at forbedre sine Kaar.

Udgift.

Skatter og Communeafgifter	6 Rbd.	„	Mk.
Aarlig Pengeafgift af Huset	10 —	„	—
Pligtarbeidet, beregnet til 48 Dage à 24 ß*)	12 —	„	—
Sædekorn, ½ Td. Rug og 1 Td. Byg . . .	4 —	2	—
6 Tdr. Byg til Køerne	16 —	„	—
Arbeide ved Driften . . , ...	8 —	„	—
Præstetiende	2 —	2	—
Renter af 125 Rbd. Indfæstning, beregnet til 6 Procent, da Indfæstningen er at ansee som en Capital, for hvilken Man kjøber en Livrente	7 —	3	—
	66 Rbd.	1	Mk.

Altsaa et aarligt Overskud af 41 Rbd.

Naar vi ville gjøre et lignende Overslag over Indtægt og Udgift ved et jordløst Huus, da ville vi kun som Indtægt have at anføre 8 Rbd., hvortil Fordelen ved at have Huusly og Have er ansat, og som Udgift de 6 til 8 Rbd., som i Almindelighed svares i Leie af et jordløst Huus, naar Leien udredes i Penge og ikke i Pligtarbeide, og her bliver altsaa kun Balance, eller i alt Fald kun et Overskud af et Par Daler.

b. Jordløse Huse (jfr. Tabellen S. 9.)

De jordløse Huusmænd og de hos dem tilhuse værende Inderster danne i vort agerdyrkende Land, hvor det aldeles overveiende Fleertal af Arbeidsklassen er beskjæftiget med Jord-

*) Grev Reventlov har beregnet Pligtarbeidet til 2 Mk. daglig; men dette synes at være for høit regnet, især naar Man erindrer sig at Huusmanden sjelden er villig at betale 1 Mk. for Fritagelse for en Dags Pligtarbeide.

brug, den besiddelsesløse Deel af Befolkningen eller Landdistrikternes Proletarier, og deres Kaar maa altsaa ifølge Sagens Natur være de ringeste i Samfundet; men naar Forholdene ere i deres normale Tilstand ville de dog, naar Vedkommende ere som de bør, kunne leve overeensstemmmende med deres Stilling i Livet, og naar den flittige og sparsommelige jordløse Huusmand ikke kan finde Arbeide til en saadan Løn, at han kan leve uden at falde sin Næste til Byrde, da tyder dette paa at de offentlige Forhold i den paagjeldende Egn befinde sig i en Sygdomstilstand, hvis Helbredelsesmidler maa søges i den rette Besvarelse af det store Pauperismespørgsmaal, hvis Løsning er een af Nutidens vigtigste Opgaver, men paa hvilket vi dog ikke her skulle indlade os, da det er af reen nationaloekonomisk Natur, og altsaa liggende udenfor dette Arbeides Kreds. — Selv den flittige og ordentlige Arbeider vil imidlertid, naar han, som den jordløse Huusmand, er aldeles besiddelsesløs, være udsat for ved ethvert tilstødende Uheld, for Ex. Sygdom eller længere Tids Mangel paa Arbeide, at komme til at falde Communen til Byrde*). Lovgivningen yndet derfor heller ikke de jordløse Huse, (jfr. Frdg. 23de April 1781, 8de Juni 1787, 25de Marts 1791, 16de Mai 1793 og 3die Decbr. 1819); og skjøndt de fleste af de i det sidste Decennium opførte nye Huse ere jordløse, er disses Tal dog

*) I hvor høi en Grad det antages stadfæstet ved Erfaring, at den jordløse Huusmand let kommer til at falde Communen til Byrde, sees af at det i enkelte Communer i Sjelland er vedtaget at enhver, der opretter et jordløst Huus eller en ny Indsidderstue, skal svare 1 til 2 Rbd. aarlig til Communen. Jfr. Roeskilde Stænder Tidende for 1842 S. 2941. Paa andre Steder have Selveierne i flere Sogne ved tinglæste Conventioner forbundet sig og efterfølgende Besiddere af Gaardene til ikke at tilstede Huses Opførelse eller smaa Jordlodders Bebyggelse. (jfr. Jydsk Stænder-Tid. 1838 S. 1059.

heldigviis endnu ikke mere end halv saa stort, som de med Jord forsynedes. At forbyde at opføre jordløse Huse har Man imidlertid paa den anden Side dog heller ikke anseet for rigtigt af Hensyn til den besiddelsesløse, men flittige og stræbsomme Deel af Arbeidsklassen, saa meget mere som Man kan regne paa at circa 1500 nye Boliger aarlig maa oprettes paa Landet paa Grund af Tilværten i Befolkningen, naar Man ikke vil forøge Indsidderues Antal. Heraf har imidlertid paa flere Steder vindesyge Mennesker, især deeleshed Selveier-Gaardmænd, benyttet sig til at spekulere i Opførelsen af jordløse Huse, ved enten at bygge et saadant, (stundom endogsaa indrettet til to til tre Indsidderfamilier, af hvilke hver da svarer en 5 til 6 Rbd. i aarlig Leie), eller ved mod en aarlig Afgift at overlade Vedkommende ½ til 1 Skjeppe Land Overdrev eller anden slet Jord til Opførelsen af et jordløst Huus; og flere Sogne ere paa denne Maade blevne overfyldte med jordløse Huusmænd, hvilket naturligviis i flere Henseender er et stort Onde, saavel for de ulykkelige Mennesker, der paa Grund heraf have yderst vanskeligt ved at finde Arbeide, som for de paagjeldende Communer*). I det Hele taget kan Man imidlertid ikke sige at de jordløse Huses og

*) Ved Frdg. 3 Dcbr. 1819 er det vel forbudet til Bebyggelse at sælge Parceller paa under 1¼ Td. boniteret Areal (Normaljord eller Æqvivalent herfor); men dette Forbud eluderes dagligen ved Leie paa flere hundrede Aar eller ved Arvefæste med høi Indfæstning og ubetydelig aarlig Afgift.

*) Det er især deeleshed paa Selveiergodset at det ovennævnte Onde viser sig, deels fordi det fornemmelig er Selveier-Gaardmændene, som søge Vinding ved at oprette jordløse Huse, deels fordi Selveierne mangle den Ret, som Godseierne have, til at forbyde deres Fæstere og Leiehuusmænd at indtage Inderster; jfr. Frdn. 21 Juli 1822 § 3.

Indersternes Antal endnu er foruroligende stort, ja i Jyllands Vesteregne, og overalt i Nærheden af Kjøbstæderne, og hvor der er store Godser, der drives efter de nyere Agerdyrknings-Principer, er der snarere Mangel paa Arbeidere, end for stort et Antal af samme. Daglønnen, som den jordløse Huusmand erholder, er derfor ogsaa saaledes, at der ikke i saa Henseende synes at være Grund til Klage. Huusmanden faaer, naar han arbeider paa egen Kost, (hvad der næsten stedse er Tilfældet paa Herregaardene), i Almindelighed fra 24 ß til 2 Mk. om Sommeren, og 20—24 ß om Vinteren. Hos Bønderne og paa Præstegaardene giver Man dem i Almindelighed Kosten og 12—16 ß om Sommeren og 8—12 ß om Vinteren, og Huusmanden foretrækker i Reglen Arbeide hos Bonden for Arbeide paa en Herregaard. Fruentimmer faae i Almindelighed omtrent ¼ Deel mindre end her er anført, og om Vinteren have de meget vanskeligt ved at faae Arbeide. I Høsttiden og i alle de Egne, hvor der er Mangel paa Arbeidere, er Arbeidslønnen noget høiere, og stiger paa enkelte Steder til 3 Mk. om Dagen paa egen Kost. De mere anstrengende Arbeider, for Ex. Mergelkastning og Grøftegravning, udføres som oftest efter Accord og betales naturligviis noget bedre end almindeligt Arbeide.

Vederlaget, som den jordløse Leie eller Kæste Huusmand yder for sit Huus, svares oftere i rede Penge, (og da i Almindelighed med 6 til 8 Rbd.), end Tilfældet er ved de Huse, til hvilke der er Jord, og hvad enten Leien udredes i Penge eller ved Arbeide er den i Reglen forholdsviis meget høiere end den, der i Almindelighed svares af et Huus med Jord, ja det er endogsaa i mange Egne almindeligt at den jordløse Huusmand gjør en Ugedag for sit Huus, et Vederlag, for hvilket Huusmanden i mange andre Egne, (og navnlig især i

Fyen), har et Huus med 3 Tdr. Land til. Ubillig stort kan Man imidlertid dog nok kun i gandske enkelte Tilfælde kalde det Vederlag, som ydes i Leie eller Fæste af et jordløst Huus, naar Man ikke taxerer Huusmandens Arbeide efter den gangbare Dagløn, men efter hvad den, der modtager det som oftest slet udførte Pligtarbeide, er villig til at afstaae det for; thi en Ugedag kan i saa Fald ikke vurderes til mere end 9 Rbd. eller 1 Mk. dagligen, (jfr. S. 16), og dette er i de fleste Tilfælde ikke engang ordinair Rente af Husets Værdi, især deleshed hvis der er en større Havelod til samme*); og i høi Grad maa Man ønske at den christelige Kjærlighed ogsaa i Fremtiden vil afholde Eierne af Husene fra at udpresse den yderste Leie af deres besiddelsesløse og trængende Medmennesker.

2) Om de danske Bondergaarde, og om den danske Bondestands Kaar og Retsforhold.

Som Bondegaard ansees i Kongeriget Danmark enhver beboet Jordeiendom paa over 1 og under 12 Tdr. Hartkorn, og den, som lever af at drive en saadan Bondegaard, kaldes for Bonde. Af slige Bondergaarde var her i Aaret 1835 et Antal af 66,490, hvilke optog 83⁴ Procent eller 314,497 Tdr. af Landets Ager og Engs Hartkorn, og dette Antal er siden den Tid snarere lidt forøget end formindsket.

De Bondergaarde, hvis Jordtillæg kun er et Par Tdr. Hartkorn, kaldes i daglig Tale for Boelsteder, og deres Eiere

*) Hvor Man i Udskiftningsperioden udflyttede en Gaard lod Man i Reglen en Deel af samme staae til et jordløst Huus, og Resten af Grunden blev da tillige med Gaardspladsen lagt til Haven. Slige saakaldte „Gaardspladshuse" have derfor i Almindelighed en stor Have, hyppigt paa henved 1 Td. Land, der som oftest bestaaer af god Jord.

for Boelsmænd*); men Lovgivningen gjør ingen Forskjel mellem Gaarde og Boelsteder. Derimod gjør den i flere Anordninger en saadan mellem Halvgaarde og Heelgaarde. Naar en Bondegaard omtrent har den Størrelse, som de største Gaarde der i Egnen, kaldes den for en Heelgaard, medens de Gaarde, som paa Grund af deres ringere Jordtillæg med Hensyn til Hoveri, Kjørsler og andre offentlige Præstationer ere ansatte halvt mod hine, kaldes for Halvgaarde. Det er saaledes aldeles forskjelligt paa de forskjellige Steder hvad der skal ansees for en Heelgaard, og medens i enkelte Egne, navnlig i de frugtbarere Provindser, Gaarde paa 5 til 6 Tdr. Hartkorn ansees for Halvgaarde, er der andre Steder, og det navnlig i Jyllands magrere Egne, hvor Gaarde af denne Størrelse ansees for Heelgaarde. De fleste Gaarde i Landet ere iøvrigt Halvgaarde, ja disses Antal er endog mange Gange større end Heelgaardenes. Den almindeligste Størrelse for en dansk Bondegaard er derfor 4—8 Tdr. Hartkorn, og henved Halvdelen af Landets samtlige Bondergaarde ere af denne Størrelse, og noget nær Havdelen af Landet er deelt blandt Gaarde med et saadant Jordtillæg. I Aaret 1835 var der nemlig:

	Antal.	Hartkorn.
Af Gaarde paa 8 Tdr. Hartkorn og derover	7742	77122
— 8 Tdr. excl. til 4 Tdr. incl.	28705	166532
— 4 til 2 Tdr.	18444	54111
— 2 til 1 Td.	11599	16432
Tilsammen	66490	314497

Disse 66490 Bøndergaarde, som her saaledes findes i Landet, kunne passende deles i to Hovedslags, nemlig Selveiergaardene og Fæstegaardene, efter som den, der beboer og driver Gaarden, selv eier den, eller har den i Leie ved den Art af Contrakt, som kaldes Fæste.

*) I Jyllands Vesteregne bruges Benævnelsen Smaamænd almindeligviis baade om Boelsmænd og Huusmænd.

Hvad Selveiergaardene angaaer da fandtes der for 80 Aar siden saagodtsom ingen af samme i Landet, og det er fornemmelig fra de i Aarene 1764—1774 foretagne Salg af de høist betydelige Domainer, som Kronen da besad, og af den i det Følgende nærmere omtalte, saakaldte »Herregaardsslagtningsperiode« i Aarene 1784—1807 at Størstedelen af de mangfoldige Selveiergaarde, som her nu findes, have deres Oprindelse. Hvorledes Forholdet mellem Selveiergodset og Fæstegodset var i Aaret 1835 sees af følgende Tabel, med Hensyn til hvilken det bemærkes, at Præstegaardene ere regnede til Selveiergodset, at under Arvefæstegodset kun det er medregnet, som Arvefæsteren kan sælge og pantsætte, og at Huusmandsjorden er indbefattet under de i de forskjellige Rubrikker anførte Tal.

	Hovedgaardsjord.	Selveiergods.	Arvefæstegods.	Fæstegods.	Kjøbstedjord.
	Procent.	Procent.	Procent.	Procent.	Procent.
Sjelland	11^{4}	18^{1}	21^{3}*)	52^{3}	1^{9}
Møen	8^{8}	48^{8}	...	39^{8}	2^{6}
Bornholm	...	8	88^{3}**)	1^{3}	2^{4}
Fyen	10^{9}	35^{9}	0^{9}	50^{9}	1^{4}
Langeland	13^{8}	12^{5}	2^{7}	69^{4}	1^{5}
Lolland	13^{5}	20	8^{4}	55^{5}	2^{6}
Falster	8^{1}	35^{2}	2^{9}	52^{6}	1^{2}
Hjørring Amt	9^{9}	57^{7}	1	30^{7}	0^{7}
Aalborg Amt	9^{1}	46^{8}	0^{2}	43^{5}	0_{4}
Thisted Amt	5^{8}	77^{4}	...	15^{8}	1^{0}
Viborg Amt	7^{4}	65^{2}	3^{1}	23^{1}	1^{2}

*) I Sjelland er det fornemmelig paa Frederiksborgs og Kjøbenhavns Amter at Arvefæstegodset forekommer. Paa Frederiksborg Amt, der endnu i Aaret 1787 forstørstedelen bestod af kongeligt Fæstegods, udgjør Arvefæstegodset 68 Procent af det Hele, og paa Kjøbenhavns Amt 36 Procent.

**) Benævnelsen Arvefæstegods bruges ikke paa Bornholm, men de til denne Klasse hørende Gaarde benævnes Selveiergaarde.

	Hovedgaardsjord.	Selveiergods.	Arvefæstegods.	Fæstegods.	Kjøbstedjord.
	Procent.	Procent.	Procent.	Procent.	Procent.
Randers Amt	9^{2}	58^{2}	0^{8}	30^{3}	1^{5}
Aarhuus Amt	7	57^{7}	1^{2}	32^{3}	1^{8}
Skanderborg Amt	6^{5}	67^{7}	...	23^{9}	1^{9}
Viborg Amt	7^{7}	67^{9}	...	21^{8}	2^{6}
Ringkjøbing	5^{8}	88	0^{1}	5	1^{1}
Ribe Amt	2^{9}	71^{2}	14^{2}	9^{3}	2^{4}
Nørre Jylland	7^{3}	65^{6}*)	2	23^{7}	1^{4}
Hele Kongeriget	9^{4}	40	10	39	1^{6}

For nærværende Oieblik er Selveiergaardenes Antal næsten dobbelt saa stor som Fæstegaardenes, og Selveiergodset udgjør, naar Arvefæstegodset medregnes, noget over Halvdelen af Landets Hartkorn. Allerede i Aaret 1835 var Selveiergaardenes Antal 41695, (6000 Arvefæstegaarde medregnede), medens Fæstegaardenes kun var 24795, og siden den Tid er et ikke saa ganske ubetydeligt Antal Fæstegaarde solgte eller arvefæstede bort, og Selveiergaardenes Antal saaledes forøget og Fæstegaardenes formindsket. — Da Fæstegaardene imidlertid i Gjennemsnit ere en Deel større end Selveiergaardene, (en Følge af at Fæstebonden ikke saaledes som Selveieren kan dele sin Gaard eller sælge Stykker fra den), saa er Forholdet dem, hvad den ovenstaaende Tabel ogsaa udviser, ikke saa gunstigt for Selveiendommen naar Man istedetfor at tage Hensyn til Gaardenes Antal sammenligner sammes Hartkorn. Selveiergaardenes samtlige Hartkorn beløb sig

*) Nørrejyllands Selveiergods udgjorde i Aaret 1835 108,844 Tdr. Hartkorn, dets Fæstegods 39228 Tdr. og dets Arvefæstegods 3259 Tdr. — For de enkelte Amters Vedkommende kan en lignende Udregning med Lethed gjøres ved Hjelp af den ovenanførte Tabel og Tabellen 1ste Deel S. 16.

nemlig i Aaret 1835 til 177,087 Tdr., (hvorunder 36,063 Tonder Arvefæstegods), medens Fæstegaardenes udgjorde 137,410 Tonder.*)

Skjøndt Selveiergaardenes Antal som nysanført næsten er dobbelt saa stort som Fæstegaardenes, er der dog omtrent lige mange Selveier- og Fæstegaarde paa 4 Tdr. Hartkorn og derover, hvorimod der af Gaarde paa under 4 Tdr. Hartkorn er med et rundt Tal 23,500 Selveiergaarde, men kun 6500 Fæstegaarde. I Aaret 1835 var Forholdet nemlig følgende:

	Selveiergods.		Fæstegods.	
	Antal.	Hartkorn.	Antal.	Hartkorn.
Gaarde paa 8 Tdr. Hartkorn og derover.	4104	48298	3638	33824
Gaarde fra 8 Tdr. excl. til 4 Tdr. incl..	14054	78868	14651	87664
Gaarde fra 4 indtil 2 Tdr.............	14299	41794	4145	12617
Gaarde fra 2 til 1 Td...............	9238	13127	2361	3305
Tilsammen	41695	177087	24795	137410

Gjennemsnitsstørrelsen for en Fæstegaard er derfor ogsaa lidt over 5½ Td. Hartkorn, medens den for de egentlige Selveiergaarde kun er 4 Tdr. Hartkorn. (Gjennemsnitsstørrelsen for Arvefæstegaardene er 6 Tdr. Hartkorn). Det er ogsaa ganske naturligt, at Selveiergaardene ere blevne deelte eller at der er solgt Stykker fra samme, da Selveieren ikke blot, paa Grund af at han er fri for Landgilde og Hoveri, kan, naar han ei er forgjeldet, leve af en mindre Jordlod, men ogsaa har større Opmuntring, og, (navnlig i Sammenligning med den hoveri-

*) Naar Man hertil lægger Husenes Hartkorn, bliver Selveiergodsets samtlige Hartkorn 189,904 Tdr. og Fæstegodsets 145,890 Tdr.

gjørende Bonde), tillige større Leilighed til at grundforbedre sin Jord og drive den ret hensigtsmæssigen*). — Seer Man hen til de enkelte Provindser, da følge de saaledes efter hinanden med Hensyn til de i samme liggende Selveiergaardes Gjennemsnits-Størrelse: Bornholm, Sjelland, Lolland, Falster, Møen, Fyen og Nørre Jylland. For hver 1000 Tdr. Selveiergods er der nemlig: paa Bornholm 119 Selveiergaarde, i Sjelland 174, paa Lolland 175, paa Falster 186, paa Møen 232, i Fyen 234, i Jylland 274. — Nørre Jyllands forskjellige Amter følge i den omhandlede Henseende saaledes efter hinanden: Randers (217 Selveiergaarde paa hver 1000 Tdr. Selveiergods), Aarhuus, Thisted, Aalborg, Viborg, Ringkjøbing, Hjørring, Veile (304 Selveiergaarde paa hver 1000 Tdr. Selveiergods), Skanderborg og Ribe (320 Selveiergaarde paa hver 1000 Tdr. Selveiergods).

Tvende særegne Arter af Selveiergaarde ere de saakaldte „Selveierbondergaarde“, og de Arvefæstegaarde, med hvilke Ret til at sælge og pantsætte er forbundet. Hvad Selveierbondergaardene angaaer, da er disses Antal saa ringe, og den Rolle de spille i den praktiske Verden saa ubetydelig, at vi her kun kortelig skulle omtale dem. Det Charakteristiske ved disse Gaarde er at deres Eiere kun besidde dem med et Slags ufuldkommen Eiendomsret, idet de vel have en fuldkommen Nyttes- og Brugsret, men kun en Deel af Proprieteten eller Raadigheden, hvorimod den øvrige Deel af Proprieteten under Navn af Herligheden tilhører en anden Person, den saakaldte

*) En Grund til at Selveiergaardene i Gjennemsnit ere mindre end Fæstegaardene er ogsaa, at Størstedelen af Selveiergodset findes i Jylland, hvis Bondergaarde allerede fra ældre Tid af have havt mindre Hartkorn end almindeligt er i Landets øvrige Provindser.

Herlighedseier. Dennes Herlighed bestaaer i det Væsentlige i at han har Ret til en vis aarlig Afgift af Gaarden og et vist Antal Hovdage, (i Almindelighed ½ Deel imod hvad en Fæstebonde, der har en Heelgaard der i Egnen, udreder i Landgilde og Hoveri), og til en vis engang for Alle bestemt Kjendelse (den saakaldte „Huusbondshold"), naar Gaarden gaaer over paa en anden Haand, samt Forkjøbsret til Gaarden fremfor Fremmede, men derimod ikke for Frænderne. — I Tabellen S. 27 er Selveierbondergaardene indbefattede under Arvefæstegodset.

Hvad Arvefæsterne angaaer, da beroer disses Retsforhold vel for en stor Deel paa den Contrakt, ved hvilken Arvefæstet paa den paagjeldende Gaard er dem overdraget; men fælles for alle Arvefæstegaarde er det dog, at den aarlige Afgift, som svares af Gaarden, er eengang for alle bestemt til en vis uforanderlig Størrelse; at dette ligeledes er Tilfældet med den Kjendelse, som svares til Herlighedseieren hver Gang Gaarden gaaer over paa en anden Haand; samt at Gaarden ved Arvefæsterens Død gaaer over til een af hans Arvinger. - Til Selveiernes Klasse kunne imidlertid kun de Arvefæstere henregnes, hvis Adkomstdokument, (som i saa Fald ikke kaldes Arvefæstebrev, men Arvefæsteskjøde), hjemler dem Ret til at sælge og pantsætte Gaarden, noget der er Tilfældet med de fleste Arvefæstere, hvorimod de, som mangle denne Ret, maa henregnes, (og ogsaa her ere henregnede), til Fæsternes Klasse. Da Lehns og Stamhuusbesidderne kun have Nytte og Brug af Lehnene og Stamhusene, kunne de ikke sælge Fæstegaardene; men arvefæste dem kunne de derimod nok, da Efterkommernes Rettigheder ikke herved lide noget Skaar; og Størstedelen af Arvefæstegaardene findes derfor ogsaa paa Lehnene, Stamhusene og de offentlige Stiftelsers Gods. At de Arvefæstegaarde, som Arvefæsterne have Ret til at sælge og pantsætte, saagodtsom kun i Navn og

Oprindelse ere forskjellige fra Selveierbondergaardene, er let at indsee af det S. 30 Anførte, og naar Man betragter den aarlige Afgift til Herlighedseieren som Renten af en i Gaarden staaende Capital, ere de ogsaa kun lidet forskjellige fra Selveiergaardene. Arvefæstegodset udgjør i Alt 37334 Tdr. Hartkorn, eller 10 Procent af Danmarks samtlige Jordeiendomme, og kun 1271 Tdr heraf er i Huusmandseie. Hvormange Procent af det samtlige Jordegods i Landets forskjellige Provindser, og i Jyllands forskjellige Amter, Arvefæstegodset udgjør, kan sees af den S. 28 anførte Tabel, og det bemærkes derfor blot her, at paa Bornholm udgjør Arvefæstegodset 88^3 Procent (jfr. Nota ** S. 27); i Sjelland 21^3 Procent, i Ribe Amt 14^2, og paa Lolland 8^4 Procent af det samtlige Hartkorn; men ellers overalt i Landet kun et Par Procent. Arvefæstegaardene ere i det Hele taget større end de andre Slags Bondergaarde, nemlig i Gjennemsnit 6 Tdr Hartkorn (jfr. S. 29), og de 84 Procent af det hele Arvefæstegods bestaaer endogsaa af Gaarde paa i Gjennemsnit 7^8 Tdr Hartkorn. Aarsagen hertil er deels, at de i Reglen findes i de Provindser, i hvilke Bondergaardene oprindeligviis have været størst, (og fornemmelig paa offentlige Stiftelsers og forhenværende kongeligt Gods), og at de have deres Oprindelse fra en Tid, da kun faa Udstykninger endnu havde fundet Sted, samt i at slige Gaarde i Reglen ikke kunne deles uden Herlighedseierens Samtykke, hvilket denne ikke saa let vil meddele, da han ved Gaardens Deling taber i Sikkerheden for hvad der tilkommer ham, hvortil kommer at en med Afgifter behæftet Gaard maa være større for at kunne ernære en Familie end nødvendigt vilde være naar den som Selveiergaard var fri for at svare Afgift til Herskabet.

Om Selveieren (og altsaa ogsaa Arvefæsteren) kan ansees for i Almindelighed at staae sig bedre end Fæsteren, er et her

i Landet meget omtvistet Spørgsmaal, som dog synes at maatte besvares derhen, at Selveieren i det Hele taget maa ansees for noget mere velhavende end Fæsteren. At det ikke er Tilfældet i en endnu høiere Grad hidrører nok væsenligst fra at Selveieren i Almindelighed har betydelige Renter at udrede af Penge, som staae i hans Gaard, i hvilken Henseende det naturligviis har stor Indflydelse at han som oftest har havt Søskende at udløse, især deelesshed da Erfaringen viser, at de Paagjeldendes Lyst til at faae Fædrenegaarden, og saaledes baade blive Gaardmand og paa en vis Maade Familiens Hoved, hyppigen gjør dem villige til at paatage sig at svare et større Vederlag til deres Søskende end Billigheden kunde synes at fordre.*) At Selveiergaardene i det Hele taget maa give et større Udbytte end Fæstegaardene synes at være en ligefrem Følge af at Selveieren, som veed at hans Nærmeste ville komme til at høste Frugterne af hans Flid, er langt villigere til at foretage alle Slags Forbedringer, som først lønne sig i Tidernes Løb, end Fæsteren, der ikke veed om Gaarden vil blive i hans Familie. Da nu Jorderne i Landets magrere Egne trænge meest til Grundforbedringer, og da Jorden her er i laveste Priis, saa er det ikke blot ønskeligt, men ogsaa naturligt, at Selveiendom først og meest udbreder sig i de mindst opdyrkede Egne. Medens Fæstegodset derfor har Overvægten paa Øerne, kan Selveiergodset i Jylland for Øieblikket anslaaes til

*) Saavel Selveierne som Arvefæsterne have Ret til, naar de have deres Hustrues Samtykke, at gjøre testamentarisk Anordning angaaende deres Gaard med Tilbehør, og til saaledes at bestemme hvilken Søn, eller naar der ingen Livsarvinger er, hvilken anden Person der skal have Gaarden, og hvad Vederlag eller Udløsning der skal svares til de andre Børn eller Slægtninge. Jfr. herom Frdg. 13de Mai 1769 og Frdg. 22de Novbr. 1837.

70 Procent af det Hele og Fæstegodset derimod kun til 20 Procent;*) og i Jylland er atter Ringkjøbing, Ribe og Thisted Amter de, som forholdsviis have flest Selveiere, (jfr. Tabellen S. 27). Hvad Øerne angaaer, da følge de med Hensyn til Selveiendoms Udbredelse efter hinanden i følgende Orden: Bornholm, Møen, Falster, Fyen, Sjelland, Lolland og Langeland, af hvilken sidstnævnte Øe kun 15.2 Procent bestaaer af Selveiendom.

Fæstegaarde.

Naar en Bondegaard ikke drives af Eieren selv, men ved den Contrakt, som kaldes Fæste, er bortleiet til en Anden paa dennes og Hustrues Livstid mod at han, foruden at betale Skatterne til det Offentlige, svarer en vis aarlig Afgift (Landgilde) og præsterer et vist Antal Arbeidsdage (Hoveri), eller sammes Værdi i Penge, samt svarer en vis Kjendelse ved Contraktens Afsluttelse (Indfæstning), da kaldes en saadan Gaard for en Fæstegaard. I Almindelighed høre et større Antal slige Fæstegaarde til en Hovedgaard, til hvilken de ere, eller i Fortiden have været hoverigjørende; men selv naar Een undtagelsesviis eier et Par enkelte Bondergaarde uden at have en Hovedgaard, til hvilken de høre, maa han ikke, (med mindre han har særlig Bevilling dertil), drive mere end den ene selv, men de andre er han forpligtet til at leie bort, og det enten ved den Contrakt, som kaldes Fæste, paa Leietagerens og Hustrues Livstid, eller ved Forpagtningscontrakt paa 50 Aar eller paa to Personers Livstid; og det aldeles overveiende alminde-

*) I Aaret 1835 var Forholdet som 65.6 til 23.7 Procent; men foruden at en Deel af Jyllands Hovedgaarde ere saa smaa, at de kun ere at ansee som Bondergaarde, er en Deel Fæstegods ogsaa senere gaaet over til Selveiendom.

lige er da at bortleie den ved Fæstecontrakt.*) Det, hvorved den Contrakt, som kaldes Fæste, afviger fra simple Contrakter om Jordleie, er, at Fæstet, som nys anført, er en Contrakt, der afsluttes for Leietagerens og hans Hustrues Livstid; at der foruden den aarlige Afgift, (Landgilden), svares under Navn af Indfæstning en vis Sum ved Contraktens Afsluttelse; at der ved samme er foreskrevet forskjellige Formaliteters Jagttagelse, (navnlig Optagelse af Synsforretning over Gaardens Tilstand paa den Tid Fæsteren modtager den, jfr. Frdg. 8de Juni 1787), for at sikkre Bonden mod paa Grund af Mangel paa Erfaring at komme til at lide Tab; samt at der for at sikkre Eieren mod det Tab, som Leieren kunde tilføie ham, er fastsat visse Handlinger, ved hvilke Leieren forbryder de ved Contraktens Afsluttelse erholdte Rettigheder, eller, som det kaldes, forbryder sit Fæste, i hvilken sidstnævnte Henseende Læseren henvises til Frdg. 9de Marts 1838.**)

*) Forpligtelsen til at bortfæste blev egenlig først ret sat paa fast Fod ved Frdg. 6te Juni 1769, og Forpligtelsen til at bortfæste paa Livstid eller bortforpagte paa 50 Aar blev først indført ved Frdg. 25de Mai 1791 og 15de Juni 1792. Det er heller ikke tilladt, uden at særlig Bevilling dertil haves, at sammenlægge flere Bøndergaarde og derpaa at fæste eller forpagte dem bort under eet. Det er nemlig et Grundprincip i vor Landbolovgivning, at Antallet paa dem, som finde deres Underhold ved at drive en Bondegaard, ikke maa formindskes; og derfor maa heller ingen Bondegaard udstykkes ydderligere end at der bliver en Parcel paa 20 Tdr Land boniteret Areal tilbage; ligesom det af samme Grund heller ikke er tilladt at lade en Fæstegaard ligge øde og udyrket.

**) Bonden forbryder saaledes sit Fæste naar han ikke kan svare sin Landgilde; naar han, uagtet behørig Paamindelse, lader Gaarden forfalde; naar han, efter to Gange at være mulkteret derfor, paa ny overlader Andre nogen Andeel i Gaardens Ager og Eng; naar han, fordi han har solgt sit Foder, Hø og Halm, er ude af Stand til forsvarlig at gjøde sin Jord; naar han hugger uden Udviisning

Af slige Fæstegaarde var her i Aaret 1835 et Antal af 24795 med et Hartkorn af 137,410 Tdr. eller 39 pCt. af Landets Hartkorn; men siden den Tid ere en Deel Fæstegaarde blevne solgte, deels til Fæsterne, deels til Andre, og dette Slags Gaardes Antal altsaa derved formindsket noget. Hvilke af Landets Egne der have meget og hvilke der have lidet Fæstegods, sees af den S. 27 anførte Tabel. — Den største Deel af Fæstegodset er, som Tabellen S. 29 udviser, fordeelt paa Gaarde fra 4—8 Tdr., og Gjennemsnitsstørrelsen for en Fæstegaard er 5½ Tdr. Hartkorn, og en saadan Gaard har altsaa i Landets bedre Provindser et Areal af 50 til 60 Tdr. Land. De forskjellige Provindser danne, naar Man tager Hensyn til de i samme værende Fæstegaardes Gjennemsnitsstørrelse, følgende Række: Falster, Lolland, Sjelland, Fyen, Langeland, Møen og Jylland.

For hver 1000 Tdr. Fæstegods er der nemlig:

Paa	Falster	139	Fæstegaarde.
—	Lolland	158	—
—	Sjelland	159	—
—	Fyen	169	—
—	Langeland	196	—
—	Møen	210	—
—	Jylland	230	—

Nørre Jyllands forskjellige Amter følge i den omhandlede Henseende saaledes efter hinanden: Randers (185 Fæstegaarde paa 1000 Tdr. Fæstegods), Thisted, Veile, Viborg, Aarhuus, Aalborg (246), Ringkjøbing, Skanderborg, Hjørring, og Ri

i sin Gaards tilliggende Skovpart, eller sælger eller til Andre or... lader Noget af den hans Gaard tilliggende Tørvemose i tilbere... eller utilberedt Tilstand, eller omgaaes pligtstridig med Mosen; saa... naar han ikke efter behørig Paamindelse skiller sig ved Inderste... som han har taget til Huse.

(301 Fæstegaarde paa 1000 Tdr. Fæstegods). — De til en Sammenligning mellem Fæstegaardene og Selveiergaardene fornødne Opgivelser findes anførte S. 28 og 29.

Tidligere var det almindeligt at Man lod Landgilden blive uforandret den samme naar Gaarden paany bortfæstedes, og at Man, naar man vilde have et større Vederlag for Gaardens Afbenyttelse end det hidtil svarede, forskaffede sig dette ved at forhøie Indfæstningen; men i de sidste fem til sex Aar har Jordegodsets i saa høi en Grad tiltagne Værdi bevirket, at Man paa de fleste Steder ved nye Fæstecontrakters Afslutelse ikke blot betinger sig en høiere Indfæstning end den sidst svarede, men ogsaa forhøier Landgilden. Imidlertid er det dog kun undtagelsesviis at der selv ved slige nye Fæstecontrakter fordres saa stort et Vederlag af den tiltrædende Fæster, som denne vilde kommet til at svare hvis han ved fri Leie havde skullet forpagte en Gaard af lige Beskaffenhed;*) hvilket ogsaa kan skjønnes af den Ugunst hvormed Man i Publikum betragter Fæste-Auktioner, og af at det ikke er saa sjeldent at den, der nylig har faaet en Gaard i Fæste, bliver udløst af en Anden med flere Tusinde Daler, samt af at Prisen paa en Td. Hartkorn Fæstegods er et Par Hundrede Daler lavere end paa en Tønde Selveiergods af lige Beskaffenhed, ligesom Fæstebonden ogsaa, naar Godseieren, for at foretage een eller anden Reform, ønsker at han skal opgive sit Fæste, altid herfor forlanger flere Tusinde Daler mere end han selv har givet i Indfæstning. Paa de fleste større Godser, og især paa Lehns- og Stamhuus-Godserne, er det desuden gammel Vedtægt ikke blot at Sønnen, Svoger-

*) Paa Thorsenge blev der saaledes nylig ved en Fæste-Auktion, der afholdtes efter en frændeløs Fæsters Død, givet 3500 Rbd. i Indfæstning for en Gaard, som nogle Aar tidligere var bortfæstet for for 700 Rbd.

sønnen, eller en anden nær Slægtning faaer den fæsteledige Gaard, men ogsaa at han faaer den for en lavere Indfæstning end den, der vilde være bleven forlangt, naar Gaarden var bleven fæstet bort til en Fremmed,*) hvorfor den ogsaa kun i sidstnævnte Tilfælde kaldes for „heelt fæsteledig". — Det vil saaledes letteligt indsees at Indfæstningens Størrelse altsaa er meget forskjellig efter de forskjellige Forhold. Som den almindelige Indfæstning af en Fæstegaard af Middelstørrelse, eller 5 til 6 Tdr Hartkorn, kan nutildags en Sum af 600 til 900 Rbd. ansees. Hvad Landgilden angaaer, da er denne i Almindelighed paa Gaarde, der ere fæstede bort for lang Tid siden, meget ubetydelig, og da Bonden mærkeligt nok i Reglen foretrækker at svare en høiere Indfæstning men lavere Landgilde, saa er det i en meget forskjellig Grad at Landgilden i den nyere Tid er bleven forhøiet paa de forskjellige Steder. Som en nutildags nogenlunde almindelig Landgilde af en Gaard af Middelstørrelse, eller paa 6 Tdr Hartkorn, i Landets bedre Egne, kan ved nye Fæstecontrakters Afsluttelse 10 til 12 Tdr Byg eller et tilsvarende Beløb af andre Kornsorter, (altsaa circa 40 til 50 Rbd.), ansees.

Hoveriet, som Fæstebonden paa en Deel Steder yder in

*) Medens Forfatteren i Sommeren 1844 opholdt sig paa eet af Landets Grevskaber blev der paa samme en Gaard paa 10 Tdr Hartkorn fæsteledig, hvilken Sønnen fik mod en Indfæstning af 1500 Rbd., uagtet der af Fremmede var budt 3000 Rbd. i Indfæstning. Det er i den senere Tid ikke sjeldent at Sønnen allerede betaler Indfæstning medens Faderen eller Moderen endnu lever, for at sikkre sig Gaarden, og i saa Fald er der da en Grund mere til at lade ham slippe med en lavere Sum. — Naar Enken gifter sig faaer hendes Mand ligeledes i Reglen Fæste for en lavere Indfæstning, da Godseieren paa denne Maade faaer Indfæstning langt tidligere end han villet have faaet naar Enken var forblevet ugift.

natura, kan anslaaes til en Værdi af 5 til 6 Rbd. pr. Td. Hartkorn eller circa 30—40 Rbd. for en Gaard af Middelstørrelse; thi en saadan Sum eller et tilsvarende Beløb af Kornvarer kan ansees for det Vederlag, for hvilket denne Naturalpræstation i Gjennemsnit er bleven afløst der, hvor Man i den nyere Tid har afskaffet den. Imidlertid herſker der dog megen Forskjellighed i saa Henseende paa de forskjellige Steder, i det Hoveriet paa eet Gods undertiden kan være dobbelt saa stort som paa et andet lige i Nærheden liggende. Denne Byrde er nemlig vel eengang for alle uforanderligen bestemt for enhver hoverigjørende Gaard ved de i Slutningen af forrige Aarhundrede affattede Hoveriforeninger og Hoverikjendelser; men det Hoveri, som dengang var det gangbare paa det paagjeldende Gods, blev som oftest lagt til Grund for Foreningerne og Kjendelserne, og dettes Størrelse beroede da væsenligt paa hvad Slags Herskab der tidligere havde været paa Herregaarden, og var altsaa meget forskjellig. — En stor Deel af Hoveriet udredes almindeligviis saaledes, at der er tildeelt Bonden et vist Areal af Hovedgaardsjorden, paa hvilket han skal udføre det til sammes Drift fornødne Arbeide, (og i saa Fald maa Bonden, naar han efter Tilsigelse møder, og Veirliget ikke tilsteder Arbeidets Udførelse, uden Godtgjørelse gaae hjem igjen); og kun sjeldnere udredes hele Hoveriet ved Ydelsen af et vist Antal Ploie-, Spand- og Gangdage, skjøndt det hyppigen er fastsat paa denne Maade i Hoveriforeningen. *)

*) Som Exempel paa almindeligt Hoveri af en Gaard paa circa 6 Tdr Hartkorn kan 8 Ploiedage, 50 Spanddage og 150 Gangdage anføres. En Ploiedag taxeres i Almindelighed til 4 Mk, en Spanddag til 3 Mk. og en Gangdag til 1 Mk. Lægges nu denne Taxation til Grund, saa bliver et saadant Hoveries Værdi circa 60 Rbd., og Bonden vinder saaledes ikke lidet, naar han frikjøber sig for

I begge Tilfælde kræves Arbeidet imidlertid i Reglen paa den travleste Tid, og bevirker altsaa at Bondens egen Drift bliver passet i Utide; i begge Tilfælde nøder det ham til at holde et Par Heste flere end han ellers vilde have nødig, (altsaa til at holde tre Koer færre end han ellers kunde have), og til hyppigen at undvære sin Karl; i begge Tilfælde gjør Hoveriet det vanskeligt for Bonden at anvende den Kraft paa sin Jord, som Heelbrak, Mergling, Grøftegravning, og i det Hele taget en tilbørlig Drift, udfordrer. Godseieren paa sin Side er Hoveriet kun til liden Nytte og meget Bryderi. Hovbonden, og især deleshed hans Tjenestefolk, gjøre Arbeidet, og det hyppigt endog med Forsæt, saa langsomt og slet som muligt; Hoveriaccorden, som han ikke kan forandre, lægger hyppigt Hindringer i Veien for at indføre en rationel Drift; og Hovbondens Trevenhed og Uvillie indvirker skadeligt paa hans eget Tyende, og lammer disses Virksomhed. Hoveriets Afløsning er derfor begge Parter til lige stor Fordeel; men paa Bondens Side forhindres den ofte ved dennes Frygt for at paatage sig den Afgift, der skal svares som Vederlag for Hoveriet, og ved Mangel paa klar Indsigt i eget Bedste; og for Godseierens Vedkommende ere hyppigt Udgifterne ved at skulle anskaffe flere Heste og Ar-

---

samme med 6 Rbd. pr. Td. Hartkorn eller 36 Rbd., og Godseieren vinder ogsaa, da han langtfra har saa megen Nytte af Hovarbeidet som af frit Dagleier-Arbeide. — Det Arbeide, som Hoveriforeningerne anføre som det, hvortil Hoveriet skal kunne bruges, er i Almindelighed: Pløining, Saaning, Harvning, Tromling, Steens Opsamling og Bortkjøren, Gjødnings Udkjørsel, Enges Rensning, Høe og Kornhøst, Tærskning, Kornrensning, Kornægter til Kjøbstaden, Skovning og Skovreiser, Tørveskjær, Gjerdelukning, Veireparationer paa Hovmarkerne, Vandsteders Gravning, Aaers og Fiskeparkers Rensning, Haandlanger Arbeide og Kjørsel ved Bygnings Reparationer, og Klappejagtsdage.

beidsredskaber, og ved at skulle bygge Staldbygninger og Huus-rum til det større Antal Karle, han maa holde, samt Huus-mandsboliger til de Huusmænd, hvis Arbeide han vil have nø-dig, en mægtig Hindring; og de, som have Penge staaende i Gaarden, gjøre ogsaa stundom af en misforstaaet Frygt for deres Pants Forringelse Vanskeligheder ved at meddele deres Samtykke til den omhandlede Forandring. Hyppigt kan Man desuden ikke blive enig om Hoverivederlagets Størrelse, og ofte ville nogle af Bønderne indlade sig paa Afløsningen, men Resten, (især deleshed de gamle Bønder), ikke*), medens Gods-eieren kun vil foretage Afløsningen naar Alle eller Størstedelen af Hovbønderne ville indgaae paa samme; og Forpagtnings-contrakter, som først udløbe efter et vist Antal Aar nøde des-uden ofte til at udsætte Sagen. Uagtet alle disse Vanske-ligheder har Hoveriets Afløsning dog i den senere Tid været i rask Fremskriden**), (især siden Pl. 9de Marts 1838 har sat Gods-eieren i Stand til at skaffe sig særlig Sikkerhed for Hoverive-derlaget), og da ifølge Pl. 9de Marts 1838 ingen Gaard der eengang er bleven hoverifri nogensinde atter maa blive hoveri-gjørende, er der Udsigt til at dette uheldige Arvegods fra Mid-

---

*) Et Middel til at forberede Hoveriets Afløsning, af hvilket Man der-for oftere i den senere Tid har betjent sig, er i Fæstebrevet at betinge sig at Fæsteren, naar Husbonden forlanger det, skal være pligtig at svare et vist i Fæstebrevet bestemt Hoverivederlag iste-det for Naturalhoveriet.

**) I Aaret 1834 beløb det hoverigjørende Fæstegods sig til 78,468 Tdr. Hartkorn, (naar det som kun gjorde ubetydeligt Hoveri blev regnet for hoverifrit), og i Begyndelsen af Aaret 1844 udgjorde det fuldt hoveripligtige Fæstegods kun 30,228 Tdr. og det tildeels hoveripligtige 31,673 Tdr. Blandt det sidstnævnte kan i det mind-ste Halvdelen ansees for saagodtsom hoverifrit, og det hoverigjø-rende Fæstegods er saaledes i de sidste 10 Aar formindsket fra 78,400 Tdr. til 16,000 Tdr.

delalderen inden en Menneskealder alene vil tilhøre Historien.*) — Selv for Øieblikket kan Man kun anslaae den hoverigjørende Deel af Fæstegodset til 1/3 Deel af dettes hele Beløb, og af samtlige Bondergaarde kan kun omtrent 1/7 Deel antages at være denne Byrde underkastet. I Begyndelsen af Aaret 1844 var her nemlig 5349 fuldt hoveripligtige Bondergaarde med et Hartkorn af 30228 Tdr., og 5216 tildeels hoveripligtige Gaarde med et Hartkorn af 31673 Tdr. Af de tildeels hoveripligtige Gaarde kunne imidlertid i det mindste Halvdelen ansees som hoverifrie, da deres hele Hoveri kun bestaaer i en Ubetydelighed, (for Exempel i at gjøre nogle Reiser, kjøre Gjødning ud, møde til Klappejagt e. a. dl.), og de hoverigjørende Gaardes Antal kan derfor neppe ansættes høiere end til 8000 med et Hartkorn af 46000 Tdr. Af Danmarks Fæstegaarde er saaledes i Overeensstemmelse hermed hver 3die, og af Landets samtlige Bondergaarde omtrent hver 8de hoverigjørende. I de forskjellige Provindser og de forskjellige Amter hersker der imidlertid stor Forskjel i saa Henseende, hvilket følgende Tabel nærmere vil oplyse.

---

*) Regjeringen søger paa sin Side at fremme Sagen ved paa Ansøgning at forunde de Godseiere, der aldeles eller forstørstedelen afløse Hoveriet, Tilladelse til at indtage et i Forhold til de særegne Omstændigheder passende Qvantum Bondejord under Hovedgaarden. Jfr. Pl. 9de Marts 1838 med Frdg. 15de Juni 1792 § 12 og Rsl. 20de April 1813.

I Begyndelsen af Aaret 1844 var der af

Amt.	Fuldt hoveripligtige Bøndergaarde.		Tildeels hoveripligtige Bøndergaarde.	
	Antal.	Hartkorn.	Antal.	Hartkorn.
Kjøbenhavns Amt......	185	1318	189	1242
Frederiksborg	34	278	80	695
Holbek...............	350	2117	799	6335
Sorø.................	129	1031	559	3944
Præstø	735	4290	311	2032
Bornholm............	"	"	"	"
Odense...............	524	3391	582	3424
Svendborg	672	4385	604	3408
Maribo...............	475	3128	434	2852
Hjørring	260	986	304	1082
Thisted...............	166	882	52	283
Aalborg..............	464	1987	367	1604
Viborg...............	276.	1123	190	577
Randers	808	1941	450	2558
Skanderborg	165	696	68	243
Aarhuus	282	1157	66	2 0
Veile.................	232	1127	22	133
Ringkjøbing...........	5	22	173	710
Ribe	86	363	75	268
	5349	30228	5216	31673

Paa Bornholm finder der saaledes slet ingen Hoveri Sted, hvilket er en Følge af at der ingen Hovedgaarde gives sammesteds, og af Langelands Fæstegods er kun 1/6 Deel hoverigjørende, hvilket fornemmelig hidrører fra at Hoveriet i det Væsentlige er afskaffet paa Grevskabet Langeland. Paa Lolland er meget Hoveri i de senere Aar blevet afløst, og der er kun nogle faae Godser sammesteds, som drives ved fuldt Hoveri. Af Sjellands Fæstegods er kun noget over 1/3 Deel hoverigjørende, hvortil Aarsagen fornemmelig maa søges i at en stor Deel af Fæstegodset

sammesteds tilhører Kongen, Universitetet, Communitetet, Sorø Academi og andre Stiftelser, som for en stor Deel ikke have Hovedgaarde, hvorved Hoveriet kunde anvendes, og hvor der derfor allerede fra ældre Tid af har været Hoverifrihed. — Paa Falster og paa Fyen er derimod omtrent $\frac{2}{3}$ Deel, og paa Møen saagodtsom alt Fæstegodset hoverigjørende. Hvad Jylland angaaer, da er der som tidligere S. 28 og S. 30 bemærket langt mindre Fæstegods i denne end i Rigets øvrige Provindser, og paa det Fæstegods, som der findes, har Hoveri-Afløsningen i den senere Tid havt en stærk Fremgang,*) og kun $\frac{1}{3}$ Deel af det jydske Fæstegods er endnu hoverigjørende. Ringkjøbing og Ribe Amter udmærke sig især i saa Henseende, i det der i begge disse store Amter saagodtsom slet ikke finder Hoveri Sted, hvilket vel hidrører fra at Bonden i slige øde Egne har saa langt til Hovedgaarden, at Hoveriet bliver ham høist besværligt og Godseieren til liden Nytte, og at Opfordringen til dets Afløsning derfor er saa meget stærkere. Af hele det jydske Bondergods, (Fæstegods og Selveiergods tilsammentaget), er kun omtrent en ellevte Deel hoverigjørende.

Med Hensyn til de ucomplette Godser, hvis Bondergods forstørstedelen er bortsolgt, da kan det som Regel antages, at de drives uden Hoveri, i det nemlig dettes Afløsning i Almindelighed vil være en nødvendig Betingelse for Udstykningen eller en Følge af samme. Hvad derimod de complette Godser angaaer, (og tillige de ucomplette, som have beholdt et større Antal Fæstegaarde), da er Forfatteren vel i

*) I Aaret 1834 var der 16364 Tdr. hoverifrit, og 22864 Tdr. hoverigjørende Fæstegods i Jylland, og i Begyndelsen af Aaret 1844 var der kun 10284 Tdr. fuldt hoverigjørende og 5433 Tdr. tildeels hoveripligtigt, af hvilket Halvdelen kan ansees som hoverifrit.

Stand til at opgive, hvilke af disse der drives ved Hoveri; men det maa dog herved bemærkes, at det, naar kun en Deel af de forskjellige Hoveriarbeider er afløst, kan være en meget disputabel Qvæstion om der til en vis Gaard kan siges at være Hoveri eller ikke, ligesom ogsaa paa de fleste Godser nogle Bønder ere fuldt hoverigjørende, andre tildeels hoveripligtige og andre hoverifrie.

Hoveri gjøre Fæstebønderne til

Aggersvold (¾ tildeels, ¼ hoverifrie), Aagaard i Holbeks Amt (⅔, ⅓ hoverifrie), Adlersborg (⅘ tildeels, ⅕ frie), Anhof, Alslev, Arreskov, Aalykke (tildeels), Aalholm, Aggerkrog, Bavelse (Halvdelen), Bregentved (tildeels), Basnæs, Brattinsborg, Bisgaard, Beldringe, Bekkeskov (⅔), Bremersvold, Broby, Brahesholm, Brolykke, Brokdorf, Børglum (tildeels), Blidstrup (forstørstedelen), Birkum, Baggesvogn (tildeels), Bjørnsholm (⅔ og ⅓ hoverifrie), Benzon, Bistrup i Viborg Amt (Halvdelen), Barritskov, Boller (Halvdelen), Carlsfeldt (tildeels), Corselidse (Halvdelen), Clausholm (⅘), Cals, Damsbo, Dallund (¾ og ¼ frie), Dybvad (tildeels), Dueholm, Egholm, Eskildstrup, Engelholm i Sjelland, Erholm, Einsidelsborg (tildeels), Frederiksgave (⅔ og ⅓ frie), Frederikslund i Fyen, Faurskov, Frisenborg (Halvdelen), Frisendal, Gjerdrup, Gislinge, Gjeldskov, Gyldensteen, Giessinggaard, Gersdorflund, Glomstrup (⅔), Hagested (tildeels), Hovdingsgaard (⅔), Høibyggaard (Halvdelen), Hvidkilde, Hvedholm (⅔), Hesselager (tildeels), Hjortholm, Holkenhavn, Hammelmose, Høiriis, Hæstrup, Hessel (tildeels), Holbekgaard i Randers Amt (¾), Hansted, Juellinge i Sjelland (¾ tildeels, ¼ hoverifrie), Jomfruens Egede, Juelsberg, Junget, Kjærup (tildeels), Klintholm, Katholm, Kjærstrup, Lundbygaard, Lilliendal, Lekkende, Lyngbygaard i Sorø Amt, Lungholm, Lykkesholm, Lundsgaard

holm (⅔), Tersløse, Tybjerg, Taarnholm (tildeels), Tybrind, Tranekjær, Troyborg (forstørstedelen), Ulriksdal, Vognserup (tildeels), Valdbygaard, Vibygaard, Vesterby, Valø, Vemmetofte, Valdemar Slot (næsten ganske), Vedelsborg, Vennerslund (⅗), Nørre Vosborg (tildeels), Vosnæsgaard, Voergaard, Vildmosegaard, Øllingsøgaard (tildeels), Østrup i Fyen, Ølsted i Fyen (⅗).

For at give Læseren en Forestilling om den omtrentlige Indtægt og Udgift ved en Fæstegaard paa circa 6 Tdr. Hartkorn eller 50 til 60 Tdr. Land god Jord, meddeles her følgende i en Forsamling af sagkyndige Landmænd paa Forfatterens Anmodning forfattede Overslag.

Indtægt.

40 Tønder Hvede à 5 Rd.	200 Rd.
15 Tønder Rug à 4 —	60 —
80 Tønder Byg à 3 —	240 —
75 Tønder Havre à 2 —	150 —
25 Tønder Ærter à 4 —	100 —
8 Tønder Vikker à 4 —	30 —
Af 6 Køer	60 —
Af Sviin og Faar	10 —
Huusly og Hauge	20 —
	870 Rd.

Udgift.

Skatter og Communeafgifter	80 Rd.
Tiendepenge for alle tre Tiender	50 —
Hoveripenge	36 —
Landgilde	45 —
Renten af 900 Rd. til 6 Procent*)	54 —

*) Indfæstningen maa nemlig ansees som en Capital, for hvilken Man kjøber sig en Livrente.

Fødekorn, 12 Tdr. Rug, 1 Td. Hvede 12 Tdr. Byg og 45 Tdr. Havre .	140 ℛ
Sædekorn	60 —
Kjøbmandsregning for Jern, Tjære, Salt, Brændeviin o. a. dl.	45 —
Brændsel	10 —
Smaaudgifter til Driften, Slittage og Reparationsudgifter	50 —
	570 ℛ

Altsaa et Overskud af 300 ℛ til Klæder, forsaavidt samme ikke forfærdiges i Huset, til Smaating, Fornøielser og til at lægge op. — Her er imidlertid forudsat at Bonden er en flittig, bygtig og med behørig Driftscapital forsynet Mand, der har en Fæstegaard i een af Landets bedre Egne; thi er alt dette ikke Tilfældet, vil Man ikke kunne gjøre Regning paa et saa gunstigt Resultat.

Da Godseierne, som Følge af det tidligere Anførte, langtfra ikke have den Fordeel af Fæstegodset, som de vilde have naar de havde fuld Raadighed over samme, saa vinde de i Almindelighed betydeligt ved at sælge det*); men dette er flere Vanskeligheder underkastet. Lehns- og Stamhuusbesiddere kunne slet ikke sælge Bondergodset, forbi de kun have Nyttes og

*) Foruden at Godseieren i Almindelighed ikke har stort mere af Fæstegodset end Halvdelen af hvad han vilde kunne have i Rente af den Sum, han kunde faae for samme, naar han solgte det, foraarsager Fæstegodset ham ogsaa flere forskjellige Udgister. Han er saaledes paa Grund af samme nødt til at holde en Forvalter; han er ansvarlig for Skatter, Bankrente, Brandpenge m. m., og derved udsat for Tab; og han er endelig den Resiko underkastet at maatte opbygge og udstyre en forfalden Gaard naar Fæsteren maatte være gaaet fra den i Armod efter at have forødt Besætningen og ladet Jorderne komme ud af Drift.

holm (⅔), Tersløse, Tybjerg, Taarnholm (tildeels), Tybrind, Tranekjær, Troyborg (forstørstedelen), Ulriksdal, Vognserup (tildeels), Valdbygaard, Vibygaard, Vesterby, Valø, Vemmetofte, Valdemar Slot (næsten ganske), Vedelsborg, Vennerslund (⅘), Nørre Vosborg (tildeels), Vosnæsgaard, Voergaard, Vildmosegaard, Øllingsøgaard (tildeels), Østrup i Fyen, Ølsted i Fyen (⅔).

For at give Læseren en Forestilling om den omtrentlige Indtægt og Udgift ved en Fæstegaard paa circa 6 Tdr. Hartkorn eller 50 til 60 Tdr. Land god Jord, meddeles her følgende i en Forsamling af sagkyndige Landmænd paa Forfatterens Anmodning forfattede Overslag.

Indtægt.

40 Tønder Hvede à 5 Rd.	200 Rd.
15 Tønder Rug à 4 —	60 —
80 Tønder Byg à 3 —	240 —
75 Tønder Havre à 2 —	150 —
25 Tønder Ærter à 4 —	100 —
8 Tønder Vikker à 4 —	30 —
Af 6 Køer	60 —
Af Sviin og Faar	10 —
Huusly og Hauge	20 —
	870 Rd.

Udgift.

Skatter og Communeafgifter	80 Rd.
Tiendepenge for alle tre Tiender . . .	50 —
Hoveripenge	36 —
Landgilde	45 —
Renten af 900 Rd. til 6 Procent*) . .	54 —

*) Indfæstningen maa nemlig ansees som en Capital, for hvilken Man kjøber sig en Livrente.

Fødekorn, 12 Tdr. Rug, 1 Td. Hvede 12 Tdr. Byg og 45 Tdr. Havre .	140 ℛ
Sædekorn . . . . , .	60 —
Kjøbmandsregning for Jern, Tjære, Salt, Brændeviin o. a. dl.	45 —
Brændsel . . . . : .	10 —
Smaaudgifter til Driften, Slittage og Reparationsudgifter	50 —
	570 ℛ

Altsaa et Overskud af 300 ℛ til Klæder, forsaavidt samme ikke forfærdiges i Huset, til Smaating, Fornøielser og til at lægge op. — Her er imidlertid forudsat at Bonden er en flittig, dygtig og med behørig Driftscapital forsynet Mand, der har en Fæstegaard i een af Landets bedre Egne; thi er alt dette ikke Tilfældet, vil Man ikke kunne gjøre Regning paa et saa gunstigt Resultat.

Da Godseierne, som Følge af det tidligere Anførte, langtfra ikke have den Fordeel af Fæstegodset, som de vilde have naar de havde fuld Raadighed over samme, saa vinde de i Almindelighed betydeligt ved at sælge det*); men dette er flere Vanskeligheder underkastet. Lehns- og Stamhuusbesiddere kunne slet ikke sælge Bondergodset, fordi de kun have Nyttes og

*) Foruden at Godseieren i Almindelighed ikke har stort mere af Fæstegodset end Halvdelen af hvad han vilde kunne have i Rente af den Sum, han kunde faae for samme, naar han solgte det, foraarsager Fæstegodset ham ogsaa flere forskjellige Udgifter. Han er saaledes paa Grund af samme nødt til at holde en Forvalter; han er ansvarlig for Skatter, Bankrente, Brandpenge m. m., og derved udsat for Tab; og han er endelig den Resiko underkastet at maatte opbygge og udstyre en forfalden Gaard naar Fæsteren maatte være gaaet fra den i Armod efter at have forødt Besætningen og ladet Jorderne komme ud af Drift.

Brugsret; Eieren af et complet Gods taber de med samme forbundne Privilegier naar han sælger saameget af Fæstegodset, at der ikke længere er 200 Tdr. gammelt Hartkorn af samme til Hovedgaarden; de, som have store Capitaler staaende i deres Godser maa enten udbetale disse eller forskaffe sig Panthavernes Samtykke; Fæstegaardenes Salg kan ikke godt skee til andre end Fæsterne, da Godseieren ellers kun kan sælge Gaardene efterhaanden som de blive fæsteledige, hvilket hans Forhold til Panthaverne sjeldent kan tilstede ham at indlade sig paa; og Bonden har hyppigt nok Lyst, men ikke Evne til at kjøbe sin Fæstegaard paa de tilbudte Vilkaar, og tage Pant for en Deel af Kjøbesummen i Gaarden kan kun den Godseier gjøre, som ikke selv har fremmede Penge staaende i sit Gods, da Panthaveren nemlig kun sjeldent vil samtykke i at ombytte sin Panteret i det samlede Fæstegods med Panteobligationer i de enkelte Gaarde; og hertil kommer endeligen endnu, hvis Hoveriet ikke alt iforveien er afløst, de S. 41 omtalte Vanskeligheder, som dettes Affaan kan frembyde for Godseieren. Ikke desto mindre gaaer bestandig nu og da en Deel Fæstegods ved Salg over til Selveiendom, og for at fremme denne Sag giver Regjeringen paa derom indgiven Ansøgning Bevilling til paa egen og Hustrues Livstid at beholde de med complette Sædegaarde forbundne Rettigheder uagtet Gaarden ved Fæstegodsets Salg maatte være bleven ucomplet.

3) Om de danske Hovedgaarde eller Herregaarde.

Naar en Jordeiendom i Danmark har en Størrelse af over 12 Tdr. Hartkorn, kan den, som alt tidligere S. 25 bemærket, ikke henregnes til Bondergaardenes Klasse, men den er da enten en Hovedgaard eller en Avlsgaard. Til Hovedgaardenes Klasse høre alle de Gaarde, paa hvilke en adelig Fa-

milie før Aaret 1660 har havt Bopæl eller Sæde, (hvilke paa Grund heraf kaldes for Sædegaarde, eller, hvad der i daglig Tale er det almindelige, for Herregaarde), samt nogle enkelte Gaarde, som ved særlig Kongelig Bevilling ere optagne i Hovedgaardenes Tal. Dette Slags Gaarde danne saaledes en afsluttet Kreds; og medens en Hovedgaard nok ved at udstykkes saaledes, at Hovedparcellen ikke har over 12 Tdr. Hartkorn, kan paa en Maade siges at ophøre at være en Hovedgaard og at synke ned i Bondergaardenes Klasse,*) kan Man derimod ikke ved at sammenlægge Bøndergaarde eller Avlsgaarde danne en Hovedgaard, og en slig Eiendom vil altsaa, i hvor stor den end maatte være, kun blive en Avlsgaard. I ældre Dage var det et Kjendemærke paa en Hovedgaard, at den blev drevet ved Hoveri af underliggende Bøndergods, (hvorfor Mange ogsaa troe at Ordet Hovedgaard kommer af Hovgaard); men i Tidens Løb er Bøndergodset blevet solgt fra omtrent Halvdelen af vore Hovedgaarde, og Hoveriet afløst paa over Halvdelen af dem, som endnu have Bøndergods, og det hører saaledes ikke længere til Begrebet om en Hovedgaard, at der er Hoveri eller Bøndergods til samme.**) Privilegeret Hartkorn er heller ikke noget Kjendemærke paa en Hovedgaard, da en saadan ikke nødvendigen behøver at bestaae af privilegeret Jord, og vi have saaledes Hovedgaarde, som bestaae af lutter uprivilegeret Hartkorn,

---

*) For at en slig Hovedparcel paa under 12 Tdr. Hartkorn maa ansees som en Bondegaard, taler § 8 i Frdg. 22de Novbr. 1837, i det den fastsætter at Selveierbøndernes Testationsfrihed skal være anvendelig paa bebyggede Hovedgaardsjorder, naar disse ikke overstige 12 Tdr. Hartkorn.

**) Selv i ældre Dage var det ovenomtalte Kjendemærke ikke ubedrageligt, da der var enkelte Avlsgaarde, som bleve drevne ved hoveripligtige Bøndergods.

og Fæstebondergaarde, som bestaae af privilegeret Hartkorn. Parceller af en udstykket Hovedgaard, der bestaae af privilegeret Hartkorn, ere derfor kun privilegerede Avlsgaarde*) (skjøndt de i Almindelighed i det daglige Liv ansees og kaldes for Hovedgaarde); medens Hovedparcellen, saalænge den har over 12 Tdr. Hartkorn, maa ansees for en Hovedgaard, selv om den bestaaer af uprivilegeret Hartkorn. — Hvad der giver selv den mindre Hovedgaard Betydning fremfor den større Avlsgaard, er, at den i Reglen har en Historie, at den som oftest er en Levning af fordums Storhed, og at den i Almindelighed endnu af denne har en anselig Hovedbygning tilbage.

Avlsgaardenes Antal er ikke stort, og de spille derfor ikke nogen betydelig Rolle i det danske Jordbrug. Enkelte af dem har existeret fra ældre Tid af, og en Deel af disse, de saakaldte „gamle Avls- og Ladegaarde", have Tiendefrihed, og stundom ogsaa enkelte andre Rettigheder, og nogle af disse gamle Avlsgaarde have ogsaa noget Bondergods. Det langt overveiende Antal Avlsgaarde er imidlertid dog dannet i den nyere Tid, og der opstaaer endnu hyppigen slige Gaarde, især ved Sammenlægning af Bondergaarde. Naar det i sligt Tilfælde er privilegeret Hartkorn af hvilket Avlsgaarden oprettes, da faaer den de med samme forbundne Rettigheder; men ellers har den ingen Forrettigheder, og er da i sin Natur ikke forskjellig fra en meget stor Bondegaard; og som Følge heraf seer Man ogsaa undertiden Benævnelserne „privilegeret" eller „uprivilegeret" Avlsgaard. Den almindelige Størrelse for dette

*) Dette Slags Gaarde bleve i Aaret 1802 ansatte til Nyttes og og Brugsskat efter Areal ligesom Hovedgaardene, og heri maa vel Grunden søges til at en Deel slige Gaarde baade i Amtstueprotokollerne og i Matrikelbøgerne kaldes for „Hovedgaarde", med hvilken Benævnelse især Matrikelprotokollerne er meget rundhaandet.

Slags Gaarde er 15 til 25 Tdr. Hartkorn, eller 150 til 250 Tdr. Land Middeljord.

Hovedgaardenes Antal beløber sig, naar alle de Gaarde, som have mindste Adkomst til at ansees som Hovedgaarde, og navnlig Hovedparceller paa under 12 Tdr. Hartkorn, medregnes, til 793, og Hovedgaardsjorderne udgjøre i Alt 35262 Tdr. Hartkorn eller 9[4] Procent af det hele Hartkorn. Antager Man derimod at en Hoveogaard, der er udstykket saaledes, at Hovedparcellen ikke længere har over 12 Tdr. nyt Hartkorn, er gaaet over til at blive en (maaskee af privilegeret Hartkorn bestaaende) Bondegaard, saa er Hovedgaardenes Antal noget over 600, hvoraf omtrent Halvdelen ligge i Jylland. Som Regel kan det antages at jo frugtbarere en Egn er, desto flere Hovedgaarde har den, og kun Jylland norden for Liimfjorden gjør herfra en Undtagelse, i det der sammesteds, uagtet Jordsmonnet i det Hele taget er mindre frugtbart, dog findes et betydeligt Antal, nu rigtignok paa Grund af Udstykningerne som oftest meget smaae Herregaarde. — Hovedgaardene kunne passende deles i de privilegerede og de uprivilegerede, og de privilegerede atter i de complette og de ucomplette. **Complet** kaldes en Hovedgaard naar der til samme hører 200 Tdr. gammelt Hartkorn Bøndergods eller derover, beliggende inden to Miles Afstand fra samme,*) og saalænge den vedbliver at være complet har en saadan Gaard følgende Privilegier:

*) Halvanden Tønde Skovskyld opveier i saa Henseende 1 Td. Ager og Engs Hartkorn; men Mølleskylds- og Tiende-Hartkorn kan derimod ikke regnes med til at complettere Godset. Ogsaa er det nok kun uprivilegeret Skovskylds Hartkorn, som i saa Henseende kan komme i Betragtning, og Fæstegods der bestaaer af privilegeret Hartkorn kan nok heller ei tjene til at complettere. — Bøndergods, som ligger længere end to Mile fra Hovedgaarden, og som altsaa ikke kan tjene til at complettere den, kaldes for Strøgods.

1) Den nyder en Skattemoderation, der for Øieblikket dog indskrænker sig til at den for hver Tønde Hartkorn, som Hovedgaardstaxten eller dens privilegerede Hartkorn udgjør, svarer 2 Rbd. mindre end det uprivilegerede Hartkorn. Alle Skatter og Afgifter, som i Fremtiden muligen kunne blive paabudne ville disse Gaarde derimod have at udrede lige med det uprivilegerede Hartkorn. — Under en Deel Hovedgaarde er i en nyere Tid ifølge Bevilling dertil indlagt Bondejord, og sligt uprivilegeret Hartkorn, der i saa Fald kaldes for ufri Hovedgaardstaxt, nyder ikke den her omhandlede Begunstigelse. 2) De complette Hovedgaarde have Tiendefrihed for de Jorder, som før Aaret 1661 have været brugte under Hovedgaarden, og denne Rettighed fortabes ikke engang naar Gaarden bliver ucomplet. 3) De have ifølge Frdg. 25de Juli 1817 Skiftejurisdiktion med tilhørende Overformynderi paa deres Gods. 4) De ere fritagne for visse Frikjørsler, og 5) fritagne for Fourageskat og nogle smaae Naturalpræstationer, samt 6) for Veiarbeide in natura i de Tilfælde, i hvilke det uprivilegerede Hartkorn undtagelsesviis maa udrede samme mod Godtgjørelse, og denne Forrettighed med Hensyn til Veiarbeide tabes ikke engang naar Gaarden bliver ucomplet. 7) De complette Hovedgaardes Eiere ere forholdsviis 7½ Gange stærkere repræsenterede i Stænderforsamlingen end Eierne af det uprivilegerede Hartkorn. 8) De have Ret til at give een af deres Sønner, eller, naar ingen saadan findes, een af deres Døttre, eller, naar de ingen Livsarvinger have, een af Udarvingerne dobbelt Lod i Sædegaarden, og desforuden Gaardens Bygninger. — Af slige complette Hovedgaarde findes her 342, nemlig 125 i Sjelland, 3 paa Møen, 67 i Fyen, 5 paa Langeland, 36 paa Lolland, 7 paa Falster og 99 i Jylland. Hvor forskjellig deres Størrelse er vil et Blik paa de følgende Tabeller vise. I Gjennemsnit har hver af disse Gaarde

67 Tdr. gammelt Hartkorn. I Sjelland er Gjennemsnitsstørrelsen imidlertid en Deel høiere, nemlig 87 Tdr., og i Jylland en Deel lavere, nemlig 50 Tdr. Naar den nye Matrikel blev lagt til Grund, da vilde Gjennemsnitsstørrelsen imidlertid blive endnu større, da Hovedgaardsjorderne i Almindelighed have faaet en, ofte endogsaa meget betydelig Hartkorns-Forhøielse, hvilket de følgende Tabeller over Hovedgaardenes gamle og nye Hartkorn ogsaa udviser.

For at befordre Selveiendoms Udbredelse gav Regjeringen i Aarene 1784—1807 paa derom indgiven Ansøgning, og paa visse Betingelser, Bevilling til at beholde de med complette Sædegaarde forbundne Rettigheder (altsaa til at vedblive at være en privilegeret Hovedgaard) uagtet der solgtes saa meget af Bondergodset, at der var under 200 Tdr. Hartkorn af samme til Hovedgaarden, og herved opstod de ucomplette, men dog privilegerede Hovedgaarde, og det er herfra at det hidrører, at en Herregaards Hovedgaardstart kan bestaae af privilegeret Hartkorn, uagtet Gaarden er ucomplet eller endogsaa slet ikke har Bondergods. I den nysnævnte Periode fra 1784—1807 var der et stort Antal Spekulanter, der opkjøbte Godser, især i Jylland, i den Hensigt at forskaffe sig en Gevinst ved at frasælge Bondergodset, og tildeels ogsaa ved at udstykke Hovedgaardstarten, (hvorfor Man har kaldt dette Tidsrum for „Herregaardsslagtningsperioden"), og disse ucomplette men dog privilegerede Hovedgaardes Antal er derfor temmelig betydeligt. I Aaret 1835 beløb det sig til 238, (nemlig 33 i Sjelland, 38 i Fyen, 8 i Lolland, 5 paa Falster og 154 i Jylland), men da bestandig nu og da enkelte af dette Slags Gaarde udstykkes i en saadan Grad, at de synke ned i Bondergaardenes Klasse, er Antallet nu lidt mindre. Da der i Reglen er frasolgt en større eller mindre Deel af Hovedgaardstarten, er disse

Gaarde en Deel mindre end de complette Hovedgaarde, og deres almindelige Størrelse er kun 30 til 40 Tdr. Hartkorn.

Erholdelsen af de nysomtalte Bevillinger til at beholde de complette Hovedgaardes Friheder, og til saaledes at vedblive at være privilegeret, uagtet Gaarden blev ucomplet, var imidlertid stedse afhængig af visse Betingelsers Opfyldelse,*) og da der var enkelte Godseiere, som ikke havde Lyst til at efterkomme disse, blev en Deel complette Hovedgaardes Bondergods i den nysnævnte Periode, (og med et Par Stykker har det ogsaa været Tilfældet senere), bortsolgt uden at slig Bevilling havdes, og disse Gaarde tabte da deres Privilegier, og Hovedgaardens Hartkorn gik derved over fra frit til ufrit.**) — En Deel Ho-

*) Jfr. A. F. Bergsøe: Om Statsminister Reventlovs Embedsvirksomhed 1ste Deel Pag. 206 og 207.

) Alt det privilegerede Hartkorn, som paa denne Maade er bleven upriv. beløber sig dog neppe til et Par Tusinde Tønder. I det statistiske Tavelværks 2det Hefte hedder det vel Pag. VIII, at det privilegerede Hartkorn **af alle Slags i Aaret 1796 beløb sig til 64,554 Tdr., men i Aaret 1834 kun til 54,860 Tdr., og som Aarsag til denne Forskjel af circa 10,000 Tdr. angives sammesteds, at en Mængde Hovedgaarde have mistet deres Privilegier ved uden Bevilling til at beholde dem at sælge deres Bøndergods; (og dette er atter mange Gange i Stændersalene blevet benyttet som et Argument mod at tilstaae Godseierne Ret til at sælge Bøndergodset uden at tabe Hovedgaardens Privilegier, i det Man nemlig har meent, at Man heraf kunde see, at sligt Salg af Bøndergods havde ret god Fremgang, og at der altsaa ikke var Grund til, for at fremme det, at tilstaae den omhandlede Begunstigelse); men Forfatteren af dette Skrift er paa det fasteste overbeviist om at der er indløbet en Vildfarelse med Hensyn til de ovenanførte Tal. De complette Hovedgaarde, som uden den omhandlede Bevilling solgte deres Bøndergods i Aarene 1796—1807 var ikke meget stort,, og siden Aaret 1807 er kun faa Godser blevne ucomplette. Efter en af Rentekammeret i Aaret 1774 anstillet Undersøgelse var de ucompletterede, (og da det dengang hørte til de meget sjeldne Undtagelser at complette Godser solgte deres Bøndergods, var dette det

vedgaarde have ogsaa fra gammel Tid af været uprivilegerede, i det de aldrig have havt 200 Tdr. Hartkorn Bondergods. Af slige uprivilegerede Hovedgaarde, (hvilke have Tiendefrihed for de Jorder, som før 1661 have været brugte under Hovedgaarden, og Fritagelse for Beiarbeide in natura i de Tilfælde, i hvilke det øvrige uprivilegerede Hartkorn maa udrede saadant), er der en Deel i Jylland, men kun faa paa Øerne.*) Da Man naturligviis brød sig mindst om at tabe Privilegierne, naar Hovedgaardstaxten kun var lille, og da der fra de fleste er solgt større eller mindre Parceller, saa er dette Slags Gaarde i

---

samme som de uprivilegerede) Sædegaardes Antal 150 med en Hovedgaardstaxt af 2461 Tdr.; og nu er de uprivilegerede Hovedgaardes Antal efter det statistiske Tabelværks Opgivende 211 med 4818 Tdr. I det høieste kunne altsaa 61 Hovedgaarde paa den omhandlede Maade være blevne uprivilegerede, (og for at 10,000 Tdr. Hovedgaardstaxt skulde blive ufri maatte 2 til 800 complette Hovedgaarde have solgt deres Bøndergods uden Bevilling, især da slige Salg overveiende fandt Sted i Jylland, hvor Hovedgaardstaxterne i Reglen er mindre end i de øvrige Provindser), og i det Høieste kunne altsaa 2357 Tdr. Hartkorn være gaaet over fra frit til ufrit Harnkorn. At alene den Omstændighed, at samtlige uprivilegerede Hovedgaardes Hovedgaardstaxt kun beløber sig til 4818 Tdr., hvoraf de 2461 Tdr. fra ældre Tid af har været uprivilegedet, gjør det til en afgjort Sag, at ikke 10,000 Tdr. Hovedgaardstaxt kan være gaaet over fra frit til ufrit, synes indlysende. Hvorledes Vildfarelsen er fremkommet er naturligviis ikke godt at vide. Skulde den Deel af Grevskabernes og Baroniernes Bøndergods, som er Friheds Hartkorn, ikke i Angivelsen for 1796 være regnet med blandt det privilegerede Hartkorn, og i det statistiske Tabelværks Angivelse for 1834 derimod blandt det uprivilegerede?

*) Det statistiske Tabelværk opgiver deres Tal til 157 i Jylland og 54 paa Øerne; men foruden at i Tabelværket de mange slige Gaarde ere medtagne, der, paa Grund af at de ikke have over 12 Tdr. Hartkorn, kun kunne ansees som Bondergaarde, er vistnok ogsaa flere Gaarde medregnede, der ikke ere Hovedgaarde, men Avlsgaarde. Jfr. Noten S. 52.

Brugsret; Eieren af et complet Gods taber de med samme forbundne Privilegier naar han sælger saameget af Fæstegodset, at der ikke længere er 200 Tdr. gammelt Hartkorn af samme til Hovedgaarden; de, som have store Capitaler staaende i deres Godser maa enten udbetale disse eller forskaffe sig Panthavernes Samtykke; Fæstegaardenes Salg kan ikke godt skee til andre end Fæsterne, da Godseieren ellers kun kan sælge Gaardene efterhaanden som de blive fæsteledige, hvilket hans Forhold til Panthaverne sjeldent kan tilstede ham at indlade sig paa; og Bonden har hyppigt nok Lyst, men ikke Evne til at kjøbe sin Fæstegaard paa de tilbudte Vilkaar, og tage Pant for en Deel af Kjøbesummen i Gaarden kan kun den Godseier gjøre, som ikke selv har fremmede Penge staaende i sit Gods, da Panthaveren nemlig kun sjeldent vil samtykke i at ombytte sin Panteret i det samlede Fæstegods med Panteobligationer i de enkelte Gaarde; og hertil kommer endeligen endnu, hvis Hoveriet ikke alt iforveien er afløst, de S. 41 omtalte Vanskeligheder, som dettes Afsavn kan frembyde for Godseieren. Ikke desto mindre gaaer bestandig nu og da en Deel Fæstegods ved Salg over til Selveiendom, og for at fremme denne Sag giver Regjeringen paa derom indgiven Ansøgning Bevilling til paa egen og Hustrues Livstid at beholde de med complette Sædegaarde forbundne Rettigheder uagtet Gaarden ved Fæstegodsets Salg maatte være bleven ucomplet.

3) Om de danske Hovedgaarde eller Herregaarde.

Naar en Jordeiendom i Danmark har en Størrelse af over 12 Tdr. Hartkorn, kan den, som alt tidligere S. 25 bemærket, ikke henregnes til Bondergaardenes Klasse, men den er da enten en Hovedgaard eller en Avlsgaard. Til Hovedgaardenes Klasse høre alle de Gaarde, paa hvilke en adelig Fa-

milie før Aaret 1660 har havt Bopæl eller Sæde, (hvilke paa Grund heraf kaldes for Sædegaarde, eller, hvad der i daglig Tale er det almindelige, for Herregaarde), samt nogle enkelte Gaarde, som ved særlig Kongelig Bevilling ere optagne i Hovedgaardenes Tal. Dette Slags Gaarde danne saaledes en afsluttet Kreds; og medens en Hovedgaard nok ved at udstykkes saaledes, at Hovedparcellen ikke har over 12 Tdr. Hartkorn, kan paa en Maade siges at ophøre at være en Hovedgaard og at synke ned i Bondergaardenes Klasse,*) kan Man derimod ikke ved at sammenlægge Bondergaarde eller Avlsgaarde danne en Hovedgaard, og en slig Eiendom vil altsaa, i hvor stor den end maatte være, kun blive en Avlsgaard. I ældre Dage var det et Kjendemærke paa en Hovedgaard, at den blev drevet ved Hoveri af underliggende Bondergods, (hvorfor Mange ogsaa troe at Ordet Hovedgaard kommer af Hovgaard); men i Tidens Løb er Bondergodset blevet solgt fra omtrent Halvdelen af vore Hovedgaarde, og Hoveriet afløst paa over Halvdelen af dem, som endnu have Bondergods, og det hører saaledes ikke længere til Begrebet om en Hovedgaard, at der er Hoveri eller Bondergods til samme.**) Privilegeret Hartkorn er heller ikke noget Kjendemærke paa en Hovedgaard, da en saadan ikke nødvendigen behøver at bestaae af privilegeret Jord, og vi have saaledes Hovedgaarde, som bestaae af lutter uprivilegeret Hartkorn,

*) For at en slig Hovedparcel paa under 12 Tdr. Hartkorn maa ansees som en Bondegaard, taler § 8 i Frdg. 22de Novbr. 1837, i det den fastsætter at Selveierbondernes Testationsfrihed skal være anvendelig paa bebyggede Hovedgaardsjorder, naar disse ikke overstige 12 Tdr. Hartkorn.

**) Selv i ældre Dage var det ovenomtalte Kjendemærke ikke ubedrageligt, da der var enkelte Avlsgaarde, som bleve drevne ved hoverigjørende Bondergods.

og Fæstebondergaarde, som bestaae af privilegeret Hartkorn. Parceller af en udstykket Hovedgaard, der bestaae af privilegeret Hartkorn, ere derfor kun privilegerede Avlsgaarde*) (skjøndt de i Almindelighed i det daglige Liv ansees og kaldes for Hovedgaarde); medens Hovedparcellen, saalænge den har over 12 Tdr. Hartkorn, maa ansees for en Hovedgaard, selv om den bestaaer af uprivilegeret Hartkorn. — Hvad der giver selv den mindre Hovedgaard Betydning fremfor den større Avlsgaard, er, at den i Reglen har en Historie, at den som oftest er en Levning af forbums Storhed, og at den i Almindelighed endnu af denne har en anselig Hovedbygning tilbage.

Avlsgaardenes Antal er ikke stort, og de spille derfor ikke nogen betydelig Rolle i det danske Jordbrug. Enkelte af dem har existeret fra ældre Tid af, og en Deel af disse, de saakaldte „gamle Avls- og Ladegaarde", have Tiendefrihed, og stundom ogsaa enkelte andre Rettigheder, og nogle af disse gamle Avlsgaarde have ogsaa noget Bondergods. Det langt overveiende Antal Avlsgaarde er imidlertid dog dannet i den nyere Tid, og der opstaaer endnu hyppigen slige Gaarde, især ved Sammenlægning af Bondergaarde. Naar det i sligt Tilfælde er privilegeret Hartkorn af hvilket Avlsgaarden oprettes, da faaer den de med samme forbundne Rettigheder; men ellers har den ingen Forrettigheder, og er da i sin Natur ikke forskjellig fra en meget stor Bondegaard; og som Følge heraf seer Man ogsaa undertiden Benævnelserne „privilegeret" eller „uprivilegeret" Avlsgaard. Den almindelige Størrelse for dette

---

*) Dette Slags Gaarde bleve i Aaret 1802 ansatte til Nyttes og og Brugsskat efter Areal ligesom Hovedgaardene, og heri maa vel Grunden søges til at en Deel slige Gaarde baade i Amtstueprotokollerne og i Matrikelbøgerne kaldes for „Hovedgaarde", med hvilken Benævnelse især Matrikelprotokollerne er meget rundhaandet.

Slags Gaarde er 15 til 25 Tdr. Hartkorn, eller 150 til 250 Tdr. Land Middeljord.

Hovedgaardenes Antal beløber sig, naar alle de Gaarde, som have mindste Adkomst til at ansees som Hovedgaarde, og navnlig Hovedparceller paa under 12 Tdr. Hartkorn, medregnes, til 793, og Hovedgaardsjorderne udgjøre i Alt 35262 Tdr. Hartkorn eller 9[4] Procent af det hele Hartkorn. Antager Man derimod at en Hovedgaard, der er udstykket saaledes, at Hovedparcellen ikke længere har over 12 Tdr. nyt Hartkorn, er gaaet over til at blive en (maaskee af privilegeret Hartkorn bestaaende) Bondegaard, saa er Hovedgaardenes Antal noget over 600, hvoraf omtrent Halvdelen ligge i Jylland. Som Regel kan det antages at jo frugtbarere en Egn er, desto flere Hovedgaarde har den, og kun Jylland norden for Liimfjorden gjør herfra en Undtagelse, i det der sammesteds, nagtet Jordsmonnet i det Hele taget er mindre frugtbart, dog findes et betydeligt Antal, nu rigtignok paa Grund af Udstykningerne som oftest meget smaae Herregaarde. — Hovedgaardene kunne passende deles i de privilegerede og de uprivilegerede, og de privilegerede atter i de complette og de ucomplette. Complet kaldes en Hovedgaard naar der til samme hører 200 Tdr. gammelt Hartkorn Bondergods eller derover, beliggende inden to Miles Afstand fra samme,*) og saalænge den vedbliver at være complet har en saadan Gaard følgende Privilegier:

*) Halvanden Tønde Skovskyld opveier i saa Henseende 1 Td. Ager og Engs Hartkorn; men Møllesskylds- og Tiende-Hartkorn kan derimod ikke regnes med til at complettere Godset. Ogsaa er det nok kun uprivilegeret Skovskylds Hartkorn, som i saa Henseende kan komme i Betragtning, og Fæstegods der bestaaer af privilegeret Hartkorn kan nok heller ei tjene til at complettere. — Bøndergods, som ligger længere end to Mile fra Hovedgaarden, og som altsaa ikke kan tjene til at complettere den, kaldes for Strøgods.

1) Den nyder en Skattemoderation, der for Øieblikket dog indskrænker sig til at den for hver Tønde Hartkorn, som Hovedgaardstaxten eller dens privilegerede Hartkorn udgjør, svarer 2 Rbd. mindre end det uprivilegerede Hartkorn. Alle Skatter og Afgifter, som i Fremtiden muligen kunne blive paabudne ville disse Gaarde derimod have at udrede lige med det uprivilegerede Hartkorn. — Under en Deel Hovedgaarde er i en nyere Tid ifølge Bevilling dertil indlagt Bondejord, og sligt uprivilegeret Hartkorn, der i saa Fald kaldes for ufri Hovedgaardstaxt, nyder ikke den her omhandlede Begunstigelse. 2) De complette Hovedgaarde have Tiendefrihed for de Jorder, som før Aaret 1661 have været brugte under Hovedgaarden, og denne Rettighed fortabes ikke engang naar Gaarden bliver ucomplet. 3) De have ifølge Frdg. 25de Juli 1817 Stiftejurisdiktion med tilhørende Overformynderi paa deres Gods. 4) De ere fritagne for visse Frikjørsler, og 5) fritagne for Fouragelskat og nogle smaae Naturalpræstationer, samt 6) for Veiarbeide in natura i de Tilfælde, i hvilke det uprivilegerede Hartkorn undtagelsesviis maa udrede samme mod Godtgjørelse, og denne Forrettighed med Hensyn til Veiarbeide tabes ikke engang naar Gaarden bliver ucomplet. 7) De complette Hovedgaardes Eiere ere forholdsviis 7½ Gange stærkere repræsenterede i Stænderforsamlingen end Eierne af det uprivilegerede Hartkorn. 8) De have Ret til at give een af deres Sønner, eller, naar ingen saadan findes, een af deres Døttre, eller, naar de ingen Livsarvinger have, een af Udarvingerne dobbelt Lod i Sædegaarden, og desforuden Gaardens Bygninger. — Af slige complette Hovedgaarde findes her 342, nemlig 125 i Sjelland, 3 paa Møen, 67 i Fyen, 5 paa Langeland, 36 paa Lolland, 7 paa Falster og 99 i Jylland. Hvor forskjellig deres Størrelse er vil et Blik paa de følgende Tabeller vise. I Gjennemsnit har hver af disse Gaarde

67 Tdr. gammelt Hartkorn. I Sjelland er Gjennemsnitsstørrelsen imidlertid en Deel høiere, nemlig 87 Tdr., og i Jylland en Deel lavere, nemlig 50 Tdr. Naar den nye Matrikel blev lagt til Grund, da vilde Gjennemsnitsstørrelsen imidlertid blive endnu større, da Hovedgaardsjorderne i Almindelighed have faaet en, ofte endogsaa meget betydelig Hartkorns-Forhøielse, hvilket de følgende Tabeller over Hovedgaardenes gamle og nye Hartkorn ogsaa udviser.

For at befordre Selveiendoms Udbredelse gav Regjeringen i Aarene 1784—1807 paa derom indgiven Ansøgning, og paa visse Betingelser, Bevilling til at beholde de med complette Sædegaarde forbundne Rettigheder (altsaa til at vedblive at være en privilegeret Hovedgaard) uagtet der solgtes saa meget af Bondergodset, at der var under 200 Tdr. Hartkorn af samme til Hovedgaarden, og herved opstod de ucomplette, men dog privilegerede Hovedgaarde, og det er herfra at det hidrører, at en Herregaards Hovedgaardstaxt kan bestaae af privilegeret Hartkorn, uagtet Gaarden er ucomplet eller endogsaa slet ikke har Bondergods. I den nysnævnte Periode fra 1784—1807 var der et stort Antal Spekulanter, der opkjøbte Godser, især i Jylland, i den Hensigt at forskaffe sig en Gevinst ved at frasælge Bondergodset, og tildeels ogsaa ved at udstykke Hovedgaardstaxten, (hvorfor Man har kaldt dette Tidsrum for „Herregaardsslagtningsperioden“), og disse ucomplette men dog privilegerede Hovedgaardes Antal er derfor temmelig betydeligt. I Aaret 1835 beløb det sig til 238, (nemlig 33 i Sjelland, 38 i Fyen, 8 i Lolland, 5 paa Falster og 154 i Jylland), men da bestandig nu og da enkelte af dette Slags Gaarde udstykkes i en saadan Grad, at de synke ned i Bondergaardenes Klasse, er Antallet nu lidt mindre. Da der i Reglen er frasolgt en større eller mindre Deel af Hovedgaardstaxten, er disse

Gaarde en Deel mindre end de complette Hovedgaarde, og deres almindelige Størrelse er kun 30 til 40 Tdr. Hartkorn.

Erholdelsen af de nysomtalte Bevillinger til at beholde de complette Hovedgaardes Friheder, og til saaledes at vedblive at være privilegeret, uagtet Gaarden blev ucomplet, var imidlertid stedse afhængig af visse Betingelsers Opfyldelse,*) og da der var enkelte Godseiere, som ikke havde Lyst til at efterkomme disse, blev en Deel complette Hovedgaardes Bondergods i den nysnævnte Periode, (og med et Par Stykker har det ogsaa været Tilfældet senere), bortsolgt uden at slig Bevilling havdes, og disse Gaarde tabte da deres Privilegier, og Hovedgaardens Hartkorn gik derved over fra frit til ufrit.**) — En Deel Ho-

*) Jfr. A. F. Bergsøe: Om Statsminister Reventlovs Embedsvirksomhed 1ste Deel Pag. 206 og 207.

) Alt det privilegerede Hartkorn, som paa denne Maade er bleven upriv. beløber sig dog neppe til et Par Tusinde Tønder. I det statistiske Tabelværks 2det Hefte hedder det vel Pag. VIII, at det privilegerede Hartkorn **af alle Slags i Aaret 1796 beløb sig til 64,554 Tdr., men i Aaret 1834 kun til 54,869 Tdr., og som Aarsag til denne Forskjel af circa 10,000 Tdr. angives sammestedss, at en Mængde Hovedgaarde have mistet deres Privilegier ved uden Bevilling til at beholde dem at sælge deres Bøndergods; (og dette er atter mange Gange i Stændersalene blevet benyttet som et Argument mod at tilstaae Godseierne Ret til at sælge Bøndergodset uden at tabe Hovedgaardens Privilegier, i det Man nemlig har meent, at Man heraf kunde see, at sligt Salg af Bøndergods havde ret god Fremgang, og at der altsaa ikke var Grund til, for at fremme det, at tilstaae den omhandlede Begunstigelse); men Forfatteren af dette Skrift er paa det fasteste overbeviist om at der er indløbet en Vildfarelse med Hensyn til de ovenanførte Tal. De complette Hovedgaarde, som uden den omhandlede Bevilling solgte deres Bøndergods i Aarene 1796—1807 var ikke meget stort,, og siden Aaret 1807 er kun faa Godser blevne ucomplette. Efter en af Rentekammeret i Aaret 1774 anstillet Undersøgelse var de ucompletterede, (og da det dengang hørte til de meget sjeldne Undtagelser at complette Godser solgte deres Bøndergods, var dette det

vedgaarde have ogsaa fra gammel Tid af været uprivilegerede, i det de aldrig have havt 200 Tdr. Hartkorn Bondergods. Af slige uprivilegerede Hovedgaarde, (hvilke have Tiendefrihed for de Jorder, som før 1661 have været brugte under Hovedgaarden, og Fritagelse for Beiarbeide in natura i de Tilfælde, i hvilke det øvrige uprivilegerede Hartkorn maa udrede saadant), er der en Deel i Jylland, men kun faa paa Øerne.*) Da Man naturligviis brød sig mindst om at tabe Privilegierne, naar Hovedgaardstaxten kun var lille, og da der fra de fleste er solgt større eller mindre Parceller, saa er dette Slags Gaarde i

---

samme som de uprivilegerede) Sædegaardes Antal 150 med en Hovedgaardstaxt af 2461 Tdr.; og nu er de uprivilegerede Hovedgaardes Antal efter det statistiske Tabelværks Opgivende 211 med 4818 Tdr. I det høieste kunne altsaa 61 Hovedgaarde paa den omhandlede Maade være blevne uprivilegerede, (og for at 10,000 Tdr. Hovedgaardstaxt skulde blive ufri maatte 2 til 300 complette Hovedgaarde have solgt deres Bondergods uden Bevilling, især da slige Salg overveiende fandt Sted i Jylland, hvor Hovedgaardstaxterne i Reglen er mindre end i de øvrige Provindser), og i det Høieste kunne altsaa 2357 Tdr. Hartkorn være gaaet over fra frit til ufrit Hartkorn. At alene den Omstændighed, at samtlige uprivilegerede Hovedgaardes Hovedgaardstaxt kun beløber sig til 4818 Tdr., hvoraf de 2461 Tdr. fra ældre Tid af har været uprivilegeret, gjør det til en afgjort Sag, at ikke 10,000 Tdr. Hovedgaardstaxt kan være gaaet over fra frit til ufrit, synes indlysende. Hvorledes Vildfarelsen er fremkommet er naturligviis ikke godt at vide. Skulde den Deel af Grevskabernes og Baroniernes Bondergods, som er Frihedsʼ Hartkorn, ikke i Angivelsen for 1796 være regnet med blandt det privilegerede Hartkorn, og i det statistiske Tabelværks Angivelse for 1834 derimod blandt det uprivilegerede? •

*) Det statistiske Tabelværk opgiver deres Tal til 157 i Jylland og 54 paa Øerne; men foruden at i Tabelværket de mange slige Gaarde ere medtagne, der, paa Grund af at de ikke have over 12 Tdr. Hartkorn, kun kunne ansees som Bondergaarde, er vistnok ogsaa flere Gaarde medregnede, der ikke ere Hovedgaarde, men Avlsgaarde. Jfr. Noten S. 52.

Reglen kun smaa, sjeldent endog over en Snees Tdr. Hartkorn, og Størstedelen af dem er endogsaa kun at ansee som store Bøndergaarde.

Da der intetsteds i vor Literatur findes en Fortegnelse over samtlige privilegerede og uprivilegerede Hovedgaarde med Angivelse af deres Hovedgaardstaxts og Fæstegods Hartkorn*), saa har Forfatteren paataget sig det møisommelige Arbeide at udarbeide den heranførte. Da jeg ved denne Leilighed ikke blot har afbenyttet Skatte-Regnskaberne, forskjellige Eieres egne Opgivelser og Matrikelbøgerne, men ogsaa correspondenet med Landets samtlige 32 Avlsforvaltere, saa haaber jeg at have overvundet de mange Vanskeligheder dette Arbeide har frembudt, og tilfredsstillende at have løst de mange forskjellige herved opstaaende Qvæstioner. De Læsere, hos hvem der desuagtet skulde opstaae Tvivl om Rigtigheden af de anførte Tal for een eller anden Gaard, bedes at erindre sig, at Hovedgaardene hyppigt ligge i flere Sogne og ikke sjeldent under flere Jurisdictioner, ja stundom under to eller tre forskjellige Amtstuer, af hvilke hver kun har sin Deel protocolleret; at i Amtstueangivelser stundom Friheds-Hartkornet er udeladt, da det ingen Afgifter svarer; at i Amtstuefortegnelser meget ofte, især i Jylland, Gaardene anføres med det Hartkorn, de havde inden de bleve udstykkede, noget man i Revisionscontoirerne ikke bryder sig om,

---

*) Statscalenderens Fortegnelse indeholder kun omtrent ½ Deel af Landets samtlige Hovedgaarde. Den angaaer nemlig kun de Eiendomme, der give Adgang til Sædegaardseiernes Valgklasse, og, foruden mange andre, mangle alle under Grevskaber, Baronier og Stamhuse hørende Hovedgaarde, og alle uprivilegerede Gaarde i samme, hvortil kommer at den kun angiver Hartkornet for de Hovedgaarde, som den anfører, omtrentligen, under eet for Hovedgaardstaxt og Bøndergods, og kun efter den gamle Matrikel.

da man her kun seer paa at den rette Totalsum af Skatterne indkommer; at der kan være uprivilegeret Hartkorn under Hovedgaardstaxten og privilegeret under Fæstegodset; at Matrikelbøgerne kun kan benyttes af dem, der har Øvelse heri, og Sagkundskab; at Herligheden over arvefæstet Gods af nogle regnes med, af andre ikke; samt endelig at Tiden frembringer en Deel Forandringer.*) I Tvivlstilfælde er Amtsforvalternes Opgivelse i Reglen lagt til Grund. Alle Hovedgaarde paa under 12 Tdr. nyt Hartkorn har jeg betragtet som Bøndergaarde, og altsaa udeladt. Fortegnelsen angaaer kun Hovedgaarde, og kun undtagelsesviis ere nogle af de vigtigste Avlsgaarde, (hvortil alle Gaarde der ere Parceller af en Hovedgaard maa henregnes), medtagne, dog med Bemærkning om, at de ikke ere Hovedgaarde. Paa de større Gaardes Hovedgaardstaxt er der næsten altid opført Huse med Jord til for Betjente paa Godset, Haandværkere, Huusmænd o. a. dl., og stundom een eller to smaa Avlsgaarde, og det paa selve Hovedgaardens Marker hvilende Hartkorn er derfor næsten altid noget mindre end Hovedgaardstaxtens heranførte Beløb.

Naar en Gaard er uprivilegeret, er det antydet ved et vedføiet „uprivilegeret."

---

*) Som Beviis paa, hvor meget der ved denne Lellighed er at tage i Betragtning, kan det tjene, ikke blot at forskjellige Opgivelser fra forskiellige Steder angaaende Godsernes Hartkorn, (for Ex. fra Eieren, Matrikelkontoiret, Rentekammerets Revisionscontoirer, eller Amtstuerne), næsten aldrig stemme, men at dette stundom ikke engang er Tilfældet med Opgivelser, som den samme Embedsmand (for Ex. en Amtsforvalter) i samme Aar kan have afgivet, hvortil da vel Aarsagen maa søges i at forskjellige Contoirbetjente have udarbeidet dem.

Kjøbenhavns Amt.	Herred.	Eier.	Efter den gamle Matr. Hovedgaardsiart.	Efter den gamle Matr. Bøndergods.	Efter den nye Matrikel Hovedgaardsiart.	Efter den nye Matrikel Bøndergods.
Edelgave	Smørum ...	Statsraad Tutein.	31	108	37	9
Benzonsdal.......	Smørum ...	Capt. Barfred.	24	175	40	18
Cathrinebjerg*) ...	Smørum ...	Propr. Thalbitzer.	106	21	58	[illegible]
Dronninggaard ...	Sokkelund ..	Senator Jenisch.	38	"	36	.
Frederiksdal	Sokkelund ..	Grev Schulin.	21	"	17	.
Bidstrup	Somme	Kbhavns Commune.	84½	2364	87	21
Roskilde Kloster...	Somme	Klosteret.	18	216	24	19
Gjedesdal.........	Thune......	Propr. Valentiner.	42	102	59	12
Svenstrup	Ramsø	Kbr. Neergaard.	87	782	96	8
Spanager	Ramsø	Stamh. Grev Brokkenhuus Schack.	72	324		
Gamle Kjøgegaard.	Ramsø	Hofjægerm. Carlsen.	60	377	44	3
Vibygaard........	Ramsø	Capt. Sandholt.	20	241	31	2
Benzonseie	Ramsø	Propr. Busch.	29	28	34	[illegible]
Ledreborg	Voldborg .	Lehn. Grev Holstein.	59	800	76	9
Skullerupholm			36	206	55	
Sonnerup	see under Hol-	bek Amt.				
Aastrup	Voldborg...	Major Dannemand.	79	497	67	4
Rygaard	Voldborg .	Stamh. Grev Scheel.	100	401	179	[illegible]
Trudsholm			32			
Egholm	Voldborg...	Stamh. Kmj. Haffner.	112	482	113	4
Krabbesholm......	Voldborg...	Cfd. Holten.	53	364	51	2
Lindholm.........	Voldborg...	Fideic. Scheel-Plessen.	42	272	63	22
Frederiksborg Amt.						
Svanholm........	Horns......	Grev Bille-Brahe.	126	497	105	41
Selsø**).........	Horns......	Fideic. Scheel-Plessen.	128	570	127	49

*) med underliggende Frederiksholm.
**) med underliggende Eskildsø og Torpe.

(Svendborg Amt.)	Herred.	Eier.	Efter den gamle Matr. Hovedgaardstakst.	Efter den gamle Matr. Bondergods.	Efter den nye Matrikel. Hovedgaardstakst.	Efter den nye Matrikel. Bondergods.
Glorup			86		67	
Anhof	Gudme ...	Stamhuus. Geh. Grev Moltke.	34	927	25	880
Rygaard			28		40	
Hesselager	Gudme	Propr. Dons.	45	405	50	317
Broholm	Gudme	Stamh. N. F. Sehested.	49	534	86	484
Møllerup	Gudme	Høiesteretsass. Moltke.	39	228	48	310
Krumstrup	Gudme	Propr. Briand.	23	5	21	5
Loistrup	Gudme	Propr. Bülow.	21	5	21	5
Vaistrup	Gudme	Propr. Møller.	30	29	26	28
Boltinggaard	Gudme	Odense Overformynd.	32	5	31	4
Lammehauge......	Gudme	Propr. Lund.	20	15	26	13
Tidselholt uprivilegeret.	Gudme	Propr. Jørgensen.			21	41
Hvidkilde	Sunds		67		93	
Lehnskov	Sunds	Lehn. Baronesse Holsten-Lehn.	21	1050	22	1055
Rielstrup	Sunds		28		42	
Egeskov	Sunds	Stamh. Bille Brahe.	49	391	59	567
Waldemar Slot *).	Sunds	Baron Juel-Brockdorf.	57	1023	146	1137
Skjoldemose	Sunds	Propr. Berg.	22	117	84	81
Klingstrup	Sunds	Propr. Langkilde.	25	6	37	3
Bjørnemose uprivileg.	Sunds	Propr. Jensen.			15	2
Loitved uprivilegeret. .	Sunds	Madam Pedersen.			25	16
Holstenhuus.......	Salling ..	Lehn. Baron Holsten.	41	468	69	519
Nakkebølle			55	251	58	264
Steensgaard			34		38	
Østrup	Salling...	Lehn. Grev Bille Brahe.	18	811	30	803
Damsbo			33		50	
Hvedholm			122	766	98	826
Brahetrolleborg...	Salling ...	Lehn. Grev Reventlov.	99	577	157	606
Brandegaard			16		39	

*) paa Thorsenge.

(Holbeks Amt.)	Herred.	Eier.	Efter den gamle Matr. Hoved-gaardstart.	Efter den gamle Matr. Bondergods.	Efter den nye Matrikel. Hoved-gaardstart.	Efter den nye Matrikel. Bondergods.
Lerkenfeldt *) upriv.	Arts	Cfrd. Rethe.	32	107	39	[illegible]
Lerchenborg	Arts	Lehn. Greve Lerche.	145	2241	225	17[illegible]
Aunsøgaard	Skippinge ..		47		71	
Birkendegaard	Skippinge ..	Lerche til Lerchenborg.	114	234	102	[illegible]
Vesterbygaard	Skippinge ..	Card. Sonnesbech.	64	224	59	[illegible]
Alkestrup uprivilegeret.	Skippinge ..	Propr. Hansen.	60	244	40	[illegible]
Egemarke	Skippinge ..	Propr. Hansen.	15 upr. 92	452	8 upr. 66	[illegible]
Daurup uprivilegeret.	Skippinge ..	Kmd. Madsen.	25	190	16	[illegible]
Benzonslund	Skippinge ..	Gehbtinde Abeler.	22 upr. 14	„	33 upr. 14	„
Adelersborg	Ods	Lehn Zytphen-Adeler.	113	1126	104	[illegible]
Anneberg	Ods	Capt. Buchwald.	62	„	59	„
Ellinge priv. Avlsgaard.	Ods	Propr. Jensen.	55	„	52	„
Brattingsborg	Samsø	Lehn Greve Danneskjold Samsø.	50	1020	59	[illegible]
Bisgaard			34		52	
Sorø Amt.						
Bregentved **)	Ringsted	Lehn. Greve Moltke.	84	674	82	
Ringsted Kloster ...	Ringsted	Bügels Arvinger.	85	374	112	4[illegible]
Gisselfeldt***) med tilhørende Ebelsminde	Ringsted	Klosteret.	128	691	106	8[illegible]
Bjærup	Ringsted	Overkrigsc. Grüner.	23	231	33	[illegible]
Skjoldnæsholm med tilhørende Valdsølille †) ..	Ringsted	Kbr. Reergaard.	77	425	108	4[illegible]
Eskildstrup	Ringsted	Jægerm. Barner.	43	273	59	31[illegible]

*) Parcel af Lerchenborg.

**) Bregentveds Hovedgaards privilegerede Hartkorn er 144 Tdr.

***) Gisselfeldt Klosters Eiendomme udgjør efter den ældre Matrikel 810 T[illegible] Tdr. privil. og 1422 Tdr. upriv. Hartkorn. De bestaae af Hovedgaard[illegible] Gisselfeldt og Assendrup (jfr. p. 65) samt Avlsgaardene Hæsede, [illegible] nye Hartkorn er 40 Tdr.

†) Skjoldnæsholms privilegerede Hartkorn er 156 Tdr. efter den gamle [illegible] 227 Tdr. efter den nye Matrikel. En Deel af dens Bondergaarde [illegible] nemlig oprettede af en nedlagt Hovedgaardstart.

(Maribo Amt.)	Herred.	Eier.	Efter den gamle Matr. Hovedgaardstart.	Efter den gamle Matr. Bondergods.	Efter den nye Matrikul. Hovedgaardstart.	Efter den nye Matrikul. Bondergods.
Knuthenborg	Musse	Lehnsbesidderen Grev Knuth.	38	1765	59	1788
Vorskov			11		27	
Bandholm			11		22	
Hanløkke			34		44	
Maribo Ladegaard			59		59	
Knuthenlund	Sønder		58		61	
Berridse	Musse	Lehn. Baronesse Rosenørn-Lehn.	66	1041	97	1013
Ourebye			38		62	
Engestofte	Musse	Stamh. Khr. Wichfeldt.	55	423	39	486
Ulriksdal			42		39	
Fuglsang	Musse	Amtm. Neergaard.	61	559	59	577
Priorskov			38		40	
Hardenberg	Musse	Lehnsbesidderen Grevinde Gersdorff-Hardenberg-Reventlov.	59	1112	123	1240
Rosenlund			51		72	
Nørregaard			42		56	
Nielstrup			60		88	
Christiansdal	Nørre		46	483	59	
Sæbyholm			94		83	
Aaserstrup	Nørre	Fru Thorsen.	36	15	44	12
Frederiksdal	Nørre	Propr. Burchardt.	29	36	50	34
Vintersborg	Nørre	Propr. Belle.	45	50	42	51
Pederstrup	Nørre	Lehnsbesidder Grev Reventlov.	117	735	144	902
Christiansæde	Fuglse		78	968	102	810
Aalstrup	Fuglse		58		57	
Bremersvold	Fuglse	Ghd. Raben Levetzau.	84	890	71	506
Kjerstrup	Fuglse	FruRabenLevetzausBo	60		67	364
Lungholm	Fuglse	Lehnsbesidder Baron Bertouch-Lehn.	69	1225	78	1142
Høibygaard			166		120	
Juellinge	Fuglse	Lehn. Grev Friis.	126	847	63	871
Haugaard			42		34	

(Sorø Amt.)	Herred.	Eier.	Efter den gamle Matr. Hovedgaardstakst.	Bøndergods.	Efter den [illegible] Matrikel. Hovedgaardstakst.
Gjerdrup	Vest. Flakkeb.	Prop. B. Qvistgaard.	85	208	29
Gyldenholm*)	Vest. Flakkeb.	Propr. Brøndsted.	56	19	71
Holsteinborg	V. Flakkeb.	Lehn. Grev Holstein.	56	1780	45
Snedinge	V. Flakkeb.		69		46
Fiurendal	Ø. Flakkeb.		106		91
Herlufsholm	Øst. Flakkeb.	Stiftelsen.	108	1024	72
Salts	Ø. Flakkeb	Scheel Plessen.	102	399	68
Harrested			86	382	89
Gunderslevholm	Ø. Flakkeb.	Etd. C. Neergaard.	129	745	107
Castrup			28		21
Førslev	Ø. Flakkeb.	Prop. P. Neergaard.	124	438	105
Fuglebjerg			19	198	24
Fodbygaard	Øst. Flakkeb.	Propr. Lund.	26	132	26
Præstø Amt.					
Juellund	Bjeverskov.	Stamhuus. Grev Brockenhuus Schack.	56	421	94 upr. 17
Valls	Bjeverskov	Klosteret.	75	priv. 268 upr. 1051.	64
Billesborg			64		65
Gunderup			47		39
Gl. Lellinge	Ramsø		13		33
Gjorslev **)	Stevns	Khr. Scavenius.	201	2049	143
Søholm			150		89
Erikstrup			33		32 upr. 18
Vemmetoftegaard	Faxø	Klosteret.	208	1149	119
Høvstrup	Stevns		86		74

*) En Parcel af Gyldenholm er Cathrineholm, hvis nye Hartkorn er [illegible] Tdr. Hovedgaardstaxt og 12 Tdr. Fæstejord.

**) Gjorslev har 300 Tdr. Frihedd Hartkorn, ligesom Grevskaberne, hvilk[e] indbefattet under de ovennævnte 1822 Tdr. Bøndergods.

Hjørring Amt.	Herred.	Eier.	Efter den gamle Matr. Hovedgaardstart.	Efter den gamle Matr. Bondergods.	Efter den nye Matrikel. Hovedgaardstart.	Efter den nye Matrikel. Bondergods.
Nørre Elkjær	Horns......	Propr. P. Ring.	35	12	30	15
Høgholt	Horns......	Mad. Langvad.	20	"	23	"
Starensbek upriviligeret.	Horns......	Propr. Bang.	20	½	22	"
Lerbek upriviligeret. .	Horns......	Kftr. Buchwald.	28	"	23	"
Elkjær upriviligeret . .	Horns......	Propr. Holm.	13	"	12	"
Lengsholm upriviileg.	Horns......	Propr. Tyber.	27	"	21	"
Eget upriviligeret....	Horns......	Propr. Qvistgaard.	14	"	14	"
Knivholt upriviligeret.	Horns......	Propr. Rosborg.	35	62	30	49
Bangsbo upriviligeret.	Horns......	Stiftlandinspect. Bie.	14	"	18	"
Baggesvogn	Vennebjerg .	Propr. Ryholm.	47 ufr. 10	194	45 ufr. 10	189
Villerup	Vennebjerg .	Propr. C. Bruun.	18	"	17	"
Linderumgaard....	Vennebjerg .	Proc. C. F. Bang.	21	5	22	4
Odden............	Vennebjerg .	Propr. Grabert.	19	1	19	1
Kjersgaard upriviileg.	Vennebjerg .	Propr. C. Segelke.	20	6	21	6
Bøgsted upriviligeret. .	Vennebjerg .	Propr. Hastrup.	31	3	54	5
Asdal upriviligeret. ...	Vennebjerg .	Propr. Jensen.	33	"	24	"
Egebjerg upriviligeret.	Vennebjerg .	Propr. Ræbild.	15	9	15	7
Aastrup upriviligeret.	Vennebjerg .	Propr. Tutein.	27	5	41	8
Fuglsig upriviligeret . .	Vennebjerg .	Etd. Treschow, Krigsr. Treschow og P. Larsen.	16	"	27	"
Voergaard	Dronningl. .	Kjfr. Rosenørn, Hoppe og Jægerm. Bloch.	96	429	86	528
Dybvad	Dronningl. .	Propr. Winkel.	47	219	55	218
Sæbygaard	Dronningl.	Stamh. Baron Krag-Juel-Vind-Arenfelt	49	363	64	840
Ottestrup			19			
Rugtved upriviligeret. .	Dronningl. .	Propr. A. Steenild.	22	24	12	31
Haven upriviligeret....	Dronningl. .	Propr. Undal.	18	26	31	23
Knudseie upriviligeret.	Dronningl. .	Propr. Glerup.	14	27	21	42
Ormholt upriviligeret.	Dronningl. .	Propr. Bruun.	16	7	18	7
Heiselt upriviligeret....	Dronningl. .	Propr. Pappe.	17	30	18	23
Dronninglund upriv.	Dronningl. .	Md. Formann.	52	2	43	5
Hørbylund upriviileg.	Dronningl. .	Lieutn. Lassen.	10	"	16	"

(Præstø Amt.)	Herred.	Eier.	Efter den gamle Matr. Hoved-gaardstakst.	Efter den gamle Matr. Bøndergods.	Efter de[n] … Matr. Hoved-gaardstakst.
Beldringe	Baarse	Khr. Raben Lewetzau.	76	342	81
Lekkende..........	Baarse	Hofjægerm. Raben.	52	326	60
Liliendal	Baarse	Grev Knuth.	62	309	100
Hovdingsgaard ...	Baarse	Propr. Hagen.	52	242	63
Bekkeskov	Baarse	Khr. Bind.	20	255	55
Nyse	Baarse	} Lehn. Baron Stampe.	23	} 472	39
Jungshoved	Baarse		60		40
Petersgaard.......	Baarse	Fabricius Tengnagel.	56	7	61
Marienborg	Møenbo....	P. A. Tutein.	71	448	139
Nordfeld	Møenbo....	Grev C. Danneskjold.	33	429	92
Klintholm	Møenbo....	Khr. Scavenius.	90	407	84
Liselund upriviligeret .	Møenbo....	Khrinde Raben Levetzaus Bo.	22	58	25
Aalebæksgaard Avls.	Møenbo....	Grev C. Danneskjold.	13	57	18
Odense Amt.					
Nislevgaard	Lunde	Stamh. Gehested Juel.	74	568	102
Østrupgaard	Lunde	Fideic. Jstd. Møller.	37*)	335	30
Hofmansgave	Lunde	Stamhuus Hoffmann (Bang).	54	201	46
Orrizlevgaard	Lunde	Madam Møller.	14½	7	21
Einsidelsborg	Skam	} Lehn. Grev Petersdorff.	66 **)	} 951	65
Kjørup...........	Skam		61		64
Uggerslev	Skam	} Lehn. Grev H. H. Bernstorff.	52	} 1748	40
Jerstrup..........	Skam		42		47
Gyldensteen	Skovby		47 ufri 41		47 ufri 33
Sandager	Skovby		27		23
Oregaard	Skovby		35		28
Huggetgaard......	Skovby		17		21
Harritslevgaard ...	Skovby		68	238	52

*) Til Østrupgaard hører desuden en inddæmmet, endnu umatrikuleret S[træk-]ning paa 1137 Tdr. Land, og en udtørret, ligeledes endnu umatri[kuleret] Strækning paa 100 Tdr. Land.

**) Under begge Hovedgaardene drives desuden en inddæmmet Stræk[ning,] hvis nye Hartkorn er 15 Tdr.

(Odense Amt.)	Herred.	Eier.	Efter den gamle Matr. Hovedgaardstart.	Efter den gamle Matr. Bondergods.	Efter den nye Matrikel. Hovedgaardstart.	Efter den nye Matrikel. Bondergods.
largaard........	Skovby	Oberstl. Schöller.	44 ufri 19	230	46 ufri 16	168
ngensø	Skovby	Lehn. Baron Holsten.	26 ufri 22	353	29 ufri 23	282
allund	Skovby	Stamh. BlixenFinecke.	54	825	108	732
vedgaard	Skovby	Etb. Bedel Simonsen.	23	18	30	20
ggaard uprivilegeret	Skovby	Propr. Simonsen.			33	„
alykkegaard......	Odense	Pastor B. Knap.	64	227	55	175
hristiansdal	Odense	Fideic. Khr. Benzon.	25	„	26	55
ndvedgaard.....	Odense	Propr. Berg.	16	„	17	3
søbysøgaard *)....	Aasum	Commandeur Falsen.	55	440	62	361
onningesøgaard ..	Aasum	Khr. Mylius.	38	81	31	70
ollufsgaard	Aasum	Fru Langkilde.	32	7	48	12
ramstrup	Aasum	Kmrh. Hillerup.	49	13	62	19
anderumgaard ..	Aasum	Khr. Bind.	58	19	49	19
taugdegaard.....	Aasum	Ritm. Sehested.	27	12	34	11
orpegaard upriviieg.	Aasum	Fru Steensen.	26	13	17	22
verringe	Bjerge	Stamh. Khr. Juel.	39	357 44 priv.		
chelenborg ...... rokdorf.........	Bjerge....	Lehn. Baron Juel Brockdorf.	194 **	616	129	447
ndsgaard	Bjerge	Stamhuus. Grev Ahlefeldt Laurvig.	58	313	68	316
riksholm	Bjerge	Propr. Petersen.	26	9	29	10
stergaard	Bjerge	Propr. Schmidt.	50	168	50	175
kovsbo	Bjerge	Fru Berg.	39	18	38	16
elleberg.........	Bjerge	Propr. Hvenegaard.	23	16	26	16
rolykke	Bjerge....	Fru Utke.	47	158	58	15
irupgaard upriv.	Bjerge	Khr. Løvenhjelm.	50	38	55	29

*) Under Søbysøgaard hører Beyrumgaard i Salling Herred, som efter den nye Matrikel har 5 Tdr. frit Hartkorn og 183 Tdr. Bondejord.

**) Brokdorfs nye Hartkorn er 65 Tdr. og Schelenborgs 64 Tdr. Oprindeligviis var Brockdorf imidlertid kun en ubetydelig Gaard, og det er ved Tillæg af Schelenborgs Jorder at den har faaet sin nærværende Størrelse.

(Odense Amt.)	Herred.	Eier.	Efter den gamle Matr. Hovedgaardstakt.	Efter den gamle Matr. Bondergods.	Efter den Matrikel. Hovedgaardstakt.
Hindsgaul	Vends......	Stamh. Khr. Fonss.	53	253	55
Fænsgaard........	Vends......		38		51
Erholm	Vends......	Stamhuus. Cederfeld Simonsen.	18	568	34
Søndergaarde	Vends......		38		51
Kjersgaard upriviieg.	Vends......	Propr. Petersen.	84	73	57
Vedelsborg	Vends......	Lehn. Grev C. Bedel.	80	1673 og Fonskov 41 Tdr. priv.	105
Tybrind	Vends.....		83		78
Sparetorn........	Vends......		19		45
Billeskov	Baag		27		26
Minedal..........	Baag		17		9
Ørelund	Baag		20		17
Brahesborg	Baag	Etatsr. Treschow.	118	635	100
Skovgaarde	Baag	Grev F. C. Ranzau.	21	220	29
Frederiksgave	Baag	Kongen.	99	938	96
Flenstofte.........	Baag		18		32
Frederikslund	Baag	Grev Carl Ranzau.	15	621	19
Søholm	Baag		17		16
Brahesholm	Baag		33		46
Løgismose	Baag	Propr. Hansen.	38	"	25
Svendborg Amt.					
Juelsberg	Vinding	Stamh. General Juel.	66	591	98
Holckenhavn	Vinding	Lehn. Baron Holck.	77	674	85
Ørbeklunde	Vinding	Justitsr. Lange.	42	272	33
Lykkesholm	Vinding	Justitsr. Lindegaard.	70	358	60
Raunholt..........	Vinding...	Stamhuus. Khr. Sehested-Juel.	55	396	69
Hellerup			39	465	43
Juulskov..........	Vinding	Propr. Langkilde.	26	16	33
Rørbek	Vinding	Propr. Engelsted.	57	25	49
Hindemae.........	Vinding	Baron Juel-Brockdorf	88	18	84
Risinge Avlsgaard ..	Vinding	Madam Fog.	32	"	31

(Aalborg Amt.)	Herred.	Eier.	Efter den gamle Matr.		Efter den nye Matrikel.	
			Hovedgaardstart.	Bondergods.	Hovedgaardstart.	Bondergods.
Ovegaard upriviligeret.	Hinsted	Kmd. Petersen.	18	„	28	„
Aarlund	Aars	Propr. Schytte.			43	362
Mølgaard	Aars	Propr. N. Kjeldsen.	11	229	15	225
Holftjær upriviligeret.	Aars	Propr. Hansen.	15	„	18	„
Bjørnsholm	Slet	Det Offenlige.	52	506	82	553
Lyø	Slet	Propr. Steinthal.	19	2	17	2
Gunderfted	Slet	Propr. Langesen.	15	„	17	„
Viborg Amt.						
Skivehuus	Hindborg	Fru Gjede.	28	„	34	„
Krabbesholm upriv.	Hindborg	Propr. Dalsgaard.	30	„	22	„
Junget	Nørre	Propr. Qvistgaard	39	236	30	195
Kjeldgaard	Nørre	Propr. Coesel.	30	6	28	5
Astrup	Nørre	Propr. Molbenhauer.	32	„	27	„
Norgaard	Nørre	Propr. Eckermann.	30	2	39	2
Eskjær	Nørre	Propr. Gronbech.	28	„	32	„
Østergaard	Nørre	Propr. Torslef.	40	6	43	6
Grinderslev Kl. upriv.	Nørre	Propr. Bjørn.	30	„	31	„
Hegnet upriviligeret	Harre	Propr. Ingversen.	31	„	32	„
Kaas	Rødding	Propr. Colding.	25	„	27	„
Spøttrup	Rødding	Propr. Riisen.	38	168	43	165
Duftrup upriviligeret	Rødding	Propr. Stov.	41	„	42	„
Haastrup upriviligeret.	Rødding	Propr. Tolftrup.	16	„	17	„
Starupgaard	Fjends	Propr. Bering.	24	„	17	„
Ørslev Kloster	Fjends	Justitsr. Funs.	27	„	36	„
Lundgaard	Fjends	Propr. Jensen.	17	„	16	„
Torupgaard upriviliег.	Fjends	Propr. Bahnson.	28	„	28	„
Hald	Nørlyng	Propr. Rosborg.	18	„	23	„
Asmild Kloster upriv.	Nørlyng	Etatsr. Brunn.	18	„	16	„
Sødal upriviligeret.	Nørlyng	Propr. Bjerregaard.	19	21	26	16
Lynderup	Rindö	Propr. K. Kjeldfen.	37	264	38	260

(Maribo Amt.)	Herred.	Eier.	Efter den gamle Matr. Hovedgaardstart.	Efter den gamle Matr. Bondergods.	Efter den n[ye] Matrikel. Hovedgaardstart.	Efter den n[ye] Matrikel. Bondergods.
Søholt	Fuglse	A. C. Kierkegaards Bo.	71	145	91	[illegible]
Sæddinge upriviligeret	Fuglse	Propr. Dahl.	65	„	55	[illegible]
Gammelgaard	Sønder.....	Propr. Trummer.	43	206	67	[illegible]
Øllingsøgaard	Sønder.....	Jstd. Wilhjelm.	37	369	80	[illegible]
Rudbjerggaard ...	Sønder.....	Baron Knuth.	100	487	89	[illegible]
Sollestedgaard	Sønder.....	Propr. Jørgensen.	67	337	61	[illegible]
Fredsholm uprivileg.	Sønder.....	Propr. A. Bech.	79	36	50	[illegible]
Gottesgabe uprivileg.	Sønder.....	Propr. Clausen.	42	36	38	[illegible]
Nakskov Ladeg. upriv.	Sønder.....	(Propr. Clausen.)	18	15	37	[illegible]
Ourupgaard	Falsters Nørre Herred.	Propr. Tesdorph.	48	573	108	[illegible]
Gjedsørgaard	Falsters Nørre Herred.	Etd. Friis.	71	162 *)	90	[illegible]
Vennerslund	Falsters Nørre Herred.	Propr. Grandjean.	51 ufr. 18	451	52	[illegible]
Kirstineberg	Falsters Nørre Herred.	Hofj. Colbjørnsen.	13	230	124 **	[illegible]
Korslidse	Falsters Nørre Herred.	Det Classenske Fideicommis.	89	723	220	[illegible]
Karlsfeldt.........	Falsters Nørre Herred.	(Det Classenske Fideicommis.)	65	477	(220)	[illegible]
Skjørringe........	Falst. Sønder	Kh. Stampes Arvinger.	102	528	119	[illegible]
Valdnæsgaard	Falst. Sønder	Propr. Hansen.	55	14	52	[illegible]

*) Gjedsørgaard completteres ved 604 Tdr. Hartkorn Herlighedsgods, ([illegible] fæstegods), af hvilket Eieren oppebærer en aarlig Afgift.

**) Kirstineberg Gods bestaaer af Gammel-Kirstineberg, som staaer for [illegible] Tdr. Hartkorn i den ældre Matrikel, og Ny-Kirstineberg, som i sa[illegible] slet ingen Ager og Engs Hartkorn har, men kun 16¼ Td. Skov[illegible] skjøndt Skoven forlængst er ryddet. Det er dette betydelige afre[illegible] Skovareal, der er Aarsag i den forbavsende Forhøielse, som Ho[ved-] gaardstarten har faaet ved den nye Matrikel. Saavel gammel som [ny] Kirstineberg ere oprindeligviis Parcelgaarde af Vennerslund.

(Viborg Amt.)	Herred.	Eier.	Efter den gamle Matr. Hovedgaardstart.	Efter den gamle Matr. Bøndergods.	Efter den nye Matrikel. Hovedgaardstart.	Efter den nye Matrikel. Bøndergods.
Gunderup	Gislum.....	Propr. Weinschenk.	26	93	32	79
Hvanstrup uprivileg.	Gislum.....	Propr. Splid.	16	"	19	"
Hæsel uprivilegeret. ..	Gislum.....	Propr. Elle.	10	"	14	"
Randers Amt.						
Støvringgaard ...	Støvring ...	Frøken-Klosteret.	38	352	82	397
Dronningborg	Støvring ...	Arenstorfs Arvinger.	61	,	68	"
Gjessinggaard.....	Nørrehald ..	Kmd. Folsach.	70	275	53	232
Kjellerup	Onsild......	Propr. C. Juel.	18	220	29	240
Mariager Kloster..	Onsild......	Mb. Poulsen.	13	"	21	"
Trinderup uprivileg.	Onsild......	Propr. Vandborg.	18	75	18	62
Overgaard........	Gjerlev.....	Fideic. Fru Arenstorff.	114	27	90	23
Demstrup.........	Gjerlev.....	Propr. Borup.	54	"	42	"
Sødringholm	Gjerlev.....	Krigsr. Rahbek.	28	14	25	14
Trudsholm uprivileg.	Gjerlev.....	Propr. Koch.	55	7	34	6
Steenalt..........	Rougsø	Propr. Bruun.	79	404	54	304
Estruplund	Rougsø	Khr. Mylius.	33	203	29	184
Holbekgaard	Rougsø	Capt. Ammitzbøll.	50	224	35	182
Estrup	Sønderhald .	Stambuus. Grevinde Scheel.	99	1303	79	1205
Skaffogaard	Sønderhald .	Kmd. Secher.	49	223	55	226
Tustrup	Sønderhald .	Propr. Pind.	53	"	42	"
Vedø.............	Sønderhald .	Krigsassessor Suhr.	20	"	37	"
Ryomgaard	Sønderhald .	Propr. Carstensen.	26	4	30	5
Hevringholm	Sønderhald .	Propr. Kjeldsen.	39	"	40	"
Løvenholm uprivileg.	Sønderhald .	Propr. Pind.	52	35	50	24
Clausholm	Galten	Fidc. Oppen-Schilden.	134	379	133	376
Løystrup	Galten	Jægbj. Lichtenberg.	26	"	30	"
Frisenvold	Galten	Propr. Ockenholt.	25	"	22	"
Brunsgaard	Galten	Propr. Sondergaard.	18	"	22	"
Rollerup..........	Galten	Propr. Hollesen.	17	8	23	4
Meilgaard........	Nørre	Prop. P. J. Neergaard.	51	278	49	260

(Hjørring Amt.)	Herred.	Eier.	Efter den gamle Matr. Hovedgaardstart.	Efter den gamle Matr. Bondergods.	Efter den [ny] Matrikel Hovedgaardstart.	Efter den [ny] Matrikel Bondergods.
Dronninggaard upr.	Dronningl...	Kftr. Arenstorff.	56	15	59	
Kjølskegaard uprivil.	Dronningl...	Propr. Ryholm.	25	5	21	
N. Raunstrup Avlsg.	Dronningl...	Propr. Lundby.	11	74	15	
Børglum Kloster..	Børglum ...	Cand. Chr. Rottbøll.	49 ufr. 26	618	58 ufr. 28	
Hjermidslev.......	Børglum..	Stamh. Khr. Skeel.	81	645	146	
Hammelmose......			60			
Vreilev Kloster...	Børglum ...	Propr. A. Lund.	35	18	39	
Seilstrup	Børglum ...	Propr. Hoier.	24	1	22	
Rønnovsholm upriv	Børglum ...	Propr. P. Lassen.	24	„	26	
Tidemandsholm upr	Børglum ...	Propr Qvistgaard.	17	„	18	
Hvidsted uprivilegeret.	Børglum ...	Propr. Ammitzbøl.	16	„	19	
Aas uprivilegeret.....	Børglum ...	Propr. Jensen.	13	8	12	
Hæstrup uprivilegeret .	Børglum ...	Propr. Kabel.	21	74	21	
Boller uprivilegeret ..	Børglum ...	Propr. Lemberg.	15	„	20	
Nibstrup uprivilegeret.	Børglum ...	Propr. v. Stöffen.	20	30	22	
Refskjær	Hvetbo	Stamh, Khr. Skeel.	39	365	71	
Lundergaard uprivil.	Hvetbo	Propr. Hastrup.			22	
Birkum (Avlsg.) ...	Hvetbo	Propr. Bruun.	10	129	27	
Kokkedal *) uprivileg.	Øster Han ..	Propr. Hastrup.	37 ufrit 8	19	36 ufrit 4	
Aggersborg uprivileg.	Øster Han ..	Etd. Brinck Seidelin.	34	14	28	
Oxholm uprivilegeret .	Øster Han ..	Krigsr. Nielsen.	45	100	52	
Bratskov **) uprivil.	Øster Han ..	Propr. Slibsted.	16	„	30	
Thisted Amt.						
Aagaard..........	Vester Han..	Propr. Storm.	57	309	57	
Veslesgaard uprivileg.	Vester Han..	Propr. Kjerulf.	23	72	26	

*) Kokkedahl er i Aaret 1844 blevet uprivilegeret ved at sælge sit Bo[nder]gods uden Bevilling til desuagtet at bevare Hovedgaardstartens Frih[ed]

**) En Parcel af Bratskov er Langeslund i Vennebjerg Herred, som har [...] Tdr. gl. og 41 Tdr. nyt priv. Hartkorn.

(Aarhuus Amt.)	Herred.	Eier.	Efter den gamle Matr. Hovedgaardstakt.	Efter den gamle Matr. Bondergods.	Efter den nye Matrikel. Hovedgaardstakt.	Efter den nye Matrikel. Bondergods.
Kistrup	Sabro	Propr. Folsach.	29	„	43	„
Lyngballegaard	Sabro	Lehn. Grev Friis.	46	858	67	1261
Frisenborg	Gjern		78		93	
Vilhelmsborg	Ning	LehnBar. Gyldencrone	82	643	65	650
Moesgaard	Ning	Proc. Dahl og Propr. Møller.	18	236	15	257
Marselisborg	Ning	Cancellir. Ingversen.	71	53	71	64
Constantinsborg	Ning	Propr. Møller.	27	2	34	3
Østergaard	Ning	Propr. Kod.	24	„	23	,
Rathlovsdal	Hads	Stamhuus. Khr. Holstein-Rathlov.	23	243	27	757
Gersdorfslund	Hads		47	299	58	
Rodsteenseie	Hads	Propr. Hagemann.	42	6	50	9
Aakjær	Hads	Propr. Cohen.	51	16	104	15
Dybvad	Hads		20	„	24	„
Skanderborg Amt.						
Sophiendal	Hjelmslev	G. og F. Rosenkrands.	17	2	15	3
Søbygaard	Gjern	Lehn. Grev Friis.	34	328	57	377
Frisenborg	Gjern		see un-	der Aar	huus	Amt.
Silkeborg	Gjern	Domaine.	25	39	26	47
Ulbygaard uprivileg.	Gjern	Capt. Lange.	21	„	38	„
Mattrup	Tyrsting	Jægerm. Tygesen.	26	227	63	215
Vaabensholm	Tyrsting		14½			
Aesk	Nim	Propr. Nielsen.	9	19	13	22
Lemdrup Bisgd. upr.	Nim	Consul Secher.	28	1	37	1
Hanstedgaard	Voer	Hansted Hospital.	27	203	25	231
Stensballegaard	Voer	Stamh. Krag Juel Vind Arenfeldt.	61	287	36	255
Serridslev	Voer	Frøken S. Gersdorff.	19	35	37	45
Tyrrestrup	Voer	Propr. O. J. Soltoft.	38	24	38	25
…rup	Voer	Propr. Bremer.	21	„	25	,
…mmestrup	Voer	Propr. Gustaff.	12	6	17	5

(Aalborg Amt.)	Herred.	Eier.	Efter den gamle Matr. Hovedgaardstart.	Efter den gamle Matr. Bøndergods.	Efter den … Matr. Hovedgaardstart.
Langholt	Kjær	Propr. Ahlmann.	38	237	30
Vang	Kjær	Prop. Glerup.	49	236	41
Ny Vraa	Kjær	Lorenzen & Møller.	29	"	23
Gammel Vraa	Kjær	Propr. Schønau.	44	"	38
Sønder Elkjær....	Kjær	Fru Hastrup.	45	"	30
Bjørnkjær upriviles.	Kjær	Propr. T. Glerup.	15	"	12
Lundbæk	Hornum	Baron N. Juel.	34	265	31
Torstedlund upriviles.	Hornum .. .	Propr. A. F. Schytte.	45	"	40
Albæk	Hornum	Propr. Holbek.	17	261	22
Buderupsholm	Hornum	Rübner og Dahl.	18	242	34
Restrup...........	Hornum	Auditeur Roulund.	105	590	98
Pandum uprivilegeret.	Hornum	Propr. Corbes.	31	"	34
Gudumlund	Fleskum	Grev Schimmelmann.	89	423	62
Klarupgaard	Fleskum	Propr. H. Soltoft.	26	209	28
Vildmosegaard	Fleskum	Grev Schimmelmann.	30	"	35
Sohngaardsholm..	Fleskum.....	Capitainlieut. Recke.	39	6	31
Høstemark uprivilegeret	Fleskum.....	Propr. Hvass.	18	"	38
Lindenborg med Afbyggere	Hellum	Lehnsbesidder Grev Schimmelmann.	64	776 216	61
Randrup...........	Hellum	Legationssec. Hvass.	27	216	37
Refsnæs	Hellum	Propr. Thor Straten.	55	"	51
Kongstedlund upriv.	Hellum	Propr. O. Kjeldsen.	36	"	28
Voergaard upriviles.	Hellum	Propr. Deden.	14	48	18
Tustrup uprivilegeret .	Hellum	Grev Schimmelmann.	13	"	20
Dragsgaard uprivil.	Hellum	Propr. Glud.	28	25	26
Gl. Viffertsholm upr.	Hellum	L. Svanholms Børn.			55
Ny Viffertsholm upr	Hellum	Propr. A. Svanholm.			19
Visborggaard	Hindsted	Fru Kjellerup.	67	299	75
Villestrup	Hinsted	Oberstlieut. Juel.	22	281	75
Hauns	Hinsted	Propr. Kjeldsen.	65	"	54
Dalsgaard uprivilegeret	Hinsted	Propr. Lund.	22	3	28

(Aalborg Amt.)	Herred.	Eier.	Efter den gamle Matr. Hovedgaardstart.	Efter den gamle Matr. Bondergods.	Efter den nye Matrikel. Hovedgaardstart.	Efter den nye Matrikel. Bondergods.
...egaard uprivilegeret.	Hinsted	Amb. Petersen.	18	„	23	„
...rlund..........	Aars	Propr. Schytte.			43	362
...olgaard	Aars	Propr. N. Kjeldsen.	11	229	15	225
...lkjær uprivilegeret..	Aars	Propr. Hansen.	15	„	18	„
...iørnsholm	Slet	Det Offenlige.	52	506	82	553
...s................	Slet	Propr. Steinthal.	19	2	17	2
...ndersted	Slet	Propr. Langesen.	15	„	17	„
Viborg Amt.						
...livehuus........	Hindborg...	Fru Gjede.	28	„	34	„
...rabbesholm upriv..	Hindborg...	Propr. Dalsgaard.	30	„	22	„
...inget...........	Nørre	Propr. Qvistgaard	39	236	30	195
...eldgaard	Nørre......	Propr. Coesel.	30	6	28	5
...trup	Nørre......	Propr. Molbenhauer.	32	„	27	„
...rgaard	Nørre	Propr. Eckermann.	30	2	39	2
...skjær	Nørre......	Propr. Grønbech.	28	„	32	„
...tergaard........	Nørre......	Propr. Torslef.	40	6	43	6
...rinderslev Kl. upriv.	Nørre	Propr. Bjørn.	30	„	31	„
...gnet uprivilegeret ..	Harre	Propr. Ingversen.	31	„	32	„
...as.............	Rødding....	Propr. Colding.	25	„	27	„
...ottrup..........	Rødding....	Propr. Niesen.	33	168	43	165
...strup uprivilegeret .	Rødding ...	Propr. Elov.	41	„	42	„
...astrup uprivilegeret.	Rødding....	Propr. Tolstrup.	16	„	17	„
...arupgaard......	Fjends	Propr. Bering.	24	„	17	„
...slev Kloster	Fjends......	Justitsr. Fonss.	27	„	36	„
...ndgaard	Fjends......	Propr. Jensen.	17	„	16	„
...rupgaard uprivileg.	Fjends......	Propr. Bahnson.	28	„	28	„
...ld	Nørlyng	Propr. Rosborg.	18	„	23	„
...mild Kloster upriv.	Nørlyng	Etatsr. Bruun.	18	„	16	„
...dal uprivilegeret...	Nørlyng	Propr. Bjerregaard.	19	21	26	16
...nderup..........	Rinds	Propr. K. Kjeldsen.	37	264	38	260

(Viborg Amt.)	Herred.	Eier.	Efter den gamle Matr. Hovedgaardstakt.	Efter den gamle Matr. Bondergods.	Efter den nye Matrikel Hovedgaardstakt.	Efter den nye Matrikel Bondergods.
Lerkenfeldt *) upriv.	Rinds	Propr. M. Kjeldsen.	24	"	28	[illegible]
Holmgaard	Rinds	Propr. Dollebal.	19	"	17	[illegible]
Restrup uprivilegeret.	Rinds	Propr. Schmith.	17	"	16	[illegible]
Korsøgaard upriviileg.	Rinds	Propr. Lund.	13	"	15	[illegible]
Tjele	Sønderlyng	Stamh. Kmh. Lüttichau	67	279	99	[illegible]
Vingegaard			13	204		
Fussingø	Sønderlyng	Stamh. Scheel Plessen	60	547	54	[illegible]
Viskum	Sønderlyng	Fru Bay.	35	26	32	[illegible]
Østergaard **)	Houlberg	Lehnsbes. Grev Friis.	24	206	23	
Frisendal **)			89	210	64	
Bidstrup	Houlberg	Stamh. Lichtenberg.	44	369	61	
Friisholt	Houlberg	Fru Bruun.	30	"	52	[illegible]
Vindumovergaard	Middelsom	Propr. Jürgensen.	34	"	29	[illegible]
Ulstrup	Middelsom	Propr. Kock.	44	"	40	[illegible]
Randrup	Middelsom	Propr. Faber.	34	"	29	[illegible]
Himmestrup	Middelsom	Fru Hedegaard.	24	57	31	[illegible]
Skjern uprivilegeret.	Middelsom	Propr. Borch.	31	"	16	[illegible]
Aunsbjerg	Lysgaard	Propr. Christensen.	28	"	29	[illegible]
Palstrup	Lysgaard	Propr. v. Deurs.	24	"	26	[illegible]
Vinderslev	Lysgaard	Fru Bay.	20	"	19	[illegible]
Vaar	Slet	Propr. Trojel.	32	4	32	[illegible]
Krastrup uprivilegeret	Slet	Md. Hansen.	39	82	43	[illegible]
Sebber Kloster upriv.	Slet	Propr. Svanholm.	20	11	20	[illegible]
Nørager	Gislum	Propr. Bisgaard.	26	"	20	[illegible]

*) Naar denne Bog udkommer vil nok næsten alt Lerkenfeldts Bonde[gods] være solgt, og det er derfor udeladt her, og Gaarden anført som upri[vilegeret].

**) Jfr. det i det Følgende om Grevskabet Frisenborg Anførte. Under Fri[sen]dal er nu Herregaarden Thulstrups Hovedgodsmarker indlagte.

Af de i den omstaaende Fortegnelse anførte complette Hovedgaarde henhøre noget over Halvdelen under de 18 Grevskaber, 14 Baronier og 32 Stamhuse, som her findes i Landet, og disses samtlige Ager Engs og Skovskylds Hartkorn udgjør ligeledes ogsaa c. 78,000 Tdr., (hvoraf 59,500 Tdr. paa Øerne og 18,500 Tdr. i Jylland), eller omtrent ⅕ Deel af hele Landets Ager- Engs- og Skovskylds-Hartkorn*).

Saavel paa Grund af denne deres betydelige Størrelse, som ogsaa af andre Aarsager spille Majoratsgodserne en betydelig Rolle i Danmarks Nationalhuusholdning, og det synes derfor passende her særligen at omtale samme.

Grevskaber og Baronier.

De danske Grevskaber og Baronier have deres Oprindelse fra de i 1ste Deel S. 530 nærmere omtalte Privilegier af

*) Naar hertil lægges de offentlige Stiftelsers Hartkorn, som, (Præstegaardsjorderne derunder medregnede), beløber sig til 31,500 Tdr., (hvoraf 25,600 paa Øerne og 5900 i Jylland), faaer man til Resultat at mellem ¼ og ⅓ Deel af hele Landets Ager Engs og Skovskylds Hartkorn er udenfor Handel og Vandel, og da de 5700 Tdr. Skovskyld, som her efter de nyeste Undersøgelser findes, næsten opveies af det Hartkorn, som i den nyeste Tid er blevet Majoratsgods, (hvilket ikke er indbefattet i de ovenanførte Tal), saa bliver Forholdet det samme om man ogsaa alene tager Hensyn til Ager og Engs Hartkorn.

I Stændersalen har den kongelige Commissarius calculatorisk angivet Majoratsgodsernes og de offentlige Stiftelsers Ager og Engs Hartkorn til 10,000 Tdr. Hovedgaardstaxt, 65,000 Tdr. Fæstegods og 25,000 Tdr. Arvefæstegods.

De offentlige Stiftelsers Jordegods ligger fornemmelig paa Sjelland, af hvilken Ø de næsten optage en Femtedeel. Universitetet har saaledes sammesteds 8240 Tdr. Hartkorn Ager og Eng, Communitetet 1000 Tdr., Sorø Akademi 4700 Tdr., Vallø Kloster 2000 Tdr., Vemmetofte Kloster 1500 Tdr. og Gisselfeldt Kloster 1800 Tdr.

(Randers Amt.)	Herred.	Eier.	Efter den gamle Matr. Hovedgaardstakst.	Efter den gamle Matr. Bondergods.	Efter den … Matr… Hovedgaardstakst.
Benzon	Nørre	Stamh. Fru Benzon.	66	533	34
Steensmark*)	Nørre	Propr. D. la Cour.	41	245	37
Skjervad	Nørre	Prop. Risum.	61	213	36
Østergaard	Nørre	Mb. Schou.	24	6	20
Ørbek upriviligeret.	Nørre	Propr. Ingstrup.	32	6	40
Hessel	Sønder	Propr. Lichtenberg.	64	203	62
Katholm	Sønder	Capt. Dinesen.	49	246	45
Rugaard	Sønder	Kmd. Schjøtt.	39	39	52
Fævcile	Sønder	Propr. Mønsted.	40	15	28
Lykkesholm	Sønder	Mb. Achtum.	19	17	16
Høegholm	Sønder	Kmd. Kirketerp.	31	13	32
Møllerup	Sønder	Propr. Schmidt.	30	1	34
Jisgaard	Mols	Propr. R. Petersen.	37	"	25
Qvelstrup	Mols	Propr. J. Poulsen.	21	"	18
Lyngbekgaard upriviil.	Mols	Propr. Mønsted.	16	4	20
Skjersø upriviileg., med	Mols	Propr. la Cour.	37	"	19
Parcel Frederiksminde			27	"	14
Roelsegaard upriviileg.	Mols	Propr. P. Poulsen.	46	52	27
Kalø	Østerlisbjerg	Senator Jenisch.	105	451	115
Rosenholm	Østerlisbjerg	Baron Rosenkrantz.	52	491	73
Vosnæsgaard	Østerlisbjerg	Khr. Krieger.	66	226	78
Skaarupgaard	Østerlisbjerg	Agent Ryholm.	25	206	33
Aarhuus Amt.					
Lyngbygaard	Hasle	Ritmester J. Friis.	40	226	49
Kjerbygaard	Hasle	Propr. Hansen.	25	"	26
Faurskov	Sabro	Lehnsbes. Grev Friis.	37	211	59

*) Parcel af Benzon, hvis tidligere Navn var Scheel. En anden Parcel af samme er Dehildhede, hvis nye Hartkorn er 16 Tdr.

meste af disse, som have nogen Betydning, nemlig Skatte-moderationen for Frihedshartkornet, (300 Tdr. Hartkorn Bondergods ved Grevskaberne, og 100 Tdr. ved Baronierne*), og Amtmandsmyndigheden over Lehnet, (og for Grevernes Vedkommende tillige over Allodialgodset), ikke ere tilstaaede de i dette Aarhundrede oprettede Lehn. — Naar et Grevskab er complet, da vil det, (hvis det ikke har for meget Tiende-Hartkorn, hvilket jo kun antyder en vis Indtægt ved Tiende-Oppebørsel), paa Øerne, hvor Jordens Beskaffenhed ikke er meget afvigende, optage et Areal af 2½ til 3 □ Mile, og i Reglen vil der da til samme høre saa omtrent en 300 Bondergaarde og fra et lige Antal indtil dobbelt saa mange Huusmænd; og et complet Baroni kan paa Øerne antages at optage omtrent 1 □ Miil, og at have saa omtrent en 100 Bondergaarde og ligesaa mange indtil dobbelt saa mange Huse**). Befolkningen paa et complet Grevskab kan anslaaes til 7000, og paa et Baroni til 2800. — Hvad Arvefølgen til Grevskaberne og Baronierne angaaer, da er den lineal, og naar derfor, til Exempel, en Lehnsbesidders ældste Søn er død og har efterladt en Søn, saa er denne nærmest arveberettiget til Lehnet fremfor Lehnsbesidderens andre Sønner.

paa sit Lehn, hvorved han bliver i Stand til at kunne skaffe sig næsten et halvt Aars længere Henstand med Erlæggelsen af Skatterne end han ellers vilde kunne have, hvilket i trange Aar, naar Grevskabets Bønder have vanskeligt ved at indbetale deres Skatter, kan være en ikke ringe Behagelighed. Denne Ret have Grevskaberne Bregentved, Langeland, Knuthenborg, Christiansholm, Vedelsborg og Schackenborg. Ogsaa Vallø Stift og Baroniet Holckenhavn have denne Ret.

*) For nogle ucomplette Lehn er Frihedshartkornet nedsat i Forhold til det manglende Hartkorn. Saaledes har, for at tage et Exempel, Grevskaberne Lindenborg og Christiansholm kun 200 Tdr. Frihedshartk.

**) Paa Husenes Antal vil det naturligviis have stor Indflydelse om der er Hoveri paa Lehnet eller ei.

	Herred.	Eier.	Efter den gamle Matr.		Efter den ny Matr.
			Hoved-gaardstakt.	Bondergods.	Hoved-gaardstakt.
Veile Amt.					
Nebbegaard uprivil.	Holmans ...	Propr. Martini.	8	1	14
Leerbek	Tyrrild	Cand. Soltoft.	45	18	42
Engelsholm	Tyrrild	Cand. ph. Krover.	15	"	37
Haraldskjær	Tyrrild	Cand. ph. C. A. Soltoft.	35	5	42
Brandbjerg	Tyrrild	Propr. Hastrup.	18	16	24
Refstrup	Tyrrild	Propr. Gobt.	10	"	13
Rugballegaard upriv.	Tyrrild	Propr. Hansen.	8	1	14
Faarupgaard uprivil.	Tyrrild	Propr. Kirchstein.	22	"	33
Skovgaard uprivileg.	Tyrrild	Propr. Krog.	14	"	22
Kjeldkjær uprivilegeret.	Tyrrild	Propr. Wohlgehagen.	14	"	24
Hvoldgaard	Nørvang ..	Propr. Brechling.	24	9	35
Agersbøl	Nørvang ...	Propr. Ingversen.	83	"	70
Stougaard	Nørvang ...	Propr. Ingversen.	43	11	42
Grundet	Nørvang ...	Khr. Lüttichau.	28	"	18
Mindstrup uprivileg.	Nørvang ...	Propr. Mikkelsen.	10	"	14
Bygholm	Hatting.....	Propr. Schytte.	120	394	136
Tirsbæk	Hatting.....	Baron Brokdorff.	31	7	33
Villiamsborg	Hatting.....	Propr. Martini.	20	10	19
Merringgaard	Hatting.....	Serene d'Acqveria.			9
Usinggaard uprivil.	Hatting.....	Propr. Ahlmann.	24	"	46
Boller	Bjerge	Lehn. Grev Friis.	119	1122	116
Møgelkjær	Bjerge		63		65
Jensgaard	Bjerge	Propr. Glud.	26	258	27
Rosenvold	Bjerge	Fideic. Grev Ranzau.	26	262	33
Palsgaard	Bjerge	Kjfr. Reetz's Bo.	88	470	102
Barritskov	Bjerge	Stamh. Grev Scheel.	49	271	69
Grumgaard	Bjerge	Propr. Ronberg.	22	4	29
Skjerrildgaard	Bjerge	Kammerraad Kobke.	17	4	24

har været tilstaaet mod at Kjøbesummen efter Gjeldens Fradrag blev gjort til Fideicommiscapital.

Et Par enkelte Baronier bestaae vel af et eneste Gods men da kun nogle faa af vore Hovedgaarde, Hovedgaardstaxt og Bøndergods sammenregnet, have mere end en 6 til 700 Tdr. Hartkorn, saa ere de fleste Friherskaber og alle Grevskaber (Schakkenborg undtagen) dannede af flere Hovedgaarde. Af disse er i Reglen een Familiens Hovedsæde, og denne drives da undertiden af Lehnsbesidderen selv, hvorimod de øvrige i Almindelighed ere bortforpagtede.

At af de 32 Lehn, som der findes i Kongeriget Danmark, de 28 ligge paa Øerne og kun 4 i Jylland, bør endeligen ikke lades ubemærket.

De 18 Grevskaber, som for Øieblikket findes i Landet, ere følgende:

Ledreborg (Lethraborg), i Kjøbenhavns Amt, oprettet den 23de Marts 1746 for Joh. Ludv. Grev Holstein, og for Øieblikket i dennes Sønnesøns Besiddelse. Grevskabet har efter den gamle Matrikel: 120 Tdr. priv. Ager og Engs Hartkorn, 1008 Tdr. Hartkorn Bøndergods, 36 Tdr. privilegeret og uprivilegeret Skovskyld, 34 Tdr. privilegeret og uprivilegeret Mølleskyld, 361 Tdr. matrikuleret Konge- og Kirketiende-Hartkorn, altsaa af alle Slags Hartkorn 1559 Tdr. efter den gamle, og 1581 Tdr. efter den nye Matrikel, og dets Hovedbestanddele er Ledreborg (Familiesædet) og Skullerupholm, hvis Hartkorn er anført S. 60. Der er 120 Bøndergaarde, og 945 Tdr. Land Skov paa dette Grevskab.

Lerchenborg, i Holbeks Amt, oprettet den 26de Mai 1818 for den nuværende Besidder Khr. Grev C. C. Lerche. Af alle Slags Hartkorn har Grevskabet efter den ældre Ma-

(Ringkiøbing Amt.)	Herred.	Eier.	Efter den gamle Matr. Hovedgaardstart.	Efter den gamle Matr. Bondergods.	Efter [illegible] Hovedgaardstart.
Vennergaard upriv.	Hind	Propr. Nielsen.	21	„	[illegible]
Ryberg upriviligeret.	Hind	Propr. Bruun.	10	„	[illegible]
Breininggaard	Bølling	Propr. Fenger.	34	„	[illegible]
Lundenæs upriv.	Bølling	Amb. Benzon.	14	„	[illegible]
Herningsholm	Hammerum	Propr. Davidsen.	18	„	[illegible]
Leergrav	Hammerum	Propr. Lundsgaard.	21	„	[illegible]
Sindinggaard	Hammerum	Propr. Fjelstrup.	22	„	[illegible]
Tanderup upriviligeret	Hammerum	Propr. Olgaard.	12	„	[illegible]
Lønborggaard	Nørre	Propr. Tranberg.	63	307	[illegible]
Ribe Amt.					
Nørholm	Øster	Stamh. Frøken Rosenørn Teilmann.	35	223	[illegible]
Lunderup	Vester	Stamh. Frøken Rosenørn Teilmann.	18	226	[illegible]
Aggerkrog	Øster	Stamh. Frøken Rosenørn Teilmann.	11	202	[illegible]
Hesselmed	Vester	Md. Hansen.	26	„	[illegible]
Sneumgaard	Skads	Propr. Musmann.	87	„	[illegible]
Endrupholm	Skads	Propr. Nielsen.	28	„	[illegible]
Bramminge	Gjørding	Propr. Fabricius.	26	„	[illegible]
Sønderskov	Malt	Propr. Momsen.	11	„	[illegible]
Estrup	Malt	Propr. Lautrup.	16	„	[illegible]
Østerbygaard	Andst	Propr. Trommer.	14	83	
Trøiborg	Lo	Chr. Neergaard.	69	1053	[illegible]

*) Troyborg og Østerbygaard ligge i det blandede District, hvis [illegible] korn endnu ei er udregnet.

En stor Deel af Bøndergodset til Troyborg er arvefæstet bort.

Skov og Mølleskyld. Skovene optage et Areal af 4515 Tdr. Land. Grevskabets Hovedbestanddele ere Godserne Bregentved (Familiesædet), Thurebyholm, Alslev, Tryggevelde og Juellinge, hvis Hartkorn findes anført S. 62 og S. 65, samt Avlsgaarden Sophiendal, hvis nye Hartkorn er 69 Tdr. — Enhver Besidder af Grevskabet Bregentved har ifølge Bevilling 13de April 1792 Ret til blandt sine mandlige Arvinger at vælge sin Eftermand.

Vedelsborg, i Odense Amt, oprettet den 11te December 1672 for Vilh. Fr. Grev Vedel, og for Øieblikket i hans Sønnesønssønnesønssønnesøns Besiddelse. Dette Grevskab, som kun er arveligt paa Sværdsiden har af alle Slags Hartkorn 2485 Tdr., og dets Hovedbestanddele er Godserne: Vedelsborg, (Familiesædet), Orelund, Villeskov, Tybrind, Sparetaarn og Minedal, hvis Hartkorn findes anført S. 68. Af Skovareal har Grevskabet et Beløb af 800 Tdr. Land.

Gyldensteen, i Odense Amt, oprettet den 8de April 1720 for J. H. Huguetan Grev Gyldensteen. Ved Ægteskab kom dette Grevskab i Aaret 1742 til Familien Knuth til Knuthenborg, og senere ved en Grevinde Knuths Ægteskab med en Grev Bernstorff i Aaret 1790 til denne Familie, i hvis Besiddelse det for Øieblikket er. Det har 220 Tdr. Hovedgaardstaxt, 60 Tdr. Skov og Mølleskyld, 1783 Tdr. Fæstegods (hvoraf 500 Tdr. (sic) er Frihedshartkorn), og 480 Tdr. matrikuleret Konge- og Kirke-Tiende Hartkorn, altsaa i alt 2543 Tdr. gammelt Hartkorn. Dets Hovedbestanddele er Godserne Gyldensteen (Familiesædet), Sandager, Jerstrup, Uggerslev, Oregaard og Hugget, hvis Hartkorn er anført S. 66, og der findes 301 Bøndergaarde, 303 Huse og 550 Tdr. Land Skov paa samme.

Roepstorf, i Odense Amt, oprettet den 21de Septbr. 1813 for C. A. Grev Petersdorf, hvis Sønnesøn for Øie-

blikket er sammes Besidder. Dette Grevskab har kun 1296 Tdr. Hartkorn af alle Slags, og dets Hovedbestanddele ere Godserne Einsiedelsborg (Familiesædet) og Kjørup, hvis Hartkorn findes anført S. 66. — Skovarealet beløber sig til 542 Tdr. Land.

Muckadel, i Svendborg Amt, oprettet den 26de Novbr. 1784 for A. C. Grev Schaffilitzky de Muckadell, i hvis Sønnesøns Besiddelse det for Øieblikket er. Dette Grevskab har kun 1134 Tdr. Ager- Engs- Skov- og Møllesky1ds-Hartkorn og 131 Tdr. Tiende-Hartkorn, og dets Hovedbestanddele ere Godserne Arreskov, Gjeldskov, Brobygaard (Familiesædet) og Ølsted, hvis Hartkorn findes anført S. 70. Skovarealet udgjør kun 438 Tdr. Land.

Brahesminde, i Svendborg Amt, oprettet den 9de Mai 1798 for den nuværende Besidder, Geheimeraad Grev Preben Bille Brahe. Dette Grevskab har ialt 1840 Tdr. Ager- Engs- Skov- og Møllesky1ds-Hartkorn og 148 Tdr. Tiende-Hartkorn, og dets Hovedbestanddele er Godserne Hvedholm (Familiesædet), Damsbo, Steensgaard og Østrupgaard, hvis Hartkorn er anført S. 69. Dets Skovareal beløber sig til 1286 Tdr. Land.

Langeland, under Svendborg Amt, oprettet den 20de Juni 1672 for Grev Frederik Ahlefeldt, i hvis Sønnesøns-sønnesønssøns Besiddelse det for Øieblikket er. Dette Lehn, som kun er arveligt paa Sværdsiden, har, (naar Stamhuset Ahlefeldt medregnes), 2642 Tdr. Hartkorn efter den nye Matrikel, og der er c. 400 Bøndergaarde og c. 700 Huse paa samme. Af privilegerede Hovedgaarde er der kun een paa Grevskabet, nemlig Tranekjær Slot (Familiesædet); men af uprivilegerede Gaarde derimod følgende: Blegholm med 22 Tdr. nyt Hartkorn, Korsebølle med 46, Knepholm med 32½, Nordenbro med 42, Nygaard med 13½, Pæregaard med 25 og Søgaard med 27½ Tdr. Da Stamhuset Ahlefeldt, (see

dette), er samme Arvefølge underkastet som Grevskabet, vil det stedse være forenet med samme. Af Skov har dette Lehn et Areal af 2000 Tdr. Grevskabets Besidder har ifølge Bevilling af 5te October 1798 en almindelig Tilladelse til at sælge Bønderne deres Gaarde mod at ⅔ Deel af Kjøbesummen bliver staaende i Gaarden og ⅓ Deel indsættes i Kongens Kasse.

Knuthenborg, paa Lolland, oprettet den 19de April 1714 for A. C. Grev Knuth, i hvis Sønnesønssønnesøns Besiddelse det for Øieblikket er. Grevskabet har af alle Slags Hartkorn 2464 Tdr. efter den gamle Matrikel. Dets Hovedbestanddele er Godserne Knuthenborg (Familiesædet), Knuthenlund, Maribo Ladegaard og Haulykke, hvis Hartkorn findes anført S. 71. Skovarealet beløber sig til circa 3000 Tdr. Land.

Christiansfæde, paa Lolland, oprettet den 25de Juli 1729 for C. D. F. Grev Reventlov, i hvis Sønnesønssøns Besiddelse det for Øieblikket er. Dette Grevskab har af alle Slags Hartkorn 2489 Tdr. efter den gamle Matrikel. Dets Hovedbestanddele er Godserne Pederstrup (Familisædet), med underliggende Skjeldstofte og Frihedsminde, Christiansfæde og Aalstrup, hvis Hartkorn findes anført S. 71. De to sidstnævnte Godser danne Grevskabets østre Distrikt. Paa Grevskabet er c. 300 Bøndergaarde og i alt c. 400 Huse. — Skovarealet beløber sig til 3500 Tdr. Land.

Christiansholm, paa Lolland, oprettet 16de April 1734 for Grev Chr. Raben, i hvis Brodersønssøns Besiddelse det for Øieblikket er. Dette Grevskab har af alle Slags Hartkorn efter den gamle Matrikel 1436 Tdr. Dets Hovedbestanddele er Godserne Aalholm og Bramslykke, hvis Hartkorn er anført S. 70. — Skovarealet beløber sig til 2900 Tdr. Land.

Ved Lehnene Vedelsborg, Holsteinborg, Langeland og Bra-
trolleborg er Lehnsfølgen agnatisk, og de ere altsaa kun ar-
lige paa Sværdsiden; men ved alle øvrige Lehn er Arvefølg-
derimod agnatisk-cognatisk, og de kunne altsaa arves af Frue-
timmer, naar der ikke findes nogen Arveberettiget af Mand-
kjønnet. Naar man undtager de fire nysnævnte Lehn, ga-
altsaa alle de øvrige, naar der ikke længere er nogen i
Mandkjønnet i den Linie, i hvilken de befinde dem, over t-
den nærmeste Agnat i den næste arveberettigede Linie, og fø-
naar der slet ikke er flere mandlige Arveberettigede gaaer Le-
over til den sidste Besidders Døttre eller Søstre, eller, h-
ngen saadan findes, til den nærmeste qvindelige Arveberettige-
At et Lehn falder til Kronen hændes derfor kun meget sjelden*)
At Lehnsbesidderne ikke maa sælge noget af Lehnet, og at
ikke med Gyldighed kan pantsætte Indkomsterne af samme vid-
end for deres egen Besiddelsestid, er en Selvfølge, og for a-
den fornødne Control hermed kan haves, staae Lehnene und-
det Kongelige danske Cancellies umiddelbare Opsyn**). Im-
lertid er der dog i den for Landmændene ugunstige Periode i
de første Decennier af dette Aarhundrede med kongelig Tilladel-
stiftet megen Gjeld paa de fle[illegible]e af vore Lehn; (og en De-
af disse, som nu, da Forholdene ere blevne saa gunstige fo-
Landmanden, give en meget betydelig Indtægt, vare derfor fo-
noget over en halv Snees Aar siden saagodtsom Intet værd); o-
selv til at sælge Lehn er det ikke sjeldent at Kongelig Bevillin-

*) I andre Lande, hvor Lehnene ere skjenkede de Paagjeldende, e-
næsten altid en agnatisk Arvefølge fastsat, og det indtræffer da la-
oftere at et Lehn falder til Kronen af Mangel paa Succesions-
berettigede.

**) Lehnssager og Sager angaaende de Fideicommisser, der nærme si-
Lehnscharakteren, høre under Cancelliets 4de Departement, und-
hvilket „Lehnssekretairen" sorterer.

har været tilstaaet mod at Kjøbesummen efter Gjeldens Fradrag blev gjort til Fideicommiscapital.

Et Par enkelte Baronier bestaae vel af et eneste Gods men da kun nogle faa af vore Hovedgaarde, Hovedgaardstakt og Bondergods sammenregnet, have mere end en 6 til 700 Tdr. Hartkorn, saa ere de fleste Friherskaber og alle Grevskaber (Schakkenborg undtagen) dannede af flere Hovedgaarde. Af disse er i Reglen een Familiens Hovedsæde, og denne drives da undertiden af Lehnsbesidderen selv, hvorimod de øvrige i Almindelighed ere bortforpagtede.

At af de 32 Lehn, som der findes i Kongeriget Danmark, de 28 ligge paa Øerne og kun 4 i Jylland, bør endeligen ikke lades ubemærket.

De 18 Grevskaber, som for Øieblikket findes i Landet, ere følgende:

Ledreborg (Lethraborg), i Kjøbenhavns Amt, oprettet den 23de Marts 1746 for Joh. Ludv. Grev Holstein, og for Øieblikket i dennes Sønnesøns Besiddelse. Grevskabet har efter den gamle Matrikel: 120 Tdr. priv. Ager og Engs Hartkorn, 1008 Tdr. Hartkorn Bondergods, 36 Tdr. privilegeret og uprivilegeret Skovskyld, 34 Tdr. privilegeret og uprivilegeret Mølleskyld, 361 Tdr. matrikuleret Konge- og Kirketiende-Hartkorn, altsaa af alle Slags Hartkorn 1559 Tdr. efter den gamle, og 1581 Tdr. efter den nye Matrikel, og dets Hovedbestanddele er Ledreborg (Familiesædet) og Skullerupholm, hvis Hartkorn er anført S. 60. Der er 120 Bondergaarde, og 945 Tdr. Land Skov paa dette Grevskab.

Lerchenborg, i Holbeks Amt, oprettet den 26de Mai 1818 for den nuværende Besidder Khr. Grev C. C. Lerche. Af alle Slags Hartkorn har Grevskabet efter den ældre Ma-

blikket er sammes Besidder. Dette Grevskab har kun 1296 Tdr. Hartkorn af alle Slags, og dets Hovedbestanddele ere Godserne Einsiedelsborg (Familiesædet) og Kjørup, hvis Hartkorn findes anført S. 66. — Skovarealet beløber sig til 542 Tdr. Land.

Muckadel, i Svendborg Amt, oprettet den 26de Novbr. 1784 for A. C. Grev Schaffilitzky de Muckadell, i hvis Sønnesøns Besiddelse det for Øieblikket er. Dette Grevskab har kun 1134 Tdr. Ager- Engs- Skov- og Mølleskylds-Hartkorn og 131 Tdr. Tiende-Hartkorn, og dets Hovedbestanddele ere Godserne Arreskov, Gjeldskov, Brobygaard (Familiesædet) og Ølsted, hvis Hartkorn findes anført S. 70. Skovarealet udgjør kun 438 Tdr. Land.

Brahesminde, i Svendborg Amt, oprettet den 9de Mai 1798 for den nuværende Besidder, Geheimeraad Grev Preben Bille Brahe. Dette Grevskab har ialt 1840 Tdr. Ager- Engs- Skov- og Mølleskylds-Hartkorn og 148 Tdr. Tiende-Hartkorn, og dets Hovedbestanddele er Godserne Hvedholm (Familiesædet), Damsbo, Steensgaard og Østrupgaard, hvis Hartkorn er anført S. 69. Dets Skovareal beløber sig til 1286 Tdr. Land.

Langeland, under Svendborg Amt, oprettet den 20de Juni 1672 for Grev Frederik Ahlefeldt, i hvis Sønnesøns-sønnesønssøns Besiddelse det for Øieblikket er. Dette Lehn, som kun er arveligt paa Sværdsiden, har, (naar Stamhuset Ahlefeldt medregnes), 2642 Tdr. Hartkorn efter den nye Matrikel, og der er c. 400 Bøndergaarde og c. 700 Huse paa samme. Af privilegerede Hovedgaarde er der kun een paa Grevskabet, nemlig Tranekjær Slot (Familiesædet); men af uprivilegerede Gaarde derimod følgende: Blegholm med 22 Tdr. nyt Hartkorn, Korsebølle med 46, Knepholm med 32½, Nordenbro med 42, Nygaard med 13½, Pæregaard med 25 og Søgaard med 27½ Tdr. Da Stamhuset Ahlefeldt, (see

dette), er samme Arvefølge underkastet som Grevskabet, vil det stedse være forenet med samme. Af Skov har dette Lehn et Areal af 2000 Tdr. Grevskabets Besidder har ifølge Bevilling af 5te October 1798 en almindelig Tilladelse til at sælge Bønderne deres Gaarde mod at ⅔ Deel af Kjøbesummen bliver staaende i Gaarden og ⅓ Deel indsættes i Kongens Kasse.

Knuthenborg, paa Lolland, oprettet den 19de April 1714 for A. C. Grev Knuth, i hvis Sønnesønssønnesøns Besiddelse det for Øieblikket er. Grevskabet har af alle Slags Hartkorn 2464 Tdr. efter den gamle Matrikel. Dets Hovedbestanddele er Godserne Knuthenborg (Familiesædet), Knuthenlund, Maribo Ladegaard og Haulykke, hvis Hartkorn findes anført S. 71. Skovarealet beløber sig til circa 3000 Tdr. Land.

Christiansfæde, paa Lolland, oprettet den 25de Juli 1729 for C. D. F. Grev Reventlov, i hvis Sønnesønssøns Besiddelse det for Øieblikket er. Dette Grevskab har af alle Slags Hartkorn 2489 Tdr. efter den gamle Matrikel. Dets Hovedbestanddele er Godserne Pederstrup (Familisædet), med underliggende Skjeldstofte og Frihedsminde, Christiansfæde og Aalstrup, hvis Hartkorn findes anført S. 71. De to sidstnævnte Godser danne Grevskabets østre Distrikt. Paa Grevskabet er c. 300 Bøndergaarde og i alt c. 400 Huse. — Skovarealet beløber sig til 3500 Tdr. Land.

Christiansholm, paa Lolland, oprettet 16de April 1734 for Grev Chr. Raben, i hvis Brodersønssøns Besiddelse det for Øieblikket er. Dette Grevskab har af alle Slags Hartkorn efter den gamle Matrikel 1436 Tdr. Dets Hovedbestanddele er Godserne Aalholm og Bramslykke, hvis Hartkorn er anført S. 70. — Skovarealet beløber sig til 2900 Tdr. Land.

Hardenberg-Reventlov, paa Lolland, oprettet den 13de December 1815 for C. H. A. Grev Hardenberg-Reventlov, hvis Datter, Ida Augusta, som er gift med Grev C. L. J. A. D. Gersdorf-Hardenberg-Reventlov, for Dieblikket er sammes Besidderinde. Af alle Slags Hartkorn har dette Grevskab efter den gamle Matrikel 2422 Tdr. Dets fornemste Bestanddele er Godserne Hardenberg (Familiesædet), Rosenlund, Nørregaard, Nielstrup, Christiansdal og Sæbyholm, hvis Hartkorn findes anført S. 71. De to sidstnævnte Godser danne Grevskabets vestre Distrikt. — Skovarealet beløber sig til 2800 Tdr. Land.

Lindenborg, i Aalborg Amt, oprettet den 18de Juni 1781 for H. C. Grev Schimmelmann, den Schimmelmannske Families Stamfader, i hvis Sønnesønssøns Besiddelse det for Dieblikket er. Dette Grevskab har efter den gamle Matrikel i alt af Ager-, Engs-, Skov- og Mølleskylds Hartkorn 1691 Tdr., og 300 Tdr. Tiende-Hartkorn. Dets Hovedbestanddele er Godserne Lindenborg, Vildmosegaard og Gudumlund, hvis Hartkorn findes anført S. 76. — Af Skovareal har det 1300 Tdr. Land.

Frisenborg, i Skanderborg, Veile, Viborg og Aarhuus Amter, oprettet den 6te April 1672 for Grev Mogens Friis. Ved Ægteskab er dette Grevskab senere kommet til en Linie af Familien Wind, i det nemlig Friherre Krag Juel Wind i Aaret 1752 ægtede Arvingen til Frisenborg, en Frøken Gram, hvis Moder, en Grevinde Friis, var en Sønnesønsdatter af Grevskabets Opretter. Da denne Friherre Krag Juel Wind kom i Besiddelse af Grevskabet Frisenborg antog han Navnet Grev Juel Wind Friis, og hans Sønnesøn er for Dieblikket Grevskabets Besidder. Dette Lehn er Danmarks største private Jordeiendom. Det optager et Areal af omtrent 8 □ Mile

med 34 Kirker og 13 Hovedgaarde, af hvilke dog flere, navnlig Ensleв og Harholm, ere nedlagte og bortleiede til Bønder. Dets Hovedbestanddele ere: Frisenborg (Familiesædet), Søbygaard, Østergaard, Frisendal (hvorunder Tulstrups Hovedgaards Marker nu drives), Lyngballegaard, Faurskov, Boller og Møgelkjær*), hvis Hartkorn findes anført S. 78, 80 og 81. I alt udgjør Grevskabet 4606 Tdr. Ager- Engs- Skov- og Møllestylds-Hartkorn efter den gamle, og 5817 Tdr. efter den nye Matrikel, hvoraf de 563 Tdr. nyt Hartkorn er privilegeret. I Viborg, Veile og Aarhuus Amter ligge omtrent en lige stor Deel af Grevskabets Jordegods, men i Skanderborg Amt kun halvt saa meget som i de andre tre Amter. — Grevskabets Skovareal anslaaes til 11,000 Tdr. Land.

Schackenborg, i Ribe Amt og tildeels tillige i det Slesvigske, oprettet den 23de Juni 1676 for O. D. Grev Schack, i hvis Sønnesønssønnesønssønnesønssøns Besiddelse det for Øieblikket er. Dette Grevskab har i alt efter den gamle Matrikel 2156 Tdr. Ager og Engs Hartkorn, (hvoraf de 465 Tdr. er Hovedgaardstaxt og 1617 Tdr. Bøndergods), og 105 Tdr. Tiende-Hartkorn. Der er kun een Hovedgaard paa dette Grevskab, nemlig Schackenborg, og dennes Hovedgaardstaxt er endogsaa udstykket i smaa Parceller, af hvilke der oppebæres en aarlig Afgift. Bønderne ere Arvefæstere. — Dette Lehn maa efter Bevilling af 15de Juli 1803 sælges imod at der efter Fradrag af den paa samme hvilende Gjeld substitueres en Fideicommiscapital af 150,000 Rdd., og det har ogsaa i Aaret 1804 været opbudt til Salg, men uden at antageligt Bud blev opnaaet.

---

*) Boller og Møgelkjær ere ikke Allodialgodser saaledes som det flere Steder findes anført.

Baronier.

Løvenborg, i Holbeks Amt, oprettet den 25de November 1773 for Baron S. Løvenskjold, i hvis Sønnesønssøns Besiddelse det for Øieblikket er. Dets Hovedbestanddele er Godserne Løvenborg (Familiesædet) og Bognserup, hvis Hartkorn er anført S. 61. I Alt har dette Friherskab efter den ældre Matrikel 1383 Tdr. Ager- Engs- Skov- og Mølleskylds-Hartkorn. Dets Skovareal beløber sig til 750 Tdr. Land.

Gaunø, i Præstø Amt, oprettet den 27de October 1805 for dets nuværende Besidder, Baron O. Reedtz-Thott. Dets Hovedbestanddele er Godserne Gaunø (Familiesædet), Strandegaard og Lindersvold, hvis Hartkorn findes anført S. 65. I Alt har dette Lehn efter den ældre Matrikel 1666 Tdr. Ager-, Engs- Skov- og Mølleskylds Hartkorn og et Par hundrede Tdr. Tiende-Hartkorn. Dets Skovareal beløber sig til 1100 Tdr. Land.

Stampenborg, i Præstø Amt, oprettet den 11te Februar 1809 for Baron H. Stampe, i hvis Søns Besiddelse det for Øieblikket befinder sig. Dets Hovedbestanddele er Godserne Nysø (Familiesædet), og Joenshoved, og i Alt har det 587 Tdr. Ager-, Engs- Skov- og Mølleskylds Hartkorn, og 59 Tdr. Tiende-Hartkorn. Skovarealet beløber sig til 1040 Tdr. Land.

Zeuthen, i Holbeks Amt, oprettet den 28de Juni 1843 for dets nuværende Besidder, Hofjægermester Baron C. F. Zeuthen. Dets Hovedbestanddele er Godserne Tølløse (Familiesædet), Søgaard og Sonnerup, hvis Hartkorn findes anført S. 61., og dets Hartkorn af alle Slags beløber sig i Alt til 1355 Tdr. Af Skovareal har dette Lehn noget over 800 Tdr. Land.

Adelersborg, i Holbeks Amt, oprettet den 15de December 1843 for Baronesse B. H. F. Zytphen-Adeler, fød Løvenskjold, og hendes Mand, Baron G. F. Zytphen-Adeler. Det be-

staaer af Godset Adlersborg, som har over 1200 Tdr. Hartkorn. Af Skov har dette Lehn kun en i Forhold til dets Størrelse ubetydelig Strækning.

Brahetrolleborg, i Svendborg Amt, oprettet den 2den Februar 1672 af Birgitte Trolle for hendes Brodersønner. Efter at disse vare døde hjemfaldt Baroniet til Kongen, der den 28de December 1722 forlehnede Grev C. D. Reventlov til Christiansſæde og Reventlov-Sandberg med samme. Dennes Søn deelte med kongelig Bevilling Christiansſæde, Reventlov-Sandberg (i Slesvig) og Brahetrolleborg mellem sine tre Sønner, og af disse fik Grev Johan Ludvig Reventlov Brahetrolleborg', der nu er i hans Søns Besiddelse. Da Grev Conrad Reventlov til Reventlov-Sandberg i Aaret 1815 afgik ved Døden uden at efterlade Børn, blev dette Grevskab atter forenet med Grevskabet Christiansſæde, og sammes Besidder er nu ogsaa den nærmeste Successionsberettigede til Brahetrolleborg, da sammes Besidder ikke har Børn. Dette Lehn, som kun er arveligt paa Sværdsiden har af Ager, Engs, Skov og Møllesk yldstHartkorn efter den ældre Matrikel 776 Tdr., og 215 Tdr. Tiende-Hartkorn. Det bestaaer af Godserne Brahetrolleborg (Familiesædet) og Brændegaard, hvis Hartkorn er anført S. 69, og det er een af Landets frugtbareste og skjønneste Eiendomme, der især er berømt for sine fortrinligt behandlede og udmærkede Skove, der optage et Areal af 2850 Tdr. Land.

Holckenhavn, i Svendborg Amt, oprettet den 27de Mai 1672 for Baron Eiler Holck, i hvis Sønnesønssønnesønssøns Besiddelse det for Øieblikket befinder sig. Dette Lehn, hvis samtlige Hartkorn af alle forskjellige Slags efter den ældre Matrikel udgjør 882 Tdr., bestaaer af Godset Holcken-

havn*), hvis Hartkorn er anført S. 68. Skovarealet beløber sig kun til 500 Tdr. Land.

Holstenhuus, i Svendborg Amt, oprettet den 15de September 1779 for A. C. Baron Holsten, i hvis Søns Besiddelse det for Øieblikket er. Dette Lehn, hvis Ager-, Engs-, Skov- og Mølleskylds-Hartkorn efter den ældre Matrikel er 1218 Tdr., bestaaer af Godserne Holstenhuus (Familiesædet), Langensø og Nakkebølle, hvis Hartkorn er anført S. 67 og 69. Det har 226 Tdr. Tiende-Hartkorn, og dets Skovareal udgjør circa 1100 Tdr. Land. Efter nærværende Linies Afgang ophører Holstenhuus at være et Baroni og bliver atter Stamhuus saaledes som det tidligere har været.

Lehn, i Svendborg Amt, oprettet den 7de Febr. 1781 for Baron Poul Abraham Lehn, hvis Datterdatter, der er gift med Baron Holsten-Lehn, nu besidder det. Den nærmest Successionsberettigede er for Øieblikket en Søn af Besidderinden af Baroniet Guldborgland. Det herombhandlede Lehn, hvis Ager-, Engs-, Skov- og Mølleskylds-Hartkorn efter den gamle Matrikel udgjør 1265 Tdr. (med 185 Bøndergaarde og 250 Huse), bestaaer af Godserne Hvidkilde (Familiesædet), Lehnskov og Nielstrup, hvis Hartkorn findes anført S. 69. Det har 145 Tdr. Tiende-Hartkorn og dets Skovareal udgjør 2000 Tdr. Land.

Schelenborg, i Odense Amt, oprettet den 12te Martii

*) Denne Gaard kan tjene til Exempel paa hvor ofte en Deel af vore Herregaarde have skiftet Navn. Oprindeligviis hed den Kogsbølle; af Jacob Ulfeldt fik den Navnet Ulfeldtsholm, og af Ellen Marsviin Navnet Ellensborg; senere kaldtes den for Nygaard, og endelig fik den Navnet Holckenhavn. — Naar en Gaards Navn indeholder en Persons, (f. Ex. Conradslyst, Holsteinborg o. s. fr.), da er det i Reglen et Tegn paa at den enten er en i den nyere Tid oprettet Avlsgaard, eller at det er en omdøbt Gaard.

1680 for Baron Frederik Wittinghof. Dennes Datter ægtede en Baron Brockdorff, hvis Datterdatter, Sophie Frederikke Baronesse Stieglitz-Brockdorff, (gift med Friherre Juel-Brockdorff), for Øieblikket er Baroniets Besidderinde. Dette Lehn, hvis Ager-, Engs-, Skov- og Mølleskylds-Hartkorn udgjør 870 Tdr., (hvortil kommer 216 Tdr. Tiende-Hartkorn), bestaaer af Godserne Schelenborg (Familiesædet) og Brockdorff, hvis Hartkorn er anført S. 67. Af Skov har det kun 8 Tdr. Land.

Juellinge, paa Lolland, oprettet den 10de December 1672 for Baron Jens Juel. Dennes Datter ægtede Stiftamtmand Frederik Wind, og Baroniet kom derved over til denne Familie, og hos en Sønnesønssønnesønssøn af den Sidstnævnte, nemlig hos Grev Juel Wind Friis, er Baroniet for nærværende Øieblik*). Dette Lehn, hvis samtlige Hartkorn af alle Slags efter den gamle Matrikel udgjør 1062 Tdr., bestaaer af Godserne Juellinge, (Familiesædet), med underliggende Orebygaard, og Haugaard, hvis Hartkorn findes anført S. 71. Af Skov har Baroniet et Areal af 1100 Tdr. Land.

Guldborgland, paa Lolland, oprettet den 17de September 1784 for Poul Abraham Baron Lehn, hvis Datterdatter Christiane Henriette Barner, gift med Baron Rosenørn-Lehn, er Baroniets nærværende Besidderinde. Dette Lehn, hvis samtlige Hartkorn efter den gamle Matrikel udgjør 1335 Tdr., bestaaer af Godserne Ourebygaard (Familiesædet), og Berridsegaard, hvis Hartkorn findes anført S. 71. Af Skov har dette Baroni et Areal af 2300 Tdr. Land.

*) Grev Jens Carl Juel Wind Friis, som var Besidder af Grevskabet Frisenborg og Baroniet Juellinge, erholdt under 23de April 1802 Bevilling til at Juellinge skulde tilfalde hans næstældste Søn, og at den ældste kun skulde have Frisenborg.

Sønderkarle, paa Lolland, oprettet den 13de Marts 181[illegible] for P. L. Baron Bertouch-Lehn, (som efter sin Morfader Baron Poul Abraham Lehn til Guldborgland og Lehn havde arvet Stamhusene Høibygaard og Lungholm), og for Øieblikket i hans Søns Besiddelse. Dette Baroni, hvis samtlige Hartkorn af alle Slags efter den gamle Matrikel udgjør 157[illegible] Tdr., bestaaer af Godserne Høibygaard og Lungholm, hvis Hartkorn findes anført S. 71.

Vilhelmsborg, i Aarhuus Amt, oprettet den 18de Septbr. 1673 for Baron W. Güldencrone, i hvis Sønnesønssønnesønssøns Besiddelse det for Øieblikket er. Dette Lehn, som af alle Slags Hartkorn har 900 Tdr., (hvoriblandt 155 Tdr. Tiende-Hartkorn), bestaaer af Godset Vilhelmsborg, hvis Hartkorn er anført S. 81. Af Skov har det et Areal af 600 Tdr. Land.

Stamhuse.

Ligesom Grevskaber og Baronier vare ukjendte her i Landet før Kong Christian den 5tes Tid, saaledes var her heller ingen Stamhuse forend det i Aaret 1683 ved denne Konges danske Lovs 5te Bogs 2det Cap. 65de Art. blev tilladt enhver Adelig eller lige med Adel Privilegeret, der eier en gjeldfri Sædegaard, som med underliggende Bondergods i Alt (Hovedgaardstaxt og Bondergods tilsammen) udgjør 400 Tdr. Hartkorn*), deraf at oprette et Stamhuus

*) For Fremtiden vil det være 400 Tdr. Hartkorn efter den nye Matrikel, som fordres til Oprettelsen af et Stamhuus. De fleste Stamhuse have iøvrigt meget mere Hartkorn end det her som minimum anførte Beløb, og enkelte, saasom Giesegaard, Raunholt, Thorsenge, Moltkenborg, Estrup og Birkelse have endogsaa mere Hartkorn end der fordres til et Baroni.

eller Stamgods, hvilket da for Fremtiden hverken maa sælges eller pantsættes, men udeelt skal tilfalde een Arving efter en anden efter den af Stifteren bestemte Arvegangsorden*). Hvis Intet af Opretteren er bestemt med Hensyn til Arvefølgen, saa følges den lineal-agnatisk-cognatiske Arvegangsmaade, (jvf. om samme S. 87 og 88), og naar den eller de Familier ere uddøde, for hvilke Stamhuset er oprettet, gaaer det i Arv paa Skifte ligesom en anden Sædegaard. — Dersom den, som tiltræder Stamhuset, har Søskende, som ingen Arv faae efter deres Forældre, da er han pligtig aarligen at give dem til deres Ophold hvad efter Samfrænders Tykke findes billigt, og undertiden indeholder Erektionspatentet særlige Bestemmelser i saa Henseende. I Nødstilfælde er det Stamhuusbesidderne tilladt at pantsætte Indtægterne af Stamhuset paa 5 Aar for Gjeld, som han har gjort siden han tiltraadte samme**); og med Kongelig Bevilling er desuden i den for Landmanden ugunstige Periode i de første Decennier af dette Aarhundrede megen Gjeld paa Stamhusene bleven stiftet, som lige indtil de seneste for Godseierne heldige Aar, har hvilet tungt paa de fleste af samme. Særlige Rettigheder have Stamhusene ikke som saadanne.

---

*) Med Hensyn til Stamhuset Nørholm er det udtrykkelig bestemt, at Arvefølgen skal være cognatisk (jfr. S. 108), og med Hensyn til Moltkenborg, Birkelse, Rosenholm, Tjele, Erholm, Ahlefeldt, Juelsberg, Lundsgaard, Hofmansgave, at den skal være agnatisk, dog med flere nærmere Bestemmelser, og navnlig ved flere af dem den, at naar Stamhuset kommer til en vis forud som succesionsberettiget anført Linie, da skal den agnatisk-cognatiske Arvefølge indtræde.

**) Siden Aaret 1815 staae Stamhusene under det Kongelige danske Cancellies Overopsyn.

For Øieblikket findes der følgende 32 Stamhuse i Kongeriget Danmark.

Rosenkrands, i Kjøbenhavns og Veile Amter, oprettet den 16de Marts 1804 af Statsminister Niels Rosenkrands, og for Tiden i Grev H. J. Scheels Besiddelse. Dette Stamhuus har omtrent 900 Tdr. Ager=, Engs=, Skov= og Mølleskylds=Hartkorn, og bestaaer af Godserne Rygaard og Trudsholm i Kjøbenhavns Amt, og Barretskov i Veile Amt, hvis Hartkorn findes anført S. 60 og S. 82.

Legholm, i Kjøbenhavns Amt, oprettet den 24de Septbr. 1831 af Generallieutn. Hafner for hans Søn, den nærværende Besidder. Størrelse 594 Tdr. gl. Ager=, Engs=, Skov= og Mølleskylds=Hartkorn. Jfr. S. 60.

Selsø, med tilhørende Torpe og Eskildsø Ladegaarde, i Frederiksborg Amt, oprettet den 11te Mai 1753 af Geh. C. L. Plessen. Størrelse: c. 700 Tdr. Ager=, Engs=, Skov= og Mølleskylds=Hartkorn; jfr. S. 60.

Giesegaard, i Kjøbenhavns, Sorø og Præstø Amter, oprettet den 18de Juli 1777 af Grev F. C. Schack og Hustru Anna Ranzau. Dette Stamhuus, som bestaaer af Godserne Giesegaard, Spanager, Juellund og Ottestrup med noget over 1300 Tdr. Ager=, Engs=, Skov= og Mølleskylds=Hartkorn, (jfr. S. 60, 63 og 64), samt af Godserne Gram og Nübel i det Slesvigske, er ved Ægteskab kommet til Familien Brokkenhuus og besiddes for Øieblikket af Grev Brokkenhuus=Schack. — Naar al Afkom af Grev Fr. Chr. Schack (fød 27de Februar 1736 † 3die Juli 1790) er uddød, falde de sjellandske Godser til Frederiks Hospital i Kjøbenhavn og de slesvigske til Hospitalet i Ribe.

Aggersvold, som dets nærværende Eier, Khr. Generalmajor Rothe betingelsesviis har ved Testament oprettet til

Stamhuus for sin Søn Kjkr. og Ritmester Rothe. Størrelse: 470 Tdr. nyt Ager- og Engs-Hartkorn. Jfr. S. 61.

Hverringe, i Odense Amt, oprettet den 1ste Juli 1757 (10de Juli 1768) for Gehd. Peter Juel, i hvis Familie det endnu er. Størrelse: 454 Tdr. Ager-, Engs-, Skov- og Møllesklyds-Hartkorn; jfr. S. 67.

Lundsgaard, i Odense Amt, oprettet den 15de Januar 1768 af Kammerherre Jens Juel for hans Datter Grevinde Ahlefeldt. Nærværende Besidder Grev Ahlefeldt-Laurvig til Langeland. Agnatisk Succession. Dette Stamhuus, som bestaaer af Godserne Lundsgaard og Jershauge, har i Alt 374 Tdr. Ager-, Engs-, Skov- og Møllesklyds-Hartkorn. Jfr. S. 67. Det completteres ved at det har 45 Tdr. Tiende-Hartkorn.

Dallund, i Odense Amt, oprettet den 4de December 1792 af Kjkr. v. Finecke for Oberst Blixen. Nærværende Besidder Baron Blixen-Finecke. Størrelse 888 Tdr. Ager-, Engs-, Skov- og Møllesklyds-Hartkorn. Jfr. S. 67.

Hoffmansgave*), i Odense Amt, oprettet den 24de Februar 1781 af Esd. Hofmann for sin Søstersøn. Nuværende Besidder Propr.: N. Hoffmann Bang. Agnatisk Succession. Størrelse: 253 Tdr. Ager-, Engs-, Skov- og Møllesklyds-Hartkorn og 41 Tdr. Tiende-Hartkorn. Jfr. S. 66.

Erholm og Søndergaarde, i Odense Amt, oprettet den 25de November 1761 af Conferentsraad Simonsen. Nuværende Besidder Kammerjunker Cederfeld de Simonsen. Succession agnatisk. Størrelse: 745 Tdr. Ager-, Engs-, Skov- og Møllesklyds-Hartkorn. Jfr. S. 68.

---

*) Hofmansgave har tidligere efterhaanden havt Navnene Knyle, Qvitzausholm, Roseneie og Bøttigersholm.

Hindsgaul, i Odense Amt, oprettet ifølge Kammerfrø-inde Karen Adelers Testament af 31te August 1815 for nu-værende Besidder Kammerherre Fønss. Størrelse: 353 Tdr. Ager-, Engs-, Skov- og Møllestylds-Hartkorn. Det comple-teres ved at det har 186 Tdr. Tiende-Hartkorn. Jfr. S. 69.

Raunholt, i Svendborg Amt, oprettet den 25de Februar 1752 af Overfekretair Chr. Sehested og Hustru Charlotte Gersdorf. Ved disses Død kom Stamhuset til en Grev Friis, gift med en Juul, og for Øieblikket er det i Kammer-herre Chr. Sehested-Juuls Besiddelse. Dette betydelige Stam-huus, som bestaaer af Godserne Rislefgaard, Raunholt og Hellerup, hvis Hartkorn er anført S. 66 og S. 68, har i Alt 1630 Tdr. Ager-, Engs-, Skov- og Møllestylds-Hartkorn.

Sandholt, i Svendborg Amt, oprettet den 8de Februar 1726 af Etatsraad Nobel. Nuværende Besidder: Hofjæger-mester Nobel v. Noragger. Størrelse: 376 Tdr. Ager-, Engs-, Skov- og Møllestylds-Hartkorn og 32 Tdr. Tiende-Hartkorn. Jfr. S. 70.

Thorsenge, under Svendborg Amt, oprettet den 1ste Mai 1711 (paany 18de Februar 1767) af Etatsraad Knud Juel, i hvis Familie det endnu er. Nærværende Besidder: Baron Juel-Brockdorff til Schelenborg. Størrelse: 1144 Tdr. Ager-, Engs-, Skov- og Møllestylds-Hartkorn og 183 Tdr. Tiende-Hart-korn. Næsten hele Øen Thorsenge hører til dette Stamhuus, hvis Hovedeiendom er Valdemars Slot. Jfr. S. 69.

Moltkenborg, i Svendborg Amt, oprettet den 3die Juli 1793 af Grevinde S. H. Moltke, og for Øieblikket i hendes Søns Geh. Grev G. Moltke-Hvidtfeldts Besiddelse. Dette Stamhuus, som har 1103 Tdr. Ager-, Engs-, Skov- og Møllestylds-Hartkorn, bestaaer af Godserne Glorup, Anhof og Rygaard, hvis Hartkorn findes anført S. 69. Enhver Stam-

Scheel Plessen. Størrelse: 362 Tdr. Ager-, Engs-, Skov- og Mølleskylds-Hartkorn. Jfr. S. 60.

Frederiksdal, Kjøbenhavns Amt, traadt i Stedet for en i den lehns-grevelige Schulinske Familie forhen værende Fideicommiscapital. Størrelse: 45 Tdr. Ager-, Engs-, Skov- og Mølleskylds-Hartkorn. Jfr. S. 60.

Liliendal, i Præstø Amt, oprettet den 7de Aug. 1821 af Grev A. C. Knuth, i hvis Familie det endnu er. Størrelse: 385 Tdr. Ager- og Engs- samt Skov- og Mølleskylds-Hartkorn. Jfr. S. 66.

Ringsted Kloster, i Sorø Amt, oprettet den 27de Decbr. 1814 af Grosserer Bügel, og besiddes nu af hans Arvinger. Størrelse: 462 Tdr. Ager-, Engs-, Skov- og Mølleskylds-Hartkorn. Jfr. S. 62.

Hellebro, i Svendborg Amt, oprettet den 26de August 1818 af Grev Holck Winterfeldt. Størrelse: 60 Tdr. Ager-, Engs-, Skov- og Mølleskylds-Hartkorn efter den gamle Matrikel. Jfr. S. 70.

Rønningesøgaard, i Odense Amt, oprettet den 12te Mai 1825 af Enkefru Mylius. Nuværende Besidder Kammerherre Mylius. Størrelse: 125 Tdr. Ager-, Engs-, Skov- og Mølleskylds-Hartkorn. Jfr. S. 67.

Østrupgaard, i Odense Amt, oprettet af nuværende Besidder, Justitsraad C. A. Møller. Størrelse: 381 Tdr. Ager-, Engs-, Skov- og Mølleskylds-Hartkorn. Jfr. S. 66.

Christiansdal, i Odense Amt, hører til det Lønborggaardske Fideicommis, der for Øieblikket er i Kammerherreinde Nielsine Benzons Besiddelse. Størrelse: 43 Tdr. Ager-, Engs-, Skov- og Mølleskylds-Hartkorn efter den gamle Matrikel.

Rosenvold, i Veile Amt, oprettet den 10de September 1756 for C. A. Ranzau. Nuværende Besidder Grev F. S.

som derved til Familien Bind. Det bestaaer af [illegible] Sæbygaard og Ottestrup, og dets Størrelse er 510 Tdr. [illegible] Engs-, Skov- og Møllestylds-Hartkorn. Jfr. S. 73. [illegible] tiltrædende Stamhuusbesidder maa udløse det af Forgæn[illegible] Bo med 50 Rdl. D. C. pr. Td. Hartkorn.

Ausumgaard, i Ringkjøbing Amt, oprettet den [illegible] Januar 1778 af Consistorialraad Jermiin, i hvis Famil[illegible] endnu er. Størrelse: 357 Tdr. Ager-, Engs-, Sko[illegible] Møllestylds-Hartkorn og 244 Tdr. Tiende-Hartkorn. Jfr. S. [illegible]

Nørholm, i Ribe Amt, oprettet den 2den Februar 17[illegible] af Etatsraad Teilmann for hans Afkom af Qvindek[illegible] Enhver Stamhuusbesidderinde kan til sin Efterfølger [illegible] saavel sit som anden Mands Barn, naar det er en [illegible] Descendent af Erektor; men hvis ingen saadan findes, [illegible] hvilkensomhelst Mand af Slægten hun selv vil. Enhver S[illegible]cessor udløser sin Formand med en Sum af 100 Rdl. [illegible] Td. Hartkorn, fra hvilken der imidlertid drages 12,000 [illegible] D. C., der betragtes som Successors Forlods. Dette S[illegible]huus bestaaer af Godserne Nørholm, Lunderup og Agge[illegible] og har i Alt 732 Tdr. Ager-, Engs-, Skov- og Mølle[illegible] Hartkorn. Jfr. S. 84.

Belagte med et fideicommissarisk Baand uden at [illegible] Navn af Stamhuus ere desuden følgende

Fideicommisgodser.

Saltø og Harrested, i Sorø Amt, oprettet den [illegible] Februar 1757 af Overkammerherre v. Plessen. Nærvæ[illegible] Besidder: Grev Scheel-Plessen. Størrelse: 991 Tdr. [illegible] Eng-, Skov- og Møllestyld. Jfr. S. 64.

Lindholm, Kjøbenhavns Amt, oprettet den 14de Oct[illegible] 1749 af C. L. v. Plessen. Nuværende Besidder: [illegible]

	Tdr. Land.		Tdr. Land.		Tdr. Land.
Kjøbenhavn *)	2340	Allinge	371	Sæby	1089
Roeskilde	3276	Sandvig	151	Frederikshavn	317
Kjøge	362	Svanike	290	Thisted	1227
Helsingøer	1525	Odense	1473	Nykjøbing	744
Frederikssund	„	Kjerteminde	438	Viborg	9669
Hillerød	722	Middelfart	502	Skive	443
Kallundborg	600	Assens	1200	Aarhuus	1586
Holbek	1408	Bogense	1143	Skanderborg	440
Nykjøbing	1900	Svendborg	1256	Horsens	1000
Sorø	8	Faaborg	241	Randers	2340
Ringsted	1119	Nyborg	1134	Ebeltoft	1468
Slagelse	1820	Rudkjøbing	481	Mariager	433
Corsøer	1743	Maribo	399	Hobro	1575
Skjelskøer	762	Nysted	740	Grenaa	878
Præstø	103	Saxkjøbing	175	Ribe	2567
Storeheddinge	2342	Rødby	2653	Varde	7100
Nestved	605	Rakskov	880	Ringkjøbing	641
Vordingborg	661	Stubbekjøbing	432	Holstebro	1341
Stege	1712	Nykjøbing	532	Lemvig	427
Rønne	1612	Aalborg	1054	Veile	1994
Nexø	324	Nibe	450	Fredericia	2994
Hasle	294	Hjørring	2961	Kolding	959
Aakirkeby	767	Skagen	8803		

De Kjøbsteder, som have det største Areal af Jorder, ere altsaa Viborg, der har 9669 Tdr. Land, Skagen, der har 8803, og Varde, der har 7100 Tdr.; men disse Kjøbstedjorder ere af en meget slet Beskaffenhed, og ogsaa hvad de øvrige Kjøbstedjorder angaaer er det en Selvfølge, at Kjøb-

*) Kjøbenhavn har ikke blot det ovennævnte Beløb af Jorder, som ligge ved Staden, men Kjøbenhavns Commune eier ogsaa det S. 60 anførte betydelige Gods Vidstrup, der næsten har samme Størrelse som et complet Grevskab.

Ranzau. Størrelse: 284 Tdr. Ager, Engs-, Skov-
Mølleskylds-Hartkorn. Jfr. S. 82.

Clausholm, i Randers Amt, oprettet 4de Aug. 18
Nuværende Besidder: Major Oppen-Schilden. Størrelse:
Tdr. Ager-, Engs-, Skov- og Mølleskylds-Hartkorn. Jfr. S.

Overgaard, i Randers Amt, oprettet 1844. Nuvær.
Besidder: Kammerherreinde Arenstorff. Størrelse: 113
nyt Ager- og Engs-Hartkorn. Jfr. S. 79.

Kjøbstedjorder.

Foruden den overveiende Deel af Landets Jorder, som
i Herremænds, Bønders og Huusmænds Eie og Brug, er
ogsaa en ringe Deel, som er i Kjøbstedborgeres eller Kjøb
communers Besiddelse.

Kjøbstedjorderne i Kongeriget Danmark udgjøre i
6206 Tdr. Ager-, Engs- og Skovskylds-Hartkorn, eller
Procent af hele Landets Hartkorn af dette Slags; og da
paa Kjøbstedjorderne hvilende Skovskylds-Hartkorn er
ubetydeligt, saa kan deres Ager- og Engs-Hartkorn med
rundt Tal ansættes til 6000 Tdr.*). I Areal udgjør
Landets Kjøbstedjorder 94,996 Tdr. Land, hvoraf der
hver af de enkelte Kjøbsteder kommer følgende Beløb

---

*) Naar Kjøbstedjorder bruges af andre end af Indvaanerne, erl
alle Skatter som af ufrit Hartkorn; men ellers ansees de
privilegeret Hartkorn; jfr. Frdg. 14de August 1741.

Tiender af Kjøbstedjord deles ikke som anden Tiende m
Kongen, Kirken og Præsten, men kun i to Dele mellem
og Præsten.

Naar Kjøbstedjorderne ere udskiftede, er Jagten paa
Communens Eiendom, og bortforpagtes da i Almindelighed
modsat Fald tilhører den Kongen.

B. Om Hertugdømmernes landboretlige Forhold*).

At over Halvdelen af Hertugdømmernes Befolkning har sit Underhold ved Agerbrug, er allerede omtalt S. 3. Hvad nu det af samme drevne Jordbrug angaaer, da kan dette passende, ligesom i Kongeriget Danmark, deles i Huusmændenes, Bondernes og Godseiernes, skjøndt Grændserne mellem disse ikke fremtræde saa skarpt i Hertugdømmerne som i Kongeriget.

Om Huusmændene i Hertugdømmerne.

Ligesom man i den vestligere Deel af Jylland bruger Benævnelsen „Smaamænd" i Flæng om alle Jordbrugere, der have under et Par Tdr. Hartkorn, uden i Almindelighed særligen at kalde dem, der kun have nogle Tønder Land, for Huusmænd, saaledes er Begrebet om en Huusmandsstand ikke videre gangbart i Hertugdømmerne, men alle Jordbrug, der ere saa smaa, at der ikke paa samme kan holdes Heste, indbefattes sammestedes under Fællesbegrebet „Käthnerstellen" **). Hvor stort disse ganske smaa Jordbrugs Antal er, vides ikke, da de aldrig have været talte; men meget afvigende fra hvad der i Danmark er Tilfældet er vel forholdsviis hverken deres Antal eller deres Gjennemsnitsstørrelse. Hvad dette Slags Jordeiendomme angaaer, da finder der Selveiendom Sted ved nogle;

*) Angaaende denne vanskelige og forviklede Materie har de fagyndige Herrer Prof. Ravit og Dr. Ostwald velvilligen meddeelt mig flere Oplysninger.

**) Den egenlige juridiske Definition paa en Käthner (Kaadner) er: en Besidder af et Huus, til hvilket der er Jord, der ikke staaer i Matrikken, eller der, som det kaldes, ikke er „pfluggählig". Undtagelsesviis hører der derfor ogsaa stundom temmelig megen Jord til et „Käthnerstelle". — Besidderne af de „Käthnerstellen", og især Besidderne af de jordløse Huse, som have deres Oprindelse fra en nyere Tid, kaldes i alle tre Hertugdømmer for „Anbauer".

stedernes Fordeel af deres Jorder er meget forskjellig e
Jordernes Godhed og Benyttelse. I sidstnævnte Hensee
har det naturligviis en Deel Indflydelse at megen K
stedjord endnu ligger i Fællesskab. Udskiftningsanordn
af 23de April 1781, ifølge hvilken Udskiftning skal
naar blot en eneste Lodseier forlanger det, gjelder
ikke for Kjøbstedjorderne. Til disses Udskiftning fordres
speciel Kongelig Bevilling, der kun meddeles naar en
veiende Deel af Byens Borgere ere enige i saa Hensee
Dette blive de imidlertid ikke let, hverken om Sagen selv
om Maaden, paa hvilken den skal udføres, og ⅞ Dee
Kjøbstedjorderne henligge derfor endnu i Fællesskab. De
skiftede Kjøbstedjorder udgjøre nemlig: af Ager og Eng
Tdr. Land, af Overdrev 13209 Tdr. Land, af Skov
Tdr. Land, af Mose 1406 Tdr. Land.

Saaledes har endnu slet ingen Udskiftning fundet Ste
Corsøer og Hjørring Kjøbstedjorder; og Odense, Ran
Hobro og Sæby Kjøbsteder have en heel Deel uudskiftede
og Engjorder. Den saaledes endnu uudskiftet henligge
Kjøbstedjord benyttes i Almindelighed i Fællig af Byens I
vaanere til Græsning.

I det Hele taget ere Kjøbstedjorderne under en god D
og, paa Grund af deres Beliggenhed tæt ved en By,
en stærk Gjødskning, og de give derfor ogsaa i Reglen sam
ligningsviis med anden Jord her i Landet et betydeligt Udbytt

---

*) Det i Frdg. 14de August 1741 indeholdte Forbud, at en vis
af Kjøbstedjorderne aarlig skulde besaaes med Hamp- eller H
eller bruges til Tobaksplantager, overholdes ikke i praxis og
ansees for stiltiende hævet.

Udløb skal tilfalde Grundeieren. — Paa de større Godser holdes en Mængde faste Dagleiere, som have Bonæl, Brændsel og i Reglen Græsning til en Ko for billig Betaling, og disse kunne da ansees som en Art jordløse Huusmænd.

Sin Leie udreder Huusmanden hyppigst ved Udførelsen af et vist Beløb af Pligtarbeide, og da det som herom og om Huusmandens øvrige Forhold er anført for Danmarks Vedkommende, ikke blot kan tjene til at kaste en Deel Lys over Huusmandsklassens Kaar i Hertugdømmerne, men ogsaa for Størstedelen passer ret godt paa samme, henvises Læseren til det S. 7—24 Anførte, med Tilføielse af den Bemærkning, at Huusmandsklassens Kaar i Hertugdømmerne synes at være noget slettere end samme i Almindelighed er i Kongeriget, og at erfarne og sagkyndige Folk antage at de i de sidste Decennier snarere ere blevne værre end bedre.

Om Bondergaardene i Hertugdømmerne.

Hvad vi i Danmark kalde for en Bondegaard, kaldes i Hertugdømmerne for „Hufe“, (i Marskegnene „Hof“), og Bondergaardene tillægges sammesteds ikke blot Benævnelserne „Heelgaard“ og „Halvgaard“, saaledes som i Kongeriget (jfr. S. 26), men ogsaa Benævnelserne ¼ Deels-Gaard (Viertel-Hufe) ⅛, ja endog $\frac{1}{16}$ og $\frac{1}{24}$ Deels-Gaard. I den forrige storfyrstelige Deel af Holsteen gjelder den Bestemmelse at en Heelgaard (eine volle Hufe) ikke maa være større end 100 „Steuertonnen“ *). Overalt andensteds i Hertugdømmerne er der

*) Jevnfør med Hensyn til Betydningen af Hertugdømmernes „Steuertonnen“ Noten S. 125, eller, hvis en udførligere Underretning ønskes, det som i det Følgende i Afsnittet om Forvaltningen vil blive anført om Danmarks og Hertugdømmernes Mynt, Maal og Vægt.

derimod ikke noget bestemt Maal for en Heelgaard (og har dem saaledes paa 50—60 Tdr. Land, men ogsaa, i Segeberg Amt, paa 200—300 Tdr.), men en Heelgaard vil Reglen have en Størrelse af saa omtrent 100 Tdr. Land, omtrent den samme som en dansk Heelgaard i Almindelighed antages at have. Herved maa det imidlertid bemærkes, de fleste Marskegne fremtræder Begrebet om Gaard, Heel- Halvgaard o. s. fr. saagodtsom ikke, i det der nemlig (og tillige i nogle af de op til samme stødende Geeststræk) fra Arildstid af har været fuldkommen Frihed til at og sammenlægge Jord, og dette har naturligviis frem Jordeiendomme af alle mulige forskjellige Størrelser, og grebet om en Gaard, som et for bestandig afsluttet Heel, saaledes ikke uddannet sig*). I den øvrige Deel af He dommerne, altsaa paa hele Gesten, gjelder det (som omtalt ogsaa i Danmark herskende) Princip at Antallet dem, som finde deres Underhold ved at drive en Bonde ikke maa formindskes; at Bondergaardenes Antal altsaa bevares uforringet, og at Bondergaarde følgelig hverken udparcelleres eller sammenlægges, med mindre Rentekam giver sit Samtykke til at eet eller andet Stykke sælges Gaard, eller at en saadan deles, naar den antages at Stand til at ernære to Familier**).

---

*) I nogle Marskegne, f. Ex. i Hviding Herred, Bocking-Herred, Pelworm, og næsten over hele Ditmarsken, har den ovenn Frihed bevirket en overordentlig stærk Udstykning af Jorden. Bondergaardene i andre Marskegne, f. Ex. i det Eiderstedt Cremper- og Wilster-Marsk have bevaret en passende Størrelse.

**) Til den ovenomtalte saakaldte „Geschlossenheit der Bauerng finde der hverken Spor i Jydske Lov eller Sachsenspiegel, o

En naturlig Følge af denne Gaardenes Afsluttelse er at Gaarden udeelt tilfalder Een af Arvingerne, (i Reglen den ældste Søn), i hvilken Henseende der i de forskjellige Egne gjelder en Mængde Detail-Bestemmelser og hersker megen Forskjellighed, saa at det, (fornemmelig i visse Distrikter i Holsteen og navnlig blandt Friserne i Marskegnene), endogsaa er den yngste Søn, som er nærmest til at faae Gaarden efter Faderen. Med Hensyn til de Summer, som skulle udbetales til de andre Arvinger, er der i de fleste Districter lovbestemte Regler, og for at den, der faaer Gaarden, ikke ved saaledes at affinde sig med sine Slægtninge skal svækkes saaledes, at han ikke kan bestaae og svare sine Skatter, er han i de fleste Egne mere eller mindre begunstiget af Lovgivningen med Hensyn til det ovennævnte Vederlag.

Med Hensyn til Besiddelsesmaaden kunne Bondergaardene i Hertugdømmerne passende inddeles i Selveiergaarde, Arvefæstegaarde og Fæstegaarde.

Den retlige Benævnelse paa en Selveier og paa Selveiergods er i begge Hertugdømmerne „Bonde" og „Bondeeigenthum", og til Selveiernes Klasse høre næsten alle Jordbrugerne i Amterne i Holsten, og en stor Deel af Jordbrugerne i Amterne i Slesvig. — Selveierne besidde deres Gaarde med

er vistnok indført af Hensyn til Skattevæsenet og bevaret i den nyere Tid af Omsorg for Bondestandens Conservation og af Frygt for en for vidt dreven Udparcellering. — I Reglen maa der ikke sælges nogen Parcel fra en Gaard til en alt existerende Gaard eller Huus. Sammenlægning af Bondergaarde er derimod tilladt naar de tilsammen ikke overstige en Heelgaards Størrelse. Jfr. iøvrigt det, som i det Følgende af dette Skrift er anført der, hvor Udparcelleringsvæsenet er afhandlet.

fuldkommen Eiendomsret og ere kun underkastede den nye Indskrænkning med Hensyn til Udskyfningsfriheden, og en F pligtelse til at behandle deres Skov og Tørvemose paa huusholderisk Maade, og, i enkelte Egne, tillige til at la udvise af Forstvæsenet.

Af Arvefæstere gives der mange i Hertugdømmet Slesvig*) og et stort Antal Bønder sammesteds, som kaldes Fæstebø (eller Lansten)**), ere i Virkeligheden Arvefæstere. Siden det 17 Aarhundrede har nemlig den Sædvane, at den nærmeste Ar fik Fæste paa Kronens Fæstegaarde naar disse bleve fæstled og de Eiendomsrettigheder, som Fæsterne efterhaanden havde taget sig, lidt efter lidt vundet mere og mere Hævd, indtil de i Slutningen har erholdt en stiltiende retlig Anerkjendelse; i især Frdg. 14de April 1766 og Frdg. 9de Juli 1813 s Kronens Overeiendomsret eller Herlighedsret med Hensyn disse Fæstere bestaaer derfor nu kun i en meget ringe, Forholdene afpasset, og for hvert enkelt Tilfælde af Amtm bestemt Indfæstningssum, hvilken Enhver, der tiltræder Gaar maa erlægge i det han løser sit Fæstebrev; i en Overops ret med Gaarden, ifølge hvilken den kan sætte en slet H holder fra samme, og udelukke en udulig Arving og vælge anden; og endelig i at Gaarden hjemfalder naar der in

*) I Holsten fandtes der tidligere en stor Deel Arvefæstere i den ri rige storfyrstelige Deel, især i Amterne Kiel, Bordesholm og münster, men disse have efterhaanden næsten alle tilkjøbt sig Ei eiendom, og for Øieblikket er der kun nogle faa Arvefæstere tilb i Amtet Kiel.

**) Benævnelsen Lansten, (af det gammeldanske Ord „Landsæti"), bru fornemmelig om Fæsterne paa Klostrenes og de offentlige St telsers Gods.

De adelige Klostre, hvis Jordegods nyde de ovenomtalte lettigheder, ere 4 i Tallet, nemlig:*)

	Steuer-tonnen.	Plove.	Steuerwerth Aar 1802.	Befolk-ning.
St. Johannes Kloster i Slesvig	4452	50	540,380 Rbdl.	2234
losteret i Itzehoe............	11381	169	1,089,160 —	6051
losteret i Preetz	27032	268	3,278,620 —	12239
losteret i Uetersen...........	3324	28½	408,780 —	2238

*) Hertugdømmernes „Steuertonnen" holde 260 □ Roder (Ruthen), og svare næsten ganske til en dansk Td. Land, i det de nemlig udgjøre 13,864 danske Alen, saa at 108 Steuertonnen svare til 102 danske Tdr. Land. Ansættelsen til Steuertonnen skete i Aaret 1802 efter det Beløb af under Dyrkning værende Land, som Eiendommene dengang havde, og denne Ansættelse, som nok allerede oprindeligviis var temmelig upaalidelig, er senere bleven det end mere ved de Opdyrkninger, som Tiden har medført, og ved Salg af Parceller. Det samme gjelder om den Taxationsværdi eller „Steuerwerth", til hvilken Godserne ligeledes i Aaret 1802 blev ansat. — De heranførte Tal for de større adelige Godsers Plovantal, Steuertonnen og Steuerwerth har jeg erholdt fra eet af det Kongelige Rentekammers Contoirer, og de kunne saaledes ansees for aldeles paalidelige, selv hvor de ikke maatte stemme med andre Opgivelser.

Om Begrebet „Plov" i Hertugdømmerne vil blive handlet udførligere under Skattevæsenet i Afsnittet om Forvaltningen. Her bemærkes derfor blot foreløbigen Følgende. Oprindeligviis har man ved Skyldsætningen til en „Plov" regnet saa stort et Beløb af den paagjeldende Jord, som der kunde dyrkes med en Plov, altsaa mere af den slettere og mindre af den gode Jord. Begrebet „Plov" svarede altsaa oprindeligviis til Hartkornsbegrebet, og man kan regne at circa 12 Tdr. Hartkorn oprindeligviis har været lig med en Plov. I Tidernes Løb er der imidlertid oftere solgt Parceller fra de fleste Eiendomme uden at deres Plovansættelse derfor altid er bleven nedsat; der er rydbet Skove, udtørret Søer, opdyrket Overdrev ꝛc. ꝛc., og Plovansættelserne vise derfor nutildags ikke stort mere end hvormeget den paagjeldende Eier har at svare i Skat. I Gjennemsnit kan man imidlertid regne 100 Tdr. Land

tale det samme Beløb, som tidligere blev svaret i Indfæstning. — Hvor det ikke er Kronen, men en Privatmand, der er Hø[…] hedseier, have Arvefæsterne i Reglen aarlige Afgifter […] Naturalpræstationer at svare, og han har i saa Fald i […] mindelighed hverken Ret til at sælge eller pantsætte.

Største Lighed med Arvefæste har den i Hertugdømme[…] især paa de adelige Godser, men dog ogsaa i den forrige […] lige og pløenske Deel af Holsten, hyppigt forekommende Arv[…] forpagtning, med hvilken de saakaldte „Erbpachtstellen“, […] næsten alle have deres Oprindelse fra Midten af det […] Aarhundrede, især fra Salg af Krongods, besiddes, og […] hvilken der i Reglen ikke blot under Navn af Canon svares en […] Afgift, men ogsaa under Navn af Laudemium en Kjendelse […] en eengang for alle bestemt Størrelse hvergang Gaarden […] Eier; og i det daglige Liv gjøres der derfor heller ingen […] skjel mellem disse to Besiddelsesmaader. — Som en Art […] Arveforpagtning maa den „Meierrecht“ ansees, med hvilk[…] Bønderne i Lauenborg i Reglen besidde deres Gaarde. Bonde[…] svarer nemlig kun en aarlig Afgift, men ingen Laudemium el[…] Kjendelse ved Tiltrædelsen af Gaarden, som han har i arve[…] Besiddelse. Bonden eier Besætningen og Inventariet og […] Deel af Gaardens Bygninger. Den øvrige ⅓ Deel tilhø[…] Godseieren fordi han leverer Bygningstømmer. Sætte Bond[…] fra Gaarden kan Eieren kun naar han staaer til Rest med […] Aars Afgifter, og det skal da skee ved Rettens Hjelp, […] Appel har suspensiv Virkning. Sælge Gaarden kan Bonde[…] kun naar han dertil har Godseierens Samtykke, og denne ha[…] derved middelbart en Forkjøbsret. Lægge en Bondegaard, som […] han har kjøbt, under Hovedgaarden, kan Godseieren kun naar […] han opretter en anden Bondegaard i Stedet, da Bondergaardene[…] Antal nemlig ikke maa formindskes. Naar Faderen ikke har valg[…]

n Efterfølger, saa følger den ældste Søn, eller naar ingen Sønner findes, den ældste Datter, eller naar der slet ingen Livsarvinger er den nærmeste Slægtning, og blandt Slægtninge i lige Grad vælger Godseieren.

Livsfæste, (Zeitfeste), af samme Art som det i Danmark almindelige, forekommer i Hertugdømmet Slesvig saavel i Amterne som paa de adelige Godser, men findes slet ikke i Hertugdømmet Holsteen, i det nemlig de enkelte Bønder i Amtet Kiel, som kaldes for „Festebauern" forlængst efterhaanden have vundet Hævd paa Arvefæste. (Jfr. S. 118.). — Derimod er Bøndergaardes Bortforpagtning paa Aaremaal (Zeitpacht), hvilken er forbudt i Kongeriget Danmark, meget almindelig paa de adelige Godser i Holsten; men naar Stedet har mere end 8 Tdr. Land maa samme dog ifølge Frdg. 17de Juli 1805 kun finde Sted paa visse bestemte Aar (eller paa Livstid), men ikke paa Opsigelse.

Avlings-Hoveri findes ikke mere i Hertugdømmerne; men derimod er det temmelig almindeligt at Bønderne paa de adelige Godser ere forpligtede til Kornægter, Skovægter, Kjørsel med Bygningsmateriale, og anden lignende Tjenesteydelse.

Om Herregaardene eller de adelige Godser i Hertugdømmerne.

Til de adelige Godsers Tal høre i Hertugdømmerne næsten alle de Gaarde, som ikke ere Bøndergaarde. Antallet paa de Gaarde, som svare til de danske Avlsgaarde, er derfor ikke stort, og selv af disse Gaarde have de fleste tidligere hørt til et adeligt Gods. Antallet paa disse saakaldte „Meierhöfe" beløber sig i Slesvig til 54, i Holsteen til 125 og i Lauenborg til 14.

De Forrettigheder, som Adlen i ældre Dage nød i Hertugdømmerne med Hensyn til deres Jordegods, vare oprindelig-

viis vel personlige, men i Tidens Løb ere de, ligesom Ti-
fældet har været med de danske Sædegaardes Forrettigheder,
forvandlede til Rettigheder, der hæfte ved Godset og til-
komme Eieren hvad enten han er Adelig eller Borgerlig. I
for Dieblikket besiddes ogsaa omtrent Halvdelen af de adelige
Godser i Slesvig og noget over Trediedelen af de adelige
Godser i Holsteen af Borgerlige. Disse Godser danne
en eengang for alle afsluttet Kreds, og ikke engang ved
Deling kan deres Antal forøges, i det de afhændede Stykker
nemlig ifølge Patent af 19de Decbr. 1805 ikke beholde de
adelige Godsers Rettigheder, og med Hensyn til Jurisdictions-
forhold, offentlige Afgifter o. s. fr. ansees som henhørende til
det Gods, til hvilket de tidligere hørte, og som udgjørende et
Heelt med samme.

Forskjel imellem Hovedgaardsjord og Bondejord har i
længe fundet Sted i Hertugdømmerne, og i over 150 Aar har
det sammesteds været forbudt at lægge Bondejord ind under
Hovedgaarden, med mindre særlig Bevilling dertil haves, og
selv i saa Fald beholder det paagjeldende Stykke sin retlige
Charakteer som Bondejord. Ved Frdg. af 19de December
1804 angaaende Livegenskabets Ophævelse er det desuden be-
stemt, at alle til de adelige Godser hørende Bondergaarde og
Huse, som der er Jord til, skulle vedligeholdes uformindsket i
Antallet, hvilket imidlertid ikke har betaget Godseieren Ret til
at lægge Jordstykker fra een Gaard til en anden, ligesom han
heller ikke, som i Danmark, er nødt til at opfylde sin For-
pligtelse til at bortleie Bondejorden, ved Livsfæste eller For-
pagtning paa 50 Aar, men selv kan bestemme paa hvilke
Vilkaar og Maade han vil overdrage den i Brug til Leietageren.

De de adelige Godser og Klostrene i Hertugdømmerne
Slesvig og Holstern, (og tillige de augustenborgske og gr-

venstreenske Godser, den yngre holsten-gottorpske Linies ældre og nyere Fideicommisgodser, de lybske Godser og de lybske Stiftsbyer) tilkommende Rettigheder, ere i det Væsentlige følgende: 1) Fritagelse for Hovedgaardsjordens Vedkommende for den gamle ordinaire Landskat (Contribution). Alle siden Begyndelsen af dette Aarhundrede paalagte Skatter, saavelsom Rigsbankheftelsen, bære de derimod ligesom Bondejorden. 2) Den samme Fritagelse for at bruge Stempelpapir, som Ridderskabet har. Boer Eieren ikke paa Godset har han kun denne Ret i Anliggender, der angaae Godset og ved sin adelige Ret og Landretten. De Undergivne paa Godset ere ogsaa (naar Marskgodserne og Klosterfogderiet Uetersen undtages) fritagne for Brug af Stempel-Papiir, undtagen ved Retterne og ved Contrakter med Andre, der ikke have dette Privilegium, med mindre Contrakten angaaer det adelige Grundstykke, i hvilket sidste Fald de ere frie for deres Halvdeel. Jfr. Regulativ af 18de Novbr. 1785. 3) Værneting for Godset og Godsbesidderen under Overretten. 4) Jurisdiktion over Godsets Undergivne, hvilken Godseieren dog er pligtig at lade udøve ved en af Landsherren confirmeret „Gerichtshalter“ (Justitiarius); jfr. Frdg. 19de Juli 1805 og Rescript 11te April 1806. Som Følge heraf høre de adelige Godser og Klostre ikke til noget Amt, ligesom de ogsaa selv direkte indbetale deres Afgifter til den slesvig-holstenske Kasse. Naar en Godseier ønsker sig fritaget for den heromhandlede Ret, henlægges hans Gods uden nogen Bekostning for ham under et tilstødende Amt eller en landsherrelig Domstol. Flere Godser i Omegnen af Oldeslohe og Leck have forenet sig til at holde combinerede Domstole, og i det Slesvigske er der mange Godser, som ikke have nogen Jurisdiktion, men hvor de Undergivne staae under

Hertugdømmet Holsteen.

	Eier.	Areal.	Skyldsættelse.	Befolkning.
		Steuertonnen.	Plove.	Af begge Kjøn.
1) Itzehoer Distrikt*).	....	68110	621½	31065
Ahrensburg.....	Jægerm. Grev Schimmelmanns Arvinger.	6017	34	2980
Bahrenfleth	General Grev Blome.	1566	27	709
Borstel..........	Grev J. F. Baudissin.	3554	20	1738
Bramstedt......	Ghd. Lütcken.	1289	18	953
Breitenburg	Statsmin. Grev Ranzau.	14369	180	6700
Caden..........	Kj'r. F. W. Benzons Arv.	3035	5 (sic)	1304
Groß Colmar...	Grev Kielmanegge hannoveransk Krigsmin.	1851	45	1074
Klein Colmar ...		1881	29½	1000
Seestermühe		929	10½	847
Friedrichsruhe... (Drage.)	Det Offentlige.	4345	26	2331
Haselau.........	Fru Emilie Schilden.	1018	28½	866
Haseldorf....... med Hetlingen.		2981	24½	1353
Heiligenstedten...	General Grev Blome.	3146	40	1024
Jersbek og Stegen	Grev Theodor Reventlov.	5496	19½	1865
Krummendiek ...	Baron Meurers Arvinger.	1662	26	1010
Neuendorf	Grevinde E. Reventlov.	2103	45	1169
2) Preetzer Distrikt**).	....	74811	514	20515
Ascheberg.......	Grev C. C. Ahlefeldt.	4373	30	1746
Bothkamp......	Fideic. Khr. D. H. Bülow.	8168	41	1915

*) De øvrige til Itzehoer Distrikt hørende adelige Godser ere: Me[d en Be]folkning af 400—600 Mennesker: Blumendorf, Mehlbeck, S[…] Schulenburg, Wulksfelde, Wandsbeck. Med en Befolkning fra [...] Groß Campen, Erfrade, Hoisbüttel; med en Befolkning under [...]hof, Beckmünde, Klein Campen, Grabau, Holtenklincken, [...] Krumbeck.

**) De øvrige til Preetzer Distrikt hørende adelige Godser ere: Me[d ...]

De adelige Klostre, hvis Jordegods nyde de ovenomtalte Rettigheder, ere 4 i Tallet, nemlig:*)

	Steuertonnen.	Plove.	Steuerwerth Aar 1802.	Befolkning.
St. Johannes Kloster i Slesvig	4452	50	540,380 Rbdl.	2234
Klosteret i Itzehoe............	11381	169	1,089,160 —	6051
Klosteret i Preetz............	27032	268	3,278,620 —	12239
Klosteret i Uetersen...........	3324	28½	408,780 —	2238

*) Hertugdømmernes „Steuertonnen" holde 260 □ Roder (Ruthen), og svare næsten ganske til en dansk Td. Land, i det de nemlig udgjøre 13,864 danske Alen, saa at 103 Steuertonnen svare til 102 danske Tdr. Land. Ansættelsen til Steuertonnen skete i Aaret 1802 efter det Beløb af under Dyrkning værende Land, som Eiendommene dengang havde, og denne Ansættelse, som nok allerede oprindeligviis var temmelig upaalidelig, er senere bleven det end mere ved de Opdyrkninger, som Tiden har medført, og ved Salg af Parceller. Det samme gjelder om den Taxationsværdi eller „Steuerwerth", til hvilken Godserne ligeledes i Aaret 1802 blev ansat. — De heranførte Tal for de større adelige Godsers Plovantal, Steuertonnen og Steuerwerth har jeg erholdt fra eet af det Kongelige Rentekammers Contoirer, og de kunne saaledes ansees for aldeles paalidelige, selv hvor de ikke maatte stemme med andre Opgivelser.

Om Begrebet „Plov" i Hertugdømmerne vil blive handlet udførligere under Skattevæsenet i Afsnittet om Forvaltningen. Her bemærkes derfor blot foreløbigen Følgende. Oprindeligviis har man ved Skyldsætningen til en „Plov" regnet saa stort et Beløb af den paagjeldende Jord, som der kunde dyrkes med en Plov, altsaa mere af den slettere og mindre af den gode Jord. Begrebet „Plov" svarede altsaa oprindeligviis til Hartkornsbegrebet, og man kan regne at circa 12 Tdr. Hartkorn oprindeligviis har været lig med en Plov. I Tidernes Løb er der imidlertid oftere solgt Parceller fra de fleste Eiendomme uden at deres Plovansættelse derfor altid er bleven nedsat; der er ryddet Skove, udtørret Søer, opdyrket Overdrev ꝛc. ꝛc., og Plovansættelserne vise derfor nutildags ikke stort mere end hvormeget den paagjeldende Eier har at svare i Skat. I Gjennemsnit kan man imidlertid regne 100 Tdr. Land

(Kieler Distrikt.)	Eier.	Areal. Steuertonnen.	Skyldsætelse. Plove.	Befolkning. Af begge Kjøn.
Rastorf	Grev C. E. Ranzau.	2985	25	785
Salzau	Grev Otto Blome.	4723	41½	1181
Schrevenborn ...	Obst. Witzendorfs Arvinger	1735	22	985
Wittenberg	Grev Fr. Reventlov.	3838	30	950
4) Oldenburger Distrikt*)	....	72858	641	21412
Brodau	H. C. Niemeyers Arvinger.	2776	30	839
Farve	Khr. Grev E. C. Reventlov.	2383	19½	725
Futterkamp	Rigsgr. Platen Hallermund	3142	37	993
Güldenstein	Storhertugen af Oldenburg	2239	20	644
Hasselburg	Frøken S. Ernst.	2245	14	715
Helmsdorf	Khr. M. Buchwaldt.	2778	22	855
Hohenfelde	Fideic. Landgreven af Hessen	1599	19	670
Kletkamp og Grünhaus	Fideic. Grev Brockdorf.	4736	85	1215
Löhrstorf og Claustorf	Propr. J. Schwerdtfeger.	3144	14	600
Neuhaus	Fideic. Grev Ferd. Hahn.	6577	62	1725
Oevelgönne	Kjkr. Neergaard.	2344	24	667
Pancker	Fideic. Landgreven af Hessen.	1917	28	878
Schmohl		2690	32	955
Sierhagen	Grev M. J. Scheel Plessen	3697	34	1053
Testorf	Propr. C. L. Scheel.	2846	25	863
Water Neverstorf	Khr. Grev Holsteins Arvin.	2216	30	896
Weissenhaus	Rigsgreve Platen Hallermund.	2439	25	666

*) De øvrige til Oldenborger Distrikt hørende adelige Godser ere: Befolkning fra 400—600 Mennesker: Clampe, Neudorf, Gaar[illegible]brode; med en Befolkning fra 200—400 Mennesker: Bürau, Godderstorf, Mannhagen, Petersdorf, Putlos, Rosenhof, Sat[illegible]galendorf, Siggen, Wahrendorf; med en Befolkning under 200: [illegible]hof, Goerz, Johannisthal, Kniphagen, Meischenstorf, Schwelbeck, Wintershagen.

Klein-Campen, Groß- og Klein-Colmar, Haselau, Haseldorf, Heiligenstedten, Hetligen, Horst, Krummendiek, Neuendorf og Seestermühe. Ligesom det i det Hele taget er en Regel saavel i Hertugdømmerne som i Kongeriget Danmark, at jo frugtbarere en Egn er, desto flere Hovedgaarde ligger der i samme, og desto betydeligere ere disse Eiendomme, saaledes har ogsaa Hertugdømmet Holsten, der i det Hele taget er frugtbarere end Hertugdømmet Slesvig, ikke blot et større Antal Godser end dette, men ogsaa langt flere betydelige Eiendomme, hvilket de følgende Tabeller nærmere vil oplyse. Samtlige adelige og Kloster-Godser i Slesvig optage derfor ogsaa kun et Areal af 28¼ □ geogr. Mile, medens de holsteenske udgjøre 57 geogr. □ Mile. — Det lille frugtbare Lauenburg er ligesaa tæt besat med Godser som Holsteen.

De adelige Godser i Hertugdømmerne ere iøvrigt af en i høieste Grad forskjellig Størrelse, og der er endogsaa de som ikke ere større end Bøndergaarde, saasom, for at nævne et Par Exempler, Flarup, der kun har et Areal paa 68 Steuertonnen, Beseby og Bullsbüll, som hver kun have 70 Steuertonnen, og Freudenholm, som kun har 71 Steuertonnen.

De af de adelige Godser, som have en Befolkning af 600 Mennesker eller derover, og som altsaa i det mindste svare i Betydning til en netop complet dansk Herregaard, ere følgende 24 slesvigske, 36 holsteenske og 7 lauenborgske Eiendomme:

Gram og Nübbel (jfr. S. 129), og de hertugelig graven[steenske] og fyrstelig augustenborgske Godser (jfr. Slutningen af [denne] Side).

I Holsteen: Schulenburg, Bothkamp (jfr. S. 130), Kie[l-] Ranzau (jfr. S. 131), Hagen og Dobersdorf (jfr. S. 13[1]) Obbendorf, Qvarnbeck (jfr. S. 131), Schädbeck, Hoh[en-] (jfr. S. 132), Schmohl (jfr. S. 132), Pancker (jfr. S. 1[32]) Clampe, Kletkamp (jfr. S. 132), Neuhaus (jfr. S. 1[32]) Steinrade (jfr. S. 135), og den yngre holsteen-gott[orpske] Linies Godser (jfr. S. 135).

Af de 22 adelige lauenborgske Godser høre de 15 [til de] saakaldte „Lehnsgodser". De vigtigste af disse ere [anførte] S. 133).

Lige privilegerede med Klostergodserne og de [adelige] Godser ere som alt S. 122 bemærket:

1) De hertugelig gravensteenske Godser, nemlig G[ra-]venstein, Auenbüll, Aarup, Fischbek, Kjeding og Kjelstrup, i Angeln i Slesvig, hvilke staae for 87 Plove og hav[e en] Befolkning af 4617 Mennesker. Disse Godser udgjøre til[lige] med de augustenborgske et Familiefideicommis for det Hertug[elig] Augustenborgske Huus. Godset Gravensteen selv har et [Areal] af 1358 Tdr. Land (Tønden til 240 □ Roder).

2) De fyrstelig augustenborgske paa Øen Als ligg[ende] Godser, nemlig Augustenborg, Gammelgaard med Avlsgaard[en] Werthemine og Gundstrup, Kekenisgaarde, Langenvor[tl,] Maybülgaard, Rönhof og Ruhmorshof med Avlsgaard[en] Develgönde, hvilke tilsammen staae for 273 Plove, (26[...] Steuertonnen med en Steuerwerth af 3,709,440 Rbd.) og [en] Befolkning af 9132 Mennesker. — Godset Augustenborg [selv] har kun et Areal af 360 Tdr. Land (Tønden til 320 [□] Roder).

	Eier.	Areal.	Skyldsættelse.	Befolkning.	Steuerwerth Aar 1802.
		Steuertonnen.	Plove.	Af begge Kiøn.	Rigsbankdaler.
1ste Angler Distrikt *).	....	25488	261½	12737	3980100
Dollroth	Propr. J. F. Hansen.	1195	10	812	169800
Düttebüll	Propr. J. C. Banck.	2272	23	769	363620
Gelting	Fideic. Baron Hobe-Geltingen.	3115	40	1272	498480
Rübel	Propr. Andreas Oxen.		20	838	
Ohe	Khr C. C. Ahlefeldt.	1670	19	1115	267200
Roest...........	Arvingerne efter Landgreve Carl af Hessen.	1874	27	910	299040
Rundhof	Landraad C. A. Rumohr.	746	41	1748	742840
2det Angler Distrikt **).	....	31116	254	10651	2614195
Gram og	Fideicommis Grev Brokkenhuus-Schack.	5687	30	2192	486501
Nübbel		756	9	874	46059
Laygaard	Propr. H. C. Olsen.	2782	17	951	316720
Seegaard	Propr. G. F. Güntzel.	6046	50	1612	268980
Grevskabet Reventlov-Sandberg ***)	Grev Reventlov til Christiansæde.	3505	63	2195	528680

*) De øvrige til 1ste Angler Distrikt hørende adelige Godser ere: Med en Befolkning af 400—600 Mennesker: Buckhagen, Lundsgaarde, Norgaard, Ohrfeldt, Schwensby. Med en Befolkning af 200—400: Brunsholm, Fahrenstedt, Oestergaard, Priesholz, Südensee, Toestorf, Unewatt, Freienwillen. Med en Befolkning under 200: Boelschouby, Flarup, Niesgraugaard, Grünholz, Sandbeck, Weseby.

**) De øvrige til 2det Angler Distrikt hørende adelige Godser ere: Med en Befolkning fra 400—600 Mennesker: Ballegaard, Beuschau, Lütjenhorn. Med en Befolkning fra 200—400: Grüngrift, Klixbüll, Karharde, Mirebüll, Rübbel, Stoltelund, Fresenhagen, Schobüllgaard; med en Befolkning under 200: Ahretoft, Boverstedt, Bullsbüll, Gaarde, Hoyersworth, Hogelund, Toftum.

***) Dette Grevskab bestaaer af Godserne Ballegaard, Beuschan og Sandberg.

Slesvig.			Holsteen.		
	Steuertønner.	Steuerværdi i Rigsbankdaler.		Steuertønner.	[illegible]
Ærøeskjøbing.	452	68280	Altona	267	[illegible]
Apenrade	*)		Crempe	442	[illegible]
Burg	1755	280800	Glückstadt	134	[illegible]
Eckernförde	631	100960	Heiligenhafen ..	2183	[illegible]
Flensborg.....	2636	311140	Itzehoe	808	[illegible]
Frederiksstad...	56	1814	Kiel	1655	[illegible]
Garding......	*)		Lütjenburg	626	[illegible]
Haderslev.....	*)		Neustadt	2002	[illegible]
Husum	269	41280	Oldenburg	1881	[illegible]
Slesvig	1378	147200	Oldesloe......	1893	[illegible]
Sønderborg ...	65	10180	Ploen	736	[illegible]
Tønningen	318	56400	Rendsburg	3292	[illegible]
Tøndern......	*)		Segeberg	1025	[illegible]
			Wilster	116	[illegible]

I Reglen ere Kjøbstedjorderne fordelte blandt Borg[illegible] saa at der til hvert Huus haves en Lod som en fra[illegible] uadskillelig Pertinents, og denne Lod er i Almindelighed [illegible] lille, at dens Drift ikke kan andet end lide derunder, og [illegible] ansees derfor i Almindelighed for ønskeligt at det maatte [illegible] tilladt at sælge slige Lodder, for at der ved deres Sam[illegible] lægning kunde blive dannet Jordbrug af en hensigtsmæssig Størrelse.

*) Om Størrelsen af Apenrade, Garding, Haderslev og Tøn[illegible] Kjøbstedjorder har ingen Kundskab været at erholde. De tre [illegible] nævnte have imidlertid kun et ubetydeligt Beløb, hvilket [illegible] ikke gjelder om Tøndern.

Om Agerdyrkningsmaaden i den danske Stat.

vad Agerdyrkningsredskaberne angaaer, ved hvilke
forberedes til Sæd, da har Kongeriget Danmark i den
Tid gjort store Fremskridt i saa Henseende. Den gam-
s tunge Hjulplov, hvilken 4 til 6 Heste havde Møie
t slæbe, er nu næsten paa alle Herregaarde paa Øerne
af den lette, ziirlige Svingplov*), (der tidligere i Almin-
d blev kaldt for den engelske Plov), hvilken to Heste med
kunne trække gjennem Jordskorpen i fornøden Dybde,
iod Hjulploven endnu er almindelig paa de jydske Herre-
:. Ogsaa blandt Øernes Bondestand har den arbeids-
de Svingplov, takket være Landhuusholdningsselskabets
ebelser, begyndt at udbrede sig. Saagodtsom paa hele
d har Svingploven saaledes afløst Hjulploven, og dette
saa Tilfældet med den nordlige Halvdeel af Fyen, hvor
lene fra Herr Allerups Jernstøberi i Odense er i fire Aar
12000 støbte Svingplove. I den sydøstlige Halvdeel af
and, paa Langeland, i den sydlige Halvdeel af Fyen og
hele Jylland har Svingploven derimod endnu kun vundet
Indpas blandt Bondestanden, men derimod har Hjulploven,
endnu har talrige Forsvarere, i mange Egne sammesteds
en forbedret Skikkelse, og bliver derfor ogsaa paa enkelte
er, hvor der er lette Jorder, kun forspændt med to Heste.
ertugdømmerne er Hjulploven, mærkeligt nok, endnu almin-
n brugt, men har dog i den nyere Tid saagodtsom over-
undergaaet hensigtsmæssige Forbedringer. — Hyppeplove,
fureplove, Exstirpatorer, Skarrificatorer, forædlede Harver,
ler, Muldskuffer, Saaemaskiner, Tærskemaskiner, Kornrens-

Af Svingplovene er atter den nordamerikanske Plov, enten i dens
oprindelige eller i forbedret Skikkelse, den almindeligste her i Landet.

ningsmaskiner, Hakkelse-, Kjerne- og Skjettemaskiner, og andre af den nyere Tids arbeidssparende Redskaber ere senere Aar blevne mere og mere udbredte paa Herregaarde, især paa Øerne, og enkelte af dem træffes i de fle ogsaa nu og da hos Bønderne i Sjelland, Fyen og andre Øer.

At Gjødningens Forøgelse er en vigtig Sag, er vel erkjendt overalt i den danske Stat; men at Agerbrugeren det nøieste maa ved Gjødnings Tilførsel erstatte Jorden Kraft, den mister ved at yde sin Afgrøde, hvis han ikke dens Frembringelsesevne forringet, og at hele Agerdyrkning saaledes er afhængig af Gjødskningen, er noget som ikke Bonden, men ogsaa mangen en Landmand udenfor Bonde-standen forglemmer, og Gjødnings Produktionen behandles for i det Hele taget ikke med den tilbørlige Omhu. Gjø-dingspladsen er kun sjeldent indrettet saa hensigtsmæssig den burde, og hyppigt ligger den endogsaa saaledes, at Gjød-skens kraftigste Vædsker udpistes af Regnen og bortskylles, saaledes udsat for Solen, at en Deel af Kraften bort I det Hele taget er det ogsaa kun paa Staldgjødning Man har Opmærksomheden henvendt. Dynd bruges vel alt rundt omkring i Landet, hvor de nyere Agerdyrknings-ciper have gjort sig gjeldende; men det er dog mere leilighedsviis, og Tusinder og atter Tusinder af Damme, parke, Vandingssteder, Gadekjær, Grave o. a. dl. ere endnu uoprensede, og Dyndmassen i samme altsaa unyttet. Brugen af Kløvertangen (fucus vesiculosus) *), er langt

*) Bændeltangen (Zostera marina) raadner for langsomt til at Brug kan anbefales. — Øerne Thorsenge, Strynø og Drejø Steder, hvor Tang meest afbenyttes til Gjødning.

Hertugdømmet Lauenborg*).

	Eier.	Befolkning.
Basthorst	Lehnsgods. Grev C. D. Holstein.	638
Gudow og Segran	Lehnsgods Khr. Bülows Arvinger.	1633
Gülzow med Collow og Hasenthal	Grev L. F. Kielmansegge.	1357
Kogel med Sterley............	Lehnsgods A. H. Wackerbart.	655
Lanken	Lehnsgods Grev Bernstorf til Gyldensteen.	668
Wotersen.....................	Lehnsgods Grev A. Bernstorf.	994
Stintenburg med Bernstorf.....	Lehnsgods Grev Bernstorf til Gyldensteen.	839

Af disse Godser ere kun nogle faa Majoratsgodser. Grevernes og Friherrernes Privilegier, og Danske Lovs 5te Bogs 2det Cap. 65 Art., som handler om Oprettelsen af Stamhuse, gjelder nemlig ikke for Hertugdømmerne, og naar Grevskabet Reventlov Sandberg i Slesvig (jfr. S. 129) undtages, saa findes der ingen Grevskaber, Baronier eller Stamhuse i Hertugdømmerne. Belægge et Gods med fideicommissarisk Baand kan derimod enhver Eier**), men dette er dog kun sjeldent skeet, og der findes derfor sammesteds kun følgende Fideicommisgodser

I Slesvig: Behrensbrock, Noer og Grünewald (jfr. S. 128), Damp, Lovisenlund, Fahrenstedt, Gelting (jfr. S. 129),

---

*) De øvrige adelige lauenborgske Godser ere: Med en Befolkning fra 300—600 Mennesker: Bliesdorf, Castorf, Culpin, Müssen, Niendorf an der Stecknitz, Rondeshagen, Schenkenberg, Seedorf, Tuschenbek, Zecher; med en Befolkning under 300 Mennesker: Dalldorf, Klein-Berkentin, Niendorf, Turow.

**) I de senere Aar fordres der dog landsherrelig Approbation.

Hertugdømmerne har Merglingen havt, og vil især i Ti… have et temmelig udtæret Jordsmon til Følge, paa Gr… at Man feilagtigen har anseet Mergelen som en Art G… og troet at Man paa Grund af Merglingen kunde … mindre, og paa disse Steder vil den, naar man gjød… ligen, aldeles falske Sætning, „at Mergelen gjør en rig … men en fattig Søn", nok kunne anvendes.

Hvad Sædskiftet og den almindelige Dyrkningsmaa… gaaer, da har samme i de sidste 50 Aar undergaaet en … stændig Omvæltning. Inden Fællesskabet mod Slutning… forrige og Begyndelsen af dette Aarhundrede blev afs… Trevangsbruget, der i Aarhundredernes Løb havde vedlig… sig mærkeligen uforandret, her som dengang næsten overalt… denstedts den almindelige Driftsmaade*). Jorden va… denne Dyrkningsmaade deelt i tre Vange, af hvilke den en… Vintersæd, den anden Vaarsæd og den tredie laae i Hvile… blev behandlet som reen Brak, og gjødet saavidt Man…

*) I Thisted Amt skal Trevangssystemet imidlertid dog aldrig … været brugt, men en det holsteenske Kobbelbrug lignende D… maade skal derimod i ældre Dage have været den almin… sammestedts. I Jylland var der desuden i ældre Dage en … ringe Deel af den saakaldte Alsædsjord, der bestod af de … nærmest ved Landsbyerne liggende Jorder, som aldrig laae … Hvile, men bestandig holdtes under Dyrkning og gjødedes hve… eller 4de Aar, (i det Man nemlig paa disse Steder havde … ning nok paa Hederne og Kjærene, men Mangel paa Ager… og paa flere Steder i Jylland, især i Hjørring, … sted og Aalborg Amter, (og navnlig i Øster- og Ve… Han Herreder, og paa Øen Mors), findes slig Al… Jord endnu den Dag i Dag. Ogsaa paa flere Steder i … tugdømmerne træffer man endnu slig Alsæd-Jord, navnlig … Grændsen mellem Marsken og Geesten (Vorgeest), og paa de … Geestøer, hvor denne Dyrkningsmaade tidligere var aldeles al… delig.

de det; hvorpaa Man atter begyndte forfra. Til Græsning Kreaturerne henlaae en Deel bestandig udyrket Jord, nemlig kaldte Overdrev. Oprindeligviis har Trevangsbruget ikke t uhensigtsmæssigt; thi da Man dengang havde Jord nok, e Man godt lade ⅓ Deel af Agerlandet hvile i Brak og have tilstrækkelig Græsningsjord til saa meget Qvæg, som behøvedes for at have den fornødne Gjødning; men senere Folkemængden tiltog og Landet blev mere opdyrket, var den rdrevsjord, som blev tilbage, ikke tilstrækkelig til at ernære stort et Qvæghold, at Man kunde undvære den Gjødning, tabtes paa Overdrevene; ja Man havde endogsaa saa van- gt ved at underholde selv en ringere Qvægbesætning, at ⅓ l af Arealet istedetfor at ligge i Hvile i Brak maatte henligge n kummerlig Næring for det sultefødte Qvæg, hvis spar- me Gjødning ingenlunde kunde yde den Erstatning i Kraft, langstraaet Sæd paa ⅔ Deel af Arealet nødvendigen for- de, hvisaarsag Man ogsaa i Almindelighed kun formaaede gjøde ⅓ Deel af Brakmarken; og denne Dyrkningsmaade derved meget uhensigtsmæssig. De, som indsaae dette, de imidlertid ikke afskaffe den, forbi Fællesskabet nødte alle tagerne til at følge den samme Driftsmaade, naar de ikke de see deres Afgrøde ødelagt af Naboernes Kreaturer; men pe var Udskiftningen af Fællesskabet begyndt, førend Man paa Deel Steder begyndte at gjøre Overgangen til et bedre Sæd- te, og det var da især 7 Marker med 3 Aars Kornsæd og fire rs Græsningsafgrøder, altsaa en Efterligning af den hol- nske Kobbeldrift *), der afløste Trevangsbruget. Græscul-

*) Særkjendet paa den holsteenske Kobbeldrift er, at Halvdelen af Arealet anvendes til Kornsæd, Halvdelen til Kreaturenes Underhold, altsaa f. Ex. ved en Inddeling i 7 Marker, (hvilken Inddelings-

Skjødesløshed og Ureenlighed, og der lides herved et ligt Tab saavel hvad Qvantiteten som hvad Qvaliteten gaaer, hvilken sidste er saa slet, at Bondersmør kun søgt i de større Byer, og stedse har en meget lavere Pris Herregaardssmør.

Hvad Bondens Sædskifte angaaer, da er Grundformen samme vel holsteensk Kobbeldrift, hyppigst med 8 Mark med Brak, (Ribe, Ringkjøbing og Veile Amter undtagne, Kobbeldrift uden Brak er Grundformen), men samme mangfoldige Afvexlinger underkastet, især i de frugtbarere I Almindelighed lider Bondens Agerbrug hele Landet at der tages for megen Sæd og haves et for ringe og næret Qvægholt, og jo magrere Jorden er, desto mere i Almindelighed Tilfældet. I Jyllands vestligere Egne saaledes ikke ualmindeligt at der uafbrudt en 7 til 8 Aar hverandre tages Kornafgrøder, og at Jorden derpaa til Hvile i 8 til 10 Aar, og den sidste Kjerv, hvilken muen meget betegnende kalder for „Udslæbnings-Rug“ „Udslæbnings-Havre“, er derfor saa ussel, at den, der seet det, vanskeligen vil gjøre sig den rette Forestilling I Hedeegnene drives den omhandlede Usskik til den høieste af Yderlighed, i det Man sammestedss, naar Man har af Lyngen paa en Strækning og derpaa opbrudt den, vedbliver at langstraaet Sæd saalænge Jorden blot giver Udsæden tilbage derpaa lader den henligge en Menneskealder eller to for at paany kan blive bevoxet med Lyng (jfr. 1ste Deel p. 290 og Paa de sletteste af Jyllands Jorder kan der imidlertid ikke dyrkes Byg eller Havre, men kun Rug, Boghvede og og her ophører da saagodtsom al regelmæssig Driftsmaade.

Hvad Engculturen angaaer, da er det først i de til 6 Aar at der her i Landet har kunnet være Anledning

Af alt det Foranførte vil det sees at Herregaardene og deres Bøndergods vel i Holsteen og Lauenburg, (thi i Slesvig er baade deres Antal og deres Gjennemsnitsstørrelse meget mindre), forholdsviis optage lige saa stor en Deel af det samtlige Areal som i Kongeriget Danmark, (nemlig mellem ⅓ Deel og Halvdelen), men at dette Slags Eiendomme paa de danske Øer, hvor de optage mellem ⅔ Deel og Halvdelen af det hele Areal, spille en betydeligere Rolle i Nationalhuusholdningen end selv i Lauenborg og Holsteen, og at Hertugdømmerne heller ikke forholdsviis have saa mange store Godser at fremvise som Øestifterne. Af store samlede, af flere Godser bestaaende, Eiendomsbesiddelser er der heller ikke forholdsviis saa mange i Hertugdømmerne som i Kongeriget. Af Godsbesiddelser, som svare til et complet dansk Grevskab er der saaledes kun: de fyrstelig augustenborgske Godser (jfr. S. 134), de storhertugelig oldenburgske (jfr. S. 135), og Preetzer Klostergods (jfr. S. 125), og af Eiendomsbesiddelser, der svare til et complet dansk Baroni er der kun: Breitenburg (jfr. S. 130), Ludvigsburg og Maasleben (jfr. S. 128), Bothkamp (jfr. S. 130), Hahnerau (jfr. S. 136) og Itzehoer Klostergods (jfr. S. 125).

Kjøbstedjorder.

At Kjøbstedjorderne ligesaa lidt i Hertugdømmerne som i Danmark spille nogen betydelig Rolle i Nationalhuusholdningen, vil Læseren see af følgende Fortegnelse over det Areal Jord, som enhver af sammes Kjøbsteder have.

følgige Steder hæmmes ved Vandmøllernes som ofte
Hævd begrundede, og ikke sjeldent aldeles urimelige og
hensynsløs Stivsindethed forsvarede Rettigheder med Hensyn
Vandløbene, og ved at Eierne af de til Aaerne stødende
der paa Grund af Kjevlesyge og blind og smaalig Egen
ikke kunne blive enige om Brugen af Vandet. Høets
handling er paa de fleste Steder ikke bedre end Engenes,
Man erindrer sig langt fra ikke nok at Hø, som er
Solen og udvasket af Dug og Regn, har tabt sin bedste
og Kraft. Det forbedrede Agerbrug, som de nærv
høie Priser paa Jordegods næsten gjør til en Nødvendig
vil imidlertid rimeligviis inden kort Tid frembringe en F
bring heri til det Bedre. — I Slesvig og Holsteen har
alt længe helliget Engculturen megen Opmærksomhed, og
nyttet sig af alle Slags hensigtsmæssige Midler til at for
Engenes Afgrøde.

Hvad Dyrkningsmaaden i Hertugdømmerne angaaer,
maa Man skjelne mellem Marsken og Gesten *). Paa Ho
gaardene paa den sidstnævnte er den holsteenske Kobbeldrift,
er gaaet ud fra samme og har udbredt sig vidt og bredt
Norden og Østen, endnu overveiende almindelig, og Man
hyppigst 11 Marker med følgende Turnus 1) Reen Brak
Raps, 3) Hvede eller Rug, 4) Byg, 5) Havre, 6) H
med Kløver, Raigræs e. a. desl., 7) Kløver til at slaa,
8—11) Græs. Blandingssæd til at slaae grøn, og forskj
andre Værter end de almindelige Kornsorter, (men dog
sjeldent Hør, og hvor der ikke er Brænderier ligeledes Kar

*) Ved Udarbeidelsen af det Ovenanførte om Dyrkningsmaaden i Her-
tugdømmerne er en Afhandling af Professor Hanssen i Leipzig i
Bd. af Raus Archiv der politischen Oekonomi væsenligen afbe

C. Om Agerdyrkningsmaaden i den danske Stat.

Hvad Agerdyrkningsredskaberne angaaer, ved hvilke Jorden forberedes til Sæd, da har Kongeriget Danmark i den nyere Tid gjort store Fremskridt i saa Henseende. Den gammeldags tunge Hjulplov, hvilken 4 til 6 Heste havde Møie med at slæbe, er nu næsten paa alle Herregaarde paa Øerne afløst af den lette, ziirlige Svingplov*), (der tidligere i Almindelighed blev kaldt for den engelske Plov), hvilken to Heste med Lethed kunne trække gjennem Jordskorpen i fornøden Dybde, hvorimod Hjulploven endnu er almindelig paa de jydske Herregaarde. Ogsaa blandt Øernes Bondestand har den arbeidssparende Svingplov, takket være Landhuusholdningsselskabets Bestræbelser, begyndt at udbrede sig. Saagodtsom paa hele Lolland har Svingploven saaledes afløst Hjulploven, og dette er ogsaa Tilfældet med den nordlige Halvdeel af Fyen, hvor der alene fra Herr Allerups Jernstøberi i Odense er i fire Aar solgt 12000 støbte Svingplove. I den sydøstlige Halvdeel af Sjelland, paa Langeland, i den sydlige Halvdeel af Fyen og over hele Jylland har Svingploven derimod endnu kun vundet lidet Indpas blandt Bondestanden, men derimod har Hjulploven, som endnu har talrige Forsvarere, i mange Egne sammesteds faaet en forbedret Skikkelse, og bliver derfor ogsaa paa enkelte Steder, hvor der er lette Jorder, kun forspændt med to Heste. I Hertugdømmerne er Hjulploven, mærkeligt nok, endnu almindeligen brugt, men har dog i den nyere Tid saagodtsom overalt undergaaet hensigtsmæssige Forbedringer. — Hyppeplove, Vandfureplove, Exstirpatorer, Skarrificatorer, forædlede Harver, Tromler, Muldskuffer, Saaemaskiner, Tærskemaskiner, Kornrens-

*) Af Svingplovene er atter den nordamerikanske Plov, enten i dens oprindelige eller i forbedret Skikkelse, den almindeligste her i Landet.

og i Amterne Cismar, Cronshagen og Ahrensboeck, har haanden faaet mere og mere Lighed med Herregaarden. Grundformen i samme er saaledes holsteensk Kobbeldrift Brakfrugter, dog med færre Marker end Tilfældet i An lighed er paa de større Gaarde*). — I de sandige Egne Ryggen af Landet har Qvægopdræt, paa hvilket ogsaa de gere Egnes Bønder lægge Vind, næsten fortrængt Meieri der sælges fra disse Egne mange Oxer til Marskegn Malkekøer til de adelige Godser. Rug og Boghvede er Hovedsæden, og der er Egne, hvor der tages 4 til 5 G Rug efter hverandre. Rotationen begynder her med Bog og ikke som andensteds med Brak, og Hvede, Byg og H dyrkes enten slet ikke sammesteds, eller kun i smaa, st dede Hunskobbler. Sædfølgen sammesteds er saaledes hy 1) Boghvede, 2) Rug, 3) Rug, og 4—6 eller 4—9 Græs

I Marsken har Agerbruget i de sidste Aarhundreder ikke undergaaet nogen Forandring, og Mergling, Kløveravl, desl. er derfor heller ikke i Brug sammesteds. En regelm Kobbeldrift hører ogsaa til Sjeldenhederne i Marsken, Driftsmaaden er saa forskjellig sammesteds, at der ikke være Tale om noget herskende System. I flere Mar bliver en Deel af Jorden behandlet som Alsæd, og en Deel bestandig benyttet til Græsning, medens en tredie derimod er en afvexlende Afbenyttelse underkastet, ja der navnlig i det Eiderstedtske, Jord som i over et Aarhundrede lagt ud til Græsning. Frugtbarheden i Marsken er sa at Man paa et Areal, som svarer til en dansk Td. Land,

---

*) I Provstiet og paa Fehmern overveier i Bøndernes Drift sædsaarene betydeligen Græsningsaarene; hvorimod det Mod Tilfældet i den østlige Deel af Haderslev Amt.

ikke tilbørligen udbredt, og det samme gjelder om Anvendelsen af døde Fisk, hvor samme haves i Overflod. Nedpløining af Boghvede eller Spergel anvendes kun sjeldent, og Kalk, Gibs, Beengjødning, Guano o. a. desl. saagodtsom slet ikke. Derimod er det i Hedeegnene meget almindeligt at bruge Lyng til Gjødningens Formerelse (jfr. 1ste Deel S. 288), og af Tørveaske gjør Man sammesteds ogsaa meget Brug i saa Henseende.

Merglingen, som for 50 Aar siden var saagodtsom ukjendt her i Landet, i det den nemlig dengang kun anvendtes i nogle enkelte Egne, (navnlig i Provstiet i Holsteen, som nok er den Egn, hvor Man tidligst har gjort Brug af samme), har i den nyere Tid, især deelesheb i de sidste ti Aar, udbredt sig saaledes, at den nu ikke blot bruges næsten paa alle Herregaarde, men paa Øerne og i den østlige Deel af Hertugdømmerne ogsaa af Fleertallet af Bønderne og paa Jyllands Østkyst af mange af disse, og det er til samme at saavel i Danmark som i Hertugdømmerne det større Udbytte, som Agerdyrkningen i det sidste Decennium har givet, og de store Fremskridt den i dette Tidsrum har gjort, fornemmeligen skyldes, i det Brakning og Mergling i Almindelighed gaae Haand i Haand med Udvidelsen af Kløverdyrkning, Kartoffelavl, Indførelsen af Rapsavl, Provstiring, toradet Byg, bedre Sædskifte, kort sagt en mere rationel Cultur. Især deelesheb har den fyenske og lollandske Bondestand med megen Iver til dens egen store Fordeel søgt at føre sig dette Hjelpemiddel til Nytte, hvorimod Man i den vestligere Deel af Jylland, i Marsken, og i de magre Egne, som indtage Midten af begge Hertugdømmerne, er meget tilbage i den omhandlede Henseende, hvilket imidlertid for en stor Deel hidrører fra at Man paa de fleste Steder i disse Egne har langt til det nærmeste Sted, hvor Mergelen forefindes. — Paa en Deel Steder saavel i Kongeriget som i

c. 2,000,000 Tdr.; og foruden at Befolkningen heelt igje[...] lever bedre og altsaa forbruger mere end for 40 Aar siden, [...] foruden at Anvendelsen af Korn til Staldfodring nu er bety[...] almindeligere end forhen, især i Hertugdømmerne, saa er [...] Beløb, hvormed vor Udførsel af Kornvarer overstiger vor In[...] førsel af samme, nu c. 1,200,000 Tdr. større end det va[...] Begyndelsen af Aarhundredet*), og Man feiler derfor [...] naar Man antager at den danske Stats aarlige Kor[...] production nu er i det mindste 3½ Millioner T[...] større end den var ved Aarhundredets Begyndelse[...]

Hvad den danske Stats nærværende Tota[...] Production af Hvede, Rug, Byg, Boghvede [...] Erter angaaer, da kan samme anslaaes til c. [...] Millioner Tdr., af hvilke de 3½ Millioner T[...] falde paa Hertugdømmerne. Hvor meget vor Pro[...] tion saavel af hver enkelt af de her omtalte Kornsorter, som [...] de Sædevare, der ikke bruges til Menneskeføde, beløber sig [...] vil sees af det Følgende, hvor hver af samme særskilt er [...] talt, og det bemærkes derfor kun her, at for hver 100 T[...] Korn, hvortil Udbyttet af Kornhøsten i Kongeriget Dan[...] i Aaret 1837 beløb sig, udgjorde

---

*) I Begyndelsen af dette Aarhundrede overstieg den danske [...] Udførsel af Kornvarer kun Indførslen med c. 600,000 Tdr. [...] imod maa bemeldte Overskud nu, hvad enten Man ligger en G[...] nemsnitsberegning for de 10 Aar 1831—1840, eller en saada[...] de 5 Aar 1839—1843 til Grund, anslaaes til 1,800,000 Tdr.; [...] til den nærværende Udførsel hører c. 220,000 Tdr. Raps, som [...] have meget større Værdi end de ovennævnte 600,000 Tdr., [...] meest bestod af ringe Kornsorter, som desuden i Qvalitet lang[...] ikke kunde maale sig med Nutidens Produkter. Jfr. hvad i [...] tet om den danske Stats Handel er anført om vor Kornudførsl[...]

maaede det; hvorpaa Man atter begyndte forfra. Til Græsning for Kreaturerne henlaae en Deel bestandig udyrket Jord, nemlig de saakaldte Overdrev. Oprindeligviis har Trevangsbruget ikke været uhensigtsmæssigt; thi da Man dengang havde Jord nok, kunde Man godt lade ⅓ Deel af Agerlandet hvile i Brak og dog have tilstrækkelig Græsningsjord til saa meget Qvæg, som der behøvedes for at have den fornødne Gjødning; men senere da Folkemængden tiltog og Landet blev mere opdyrket, var den Overdrevsjord, som blev tilbage, ikke tilstrækkelig til at ernære saa stort et Qvæghold, at Man kunde undvære den Gjødning, som tabtes paa Overdrevene; ja Man havde endogsaa saa vanskeligt ved at underholde selv en ringere Qvægbesætning, at ⅓ Deel af Arealet istedetfor at ligge i Hvile i Brak maatte henligge til en kummerlig Næring for det sultefødte Qvæg, hvis sparsomme Gjødning ingenlunde kunde yde den Erstatning i Kraft, som langstraaet Sæd paa ⅔ Deel af Arealet nødvendigen fordrede, hvisaarsag Man ogsaa i Almindelighed kun formaaede at gjøde ⅓ Deel af Brakmarken; og denne Dyrkningsmaade blev derved meget uhensigtsmæssig. De, som indsaae dette, kunde imidlertid ikke afskaffe den, fordi Fællesskabet nødte alle Lodtagerne til at følge den samme Driftsmaade, naar de ikke vilde see deres Afgrøde ødelagt af Naboernes Kreaturer; men neppe var Udskiftningen af Fællesskabet begyndt, førend Man paa en Deel Steder begyndte at gjøre Overgangen til et bedre Sædskifte, og det var da især 7 Marker med 3 Aars Kornsæd og fire Aars Græsningsafgrøder, altsaa en Efterligning af den holsteenske Kobbeldrift *), der afløste Trevangsbruget. Græscul-

*) Særkjendet paa den holsteenske Kobbeldrift er, at Halvdelen af Arealet anvendes til Kornsæd, Halvdelen til Kreaturenes Underhold, altsaa f. Ex. ved en Inddeling i 7 Marker, (hvilken Inddelings-

kaste den af dem kjøbte Sæd en hensigtsmæssig Behandling inden den udskibes, og en Deel af dem kjøbe kun Kornet efter Vægt, og Bonden vænnes herved af med Tanken om »at Heire og Klinte ogsaa fylde i Skjeppen,“ og lærer at lægge Vind paa at levere reent og vægtigt Korn. I en Deel Kjøbstæder følge Kjøbmændene imidlertid dog endnu den gamle Slendrian og modtage al Slags Sæd saaledes som Bonden byder den, og uden at give synderlig mere for godt end for daarligt Korn, og dette er i Særdeleshed i høi Grad Tilfældet i Største delen af Jylland. Imedens Norge var forenet med Danmark og det sidstnævnte Rige havde Monopol paa at forsyne det med Sæd, kunde Jylland nemlig derhen afsætte salt hvad der blev af Korn, og der blev aldrig i Norge spurgt efter Qualitet eller Vægt*), og skjøndt Norge nu har fri Kornhandel er Man endnu meget nøisom sammesteds i sine Fordringer, og den jydske Kjøbmand bryder sig derfor ikke stort om andet end om at faae Tønden fuld for godt Kjøb, og Bonden bliver saaledes ved den gamle Slendrian. Næsten over hele Jylland tager Bonden det bedste og forreste Korn fra til Udsæd og til Huusholdning, og med det bageste, letteste og svangeste, som er fuldt af Klinte, Ukrudsfrø og Støv, betaler han sin Gjeld til Kjøbmanden, der ogsaa modtager det for at faae godt Maal og for at faae sit Tilgodehavende. Allerede den 7de September 1816 ind... Kjøbmandslauget i Aalborg, hvorfra det meste Korn, ... frembringes i Aalborg og Viborg Stifter, udføres, en ...

*) Ved i Aaret 1802 at rense en Prøve af »det Tøieri, hvormed ... forgav Nordmændene,« fandt Professor Olufsen den bestaaende af 38 pCt. Heire, 32 pCt. Rug, svangt og med Meeldrøier, 4 ... Klinte, 2½ pCt. Ærter, 2 pCt. Havre, 2 pCt. Hvede, 1 pCt. ... 1 pCt. Vikker, foruden 17½ pCt. Feieskarn fra Loftet, Sand, ... og forskjellige Arter Græsfrø.

Besætningens Størrelse og Qvalitet), saa er samme som Følge heraf mangfoldige smaa Afvexlinger underkastet, hvorpaa Man vil kunne finde et betydeligt Antal Exempler i de landoekonomiske Beskrivelser over de forskjellige Amter, som det Kongelige Landhuusholdningsselskab har udgivet. Grundformen i de fleste forskjellige Driftsmaader er dog den Side 143 omtalte holsteenske Kobbeldrift med mere eller mindre Tilnærmelse til Vexeldriften*), og som den almindeligste Driftsmaade paa større Gaarde maa for Øieblikket det saakaldte overslaarne Kobbelbrug, (som oftest med 8 til 9 Marker), ansees, hvis Særkjende er, at der ikke tages mere end to Gange Kornsæd efter hinanden, men at Dyrkningen af Fodervæxter og Brakfrugter indskydes mellem Kornafgrøderne, saa at Sædfølgen i Reglen omtrent bliver saaledes 1) Brak (gjødet) 2) Vintersæd 3) Byg 4) Kløver 5) Græs 6) Rug eller Byg 7) Byg, Rug eller Havre 8) Kløver, sædvanlig til Græsning, og 9) Græs. Reen Vexeldrift og fuldstændig Sommerstaldfodring har saagodtsom slet ikke faaet Indpas, og har endnu den almindelige Mening imod sig, og Kløverdyrkning og Kartoffelavl kunde Man i de fleste Egne ønske mere anvendte end Tilfældet er. Paa alt hvad der angaaer Meierivæsenet anvendes i de senere Aar megen Omhu paa de fleste store Gaarde. Man har saaledes holsteenske Folk til Overbestyrelsen, hensigtsmæssigt byggede Kostalde, og luftige og reenlige Melkestuer, og Virkningerne heraf spores ogsaa kjendeligen paa Producterne. Hos Bonden behandles derimod Melken og Smør-Productionen endnu med

*) Vexeldriftens Særkjende er, at der ved samme aldrig tages langstraaet Sæd to Aar efter hinanden, men afvexles med langstraaet Sæd og Bladsæd, til Exempel i følgende Turnus: Raps, Vintersæd, Kartofler, Byg, Kløver, Vintersæd, Ærter, Havre, og Kløver.

(men dog ikke mere end 1—2 pCt. af den hele Høst); den
dyrkes der saagodtsom slet ingen Hvede i hele Jyllands
ligere Deel. Grunden hertil er ikke blot at Jordsmonnet
paa faa Steder egner sig hertil, men ogsaa at Hveden
Grund af det strengere Klima vilde modnes saa seent, at
boerne forinden vilde have opgivet Avret og slaaet
turer løse, samt at Kjøbmændene, just forbi der avles saa
ikke gjerne ville kjøbe mere end det Lidet, der forbruges
Stedet, og at Afsætning saaledes let kan komme til at
i hvilket Tilfælde Man da mangler den Udvei, som Man i
Fald følger med Hensyn til anden Sæd, nemlig kun at
den halvt ud, og paa denne Maade at lade Kreaturerne
en Deel af Kornet. — I de magre Egne i Midten af
dømmerne avles der ikke Hvede, men derimod er
ning almindelig saavel i Marsken som paa Østkysten.

Den Sort Hvede, som dyrkes meest her i Landet, er
haardføre og for Brand kun lidet udsatte brune danske
og dens Dyrkning vil om nogle Aar maaskee være
mindeligere end den for Øieblikket er. Fra først af
for et Par Decennier siden blev opmærksom paa at
brug langt fra ikke gav det Udbytte som Tydsklands, Eng
Belgiens og flere andre Staters, troede Man nemlig at
laa i vore indenlandske Kornsorter og Qvægracer,
at Grunden laa i den ufuldkomne Driftsmaade og
at Man sultefødede Qvæget og tog for megen Sæd af
den, og Man indførte nu en Mængde fremmede Sædearter
Qvægracer, som vel i og for sig vare fortrinlige, men
passede til vore Lokaliteter, og Erfaringen har senere
at det er meget fordeelagtigere at forædle vore indenlandske
sorter og Qvægstammer, og mangfoldige Landmænd vende
ogsaa Aar for Aar tilbage til disse. Over hele Fyen er

at tale om en saadan; thi for den Tid lod Man saagodtsom overalt Engene sørge for sig selv, (Ribe og Veile Amter og nogle enkelte Egne i Ringkjøbing, Viborg og Aalborg Amter dog undtagne, i hvilke Vands Paaledning i længere Tid har været i Brug), og endnu den Dag i Dag er Engculturen i sin Barndom. Engenens Afgravning, Overgjødskning og Overrisling er [illegible]nemlig kun i Brug i enkelte Egne og paa enkelte Steder, og medens en god Rislingseng i Almindelighed afgiver fra 7000—10,000 Pd. Hø pr. Td. Land i 3 til 4 Slet, (og Man har Exempler paa 20,000 Pd. pr. Td. Land), er det almindelige Udbytte af de danske Enge kun 3 Læs til ialt 3000 Pd. pr. Td. Land, og af Syltenge, eller de stundom af Havet oversvømmede Enge, og af Moseenge kun det Halve heraf; og som et meget stort Udbytte ansees 5 Læs i een Slet og 7 Læs i tvende Slet *). I de sidste 4 til 5 Aar har Opmærksomheden imidlertid været meget henvendt paa Engenes Forbedring ved Overrisling. En Mængde tydske Engvandingsmestre ere blevne antagne rundt omkring i Landet, især i Jylland, hvis Naturbeskaffenhed er langt gunstigere for denne Sag end Hernes, og det Kongelige Rentekammer har med megen Iver antaget sig denne vigtige Sag og ladet en Deel unge Mennesker reise for udenlands at gjøre sig bekjendte med Engvandingsvæsenet, og derpaa taget dem i Tjeneste, for mod en billig Godtgjørelse at kunne overlade deres Hjelp til enhver Landmand, der maatte begjere den. I Hedeegnene, hvor Engene spille saa overordentlig vigtig en Rolle, i det de betinge Hedernes Opdyrkning, og navnlig i Ringkjøbing Amt, har der især viist sig megen Interesse for denne Sag, hvis Fremgang imidlertid paa mang-

*) Almindeligviis slaaes Engene kun eengang om Aaret og græsses derpaa saalænge Kreaturene kunne gaae paa dem.

Aar.	Gjennemsnits-priis.	Laveste.	Høieste.	Gjennemsni[t] Capitelsta[xt] for Loll. o[g] [Fal]sters Sti[ft]
1831	8 Rbd. 68 ß	5 Rbd. 48 ß	12 Rbd. 32 ß	6 Rbd. [illegible]
1832	7 — 28 —	4 — 32 —	9 — 48 —	4 — [illegible]
1833	4 — 44 —	3 — 32 —	5 — 48 —	2 — [illegible]
1834	3 — 84 —	3 — 32 —	4 — 88 —	3 — [illegible]
1835	4 — 20 —	4 — „ —	5 — 32 —	4 — [illegible]
1836	5 — 12 —	3 — 80 —	8 — „ —	4 — [illegible]
1837	5 — 48 —	4 — „ —	7 — 64 —	3 — [illegible]
1838	7 — 52 —	4 — 48 —	12 — 64 —	8 — [illegible]
1839	8 — 48 —	5 — 64 —	11 — 48 —	6 — [illegible]
1840	7 — 74 —	5 — „ —	10 — „ —	5 — [illegible]

For Aaret 1841 har Capitelstaxten paa Hvede for [Lol-]lands og Falsters Stift været 7 Rbd., for 1842 5 Rbd. [illegible] for 1843 5 Rbd. 16 ß., og for 1844 4 Rbd. 7½ ß.**).

Rug.

Af Rug antages hele den danske Stat at producere [illegible] over 3 Millioner Tdr., hvoraf Kongeriget forbruger c. 1,800,[000] Tdr. og Hertugdømmerne c. 1,200,000 Tdr. Udførslens O[ver-]skud over Indførslen er af meget afvexlende Størrelse, [illegible] stedse kun ubetydelig, og kan, hvad enten Man tager et G[jen-]nemsnitstal af Decenniet 1831—1840, eller af de senere [illegible]

*) I Lollands og Falsters Stift sættes tre Capitelstaxter, nemlig [illegible] forrige Aalholms og Maribo Amter, for forrige Halsted Kl[oster] [illegible] for forrige Nykjøbing Amt; og heraf er de ovenanførte Tal G[jen-]nemsnittet. Capitelstaxt paa Hvede og Erter sættes kun i Lolland[s] og Falsters Stift, og, siden Kgl. Resol. af 5te Octbr. 1840, [illegible] Møen.

**) Gjennemsnittet af Capitelstaxterne paa Hvede i Decenniet 1821—[illegible] er 4 Rbd. 11 ß., og for Decenniet 1831—1840 incl., 5 Rbd. [illegible]

dent Kartofler), dyrkes i Bimarker, som kaldes: Nebenschläge, eller Beischläge. Denne Rotation vil imidlertid rimeligviis snart komme til at undergaae en Forandring. Deels er Rapssæden, (som tidligere kun blev dyrket i Marsken, men som efter at Merglingen fra Provstiet af havde udbredt sig overalt i Hertugdømmerne er bleven dyrket meget stærkt sammesteds), i den senere Tid, her som overalt andensteds i den danske Stat, (Fyen dog tildeels undtagen), meget hyppigen mislykket, fornemmelig paa Grund af den Skade, hvilken Insekter har tilføiet den, og mangfoldige Landmænd have derfor opgivet dens Dyrkning; deels er Overbeviisningen om det Urigtige i at tage 4 Kornhøster efter hverandre, og i at have en saa lang Græsningsperiode, stedse bleven almindeligere; og Flere ere derfor begyndte paa istedetfor at tage to Gange Havre efter hinanden, at tage den ene Gang Havre før Brakken, medens andre indskyde en Ærteafgrøde, eller, hvis de have Brænderier, en Kartoffelafgrøde mellem Kornafgrøderne; og en Sammendragning af Rotationen til 7 Marker vil rimeligviis i Fremtiden blive almindelig. — For sit Meierivæsen nyder Hertugdømmerne stor Berømmelse, og Græsningen paa Herregaardene paa Geesten anvendes ogsaa næsten udelukkende til Malkekøer, da de større Gaarde nemlig sjeldent selv opdrætte deres Ungqvæg, og da Faareavl, som først i de sidste 10—15 Aar har faaet Indpas paa Godserne paa Geesten, endnu kun drives som Bisag, og selv som saadan kun paa nogle enkelte Godser. Meieriernes specielle Bortforpagtning ansees i den nyere Tid for mindre hensigtsmæssig, og er derfor gaaet mere og mere af Brug, hvorimod Malkekøernes Foring med Kjærne, for at faae bedre Vintersmør og kraftigere Gjødning, stærkt har udbredt sig i de senere Aar.

Bondernes Drift paa Geesten, (der staaer høiest i Provstiet,

næsten ikke længere; men derimod har Brabandter Rug, er stor, hvid af Kjærne og meget frugtbar, i den nyere fundet mange Belyndere. Dyrkningen af Sommerrug er godtsom ukjendt her i Landet. — I Vægt kan god Rug maale sig med den østersøeiske, og overgaaer den end ofte, og naar den er godt tørret og behandlet kan den og enhver anden Henseende staae ved Siden af samme. D Rug af bedste Sort veier paa Øerne i Almindelighed 120— Pd. hollandsk (240—244 Pd. dansk); i Jylland ansees til 112 Pd. hollandsk derimod for fortrinlig Rug, og den mindelige Vægt sammesteds er ikke mere end 96 Pd. landsk.

Prisen paa Rug i Decenniet 1831—1840 har for Kjøbmandsvare, solgte i Partier i Hovedstaden, og efter telstaxten for Sjellands Stift, været

Aar.	Gjennemsnits-priis.	Laveste.	Høieste.	Capitelstaxt Sjellands
1831	6 Rbd.	5 Rbd.	7 Rbd.	5 Rbd.
1832	5 — 16 β	4 — 32 β	6 — 24 β	3 —
1833	4 — 64 —	3 — „ —	5 — „ —	3 —
1834	3 — 64 —	3 — 16 —	4 — 40 —	3 —
1835	4 — „ —	3 — 48 —	5 — „ —	3 —
1836	4 — „ —	3 — 32 —	5 — 16 —	3 —
1837	4 — 28 —	3 — 64 —	5 — 24 —	3 —
1838	5 — 11 —	3 — 72 —	6 — 64 —	4 —
1839	4 — 70 —	3 — 56 —	5 — 80 —	4 —
1840	4 — 40 —	3 — 64 —	5 — „ —	4 —

har 30—36 Tdr. Havre, eller 25—30 Tdr. Byg, eller 12—14 Tdr. Hvede, eller 14—20 Tdr. Raps. — Paa nogle Steder i Marsken, navnlig i Sønder-Ditmarsken, Kronprindsenskoeg og paa Øen Nordstrand, er Kornavlen overveiende; men i det Hele taget er Qvægavlen fremherskende. Meierivæsenet spiller imidlertid næsten overalt i Marsken en underordnet Rolle, og de fortrinlige Græsgange benyttes næsten alene til at fede Oxer, som opkjøbes i Jylland og i Hertugdømmernes magre Egne, og naar de er fedede sælges til Hamborg, Lybeck og Berlin, samt til Opdræt af Heste og Ungqvæg, og til Faareavl.

D. Om Agerdyrknings-Producterne i den danske Stat.

Om Kornproductionen i Almindelighed.

En ligefrem Følge af de store Fremskridt, hvilke Agerdyrkningen, som nys anført, har gjort i den danske Stat i de sidste 50 Aar, er at Kornproductionen nu er betydelig større end den var ved Aarhundredets Begyndelse. Foruden at Kongerigets og Hertugdømmernes Befolkning i Tidsrummet fra 1800—1840 har faaet en Tilvæxt af c. 560,000 Mennesker, til hvis Underhold der, (naar et Menneskes aarlige Forbrug af Kornvare her i Landet i Gjennemsnit ansættes til 3½ Td.)*), gaaer

*) I det statistiske Tabelværks 5te Hefte p. VII og VIII findes en detailleret Beregning over Kornforbruget i Kongeriget Danmark, hvis Resultat er, at et Menneskes aarlige Gjennemsnitsforbrug her i Landet er 3 Tdr. Korn, (hvorunder ¼ Td. Kartofler, der er regnet lig ¼ Td. Korn), foruden ½ Td. til Øl og Brændeviin. — De fleste andre Staters Kornforbrug er meget mindre, (i Almindelighed kun i Gjennemsnit 2 Tdr. pr. Hoved), og dette stadfæster hvad S. 506—512 i 1ste Deel er anført om den danske Landalmues gode Levemaade.

næsten ikke længere; men derimod har Brabandter Rug, i… er stor, hvid af Kjærne og meget frugtbar, i den nye… fundet mange Velyndere. Dyrkningen af Sommerrug a… godtsom ukjendt her i Landet. — I Vægt kan god… Rug maale sig med den østersøeiske, og overgaaer den… ofte, og naar den er godt tørret og behandlet kan den og… enhver anden Henseende staae ved Siden af samme. … Rug af bedste Sort veier paa Øerne i Almindelighed 120—… Pd. hollandsk (240—244 Pd. dansk); i Jylland ansees… til 112 Pd. hollandsk derimod for fortrinlig Rug, og den… mindelige Vægt sammestedes er ikke mere end 96 Pd. … landsk.

Prisen paa Rug i Decenniet 1831—1840 har for… Kjøbmandsvare, solgte i Partier i Hovedstaden, og efter… telstaxten for Sjellands Stift, været

Aar.	Gjennemsnits-priis.	Laveste.	Høieste.	Capitelstaxt… Sjellands…
1831	6 Rbd.	5 Rbd.	7 Rbd.	5 Rbd. …
1832	5 — 16 ß	3 — 32 ß	6 — 24 ß	3 — …
1833	4 — 64 —	3 — „ —	5 — „ —	3 — …
1834	3 — 64 —	3 — 16 —	4 — 40 —	3 — …
1835	4 — „ —	3 — 48 —	5 — „ —	3 — …
1836	4 — „ —	3 — 32 —	5 — 16 —	3 — …
1837	4 — 28 —	3 — 64 —	5 — 24 —	3 — …
1838	5 — 11 —	3 — 72 —	6 — 64 —	4 — …
1839	4 — 70 —	3 — 56 —	5 — 80 —	4 — …
1840	4 — 40 —	3 — 64 —	5 — „ —	4 — …

Havre deraf.	33^{05}	Tdr.
Byg	30^{64}	—
Rug	24	—
Erter og anden Bælgsæd .	6^{29}	—
Hvede.	3^{54}	—
Boghvede	1^{58}	—
	100	Tdr.*)

De danske Kornvarer vare for nogle Decennier siden yderst slet behandlede, og dansk Byg og Havre stod endnu mod Slutningen af forrige Aarhundrede nederst blandt Kornvarerne og under stiden Sæd paa de fra Londons Kornbørs ugentligen udgivne Kornlister. I saa Henseende er der imidlertid i den nyere Tid skeet megen Forandring til det Bedre i en stor Deel af Landets frugtbarere Egne. Mangfoldige Landmænd og Godseiere have anskaffet sig Rensemaskiner, og enkelte ogsaa Korntørringsmaskiner, og dygtige baade med behørig Kundskab og Capital forsynede Handelsmænd have nedsat sig i flere af Provindsstæderne, i hvilke der desaarsag nu opnaaes lige saa gode, ja stundom endogsaa høiere Priser end i Kjøbenhavn. Mange af disse Kjøbmænd have Korntørringsovne, og under-

*) Den ovenstaaende Beregning er taget af det statistiske Tabelværks 5te Hefte. Aarsagen til at der i dette Skrift er gjort saa lidet Brug af de mange sammesteds anførte Udregninger angaaende Udsæd og Høst, er at disses Paalidelighed svækkes for meget ved at kun et enkelt Aar (1837) ligger til Grund for samme, og det et Aar, hvis Høst var temmelig ugunstig; ved at en Deel Aar allerede ere forløbne siden de paagjeldende Efterretninger bleve indhentede, og ved at Agerdyrkningen just i disse Aar har gjort forbausende Fremskridt; ved at det er vist at Man paa mange Steder har faaet urigtige Opgivelser af Bønderne, og især meget hyppigen alt for lave Angivelser, hvisaarsag de fleste Hovedsummer ere en Deel for smaa, og endelig ved at det er det gamle Hartkorn, der er lagt til Grund, overalt hvor Udregningerne ere foretagne efter Hartkorn.

nøie med et ringere Jordsmon, og som egner sig bedre fo ublidt og stormfuldt Klima, da det modnes tidligere og ikke let falder af i Blæst, derimod endnu aldeles overveiende de mindelige, saa at Dyrkningen af toradet Byg, der er en bedre H delsvare, og derfor altid er 3 Mk. dyrere pr. Td., samme hører til Undtagelserne. Chevalier-Bygget, som udmærke ved dets Hvidhed, Frugtbarhed, lange Ar, og vægtige, skallede Korn, har i den nyere Tid faaet overordentlig Indpas, men paa Grund af flere med dens Dyrkning for Misligheder er samme stærk i Aftagen hvor der er svære Jorder.

Det danske Byg er fortrinligt, og overgaaer i Regl Vægt det østersøeiske Byg, og det er derfor ogsaa meget og indtager ogsaa den første Plads i vor Kornudførsel. D Byg af bedste Slags veier paa Øerne 112—114 Pd. holl (224—228 Pd. danst), og i Jylland c. 100 Pd. hollandsk

Prisen paa Byg i Decenniet 1831 — 1840 har for Kjøbmandsvare, solgte i Partier i Hovedstaden, og efter Ca telstaxten for Sjellands Stift været

Aar.	Gjennemsnits-priis.	Laveste.	Høieste.	Capitelstaxt Sjellands
1831	4 Rbd. 24 ß	2 Rbd. 48 ß	5 Rbd. 80 ß	3 Rbd. [illegible]
1832	3 — 44 —	2 — 16 —	4 — 82 —	2 — [illegible]
1833	2 — 8 —	1 — 60 —	2 — 48 —	1 — [illegible]
1834	2 — 11 —	1 — 48 —	2 — 72 —	2 — [illegible]
1835	3 — 2 —	2 — 32 —	3 — 72 —	3 — [illegible]
1836	3 — 28 —	2 — 80 —	4 — 72 —	3 — 17
1837	3 — 20 —	2 — 72 —	4 — „ —	2 — [illegible]
1838	3 — 67 —	2 — 72 —	5 — „ —	3 — [illegible]
1839	3 — 92 —	3 — „ —	4 — 72 —	3 — [illegible]
1840	3 — 44 —	2 — „ —	1 — 24 —	2 — [illegible]

ening om ei for Eftertiden at modtage og kjøbe Korn til Handel og Udførsel uden efter Vægt, og uden at det veiede: Rug 10½ til 12 Lpd. dansk Vægt, Byg 8 Lpd. 12 Pd., hvid Havre 7½ Lpd., og broget Havre 6 Lpd. 12 Pd.; men inden en kort Tid var forløben var der ikke en eneste Kjøbmand i Aalborg, som længere kjøbte efter Vægt. — Over en stor Deel af det vestlige Jylland er Kornet, i Overeensstemmelse med det Heranførte, saa slet, og især saa slet behandlet, at det ikke kan afgive Handelsvare, men kun kan bruges til Føde for Kreaturerne og til Brændeviinsbrænden, og anderledes vil det ikke blive førend der sammesteds kommer Kjøbmænd, der give en kiækkelig høiere Priis for godt Korn end for slet, og paa den egentlige Vestkyst vilde dette maaskee ikke engang hjelpe, da Salget af Korn her kun spiller en underordnet Rolle.

Efter disse foreløbige Bemærkninger over den danske Stats Kornproduction gaae vi over til at betragte hvert af Agerdyrkningens vigtigere Producter særskilt.

Hvede.

Hele den danske Stats Hvede-Production kan anslaaes til 650,000 Tdr., hvoraf omtrent de 350,000 forbruges i Landet selv, nemlig c. 220,000 Tdr. i Kongeriget og 130,000 Tdr. i Hertugdømmerne. Af de 300,000 Tdr., hvortil Udførslen af uformalet og formalet Hvede kan anslaaes, falde de ⅔ Deel paa Hertugdømmerne; og i hele den danske Stats Kornudførsel indtager Hveden den næstvigtigste Plads. Af den hele Sædavl udgjorde Hveden i Aaret 1837: i hele Kongeriget 3½ pCt., i Lolland som er den Provinds, der har meest Hvedeavl, 19 pCt., paa Møen og Falster 13 pCt., paa Langeland 9 til 10 pCt., i Sjelland 3½ (i Præstø Amt 8 til 9), i Fyen 2½, paa Bornholm 1⅔ og i Jylland ⅛ Procent. Randers, Aarhuus og Veile ere de af de jydske Amter, som have meest Hvedeavl

nøie med et ringere Jordsmon, og som egner sig bedre for et ublidt og stormfuldt Klima, da det modnes tidligere og ikke saa let falder af i Blæst, derimod endnu aldeles overveiende det almindelige, saa at Dyrkningen af toradet Byg, der er en bedre Handelsvare, og derfor altid er 3 Mk. dyrere pr. Td., sammesteds hører til Undtagelserne. Chevalier-Bygget, som udmærker sig ved dets Hvidhed, Frugtbarhed, lange Ar, og vægtige, tyndskallede Korn, har i den nyere Tid faaet overordentlig meget Indpas, men paa Grund af flere med dens Dyrkning forbundne Misligheder er samme stærk i Aftagen hvor der er fide og svære Jorder.

Det danske Byg er fortrinligt, og overgaaer i Reglen i Vægt det østersøeiske Byg, og det er derfor ogsaa meget søgt, og indtager ogsaa den første Plads i vor Kornudførsel. Dansk Byg af bedste Slags veier paa Øerne 112—114 Pd. hollandsk (224—228 Pd. dansk), og i Jylland c. 100 Pd. hollandsk.

Prisen paa Byg i Decenniet 1831 – 1840 har for gode Kjøbmandsvare, solgte i Partier i Hovedstaden, og efter Capitelstaxten for Sjellands Stift været

Aar.	Gjennemsnitspriis.	Laveste.	Høieste.	Capitelstaxt for Sjellands Stift.
1831	4 Rbd. 24 ß	2 Rbd. 48 ß	5 Rbd. 80 ß	3 Rbd. 54 ß
1832	3 — 44 —	2 — 16 —	4 — 32 —	2 — 50 —
1833	2 — 8 —	1 — 60 —	2 — 48 —	1 — 85 —
1834	2 — 11 —	1 — 48 —	2 — 72 —	2 — 32 —
1835	3 — 2 —	2 — 32 —	3 — 72 —	3 — 35 —
1836	3 — 28 —	2 — 80 —	4 — 72 —	3 — 17 —
1837	3 — 20 —	2 — 72 —	4 — „ —	2 — 79 —
1838	3 — 67 —	2 — 72 —	5 — „ —	3 — 31 —
1839	3 — 92 —	3 — „ —	4 — 72 —	3 — 42 —
1840	3 — 44 —	2 — „ —	4 — 24 —	2 — 88 —

Capitelstarten for Sjellands Stift for Aaret 1841 var 3 Rbd. 14 ß., for 1842 3 Rbd. 7 ß., for 1843 3 Rbd. 39 ß., og for 1844 3 Rbd. 25 ß.*).

Havre.

Den danske Stats eget Forbrug af Havre anslaaes til c. 4,000,000 Tdr., (2,400,000 Tdr. i Kongeriget og 1,600,000 Tdr. i Hertugdømmerne), og den i Aftagen værende Udførsels Overskud over Indførslen kan nu anslaaes til c. 250,000 Tdr., hvoraf Kongeriget i Almindelighed leverer de ⅝ Dele og Hertugdømmerne de ⅜ Dele. (Jfr. det, som i Afsnittet om den danske Stats Handel er anført om vor Havreudførsel, der indtager den tredie Plads i vor hele Kornudførsel).

Havren er den Sædart, af hvilken der her i Landet produceres det største Antal Tønder, og dens Dyrkning er især betydelig i Jylland, hvor den i Aaret 1837 udgjorde 42 pCt. af den hele Høst, (i Viborg Amt endog 51½). Paa Langeland udgjorde Havreavlen i Aaret 1837 34 pCt., i Fyen og paa Bornholm 31, i Sjelland 28, paa Falster 20, paa Lolland 19 og paa Møen 17 pCt., og i hele Kongeriget 33^{95} pCt. af den hele Sædavl. Paa god Jord ansees 12 Fold som et meget godt Udbytte, og det almindelige er 7 til 8, og i Jylland 4 til 5 Fold.

Bønderne dyrke meest den smalkornede, spidse, saakaldte gammel danske Havre. Derimod indføres aarligen til Brug paa Herregaardene i de frugtbarere Egne en Deel storkjærnet og langstraaet hvid Havre fra England og Meklenborg til at fornye Saasæden med, (hvortil ogsaa den saakaldte Provsti-Havre meget bruges), i det Man nemlig i den nyere Tid er kommen til den Erkjendelse, at Ombytning af Havresæden mær-

*) Gjennemsnittet af alle Landets Capitalstarter paa Byg for Decenniet 1821—1830 er 2 Rbd. 24 ß., og for Decenniet 1831—1840 incl., 2 Rbd. 79 ß.

nøie med et ringere Jordsmon, og som egner sig bedre for et ublidt og stormfuldt Klima, da det modnes tidligere og ikke saa let falder af i Blæst, derimod endnu aldeles overveiende det almindelige, saa at Dyrkningen af toradet Byg, der er en bedre Handelsvare, og derfor altid er 3 Mk. dyrere pr. Td., sammesteds hører til Undtagelserne. Chevalier-Bygget, som udmærker sig ved dets Hvidhed, Frugtbarhed, lange Ax, og vægtige, tyndskallede Korn, har i den nyere Tid faaet overordentlig meget Indpas, men paa Grund af flere med dens Dyrkning forbundne Misligheder er samme stærk i Aftagen hvor der er fide og svære Jorder.

Det danske Byg er fortrinligt, og overgaaer i Reglen i Vægt det østersøeiske Byg, og det er derfor ogsaa meget søgt, og indtager ogsaa den første Plads i vor Kornudførsel. Danst Byg af bedste Slags veier paa Øerne 112—114 Pd. hollandsk (224—228 Pd. dansk), og i Jylland c. 100 Pd. hollandsk.

Prisen paa Byg i Decenniet 1831 – 1840 har for gode Kjøbmandsvare, solgte i Partier i Hovedstaden, og efter Capitelstaxten for Sjellands Stift været

Aar.	Gjennemsnitspriis.	Laveste.	Høieste.	Capitelstaxt for Sjellands Stift.
1831	4 Rbd. 24 ß	2 Rbd. 48 ß	5 Rbd. 80 ß	3 Rbd. 54 ß
1832	3 — 44 —	2 — 16 —	4 — 32 —	2 — 50 —
1833	2 — 8 —	1 — 60 —	2 — 48 —	1 — 85 —
1834	2 — 11 —	1 — 48 —	2 — 72 —	2 — 32 —
1835	3 — 2 —	2 — 32 —	3 — 72 —	3 — 35 —
1836	3 — 28 —	2 — 80 —	4 — 72 —	3 — 17 —
1837	3 — 20 —	2 — 72 —	4 — „ —	2 — 79 —
1838	3 — 67 —	2 — 72 —	5 — „ —	3 — 31 —
1839	3 — 92 —	3 — „ —	4 — 72 —	3 — 42 —
1840	3 — 44 —	2 — „ —	4 — 24 —	2 — 88 —

Capitelstaxten for Sjellands Stift. for Aaret 1841 var 3 Rbd. 14 ß., for 1842 3 Rbd. 7 ß., for 1843 3 Rbd. 39 ß., og for 1844 3 Rbd. 25 ß.*).

Havre.

Den danske Stats eget Forbrug af Havre anslaaes til c. 4,000,000 Tdr., (2,400,000 Tdr. i Kongeriget og 1,600,000 Tdr. i Hertugdømmerne), og den i Aftagen værende Udførsels Overskud over Indførslen kan nu anslaaes til c. 250,000 Tdr., hvoraf Kongeriget i Almindelighed leverer de ⅔ Dele og Hertugdømmerne de ⅓ Dele. (Jfr. det, som i Afsnittet om den danske Stats Handel er anført om vor Havreudførsel, der indtager den tredie Plads i vor hele Kornudførsel).

Havren er den Sædart, af hvilken der her i Landet produceres det største Antal Tønder, og dens Dyrkning er især betydelig i Jylland, hvor den i Aaret 1837 udgjorde 42 pCt. af den hele Høst, (i Viborg Amt endog 51¼). Paa Langeland udgjorde Havreavlen i Aaret 1837 34 pCt., i Fyen og paa Bornholm 31, i Sjelland 28, paa Falster 20, paa Lolland 19 og paa Møen 17 pCt., og i hele Kongeriget 33⁹⁵ pCt. af den hele Sædavl. Paa god Jord ansees 12 Fold som et meget godt Udbytte, og det almindelige er 7 til 8, og i Jylland 4 til 5 Fold.

Bønderne dyrke meest den smalkornede, spidse, saakaldte gammel danske Havre. Derimod indføres aarligen til Brug paa Herregaardene i de frugtbarere Egne en Deel storkjærnet og langstraaet hvid Havre fra England og Meklenborg til at forny Saasæden med, (hvortil ogsaa den saakaldte Provsti-Havre meget bruges), i det Man nemlig i den nyere Tid er kommen til den Erkjendelse, at Ombytning af Havresæden mær-

*) Gjennemsnittet af alle Landets Capitalstaxter paa Byg for Decenniet 1821—1830 er 2 Rbd. 24 ß., og for Decenniet 1831—1840 incl., 2 Rbd. 79 ß.

nøie med et ringere Jordsmon, og som egner sig bedre for et ublidt og stormfuldt Klima, da det modnes tidligere og ikke saa let falder af i Blæst, derimod endnu aldeles overveiende det almindelige, saa at Dyrkningen af toradet Byg, der er en bedre Handelsvare, og derfor altid er 3 Mk. dyrere pr. Td., sammesteds hører til Undtagelserne. Chevalier-Bygget, som udmærker sig ved dets Hvidhed, Frugtbarhed, lange Ax, og vægtige, tyndskallede Korn, har i den nyere Tid faaet overordentlig meget Indpas, men paa Grund af flere med dens Dyrkning forbundne Misligheder er samme stærk i Aftagen hvor der er fide og svære Jorder.

Det danske Byg er fortrinligt, og overgaaer i Reglen i Vægt det østersøeiske Byg, og det er derfor ogsaa meget søgt, og indtager ogsaa den første Plads i vor Kornudførsel. Danskt Byg af bedste Slags veier paa Øerne 112—114 Pd. hollandskt (224—228 Pd. danskt), og i Jylland c. 100 Pd. hollandskt.

Prisen paa Byg i Decenniet 1831 – 1840 har for gode Kjøbmandsvare, solgte i Partier i Hovedstaden, og efter Capitelstaxten for Sjellands Stift været

Aar.	Gjennemsnitspriis.	Laveste.	Høieste.	Capitelstaxt for Sjellands Stift.
1831	4 Rbd. 24 ß	2 Rbd. 48 ß	5 Rbd. 80 ß	3 Rbd. 54 ß
1832	3 — 44 —	2 — 16 —	4 — 32 —	2 — 50 —
1833	2 — 8 —	1 — 60 —	2 — 48 —	1 — 85 —
1834	2 — 11 —	1 — 48 —	2 — 72 —	2 — 82 —
1835	3 — 2 —	2 — 32 —	3 — 72 —	3 — 35 —
1836	3 — 28 —	2 — 80 —	4 — 72 —	3 — 17 —
1837	3 — 20 —	2 — 72 —	4 — „ —	2 — 79 —
1838	3 — 67 —	2 — 72 —	5 — „ —	3 — 31 —
1839	3 — 92 —	3 — „ —	4 — 72 —	3 — 42 —
1840	3 — 44 —	2 — „ —	4 — 24 —	2 — 88 —

Capitelstarten for Sjellands Stift for Aaret 1841 var 3 Rbd. 14 ß., for 1842 3 Rbd. 7 ß., for 1843 3 Rbd. 39 ß., og for 1844 3 Rbd. 25 ß.*).

Havre.

Den danske Stats eget Forbrug af Havre anslaaes til c. 4,000,000 Tdr., (2,400,000 Tdr. i Kongeriget og 1,600,000 Tdr. i Hertugdømmerne), og den i Aftagen værende Udførsels Overskud over Indførslen kan nu anslaaes til c. 250,000 Tdr., hvoraf Kongeriget i Almindelighed leverer de ⅗ Dele og Hertugdømmerne de ⅖ Dele. (Jfr. det, som i Afsnittet om den danske Stats Handel er anført om vor Havreudførsel, der indtager den tredie Plads i vor hele Kornudførsel).

Havren er den Sædart, af hvilken der her i Landet produceres det største Antal Tønder, og dens Dyrkning er især betydelig i Jylland, hvor den i Aaret 1837 udgjorde 42 pCt. af den hele Høst, (i Viborg Amt endog 51¼). Paa Langeland udgjorde Havreavlen i Aaret 1837 34 pCt., i Fyen og paa Bornholm 31, i Sjelland 28, paa Falster 20, paa Lolland 19 og paa Møen 17 pCt., og i hele Kongeriget 33⁹⁵ pCt. af den hele Sædavl. Paa god Jord ansees 12 Fold som et meget godt Udbytte, og det almindelige er 7 til 8, og i Jylland 4 til 5 Fold.

Bonderne dyrke meest den smalkornede, spidse, saakaldte gammel danske Havre. Derimod indføres aarligen til Brug paa Herregaardene i de frugtbarere Egne en Deel storkjærnet og langstraaet hvid Havre fra England og Meklenborg til at forny Saasæden med, (hvortil ogsaa den saakaldte Provsti-Havre meget bruges), i det Man nemlig i den nyere Tid er kommen til den Erkjendelse, at Ombytning af Havresæden mær-

*) Gjennemsnittet af alle Landets Capitalstarter paa Byg for Decenniet 1821—1830 er 2 Rbd. 24 ß., og for Decenniet 1831—1840 incl., 2 Rbd. 79 ß.

keligen bidrager til en forøget Avl; og forsøgsviis ere mangfoldige forskjellige fremmede Arter Havre blevne dyrkede hist og her. — Om den hvide Havre fra Thy, af hvilken der i ældre Dage var stor Udførsel til Norge og England, siger Prof. Begtrup i eet af hans Skrifter, at det er den bedste Havre i Danmark, stor, vægtig, reen og særdeles god til Gryn; men siden Begtrup skrev dette er den udartet, bleven mere guul, langagtig, tykskallet og mindre vægtig. Paa enkelte Steder i Thisted Amt, for Exempel i Hundborg, haves den imidlertid dog endnu saaledes at den svarer til sin gamle Berømmelse.

Dansk Havre af bedste Slags veier circa 80 Pd. hollandsk (16[illegible] Pd. dansk); og i Jylland circa 72 Pd. hollandsk.

Prisen paa denne Kornsort har i Decenniet 1831—1840 for gode Kjøbmandsvare, solgte i Partier i Hovedstaden, og efter Capitelstaxten for Sjellands Stift, været

Aar.	Gjennemsnitspriis.	Laveste.	Høieste.	Capitelstaxt for Sjellands Stift.
1831	2 Rbd. 50 ß	1 Rbd. 64 ß	3 Rbd. 16 ß	2 Rbd.
1832	2 — 4 —	1 — 48 —	2 — 32 —	1 — 73 ß
1833	1 — 66 —	1 — 32 —	2 — „ —	1 — 44 —
1834	1 — 70 —	1 — 32 —	2 — 16 —	2 — 5 —
1835	2 — 12 —	1 — 80 —	2 — 48 —	2 — 9 —
1836	2 — 24 —	1 — 32 —	3 — „ —	2 — 21 —
1837	2 — 56 —	1 — 88 —	3 — „ —	2 — 4 —
1838	2 — 57 —	2 — „ —	3 — 8 —	2 — 29 —
1839	3 — „ —	2 — 56 —	3 — 48 —	2 — 53 —
1840	3 — 16 —	2 — 32 —	4 — „ —	2 — 31 —

Capitelstaxten for Sjellands Stift for Aaret 1841 var 2 Rbd. 5 ß., for Aaret 1842 2 Rbd. 36 ß., for Aaret 1843 2 Rbd. 15 ß., og for 1844 2 Rbd. 24 ß.*).

*) Gjennemsnittet af hele Landets Capitelstaxter paa Havre var for De-

Ærter.

Af Ærter antages Kongeriget Danmark at forbruge c. 400,000 Tdr. Udførslen af denne Sædart er i Tiltagen, men den er dog endnu kun mindre betydelig, og kan ikke anslaaes til mere end c. 50,000 Tdr., som næsten alene komme fra Kongeriget. (Jfr. hvad i Afsnittet om den danske Stats Handel er anført om Udførslen af Ærter). — Ærter og anden Bælgsæd udgjorde i Aaret 1837: i hele Kongeriget 6^{29} pCt., paa Møen henved 20 pCt. af hele Høsten, paa Falster 18 pCt., paa Bornholm 13, paa Lolland 11, i Sjelland 10½ (i Præstø Amt 14), paa Langeland og i Fyen 3 til 4, og i hele Jylland 2 pCt., men i Aarhuus og Thisted Amter 6 pCt.

I Hertugdømmerne er, naar Provstiet og Femern undtages, Ærters Dyrkning kun lidet almindelig.

Paa god Jord ansees 8 Fold for et meget godt Udbytte af denne Sædart. — Capitelstarten for Ærter, der kun sættes i Lollands og Falsters Stift, og siden kgl. Resol. af 5te Octbr. 1840 for Møen, har efter et Gjennemsnit af Decenniet 1831—1840 været, for hvide Ærter 3 Rbd. 60 ß., og for graa Ærter 3 Rbd. 15 ß. pr. Td.*). I Aarene

		for hvide Ærter				for graa Ærter			
1841	var Capitelstarten **)	5	Rbd.	26	ß.	4	Rbd.	61	ß.
1842	— —	3	—	53	—	3	—	36	—
1843	— —	3	—	46⅔	—	3	—	17	—
1844	— —	3	—	47⅔	—	3	—	26⅓	—

---

cenniet 1821—1830 1 Rbd. 56 ß., og for Decenniet 1831—1840 incl., 1 Rbd. 86 ß.

*) Gjennemsnittet af Capitelstarterne for Decenniet 1821—1830 er: for hvide Ærter 3 Rbd. 11 ß., og for graa Ærter 2 Rbd. 91 ß.

**) Jfr. Noten * Side 158.

Boghvede.

Denne østerlandske Plante dyrkes her i Landet i Reglen kun paa magre Jorder, og saagodtsom slet ikke i Sjelland, Lolland, Falster og de mindre Øer; og i Jylland og Fyen udgjør dens Dyrkning kun et Par Procent af den hele Sædeavl. Meest udbredt er dens Dyrkning i Ribe Amt, hvor den udgjør omtrent 10 pCt., og i Veile og Skanderborg Amter hvor den udgjør c. 5 Procent af den hele Sædavl. I Hertugdømmerne er dens Dyrkning derimod noget mere udbredt. Kongeriget Danmarks hele Forbrug af Boghvede kan anslaaes til 110,000 Tdr., og hele den danske Stats Udførsel af denne Artikel kan anslaaes til 30 til 40,000 Tdr., der næsten alene komme fra Hertugdømmerne, hvor den imidlertid saagodtsom slet ikke dyrkes i Marskegnene, men desto mere i Midten af Landet.

I Fyen giver Boghveden i Almindelighed 7 til 8, og i Jylland 4—5 Fold. I Hertugdømmerne har Man i Reglen langt flere Fold af denne Plante, for hvilken en i Qvantiteten meget afvexlende Afgrøde er charakteristisk. Vor Boghvede har omtrent samme Vægt som vort Byg.

I Ribe, Veile og Ringkjøbing Amter sættes Capitelstaxt paa Boghvede. Gjennemsnittet af disse tre Capitelstaxter var

i Aaret	1840	3 Rbd.	52 ß.	
- —	1841	3 —	86 -	
- —	1842	4 —	9 -	
- —	1843	3 —	1 -	
- —	1844	2 —	71 -	

I Aarhuus Stift sættes Capitelstaxt paa Boghvedegryn, men ikke paa Boghvede.

Kartofler.

Den danske Stats Kartoffel-Production er ikke længere ubetydelig, og den er heldigviis i god Fremgang. I Aaret

1837 beløb Kongeriget Danmarks Forbrug efter en lav Ansættelse sig til 1,600,000 Tdr.; og da Man dengang ikke, saaledes som nu, anvendte Kartofler til Brændeviinsbrænden, og saagodtsom slet ikke brugte dem til Føde for Kreaturerne, saa er Forbruget af samme for Øieblikket vistnok ikke lidet større. Udførslen fra hele den danske Stat har efter et Gjennemsnit af de 5 Aar 1836—1840 incl. været 219,883 Tdr., hvoraf 41,377 fra Kongeriget, og 178,506 fra Hertugdømmerne.

Sjelland er den Provinds, hvor Kartoffelavlen er meest udbredt, og den udgjorde sammesteds i Aaret 1837 28 pCt. af den hele Høst, ja i Frederiksborg Amt endogsaa 44 pCt. Paa Langeland udgjorde denne Avl samme Aar 25, paa Bornholm 21, i Jylland 15, paa Møen 10, i Fyen og paa Lolland 8, paa Falster 6½ og i hele Kongeriget 18½ Procent af den hele Høst. I Jyllands Vesteregne er Kartoffelavlen kun lidet udbredt, men i Østeregnene har den derimod god Fremgang, især i Randers Amt. Som det almindelige Udbytte kan 8 til 10 Fold ansees, og Prisen paa en Td. Kartofler har i de senere Aar svævet om 5 Mk. eller 1 Rbd. — De fleste Steder i Landet er Man for lidet vant til at spise Kartofler, og med at anvende dem til Føde for Kreaturerne er Man i Almindelighed endnu længere tilbage. Imidlertid er Man dog rundt omkring i Landet i Fremgang i begge Henseender. Hvad der paa mangfoldige Steder fornemmelig er til Hinder for at drive Kartoffelavlen i det Store, er Manglen paa Menneskehænder til at faae dem op af Jorden. Det almindelige er at give Optagerne hver 8de eller 9de, og i vanskelige og slette Aar hver 7de Skjeppe; men skjøndt dette er en forholdsviis god Betaling, og skjøndt det er et Arbeide, som baade gamle Folk og Børn kunne paatage sig, har Man paa mange store Godser dog ondt nok for at faae det udført.

Raps.

Rapsavlen har i de to sidste Decennier spilt en vigtig Rolle i Dernes Jordbrug, og har især været udbredt paa Langeland og Fyen, hvor næsten enhver Bonde i den senere Tid har avlet Raps og hvor denne Plantes heldige Dyrkning har frembragt megen Velstand*), saavel ved den betydelige Indtægt den har givet dem, som ved at mangfoldige Bønder, der saae hvad Rapsavlen kunde indbringe, derved fik Kraft til at overvinde deres Træghed og deres Ulyst til Mergling, Brakning og Markfred, som ere nødvendige Betingelser for denne Plantes Dyrkning**). Paa disse to Øer lader det ogsaa til at Rapsavlen vil holde sig; men paa de øvrige Øer og i Hertugdømmerne er der mangfoldige Landmænd, der atter ere ophørte med dens Dyrkning, fordi samme, paa Grund af ødelæggende Insekter, til hvis Udryddelse Man hidtil ikke har kunnet finde noget Middel, er blevet altfor mislig. Foruden hvad der forbruges i Landet selv, (hvad imidlertid ikke er betydeligt og neppe i Kongeriget og Hertugdømmerne tilsammen beløber sig til mere end circa 50,000 Tdr.), udføres der circa

*) Mangen Bonde i det Sydlige af Fyen tager i et heldigt Aar 600—1000 Rbd. ind for Raps.

**) I Baag Herred i Fyen blev Rapsavlen udbredt paa følgende Maade. Forpagteren paa Godset Frederiksgave havde gjort det til en Betingelse for at laane en Bonde en Sum Penge, at han vilde foreskrive ham, hvorledes han skulde dyrke sin Jord, og han paalagde ham i Overeensstemmelse hermed at dyrke Raps. Naboerne trøstede vel Bonden med, „at naar han skulde dyrke denne Banqverutsurt, saa var det ude med ham“; men da de senere en Dag Hovlauget var samlet saae Forpagteren betale Bonden 1300 Rbd. for den Raps han strax det første Aar havde høstet, virkede dette med en magisk Kraft, og Rapsavlen udbredte sig inden kort Tid over den hele Egn.

240,000 Tdr. aarlig, af hvilke de ⅝ Dele falde paa Hertugdømmerne og kun de ⅜ Dele paa Kongeriget. — Dansk Raps staaer i Priis paa fremmede Steder lige med den fra andre Lande, og Prisen i Hovedstaden har i de senere Aar svævet om 9 Rbd. Om sædvanlige Fold kan der ingen Tale være ved en Plante, hvis Dyrkning er saamegen Hazard underkastet, som denne. Under særdeles heldige Forhold har Man havt Exempel paa 20 til 22 Forhold, medens det desværre tillige ingenlunde hører til Sjeldenhederne at Opværten maa nedpløies som aldeles mislykket. Ti Fold vil i Almindelighed blive anseet som et meget godt Udbytte. Naar Man ordner Kongerigets Provindser efter den Udbredelse som Rapsdyrkningen har havt i samme, danne de følgende Række: Langeland, Møen, Fyen, Lolland, Sjelland, Falster, Jylland og Bornholm. I Jylland er Veile, Aarhuus, Skanderborg og Randers Amter de, som have meest Rapsdyrkning. I Hertugdømmerne dyrkes Rapsen især i Provstiet og i Marskegnene, i hvilke sidstnævnte den paa flere Steder spiller en saa vigtig Rolle, at den fortrinsviis kaldes for „die Saat". I Kongeriget dyrkes kun den almindelige Vinterraps (Brasica Napus oleifera), eller naar denne slaaer Feil og maa nedpløies, Sommerraps (Aveel), der giver mindre Udbytte paa Arealet, og slettere Olieudbytte. I Hertugdømmet Holsten dyrkes derimod paa mange Steder Rübsen (Brasica rapa oleifera), som vel er mindre i Stengel og Kjærne, og altsaa ei saa lønnende, men mindre udsat for Insekter, ligesom den ogsaa kan saaes sildigere og altsaa paa Jord, hvor den almindelige Raps er bleven bortædt om Efteraaret, hvortil kommer at den skal voxe bedre end Rapsen paa raae og mindre kraftige Jorder og blive tidligere moden, hvorfor den paa store Gaarde i Holsten

ofte bliver anvendt tilligemed den almindelige Raps for at dele Høstarbeidet.

Hør.

Skjøndt Høravlen baade i Almindelighed lykkes godt hvor den drives, og betaler sig særdeles godt, (og navnlig meget bedre end Rapsavl), frembringer den danske Stat endnu ikke mere end noget over Halvdelen af sit Forbrug af denne Sædart. Her indføres nemlig aarlig c. 2 Millioner Pd. Hør, (næsten alt i uheglet Tilstand), foruden c. 1 Million Pd. Lærred og Garn, medens vor hele aarlige Produktion kun kan anslaaes til 3½ Millioner Pd., hvoraf de ⅚ Dele falde paa Kongeriget, og ⅙ Deel paa Hertugdømmerne, hvor Høravlen er endnu længere tilbage end i Kongeriget. — Høravlen drives meest af de mindre Jordbrugere, som dyrke et Par Skjepper af denne Plante til deres eget Brug, og dette har især sin Grund i at disse bedre kunne undvære den betydelige Arbeidskraft som Hørrens Behandling udfordrer, og i at selve Behandlingsmaaden ikke behøver at være saa omhyggelig eller kunstmæssig ved et Produkt, der ikke skal være Handelsvare, men er bestemt til at forarbeides ved Huusflid; og de enkelte større Gaarde, som give sig af med denne Avl, anvende sjeldent mere end 20 til 30 Tdr. Land hertil. Folk, som leve af at kjøbe den raa Hør paa Marken og derpaa at tilberede den til Handelsvare, eller som leie velberedet Jord paa et Aar og derpaa anvende samme til Høravl, findes her ikke. Af Hørtilberedningsanstalter haves kun nogle enkelte, og paa kyndige Folk til at lede samtlige Hørtilberedningsprocesser og paa de til samme fornødne Apparater og Indretninger haves stor Mangel, og dette er Grunden til at Høravlen er saa lidet udbredt her i Landet. Til forskjellig Tid er der derfor ogsaa bleven gjort en Deel til Afhjelpelsen af denne Mangel baade

fra Regjeringens Side og af Private, og den omhandlede Avl er derfor ogsaa i Tiltagen*).

Naar Man ordner Kongeriget Danmarks forskjellige Provindser efter den Udbredelse Hørrens Dyrkning har fundet i samme, danne de netop den samme Række som Man faaer naar Man ordner dem efter den Udbredelse Rapsavlen har fundet i samme, nemlig: Langeland, Møen, Fyen (især paa Sletten), Lolland, Sjelland, Falster, Jylland og Bornholm. I Jylland er Veile, Aarhuus, Skanderborg og Randers Amter de, i hvilke Høravlen er meest udbredt. I Hertugdømmerne udmærker Provstiet, og Landsbyen Loit i Apenrade Amt sig ved Høravl. — Det i Frdg. 14de Aug. 1741 indeholdte Lovbud, at en vis Deel af Kjøbstedjorderne aarlig skulde besaaes med Hamp eller Hørfrø eller bruges til Tobaksplantager, overholdes ikke, og paa samtlige danske Kjøbstedjorder blev i Aaret 1837 kun avlet 270 Tdr. Hørfrø og 1600 Lpd. uheglet Hør.

Humle.

Af Humle frembringer den danske Stat ikke engang saa meget som den forbruger. Til Kongeriget indføres nemlig

---

*) Den bekjendteste Hørtilberedningsanstalt i den danske Stat er Lykkensfæde i Hillersløv Sogn Svendborg Amt, som Regjeringen lod oprette i Aaret 1793, og som næsten i 40 Aar blev bestyret af afdøde Dannebrogsmand Schroll, der i 9 Aar havde arbeidet ved Høravlen i Tydskland, Holland, Flandern og Skotland. Der har bestandig været 10—14 Lærlinge, der ere frie for Krigstjeneste, paa dette Institut, som naar de vare udlærte have ifølge Resol. af 5te Marts 1800 faaet 100 Rbd. til Anskaffelsen af Redskaber og Sædfrø, og i Reglen en aarlig Gratification af 20—30 Rbd. saalænge de dyrkede i det mindste 1 Td. Land med Hør efter Institutets Methode; og det er til denne Anstalt at Høravlens Udbredelse i Fyen fornemmelig skyldes. — Ogsaa Procurator Rasmussens Hørtilberedningsanstalt paa Langeland fortjener her at nævnes.

aarlig c. 120,000 Pd., hvilket antages at være omtrent ⅓ Deel af hvad der forbruges sammesteds. Meest udbredt er Humleavlen i Fyen, og dernæst paa Langeland, Møen, Lolland og Falster. I alle Kongerigets øvrige Provindser spiller Humlens Dyrkning kun en aldeles ubetydelig Rolle, og i Hertugdømmerne, navnlig i Holsteen, er det endogsaa gaaet betydelig tilbage med Humleavlen. — I Fyen har Humleavlen fornemmelig hjemme i Vends Herred, det Sydlige af Skovby Herred og det Sydlige af Baag Herred. Den østlige Deel af Vends Herred kaldes for Humle-Egnen, i hvilken Brænderup og Harrendrup Pastorater danne Kjærnen. Her har enhver Gaardmand og Huusmand sin Humlehave paa 2 Skpr. indtil 1½ Td. Land, og Humleavlen er her en vigtig Indtægtskilde. — Den her i Landet avlede Humle er i Reglen 30—50 Procent billigere end den fra Udlandet indførte, som er langt bedre behandlet og især deles hed tørret paa en hensigtsmæssigere Maade, og Fordelen ved denne Avl, og derved dens Udbredelse, vilde tiltage betydeligt, naar det blev mere almindeligt at underkaste Humlen den Behandling, som den maa have for at blive god Handelsvare. Prisen paa dansk Humle varierer mellem 3—5 Rbd. pr. Lpd., skjøndt det ikke mangler paa Exempler paa at den baade har været høiere og lavere.

Al anden Dyrkning af Handelsplanter, saasom Hamp*), Tobak**), Kommen***), Sennop o. a. d., er saa ubetydelig, at der ikke er Anledning til her at dvæle ved samme.

*) Rendsborg Amt er den Egn i den danske Stat, som har meest Hampavl.

**) Kun 3 af de danske Kjøbstæder have Tobaksavl, nemlig Fredericia, som i Aaret 1837 avlede 7784 Lpd., Horsens (1068 Lpd.), og Randers (438 Lpd.)

***) Kommenavl drives især paa Øen Strynø. Ogsaa paa Thorsenge avles megen Kommen.

E. Om forskjellige Forhold, der staae i nøie Forbindelse med Agerdyrkningen.

1) **Om Udskiftningsvæsenet.** Det fordærvelige Jordfællesskab, som tidligere fandt Sted overalt her i Landet, og med hvilket Man i saa mange andre Lande endnu ligger i Kamp, var allerede mod Slutningen af forrige Aarhundrede, takket være Anordningerne af 23de April 1781 og 15de Juni 1792, forstørstedelen ophævet*), og da Man i Aaret 1837 undersøgte, hvor stor en Deel af Kongeriget Danmark der endnu laae i Fællesskab, fik Man til Resultat, at kun 64,100 Tdr. Land, eller henved 1 Procent af Danmarks hele Areal, var uudskiftet, nemlig

	Af Kjøbstedjorderne.			I Landdistrikterne.		
Ager og Eng..........	4997	Tdr.	Land.	11,073½	Tdr.	Land.
Overdrev...............	18,209½	—	—	23,946½	—	— **)
Skov...................	852	—	—	3430½	—	—
Mose...................	1406	—	—	5185	—	—

Men er end Udskiftningen tilendebragt saagodtsom for hele Landets Vedkommende, saa er det dog paa de fleste Steder langtfra at den er udført saaledes, som Man maatte ønske det, og saaledes, at den kan frembringe hele den tilsigtede Nytte, hvilket er Landet til et uberegneligt Tab, da en god Udskiftning er Grundvolden for et velordnet og rationelt Agerbrug.

---

*) Det af alle Landets Sogne, i hvilket der for Øieblikket er meest uudskiftet Agerland, er Fars Sogn, i hvilket c. 2000 Tdr. Land ligge i fuldkomment Fællesskab, saa at der er Bønder sammesteds, der have Jord paa mere end 80 Steder, hvortil Grunden er, at Bønderne frygte for at de ved en Udskiftning skulde faae mindre af den Jord, hvorunder Farskalkstenen ligger.

**) Heraf 7960 Tdr. i Hjørring Amt.

I Begyndelsen af Udskiftningsperioden, mod Slutningen af Frederik den 5tes Regjering, savnede Man vel dulige og erfarne Landmaalere og Landinspekteurer; men denne Mangel blev snart afhjulpen, og har kun for en ringere Deel været Aarsag i det heromhandlede Onde. Hovedgrunden til samme er at Bønderne, især overalt hvor der var Selveiere, ikke kunde blive enige i de Foranstaltninger, som vare nødvendige naar Udskiftningen skulde skee paa en hensigtsmæssig Maade, navnlig i Udflytning og i Lodskjellenes Bestemmelse med Hensyn til Veie, Vandgrøfter, Hegn o. a. d., især fordi Enhver frygtede for ved denne Leilighed at komme til at tabe Noget; og Landinspekteurerne, (paa hvem Man hyppigen har kastet en uretfærdig Dadel), vare nødte til at rette sig efter Lodseierne, som vare berettigede til at lade Delingen udføre saaledes som de kunde enes derom. Flytte ud, og paa Udmarken i et større og velarronderet Stykke Agerland tage Erstatning for den frugtbarere, nærmere ved Landsbyen liggende Jord Man mistede, vilde Ingen. Deels havde kun Faa Evne til at bestride de hermed forbundne Omkostninger, som paa Selveiergodset saagodtsom ene maatte udredes af Bonden, og Alle skyede naturligviis den hermed forbundne Uleilighed og Besværlighed; deels kjendte Man dengang endnu kun lidt til det herlige Middel, som Man i Merglingen har til at faae raae Jorder i Kraft, og Man frygtede derfor for at ombytte et mindre Areal dyrket Jord, hvis Produktionsevne Man kjendte, med et større Areal Udmarksjord, som saagodtsom aldrig havde været gjødet;*) og endelig fremkaldte den alle Mennesker af

---

*) Bondens Ulyst til at udflytte, hvilken mangfoldige Forfattere omtale som en kortsynet Stivsindethed, synes at være velbegrundet; thi et større Areal raa Jord kan kun være en passende Erstatning for

Naturen indpodede Lyst til selskabelig Forening naturligviis Ulyst til at flytte ud fra Landsbyen, ligesom Man ogsaa nødig vilde fjernes langt fra samme for Børnenes Skyld, som dagligen skulde besøge Skolen; og til at byde den, der vilde udflytte, saadanne Fordele, at der herved kunde fremkaldes Lyst hertil, var Man ikke villig af Mangel paa klar Indsigt i Sagens Vigtighed og paa Grund af kortsynet Ulyst til Opoffrelser, som ikke strax kunde ventes erstattede. Naar saaledes Ingen eller kun et Par Enkelte vilde flytte ud, og naar Enhver vilde have sin Deel af Indmarken, Udmarken, Eng, Tørvemose og Hede, hvis saadan fandtes, da var Udskiftningen, der allerede i og for sig er en høist vanskelig Sag, ikke let at udføre. Hvor Gaardene laae i en Klynge løste Man i Almindelighed Opgaven ved den saakaldte Stjerneudskiftning, saaledes at Byens Jorder, (af hvilke Indmarken eller den bedre, længe dyrkede og gjødede Jord i Reglen laae i en Cirkel omkring Byen, medens Udmarken i Almindelighed dannede en bred Ring uden om samme, hvilken Heden, hvor saadan fandtes, atter i Reglen omsluttede), blev deelt i lutter smalle, langstdede Triangler eller Kiler, som alle med Spidsen vendte ind mod Landsbyen. Hvor Byerne derimod vare mere langtstrakte, eller hvor Gaardene laae i en Række, deelte Man i Almindelighed Byens Jorder i lange smalle Strimler, hvorved Lodderne fik en i Forhold til deres ringe Brede aldeles uforholdsmæssig og al Indhegning i høieste Grad besværliggjørende Længde, der stundom beløb sig til ¼ til ½ Miil. Eng og Tørvemose blev deelt i lige saa mange Dele, som der var Lodtagere. — Skjøndt

---

et mindre Areal dyrket Jord for den, som har behørig Driftscapital og landoeconomisk Kundskab; men Bonden savnede dengang i Reglen begge Dele.

Agerlodderne ved disse Udskiftningsmaader fik en uheldig Figur, var der dog den Fordeel ved samme at Bonden fik Agerjorden samlet paa eet Sted. Værre var det naar Udmarken ikke omsluttede Indmarken, men Indmark, Udmark, Hede, Eng og Torvemose laae hver for sig, thi i saa Fald fik Bonden sin Jord paa 4 til 5 forskjellige Steder; og allerværst var det naar de forskjellige Marker var af meget forskjellig Beskaffenhed, og Enhver med Stivsindethed paastod at ville have en Deel af hver af de forskjellige Slags; thi da fik Bonden sin Jord paa 8—12 forskjellige, ofte langt fra hverandre liggende Steder. Huusmændene, (af hvilke der dengang imidlertid kun var faa), lod Man hyppigt blive boende i Byerne, men tildeelte dem deres Jord paa Udmarkens yderste Grændse, og Beboerne af en stor Deel af de gamle Huse rundt omkring i Landet have derfor ¼—½ Miil til deres lille Jordlod, hvilket især deleshed er dem yderst byrdefuldt med Hensyn til den Ko eller de to Koer, som de i Reglen have. — Hvor Bonden har sin Jord liggende adspredt paa flere forskjellige Steder, der vil der lettelig blive viist de ved Gaarden liggende Lodder en forholdsviis for stor Opmærksomhed, medens de langt bortliggende ville blive forsømte; hans Tid spildes desuden, hans Arbeidsdyr trættes, og hans Redskaber opslides ved den megen Kjørsel frem og tilbage; naar han vil bearbeide sin Jord paa den ene Lod, maa han for at komme derhen gaae over Andres Lodder, og vil han see til sine Kreaturer eller hente dem hjem, har han hyppigt en lang Vei at gaae; og endelig vanskeliggjøres Hegning og Markfred naturligviis herved i meget høi Grad. I de Egne, hvor Udskiftningen er slettest udført vil et velordnet og rationelt Agerbrug derfor heller ikke kunne ventes almindelig udbredt forend en med tilbørlig Udflytning forbunden Omskiftning,

hvilken alt paa flere Steder er iværksat, har fundet Sted. — De i den nyere Tid foretagne Udskiftninger ere imidlertid i Almindelighed langt hensigtsmæssigere udførte end de ældre, i det Man nemlig efterhaanden som Udskiftningerne blev almindeligere fik klarere Blik for Sagens Vigtighed, og altsaa blev villigere til at gjøre Opoffrelser for at faae den vel udført, og Man kan derfor næsten opstille det som en Regel: Jo nyere en Udskiftning er, desto bedre er den. Imidlertid har dog Udskiftningerne lige til den seneste Tid lidt af den væsentlige Mangel, at der ikke har fundet det tilbørlige Antal Udflytninger Sted ved samme.

Paa Fæstegodset ere Udskiftningerne i Reglen langt bedre udførte end paa Selveiergodset, i det Godseieren og Landinspekteuren her have aftalt det Fornødne, og forestaaet Udførelsen og ledet Sagen, ligesom dygtige og velsindede Godseiere ofte have ydet Udflytterne betydelig Understøttelse saavel med Bygingsmateriale som med Penge, og herved fremmet denne Grundbetingelse for en hensigtsmæssig Udskiftning. Saaledes kan Bregentved Gods tjene til et Exempel paa en fortrinlig udført Udskiftning, og i Holbeks Amt og paa Lolland og Falster, hvor Størstedelen af Bondejorden er Fæstegods, er der ingen Grund til at klage over Udskiftningerne. Mange Herregaardes Jorder, og de fleste Udflyttergaardes ere ogsaa vel arronderede, og i Hede-Egnene og i Jyllands meget magre Egne ere Udskiftningerne ligeledes i det Hele taget vel udførte, deels fordi de i Almindelighed ere foretagne sammestedes i en senere Tid; men især fordi der i disse Egne fra Arildstid af kun har været faa større Landsbyer, hvorimod Gaardene stedse have ligget adspredte der, hvor dyrkeligt Jordsmon, Eng, Kilder o. a. d. har fremkaldt dem, saa at det kun var Heden der laae i Fællesskab.

Paa mange Steder, hvor Man tidligere har lidt meget af feilagtige Udskiftninger, have de Paagjeldende ved Salg, Kjøb og Mageskifte af Parceller søgt at raade Bod paa samme, og alt som Selveiendom udbreder sig videre vil dette end mere blive Tilfældet; men til ganske at raade Bod paa det heromhandlede for vort Agerbrug fordærvelige Onde vil dette Middel dog ikke være tilstrækkeligt.

Hvad Hertugdømmerne angaaer, da har Jordfællesskabet aldrig fundet Sted i Marsken. Paa Gesten, hvor samme derimod fra Arildstid af havde været almindeligt, begyndte Man paa at afskaffe det omtrent paa samme Tid som Man i Danmark arbeidede paa denne Sag, og under 26de Januar 1770 fik Slesvig, og under 19de Novbr. 1771 Holsteen sin Udskiftningsanordning. Til at udflytte var Man imidlertid i Hertugdømmerne lige saa uvillig som i Danmark, og Udskiftningerne blev derfor heller ikke bedre sammesteds end i Kongeriget. Ved Mageleeg har Man vel senere paa enkelte Steder søgt at raade Bod herpaa; men Frygten for at lide Tab har vanskeliggjort Anvendelsen af dette Middel.

2) **Om Udparcelleringsvæsenet.** Indtil hen mod Slutningen af forrige Aarhundrede var Udparcelleringsfriheden, i det mindste i Praxis, saagodtsom uindskrænket i Kongeriget Danmark, og først ved Pl. af 2den August 1786 (jfr. Rkmr. Pl. 26de Novbr. 1800), og senere ved Frdg. 25de Juni 1810 blev det hele Jordudstykningsvæsen sat under det Offentliges Control. Hvad disse Anordninger imidlertid fornemmelig havde for Øie var at forhindre at Parceller solgtes fra en Eiendom uden at blive ansatte til en forholdsmæssig Andeel af dens Hartkorn, og at forebygge at Bondergaardene ikke forringedes for meget ved Deling eller Frasalg af Jordlodder; og selv den seneste Udskiftningsanordning af 3die Decbr. 1819

synes ikke ved Fastsættelsen af et minimum for Størrelsen af Jord, der sælges til Bebyggelse, at have Forebyggelse af letsindig Bosættelse og af Fattigdoms Udbredelse for Øie*). — De vigtigste af de for Øieblikket gjeldende og i den nysnævnte Frdg. af 3 Decbr. 1819 indeholdte Bestemmelser angaaende Jordudstykningsvæsenet ere følgende. Naar en Hovedgaard udstykkes skal deraf stedse blive en Hovedparcel tilbage af i det mindste 60 Tdr. Land boniteret Jord til Taxten 24 (ɔ: 11¾ Td. nyt Hartkorn) for hver Rytterhest, som af Gaarden skal udredes; og ved Udstykning af en Bondegaard skal til bestandig Vedligeholdelse med Bygning og Beboer altid blive en Hovedparcel tilbage med et Tillæg af i det mindste 20 Tdr. Land boniteret Jord til Taxten 24 (ɔ: 3⅞ Td. nyt Hartkorn), og en Bondegaard, til hvilken der ikke ligger mere end 20 Tdr. Land boniteret Jord til Taxten 24, maa som Følge heraf ikke udstykkes. Enhver Parcel, der sælges fra en Eiendom, skal enten forenes med en anden tilgrændsende bebygget Eiendom, eller inden to Aar fra Udstyknings-Approbationens Datum forsynes med Bygning, og naar den er bestemt til Bebyggelse maa den i det mindste have en Størrelse af 1¼ Td. Land boniteret Areal til Taxten 24, (hvilket omtrent svarer til 3 Tdr. Land Middeljord), hvorimod Parceller, der forenes med en

---

*) Indledningen til Frdg. 3 Decbr. 1819 lyder nemlig saaledes: „Da Kongen har bragt i Erfaring, at Udstykning af Jordeiendomme i Danmark paa eet og andet Sted har bidraget til at indføre nyt Fællesskab og at gjøre Jordernes Indhegning vanskelig, samt da Eiendommenes Deling saaledes som den paa nogle Steder er skeet i meget smaa og adspredte Parceller forringer deres Kraft til at ernære deres Besiddere, og desuden let kan give Anledning til Forvirring i Matrikulen, og have uforholdsmæssig Fordeling af de offentlige Byrder til Følge, saa vil han, for at forebygge saadan Ulempe for Fremtiden, herved have anordnet Følgende for Danmark.

bebygget Eiendom, kunne være saa smaa som det skal være. Fraliggende Eng- Torve- eller Hedelodder maa uden særdeles Tilladelse fra Rentekammeret hverken deles i mindre Lodder eller særskilte afhændes til nogen, som ikke forud har Eiendom i Sognet; og enhver Udstykning skal for at være gyldig være foretagen under en Landinspekteurs Bestyrelse og have det Kongelige Rentekammers Approbation.

Af disse Bestemmelser har den, at ingen Parcel maa sælges til Bebyggelse uden at den har 1½ Td. Land boniteret Jord til Taxten 24, ikke havt megen Virkning, i det Man, især i Jylland, har omgaaet den ved Leie paa flere Hundrede Aar eller ved Arvefæste med høi Indfæstning eengang for alle og ringe aarlig Afgift, og allerede i mange Aar har Man jevnligen hørt Klager over de fordærvelige Følger af en for vidt dreven Udparcellering. Naar Man tager Hensyn til hele Landet, da kan Man imidlertid ikke med Rette sige at Udstykningsvæsenet viser sig under nogen truende Skikkelse. Jordbrugene paa under 1 Td. Hartkorn optage endnu kun noget over 5½ Procent af hele Landets Hartkorn, og naar Man fradrager de Huse, som kunne antages beboede af Haandværkere, Fiskere, Betjente og Tyende paa Hovedgaardene, samt de, (i Jylland endogsaa ikke saa faa), Huse, som have saa stort et Jordtilliggende, at de godt kunne ernære en Familie, saa bliver Antallet paa de Huusmænd, som fornemmelig skulle leve af Dagleierarbeide, en Deel mindre end Antallet paa Gaardmændene, og i mangfoldige Egne af Landet er der derfor Mangel paa Dagleiere (jfr. S. 24). Hvad Bondergaardene angaaer, da er Antallet paa de Gaarde, som have over 4 Tdr. Hartkorn, en Deel større end Antallet paa dem, som have under et saadant Jordtillæg, og hvad de store Hovedgaarde angaaer, da har der med Hensyn til disse langt fra ikke fundet

saa megen Udstykning Sted, som Man kunde ønske, i det det nemlig vistnok vilde være særdeles gavnligt for vort Agerbrug om vi fik nogle flere Gaarde paa 200—300 Tdr. Land, af hvilke vi for Øieblikket forholdsviis kun have faa*).

Paa den anden Side kan Man derimod ikke nægte at der er en Deel Egne rundt omkring i Landet, hvor Udparcelleringen har været drevet saa vidt, at den har havt meget fordærvelige Følger, og fremkaldt Overbefolkning, Næringsløshed og Armod. Nærmere Underretning om hvilke de Egne ere, med hvilke dette er Tilfældet, maa søges i topographiske Skrifter, da Lokaliteterne spille for vigtig en Rolle med Hensyn til denne Sag til at det kan nytte noget at prøve paa at ville give Læseren et Overblik over samme, eller paa at belyse den ved Tal, saaledes som Man oftere har forsøgt. Visse Industrigrene, saasom Pottemageri, Træskomageri, Uldbinderi o. a. d. have saaledes paa mange Steder fremkaldt en vidt dreven Udparcellering uden at dette har havt Fattigdom tilfølge, og det samme er Tilfældet med det betydelige Brug for Dagleierarbeide, som som der er paa mange af vore store Herregaarde, ved Fabrikker paa Landet, og i Skovegnene. Saaledes er Veile Amt, for at tage et Exempel, det af Jyllands Amter, hvor Udstykningen har grebet videst om sig, og dog ansees Veile Amt for eet af dem, som meest er gaaet frem i Velstand. Vi skulle derfor her kun gjøre tvende almindelige Bemærkninger angaaende denne Sag, nemlig den, at en saadan for vidt dreven Udparcellering kun meget sjeldent har fundet Sted i Egne, hvor der ere mange Fæstebønder, men fornemmelig i de af Selveiere beboede**),

*) En Bestyrkelse for det her angaaende Udstykningsvæsenet Anførte vil den tænksomme Læser finde i en Mængde af de S. 5—85 anførte Tal.

**) Naar Man efterseer det statistiske Tabelværks Hartkornstabeller, da skulde Man ved første Øiekast ikke tro at der havde fundet stærkere

og fornemmelig i Thisted, Ribe og Ringkjøbing Amter; samt at selv en for vidt dreven Udparcellering kan i enkelte Retninger have gavnlige Følger, saasom at en feilagtig og for Agerbruget fordærvelig Udskiftning kan ved samme blive rettet, og at megen raa og tidligere uafbenyttet Jord paa denne Maade bliver opdyrket og betydeligen forbedret.

I Hertugdømmerne maa Man med Hensyn til Udparcelleringsvæsenet skjelne mellem Marsken og Gesten. I Marskegnene har der nemlig stedse været fuldkommen Udstykningsfrihed, og det samme gjelder ligeledes om Øen Fehmern og om Størstedelen af Landskabet Bredstedt. Paa Gesten finder derimod „die Geschlossenheit der Hufen“ Sted, og Udparcelleringsfriheden er sammesteds følgende Indskrænkninger underkastet: Ingen Gaard maa nedlægges saaledes at dens Bygninger nedbrydes og dens Jord sælges i Parceller eller fordeles blandt de Omkringboende. Deles maa en Gaard nok, men dog kun i Heelgaarde og Fjerdedeelsgaarde*). Kjøberen skal bosætte sig

Udparcellering Sted paa Selveier-Godset end paa Fæstegodset, eftersom der ifølge samme kommer omtrent lige saa mange beboede Steder paa hver 1000 Tdr. Fæstegods som paa hver 1000 Tdr. Selveiergods; men deels er af dette lige Antal en langt større Deel store og en langt mindre Deel smaa Eiendomme paa Fæstegodset, end Tilfældet er paa Selveiergodset, hvorved Udstykningernes Virkning tydeligen spores; deels er en Mængde af de ved Udparcelleringen paa Selveiergodset dannede Huusmandslodder leiede eller fæstede bort, og i det statistiske Tabelværk altsaa talt med blandt Fæsteeiendommene, men ligge naturligviis i Egne, der fornemmelig ere beboede af Selveiere. Hertil kommer ogsaa, at Familiernes Antal paa en lige Mængde bebyggede Steder er større paa Selveiergodset end paa Fæstegodset, paa hvilket sidste Indsiddere ikke kunne optages uden med Godseierens Samtykke, der ikke let meddeles.

*) Undtagelsesviis kan der dog faaes Bevilling til en Deling efter Tøndetal, naar det bevises at Kjøberne eller de Paagjeldende kunne leve af Parcellerne.

paa den tilkjøbte Jord, og der maa ikke sælges Parceller af en Gaard til nogen allerede tilværende Gaard, eller Huusmandsbolig. Fra en Heelgaard maa der kun sælges 2—4, og og fra en Halvgaard 1—2 Parceller (Huusmandslodder) af en saadan Størrelse, at der paa samme kan holdes to Køer, og det kun af den længst fra Gaarden liggende Jord. Til enhver Deling af en Gaard, og ethvert Salg af Parceller fordres Rentekammerets Samtykke, og Parcellerne skulle bære deres forholdsmæssige Deel af Skatterne. Naar Een, der besidder en Fjerdedeelsgaard eller Halvgaard, ved Arv, Kjøb eller paa anden Maade kommer i Besiddelse af nok en Gaard, maa han, naar han ikke derved faaer mere end en Heelgaards Jord, sammenlægge dem og nedbryde Bygningerne paa den ene, imod at oprette et Huus med Jord til 2 Køer; men vilde der ved Sammenlægningen opstaae en større Eiendom end en Heelgaard, da skal han vedligeholde Bygningerne. Disse Bestemmelser ere vel oprindelig kun givne for Slesvig ved Frdg. 28 Juli 1784 jfr. Reskript 28 Septbr. 1785, men Praxis har dog tildeels udvidet dem til Holsteen, forsaavidt ikke særlige Statuter eller Retsfædvaner bestemme det anderledes. (Jfr. iøvrigt Patentet af 19 Decbr. 1806 for begge Hertugdømmerne.)

3) Markfred. I Fyen, og paa Langeland, Lolland, Falster og Møen haves der i det Hele taget god Markfred; Bønderne ere afvænte med at opgive Ævret, og Man finder næsten overalt sammesteds gode Hegn, ikke blot Udhegn langs med Eiendommens Grændser, hvad der ved en tilbørlig Vogtning af Qvæget burde være nok, men ogsaa Mellemhegn, i hvilken Henseende Rapsdyrkningen, som fordrer streng Markfred, har havt en meget gavnlig Indflydelse. Herregaardene udmærke sig saavel paa de nævnte Øer, som paa flere andre

Steder i Landet, hvor Indhegning ellers ikke er almindelig, ved meget solide Hegn, især deleshed Steengjerder, som stamme fra det ubestemte Hoveries Tid, i hvilken Man ødslede med den stavnsbundne Bondes Arbeidskraft. Hos Bønderne ere Steengjerder derimod ikke almindelige. Hele Lolland og Falster over, hvor der paa det Strengeste vaages over Markfreden, og hvor Man i Reglen overdriver det med Indhegninger, bestaae Bondens Hegn af Jordvolde, paa hvilke der i en Afstand af nogle Alen fra hverandre er plantet canadiske Popler, (der sammestedes kaldes for Graapiil, og som af flere Grunde maatte ønskes ombyttede med Piletræer), indenfor hvilke der er et af disses Grene flettet Vindegjerde. I Fyen afverle levende Hegn med Steengjerder og med Jordvolde med flettede Riisgjerder eller Piletræer. I Sjelland er Hegn vel temmelig almindelige, men de ere som oftest i en forfalden Tilstand, og paa de fleste Steder finder der ingen Markfred Sted blandt Bønderne, som vel fra Vaarsæden er lagt indtil Høsten vogte og tøire, og saaledes holde Fred med større Kreature, (men derimod ikke med Lam), saalænge de selv have Sæd paa Marken, men derpaa opgive Ævret og slaae deres Kreature løse, uden Hensyn til om deres Naboer have indhøstet. Paa Bornholm, og over hele Jylland, (nogle enkelte Egne paa Østkysten undtagne), høre Hegn til Undtagelserne, og Markfred kjender Man kun paa Herregaarde, og i Ribe Amt, samt i de ret øde Hede-Egne, hvor Gaardenes Jordtillæg er saa betydeligt, at Kreaturene ikke let løbe saa langt, at de komme uden for deres Eiers Territorium. Bonden er her, som overalt andensteds hvor Man fra Arildstid af har været vant til at opgive Ævret, i høieste Grad uvillig til at ophøre med denne fordærvelige Uskik, skjøndt den formeentlige Herlighed ved samme kun bestaaer i at han faaer Lov til at ødelægge Naboens Kar-

tofler og Vintersæd imod til Gjengjeld at lade sin egen ødelægge; i at det Græs, som ved ordentlig Afstøiring kunde være nok til Qvæget i et Par Maaneder, nedtrampes og overjadskes i et Par Uger; i at han maa lede flere Timer, ja halve Dage efter sine Heste, hver Gang han skal have dem fat, og i at han kommer i megen Slags Strid og Skjenderi med sine Naboer i Anledning af denne Sag; og Bondens stærke Uvillie mod Enhver der vil hindre ham i at opgive Æsvret, bevirker atter at mangfoldige, som hoiligen ønske at have Markfred, af Frygt for Ildesindedes Hevn undlade ved Hjelp af Optagningsretten (jfr. Frdg. 29 Octbr. 1794 og 14 Juli 1837) at bringe deres Naboer til at vogte eller tøire deres Kreaturer. Forskaffe sig Fred ved Hegn formaae kun Faa, skjøndt den, der vil hegne, har Ret til at fordre at hans Nabo skal opføre det Halve af Hegnet, i det slig Indhegning nemlig paa Grund af de jydske Gaardes store Omfang og paa Grund af Mangel paa godt Hegningsmateriale, er en besværlig og kostbar Sag. Markfredens Udbredelse er imidlertid en Velfærdssag for de jydske Landmænd. Det er nemlig Manglen paa Markfred, der er Aarsag i at der dyrkes saa lidt Raps i Jylland; det er af samme Grund at Kartofler og enhver anden Sæd, der ikke kan ventes moden til den Tid almindelig Rug og Byg indhøstes, saasom Hvede, Chevalier-Byg, Provstirug ꝛc. hidtil har fundet saa liden Udbredelse i Jyllands bedre Egne; og det er Manglen paa Markfred, der fornemmelig er Aarsag i den gængse Uskik at tage for megen langstraaet Sæd, idet den nemlig bringer Enhver til at sige til sig selv: Kornet beholder Du ene, men om Græsningen er Du fælles med Dine Naboer. De høie Priser, vi i de senere Aar have havt paa Jordegods, gjøre imidlertid store Reformer i det jydske Agerbrug aldeles nød-

vendige, og da disse ikke kunne udføres uden naar der finder Markfred Sted, ville de uden Tvivl inden en ikke lang Tid fremtvinge samme.

I Hertugdømmerne finder den omhandlede Ukik med Øvrets Opgivelse ikke Sted, og der holdes i det Hele taget godt paa Markfred. Naar Land Oldenborg undtages, saa er Markernes Indhegning ved tvende Grave, med en, af den fra disse opkastede Jord dannet, og med levende Hegn beplantet Jordvold i Midten, almindelig overalt paa de større Gaarde, og paa hele Østkysten ogsaa blandt Bondestanden. Disse levende Hegn („Knicken"), som i Reglen bestaae af Hassel, Avnbøg, Piil, El og Hvidtjørn, og som først efter Fællesskabets Ophævelse ere blevne ret almindelige, omhugges eengang i hver Rotation, nemlig om Foraaret i det Aar, i hvilket Marken opbrydes til Brak eller Boghvede, og Bonden erholder paa denne Maade Størstedelen af sit Brændsel. I de magre Egne midt i Hertugdømmerne ere Markerne sjeldent indhegnede, og kun i Nærheden af Boligerne er der Jordvolde eller Steengjerder, hvilke sidste ogsaa temmelig hyppigt findes paa Østkysten langs med Landeveiene, og i Nærheden af Landsbyerne, samt hvor Grunden er saa let, at Jordvolde med levende Hegn vilde glide ud.

4) **Om Tyende paa Landet.** I Kongeriget Danmark er enhver ugift Bondekarl, som er under 28 Aars Alder, forpligtet til at tage fast Tjeneste som Tyende, med mindre han som Gaardbruger, Huusmand eller af anden i Lovgivningen hjemlet Aarsag herfor er fritaget, og først efter at have fyldt sit 28de Aar er den ugifte danske Bondekarl i Reglen berettiget til at ernære sig ved Dagleie, Accordarbeide eller paa hvad anden lovlig Maade han kan finde paa, (Jfr. Pl. 16de Decbr. 1840). Bonderpigerne ere derimod forpligtede til at tage fast

Tjeneste saalænge de forblive ugifte; men Vanskeligheden ved at trække Grændsen mellem Løsgængeri og lovligt Erhverv ved Spinden, Væven og andre Huusflidsbeskjeftigelser bevirker at den omhandlede Forpligtelse ikke overholdes strengt.

Hvad Tjenestefolkenes Løn angaaer, da er denne temmelig forskjellig paa de forskjellige Steder, og Læseren vil derfor hurtigst og bedst danne sig en Forestilling om samme ved at erfare hvorledes det i saa Henseende forholder sig paa een af de større Øer, samt i een af Egnene paa den frugtbareste Deel af Jyllands Østkyst, og i anden paa Jyllands Vestkyst, og i saa Henseende er her til Exempler valgt: Fyen, Egnen omkring Horsens, og det nordlige Thy eller Egnen omkring Thisted. I Fyen, som er den af de danske Øer, paa hvilken Tyendelønnen er høiest, faaer paa Herregaardene en Avlskarl 50 til 60 Rbd. om Aaret i Løn; en Karl 32—40; en Dreng 16—18, og en Pige 18—25 Rbd. og 1 Pd. Hør saaet samt undertiden et Faar græsfat og vinterfødt. I Omegnen af Horsens er Lønnen paa Gaarde, som eies af Mænd udenfor Bondestanden, for en Avlskarl 36—40 Rbd., for en Karl 24—28 Rbd., for en Pige 16—20 Rbd. og for en Dreng 12 Rbd. I det Nordlige Thy eller Omegnen af Thisted, hvor Folkelønnen er endnu noget lavere end i de øvrige Egne paa Vestkysten, faaer en Avlskarl 20 til 24 Rbd., en Karl 12—16, en Pige 7—9 og en Dreng 5—6 Rbd. aarlig. Hos Bonden faae Tjenestefolkene Størstedelen af Landet over en stor Deel af Lønnen, (hyppigst omtrent Halvdelen, men ofte meget mere), betalt i Vare, (saasom Lærred, Vadmel, Hvergarn, Uld, et Faars og dets Afkoms Underhold, et vist Qvantum Hørfrøes Saaning), og paa anden lignende Maade, alt efter Egnens Skik og Brug og som de bedst kunne blive enige om; og som Regel kan det antages, at jo mere Huusfliden er udbredt i en

Egn, desto større en Deel af deres Løn faae Tjenestefolkene i de fremdragte Produkter, hvilket ikke altid har den bedste Indflydelse paa disses Qvalitet. I Almindelighed lægges dog ved Tyendets Antagelse en Pengeansættelse af Lønnen til Grund, og denne er da i Reglen ¼ Deel lavere end den paa de større Gaarde almindelige Løn. — I Hertugdømmerne, (hvor Tyendet hos Bondestanden ligeledes for en stor Deel lønnes med Naturalprodukter), er Lønnen noget høiere end i Jylland, men dog ikke meget, i det et stort Antal Tjenestefolk fra det Sydlige af Jylland aarligen gaae til Hertugdømmerne og tage Tjeneste sammesteds, hvorved Forholdet naturligviis udjevnes noget. Ogsaa af Dagleiere drager der hvert Aar et stort Antal til Hertugdømmerne. De fede Egne sammesteds, især Ditmarsken, kunne nemlig med deres egen Arbeidskraft knap indbjerge Halvdelen af deres Høst, og der komme derfor i Høstens Tid Tusinder af Arbeidere fra Mekklenborg, Hannover, Jylland, og de magre Egne i Hertugdømmerne, hvilke atter drage bort naar Høsten er endt.

I det Hele taget er der snarere Mangel paa Tyende end for stort et Antal af samme i den danske Stat, hvilket blandt andet ogsaa skjønnes af den Letsindighed, med hvilken Tjenestefolk opsige deres Tjeneste af de allerubetydeligste Aarsager; og den herombandlede Mangel finder mere Sted med Hensyn til Piger end med Hensyn til Karle. Et betydeligt Antal Bonderpiger foretrække nemlig at søge Erhverv ved Huusflidsarbeide for at tage fast Tjeneste, og det er derfor ogsaa i flere Egne meget almindeligt at Bonderpiger lade sig fæste for Høstens Tid, „som Høstmøer“, mod at faae ⅓, stundom endog ⅔ Deel Aars Løn, og den øvrige Deel af Aaret ernære sig ved Væven, Uldbinden, eller anden Huusflid.

Med Hensyn til Størrelsen af den gangbare Dagleie

henvises Læseren til S. 24. Den Dagleie, som sammesteds er anført, er den almindelige næsten hele Landet over, og skjøndt den vel paa Vestkysten og i Jyllands magre Egne er noget lavere, er det dog ikke betydeligt, og langtfra ikke saa meget som Man skulde troe efter den temmelig betydelige Forskjel, som der er mellem de faste Tjenestefolks Løn paa Øerne og paa Jyllands Vestkyst.

5) Landeiendommenes Priis, som i det Decennium, der fulgte paa Krigens Ende, efterhaanden sank meget betydeligt ned fra den Høide, hvortil usædvanlig høie Kornpriser og Speculationslyst mod Slutningen af forrige og Begyndelsen af dette Aarhundrede havde hævet dem, har i de sidste 15 Aar atter været i bestandig Stigen, og er i de sidste 6 Aar undergaaet en mærkelig Forhøielse.

I Almindelighed er Landeiendommenes Priis derfor ogsaa for Øieblikket dobbelt saa høi som den var for 15—20 Aar siden og 50 til 60 Procent høiere end den var for 6 Aar siden, selv om deres Værdi slet ikke i dette Tidsrum er forøget ved Culturforbedringer*), og Bøndergaardenes Priis er endogsaa steget endnu mere. I Jylland ere Landeiendommene ikke blot stegne i et endnu stærkere Forhold end paa Øerne, i det der nemlig her er Leilighed til at foretage flere indbringende Reformer; men efter sagkyndige Folks eenstemmige

*) Det vilde være meget let her at anføre en Deel Exempler paa Herregaarde, der for en Snees Aar siden ere blevne solgte for en Sum, der kun udgjør $\frac{1}{3}$ eller $\frac{1}{4}$ Deel af hvad Man nu kunde faae for dem, eller paa Bøndergaarde, som i denne Periode ere blevne solgte for $\frac{1}{10}$ Deel af deres nuværende Værdi; men det indsees let at slige enkelte Exempler Intet bevise, da mange Omstændigheder, som Man ikke kjender, kunne have havt Indflydelse i saa Henseende.

Vidnesbyrd er Eiendommenes Priis i og for sig, eller i Forhold til deres Produktionsevne, for Tiden høiere i Jylland end i Østifterne, hvilket rimeligviis har sin Grund i at de Færreste anslaae Omkostningerne ved at opdyrke raa Jord, og ved at sætte en forsømt Eiendom i god Drift, saa høie, som de i Virkeligheden ere. — Aarsagen til den heromtalte Stigen i Landeiendommenes Priis, (hvilken ogsaa, om end i en noget lavere Grad, har viist sig i Nabolandene) *), har vel for en Deel sin Grund i Folkemængdens Forøgelse, i gode Kornpriser, i den større Nationalvelstand og i at den offentlige Tillid i de forskjellige Retninger efterhaanden er bleven stærkere, og Erindringen om Krigens Tid og den ved samme foraarsagede uheldige Periode svagere; men den har dog vistnok sin Hovedgrund i det Opsving, som Agriculturen har faaet i den nyere Tid, og i det større Udbytte, som Man nu forstaaer at afvinde Jorden.

For en Tønde Hartkorn Hovedgaardstaxt kan i Kongerigets frugtbarere Egne, (Fyen undtagen, hvor Priserne paa Jordegods og Forpagtningsafgifterne omtrent ere ⅓ Deel høiere end paa de andre Øer), 1400—1600 Rbd., og i Jyllands magre Egne 800—1000 Rbd., for Øieblikket ansees som den almindelige Priis, og for en Tønde Land Hovedgaardsjord paa Øerne kan denne anslaaes til 150—200 Rbd. Den almindelige Forpagtningsafgift af god Hovedgaardsjord i Østifterne er i Overeensstemmelse hermed 6 til 7 Rbd. pr. Land. I Nærheden af de større Kjøbstæder er Prisen paa en Td. Land god Jord 250 til 350 Rbd., og Forpagtningsafgiften 10—14 Rbd. For Selveiergods,

*) I Meklenborg antages Landeiendommenes Priis i de sidste 5 til 6 Aar at være steget 30 til 40 Procent.

hvilket sjeldent kan staae ved Siden af den i flere Aarhundreder langt stærkere gjødede og bedre dyrkede Hovedgaardsjord, som desuden blandt andre Privilegier har det betydelige, at den er tiendefri, kan paa Øerne 800—1000 Rbd. pr. Td. Hartkorn, eller 100—130 Rbd. pr. Td. Land, ansees for den almindelige Priis; og en Td. Hartkorn Fæstegods kan, naar et større samlet Gods sælges, (deels paa Grund af de Indskrænkninger i Dispositionsretten, som Eieren er underkastet, deels fordi Fæstejorden hvad Culturforbedringer angaaer i Reglen staaer tilbage baade for Hovedgaardsjord og Selveiergods), end ikke for Øieblikket udbringes til en høiere Priis end 500 til 600 Rbd. pr. Td. Hartkorn. At der er mange enkelte Egne, i hvilke Jorden har en høiere eller lavere Priis end den her som den almindelige anførte, er en Selvfølge, og navnligen bevirker Bondestandens Ulyst til at forlade dens Fødeegn, at Jorden i Reglen har en høiere Priis paa de smaa Øer, og hvor der er meget Fæstegods og altsaa kun lidt i Handel og Vandel. — I Hertugdømmerne er Priserne paa Landeiendomme noget høiere end i Kongeriget, men dog ikke meget, i det Landmænd fra Slesvig og Holsteen alt i mange Aar have indfundet sig som Kjøbere og Forpagtere af danske Jordeiendomme, hvilket naturligviis har udjevnet Hertugdømmernes og Kongerigets Jordegodspriser, og fordi Priserne paa Marskjord, hvilke Man skulde troe maatte være meget høie, trykkes betydeligt ved de svære, ved Digevæsenet og de til Digernes Opførelse optagne Laan fremkaldte Communeafgifter.

§ 18.

2) Om Havedyrkningen i den danske Stat.

Den danske Stat kan med Hensyn til den Grad, i hvilken Forholdene sammesteds ere gunstige for Havedyrkning, passende

deles i tre Dele, nemlig a) Nørre-Jylland med Undtagelse af den sydøstlige Deel, b) Øerne, den sydøstlige Deel af Nørre-Jylland og det Nordlige af Slesvig, og c) Lauenburg, Holsteen og det Sydlige af Slesvig. — Naar Man undtager den sydøstlige Deel, da modnes kun de grovere Træfrugter godt i Nørre-Jylland, og skjøndt Man nok ved at skaffe tilbørligt Læ, (hvortil Man især bruger Plantninger af canadiske Popler og andre haardføre Træer), kan anlægge Haver sammesteds, om det saa er paa selve Vestkysten, saa trives dog baade Frugttræer og alle de finere Træer, som udgjøre Havernes Pryd, kun maadeligt nok naar de ere godt beskyttede mod Blæsten, og ellers slet ikke. Selv naar de have godt Læ kues Havevæxterne af Luftens Skarphed, og Norden for Aarhuus har Hovedkaalen vanskeligt ved at slutte sig fast, og mange Kjøkkenurter give ikke længere fuldmodent Frø. Paa Øerne, i det sydøstlige af Jylland og det Nordlige Slesvig lykkes sydeuropæiske Træer, saasom Kastanier, Lindetræer, Plataner, Tulipantræer o. a. dl. meget godt, og Kjøkkenurternes Frø og de almindelige Træfrugter modnes tilstrækkeligen selv hvor der ikke er Læ. I Holsteen og det sydlige Slesvig ere Forholdene endogsaa meget gunstige for Haveculturen, og selv de fineste Kjærnefrugter opnaae sammesteds i Reglen en fuldkommen Modenhed. Men skjøndt den danske Stat saaledes i det Hele taget egner sig godt for Havedyrkning, spiller samme dog kun en underordnet Rolle i vor Nationalhuusholdning. En Have betragtes her i Landet i Reglen kun som en Fornøielses- eller Luxus-Gjenstand; og medens fornemmelig de, som kun ere i Besiddelse af et lille Areal, men af megen Arbeidskraft, burde give sig af med Havedyrkning, drives samme i den danske Stat fornemmelig kun paa de større Gaarde, sjeldent af Bønderne og saagodtsom slet ikke af Huusmændene.

Ved de fleste anseligere Herregaarde er der store og smukke Haveanlæg, og i de senere for Landmanden gunstige Aar er mangen en forfalden og forgroet gammel Have atter bleven sat i god Stand, og herlige Levninger af fordums Storhed derved atter bragte frem for Dagens Lys. Som Exempler paa Herresæder, hvis Haver udmærke sig ved deres Skjønhed, kan, (foruden Slottene Frederiksberg, Charlottenlund, Bernstorf, Sorgenfri, Frederiksborg, Fredensborg, Marienlyst, Jægerspriis, Pløen, Odense, Kiel og Gottorf)*), nævnes: Ledreborg, Bregentved, og Gauno i Sjelland; Liselund og Marienborg paa Møen; Christiansholm, Hardenberg og Søholt paa Lolland, og Hvidkilde, Hindsgavl, Langensø, Ulriksholm, Søbysøgaard og Sanderumgaard i Fyen. Nogen Indtægt af Haven har Man imidlertid kun paa de færreste Steder, og i Almindelighed ansees det som et meget gunstigt Resultat naar en Have erstatter de ved samme foraarsagede Udgifter.

Hvad Bøndergaardene og Husene angaaer, da findes der vel, naar enkelte Egne i det nordlige og vestlige Jylland undtages, en saakaldet Have til ethvert Sted, men i Reglen befinder den sig kun i en maadelig Tilstand. Bonden og Huus-

*) De fire Publikum meest interesserende Slotshaver have følgende Dimensioner. Rosenborg Slotshave, som oprindelig var 1850 Fod lang og 1290 Fod bred, men senere har mistet noget over ¼ Deel af dens Areal, er nu, den offentlige Deel og den indlukkede Frugt- og Blomsterhave tilsammen, c. 1240 Fod lang og 1290 Fod bred, og den offentlige Deel af denne Have udgjør 15½ Tdr. Land. Frederiksberg Slotshave er 48 og Søndermarken er 60 Tdr. Land stor. Den egenlige Frederiksborg Slotshave indtager kun 19 Tdr. Land og Spadseregangene i „Indlukket" 10 Tdr. Land, hvorimod Fredensborg Slotshave har det betydelige Areal af 180 Tdr. Land. Om de Summer, som ere anviste til Bestridelsen af de forskjellige Slotshavers Udgifter, see Afsnittet om Statsudgifterne.

manden bekymrer sig i Almindelighed kun lidt om Havevæsenet. Til at sælge af Havens Frembringelser er det kun undtagelsesviis Leilighed, da de mindre Kjøbstæder forsyne sig selv, og da Transporten til de længere bortliggende Steder er for kostbar og mislig; og til eget Brug bryder Bonden sig kun lidt om Havesager. Hans kjæreste Mad er nemlig Grød, stegt Flesk, og drøie Meelspiser, og hertil behøver han ingen Kjøkkenurter eller Frugt. Lønnen for Plantning kommer ogsaa Bonden for seent, og hvis han er Fæster har han naturligviis ingen Lyst til at plante, da han ikke veed om Børnene ville faae Gaarden efter ham; og Bonden forstaaer sig ogsaa i det Heletaget kun sjeldent paa Plantning. I Almindelighed troer han ogsaa at hans Agerbrug ikke levner ham Tid til Havedyrkning, som efter hans Mening er noget der kun vedkommer „Qvindfolket", og de fleste Steder, hvor det er vel vedligeholdte Bonderhaver, skyldes samme ogsaa Konens eller Døttrenes Omsorg. En Bondehave er som Følge af alt det Anførte i Reglen et indhegnet fiirkantet Rum, som paa Derne i Almindelighed er et Par, og i Jylland een Skjeppe Land stort, af hvilket en Deel er anvendt til Grønkaal og Kartofler, medens Resten ligger i Græs og bruges til Blegeplads, og naar hertil føies nogle forvorede Frugttræer, og et Par med Nelder og Ukrud rigt omgivne gamle Pile- og Hyldetræer, saa er Billedet færdigt. Er Have større end her er angivet, saa bruges en Deel af den til Vikkehavre til Staldfodring, og til Humleavl. I Fyen, hvor de bedste Bonderhaver ere, findes der desuden i Reglen nogle Kjøkkenurter, saasom Gulerødder, Petersilie, Rødbeder, Løg, o. a. d. i samme, ligesom mange Bønder sammesteds ogsaa, som S. 172 omtalt, have betydelig Humleavl i deres Haver. I Jyllands nordlige og vestlige Deel, hvor Haverne er slettest, mangle Frugttræerne i den givne

Skildring; thi disse er her saa sjeldne at Man ved Ordet Frugter forstaaer Kjøkkenurter, og Benævnelsen Urtegaard, eller Kaalgaard, som Bonden saavel der, som mange andre Steder, bruger om Haverne, er derfor her meget betegnende. — Ved enkelte af de større Bondergaarde hist og her rundt omkring i Landets frugtbarere Provindser findes der dog ogsaa anseligere Haver paa indtil 3 Tdr. Land, og i en Deel Bonderhaver er der gode gamle Frugttræer, af hvilke de ældste antages at have deres Oprindelse fra det til stor Skade for vor Havedyrkning forlængst i Glemme gangne Lovbud i 3—13—18 af Chr. 5tes Danske Lov: „at enhver Bonde aarligen, imens han haver Rum til og Leiligheden er, skal i det mindste lægge 5 Humlekuler, tre Ymper Abild, Pære eller andre gode Træer, og desforuden plante 10 Pile;" hvorimod de yngre af disse Træer hidrøre fra Slutningen af forrige Aarhundrede, da flere ædelsindede store Godseiere tog sig overordentlig meget af Havedyrkning og Træplantning. Den af den tiltagne Velstand i de senere Aar fremkaldte større Sands for velindrettede Stuehuse har ogsaa indvirket paa Havedyrkningen, og undtagelsesviis kan Man paa Øerne træffe saa smukke Bonderhaver, at Mangen en Præst maatte ønske at han havde Magen dertil.

Men om de fleste Bønder end som nysanført kun bryde sig lidet om deres Have, saa er der dog flere Egne i Landet, i hvilke Havedyrkningen udgjør en Indtægtskilde, og i disse ere Haverne som oftest et Par Tønder Land større. Amagers Befolkning dyrker saaledes alle Slags Kjøkkenurter som Markværter, og forsyner ikke blot hele Hovedstaden med samme, men sender ogsaa mange Vognlæs hele Sjelland rundt. Fra det sydøstlige af Sjelland og fra Møen føres mange Syltekirsebær, Svedskeblommer, Æbler og Pærer fra Bønderhaverne til Hovedstaden, og de falsterske Bønder, for hvis Havedyrkning

det Classenske Fideicommis har virket meget, sælge ligeledes en Deel Træfrugt. I den sydlige Deel af Fyen og paa de ved samme liggende Øer have Bønderne og Huusmændene en meget god Indtægt af Salget af Træfrugt til de Skippere, som indfinde sig sammesteds for at opkjøbe den, og dette gjelder fornemmelig om Øen Thorsenge, hvor Kammerherre Niels Juel for en 90—100 Aar siden virkede med heldbringende Iver for Havedyrkning, og hvor Frugten nu ikke sjeldent er Huusmandens bedste Indtægt. Er Frugten i altfor lav Priis, saa presser Man Most af den, hvilken Man drikker istedetfor Øl; eller Man anvender den til Føde for Sviin og Køer, hvilke sidstnævnte malke godt derefter. I hele Jylland er der derimod kun nogle Egne i Veile Amt, (navnlig i Bjerge og en Deel af Hatting Herred), i hvilke Bønderne have nogen Indtægt af Salg af Frugt, som er værd at omtale. I Hertugdømmerne udmærker Provstiet, og især deleshed Sundewit og Øen Als sig ved deres Træfrugt, (især ved de saakaldte gravensteenske Æbler), og den sidstnævnte Øe har en betydelig Udførsel af samme. Marskegnene har derimod ingen Havedyrkning, og kun Øen Nordstrand, som har en Deel Frugttræer, der staae i Læ bag Digerne, er i saa Henseende en Undtagelse.

Havedyrkningen er i god Fremgang hele Landet over, hvilket for en stor Deel skyldes de forskjellige landoeconomiske Selskaber; og Handelsgartneriet i Nærheden af Hovedstaden er endogsaa i betydelig Opkomst, især Handelen med Blomster, og et ikke ringe Antal unge Mænd have i den senere Tid helliget sig denne Virksomhed. — Et i Kjøbenhavn for omtrent et Decennium siden stiftet Selskab til Haveculturens Fremme findes omtalt mod Slutningen af dette Bind.

§ 19.

Om Skovdyrkningen*).

Om Skovene i den danske Stat i Almindelighed.

Vort Fædrelands Skove have, saavel hvad deres Beskaffenhed som hvad deres Omfang angaaer, undergaaet store Forandringer i de sidste Aarhundreder.

Hvad Skovenes Beskaffenhed angaaer, da undergaaer ethvert Lands Plantebedækning væsenlige Forandringer efterhaanden som dets Civilisation skrider fremad. Medens mangfoldige Planter nemlig, enten med Flid eller tilfældigviis, indføres andenstedsfra og senere udbredes ved Saaning, Plantning og Selvsaaning, udryddes andre, eller forsvinde af sig selv fordi Betingelserne for deres Tilværelse ophøre at være tilstede; og om Skovvegetationen gjelder dette fornemmelig, da enhver vild Skov efterhaanden forsvinder ved Culturen, og lutter opelsket Skov træder i Stedet for samme. De Arter, der ikke agtes Forpleining værd, forsvinde derved lidt efter lidt, og vige Pladsen for de mere Begunstigede, og Skovene blive herved af et mere eensartet Indhold, og, hvor de locale Forhold omtrent er eens, af et indbyrdes næsten overeensstemmende Udseende. — Hvad den danske Stat angaaer, da har Bøgen og tildeels ogsaa Egen saaledes i det sidste Aarhundrede væsentligen fortrængt de øvrige Skovens Beboere, og disse to Træarter danne tilligemed Naaletræerne, som ere fremmede Gjester her i Landet, og alle fremelskede ved Saaning eller Plantning**), Hovedbestanddelen

*) Under Udarbeidelsen af dette Afsnit have Forstdocent Hansen, Chefen for Forstcontoiret, Kammerjunker Wimpfen, og Dr. Petit velvilligen meddeelt Forfatteren flere Oplysninger.

**) De Naaletræer, som findes i vore Moser, høre nemlig alle til Fortidens Skov-Vegetation. Jfr. 1ste Deel S. 163—165

i vor Skovvegetation. — Bøgen, som intetsteds groer saa stor og kraftig, som netop i den danske Stat, (fornemmelig i Holsteen, i Veile-Egnen, og paa Møen, Thorsenge, Langeland, Lolland og i det Sydvestlige af Sjelland), er ved Forstculturen bleven endnu langt mere fremherskende i vore Skove end Tilfældet tidligere har været, og for Øieblikket er den i den Grad det overveiende Hovedtræ i vor Skovvegetation, at af samtlige Træer i vore Skove nok c. de ⅘ Dele, og i de jydske Skove, som ere de her i Landet, i hvilke den findes meest ublandet, endogsaa en endnu større Deel, er Bøg. — Paa Lolland har Egen imidlertid dog nok Overvægten over Bøgen, og Egeopværten er her ogsaa frodigere end Opværten af Bøg. Paa denne Ø findes der ogsaa en Deel større alene af Eeg bestaaende Skove, hvilket ogsaa er Tilfældet paa det Kongelige Skovareal i Sjelland, af hvilket nemlig omtrent $\frac{1}{12}$ Deel er bevoxet med sluttet Eeg; men dette er ellers en Sjeldenhed, og i Hertugdømmerne, hvor Egen dog spiller en større Rolle end i Kongerigets Skove, findes der, (paa et Par enkelte Undtagelser nær, f. Ex. i Amtet Reinbek), ingen rene Egeskove, men Egen findes sammesteds, ligesom det i Kongeriget er det almindelige, spredt pletviis og enkeltviis rundt omkring i Bøgeskovene, af hvis Bestand de i Reglen endnu udgjøre c. $\frac{1}{30}$ Deel, men hvorfra de vistnok efterhaanden ville blive fortrængte. Paa Høiderygggen og Vestkysten af Jylland, Slesvig og den nordligste Deel af Holsteen findes desuden store Strækninger af Egekrat, og tildeels ogsaa af Bøgekrat, hvilke Vestenvinden og Kreaturernes Bid holde saa lave, at de sjeldent ere mere end c. 1½ Alen høie. Om disse Krat er Levninger af fordums Skove, eller ikke, hersker der forskjellige Meninger. Store Trærødder eller Stubbe findes der ikke i samme, og flere af vore sagkyndigste Forstmænd antage, at de maaskee i

1000 Aar have staaet, som de staae den Dag i Dag, og at det er Jordens Ringhed som er Aarsag i at de aldrig blive til mere end de ere. Tidligere have disse Krat aldeles ikke været afbenyttede, og det er først i den nyeste Tid at en erfaren Forstmand har fundet paa, at de, naar der hugges Rader i dem, hensigtsmæssigen kunne benyttes til at give unge Grantræer Læ saalænge til de naae en saadan Bært, at de kunne taale den skarpe Bestenvind. Naaleskovene ere alle plantede, og det aldeles overveiende i en nyere Tid. Da de betale sig særdeles godt og tage til Takke med den sletteste Jordbund, hvilken de i kort Tid forbedre ved deres Affald, udbrede de sig med stærke Skridt, og inden faa Decennier er forløbne vil Øiet paa mangfoldige Steder møde deres eensformige, dødsstille, Tungsind opvækkende Masser. Rød-Granen er det af Naaletræerne, som trives bedst og betaler sig bedst, og det er derfor ogsaa det, hvis Dyrkning er meest udbredt, hvorimod Lærketræet, som ofte hensygner, bestandig bliver sjeldnere. Af Fyrreslægten er det ikke blot den almindelige Fyr, som bruges til Plantninger, men ogsaa Weymouths-Fyr fra Nordamerika (pinus strobus), hvilken nu dog tilcultiveres langt sjeldnere end for en Snees Aar siden.

Inden Forstculturen imidlertid saaledes med Forkjerlighed antog sig Bøgens, Egens og Granens Udbredelse, dannede ikke faa af de Træarter, som vi nu kun træffe adspredte og enkeltstaaende, særskilte Skove eller større Skovpartier, og med Hensyn til flere af disse haves der endnu enkelte mindre stærkt fremtrædende Exempler derpaa, fornemmelig paa mere afsides liggende Steder og i Udkanter af Landet, hvor Forstculturen endnu ikke ret er trængt hen. Ellen findes endnu som Træ, (og som saadan naaer den paa flere Steder en almindelig Bøgs Bært), i Aalborg Stift og paa mange Ste-

der i Hertugdømmerne, hvor den findes som Strøtræ i Bøgeskovene, især paa Als, som har mange ved sin Størrelse mærkelige Elletræer at fremvise. For vore mange Mosestrækninger er dette Træ, som leverer Landet en stor Deel brugbart Ved, endnu den Dag i Dag ligesaa charakteristisk som Bøgen for vore Bakker, og det optager i Alt et betydeligt Areal, ja maaskee endogsaa et større end Egen. Birken findes i rene Bevoxninger paa Tidsvilde Distrikt, og ofte indsprængt som Strøtræ og i Grupper i Ege og Bøgeskovene. Paa Moserne findes den hyppigt, især paa Lyngmoserne, men her kun af lav og dværgeagtig Væxt. Birken har især hjemme i det nordøstlige Sjelland og i det Nordlige af Nørrejylland, hvor dette Træ og Ellen hyppigt indtager Pladsen, som mægtige Ege og Bøge før Skovødelæggelsens Øxe rammede dem, beklædte; samt i flere Egne af Hertugdømmerne, fornemmelig i Rendsborg Amt. Den smaabladede Lind, forekommer endnu i smaa Partier i Lauenburg, og ogsaa paa enkelte Steder paa Øerne, for Exempel ved Ulfshale paa Møen, og ved Lindbjerg i Nærheden af Sorø. Af Naur (acer campestris), af hvilken der findes mange Strøtræer paa Falster, Lolland, Møen og i Hertugdømmerne, er der endnu paa Egholm i Sjelland et lille samlet Parti af meget gamle Individer. Af Avnbøg, Ulm, Ask og Ahorn finder paa enkelte Steder rene Bevoxninger, men af høist ringe Udstrækning; derimod forekomme saavel disse Træer, som ogsaa, om end sjeldnere, Bævreasp, Røn, Piil, og vilde Kirsebær og Pæretræer isprængt i Skovene som Strøtræer, de sidstnævnte især i Hertugdømmerne.

Af Buskvæxterne, der stedse kun forekomme som Undervæxt i Skovene og ingensteds danne selvstændige Bevoxninger af nogen anseligere Udstrækning, er Hasselen den vigtigste og almindeligste. Den forekommer hyppigst i Egeskovene, og er især

vigtig ved dens Anvendelse til Tøndebaand, hvilken i Egnen omkring Vordingborg og Præstø danner en udbredt Huusindustri. De busklagtig voxende Pilearter og Tjørnarter forekomme ligeledes hyppigt som Underskov under Eeg, deels i Fredskovene, deels i de saakaldte Skovhaver, og levere fornemmelig Materialet til de endnu i mange Egne almindelige Riisgjerder. Næsten eiendommelige for Halvøens sydlige Deel er Christtorn *) eller Maretorn og Tornblad. Paa fugtig Jordbund forekommer især Underværk af El, forskjellige Pilearter, Tørstetræet, Brietorn og Vandhyld.

Ere Nutidens Skove end, som nys bemærket, meget forskjellige fra Fortidens hvad Bestandens Blandingsforhold angaaer, saa ere de det imidlertid dog endnu mere forsaavidt de enkelte Træers Beskaffenhed betræffer. De Kæmpetræer fra Fortiden, af hvilke der endnu for en 50 Aar siden var saa mange tilbage, forsvinde daglig mere og mere, og den kommende Generation vil finde Skovene bestaaende af høie, ranke, tynde, omtrent i lige Afstand fra hverandre staaende Træer, af hvilke de ældste Bøgetræer ere 120 Aar, og af hvilke de største holde en 2 til 3 Favne, men som tilsammen dog give et større Udbytte end hine mægtige Træer. Enkelte af vor fordums Skovvegetations Veteraner ere imidlertid dog endnu tilbage. I Hartenbergs Have findes saaledes een og i Christiansædes Skove fem mærkelige Ruiner af Kæmpe-Ege, hvis Ungdomsperiode sikkert falder i Danmarks Hedenold, og i Christiansædes Skove staaer endnu en kraftig Eeg, som holder c. 50 Favne, og flere Egetræer paa 30—40 Favne, hvilke vistnok ere fra Valdemarernes Tid. I Jægerspriis Nordskov staaer en tusindaarig Eeg, som har 25 Fod i Omkreds, og som holdes for det ældste Træ i Dan-

*) I den gamle Herres Skov paa Einsidelsborg Gods i Fyen findes der dog store Stammer af Christtorn.

mark, og paa Godserne Salzau, Preetz, Dobersdorf og Neuhaus i Holsteen findes ligeledes Egetræer, som ere mærkelige ved deres Alder og Størrelse. Ved Sobo i Svendborg Amt er der nogle overordentlig store Linde- og Bøgetræer; paa Thorsenge, som tidligere har havt enkelte Bøge paa 50 Favne, er der endnu een paa 24 Favne, og mange paa 15 til 16 Favne; og i „Buchholz" i Segeberg Amt, i „Habichthorster Gehege" i Grevskabet Ranzau, og paa Godserne Olpenitz i Slesvig, og Salzau, Quarnbeck og Dobersdorf i Holsteen, findes ligeledes Bøgetræer, som ere mærkelige ved deres Størrelse. Ved Herlufsholm er en Sølvpoppel og en Ask, der hver holde 22 Fod i Omkreds, og som tilligemed et Fyrretræ efter Sagnet skal være plantet af Skolens første Disciple, altsaa omtrent for 280 Aar siden; og den, der ønsker at see svære Elletræer, kan finde dem paa Als og paa Cancelligodset Welling sbüttel i Holsteen.

Ligesom Skovene i den danske Stat, som nysomtalt, i de sidste Aarhundreder have undergaaet store Forandringer hvad deres Beskaffenhed angaaer, saaledes har dette i en endnu høiere Grad været Tilfældet hvad deres Omfang betræffer. For Øieblikket have kun Øerne og Østkysten af Halvøen Skove, hvorimod den langt større Deel af Halvøen, der ligger Vesten for det Høiland, som danner Vandskjelslinien, er saa godt som aldeles skovløs. Saaledes har det imidlertid ikke altid været, men ogsaa denne Deel af Halvøen har, naar Hedesletterne, (men ikke de converte Heder), undtages *), efter sikkre Kjendemærker været tæt bevoxet med Skov, og endnu for et Par hundrede Aar siden var der mange af disse tilbage. Hugo Grotius, der som Flygtning opholdt sig ved den nu aldeles

*) Jfr. 1ste Deel S. 270.

skovløse Elb-Kyst, skriver om de herlige Skove sammesteds, i hvis Skygge han frydede sig. Ditmarsken mistede først i dets Krige med Holsteen og Danmark de tætte Skove, hvoraf det var bedækket, i det de krigførende Parter afbrændte de Skovstrækninger bag hvilke Fjenden søgte Beskjermelse, og endnu i Aaret 1559 var den nu ganske nøgne Ditmarsker-Hede en sammenhængende Skov, hvilken de Danske efter deres Seier lod nedhugge. Af gamle Dokumenter sees det, at der endnu henimod Slutningen af det 17de Aarhundrede har været Skove i Ringkjøbings Omegn; paa enkelte Steder af Alheden har der endnu i Mands Minde været Egeskov, og Historien har bevaret Erindringen om mange Skove i Thisted og Hjørring Amts vestlige Deel, og endnu midt i det 17de Aarhundrede var der paa Fuur og i Sallingland og Thy store Skovstrækninger, som fandt deres Undergang i Krigen 1657—1660. Til at ødelægge disse Skove, som tidligere gav Landet det i Jylland høist fornødne Læ, og hvis Bortryddelse derfor har været til uberegnelig Skade, har Vinden bidraget lige saa meget som Øxen. Kun de fra deres Opvæxt af med Vestenvindens mægtige Rasen fortrolige Grændsetræer, som under den bestandige Kamp med Blæsten have faaet langt stærkere Rødder end de mere i Læ staaende, og hvis skraat mod Vinden afskaarne Kroner danne ligesom et Tag paa Skoven, som ikke byder Vinden nogen Modstand, formaae at trodse Stormene fra Vesten*); og hvor Man derfor ved letsindig Hugst, som tidligere var saa almindelig, blotter en Skov i det vestlige Jylland for de seie, krogstammede Træer, som i Aarhundreder have været dens Værn mod Vesten-

*) Ogsaa paa Øernes Vestkyst bestaae Skovenes Yderkant mod Vesten af krogede, af Blæsten forpidskede, og for en stor Deel vantrevne Træer, hvis skraat mod Vinden afskaarne Kroner danne en skraa Flade, ad hvilken Vestenvinden ligesom kan løbe op.

vinden, vil denne inden nogle faa Aar have ødelagt hele Skoven saavel ved at udblæse Træerne, som fornemmelig ved med dens stærke, skarpe, ofte i flere Uger ustandset og uhæmmet vedvarende, Løvet ligesom svidende Aande efterhaanden at dræbe Vegetationen; og der vil af Mangel paa Læ ikke let fremvoxe andre Træer end de lave, krogede, forkrybblede og halvt nedliggende Stammer, som Man nu og da træffer paa Vestkysten og paa Hederne. Ogsaa paa Halvøens Østkyst og paa Øerne har voldsom og letsindig Hugst betydeligt fortyndet Skovmasserne, og da Frd. 27de Septbr. 1805 gjorde en Ende paa Skovødelæggelserne var her sikkert ikke halv saa meget Skov i Landet, som 50 Aar tidligere. Især var den Medfart haard, som Skovene led i Decenniet 1764—1774, i hvilket et saa overordentlig betydeligt Beløb Krongods blev solgt, og i Herregaardsslagtningsperioden fra 1784—1807, i det mange vindesyge Spekulanter, som havde kjøbt Godser for at udstykke dem, i en Hast søgte at bringe en stor Deel af Kjøbesummen tilveie ved voldsom Hugst i Skovene. I Jylland gik det imidlertid i saa Henseende langt værre til end paa Øerne; og Veile, Aalborg og Hjørring Amter vare atter de, hvor Ødelæggelsens Aand rasede stærkest. I Sjelland og Lolland, hvoraf saa stor en Deel tilhører Kronen, offentlige Stiftelser og Majorater, bleve Skovene derimod mere skaanede end andensteds i Landet. Øerne og Østkysten af Halvøen er imidlertid desuagtet endnu godt forsynet med Skove, som fornemmelig findes i Nærheden af Kysten, i det Man her paa Grund af den bedre Leilighed til Afsætning, har sat større Priis paa dem og derfor ikke ødelagt dem saa aldeles hensynsløst, som længere inde i Landet. — Paa Langeland, Lolland og Falster, og i Fyen, Slesvig og Holsteen fremtræde de tilbageværende Skove i lutter mindre Stykker, hvis Størrelse sjeldent overstiger et Par Hundrede

Tønder Land, (hvilket er meget fordeelagtigt saavel for Eieren som for Consumenterne)*), hvorimod Sjelland, Jylland og Lauenburg endnu have en Deel sammenhængende Skovpartier, blandt hvilke Skovene i det nordøstlige Sjelland, (især Gribskov og de til samme stødende Skove Vest og Syd for Esrom Sø), Skovene mellem Ry, Silkeborg og Velling i Nærheden af Himmelbjerget, Sachsenwald i Lauenburg, Torstedlunds, Rolds og Buderupholms Skove i Aalborg Amt, Partiet mellem Sorø, Slagelse og Gunderslevholm, og Skovene ved den nordlige Bred af Veilefjord, ere de største. Hvormeget Øerne i Skovrighed staae over Halvøen, selv over sammes Østkyst, sees af det S. 206 Bemærkede, og Forskjellen bliver endnu større naar Man ogsaa tager Skovenes Qvalitet i Betragtning, i det de sydlige Skove nemlig hyppigt indeslutte store ucultiverede Strækninger, og ofte ere saa forhuggede, at der kun er Birk, Ellekrat, og ganske ung Opvært tilbage, medens de fleste Skove paa Øerne staae i en herlig Grøde. — Medens den østlige Deel af Halvøen, som nysanført, endnu har en Deel Skov tilbage, er den vestlige Deel i høieste Grad blottet for samme. Marsken og Vestkysten er paa et Par ubetydelige Undtagelser nær ikke blot skovløs, men endogsaa i den Grad blottet for Træer at der i disse Egne er mange Mennesker, som døe i Oldingsalder uden nogensinde at have seet et saadant; og paa Hedestrøget, der optager Holsteens, Slesvigs og Nørrejyllands Midte, findes kun paa et Par enkelte Steder, med mange Miles Mellemrum, en lille Skovstrækning. Paa hele den vestlige Deel af Halvøen vilde det derfor være meget ønskeligt om Plantninger, (især af Rødgran, men ogsaa af Birk, Bævreasp,

*) Paa Lolland og Falster og i Amtet Trittau i Holsteen findes vel nogle større samlede Skovstrækninger; men ingen der kunne maale sig med de ovenanførte i Sjelland, Jylland og Lauenburg.

Pyramidepopler og Røn, af hvilke de fire sidstnævnte, ja selv Eeg, egne sig godt til Lavskov i disse Egne), blev noget almindeligere, og meget vilde allerede være vundet hvis Bonden opelskede det Slags levende Hegn om sin Eiendom, som ere saa almindelige paa Holsteens Østkyst. Men til at plante er Bonden Størstedelen af den danske Stat over yderst træg, og han afskræller heller Grønsværen til Brændsel, eller opbrænder hellere Halm og Gjødning, til ubodelig Skade for sit Jordbrug, end han planter et levende Gjerde, som ikke blot vilde yde ham Størstedelen af hans Brændselsforbrug, men tillige befordre Markfred, og skaffe hans Agre Læ; og naar Man undtager en Deel større Godseiere, som behandle deres Skove forstmæssigen, saa spores der paa de fleste Steder heller ikke nogen synderlig Lyst til Plantning hos Mænd udenfor Bondestanden.

Om Størrelsen af det Skovareal, som findes i den danske Stat, og om dets Fordeling.

Ved at gjøre et Overslag over hvor stort et Skovareal den danske Stat endnu har tilbage, har Forfatteren faaet til Resultat at den danske Stats Skovareal kan ansættes til 400,000 Tdr. Land, eller c. 4 Procent af Totalarealet, hvoraf

Kongeriget Danmark har		276,000 Tdr.
Øerne . .	184,000 Tdr.	
Jylland .	92,000 —	
Hertugdømmet Slesvig.		40,000 —
Hertugdømmet Holsteen		50,000 —
Hertugdømmet Lauenburg		34,000 —

Ogsaa naar Man tager Hensyn til Kongeriget Danmark alene, udgjør Skovarealet c. 4 Procent af Totalarealet; men betragter man Østifterne og Jylland hver for sig, da faaer Man til Resultat at Øerne have 184,000 Tdr. Land Skov, eller c. 8 Procent af deres Totalareal, Jylland derimod kun

92,000 Tdr. Land eller c. 2 Procent, eller, hvis Man lader den Vesten for Vandskjelslinien liggende skovløse Deel ude af Betragtningen, 6 Procent af dens hele Areal. — Lolland og Falster ere forholdsviis til Totalarealet de skovrigeste af de større Øer. Der findes nemlig paa

Sjelland . .	117,000	Tdr. Land	eller	9 pCt.	af Totalarealet
Fyen	25,000	—	—	— $4\frac{1}{2}$	— — —
Langeland . .	3,300	—	—	— $6\frac{1}{2}$	— — —
Lolland . . .	23,700	—	—	— 11	— — —
Falster . . .	6,500	—	—	— 11	— — —

Sjelland har saaledes et langt større Skovareal end Jylland, hvis Skovareal, som nysanført, er 92,000 Tdr. eller 2 pCt. af Totalarealet, og naar Man tager Hensyn til at der i Jyllands Skove hyppigt er mange store aabne Pletter, og at de fleste jydske Skove ere yderst forhuggede, saa at der i mange af dem kun er Birk, El og lidt ung Opvært tilbage, saa bliver Forskjellen endnu større.

De forskjellige Amter have følgende Skovareal*).

Kjøbenhavns Amt	13,700 Tdr.	Thisted Amt . .	180 Tdr.
Frederiksborg . .	34,000 —	Aalborg	17,000 —
Holbek	12,500 —	Viborg	10,000 —
Sorø	25,500 —	Randers	13,000 —
Præstø	34,300 —	Aarhuus	11,000 —
Bornholm . . .	2,000 —	Skanderborg . .	15,000 —
Odense	8,800 Tdr.	Veile	20,000 Tdr.
Svendborg . . .	20,000 —	Ringkjøbing . .	250 —
Maribo	33,200 —	Ribe	2,000 —
Hjørring	4,000 —		

*) For de fleste jydske Amters Vedkommende er de ovenanførte Opgivelser af Skovarealet kun et Resultat af Calcule, i det Anskuelserne om hvad der skal ansees for Skov i Jylland ere saa yderst forskjellige.

Af de 400,000 Tdr. Land Skov, der, som ovenanført, findes i den danske Stat, udgjøre de kongelige Skove omtrent ⅓ Deel, nemlig c. 135,000 Tdr., og ikke lidet over en Trediedeel naar Man tager Hensyn til Bestanden. I de tre Hertugdømmer udgjøre de kongelige Skove 74,000 Tdr., hvilket er et meget større Beløb end det, som findes i Kongeriget, der kun har 63,473 Tdr. Kongelig Skov, hvoraf henved 44,000 Tdr. ligge i Sjelland. I de tre Hertugdømmer udgjør de Kongelige Skove derfor ogsaa henved ⅝ Deel af det samlede Skovbeløb, medens de Kongelige Skove i Danmark kun optage omtrent ¼ Deel af det hele Skovareal, ja selv paa Sjelland, hvor næsten al den Kongelige Skov er beliggende, kun noget over Trediedelen af hele Dens Skovmasse.

Fordelingen af de Kongelige Skove sees af følgende Fortegnelse

Søndre Overførster District.

1ste Kjøbenhavnske Skovrider Distr.			3,740	Heraf er 12,849 Tdr. bevoxet, nemlig 1410 Tdr. med sluttet Eeg, 4883 med Bøg, 2209 med Naaletræ og 2416 med Lavskov, foruden hvad der findes i Jægersborg Dyrehave, Ermelund Skov og Charlottenlund Skov.
2det Kjøbenhavnske	—	—	4,331	
Jægerspriis	—	—	3,247	
Odsherreds	—	—	2,349	
Bornholm	—	—	1,485	
			15,152	

Nordre Overførster Distrikt.

Hirschholmske Skovrider Distr.			2,937	Heraf er 19,000 Tdr. Land bevoxet, nemlig 1,900 Tdr. med sluttet Eeg, 10,792 med Bøg, 3,640 med Naaletræ og 2,668 med Lavskov.
Frederiksborgske	—	—	3,912	
1ste Kronborgske	—	—	6,216	
2det Kronborgske	—	—	5,618	
3die Kronborgske	—	—	5,685	
Tidsvilde	—	—	2,516	
			26,884 Tdr. Land	

Petersgaards Skovrider Distr. i Bordingborg Amt	1,785	Tdr.
Hvededals og Baalse Skovr. Distr. paa Falster	1,103	—
Vestenborgs Skovrider Distrikt paa Falster	1,394	—
Baadesgaards Skovrider Distrikt paa Lolland. .	386	—
Frederiksgave og Flenstofte Skovdomaine	600	—
De Silkeborgske Skove, af hvis Areal kun Halvdelen er bevoxet	4,934	—
Buderupholms Skovdomaine	1,600	—
Velling Skov	500	—
Plantagerne paa de jydske Heder	5,685	—*)
Feldborg Plantage	3,500	—
Kongerigets Statsskove	63,473	Tdr.

Haderslev-Inspektion	. . . .	5,902	Tdr.**)
Flensborg	—	6,774	—
Gottorf	—	5,363	—
Statsskovene i Hertugd. Slesvig		18,039	Tdr.

*) Naar Tjenestejord og udyrket Hede fradrages, bliver af dette Areal kun c. 4,400 Tdr. tilbage, nemlig

Paa Al Heden,	Stendal	Plantage	548	Tdr.
	Havredal	—	[illegible]	—
	Ulvedal	—	339	—
	Frederiksdal	—	532	—
Paa Palsgaards Hede,	Palsgaard	—	1165	—
	Snabegaard	—	268	—
Paa Randbøl Hede,	Gjøddinggaard	—	386	—
	Frederikshaab	—	810	—

Ved Feldborg er reserveret et Areal til Skovcultur paa 3500 Tdr. Land, af hvilket en ikke ubetydelig Deel alt er cultiveret.

**) Tønden til 260 Roder, altsaa omtrent lig med en dansk Td. Land. Jfr. Noten S. 125.

Rendsborgske Inspektion	. . . .	c. 9,238 Tdr.
Ploenske —	. . . .	10,966 —
Stormarnske —	. . . .	6,886 —
Pinnebergske —	. . . .	c. 4,400 —

Statsskovene i Hertugd. Holsteen 31,485 Tdr.

Hertugdømmet Lauenburgs Statsskove udgjøre 52,777 calenbergske Morgen, eller c. 25,000 Tdr. Land*).

Hvad de private Skove angaaer, da ere disse i Kongeriget Danmark blevne opmaaalte ved den nye Matrikulering, og da de staae under Rentekammerets Opsyn, modtager dette aarligen fra Amtmændene Indberetninger om samme, ligesom det ogsaa oftere har ladet de private Skove i forskjellige af Landets Provindser undersøge af Forstembedsmænd. Resultaterne af den Kundskab, Man paa denne Maade har erholdt, opbevares i en Deel Protocoller, og af disse, til hvilke der velvilligen har været tilstaaet Forfatteren Adgang, ere de i det Følgende anførte Meddelelser uddragne. Men skjøndt disse saaledes ere øste af den paalideligste Kilde, som haves, maa Læserne dog ikke vente i dem at finde en fuldkommen Nøiagtighed. En saadan vilde Man ikke engang erholde om Man lod hver enkelt Eier opgive Arealet paa sin Skov. Een vilde nemlig, hvad der er det Almindeligste, regne Moser, aabne Pletter, og slide ubevoxede Strækninger med, en Anden vilde fradrage det ucultivable Areal, hvilket i Gjennemsnit kan anslaaes til $\frac{1}{8}$ Deel af det Hele; Een vilde kun opgive den Skov, der hørte til Hovedgaarden, en Anden vilde regne Fæsteskovene med, (hvorfra især mange Forskjelligheder i Opgivelser af Skovareal have deres Oprindelse); Een vilde ansee

*) 10,000 calenbergske Morgen udgjøre 4,829 Tdr. Land.

alt for Skov hvad der var bevoxet, om det saa kun var med Hassel, Tjørn, Purrer o. a. desl., en Anden vilde kun ansee det med Bøg, Eeg og Naaletræer bevoxede Areal for Skov; og Mangfoldige vilde ikke have anden Kundskab om Størrelsen af deres Skovareal, end den de havde hentet fra nogle gamle Kaart eller Skjøder. Naar nu hertil lægges at de fleste Matrikulkaart ere en Snees Aar gamle, at mange Embedsmænd have taget sig det yderlig let med de nysnævnte Indberetninger til Rentekammeret, og at Man i de fleste Tilfælde har maattet indhente sin Kundskab hos Eierne, der stundom have været interesserede i at den meddeelte Efterretning ikke var altfor nøiagtig og af hvilke Man næsten stedse faaer høiere Opgivelser end Man faaer af Forstmændene, i det de ansee meget for Skov, hvilket disse ikke betragte som saadan, saa vil det lettelig indsees at de i det Følgende anførte Opgivelser af de større Eiendommes Skovareal vel i Reglen kunne ansees som nøiagtige, men at enkelte af dem, især naar de angaae jydske Eiendomme, dog maaskee afvige 10—20 Procent fra Virkeligheden; men naar Man erindrer sig at Man slet ingen Kundskab har til Størrelsen af de private Skove i Hertugdømmerne, saa maa Man være meget tilfreds hermed, især da en fuldstændig Nøiagtighed her er af mindre Interesse, ligesom Begrebet om Skov ogsaa er saa forskjelligt, at Man i Jylland, hvor der er saa mange og saa store Krat og side med El begroede Strækninger, i mangfoldige Tilfælde, selv om Man havde den nøieste lokale Kundskab, ikke vilde kunne blive enig om et givet Skovareals Størrelse. — Efter at have fremsat denne Erindring gaae vi nu over til at omtale Kongerigets forskjellige Amter hver for sig med Hensyn til deres Skovrighed.

Kjøbenhavns Amt har et betydeligt Skovareal, nemlig 13,700 Tdr. Land, som saagodtsom alt er Fredskov, og hvoraf

5844 Tdr. er kongelig Skov. Vel forsynet med Skov er Amtet imidlertid dog ikke, idet dets Skovareal ligger i sammenhængende Strækninger imod den sydlige og vestlige Grændse, hvorved der fremkommer en skovløs Strækning, som optager den største Deel af Amtet, og i hvilken der er mange Sogne, som have flere Mile til nærmeste Skov. Saaledes er navnlig hele Egnen mellem Kjøbenhavn, Roeskilde og Kjøge skovløs, hvorfor den ogsaa kaldes for „Heden“ eller „Sletten“, og for størstedelen tillige slet forsynet med Tørvemoser, og Man seer derfor sammesteds Halm og Ærtefoder brugt til Brændsel ved Bagning og Brygning. Hvilke disse skovløse Sogne ere, og hvilke Sogne der ere de skovrigeste, kan sees af Tabellerne i 1ste Deel S. 31—34, og vi skulle derfor her kun nævne Arealet paa nogle af de Publikum meest interessérende og største Skove i Amtet, og nogle af de Herregaarde, som have meest Skov. Charlottenlunds Skov holder 146 Tdr. Land, Ordrup Krat 70 Tdr. Land, Sorgenfri Skov 50 Tdr., Frederiksdals Skove 322 Tdr., (Spurveskjul 41 Tdr., Næss Skov 46 Tdr., Hareskov 184 Tdr.), Jægersborg Hegn 768 Tdr., Jægersborg Dyrehave 2018 Tdr., hvoraf dog kun 1218 Tdr. Land er bevoxet; Søllerød Skove 168 Tdr. Land, Geel Skov 370 Tdr., hvide Overdrev i Særløse Sogn, (som tilhører Staden Kjøbenhavn, der ogsaa eier den 330 Tdr. Land store Boserup Skov i St. Jørgensbjerg Sogn), 794 Tdr. Land. Til Svenstrup Gods hører 2272, (hvoraf de 407 Tdr. i Sorø Amt), af hvilke Lammestrup og Gammerød Skov optager 514 Tdr., og Klosterskoven eller Heinede Skov 329 Tdr.); til Lethraborg Grevskab 945 Tdr.; til Lindholm 800 Tdr., hvoraf Bognæs Skov optager de 500; til Gamle-Kjøgegaard 834 Tdr., hvoraf de 753 ligge i Præstø Amt; til Aastrup 400, til Nygaard 884 og til Sonnerup 350 Tdr.

Frederiksborg Amt var, naar dets vestlige Deel undtages, endnu for et Aarhundrede siden en næsten sammenhængende Skov, hvori Byerne, og deres dengang for en stor Deel endnu skovbegroede Marker laae indesluttede; og skjøndt der senere er ryddet stærkt i samme, er dette Amt dog endnu Landets skovrigeste, og har i Alt c. 34,000 Tdr. Skov, der næsten alt er Fredskov, og, paa 1500 Tdr. Land nær, kongelig Skov. De største af disse er Gribskov, som i alt udgjør 7700 Tdr. Land (hvoraf de 5393 er bevoxet), eller naar de tilstødende Skove medregnes c. 10,000 Tdr.; Frederiksborg store Dyrehave, som holder 1731 Tdr. Land, hvoraf dog kun 1198 Tdr. er bevoxet; Jægerspriis Nordskov 1976, Horserød 1022, Ruderskov 996 og Tokkekjøb 874 Tdr. Land. — De 32,500 Tdr. Kongelig Skov, der som nys anført ligger i Frederiksborg Amt, er fordeelt paa Hirschholms-, Frederiksborg-, Tidsvilde-, Jægerspriis-, og 1ste, 2det og 3die Kronborgske Distrikter, og paa andet kjøbenhavnske Distrikt, af hvilket nemlig Halvdelen ligger i dette Amt (jfr. S. 208). — Hvormeget Fredskov hvert af Amtets Sogne har, kan sees af Tabellerne i 1ste D. S. 34—37, hvilke udvise, at hele Amtets vestlige Deel fra Arresø langs ned med Isefjorden, samt næsten hele Horns Herred, den nordostligste Deel undtagen, er skovløs.

Holbeks Amt er velforsynet med Skov, som, (naar den næsten skovløse Egn ved Kallundborg, der maa hente sit Træ næsten 3 Mile borte, undtages), er godt fordeelt, (see Tabellerne i 1ste Deel S. 37—40), og det frembringer saaledes ikke blot hvad det forbruger, men endogsaa noget derover. Skovene i dette Amt udgjøre i Alt 12,500 Tdr. Land, hvoraf noget over de ⅞ Dele er Fredskov, og kun 1821 Tdr., (nemlig det odsherredske Distrikt), Kongelig Skov. De Herregaarde, som have meest Skov ere følgende: Grevskabet Lerchenborg, som

har 1750 Tdr., Frydendal 1046. Baroniet Løvenborg 753, Birkendegaard 742, Eriksholm 530, Tølløse 426, Vedbygaard 368, Kongsdal 324 og Sæbygaard c. 300. Paa Øen Samsø er der 306 Tdr. Land Skov, som alt hører til Brattingsborg.

Sorø Amt er rigelig forsynet med Skov, og ethvert Herred kan forsyne dets Beboere saavel med Brændsel som med Gavntræ. Imidlertid ligge dog adskillige Sogne saa langt fra den nærmeste Skov, at Transporten er temmelig besværlig. Hvilke disse skovløse Sogne ere, og hvilke Sogne der har meest Skov, kan sees af Tabellerne i 1ste Deel S. 40—43. I alt har dette Amt 25,500 Tdr. Skov, hvoraf de ⅞ Deel er Fredskov, og slet Intet kongelig Skov. — Sorø Academies Skove udgjøre heraf det betydelige Areal af 6534 Tdr., hvorunder Bromme Naaleplantage paa 550 Tdr. Land og Nordruplund Skov paa 342 Tdr. Skjoldnæsholm har 2170 Tdr., Herlufsholm 2000 (hvoraf de 800 i Præstø Amt), Gunderslevholm 1900 Tdr., hvoraf de 888 høre til Hovedgaarden; Giesegaard 1675, hvoraf de 500 i Præstø Amt; Castrup 1550, Frederikslund 1300, Salto og Harrested 770, Sørup 620, Rosengaarden 470, Valdbygaard 400, Basnæs 400, Falkensteen 350, Gyldenholm 350, Førslev 300, og Corsøer Kjøbstad 213 Tdr., hvoraf dog kun 93 Tdr. ere bevoxede med Høiskov. — Munkeskoven i Tersløse Sogn i Ringsted Herred har et Areal af 600 Tdr. Land og hører under Hovedgaarden Juellund i Præstø Amt.

Præstø Amt er efter Frederiksborg Amt det skovrigeste i Landet*), og har i alt 34,300 Tdr., hvoraf de ⅞ Deel er

*) Præstø Amt har vel et Par Hundrede Tdr. Land mere Skov end Frederiksborg Amt, men dets Totalareal er 302,948 Tdr. Land, medens Frederiksborg Amts kun er 245,464 Tdr.

Fredskov, og af hvilke kun 1556 Tdr., nemlig det Petersgaardske Distrikt, er kongelig Skov. De største sammenhængende Skovstrækninger i Præstø Amt ere: Vallø Stor-Skov i Herfølge Sogn, hvortil grændser Skræsbjerg Skov og Almisse Vig i Braaby Sogn; Bemmetofte Skove; Gamle Kjøgegaards og Lellingegaards Skove imellem Lidemark og Gamlekjøgegaard; Næsbyholms og Bavelse Skove; Lekkende og Beldringe Skove; den c. 800 Tdr. Land store Grevindeskov mellem Sonnerup og Ingelstrup; den c. 600 Tdr. Land store Ganneskov i Karise Sogn; Skoven imellem Sparresholm og Svenderup; de kongelige Skove i Kallehave Sogn; og den 570 Tdr. Land store Klinteskov i Magleby Sogn paa det med Skov vel forsynede Møen. De Godser, som have meest Skovareal i Præstø Amt ere følgende: Vallø Stift, som har 5383 Tdr. Land; Grevskabet Bregentved, som har 3618 Tdr. foruden 1197 Tdr. i Sorø Amt; Bemmetofte Kloster 2400, Gisselfeldt Kloster 1200 Tdr. foruden 731 Tdr. i Sorø Amt, Næsbyholm og Bavelse 1500, Gjorslev 1350 Tdr., Baroniet Gaunø 1200, Baroniet Stampenborg 1042, Gamle Kjøgegaard 753 Tdr. og 81 Tdr. i Kjøbenhavns Amt, Giesegaard 725, Rosenfeldt 840, Herlufsholm 824, Jomfruens Egede 770, Lekkende 750, Liliendal 700, Marienborg 609, Belbringe 500, Iselingen 450, Sparresholm 450, Høfdingsgaard 400. Hvor stort et Beløb Fredskov hvert af Præstø Amts forskjellige Sogne har, kan sees af Tabellerne i 1ste Deel S. 43—47.

Bornholm har i ældre Dage været næsten overgroet med Skov, men heraf er nu ikke andet tilbage end en Mængde rundt omkring adspredte og Den betydelig forskjønnende Smaastykker, der imidlertid kun ere at ansee som Skovlunde eller Skovhaver. Indhegnede og fredede ere disse intetsteds, og

den Kongen tilhørende Almindingskov, som har et Areal af 1400 Tdr., hvoraf dog kun 1249 Tdr. er bevoxet, er den eneste Fredskov paa hele Øen. De bornholmske Skove bestaae kun af Eeg, Elm, Poppel og Birk, hvorimod Øen synes at ligge udenfor Bøgens Grændse, skjøndt dette Træ fremtræder i sluttet Skov langt nordligere, nemlig i det Sydlige af Norge.

Odense Amt er vel ikke rigelig forsynet med Skov, men har dog nok til eget Forbrug. Skovene, som alle ere private, og som udgjøre 8800 Tdr. Land, ligge forstørstedelen midt i Amtet, saa at den østlige Deel af Baag og Vends Herred, den sydøstlige Deel af Skovby og den vestlige Deel af Odense Herred have mere end de have nødig, hvorimod den øvrige Deel af Amtet, især Kystlandet, kun er sparsomt forsynet, eller endogsaa har Mangel derpaa, (især den nordlige næsten skovløse Deel af Amtet), hvorom Tabellerne i 1ste D. S. 48—52 give nærmere Oplysning, med Hensyn til hvilken det dog maa bemærkes, at flere af Tallene sammesteds ere noget for smaa, i det i de seneste Aar en Deel Skov er bleven indfredet, og megen Naaleskov plantet. De Eiendomme, til hvilke der hører meest Skov, ere: Grevskabet Wedelsborg, som har 812 Tdr. Land, Frederiksgave 560, Langensø 549, Grevskabet Gyldensteen 546, Grevskabet Einsidelsborg 542, Erholm og Søndergaarde 490, Brahesborg 420, Frederikslund 410, Ruggaard 400, Hindsgavl 337, og Hverringe 300 Tdr. Land.

Det er allerede i det Foregaaende bemærket, at det er charakteristisk for Fyens Skove, at de forstørstedelen bestaae af adspredt liggende, smaa Skove, af hvilke over ⅓ Deel ere Underskove eller Gjerselsskove, hvoraf mange dog i den senere Tid ere fredtagne og tagne under forstmæssig Behandling.

Store samlede Skovstrækninger findes i Overeensstemmelse

hermed ikke i dette Amt, og sammes største samlede Skov, Hvisholdt paa Brahesborg Gods, holder kun 266 Tdr. Land.

Svendborg Amt er meget skovrigere end Odense Amt, og er eet af Landets skovrigeste Amter. I alt har det c. 20,000 Tdr. Land, hvoraf de ⅞ Dele er Fredskov, og intet Kongelig Skov. Heraf har Baroniet Brahetrolleborg 2847 Tdr. Land, Grevskabet Langeland 2000 Tdr., Baroniet Lehn 1850, Grevskabet Brahesminde 1200, Waldemar Slot 1300, Moltkenborg 960, Mullerup 650, Hellerup 630, Raunholt 600, Egeskov 580, Hofteenhuus 529, Baroniet Holckenhavn 500, Grevskabet Muckadel 438, Skjoldemose 360, og Broholm 300.

De eneste samlede Skovstrækninger i det sydlige Fyen, som ere af et saadant Omfang at de her fortjene at nævnes, er een paa 804 og en anden paa 715 Tdr. Land paa Baroniet Brahetrolleborg, og den 470 Tdr. Land holdende Storskov paa Baroniet Holckenhavn; og i det Hele taget ere Amtets betydelige Skovmasse vel fordeelt i Smaaskove hele Amtet over, hvilket Tabellerne i 1ste Deel S. 52—56 ogsaa udvise. Saavel paa Langeland som paa Thorsenge er imidlertid dog den nordlige Halvdeel meget skovrigere end den sydlige.

Maribo Amt. Baade Lolland og Falster er rigeligen forsynet med Skov. Lolland har 23,700 Tdr. Land, hvoraf de ⅞ Deel er Fredskov, og af hvilke de Kongelige Baadesgaardske Skove optage 385 Tdr. Falster har 9500 Tdr. Land Skov, af hvilken de ⅞ Dele er Fredskov, og hvoraf de Kongelige under Bestenborgs, Hvededals og Baalse Forstdistrikter liggende Skove udgjøre 2500 Tdr. Skovene paa Lolland ere meget vel fordeelte, og kun Strøget fra Rødby-Egnen til den vestlige Kant af Nørre Herred er sparsomt forsynet. Hvad Falster angaaer, da er Skovenes Fordeling ikke saa god, i det nemlig hele den sydlige Deel af Øen næsten er

skovløs, saa at det fornødne Brændsel maa hentes 2 til 3 Mile borte. Hvilke Sogne paa Lolland og Falster der har meest, og hvilke der har mindst Skov kan sees af Tabellerne i 1ste Deel S. 56—60.

Paa Lolland har Grevskabet Christiansæde 3540 Tdr. Land Skov, Grevskabet Knuthenborg 3100, Grevskabet Christiansholm 2900, Grevskabet Reventlov-Hardenberg 2780, Baroniet Guldborgland 2300, Baroniet Juellinge 1100, Fuglsang og Prierskov 1500 Tdr., Rudbjerggaard 600, Søholt 400, Bremersvold 350, Kjerstrup 300, Gammelgaard 300. De største samlede Skovstrækninger findes øst paa Øen i Nærheden af Guldborg Sund, og fra Midten af Landet til den nordlige Kyst. — Paa Falster har det Classenske Fideicommis 3363 Tdr. Land Skov (nemlig Hovedskoven 736 Tdr., Mellemskoven 1103, og Østerskoven 1524 Tdr.); Skjørringe har 600 Tdr.; Vennerslund 580 Tdr., Durupgaard c. 400 Tdr. og Gjedsergaard 230 Tdr. Den største samlede Skov er det Classenske Fideicommis Østerskov langs med Havet paa Øens Østkyst. Den Kongen tilhørende Hanenau Skov i Tingsted og Eskildstrup Sogne optager ogsaa det betydelige Areal af circa 1000 Tdr.

Hjørring Amt er forsaavidt de vestlige Totrediedele af samme angaaer næsten skovløst, og kun i dets østlige Side har det et Par større Skove, og kun fire af sammes Sogne, nemlig Dronninglund, Volstrup, Øland og Flade kunne fremvise Skov af Betydenhed. Hele Amtets Skovareal beløber sig derfor, selv naar det maadeligste Skovkrat medregnes, kun til 4000 Tdr. Land, hvoraf ⅛ Deel er Fredskov, og hvoraf de 2400 Tdr. ligge i Dronninglund Herred, især langs med Kattegattet. Af de høist betydelige Skove, som fordum hørte til Dronninglund, hvilke var i Stand til at ernære 1000 Oldensviin, er nu kun

den 850 Tdr. Land holdende Storskov tilbage, hvilken dog ikke længere hører til Gaarden, men er solgt fra samme. Herregaarden Oxholm har i Øland Sogn en herlig Egeskov, der for nogle Aar siden endnu holdt 550 Tdr. Land, men af hvilken Vestenvinden aarlig ødelægger en Deel, efterat Man for nogle Decennier siden ved uforsigtig Hugst har givet den Indpas. Til Hovedgaarden Bangsbo i Flade Sogn er der en Skov paa 120 Tdr. Land, hvoraf de 104 Tdr. ere fredede, og Stamhuset Sæbygaard har i Volstrup Sogn 360 Tdr. Land Skov, af hvilken dog nok ikke engang den til Hovedgaarden hørende Deel endnu er fuldkommen Fredskov. — Foruden disse Godser har Voergaard et Par hundrede Tdr. Land Skov, og hver af Gaardene Dybvad, Eskjær, Baggesvogn, Leerbeck og Børglum, circa 100 Tdr. eller noget derover, men disse Skove ere paa Grund af Jordbunden, eller Klimatet, eller tidligere slet Behandling, forstørstedelen i maadelig Tilstand, og de ere derfor heller ikke protokollerede som Fredskov, og i det Hele taget nok heller ikke frivilligen behandlede som saadanne. Ulveskoven i Aaby Sogn, som holder 180 Tdr. Land, har kun en maadelig Elle- og Birke-Bestand.

Thisted Amt er aldeles skovløst, og maa have været det i over 150 Aar, da det i Matriklen af 1688 slet ikke er ansat til Skovskylds-Hartkorn, hvilket ikke er Tilfældet med noget andet Amt, ikke engang det nu aldeles skovløse Ringkjøbing Amt; og kun ved Gaarden Hoiriis paa Mors findes en Strækning paa 40 Tdr. Land, som er bevoxet med Eeg, Birk, El, Esp og Hassel. Naar Man regner alt Slags Gjerselsskov og Krat med, saa kan Man imidlertid sige at Thisted Amt har 180 Tdr. Land skovbevoxet Areal, af hvilket den kongelige Plantage ved Thisted paa 61 Tdr. Land, og 30 Tdr. Land, som høre til Aagaard, ere de største sammenhængende Strækninger.

Aalborg Amt hører til Jyllands skovrigeste, og har, naar al Slags Skov medregnes, c. 17000 Tdr. Land Skov, hvoraf imidlertid henved 11000 Tdr. ligge i Hellum og Hindsted Herreder, 3000 Tdr. i Kjær Herred og slet intet i Gislum, og af hvilket kun noget over ⅓ Deel er Fredskov, og en meget betydelig Deel af Resten kun Elle- og Birke-Opvæxt, som indtager Pladsen, hvilken mægtige Ege og Bøge fordum beklædte. Den største Skov i Amtet er Rold Byes, som ifølge Rentekammerets Protokoller optager et Areal af 2500 Tdr. Land. Denne Skov, der tidligere har lidt meget af ødelæggende Hugst, men nu behandles forstmæssigen, bestaaer ligesom den 700 Tdr. Land holdende Storarden Skov, næsten ganske af Bøg. I Hals Nørre Skov paa 900 Tdr. og i Hals Sønder Skov paa 500 Tdr. i Kjær Herred er Skovbestanden derimod nu, efterat Egetræerne ere borthuggede, meest El og Birk. De Eiendomme, til hvilke der hører meest Skov ere Grevskabet Lindenborg, som har 1300 Tdr.; Visborggaard, som har 1100 Tdr. Land vel fredet Skov, der dog meest bestaaer af El; Torstedlund og Nørlund, som hver have c. 1000 Tdr. Land tidligere yderst slet behandlet Skov, Villestrup, som har c. 800 Tdr., Hanno, som har 700 Tdr., Lundbek og Restrup, som hver have 4 til 500 Tdr., og Vissertsholm, som har c. 300 Tdr., der indeholde den meste og bedste Eg, som Amtet nu har tilbage af de herlige Egeskove, af hvilke det engang var i Besiddelse.

I Viborg Amt er Rinds Herred skovløst, og Fjends Herred saa godt som skovløst, hvilket ligeledes er Tilfældet med Sallingland, eller Harre, Nørre, Rødding og Hindborg Herreder, (i det der nemlig kun findes c. 400 Tdr. Land Skov i samme, hvoraf 118 Tdr. hører til Krabbesholm, 120 til Eskjær og 141 til Kaas); og Hids Herred har kun c. 450 Tdr.

Land Kratskov. Amtets øvrige Herreder, nemlig Middelsom, Nørlyng, Sønderlyng, Lysgaard og Houlbjerg ere derimod vel forsynede med Skov, hvoraf Amtet i alt har c. 10,000 Tdr., af hvilke dog kun henved Halvdelen er Fredskov. Stamhuset Tjele har 2030 Tdr. Land Skov, hvoraf den af Eg og Bøg fornemmelig bestaaende Lindum Skov udgjør de 1200; af Grevskabet Frisenborgs overordentlig store Skovareal ligger 1760 Tdr. Land i Viborg Amt i Houlbjerg Herred; Stamhuset Fusings har 1050 Tdr. Land fortrinlig Bøgeskov; til Hald hører der en Egeskov paa 412 Tdr. og en Bøgeskov paa 208 Tdr.; Ulstrupgaard har en Deel Skove, som i alt udgjøre c. 450 Tdr.; hvorimod Palstrup, hvis Skove i Mands Minde skal have indtaget en Strækning af over 3000 Tdr. Land, nu kun har 250 Tdr. tilbage. Foruden flere mindre private Naaleplantager findes der i det heromtalte Amt de betydelige for offentlig Regning anlagte Plantager, som ligge paa Alheden, hvor Sognene Vium, Thorning og Frederiks støde sammen (jfr. Noten S. 209), ved hvilke Man har gjort den dyrt betalte Erfaring at kun Granen, men ikke Fyrren, (i det mindste ikke uden i Blanding og lav Omdrift), egner sig til Plantning paa vore Heder.

Randers Amt har forhen havt stor Overflødighed paa Skov; men Ødelæggelsens Øxe, som har rammet næsten alle Jyllands Skovegne, har ogsaa her forvandlet flere Tusinder Tdr. Skovland til øde Lyngsletter og betydeligen fortyndet de forhen tætte Skove. Nørrehald Herred er derfor nu saagodtsom skovløst, og Mols, Rougsø, Galthen og Gjerlev Herreder kun sparsomt forsynede; Støvring og Onsild Herreder har omtrent hvad de bruge, og Nørre, Sønder, Østerlisbjerg, og Sønderhald Herreder ere vel forsynede. Ialt har Amtet c. 13,000 Tdr. Land Skov, hvoraf de ⅔ Dele er Fredskov. — De vidtudstrakte

Skove i Sønderhald Herred imellem Løvenholm, Gammel Estrup og Ryomgaard have især lidt meget af Skovsbelæggelsen. Løvenholms Skove, som nu udgjøre 1100 Tdr. Land, ere imidlertid, paa Grund af den for Træværten gunstige Jordbund, atter i god Fremvært, hvorimod Skovene til Gammel Estrup, som have noget større Udstrækning end Løvenholms, ere af langt ringere Beskaffenhed. Til Meilgaard hører der 1200, til Østergaard 800 og til Benzon 700 Tdr. Land Skov, som meest bestaaer af Bøg, og fornemmelig af Ungskov. Katholm har 750 Tdr., som fra tidligere Dage af befinder sig i en meget forhugget Tilstand, og Kalø, Rosenholm og Clausholm have hver c. 600 Tdr. god Skov, og Bosnæsgaard, Ruggaard, Støvringgaard og Mariager Kloster hver c. 350 Tdr.

Aarhuus Amt hører til Jyllands skovrigere Amter. Det har nemlig c. 11,000 Td. Land Skov, hvoraf imidlertid dog ikke engang Halvdelen er Fredskov. Hasle Herred er imidlertid dog saagodtsom skovløst, og Vester Lisbjerg og Framlev Herreder kun tarveligt forsynede. Ring Herred, (i hvilket Marselisborg har 600, Vilhelmsborg 550, og Moesgaard 300 Tdr. Land), og Sabro Herred have derimod megen Skov, og især har Grevskabet Frisenborg et meget betydeligt Skovareal i det sidstnævnte Herred. Aarhuus Amts skovrigeste Deel er imidlertid dog Hads Herred, i hvilket Gyllingnæs's i tidligere Dage ilde medtagne Skove optage 800 Tdr. Land, Rathlovsdals Skove 650 Tdr., Gersdorflunds 300 og Aakjær 400. — Den for sin Skjønhed bekjendte Riisskov ved Aarhuus By har et Areal af 139 Tdr. Land.

Skanderborg Amt hører, uagtet al den Skovsbelæggelse, som har fundet Sted i samme, endnu, naar dets vestligste Deel undtages, til Landets skovrigeste Amter; men Skovvegetationen overskrider dog ikke Vandskjelslinien, og naar Man

kommer Vesten for samme møder Øiet Intet uden den flade mørke Lynghede, eller høist et ubetydeligt Ege- eller Bøgekrat, som kæmper med Vestenvinden om sin kummerlige Tilværelse. Tyrsting og Gjern Herreder er den Deel af Skanderborg Amt, som har meest Skov, og Egnen omkring Himmelbjerget, mellem Ry og Silkeborg, er i en Strækning af et Par Mile en uafbrudt Afvexling af Lyngheder og Skov. Her ligger Sønderskoven paa 846 Tdr. Land (vest for Ry), som indeholder mange Partier, som i Skjønhed fuldt vel kunne staae ved Siden af Himmelbjerget, og som utvivlsomt høre til de smukkeste Danmark har at fremvise, og Nørreskoven, af hvis Areal c. 500 Tdr. er bevoxet, og den saakaldte Greveskov, (der ogsaa kaldes Nørreskoven), som strækker sig fra Ry Mølle hen til Himmelbjerget og hænger sammen med Nørreskoven mod Vest og indtager næsten 1200 Tdr. Land, hvoraf dog kun 417 Tdr. ere bevoxede; og disse tre Skove danne et saagodtsom sammenhængende Skovareal paa 2600 Tdr. Land, hvoraf 1750 Tdr. er bevoxet med en skjøn og kraftfuld Bøgebestand. — I den nordlige Deel af Vinding og Bryrup Sogne danne Velling, Vinding, Langballe og Addit Skove en Skovstrækning paa 2495 Tdr. Land, hvoraf 1649 Tdr. er bevoxet. Mattrup og Vaabenholm have ogsaa flere Skove i Tyrsting Herred, som i alt udgjøre 700 Tdr. I Gjern Herred har Grevskabet Frisenborg 1770 Tdr. Land Skov, men hele Resten af Herredets Skove er, naar den Deel af de Kongelige silkeborgske Skove, som ligger i dette Herred, undtages, lutter Bønderskove. Voer Herred indeholder en Mængde større og mindre Skovpartier, af hvilke der til Tyrrestrup hører et Beløb af i alt 370 Tdr. Land, til Hanstedgaard 120 Tdr., og til Stamhuset Steensballegaard c. 400 Tdr. Land, hvoraf de 150 Tdr. ligge paa Hovedgaardstarten. Nim Herred har af anseligere Skovbesiddelser kun Hovedgaarder.

Kaffs paa 250 Tdr. Land at fremvise, og Hjelmslev Herred slet ingen. Det overordentlig store Brads Herred er skovløst, naar Them Sogn i dets nordostlige Side undtages. Dette Sogn er nemlig rigelig forsynet med vidtudstrakte Kratskove, som i den senere Tid dog forstørstedelen ere tagne under forstmæssig Behandling, og saavel en stor Deel af de Kongelige Silkeborgske Skove, der holde 4933 Tdr, hvoraf dog kun 3000 Tdr. ere bevoxede, (og det for en stor Deel maadeligt nok), som ogsaa den 568 Tdr. Land store Salten Skov, ligge i samme. — Hvor stort et Skovareal Skanderborg Amt har i alt, er næsten ikke til at opgive, deels fordi der er et saa betydeligt Antal, for størstedelen ufredede Bønderskove i samme; deels fordi der findes saamange lyngbegroede Heder rundt omkring i Skovene, deels endelig fordi der er saa store Strækninger, om hvilke det er yderst vanskeligt at sige om Man skal ansee dem for Skov eller ikke. For dog at nævne et Tal vil Forfatteren ansætte Skanderborg Amts Skovareal til 15,000 Tdr., af hvilke imidlertid en stor Deel kun har en maadelig Bestand.

Veile Amt havde endnu for 50 Aar siden c. 30,000 Tdr. Land Skov, men har nu nok kun omtrent ⅔ Dele heraf; thi i intet andet Amt har Skovødelæggelsen raset med saadan skaanselløs Voldsomhed, som i dette, og om der end er god Opvæxt i mange af de forhuggede Skove, er meget dog ogsaa ødelagt for bestandigt. Ikke desto mindre er Veile Amts sydostlige Halvdeel dog endnu det skovrigeste Parti i Jylland. Hvad det store Nørvang Herred og Hatting Herred, hvilke danne den nordvestlige Deel af Amtet, derimod betræffer, da er det førstnævnte saagodtsom skovløst, (i det kun dets østligste Deel har lidt Skov), og det sidstnævnte er kun sparsomt forsynet, og har af anseligere Skove kun Tirsbeks, som i alt udgjøre c. 380 Tdr. Land. Derimod har Bjerge Herred over-

ordentlig megen herlig Skov, som for det meste ligger langs med Havet og afgiver en betydelig Mængde Brændsel og Egetømmer til Udskibning. Rosenvold har saaledes c. 800 Tdr.; Barritskovs for en Deel Aar siden stærkt medtagne Skove have et Areal af c. 600 Tdr., med en ganske usædvanlig frodig Opvæxt af Bøg, Elm, Æsk, Eeg, vilde Kirsebærtræer og enkelte Ahorn og Lind; Boller og Møgelkjær, som høre til Grevskabet Frisenborg, have en overordentlig stor Masse Overskov, som afgiver betydelige Qvantiteter til Salg, og Palsgaard har 250 Tdr. Land herlig Skov. — Det skovrigeste Parti i hele Amtet er imidlertid dog Egnen imellem Fredericia, Veile og Colding, altsaa Elbo, Holmanns og det østlige af Brusk Herreder. Hvert Sogn, ja saagodtsom hver Landsby i denne af lutter Selveiere beboede Egn, har sin Skov, og Trelle Byes Skove i Nærheden af Fredericia anslaaes endogsaa til 1000 Tdr. Land, Viuf Byes til 1100, Ankjær Byes til 750 og Vinding Byes til 700 Tdr. Tyrrild og Jerlev Herreder ere ligeledes vel forsynede med Skov undtagen i deres vestlige Deel, hvor Heden begynder at fremtræde.

Hele Ringkjøbing Amt er skovløst; thi at Hjerm og Ginding Herreder kunne opvise 250 Tdr. Skovareal, hvoraf 110 Tdr. høre til Qvistrup, 80 til Volstrup og 50 til Rydhauge, er naturligviis i et saa vidtudstrakt Amt for Intet at regne. Til Brændsel betjener Man sig derfor her, ligesom i hele den vestlige Deel af Halvøen, af Lyng, Hedetørv og Tørv fra Moserne; og Tømmer og Trævare, lige indtil Toirepæle, hentes fra Østeregnene og tildeels fra Norge.

Ribe Amt har stor Mangel paa Skov, thi kun Andst og Malt Herreder have noget, og selv disses hele Skovareal naaer ikke til 2000 Tdr. Land, og bestaaer saagodtsom alt af smaa Bønderskove, og den største samlede Skov i Malt Herred er

Estrups paa 200 Tdr. Land. Den øvrige Deel af Amtet har ikke andet end Krat eller smaa Lunde at fremvise.

I Hertugdømmerne er saavel Vestkysten som hele Midten, (paa nogle faa Undtagelser nær, blandt hvilke her kan nævnes nogle Egne i det Nordlige af Haderslev Amt og i Rendsborg og Segeberg Amter), saagodtsom skovløs*). Østkysten har derimod endnu mange Skove; men det er lutter Smaaskove, og selv om Man ikke manglede al Kundskab om Størrelsen af de private Skove i Hertugdømmerne, (hvortil Grunden fornemmelig maa søges i at Hertugdømmerne ikke som Kongeriget have faaet en ny Matrikel, og i at de private Skove i Hertugdømmerne ikke staae under en saadan offentlig Control som Kongerigets), saa vilde der paa Grund deraf kun være lidet at bemærke om samme.

Norden for Staden Slesvig, (altsaa paa de ⅘ Dele af Hertugdømmet Slesvigs Østkyst), findes der paa de adelige Godser kun Storskov til Gram og Nübbel, (nemlig en Strækning paa c. 1800 Tdr. Land, som er det vestligste af Slesvigs større Skovarealer), og c. 1000 Tdr. paa de gravensteenske Godser og c. 1000 Tdr. paa de augustenborgske Godser paa Als; hvorimod ethvert adeligt Gods sønden for Staden Slesvig i Reglen har Storskov, og sjeldent under et Par hundrede Tdr.

---

*) I Marsken, hvor Man hverken har Skov eller Tørvemoser, er Manglen paa Brændsel meget stor, og Man maa sammesteds hjelpe sig med Raps-, Bønne-, Havre- og Byg-Halm, tørret Siv og Tang, eller hvor der er Mangel paa disse Brændselsstoffer, med tørre Kokasser, eller Tørv af sammentraadt Gjødning, "Düdden", (til hvilke 3 til 4 Køer kunne levere tilstrækkeligt Stof til et Qvantum, der er nok til Brændsel for en Familie i et Aar), eller med den yderst ildelugtende „Salz-" eller „Schlicktorf", som Man med stor Besvær henter i Ebbetiden fra tørveagtige Havgrunde. Jfr. Noten 1 Deel S. 186.

Land. Ogsaa i Holsteen have de fleste adelige Godser gode Skove, blandt hvilke Breitenburgs, Borstels, Ascheberg, Prons-dorfs og Fresenburgs især udmærke sig. — De skovrigeste Egne i Hertugdømmerne ere: det Østlige af Haderslev Amt; Bredderne af Apenrade og Flensborg Fjord, og Amterne Gottorp, Trittau, Rendsborg, Tremsbüttel, Rethwisch, Travendal, Reinfeld og Cismar. Som skovfattige Egne paa Hertugdømmernes Østkyst kan derimod nævnes: Femern og Ærø, som slet ingen Skove have, og Schwansen, Sundewitt, Dänischwald og Land Oldenburg, som næsten ere skovløse. — Hertugdømmerne Slesvigs og Holsteens Statsskove ere alt omtalte S. 209 og 210.

I den nordlige Halvdeel af Hertugdømmet Lauenborg er der et stort Antal Skove, som for størstedelen ere Statsskove, og blandt hvilke Partierne Sønden for Ratzeborger-Sø, og i Staden Mølns Omegn, samt den temmelig stærkt forhuggede Skov Sachsenwald ved Bille Floden ere mærkelige ved deres Størrelse, der for Sachsenwalds Vedkommende beløber sig til 22,300 calenbergske Morgen eller c. 10,000 Tdr. Land. Den sydlige Deel af Hertugdømmet Lauenborg er derimod kun tarveligt forsynet med Skov.

At Statsskovene i dette Hertugdømme udgjøre c. 25,000 Tdr. Land er allerede omtalt S. 210.

Om Skovbehandlingen og Skovudbyttet.

De Kongelige Skove behandles saagodtsom alle ved Hugstdrift eller regulaire Hugster (Schlagwirthschaft), hvorved forstaaes at Man i Lavskov, (ɔ: det Slags Skov af 20—40 aarig Omdrev, i hvilken Man tilsigter Foryngelsen ved Skud fra Rod og Stamme, paa hvilken Maade navnligen Ellen almindeligen, og med størst Fordeel, behandles), og i de Høiskove, som agtes foryngede ved Saaning eller Plantning, (hvad

der er almindeligst med Naaleskovene), aarlig bringer en saa stor Deel af hele Skovens Areal til Afdrivning, som Omdrevet indeholder Aar, (ved et 80aarig Omdrev altsaa $\frac{1}{80}$ Deel aarlig); men i de Høiskove, som skulle foryngesved Selvbesaaning, hvad der er almindeligt med Ege- og Bøgeskov, derimod, (fornemmelig for at skaffe Opvæxten det fornødne Ly af Modertræerne i den spæde Alder, og for efterhaanden at vænne dem til en fri Stilling), sammenfatter et vist Antal af slige Aarshugster under eet, og i disse tilsammen bevirker Foryngelsen ved successiv Afdrivning i en Række af Aar, hvis Antal er lige med de sammenlagte Aarshugsters (regulair Hugstdrift, jfr. S. 231). I enkelte af de Kongelige Skove, til Exempel i Baandkjeppeskoven i det Petersgaardske Distrikt, som bestaaer af Underskov af Hessel og Overskov af Eeg, finder Man ogsaa den saakaldte Mellemskovsdrift indført, der kan ansees som en Forbindelse af Lavskovs- og Høiskovsdrift. Da næsten alle vore høiere Forstmænd holde sig temmelig nøie til Cottas Læresætninger, og da det synes at være antaget som et Princip, at Man i de Kongelige Skove mere bør gaae ud paa at frembringe den størst mulige Træmasse og derved tillige værdifulde Sortimenter, end paa at afvinde Skoven det størst mulige Pengeudbytte, saa er en Omdrevstid af 120 Aar for Bøgen, 150—200 Aar for Egen og 80—100 Aar for Naaletræer den almindelige i Statsskovene, og disse ere altsaa inddeelte i et hertil svarende Antal Hugster, af hvilke een afdrives hvert Aar, eller i saakaldte Periodeflader, (et Areal som i Høiskov almindeligen er bestemt til Afdrivning i 20 Aar uden Hensyn til Aarshugster).

I de af de private Skove, som have et betydeligt Omfang, og som bestyres af Forstmænd, bruger Man i Reglen ligeledes regulair Hugst; men hvad Omdrevstiden angaaer, da

have en Deel private Skoveiere, navnlig de mindre Skovbesiddere, i den nyere Tid valgt et kortere Omdrev, for at have en større Indtægt af Skoven, og af stor Indflydelse i saa Henseende har den af afdøde Statsminister Grev Christian Reventlov først indførte, med Duhamels og Engellænderne Nickols og Evelyns Principer megen Lighed havende Driftsmaade været, som gaaer ud paa ved stærkere Gjennemhugninger at forskaffe Træerne en friere Stilling, og derved i den Grad at fremme deres Vært, at Bøgen i det 80de eller 90de, Egen i det 120 eller 140de Aar og Naaletræer i det 60de Aar, (altsaa paa samme Tid som Skoven efter Cottas Fremgangsmaade ophører at voxe 4 Procent), ere store nok til Gavn- og Handelstømmer og have samme Størrelse, som de efter Cottas Driftsmaade vilde have i det 120de, 200de og 100de Aar, hvorved Indtægten af Skoven erholder en Forøgelse af næsten ⅔ Dele. — Den af Statsminister Reventlov og ligeledes af hans Broder Johan Ludvig Reventlov paa Brahetrolleborg fulgte Fremgangsmaade, som var bygget paa mangfoldige grundige og omhyggeligen foretagne Undersøgelser og Forsøg, findes udførligen omtalt S. 148—168 i 2den Deel af Forfatterens Skrift „Geheime Statsminister Grev Christian Reventlovs Virksomhed som Kongens Embedsmand og Statens Borger“, og da Fremstillingen af oekonomiske Theorier ligge udenfor dette Værks Kreds, vil jeg i den heromhandlede Henseende henvise til nysnævnte Skrift eller til C. V. Oppermanns 1836 udgivne Afhandling: „Over Forholdet mellem Skovens Tilvært og vor Rentefod, Kjøbenhavn 1836,“ og her blot bemærke Følgende: Efter Cottas Gjennemhugningstheori skulle de unge Træer udtyndes i den Grad, at de netop berøre hverandre med Grenene, og saasnart disse true med at visne hen, gjentages Gjennemhugningen indtil Træerne have opnaaet en Forlighed

af 4 til 5′ i Diameter. Fra nu af ophøre Gjennemhugningerne aldeles indtil Træerne have renset sig for Grene saa høit oppe som Hensigten med deres Anvendelse udfordrer, og naar dette er skeet, saa fortsættes Gjennemhugningerne saa ofte det er nødvendigt indtil Hovedbenyttelsen indtræder. Efter Reventlovs Theori begynder Gjennemhugningen derimod først naar det Huggede har nogen Brugsværdi, for Ex. til Gjerdsel o. a. dl., (ɔ: har en Høidevært af 7—9 Alen), men fortsættes i tiltagende Grad i de Aldersperioder, i hvilke Gjennemhugningseffekternes Brugsværd efterhaanden æqvivalerer med Træernes ved den sidste Hovedbenyttelse. Ved Cottas Fremgangsmaade ville Træerne holdes saa sluttede at der ingen Græsvært kan finde Sted, men at Løvdækket stedse vil vedligeholdes; men denne store Fordeel opnaaes lige saa godt ved Reventlovs, som desuden har det Fortrin, at Man ved samme ikke udsætter sig for at fremkalde et Misforhold mellem de unge Træers Høide og Tykkelse, hvilket saa let skeer ved den af Cotta foreskrevne tættere Stilling i Rendsnings-Perioden, naar det rette Tidspunkt for Gjennemhugningernes Fornyelse forsømmes. Reventlovs Behandlingsmaade vil især vise sig fordeelagtig hvor Jordbunden er af ringe Beskaffenhed. Jordbundens Indflydelse paa Vegetationen er nemlig i Sammenligning med Vandets, Lysets, Varmens og Atmosphærens kun mindre betydelig; og da nu Træerne ved Reventlovs Fremgangsmaade alle i en vis Grad faae hvælvede Kroner, saa ville de i en høiere Grad drage Nytten af de sidstnævnte Indvirkninger, og dette vil ogsaa bevirke at ringe Jorder forholdsviis afvige mindre fra de gode end de gjøre ved Cottas Behandling, idet den overveiende Næring ved Varme, Lys og Luft for en Deel hæver den slette Jord. At imidlertid den større eller mindre Grad af Lethed ved at kunne affætte Gjennemhugnings-

effekterne saalænge samme kun er Qvas, og sammes forskjellige Værdi paa de forskjellige Steder, er en Sag, som er af megen Vigtighed med Hensyn til Anvendelsen af den heromhandlede Skovbehandlingsmaade, er indlysende. — Christiansædes, Pedersstrups og Brahetrolleborgs betydelige Skove have i lang Tid været behandlede efter de nys omtalte Principer, og en Deel store Godseiere have i den nyere Tid lempet deres Forstcultur mere eller mindre efter samme.

Den aldeles overveiende Deel af de private Skove behandles imidlertid ved den uregelmæssige Hoiskovsdrift (Plänterwirthschaft), saa at Træerne udsøges til Fældning hist og her omkring i Skoven uden egentlig Hugstføring, og saaledes at ung Opvæxt opelskes i hele Skoven, medens derimod ved den regulaire Hugstdrift, i Overeensstemmelse med det S. 227 Anførte, Træerne paa en vis forud bestemt Flade af Skoven i en vis Række af Aar alle aarligen borthugges, og ung Opvæxt derpaa fremelskes i den borthugnes Sted, hvorved Skoven efterhaanden kommer til at bestaae af Træer af alle Aldre, som findes i Klasser paa et vist Antal lige store Flader. — Ved Fældningen og ved Bortkjørslen beskadiges paa den førstnævnte Maade megen ung Opvæxt og mange unge Træer; Opvæxten undertrykkes altfor meget af de gamle Træer, som ofte danne et sluttet Loft over den, og naar Man, for at raade Bod herpaa og for at Grenene ikke skulle hænge i hverandre, sidestævner Træerne, saa skader Man derved disses Væxt; og det vilde derfor være ønskeligt om alle, der havde større Skovstrækninger, vilde begynde paa at indføre regulair Hugst i samme. Ved mindre Skove er det derimod næsten nødvendigt at bruge den uregelmæssige Hoiskovsdrift, fornemmelig fordi den unge Opvæxt ikke vilde kunne

undvære det Læ, som den har af de ældre Træer, blandt hvilke den staaer hist og her i Skoven.

Paa de danske Øer og i Hertugdømmerne har det i de sidste Decennier hørt til de meget sjeldne Undtagelser at en Skoveier ødelagde sin Skov, og i Reglen behandles Skovene med Omhu. Hvad Nørre-Jylland angaaer, da er den ødelæggende Fremfærd, som tidligere var saa almindelig sammesteds, vel ligeledes forstørstedelen standset, hvortil en strengere Overholdelse fra Rentekammerets Side af Skovforordningen af 27de Septbr. 1805 betydeligen har bidraget; men med Fredningen, som er Grundvolden for al tilbørlig Forstcultur, er Man paa de fleste Steder endnu langt tilbage, ikke saa meget af Mangel paa Omhu for Skovene, som fordi disses forhuggede Tilstand og deraf følgende ringe Værdi, Jordsmonnets Beskaffenhed, og stundom ogsaa Fodertrang og Skovenes uregelmæssige Skikkelse lægge Hindringer i Veien for Indhegningen. En god Stemning med Hensyn til Skovenes bedre Behandling er imidlertid allerede tilstede, og de høie Priser paa Landeiendomme, hvilke gjøre en rationel Cultur i enhver Retning til en Nødvendighed, og det store Udbytte, som for Øieblikket haves af mange velbehandlede Skove, ville vistnok inden faa Aars Forløb bevirke glædelige Resultater. Paa Anlæggelsen af Gran- og tildeels ogsaa af Fyrre-Plantager have i de senere Aar mange Landmænd rundt omkring i Landet, især i Jylland, lagt virksom Haand, og hvis Man havde en Optælling af alle de Naaletræer, som ere plantede i de 10 sidste Aar, vilde Resultatet forekomme de fleste Læsere utroligt. Alene paa Grevskabet Frisenborg tilcultiveres der i de senere Aar aarligen over 100 Tdr. Land med Naaletræer og Løvtræer, og i Aaret 1842 blev der saaledes udplantet 448,691 Gran-, Fyr- og Lærketræer.

Udbyttet af den danske Stats Skove er saa stort, at det er tilstrækkeligt til at tilfredsstille Forbruget af Brændsel; thi vel indføres her c. 17,000 Favne Brænde aarligen (saagodtsom alt til Kjøbenhavn)*); men deels udføres der omtrent et lige Beløb fra Hertugdømmerne til fremmede Steder, især til Hamborg, deels ville vore Skove om nogle Aar, naar de betydelige Masser af ung Opvært, som her findes rundt omkring, blive noget ældre, rigeligen kunne forsyne Landet, og sikkert ogsaa afgive betydeligt til Udførsel. Hvad Gavntømmer angaaer, da indføre vi vel et temmelig betydeligt Qvantum Fyrreplanker og ligeledes en betydelig Deel Egetømmer**); men hvad den førstnævnte Gjenstand angaaer, da ville de mangfoldige Naaletræesplantager, som ere blevne anlagte i de sidste Decennier, inden ikke lang Tid være tilstrækkelige til Landets Forsyning, og den megen i den herligste Grøde værende og forstmæssigen behandlede unge Egeopvært, som her findes mangfoldige Steder rundt omkring i Landet, vil sikkert engang i Fremtiden yde os alt det Egetømmer vi forbruge.

Hvor stort et Udbytte en Tønde Land Skov for Øieblikket giver i den danske Stat er ikke godt at sige, deels forbi den

---

*) Kjøbenhavn forbruger aarlig c. 45,000 Favne Brænde, (derunder c. 7000 Læs, hvert paa henved en Favn), og 70,000 Læs Tørv. Kjøbstædernes Forbrug er meget større, nemlig c. 60,000 Favne Brænde, (derunder 152,000 Læs regnede til ⅓ Favn hvert), og 180,000 Læs Tørv. Aarsagen til det større Forbrug i Kjøbstæderne er den ringere Sparsomhed hos Tyendet, større og koldere Boliger og slettere Ildsteder, samt at Forbrugen af Steenkul til Kakkelovne er saagodtsom ukjendt sammesteds. — Kjøbenhavn forbruger c. 8000, og Kjøbstæderne c. 12,000 Tdr. Trækul aarlig.

**) Det er fornemmelig til Skibsbygning at vi indføre Egetømmer, hvilket vi især faae fra Pommern. Til et Linieskib paa 74 Kanoner gaaer der c. 2000 fuldvoxne Egetræer.

regulaire Hugstdrift ikke er saa gammel, at Man har havt Hugster af Træer, der ere groede op og blevne fuldvoxne efter dens Indførelse, (og kun hvor der er Hugstdrift og Træer af alle Aldersklasser, kan der være Tale om et regulairt hvert Aar omtrent af samme Størrelse værende Skovudbytte), deels fordi Jordbunden, Skovens Beliggenhed, Driftsmaaden o. a. dl. naturligviis har megen Indflydelse i saa Henseende. Saa meget synes imidlertid vist, at Skovgrund, (især naar den er beplantet med Gran, som er det Træ, der betaler sig bedst), for Øieblikket ikke blot giver et større Udbytte end Kornavl paa almindelig Skovgrund vilde give, men endogsaa næsten et ligesaa stort som Kornavl paa middelgod Jord. De fleste Steder i Landet give Skovene nemlig en Indtægt af 8 Rbd. Brutto, eller, (da Administrationsomkostningerne ved privat Skov ikke kan i Gjennemsnit sættes høiere end til 25 Procent af Udbyttet), 6 Rbd. Netto pr. Td. Land, og mange Skove give en Indtægt af 10 Rbd. pr. Td. Land, ja paa Als er der Skove, der have givet 16 Rbd. pr. Td. Land. Paa Grevskabet Christianssæde er der megen ung Skov, som alene ved Udbyttet af Gjennemhugningerne giver 8 Rbd. pr. Td. Land, og til Slutningen, naar Skovene have Træer af alle Aldersklasser, antages det, at Man paa hver med Træer af den høieste Aldersklasse bevoxet, og altsaa til Hugst for Tur staaende Tønde Land vil have c. 120 Bøgetræer, hvert paa henved en Favn i Gjennemsnit, og at Man af hele Skoven, hvis de nærværende Priser holde sig, vil have en Indtægt af 10 Rbd. pr. Tønde Land. Af de Kongelige Skove i Danmark er Brutto-Indtægten kun c. 5 Rbd. pr. Td. Land, og af de slesvigske 6 Rbd., hvilket fornemmelig hidrører fra lokale Vanskeligheder med Hensyn til Salg og Transport; og Administrationsomkostningerne ere c. 40 Procent, saa at Netto-Udbyttet kun er

3 Rbd. pr. Td. Land. — Skovens Beliggenhed har iøvrigt stor Indflydelse paa Indtægten af samme; thi ligger den en 2 til 3 Miil fra Stranden, saa vil Transporten til Udskibningsstedet koste en 9 Mk. til 2 Rbd. pr. Favn*), og de, som kjøbe Brændet for at forhandle det, kunne altsaa kun staae sig ved at give en forholdsmæssig saa meget lavere Betaling. Den almindelige Maade at afsætte Skoveffekter paa er ved Skov-Auktioner. Den Priis, som for Øieblikket gives paa disse for Brænde, retter sig naturligviis meget efter de lokale Forhold. Nær ved gode Udskibningssteder er den almindelige Priis 7 Rbd. pr. Favn; fjernt fra disse 4 til 5 Rbd. I meget skovfattige Egne stiger Prisen paa Brænde indtil 8 til 9 Rbd., og Træer, som kunne bruges til Gavntømmer, betales især-delesbed høit i slige Egne. I Kjøbenhavn har Prisen paa Brænde i mange Aar svævet om 10 Rbd.

Om Forstlovgivningen.

De væsentligste af de for Øieblikket gjeldende Regler og Forskrifter med Hensyn til de kongelige Skove indeholdes for Danmarks Vedkommende i Frdg. 18 April 1781, og for Hertugdømmerne Slesvig og Holsteen i Frdg. 2den Juli 1784 jfr. med Patent 15de Juni 1785 og Frcn. 12te Juni 1844. Straffen for første Gang begaaet ulovlig Skovhugst i Kongelig Skov er ifølge samme en Mulkt paa 3—20 Rbd. (i Hertugdømmerne 3—20 Thlr. sl. holst. Courant) naar det er Eeg, ⅔ Dele heraf for Bøg, Avnbøg, Ahorn, Elm, Ask og Naaletræer; og ⅓ Deel heraf for Røn, Asp, Lind og El; det Halve af disse

*) For at fælde Træet, og derpaa at kløve og favnsætte det betales i Almindelighed 4 Mk. for hver Favn. Transporten af en Favn Brænde fra een af Jyllands Kjøbstæder til Kjøbenhavn kommer i alt paa c. 2 Rbd. 3 Mk.

Bøder for rødmuldede og toptørre Træer, samt for Vindfælder. For Gjerdsel, saasom Hassel, smaat El, Piil o. desl., samt for Grene af Træer, bødes det Dobbelte af Værdien. Hertil kommer naturligviis altid Erstatning, naar det Borttagne ikke kan tilbageleveres in natura. Er den ulovlige Skovhugst forøvet paa en Søndag, da er Straffen, i Kongeriget Tyvsstraf, i Hertugdømmerne dobbelte Bøder, hvilke sidste ogsaa anvendes i Hertugdømmerne naar Skovtyven har brugt Saug. Skovbetjente, der have gjort sig skyldige i ulovlig Skovhugst, straffes desuden med Embedsforbrydelse. Tyveri paa skovet Ved straffes i Kongeriget som andet Tyveri, i Hertugdømmerne derimod med en Mulkt af det Dobbelte af det Bortstjaalnes Værdi (§ 98).

Ulovlig Skovhugst i privat Skov straffes i Kongeriget ifølge Frdg. 26de Januar 1733 med en Mulkt paa, for en stor frugtbærende Eeg 20 Rbd, for en gammel tør, eller frisk middelmaadig Eeg, liden eller stor, 10 Rbd., for en god frugtbærende Bøg 12 Rbd., for en gammel tør Bøg 6 Rbd., for en middelmaadig Bøg 10 Rbd., for Ask, Elm, Birk og desl. 6 Rbd. naar det er over, og 3 Rbd. naar det er under eet Qvarteer tykt, og for hvert Læs nedstævnte Grene, Gjerdsel, Stavre eller anden Underskov 3 Rbd., hvorimod Borttagelse af skovet Ved straffes som andet Tyveri. I Hertugdømmerne dikterer Amtet arbitrair corporlig eller Penge-Straf for al ulovlig Skovhugst i privat Skov.

For Procesformen i Skovsager indeholdes de nugjeldende Bestemmelser i Frdg. 26de Juli 1837 for Kongeriget, og Frdg. 12te Juni 1844 for Hertugdømmerne.

For at sikkre sig Skovenes Vedligeholdelse har Regjeringen gjort visse Indskrænkninger i de private Skoveieres frie Dispositionsret over deres Ege- og Bøgeskove. Hvad Kongeriget angaaer, da indeholdes disse Indskrænkninger i Frdg. 27de

Septbr. 1805, som endnu i rette Tid standsede Skovødelæggelserne. Ved denne Anordning er det forbudt at borthugge sin Ege- og Bøgeskov*) for Fode, og at forvandle den til Ager Eng eller Græsgang, og den Grund, hvorpaa der ved Udgivelsen af Anordningen i Aaret 1805 stod Overskov, skal for bestandig forblive anvendt til Skovdyrkning. Det Kongelige Rentekammer kan imidlertid dog tillade Skoveiere eet eller andet Skovstykkes Omhuggelse, men en saadan Tilladelse kan aldrig ventes meddeelt naar Vedkommende ikke ledsager Ansøgningen med Beviis for at han har opelsket Skov paa et ligesaa stort Areal, som det, paa hvilket han vil borthugge Skoven. Straffen for Overtrædelsen af dette Lovbud er en Mulkt af 8 Rbd. aarlig til Kongens Kasse for hver Td. Land, indtil det for Rentekammeret godtgjøres at det omhuggede Skovstykke eller en anden ei forhen til Skovcultur bestemt Strækning af samme Størrelse igjen er indfredet til Skovs Opelskning, og siden af 4 Rbd. aarlig indtil det for Rentekammeret godtgjøres at den unge Skov paa den indtagne Strækning har opnaaet en saadan Væxt, at den, selv om den var uindhegnet, ikke vilde kunne beskadiges af Creaturer. Det herombhandlede Forbud mod at omhugge sin Skov for Fode og at forvandle den til Ager, Eng eller Græsgang har havt til Følge, og vil saalænge det forbliver bestaaende bevirke, at den danske Stats Skove ikke som de fleste andre Landes, og navnlig Bjergegnenes, enten alene eller i det mindste fortrinsviis indtage de Strækninger, der slet ikke eller i ringere Grad egne sig til Ager

*) Frdg. 27de Septbr. 1805 antages i Almindelighed, skjøndt den ikke selv erklærer det, kun at angaae Ege- og Bøgeskov, hvorfor Domstolene heller ikke pleie at anvende den uden paa samme, og overhovedet kun paa Høiskov.

og Eng, men tildeels findes paa Landets frugtbareste Jordbund. Naar dette Forbud ikke forhindrede det, saa vilde Nutidens høie Priser paa Agerland nemlig sikkert bevirke, at i det mindste Halvdelen af vor Skovgrund, (thi saa stor en Deel af samme egner sig vistnok til med Fordeel at benyttes som Ager og Eng), efterhaanden vilde blive ryddet for at gjøre Plads for Ploven og Leen, og navnligen vilde Skovene for en stor Deel forsvinde fra det frugtbare Rullesteensleers Terrain; og de høiere Træpriser, som dette vilde have til Følge, vilde da inden ikke lang Tid fremkalde Anlæg af Granplantager, hvilke allerede for Øieblikket betale sig meget godt, og af Lavskov, fornemmelig af Birk, El, Poppelarter, Røn, og tildeels af Eeg, i den Deel af Landets udyrkede Strækninger, som ere tjenlige til Skovdyrkning, men for ringe til Landbrug. (navnligen den ringere Deel af Rullesteenssandets Terrain, som er Skovenes rette Hjem her i Landet), og dette Areal er sikkert større end samtlige vore nuværende Skoves.

For at ung Opvæxt kan komme i Stedet for de Træer, som aarligen fældes, og Skovenes successive Tilintetgjørelse derved forhindres, er det under en Mulkt af 1—5 Rbd. for hver Tønde Land af de beskadigede Strækningers Indhold forbudt at hugge saa voldsomt, at en naturlig Besaaening ved de tilbageværende Træers Frø derved umuliggjøres, og da Erfaringen har viist at Man ved Godskjøb ofte har søgt at udbringe en stor Deel af Kjøbesummen af Skovene, saa er det, under Straf af at forbryde det Huggede eller dets Værdi til Amtsfattigkassen, forbudt i de 10 første Aar efter at Man ved Kjøb er bleven Eier af en Skov at hugge i samme til Salg, med mindre Man dertil har erholdt Rentekammerets Tilladelse, hvilken ikke nægtes naar den Paagjeldende er villig til at lade Forstvæsenet udvise hvad der

skal hugges. For at den unge Opvæxt ikke skal blive beskadiget er det under en Mulkt af 1—5 Rbd. pr. Td. Land befalet at frede sin Overskov, (med mindre det er en Dyrehave eller en Skovlund), og for tilbørligen fredet ansees kun en Skov naar der ingen Kreaturer, Sviin undtagne, græsse i samme, naar ingen Hoslet foretages under Træerne og naar den anordningsmæssigen er indhegnet. Alt Skovfællesskab er forbudt og ulovligt, og ogsaa i Reglen forlængst ophævet. Skoves Udstykning maa ikke finde Sted i mindre Lodder end paa 100 Tdr. Land, jfr. Frdg. 3die Decbr. 1819. Over disse Bestemmelsers Overholdelse ere Amtmændene pligtige at vaage, og de Sager som Rentekammeret lader anlægge i Anledning af Overtrædelser heraf, behandles som Justitssager. Præster og andre Beneficiarier som hugge til Salg i Præsteskovene, og Fæstebønder, som hugge uden Godseierens Udviisning i den deres Fæstegaard tilliggende Skov, straffes, foruden med den almindelige Straf for ulovlig Skovhugst, de forstnævnte med deres Forlenings Forbrydelse, de sidstnævnte 1ste Gang med en Mulkt paa 1—10 Rbd., 2den Gang dobbelt og 3die Gang med deres Fæstes Forbrydelse, og strengt taget maa Præsterne under Mulkt, halvt som for ulovlig Skovhugst, kun hugge til eget Brug efter Kirkepatronens Udviisning. Majoratsbesiddere ere derimod ingen særlige Indskrænkninger underkastede. — De af Læserne, der ønske en mere detailleret Underretning, kunne finde den i Forfatterens Skrift: „Den danske Forst- og Jagt-Lovgivning, Kjøbenhavn 1842“.

I Hertugdømmerne ere Eierne af de adelige Godser slet ingen Indskrænkninger underkastede i Dispositionsretten over deres Skove. Naar Bønderne derimod ødelægge deres Skove, skal Amtet forbyde dem slig Fremfærd, og holde de sig ikke dette Forbud efterrettelige, skulle de bøde det Halve af det ulovlig Huggedes Værdi, og i Gjentagelsestilfælde miste de Raadig-

heden over deres Skov, og maa i saa Fald kun hugge efter Udviisning. Hvad Fredning angaaer, da er det vel befalet at Selveierskovene, (die Bondenhölzungen), skulle indhegnes og holdes i Fred, men dog kun naar de egne sig dertil og naar Gaarden kan undvære Græsningen; jfr. Patent 15de Juni 1785. De til de Kongelige Fæsteres Gaarde hørende Skove behandles, (hvad der ogsaa gjelder om Kirke-, Hospitals- og Præstegaards-Skove), som Kongelige Skove, i hvilke Bonden faaer Udviisning, og dette forandres ikke naar han ved at betale det S. 119 omtalte ubetydelige Beløb bliver Selveier; men vil han have Selveiendom ogsaa over Skoven, saa maa han betale ⅓ Deel af den Værdi, hvortil den ved Taxation bliver ansat, og den bliver da hans Selveiendom, eller „Bondenhölzung".

Forbudene mod Hugst til Salg og mod Udstykning af Skov i mindre Lodder end 100 Tdr. Land gjelde ikke i Hertugdømmerne.

Om det kongelige Forstpersonale og dets Organisation, og om Indtægterne og Udgifterne ved de kongelige Skove findes det Fornødne i Afsnittet om Forvaltningen.

B. Om Frembringelse af animalske raae Stoffer.

§ 20.

Qvægavl.

Da store Strækninger, som i tidligere Dage bestandigen henlaa til Græsning, i den nyere Tid ere blevne tagne under Ploven, saa er vel det Areal, paa hvilket Qvægavl er Beboernes fornemste Erhvervskilde, efterhaanden blevet betydeligen formindsket; men da ved Agriculturens Opkomst Udbyttet af Jorden, og derved Evnen til at kunne holde en større Besæt-

ning, er tiltaget, og da Qvægholdets Størrelse maa staae i et passende Forhold til Driften for at der kan haves den fornødne Gjødning til at erstatte den Kraft, som Jorden mister ved at bære Sæd, saa er Qvægholdet i de sidste Decennier blevet ikke ubetydeligen forøget, og det synes navnlig for Hornqvægets Vedkommende beviist, at dets Antal er i det mindste fordobblet i de sidste 70 Aar. Halvøen har, (hvad alt tidligere er omtalt i dette Skrift), et betydeligt Antal Hede-, Kjær- og Overdrevs-Strækninger, som deels ere aldeles uopdyrkelige, deels frembyde Hindringer for deres Anvendelse til Kornavl, hvilke det ikke vilde betale sig at overvinde; og saavel herved, som ved de fede Marskgræsgange paa den sydlige Deel af Vestkysten, har Naturen ligesom givet den en Anviisning paa Qvægavl; og denne har derfor ogsaa fortrinsviis hjemme sammesteds, og navnligen have Hertugdømmerne Slesvig og Holsteen forholdsviis det største Antal Hornqvæg og Sviin, og Holsteen forholdsviis den største Hesteavl, hvorimod Jylland staaer øverst hvad Faareavlen angaaer. Fyen og Langeland ere de af Øerne, der have størst Qvæghold, hvorimod Faareavlen er meget ringe i begge disse Provindser. Derimod har saavel Faare- som Svineavlen et temmeligt betydeligt Omfang i Sjelland og paa Møen, hvilket vistnok er en Følge af Produktets beqvemme Afsætning til Hovedstaden. Bornholm, Lolland og Falster ere de Provindser, som i det hele taget have mindst Qvæghold.

Naar Man lader Qvantiteten ude af Betragtning, og kun seer hen til Qvaliteten, da er det lige indtil de sidste Aar gaaet tilbage med vor Qvægavl, trods alt hvad der fra det Offentliges Side er gjort for sammes Forbedring. Hovedgrunden hertil er, at Qvægopdrættet saavel i Danmark som i Hertugdømmerne næsten alene er i Bondens Hænder, hvilket atter er en Følge af at Bonden sjeldent har Indsigt, Penge

eller god Græsgang nok til at kunne lægge sig efter Meieri eller Qvægfedning, og derfor, for at faae sin Græsnig anvendt, halvt er nødt til at lægge sig efter Opdræt af Kreaturer, hvilke han leverer til saa lav en Priis, at det ikke kan betale sig for Eierne af de større Gaarde selv at tillægge dem. Men Bonden behandler i Reglen Qvægopdrættet med utilgivelig Skjødesløshed. Han gjør ikke blot intet Udvalg af Tillægsdyr, men, da Prangerne kun ville kjøbe de bedre Dyr, sælges disse, og kun det, som Man ikke kan faae solgt, beholdes til Tillæg. Paa gode Springdyr er der stor Mangel, og de faa, som her findes, søges ikke tilbørligen. Om at holde Koen eller Hoppen til en god Tyr eller eller Hingst bryder Bonden sig i Reglen kun lidet. Han seer som oftest kun paa at faae Bedækningen for godt Kjøb, eller om muligt for Intet, hvortil kommer, at hans Anskuelser om de Egenskaber et til Avl bestemt Dyr bør have, ere yderst ufuldkomne, hvoraf Følgen er, at han anseer tykke Knokler for Tegn paa Kraft og svære Former for Skjønhed. Løsgaaende slet skabte Tyre bidrage, naar Ævret er opgivet, meget til at fordærve Avlen, og da Forbudet i Frdg. 8de Septbr. 1812 og 24de Septbr. 1813 mod at kun Hingster og Vædere af en vis opgiven Beskaffenhed maa gaae løse, hyppigen overtrædes, gjelder dette ogsaa om disse Dyr. Paa at de Dyr, som holdes til hinanden, passe sammen hvad Legemsform, Størrelse og Naturel angaaer, sees slet ikke, ja ikke sjeldent lader Man nærbeslægtede Dyr med grove Arvefeil parres, ligesom det ogsaa er almindeligt at lade Dyr af begge Kjøn tilfredsstille Parringslysten i en altfor uhensigtsmæssig ung Alder. Hertil kommer at Bonden sjeldent skaaner det drægtige Dyr, og paa mange Steder, især paa Lolland Falster og Møen, bringer Plagen for tidligt til strengt Arbeide, (nemlig i det 3die Aar og før), og desuden som oftest holder Ungqvæget saa slet, at han ikke vilde

erholde god Afkom, selv om han holdt et godt Tillægsdyr til et velskabt Handyr; og jo magrere en Egn er, desto slettere er derfor ogsaa i Reglen dens Qvæg, i det Fristelsen til at sulteføde det her er større. Paa Grund af den usle Røgt seer Man ogsaa Markederne opfyldte med ringe og forknytte Ungnød og Plage, som ofte maa sælges til saa lav en Priis, at Eieren knap faaer Foderet, de have fortæret under deres Opvæxt, betalt, og det er nutildags meget vanskeligt selv paa de større Markeder blandt 4 til 500 Stykker at udlede en halv Snees rigtig gode Exemplarer. Dyrkning af Fodervæxter og Brakfrugter for at kunne give Qvæget et rigeligere Underhold, end de for Øieblikket erholde i de fleste Egne, og en bedre Røgt, og navnligen Opførelsen af Stalde, der ikke ere saa snævre, lave, mørke, slet forsynede med Lufttræk, ureenlige og usselt brolagte, som de Bønderne i Almindelighed have, er derfor lige saa vigtige Betingelser, som et hensigtsmæssigt Udvalg af Avlingsdyrene, for en Forbedring af vor sunkne Qvægavl. I de sidste 5 til 6 Aar gaaer det imidlertid dog fremad i den omhandlede Henseende. Bonden er ikke længere af Trang nødt til at sælge sine gode Tillægsdyr, og Anerkjendelsen af det Fordeelagtige i at søge til gode Springdyr bliver stedse mere og mere udbredt. Den Anskuelse at vi ikke bør lægge an paa at forbedre vore indenlandske Racer ved Krydsning med fremmede, men at vi bør søge at forædle dem ved at parre udsøgte, for hinanden passende Individer af Racen selv, er bleven mere rodfæstet og stadfæstet ved Erfaringen, og megen Forqvakling derved standset; og Man begynder overalt at indsee at det betaler sig bedre at holde en mindre vel næret Besætning end en større sultefødt.

Efter at have fremsat disse almindelige foreløbige Bemærkninger ville vi gaae over til at omtale de forskjellige Arter af Kreaturer hver for sig.

Hornqvæg.

Ifølge Optællingen i Februar Maaned 1838 skulde der i Kongeriget Danmark ved dette Tidspunkt have været 834,175 Stykker Hornqvæg*), og ved Slutningen af Juni Maaned 1837 skulde Antallet, som Følge af at Sommerbesætningerne altid ere noget større end Vinterbesætningerne, have været 854,726 Stykker; men disse Tal ere vistnok en Deel for smaa, i det mange Bønder og Landmænd sikkert have angivet deres Besætning for lavere end den i Virkeligheden var, deels paa Grund af den ved slige Leiligheder stedse almindelige Frygt for at der skal blive lagt en Skat paa Gjenstanden for Optællingerne; deels fordi disse fandt Sted i et meget fodertrangt Aar, og som Følge deraf paa en Tid da særdeles meget Qvæg var blevet solgt til Udlandet eller slagtet, forbi Man ikke kunde føde det. For nærværende Tid vilde de anførte Tal desuden ogsaa uden Hensyn hertil være for lave, da det betydelige Opsving, som Agriculturen har faaet i de sidste Aar, har bevirket, at Man paa

*) Nemlig af

Køer: paa Landet	545,001	
i Kjøbstæderne	18,094	
		563,095
Stude og Tyre paa over 3 Aar: paa Landet	67,600	
i Kjøbstæderne	1,494	
		69,094
Unggqvæg til Opdræt: paa Landet	200,825	
i Kjøbstæderne	1,161	
		201,986
		834,175

De som Nyfødte aarligen i Kongeriget Danmark slagtede Kalves Antal anslaaes, naar de heromtalte Optællinger lægges til Grund, til 239,000 Stykker, de efter nogle Ugers Forløb slagtedes til 181000, og Tillægskalvenes til 80000 Stykker, hvorefter de aarligen fødte Kalves Antal bliver 500,000, hvilket forudsætter at kun ⅛ Deel af Køerne forblive golde.

de fleste Eiendomme nu holder en ikke lidet større Besætning end Man holdt i Aaret 1838.

Studebesætningen, som paa Øerne kun er ubetydelig, udgjorde ved det omhandlede Tidspunkt i Jylland mellem $\frac{1}{4}$ og $\frac{1}{6}$ Deel af Koernes Antal, nemlig i

Aalborg Amt	38 pCt.	Ringkjøbing A.	24 pCt.	Randers A.	15 pCt.
Viborg A. .	36 —	Ribe A. . . .	19 —	Hjør. og Veile	14 —
Thisted A. .	35 —	Skanderb. A.	15 —	Aarhuus A.	5 —

Hvilke af Landets Dele, der ere rigest paa Hornqvæg, og hvilke, der have mindst af samme, kan sees af følgende Tabel over hvor stort et Antal Koer, Tyre, Stude og Ungqvæg der i Vinteren 1838 fandtes paa hver 100 Tdr. Hartkorn, i

Nørre Jylland	273	Ribe Amt	359
Langeland	265	Veile A.	350
Fyen	198	Skanderborg A.	286
Møen	187	Ringkjøbing A.	279
Sjelland	184	Hjørring A.	277
Bornholm	150	Aalborg A.	277
Falster	142	Thisted A.	267
Lolland	139	Viborg A.	243
		Aarhuus A.	240
		Randers A.	198

De mindst qvægrige Amter i Jylland have saaledes større Qvæghold end de qvægrigere af Øerne. Bonden holder i Almindelighed for mange Heste, (især deleshed Hovbonden), men har derimod i Reglen færre Koer end han kunde og burde, og paa Herregaardene kommer der saaledes et større og paa Bondergaardene et mindre Antal Koer end Man af de ovenanførte Tal skulde tro; og paa Øerne har Bonden endnu i Almindelighed ikke stort mere end 1 Ko pr. Td. Hartkorn, enkelte meget frugtbare Egne undtagne, i hvilke Man kan regne 2 Koer pr.

Td. Hartkorn Bondejord, hvorimod Man paa Herregaardene paa Øerne kan regne 2 til 3 Køer for hver Td. Hartkorn Hovedgaardsjord. I Jyllands Vesteregne har Bonden derimod ikke sjeldent 3 til 4 Stykker Gavn- og Ungqvæg, ja paa enkelte Steder endogsaa et endnu større Antal, for hver Td. Hartkorn. At Græsningens Beskaffenhed og Driftsmaaden imidlertid har stor Indflydelse i den omhandlede Henseende, er indlysende. Hornqvægets Antal paa samtlige Landeiendomme forholder sig i Gjennemsnit til Hestenes som 222 til 85, og der holdes altsaa et 2½ Gange saa stort Antal Hornqvæg som Heste*).

Med Hensyn til Qvægholdet i Hertugdømmerne Slesvig og Holsteen har Man ingen nye Optællinger, som den nysomtalte for Kongeriget. Hvis Man imidlertid kan antage at Hertugdømmernes Qvæghold i de sidste 70 Aar har havt samme Tilvært som Kongerigets, da have Slesvig og Holsteen**).

*) For hver Td. Land Eng eller Kløvergræsning, eller for hver 3 Tdr. Land middelmaadig Græsningsjord, holdes i Reglen een Ko.

**) I Begyndelsen af Aaret 1774 blev der nemlig med Hensyn til en paatænkt Oprettelse af en Assurancekasse for Qvægsyge, indhentet nøiagtige Efterretninger om Hornqvægets Antal, og befandtes der da at være

	I Kongeriget	I Hert. Slesv. og Holst.
af Qvier fra 1—3 Aar...	89,199	83,040
„ Køer over 3 Aar	246,039	221,841
„ Stude fra 1—3 Aar ..	44,449	38,187
„ Stude over 3 Aar....	34,802	12,324
	414,489	355,392

Naar der nu fra Hovedsummen for Optællingen fra Aaret 1838 drages 80,000 for Ungqvæget under 1 Aar, som ikke blev medtalt, i Aaret 1774, saa faaer Man til Resultat at Tilvæxten fra 1774—1838 har været 82 pCt., og naar Man saa tager i Betragtning at Tallene for 1838, som nys anført, nok ere noget for smaa, saa kan Tilvæxten fra 1774—1844 ansættes til 100 pCt.

af Qvier fra 1—3 Aar	166,000
" Køer over 3 Aar	444,000
" Stude fra 1—3 Aar	76,000
" Stude over 3 Aar	24,600
	710,600
Ungqvæg til Opdræt under 1 Aar kan anslaaes til	69,400
	780,000

hvilket vilde være dobbelt saa stort et Antal pr. Qvadratmiil, som det Nørre Jylland for Øieblikket kan antages at have paa et saadant Areal. Men Hertugdømmernes Tilvært i Qvægdhold har neppe i det nysnævnte Tidsrum været saa stor som Kongerigets, thi Marsken ernærede vistnok i det mindste lige saa meget Qvæg for 70 Aar siden, som nu. — Det er fornemmelig i de magre Egne, som optage Midten af Hertugdømmerne, at Bonden lægger Vind paa Qvægopdræt, og herfra sælges Malkekøer til de større Gaarde paa Østkanten, hvor der paa flere adelige Godser er Meierier paa 600 Køer og derover, og Stude til Marsken, hvor de græsses fede og derpaa sælges, fornemmelig til Hamborg, Lybeck og Berlin. Som Egne, der udmærke sig ved Qvægopdræt kunne især nævnes: Rendsborgs, Neumünsters, Barmstedts, Bramstedts, Segebergs og Bornhøveds Omegn, Provstiet, den midterste Deel af det Sydlige Slesvig, Egnen omkring Tondern, men fornemmelig hele Angeln.

De indenlandske Hovedracer*) af Hornqvæg ere følgende.

a) Den sjellandske Race. Den er lille af Vært, kort

*) Man seer hyppigt Afarter og Blandinger eller Varieteter omtalte som særegne Racer, saasom: den fyenske, der i Størrelse og Godhed holder Middelveien mellem den jydske og den sjellandske, af hvilken den er en Blanding; den bornholmske, der er liden af Vært, vel dannet, nøisom og forholdsvijis til det Qvantum Foder, den fordrer, melkerig; Blandingen af Marsk- og Geestracen, der hvad Størrelsen og hele den legemlige Beskaffenhed angaaer staaer midt

i Kroppen og temmelig høibenet, med høie Hofter, i det Hele taget ilde dannet og uden anbefalende Egenskaber; meest sort af Farve, blandet med noget hvidt, men dog ogsaa hyppigt rødbruun eller hvid; giver i den bedste Malketid*) c. 12 Potter Melk, af hvilken der behøves c. 16 Potter til 1 Pd. Smør.

b) Den jydske Race. Den er af Middelstørrelse, velbannet og lavbenet, (dog ei saa lavbenet eller velskabt som den ædlere Sveitserrace fra Freiburg eller Zürich, med hvilken den ellers har Lighed, af fiin og zart Knokkelbygning, af forholdsviis større Længde end Høide, forholdsmæssig svagere i Forkroppen end i Bagkroppen, med kraftige Muskler, et mindre og spidsere Hoved og en tyndere og kortere Hals end de fleste andre Racer; næsten aldrig rødbruun eller guul af Farve, men derimod hyppig blakket, sort og graa, blandet med hvidt**). Den er munter, haardfør, tager til Takke med maadeligt Foder og trives endogsaa ret godt ved samme, og der er neppe nogen anden Race, som ved ringe Næring malker bedre og har bedre Huld. Ved god Fodring giver den i den bedste Tid indtil 30, (ja Man har endog Exempel paa indtil 40 Potter); men naar den fodres usædvanlig godt tiltager den stærkt i Kjødrighed og

---

imellem disse tvende, men langtfra ikke er saa melkerig som Geestracen; men det er temmelig uegentlig at Man kan kalde sligt Blandingsgods for Racer.

*) I de fire første Maaneder efter Kælvningen giver en Ko i Gjennemsnit ½ Gang saa meget Melk daglig, som i de 4 næste Maaneder, og i disse dobbelt saa meget som i de fire derefter følgende; men efterhaanden som Melken aftager i Mængde tiltager den i Godhed, saa at Man kan regne at i anden og tredie Maaned efter Kælvningen giver samme Qvantitet Melk mere end dobbelt, og fra 7de til 8de Maaned 3 til 4 Gange saa meget Smør, som i den første Maaned.

**) Prangerne fra Hertugdømmerne og Tydskland, som komme til Jylland for at hente Qvæg, ville derfor ikke kjøbe røde Køer, forbi de frygte for at de ikke ere af den meget søgte jydske Race.

Fedme, men ikke forholdsviis i Melkrighed, og nu da det stedse bliver almindeligere i Hertugdømmerne at fodre fortrinlig godt, søges jydske Køer derfor heller ikke længere saa meget som forhen til de store Meierier sammesteds, for hvilke Geestkøer, især de angelnske, nu ansees for mere passende, hvorimod den jydske Race endnu er meget søgt til Fedning i Marsken, hvortil den fortriinsviis egner sig, baade fordi den fedes hurtigt og godt og fordi Kjødet er fiint, saftfuldt og velsmagende, i hvilken sidstnævnte Henseende det har megen Indflydelse at Fedtet ikke hos denne Race forekommer saa meget i Klumper som spængt i Kjødet over hele Legemet. Det bedste Fedeqvæg, som slagtes i Jylland, holder c. 400 Pds. Vægt*); men ved at fedes i Marsken kan Vægten naae indtil 1000 Pund og derover. Fortrinligst træffes denne Race i Løit Sogn i det Slesvigske, paa Øen Mors, i Thy og i Sallingland. Den Nordlige op til Thy stødende Deel af Ringkjøbing Amt, især Lemvig og Holstebro Egnen, Landsbyerne Merring, Bredstrup, Ankjær, Belling, Piedsted, Ølholm, Hesselballe, Uldum, Lindved og Ulvkjær i Veile Amt, Randers Omegn, især de gode Sogne Norden og Østen for denne By, og tildeels hele Egnen mellem Randers og Aarhuus, ere ogsaa bekjendte for deres gode jydske Qvæg. Qvæget paa Vestkysten og paa den sydlige Halvdeel af Jyllands Østkyst danner imidlertid tvende lidt fra hinanden afvigende Afarter af den jydske Race, af hvilke den førstnævnte egner sig bedst til Fedeqvæg, den sidstnævnte til Malkeqvæg. — I Hedeegnene er Qvæget, der er en ved kummerlig Føde og usel Røgt fremkommen Afart af den jydske Race, i Almindelighed smaat og forknyt, med smalle Been, tynde

*) Et Stykke Hornqvægs Gjennemsnitsvægt kan i Kjøbenhavn ansættes til 27 Lispund og i Provindsstæderne til 18 Lispund; og en Kalvs respektive til 58 og 30 Pund.

Bove og ringe Dybde i Livet; men det passer godt til Lokalforholdene sammesteds, da det er sundt, stærkt, haardført, og fremfor alt holder sig taaleligt ved den elendige Sommergræsning og den stride Rughalm om Vinteren.

c) Den slesvig-holsteenske Geestrace, som i Almindelighed i Kongeriget kaldes for „holsteensk Qvæg“, ligner i Bygning og Udvortes det jydske, og er nok kun en ved Lokalforholdene frembragt Afart af samme, der har nogle særegne Egenskaber, navnlig den at den ved fortrinlig Fodring tiltager mere i Melkrighed end i Kjødrighed, og at dens Melk er særdeles fed. Ved jevn Fodring er den derimod ikke saa melkerig som den jydske Race. Den har alle Farver, men i Angeln, hvor den findes fortrinligst, ere røde, brune og gule Koer de almindeligste, hvorimod hvide og brogede ere sjeldne, og sorte slet ikke findes. Denne gode Race er imidlertid ikke udbredt overalt i Hertugdømmerne, men ogsaa sammesteds træffer Man paa slet og forkrøbblet Qvæg, f. Ex. paa Femern.

d) Marskracen, eller den frisiske Race, er meget stor og langstrakt, (Koen i Reglen 4½ Fod høi og 7 Fod lang), svær af Knokkelbygning, temmelig høibenet, Kroppen med et temmelig slapt Muskelsystem, for det meste rødbruun af Farve, forholdsviis sværere i Forkroppen end i Bagkroppen. Den er almindelig over hele Marsken, hvor den opnaaer en betydelig Størrelse og giver særdeles megen Melk, (indtil 40, ja i enkelte Tilfælde indtil 48 Potter daglig i den bedste Tid); men dens Melk staaer baade i Fedme og i flere andre gode Egenskaber tilbage for Geestracens, og giver derfor mindre Fløde eller Smør end dennes. Naar Marskqvæg kommer paa ringere Græsning sætter det uforholdsmæssig meget af, og det er derfor ingenlunde hensigtsmæssigt at forflytte det.

De heromtalte indenlandske Racer træffes imidlertid kun

meget sjeldent aldeles rene, og de fleste Kreaturer ere Afkom af Krydsninger af forskjellige indenlandske og fremmede Racer, af hvilke sidstnævnte der er bleven indført et ikke saa ringe Antal her i Landet, især af Tyroler-, Skotske- og Schweitser-Racer *), indtil Erfaringen lærte at disse fremmede Qvægstammer vel maaskee i deres Fædreland, men ikke i Danmark, give større Udbytte end vore indenlandske. Det vilde derfor være høist ønskeligt om det Offentlige, som i lang Tid har virket for Hesteavlens Forædling, ogsaa vilde antage sig vor sunkne Qvægavl ved at fremme Parring af udvalgte for hinanden passende Individer, og derved baade i Almindelighed modarbeide de S. 242 anførte Aarsager til vort Qvægs Forringelse, og i Særdeleshed, medens det endnu er Tid, redde vor berømte jydske Qvægrace, (over hvis Udartelse der især høres Klager fra den midterste Deel af Jylland, nemlig fra Randers, Skanderborg, Aarhuus og det Sydlige af Viborg Amter), fra dens Undergang. En Forbedring i Qvægets Fodring og Røgt vil imidlertid paa de allerfleste Steder desforuden være nødvendig naar Man vil vente at vor Qvægavl skal reise sig af dens Forfald, og at Man skal faae det Udbytte af samme, som Man kunde og burde have; thi næsten overalt i Landet nyder Qvæget en for slet Behandling. Den ansete Landoeconom Hofman (Bang) yttrer sig endnu i forrige Aar herom paa følgende Maade for Fyens Vedkommende. „Man har Intet ret Begreb om Qvægets Opdræt, Fodring og Pleie, og Qvægets

*) Schweitserqvæget ansaae Man tidligere for det meest skikkede til vor Qvægavls Forædling, og i Aaret 1804 lod Regjeringen derfor paa Frederiksborg Ladegaardsmark opbygge Parcelgaarden Faureholm, som blev indrettet til Opdræt af en Stamme Schweitserqvæg, der kunde tjene til det nysnævnte Øiemed. I Foraaret 1820 var her 48 Køer og drægtige Qvier foruden en Deel Ungqvæg af begge Kjøn; men senere er det Hele nedlagt og Gaarden bortforpagtet.

Bove og ringe Dybde i Livet; men det passer godt til Lokalforholdene sammesteds, da det er sundt, stærkt, haardført, og fremfor alt holder sig taaleligt ved den elendige Sommergræsning og den stride Rughalm om Vinteren.

c) Den slesvig-holsteenske Geestrace, som i Almindelighed i Kongeriget kaldes for „holsteensk Qvæg“, ligner i Bygning og Udvortes det jydske, og er nok kun en ved Lokalforholdene frembragt Afart af samme, der har nogle særegne Egenskaber, navnlig den at den ved fortrinlig Fodring tiltager mere i Melkrighed end i Kjødrighed, og at dens Melk er særdeles fed. Ved jevn Fodring er den derimod ikke saa melkerig som den jydske Race. Den har alle Farver, men i Angeln, hvor den findes fortrinligst, ere røde, brune og gule Køer de almindeligste, hvorimod hvide og brogede ere sjeldne, og sorte slet ikke findes. Denne gode Race er imidlertid ikke udbredt overalt i Hertugdømmerne, men ogsaa sammesteds træffer Man paa slet og forkrøbblet Qvæg, f. Ex. paa Femern.

d) Marskracen, eller den frisiske Race, er meget stor og langstrakt, (Koen i Reglen 4½ Fod høi og 7 Fod lang), svær af Knokkelbygning, temmelig høibenet, Kroppen med et temmelig slapt Muskelsystem, for det meste rødbruun af Farve, forholdsviis sværere i Forkroppen end i Bagkroppen. Den er almindelig over hele Marsken, hvor den opnaaer en betydelig Størrelse og giver særdeles megen Melk, (indtil 40, ja i enkelte Tilfælde indtil 48 Potter daglig i den bedste Tid); men dens Melk staaer baade i Fedme og i flere andre gode Egenskaber tilbage for Geestracens, og giver derfor mindre Fløde eller Smør end dennes. Naar Marskqvæg kommer paa ringere Græsning sætter det uforholdsmæssig meget af, og det er derfor ingenlunde hensigtsmæssigt at forflytte det.

De heromtalte indenlandske Racer træffes imidlertid kun

meget sjeldent aldeles rene, og de fleste Kreaturer ere Afkom af Krydsninger af forskjellige indenlandske og fremmede Racer, af hvilke sidstnævnte der er bleven indført et ikke saa ringe Antal her i Landet, især af Tyroler-, Skotske- og Schweitser-Racer*), indtil Erfaringen lærte at disse fremmede Qvægstammer vel maaskee i deres Fædreland, men ikke i Danmark, give større Udbytte end vore indenlandske. Det vilde derfor være høist ønskeligt om det Offentlige, som i lang Tid har virket for Hesteavlens Forædling, ogsaa vilde antage sig vor synkne Qvægavl ved at fremme Parring af udvalgte for hinanden passende Individer, og derved baade i Almindelighed modarbeide de S. 242 anførte Aarsager til vort Qvægs Forringelse, og i Særdeleshed, medens det endnu er Tid, redde vor berømte jydske Qvægrace, (over hvis Udartelse der især høres Klager fra den midterste Deel af Jylland, nemlig fra Randers, Skanderborg, Aarhuus og det Sydlige af Viborg Amter), fra dens Undergang. En Forbedring i Qvægets Fodring og Røgt vil imidlertid paa de allerfleste Steder desforuden være nødvendig naar Man vil vente at vor Qvægavl skal reise sig af dens Forfald, og at Man skal faae det Udbytte af samme, som Man kunde og burde have; thi næsten overalt i Landet nyder Qvæget en for slet Behandling. Den ansete Landoeconom Hofman (Bang) yttrer sig endnu i forrige Aar herom paa følgende Maade for Fyens Vedkommende. „Man har Intet ret Begreb om Qvægets Opdræt, Fodring og Pleie, og Qvægets

*) Schweitserqvæget ansaae Man tidligere for det meest skikkede til vor Qvægavls Forædling, og i Aaret 1804 lod Regjeringen derfor paa Frederiksborg Ladegaardsmark opbygge Parcelgaarden Faureholm, som blev indrettet til Opdræt af en Stamme Schweitserqvæg, der kunde tjene til det nysnævnte Øiemed. I Foraaret 1820 var her 48 Køer og drægtige Qvier foruden en Deel Ungqvæg af begge Kjøn; men senere er det Hele nedlagt og Gaarden bortforpagtet.

Røgt har altid spillet en underordnet Rolle hos den svenske Agerdyrker, og den simple Klasse anseer det endnu bestandig ligesom for en Skam at beskæftige sig med Qvægets Røgt. Ved dettes Opdræt tager Man kun lidet Hensyn til Udvalget af Tillægsdyrene. Ved Fodringen anseer Man det i Almindelighed for nok, naar der om Sommeren er saa meget Græs at Køerne kunne holdes rolige i Marken, og om Vinteren, naar Man kan give saa meget langt Straa og simpelt Hø, at Man om Foraaret ei behøver om Morgenen at reise de af Sult afmægtige Køer, hvilket ofte var nødvendigt indtil for nogle Aar tilbage. Qvæget maa ofte gaae ude Nat og Dag paa mange Steder indtil Frosten har stivnet Jorden; og da Køerne tvinges til at æde det med Riim belagte Græs, og dagligen i October og November Maaned lide Ondt af Kulde og Regn, staae de ofte Vinteren over, uden at komme ret til Kræfter ved det simple Foder der bydes, og først paa Græs i Foraaret komme de atter til Huld; men den bedste Græstid gaaer bort inden de kunne begynde at malke med fuld Kraft. Staldene ere yderst slet indrettede; Qvæget er i disse opbundet med Hovederne tæt til Ydervæggen og dets Aandedræt besværes meget ved den fra Muren tilbagestødte udpustede Luft. Qvæget vandes aldrig i Stalden, men drives til Damme, hvor det ofte maa drikke Vand, der er mudret. Staldene ere desuden i Almindelighed lave og saa mørke som om de var indrettede til Fedeqvæg; og den eneste Lysning kommer fra aabne Huller i Muren, der tillige gjøre Stalden kold og fugtig af Træk. Over Køerne ere Slyerne ei belagte med Leer eller Bræder, saa at Høfrøet falder paa Qvæget og sætter sig fast i Haarene; og de strigles aldrig. Qvægets Stader ere slet brolagte, og da der som oftest spares paa Strøelsen ligger Qvæget ureenligt og ubeqvemt. Det mangler altsaa Lys,

Varme, et beqvemt Leie, Reenlighed, og en uhindret Hududdunstning; det mangler godt og kraftigt Foder og maa drikke usselt Vand; og til dets Opdræt tages lidet Hensyn, saa at de slet valgte Tillægsdyr lide megen Nød i Ungdommen; og det er derfor Intet Under at det kun bringer saa liden Indtægt i Forhold til hvad det koster at ernære."

Og dog er Fyen, om hvilken Hofman (Bang) yttrer sig paa den her anførte Maade een af de af Landets Provindser, i hvilke Qvæget behandles bedst. Paa Lolland og Falster, hvor Man har saa lidt Eng, er Man derimod værst til at sulteføde sin Besætning, og Qvægracen paa Lolland er derfor kun lille af Væxt*), og en lollandsk Bondeko giver i den bedste Græsningstid kun 6 til 8 Potter Melk daglig. Paa en Mængde større Gaarde er Man imidlertid gaaet med stærke Skridt fremad til det Bedre i denne Henseende. Ogsaa Huusmanden er i det Hele taget meget omhyggelig for sin Ko, og det er saaledes fornemmelig den danske Bonde, hvem den heranførte Anke endnu rammer. — I Hertugdømmerne har Man alt i flere Aar indseet at Koen malker af Tanden, og at Fodring med Kjerne er nødvendig naar Man vil have godt Vintersmør.

Hvad Udførslen fra den danske Stat af Hornqvæg og de ved samme erholdte Produkter, saasom Smør, Ost, Kjød, Huder, Talg og Been, angaaer, da henvises til hvad der i Afsnittet om Handelen er anført om den danske Stats Udførsel,

*) Ved at maale en falstersk Ko af Landets Race og almindelig Størrelse fandtes Høiden over Bovene 3' 10''; Længden fra Hornene til Halen 6' 7''; Omfang om Hjertet 5' 3''; om Bugen 7' 3''; om Lysken 5' 10''; og Bidden mellem Hofteknoklerne 1' 2''. Den almindelige Vægt af lollandsk Qvæg, hvilket hører til den sjellandske Race, er i Slagtestand: for en fireaarig Tyr 22—24 Lpd. (Tællen 24 Pd); for en treaarig Qvie 14 Lpd. (Tællen 24 Pd.), og for en Ko 16 Lpd. (Tællen 32 Pd.).

og her bemærkes blot Følgende. Af Oxer udføres for Dieblikket fra hele den danske Stat*), naar Altona og Hamborg ansees som een By, c. 28,000 Stykker til en Værdi af 65 til 70 Rbd. pr. Stk.; af Køer c. 7000 Stkr. til en Værdi af 30 Rbd. pr. Stykket, og af Kalve c. 12,000 Stkr. til henved 7 Rbd. pr. Stk., hvilke sidstnævnte næsten alle komme fra Hertugdømmerne. Ansees Altona derimod som en indenlandsk By, (hvad den jo er), saa bliver Udførslen kun omtrent ¼ Deel af det heranførte Beløb. Udførslen af levende Kreaturer, (der fornemmelig skeer ved Prangere fra Hertugdømmerne og Tydskland, som reise omkring i Jylland for at opkjøbe Qvæg, og blandt hvilke der er enkelte, som hvert Aar føre 5 til 6 Hundrede Stykker drægtige Qvier til Tydskland især til Meklenborg, for ikke at tale om Studene), er i Tiltagen, hvad Kalvene angaaer endogsaa særdeles betydeligt. — Blandt det store Antal Oxer, der, som nysanført, aarligen udføres, er en Deel i Jylland fedede Staldstude, som fra deres 4de til 5te eller 5te til 6te Aar ere blevne fodrede paa Stald med Korn i Straaet**), hvorpaa de enten i heelt fedet Stand

*) Da Frdg. 12te Januar 1827 har hævet Tolden for levende Kreaturer, som føres fra Kongeriget til Hertugdømmerne, kan det ikke opgives hvor stor en Deel af Udførslen der falder paa Danmark, og hvor stor en Deel der falder paa hvert af Hertugdømmerne.

**) For et Par Aarhundreder siden var den danske Stats Udførsel af Staldstude meget større end nu. Det var dengang en Forret for Adlen, og senere for de privilegerede Sædegaarde, at holde Staldstude, som om Vinteren bleve fedede paa Stald med Korn i Straa, (hvilken Forret først blev ophævet ved Frdg. 11te Juni 1788), og der var dengang over halvfjerde Hundrede Herregaarde i Jylland, paa hvilke Man staldede Oxer, og der udførtes endnu for 150 Aar siden i det mindste 25,000 Stald-Oxer aarlig fra Jylland, dengang fornemmelig til Tydskland og Holland. Fra Begyndelsen af forrige Aarhundrede aftog denne Handelsgreen lidt efter lidt, deels paa Grund af Paalæg af høi Udførselstold, Forandring i Handelscon-

føres til Kjøbenhavn, eller i velfødret Stand til Marsken, (som især forsyner sig paa Qvægmarkedet i Husum), hvor de græsses fuldkommen fede, og derpaa sælges til Hamborg, Lybeck og Berlin. Opstaldning af Stude er imidlertid dog i Aftagen, da Meierier betale sig bedre; og det største Antal af de til Marsken førte Stude er nu unge, magre paa 3 høist 4 Aar. I en Deel Egne af Jylland, saasom i Størstedelen af Aalborg, Thisted, Viborg, Ringkjøbing og Ribe Amter er Studestaldning dog endnu det overveiende almindelige paa de større Gaarde (jfr. S. 245), og den vil sammesteds ikke i meget lang Tid, og paa enkelte Steder maaske aldrig, blive fortrængt af Meierier, paa Grund af at de slette Græsgange, Kornets maadelige Beskaffenhed og Mangel paa Afsætningssteder for samme ligesom give en naturlig Anviisning paa Opstaldning og Qvægopdræt. Mangel paa de til Meierierne fornødne Trævare, de med Meierivæsenet forbundne Vanskeligheder og Bryderier, den rigeligere og kraftigere Gjødning, som haves ved Staldstude, og gammel Vane vil ogsaa bidrage til at Mange i lang Tid endnu ville foretrække Stude for Malkeqvæg, skjøndt Indtægten af Studene paa Grund af Søgningens og Prisernes Forskjellighed er stor Afvexling underkastet. — Paa Øerne har man aldrig givet sig af med at holde Staldstude, og Qvægopdræt finder ligeledes saagodtsom ikke Sted paa samme, nogle enkelte Egne undtagne, for Exempel det Sydlige af Fyen, fra hvis Bøndergaarde der sælges en Deel Lodekøer, eller Køer, som ere nærved at kælve, til Sjelland og navnlig til Kjøbenhavn.

junkturer og Qvægsyge; deels fordi Man bedre fandt sin Regning ved at holde Meierier; og i Aaret 1785 var der saaledes kun lidt over 100 Herregaarde i Jylland, som holdt Studebesætning, og Udførslen beløb sig kun fra 5000 til 8000 Stykker.

Meierierne have isærdeleshed hjemme paa de adelige Godser paa Hertugdømmernes Østkyst, og paa Herregaardene paa Sjelland, Langeland, Fyen, Lolland og Falster, hvor de som oftest dække omtrent ⅔ Dele af den Sum, for hvilken de større Gaarde ere bortforpagtede. Naar Man regner hele Aaret rundt, og altsaa lader den Tid den staaer gold ude af Betragtning, saa giver en Ko i vore Meierier i Gjennemsnit ved god Fodring 4 Potter Melk om Dagen, og ved fortrinlig Fodring indtil 6 Potter daglig (jfr. S. 248), og paa Herregaardene paa Øerne 1 til 1½ Fjerding Smør, men i Hertugdømmerne indtil 2½ Fjerding aarlig, hvorimod Bonden sjeldent har mere end henved 1 Fjerding Smør af hver Ko, og det et meget ringere Produkt, hvisaarsag han ogsaa som oftest kun har lidet tilovers til Salg. I Indtægt ved Salg af Smør, Ost og Fedesviin kan en Ko paa Herregaardene antages at give en aarlig Indtægt af 15—20, og ved udmærket Fodring indtil 25 Rbd. aarlig, og i Nærheden af Kjøbenhavn indtil 60 Rbd, aarlig. — Af Smør udfører den danske Stat naar Altona og Hamborg ansees som een By c. 70,000 Tdr. aarlig (hvoraf ¼ Deel til Altona) til en Gjennemsnitspriis af c. 48 Rbd.*), og dette er c. en Trediedeel mere end vor Udførsel for 10 Aar siden beløb sig til. Af den nysnævnte Totaludførsel kommer over Totrediedele paa Holsteen, hvilket imidlertid ikke alene har sin Grund i at dets Smør-Production forholdsviis er meget større end Danmarks og Slesvigs, men ogsaa i at Hamborg og Lybecks Forsyning, som fornemmelig skeer fra Holsteen, kommer i Udførselstabellerne, men Kjøbenhavns, der meest skeer fra Slesvig og Kongeriget, derimod ikke. Holsteens Meierivæsen og derved dets Smørproduktion har i den nyere Tid

*) I Aarhuus og Ribe Stifter sættes Capitelstaxt paa Smør.

gjort store Fremskridt, og dette Hertugdømmes Smørudførsel har i de sidste 10 Aar næsten fordobblet sig, medens Slesvigs er blevet paa samme Standpunkt og Danmarks kun tiltaget nogle faa Procent *). — Den danske Stats Smørudførsel beløber sig i Overeensstemmelse med det Nysanførte til henved 3½ Millioner Rbd., og Smør er efter Kornvare vor vigtigste Udførselsartikel.

Den danske Stats eget Forbrug af Smør er høist betydeligt. I Kjøbenhavn forbruges i Gjennemsnit 36 Pd. Smør aarlig pr. Hoved, og i Provindsstæderne 26 Pd.; og paa Landet anslaaes Smørforbruget til 16 Pd. pr. Hoved **). — Af Melk forbruges i Kjøbenhavn c. 7,800,000 Potter aarlig, (hvoraf de ⅝ Dele produceres i Staden selv), altsaa 64 Potter pr Hoved; og i Provinds-Kjøbstæderne og paa Landet er Forbruget meget større. Med Ost kan Kongeriget Danmark ikke engang forsyne sig selv; men det modtager aarlig c. 2½ Millioner Pund fra Hertugdømmerne, som desuden til Udlandet afsætte c. 800,000 Pund til en Gjennemsnitspriis af 9 til 10 ß. pr. Pund. Paa enkelte danske Herregaarde er Man dog nu begyndt at lægge sig efter Schweitseri eller Ostetilvirkning i det Store, og paa at efterligne fremmede Oste. Som de fortrinligste Sorter indenlandsk Ost ansees den Ciderstedtske og den ved sin skarpe Smag og sin Størrelse bekjendte Thybo Ost fra Thy og Mors ***).

*) Uagtet Danmarks Smørudførsel, som ovenfor bemærket, kun er tiltaget meget lidet i de sidste 10 Aar, maa dets Production dog være ikke ubetydelig forøget i den nyere Tid, da det i Begyndelsen af dette Aarhundrede modtog fra Hertugdømmerne en Deel mere end det tilførte dem, medens nu det Modsatte er Tilfældet uagtet Forbruget er forøget ved Tilværten i Befolkningen og Velstandens Tiltagelse. — Paa Slesvig kommer kun c. ⅙ Deel af Totaludførselen.

**) I Preussen anslaaes Smørforbruget kun til 2 Pd. pr. Hoved og i England til 1 Pd. pr. Hoved.

***) De store Thybo-Oste skylde deres Tilværelse til en gammel Vedtægt

I Kjøbenhavn forbruges 18 Pund indenlandsk Ost pr. Hoved, og i Provindsstæderne 12 Pund.

Af saltet og røget Kjød udføres, naar Altona og Hamborg ansees som een By, c. 3 Millioner Pd., hvoraf Hertugdømmerne levere de ⅞ Dele, og hvoraf Altona modtager omtrent ⅛ Deel. Af det nysanførte Totalbeløb er de ⅞ Dele saltet Kjød, paa hvilket Gjennemsnitsprisen er 9 Mk. pr Lispund, og kun ⅛ Deel røget Kjød, hvis Gjennemsnitspriis er 11 Mk. pr. Lispund. Udførslen af Kjød er i det sidste Decennium tiltaget saa betydeligt, at den nu er 2½ Gang saa stor som for 10 Aar siden, hvilket er meget glædeligt, da denne Udførsel naturligviis er fordeelagtigere for Landet end Udførslen af levende Kreaturer. I Kjøbenhavn forbruges i Gjennemsnit 86 Pund aarlig pr. Hoved (foruden 36 Pd. Flesk); i Provindsstæderne c. 80 Pd. Kjød (og i det mindste 40 Pd. Flesk), og paa Landet, hvor Almuen forbruger langt mere Flesk end Kjød, kan Forbruget anslaaes til c. 10 Pd. Kjød (og c. 40 Pd. Flesk) pr. Hoved*).

For at forebygge Qvægsyge, som i de foregaaende Aarhundreder flere Gange har hjemsøgt Landet paa en meget ødelæggende Maade, (navnlig i Aaret 1745, i hvilket Man maatte dræbe 285,160 Stykker Hornqvæg), er der ved Frdg. 30te

---

i Thy, at hver Mand i Sognet ved St. Hansdags Tid giver Præsten, Skolelæreren, Herredsfogden og Herredsskriveren hver et Maal Melk, som modtages paa eengang og sammenslaaes til en stor Ost, der veier 2—4 Lispund. Disse Oste afbenyttes for det meste kun til eget Forbrug og til Foræringer og ere derfor kun lidet i Handelen, især efter at de ved hyppig Forfalskning have tabt deres Credit saa meget, at de næsten ikke længere efterspørges. Prisen er i Thisted 16 ß. pr. Pund.

*) I England anslaaes Forbruget af Kjød og Flesk til 44 Pd. pr. Hoved, og i Preussen til 35 Pd. pr. Hoved.

Novbr. 1778, cfr. Frdg. 28de April 1779, truffet en Mængde omhyggelige Foranstaltninger, hvilke have viist sig saa kraftige, at Landet siden den Tid har været fri for dette Onde; og siden den 17de Decbr. 1778 har der tillige været nedsat en Qvægsyge-Commission, til hvilken alle Rapporter fra hele Riget om Qvægsygen skulle indsendes, fra hvilken alle Forestillinger og Befalinger angaaende Qvægsygen skulle udstedes, og hvis Anordninger i Henseende til Qvægsyge Enhver er forpligtet til at adlyde og iværksætte. For Hertugdømmerne Slesvig og Holsteen haves en Qvægsygeanordning af 20de Febr. 1801, og for Lauenborg en i Veterinair Selsk. Skr. III. 570 indrykket af 18de Decbr. 1813.

Heste.

Af Heste, Hingster og Hopper fandtes i Danmark i Februar Maaned i Aaret 1838

paa Landet	254,449 Stkr.	
i Kjøbstæderne	12,372 —	
		266,821
Desuden af Plage og Føl paa Landet	57,926 Stkr.	
i Kjøbstæderne	272 —	
		58,198
		I Alt 325,019

Det aarlige Tillæg er noget over 24,000 Stkr. Paa hver 100 Tdr. Hartkorn kommer der saaledes i Gjennemsnit i Kongeriget Danmark 85 Heste, Plage og Føl.

Hvilke Egne i Landet, der har det største, og hvilke, der har det mindste Hesteholdt og Hesteopdræt, sees af følgende Tabel.

Hestehold.

Aar 1838 var der af Heste, Plage og Føl for hver 100 Tdr. Hartkorn.

Møen	112
Falster	96
Bornholm	96
Fyen	85
Sjelland	85
Langeland	84
Lolland	84
Nørre Jylland	84
Hiørring Amt	104
Aarhuus A.	103
Skanderborg A.	103
Aalborg A.	94
Veile A.	93
Randers A.	86
Ribe A.	75
Thisted A.	74
Viborg A.	72
Ringkiøbing A.	56

Hesteopdræt.

Antallet af de Aar 1837 opfødte Føl var for hver 100 Tdr. Hartkorn.

Fyen	8^{2}
Møen	7^{7}
Nørre Jylland	7^{3}
Aarhuus Amt	9
Aalborg A.	8^{6}
Randers A.	8^{5}
Hiørring A.	8^{1}
Veile A.	7^{8}
Skanderborg A.	7^{6}
Thisted A.	7^{5}
Ribe A.	6^{5}
Viborg A.	6^{1}
Ringkiøbing A.	4^{3}
Langeland	6
Falster	5^{0}
Bornholm	5^{6}
Lolland	5^{2}
Sjelland	5

At der er saa liden Forskjel mellem Hesteholdets forholdsmæssige Størrelse i de forskjellige Provindser, uagtet disses Naturbeskaffenhed og Culturtilstand ere meget forskjellige, og uagtet Fyen og Jylland tillægger et ikke ubetydeligt Antal Heste til Salg til de øvrige Provindser og til Udlandet, har rimeligviis sin Grund i at der paa de Steder, hvor de locale Forhold virke til at forøge Hesteholdet, er andre Omstændigheder, der bidrage til at formindske det. Naar saaledes Jylland maatte have et stort Hesteantal, paa Grund af dets Hesteopdræt og fordi en Deel raae Jorder stedse sammesteds tages under Dyrkning, hvilket kræver forøget Hestehold, saa modvirkes dette ved at endnu større Strækninger henligge aldeles udyrkede, og at en Deel Markarbeide, især i Viborg og Ringkjøbing Amter, udføres ved Stude. Møens ualmindelig store Hestehold grun-

der sig paa at mange af Hestene sammesteds 'ere meget smaae*).

Hvor stort Hesteantallet er i Hertugdømmerne, vides ikke; men det kan ansees for saagodtsom vist at det forholdsviis er større end i Kongeriget, da Hertugdømmerne have meget større Hesteopdræt og Hesteudførsel end Danmark. Øen Als, Marsken, Egnen mellem Ribe og Tøndern, Egnen om Itzehoe og Grevskabet Ranzau udmærke sig især ved deres Hesteopdræt.

Af mere udbredte indenlandske Racer har den danske Stat følgende tre at fremvise:

a) Den sjellandske Race, som er af Middelstørrelse, (8 til 9 Qvarteer høi), og størst i det nordøstlige Sjelland, hvor Frederiksborg Stutteri har virket til dens Forædling. Den har et stort Hoved og kort Hals, føre, stærke og temmelig spatfrie Been, og sædvanligen et godt Fodskifte; den udmærker sig ved Nøisomhed, Styrke og Udholdenhed, og er særlig skikket til Cavallerihest. Til denne Race hører saavel den lollandske og holstenske Hest, der er meget lille, som den fyenske Hest, der i Skjønhed og Størrelse langt overgaae Hestene paa de andre Øer, hvilket rimeligviis har sin Grund, i de mange gode Herregaardsstutterier, som i forrige Aarhundrede fandtes i Fyen.

b) Den jydske Race, som er temmelig stor, (10 Qvarteer og derover), før, med bred Bringe, kraftfulde Been, kort Hals, et temmelig stort Hoved, men forøvrigt velskabt, fyrig, men dog from, stærk, haardfør og nøisom, og særlig skikket til Vognhest. Denne Race findes for Tiden renest i Salling-

*) Paa Møen findes en særdeles liden, men stærk og udholdende Hesterace, som kaldes for Klinterotter, hvilken imidlertid bestandig mere og mere fortrænges, da de fleste Bønder sammesteds stræbe efter større Heste.

land, Vensyssel*), og i Østerdelen af Sønderlyng, Middelsom og Lysgaard Herreder, og Nørredelen af Fjends Herred i Viborg Amt. I Thisted Amt, som tidligere nød stor Berømmelse for sine Heste af denne Race, er samme derimod nu udartet, og i Aaret 1841 var der sammesteds paa ét Areal af 20 □ Mile ikke en eneste udmærket Hingst; men da Hestene fra Thy og Mors ere haardføre, godt Kjøb og vel skikkede til Arbeidsheste, søges de desuagtet endnu. — I Bjerge, Hatting, Elbo og Holmans Herreder i Veile Amt; i Voer, Rim, Tyrsting og Hjelmslev Herreder i Skanderborg Amt; i Randers Amt, især i Egnen omkring Randers, og mellem Skeel og Grenaa; og i den nordlige Deel af Ringkjøbing Amt, især Lemvig-Egnen og de nordlige Sogne af Hjerm og Ginding Herreder, findes der ogsaa mange gode Heste af den jydske Race; og i den senere Tid er der endogsaa de, som foretrække Hestene fra den sydlige Halvdeel af Jyllands Østkyst for det nordlige Jyllands. — I Hede-Egnene ere Hestene kun smaa, sædvanlig mellem 9 Qvarteer og 3 Tommer og 10 Qvarteer høie, men muntre, kraftfulde, nøisomme og haardføre.

c) Den slesvig-holsteenske Race udmærker sig ved sin Størrelse, (over 10 Qvarteer), ved et fiint Hoved, en smukt krummet Hals, og i det Hele taget ved et elegantere Udseende end den jydske Race, for hvilken den dog, hvad de solide Egenskaber angaaer, neppe fortjener Forrangen. Fortrinligst findes den i Loit Sogn i Apenrade Amt. De i Marsken opfødte blive nemlig vel større; men have sædvanlig for fine Been i Forhold til Kroppen, kunne ikke udholde langvarige

*) Vensyssels Heste have en smukkere Hals og Hoved end de andre Egnes, men hyppigt svagere Been, hvisaarsag nogle Halvblodshingster af Yorkshire Racen med ret stærke Been formenes her at ville være paa det rette Sted.

Strabadser og blive tidligere affældige. — Denne Race er imidlertid ikke udbredt overalt i Hertugdømmerne, og i flere Egne, f. Ex. paa Femern, har Man daarlige smaa Heste.

Den danske Hest, der efter afdøde Prof. Viborgs Formening nedstammer fra et tartarisk Hesteslags, som Odin skal have bragt med sig, har fra de ældste Tider af været berømt i Udlandet for sin Skjønhed, Styrke, Lærvillighed og Udholdenhed, og har derfor stedse været meget søgt, især deleshed som Krigshest, og navnligen er en Deel af det østerrigske Rytteri stedse blevet forsynet med danske Heste, af hvilke Preussen, Sachsen, Frankrig og Sverrig ogsaa stedse har kjøbt mange. Som Ridehest, Kjørehest, Arbeidshest og Posthest er den danske Hest ikke mindre agtet end som Cavallerihest; men derimod staaer den som hurtig Løber tilbage for den ædle arabiske Race og den fra samme nedstammende engelske Fuldblodsrace, og navnlig for den Afart af samme, til hvilken den engelske Veddeløbshest hører*). I de senere Aar høres imidlertid hele Landet over

*) Den danske Hest er imidlertid dog en god Løber. En Overstaldmester Harthausen under Kong Chr. den 5te tilhørende Hest af den danske Landrace, (som i sin Tid var at see udstoppet paa det for en Deel Aar siden ophævede Kunstkammer), løb fra Kjøbenhavn til Frederiksborg, altsaa 4½ danske Mile, i mindre end 3 Qvarteer, og vandt derved et Veddemaal paa 1000 Dukater, som dens Eier havde indgaaet med den engelske Gesandt; i Aaret 1771 løb en jydsk Hest Nørre Fælled rundt, (altsaa ¼ dansk Miil), i lidt over 4 Minutter og vandt derved et Veddemaal, som dens Herre, Grev Ranzau, havde indgaaet med en engelsk Kjøbmand; og i et senere Veddemaal skal Selveierbonden Jacob Jensen af Gjentofte paa en 15 Aars gammel sjellandsk Arbeidshest, som han 5 Aar tidligere havde kjøbt for 10 Rbd., have redet Nørre Fælled tre Gange omkring, altsaa 1¾ dansk Miil, i 11 Minutter, og derved vundet 500 Rbd. I August 1833 løb ved Veddeløbene i Viborg en Hoppe af almindelig jydsk Race, uden at være traineret og uden at forceres under Løbet, med 10 Lpd. og 11 Pds. Vægt to danske Mile paa ujevn, bakket og tildeels meget sandig Vei, i 32 Minutter 22 Sec.,

Klager over, at det, af de S. 242 anførte Aarsager, gaaer tilbage med vor Hesteavl, og naar Man undtager Øen Als, hvor Hertugen af Augustenborg har et ved store Opoffrelser tilveiebragt, herligt Fuldblodsstutteri, der har udøvet stor Indflydelse paa Hesteavlens Fremme paa denne Ø, saa have Bestræbelserne for ved Fuldblods- og Halvblodsheste at forædle vore indenlandske Racer ikke havt megen Fremgang, hvilket fornemmelig hidrører fra at Bonden ingen Tillid har til Fuldblodet, som skal passes omhyggeligen og fodres bedre, hvortil Almuen hverken har Kundskab, Lyst eller Leilighed, ligesom det ogsaa af de Fleste betvivles at de forædlede Heste ville være en saa søgt Handelsvare som Hestene af vore indenlandske Racer, navnlig fordi de udenlandske Prangere ikke behøve at forlade deres Hjem for at kjøbe Fuldblods- eller Halvblods Heste. I Aaret 1838 var her imidlertid dog 121 Fuldblods- og 1804 Halvblods-Heste, (altsaa $\frac{6}{8}$ Procent af det hele Hesteantal), og nu er her sikkert et betydelig større Antal.

Størrelsen af vor Hesteudførsel er afhængig af de politiske Conjunkturer, som have en betydelig Indflydelse paa de fremmede Magters Remonteringer. I det sidste Decennium har den for hele den danske Stat beløbet sig til c. 10,000 Stykker aarlig, til en Gjennemsnitspriis af 100 Rbd., (jfr. Afsnittet om den danske Stats Udførsel). De sorte og brune Farver ere de meest søgte, hvorimod Prangerne vrage den hvid-

---

og et Par jydske Hopper travede for Vogn med 1200 Pds. Vægt en dansk Miil i 24 Minutter 40 Sec., og trak Dagen derpaa et Markedslæs 15½ Mile. — Den hurtigst løbende Hest, Man kjender, nemlig den engelske Fuldblodshest Childers, løb 2475 Alen i Minuttet; men den var neppe i Stand til at løbe en Strækning af et Par Miil med denne Hurtighed. (Jfr. Neergaard om Hestens Exterieur S. 8—5).

agtige, gule og skimlede. Skjøndt Halvøen leverer den aldeles overveiende Deel af de aarligen udførte Heste, saa er Hestene fra Øerne, (der i Nordtydskland kaldes for „Wasserdänen"), dog ogsaa meget søgte, og Hesteopdrættet er i enkelte Egne i Øftifterne, navnlig i Baag, Vends og Odense Herred i Fyen, ikke ubetydeligt.

I Aaret	1838	beløb den danske	Stats	Hesteudførsel	sig til	10,951
—	1839	—	—	—	—	11,674
—	1840	—	—	—	—	10,193
—	1841	—	—	—	—	10,325
—	1842	—	—	—	—	8,926
—	1843	—	—	—	—	11,258

Det sees altsaa at denne Udførselsgreen ikke er i Aftagen, og at Racernes nysomtalte Udartelse altsaa ikke endnu har skadet den.

At vore Heste ikke alt for længe siden ere udartede langt mere end Tilfældet er, skyldes til at Regjeringen i over 200 Aar stadigen ved mere eller mindre kraftige Midler, og med større eller mindre Held, har virket for Hesteavlens Fremme. Saaledes har det Kongelige Frederiksborgske Stutteri*) i det

*) Allerede Kong Frederik den Anden holdt Stutterier paa flere Krongodser, til hvilke han lod komme Hingster fra Udlandet, og i Aaret 1562 anlagde han et Stutteri ved Frederiksborg. Hans Søn Christian den 4de tog sig med megen Iver af samme, og under denne Konge, som paa sine Stutterier ved Frederiksborg, Esrom, Antvorskov, Ringsted Kloster og Skanderborg kunde fremvise tyrkiske, egyptiske, polske, marokkanske, neapolitanske, salzburgske og frisiske Hingster, dannedes det graa Stod og Tumler-Racen. Under Frederik den 3die dannedes det blaaskimlede Stod (Mohrenkopperne); og under Christian den 5te fremkom den berømte hvidfødte Race, paa hvis Fremelskelse Man i lang Tid havde arbeidet, (Cfr. om samme Noten S. 267), og det navnkundige sorte Stod, et spansk Hesteslags, som nu kun skal haves i Danmark, hvor det imidlertid snart vil uddøe, hvis ikke een eller anden af vore store Godseiere

sidste Aarhundrede havt megen Indflydelse paa Hesteavlen rundt omkring i Landet, deels ved at Landbestelere sammestedsfra ere i Bedækningstiden blevne udsendte til Provindserne*), (i den nyere Tid i Reglen 30 Stykker aarlig), deels ved at der er bleven solgt Hingster fra Stutteriet, i dette Aarhundrede stedse ved Auktioner ved hvilke Kjøberne have maattet stille Caution for Opfyldelsen af visse Betingelser, som sikkrede Hestenes Anvendelse til Hesteavlens Fremme; jfr. Frdg. 8de Mai 1795 § 12 og Plac. 25de April 1800. — I Aaret 1824 bestod det Frederiksborgske Stutteri endnu af henved 700 Hingster, Hopper, Plage og Føl; men det trængte allerede dengang til en Reduktion og Omorganisering; og denne fik det i Aaret 1839 i en saadan Grad, at det ved en Kongelig Resolution af 12te Februar samme Aar, paa en Tid da den eensidige Enthusiasme

---

træffer Foranstaltninger til at bevare det ved Hjelp af de Levninger af samme, som endnu skulle findes paa Bregentved, Dauerupgaard og Gunderupgaard. Under Frederik den 4de opkom det røde Stutteri, og under Kong Christian den 6te blev alle de mindre Stutterier samlede i eet stort ved Frederiksborg, og de behørige grundmurede Staldbygninger opførte. Under de følgende Konger erholdt Frederiksborg Stutteri hyppig Forøgelse ved Opkjøb af sjeldne Heste i Udlandet, og bestod i Aaret 1824 af 209 Følhopper, 219 andre Hopper og Hoppeføl, 200 Hingster og Hingstføl, og 50 Stutteri- og Probeerhingster. Men allerede ved dette Tidspunkt tilfredsstillede det ikke de Sagkyndiges Fordringer, og navnlig var Ufrugtbarheden sammestedsaa stor, at Man i Aaret 1826 af 230 til Avl bestemte Hopper kun fik 60 Føl, og denne Omstændighed, og de store Omkostninger, som Stutteriet foraarsagede, bidrog i Forbindelse med Enthusiasmen for Fuldblodet til at fremkalde den ovenomtalte Hovedforandring med samme.

*) For en Snees Aar siden blev der paa Moesgaard i Jylland oprettet et senere ophævet Depot for slige Landbestelere, som i 7 Aar kostede 42,000 Rbd., og paa hvilket der i Aaret 1829 var 22 Hingster, af hvilke de fleste vare forædlede.

for Fuldblodet culminerede blev bestemt, at Frederiksborg Stutteri for Fremtiden skal betragtes som et Stamstutteri for Fuldblodsheste, og at den Kongelige Stald blot skal remonteres derfra forsaavidt det hvidfødte Spænd og Kongens egne Ridebeste angaaer. I Overeensstemmelse hermed er det ved Kongl. Resol. af 26de Octbr. 1840 senere bestemt: at Fuldblodshestenes Antal skal være 3 til 4 Hingster og indtil 16 Hopper, som skulle være af en saadan Størrelse og Styrke, at de egne sig til at forædle Landets Heste, og hvad Hingsterne betræffer tillige af fortrinligt Blod; at der skal erlægges passende Springpenge naar disse Hingster benyttes til Bedækning af Privates Hopper; at Follene skulle sælges ved offentlig Auktion naar de ere vænte fra Moderen, med Undtagelse af nogle enkelte, som kunne tilbageholdes til Opdræt ved Stutteriet, dog saaledes at Antallet af unge Heste ikke maa overskride 4; at det hvidfødte Stutteri *) for Fremtiden skal bestaae af 1 til 2 Hingster og 5 til 6 Hopper samt et passende Afkom indtil det 4de Aar, hvorimod Resten af Tillæget af denne Race skal sæl-

*) Den hvidfødte Race ansees som den meest udmærkede af alle europæiske Racer. Den er omtrent af 10 Qvarteers Høide; Huden er tyndhaaret, og saa fiin og og tynd omkring Munden, at Blodet skinner igjennem og giver Partiet deromkring en lyserød Farve, og ei alene Haarene, men ogsaa Hovene ere hvide. De have en skjøn Reisning, stærke Muskler og Sener, og aflange Hove, og de opnaae en høi Alder. I Ungdommen ere de kjælne, men siden kraftfulde og fyrige, men dog let at tæmme med det Gode. Deres gjennemtrængende Brinsken og Hvinen har noget særegent, dem eiendommeligt, ved sig. Denne Race, som sandsynligviis oprindelig har hjemme i Persien, har alt i Oldtiden været her i Norden, men var aldeles udartet, da det under Christian den 4de og Frederik den 3die lykkedes at gjenoprette den ved at lade en hvidfødt Hingst parres med forskjellige lysfarvede Hopper. — Her i Landet existerer den for Øieblikket kun i meget faa Exemplarer.

ges, og at 2 eller 3 Hingster af de ældre Racer skulle beholdes ved Stutteriet til Bedækning af Landhopper i Omegnen mod bestemte Springpenge. Disse Bestemmelser ere senere iværksatte, og alle Stutteriets indenlandske Heste, blandt hvilke der var mange af berømte, med stor Bekostning af Fortidens Regenter fremelskede Racer, ere paa de nysnævnte Par Undtagelser nær, bortsolgte ved Auktion til de Høiestbydende. — Den hele Overbestyrelse af det Frederiksborgske Stutteri, hvis Udgifter for Tiden beløbe sig til 17,000 Rbd. aarlig, er fra 1ste Januar 1844 overdraget en under 21de Decbr. 1843 udnævnt Overstutmester.

Det Frederiksborgske Stutteri er imidlertid ikke det eneste Stutteri, som har virket for den danske Hesteavl. Stutterianordningen af 16de Juni 1686, jfr. Frdg. 23de Decbr. 1778, paalagde nemlig alle Jordegodseiere, som havde den hertil fornødne Høbjergning og Græsgang, at holde en Hingst og et vist Antal gode Hopper i Forhold til Gaardens Størrelse, og de mange Landstutterier eller Herregaardsstutterier, der herved fremkaldtes, især i Fyen, havde naturligviis en betydelig Indflydelse paa Hesteavlen. Denne Tvang til at holde Herregaardsstutterier blev senere hævet ved Frdg. 17de Mai 1785, og disse Land-Stutterier bleve nu efterhaanden nedlagte, da det betalte sig bedre at holde Køer end Heste. Den sidstnævnte Anordning gik ligesom Forordningen af 8de Mai 1795 ud fra den Grundsætning, ikke at ville virke til Hesteavlens Forædling ved Tvang, men deels ved Hingsters Udbelelse fra det Kongelige Stutteri, deels ved Præmier og dermed forenede Stutteribesigtigelser. Præmiesystemet, som ligeledes ved Frdg. 30te Marts 1798 cfr. Patent 7de Juni 1800 blev indført i Hertugdømmerne Slesvig og Holsteen, og ved Patent 27de Juli 1819 i Lauenburg, holdt sig ligetil den nyeste Tid, og i Aarene

1795—1837 er der i Kongeriget og Hertugdømmerne blevet anvendt c. 7000 Rbd. aarlig til Uddeling af Præmier. For Øerne var der 7, for Jylland 9, for Slesvig og Holsteen 7 og for Lauenburg 1 Besigtigelsessted fastsat, paa hvilket Stuttericommissarier aarligen tilkjendte den bedste stutteridygtige Hingst 100 Rbd., den næstbedste 40 og den 3die bedste 20 Rbd. (Jfr. Plac. 22de Novbr. 1825). For Hopper, der havde faaet Føl efter en stutteridygtig Hingst, blev der givet Eieren 2 Rbd. i Belønning. Saavel Præmiehestene, som de Heste, der vilde erholdt Præmie, hvis der ikke havde været en bedre, bleve brændte med et Mærke, hvoraf Udtrykket „brændt Hingst“, er opkommet*). For omtrent en 15 Aar siden begyndte imidlertid Interessen for Fuldblodshestene at blive levende her i Landet. En Følge heraf var at vi fik Veddeløb paa flere Steder i Riget, (hvilke atter fremkaldte Veddekjørsler med danske Heste i Viborg), af hvilke Man dengang gjorde sig store Forhaabninger, og en anden Følge var at der hos mange Mænd af Faget, dannede sig den Anskuelse, at de Penge som uddeeltes i Præmier vilde stifte mere Nytte naar de blev anvendte til Indkjøb af Fuldblodsbestelcre. Uagtet Fleertallet af vore Landsmænd, (og ved Stændermødet i Viborg i Aaret 1836 navnlig de ⅝ Dele af Medlemmerne), vare stemte for Stutteribesigtigelsernes Vedbliven, bleve samme dog ophævede ved Pl. 25de Febr. 1837, og kun for Jyllands Vedkommende blev der gjort en Undtagelse, i det den nysanførte Plakat bestemte, at i denne Provinds skulde den første Hingstpræmie vedblive endnu i 6 Aar, og at der i dette Tidsrum skulde sammesteds gives Præmier for Følhopper paa 20 Rbd. naar Føllet var efter en

*) I Aaret 1836 var her 150 stutteridygtige Hingster og 2500 stutteridygtige Hopper udbredte i Landet.

stutteridygtig Fuldblodshingst, paa 15 Rbd. naar det var efter en stutteridygtig Halvblodshingst, og paa 10 og 6 Rbd. naar det var efter andre stutteridygtige Hingster. De nysnævnte 6 Aar ere senere forløbne, og der holdes nu som Følge heraf ikke længere Stutteribesigtigelser i den danske Stat. Hovedgrunden til at Man ikke har troet at burde lade samme vedblive, skjøndt saa mange Stemmer i Jylland have udtalt sig til Gunst for samme, er nok den Forskjellighed der hersker i Anskuelserne angaaende hvad Exterieur Hesten bør have. Hvad Veddeløbene angaaer, da erkjendes det nu, at disse kun lidet have svaret til Hensigten, deels fordi en Hest kan være en fortrinlig Render, og dog være meget lydefuld og behæftet med Arvefeil, som gjøre den aldeles uskikket til Avl; deels fordi kun faa Godseiere og Landmænd have stillet selvopdrættede Heste, hvorimod Præmierne ere tilfaldne enkelte Hesteholdere uden at Man deraf har sporet nogen indgribende Indvirkning paa Hesteavlen i det Hele taget. Den overdrevne Enthusiasme for Blodsheste har ogsaa tabt sig, og den Anskuelse vinder stedse mere og mere Indpas at Man bør forbedre Hesteavlen ved at parre udsøgte for hinanden passende Individer af Landets egne Racer, og at det i alt Fald, naar Fuldblodet skal bruges, er den kraftfulde udholdende engelske Fuldblodshest, og ikke den Afart af samme, til hvilken Veddeløbshestene hører, der bør anvendes. Som den bedste Maade, paa hvilken det Offentlige kan fremme Hesteavlen ansees i Overeensstemmelse hermed for Øieblikket en Indvirkning paa det relative Valg af Tillægsdyr, saaledes at der i de forskjellige Egne af Landet, og navnlig i dem, i hvilke der kan ventes en betydeligere Udvikling af Hesteavlen, kan forefindes fortrinlige Beskelere og tillige meddeles Veiledning til Udvalget af de for disse meest passende Folhopper. Af de 22,000 Rbd., som for Øieblikket ere normerede til Hesteavlens

Fremme, (og hvoraf der bruges 5,600 Rbd. til Veddeløbene ved Kjøbenhavn, Wandsbeck og Augustenborg, og en Deel til Gager, Diæter og andre Udgifter), har Hs. Majestæt derfor nylig befalet at der aarlig skal anvendes 9,400 Rbd. til Indkjøb og Opstaldning af 30 Landbeskelere*), ligesom han hertil har tilstaaet et extraordinairt Tilskud paa 15,000 Rbd. aarlig i 3 Aar. Alt hvad der angaaer disse Landbeskeleres Indkjøb og Opstaldning skal skee efter Foranstaltning af en ved Reskript af 21de Decbr. 1843 oprettet Direktion for Landstutterivæsenet i Kongeriget og Hertugdømmerne, og under umiddelbar Medvirkning af Landstutmesteren, ogsaa hvad Udvalget af de bedækkende Hopper angaaer. For at Direktionen bedre kan blive bekjendt med de enkelte Distrikters Interesser og Ønsker er det paalagt den i Kongeriget at henvende sig til de respektive Amtsraad med Anmodning om for hver Distrikt at udvælge en sagkyndig Mand, med hvem den i ommeldte Henseende kan træde i Forbindelse, og hvem den navnlig kan formaa til at føre en formelig Stutbog for Distriktet. I Hertugdømmerne skal Direktionen for Landstutterivæsenet i samme Anledning søge at formaa sagkyndige Mænd til at træde i Forbindelse med sig.

Til Hesteavlens Tarv sigter ligeledes den i Aaret 1773 oprettede, fortrinlige og videnskabeligt indrettede Veterinairskole i Kjøbenhavn, hvis Virksomhed strækker sig til alle Huusdyr, og hvis aarlige Udgifter for Øieblikket beløbe sig til c. 15,000 Rbd. aarlig.

*) Hver Beskelers Opstaldning regnes at ville koste 200 Rbd. — Til Veddeløbet ved Kjøbenhavn er af de ovennævnte 5600 Rbd. normeret 2000 Rbd., og til Veddeløbene ved Wandsbeck og Augustenborg 1800 Rbd. for hver af samme).

stutteridygtig Fuldblodshingst, paa 15 Rdd. naar det var efter en stutteridygtig Halvblodshingst, og paa 10 og 6 Rdd. naar det var efter andre stutteridygtige Hingster. De nysnævnte 6 Aar ere senere forløbne, og der holdes nu som Følge heraf ikke længere Stutteribesigtigelser i den danske Stat. Hovedgrunden til at Man ikke har troet at burde lade samme vedblive, skjøndt saa mange Stemmer i Jylland have udtalt sig til Gunst for samme, er nok den Forskjellighed der hersker i Anskuelserne angaaende hvad Exterieur Hesten bør have. Hvad Veddeløbene angaaer, da erkjendes det nu, at disse kun lidet have svaret til Hensigten, deels fordi en Hest kan være en fortrinlig Render, og dog være meget lydefuld og behæftet med Arvefeil, som gjøre den aldeles uskikket til Avl; deels fordi kun faa Godseiere og Landmænd have stillet selvopdrættede Heste, hvorimod Præmierne ere tilfaldne enkelte Hesteholdere uden at Man deraf har sporet nogen indgribende Indvirkning paa Hesteavlen i det Hele taget. Den overdrevne Enthusiasme for Blodsheste har ogsaa tabt sig, og den Anskuelse vinder stedse mere og mere Indpas at Man bør forbedre Hesteavlen ved at parre udsøgte for hinanden passende Individer af Landets egne Racer, og at det i alt Fald, naar Fuldblodet skal bruges, er den kraftfulde udholdende engelske Fuldblodshest, og ikke den Afart af samme, til hvilken Veddeløbshestene hører, der bør anvendes. Som den bedste Maade, paa hvilken det Offentlige kan fremme Hesteavlen ansees i Overeensstemmelse hermed for Øieblikket en Indvirkning paa det relative Valg af Tillægsdyr, saaledes at der i de forskjellige Egne af Landet, og navnlig i dem, i hvilke der kan ventes en betydeligere Udvikling af Hesteavlen, kan forefindes fortrinlige Beskelere og tillige meddeles Veiledning til Udvalget af de for disse meest passende Folhopper. Af de 22,000 Rdd., som for Øieblikket ere normerede til Hesteavlens

Fremme, (og hvoraf der bruges 5,600 Rbd. til Veddeløbene ved Kjøbenhavn, Wandsbeck og Augustenborg, og en Deel til Gager, Diæter og andre Udgifter), har Hs. Majestæt derfor nylig befalet at der aarlig skal anvendes 9,400 Rbd. til Indkjøb og Opstaldning af 30 Landbeskelere*), ligesom han hertil har tilstaaet et extraordinairt Tilskud paa 15,000 Rbd. aarlig i 3 Aar. At hvad der angaaer disse Landbeskeleres Indkjøb og Opstaldning skal skee efter Foranstaltning af en ved Reskript af 21de Decbr. 1843 oprettet Direktion for Landstutterivæsenet i Kongeriget og Hertugdømmerne, og under umiddelbar Medvirkning af Landstutmesteren, ogsaa hvad Udvalget af de bedækkende Hopper angaaer. For at Direktionen bedre kan blive bekjendt med de enkelte Distrikters Interesser og Ønsker er det paalagt den i Kongeriget at henvende sig til de respektive Amtsraad med Anmodning om for hver Distrikt at udvælge en sagkyndig Mand, med hvem den i ommeldte Henseende kan træde i Forbindelse, og hvem den navnlig kan formaa til at føre en formelig Stutbog for Distriktet. I Hertugdømmerne skal Direktionen for Landstutterivæsenet i samme Anledning søge at formaa sagkyndige Mænd til at træde i Forbindelse med sig.

Til Hesteavlens Tarv sigter ligeledes den i Aaret 1773 oprettede, fortrinlige og videnskabeligt indrettede Veterinairskole i Kjøbenhavn, hvis Virksomhed strækker sig til alle Huusdyr, og hvis aarlige Udgifter for Øieblikket beløbe sig til c. 15,000 Rbd. aarlig.

---

*) Hver Beskelers Opstaldning regnes at ville koste 200 Rbd. — Til Veddeløbet ved Kjøbenhavn er af de ovennævnte 5600 Rbd. normeret 2000 Rbd., og til Veddeløbene ved Wandsbeck og Augustenborg 1800 Rbd. for hver af samme).

Faar.

Ifølge de Resultater, som erholdtes ved Optællingerne i Foraaret 1838, var Vinterbesætningen af Faar og Lam i Kongeriget Danmark ved dette Tidspunkt 1,161,500 Stkr., og Sommerbesætningen 1,759,000 Stkr., og den aarlige Production af Lam var 594,700 Stkr. For hver 100 Tdr. Hartkorn var Sommerbesætningen af Faar og Lam altsaa 475 Stkr., og Vinterbesætningen 314 Stkr.

Af egentlige Skæferier er her kun nogle enkelte her i Landet, (blandt hvilke Grevskaberne Lerchenborgs*) og Frisenborgs er de største), skjøndt Faareavlen paa Grund af det Vanskelige og Bekostelige ved en hensigtsmæssig Røgt kun ret betaler sig naar den drives i det Store; men enhver Landmand holder i Reglen nogle Faar, Een flere, en Anden færre, alt efter Jordernes og Græsgangenes Beskaffenhed, i det Man nemlig i Reglen ikke holder et større Antal Faar andenstedes, end hvor Jordsmonnet er magert. Som det almindelige Faarehold for en Bondegaard paa 5 til 6 Tdr. Hartkorn kan imidlertid paa Øerne 10—20 og i Jylland 20—40, og i de meget magre Egne 50—80 Stykker, ansees. Da en ret rationel Cultur imidlertid fordrer en Forening af Skæferi og Hollænderi overalt hvor Forholdene tilstede en saadan, vil der vist inden ikke lang Tid opstaae en Deel mindre Skæferier.

Hvilke af Landets Egne der have den største, og hvilke der have den mindste Faareavl, sees af følgende Tabel.

---

*) Paa Skæferiet paa Lerchenborg var der for en halv Snees Aar siden 8000 spanske Faar. Hvormange der er for Øieblikket er Forfatteren ubekjendt.

	I Aaret 1838 var Vinterbesætningen af Faar og Lam for hver 100 Tdr. Hartkorn:		I Aaret 1838 var Vinterbesætningen af Faar og Lam for hver 100 Tdr. Hartkorn.
Nørre Jylland	449	Skanderborg Amt	556
Møen	306	Thisted A.	552
Bornholm	272	Viborg A.	550
Sjelland	220	Aalborg A.	547
Falster	220	Ringkjøbing A.	484
Lolland	177	Hjørring A.	385
Fyen	175	Veile A.	379
Langeland	159	Ribe A.	361
		Randers A.	359
		Aarhuus A.	328

I Hertugdømmerne haves paa Geesten kun et meget ringe Faarehold, hvilket vel tildeels har sin Aarsag i Frygt for at Faarene skulle beskadige de levende Hegn, men dog nok fornemmelig er en Følge af at det betaler sig bedre at holde Køer. I Hedeegnene, hvor Græsningen er for slet til Køer, holdes der derimod et ikke ringe Antal Hedefaar af den danske Race (Heideschnucken); og i Marsken har Man et betydeligt Faarehold paa Græsningerne uden for Digerne. I mange Egne af Marsken, navnlig i Kremper- og Wilstermarsken, holdes Størstedelen af Faarene under aaben Himmel baade Sommer og Vinter, og i hele Marsken klipper Man kun Faarene eengang aarligen, hvorimod Geestfaarene klippes to Gange aarlig. En Deel af Faarene lader Man søge deres Underhold paa Digerne, og disse give paa Grund af den maadelige Næring kun ½ Deel saa meget Uld som de andre, der have en bedre Græsning.

Den oprindelige danske (nordiske) Faarerace er af en Høide mellem 2 og 2½ Fod og en Længde af omtrent 3 Fod, og veier i fed Stand omtrent 3 Lispund *). Dens Øren ere opretstaaende,

*) Der findes dog ogsaa paa de jydske Heder en Afart af denne Race, som har fiin Uld, der har megen Krympekraft, og valkes og filtes

Halen kort, Faarene sædvanlig uden Horn, Væderen i Reglen med to, undtagelsesviis med fire Horn, som ere tilbagekrummede, og spiralformigt ombøiede; den er haardfør, næsten uden Uld paa Bugen; Benene og Halen ere korthaarede, og Ulden er sædvanlig grov, kort og stiv *). Den giver i to Klipninger, Foraar og Efteraar, omtrent 2 Pund og Vædderen 4 Pund, hvoraf Foraarsulden, der kaldes for „Lod," er den ringeste; Farven er som oftest hvid, sjelden sort eller broget; og Moderen føder i en Alder af eet Aar 1 Lam, senere som oftest to, stundom tre. Meest ublandet træffes denne Race i Jyllands Hedeegne, hvor de finere Faareracer ikke kunne trives, skjøndt for Tiden ogsaa vanskeligen her aldeles reen; og overalt andenstedes i Danmark ere næsten alle Faar Afkom af forskjellige Racer.

I Marsken, der, som nysanført, er den Deel af Hertugdømmerne der har meest Faareavl, findes der tre her naturaliserede Hovedracer:

a) Det frisiske Faar, rimeligviis oprindelig af Leicester Race, findes fornemmelig mellem Husum og Tønningen, og veier

let, og derfor er meget søgt i Udlandet til Hattemagerarbeide; men denne Afart er næsten forsvundet ved Krydsning. — I Egnen mellem Hobro og Viborg haves ogsaa en jydsk Faarerace, som yder lige saa fiin, men langt mere Uld end det fiinuldede Hedefaar, og er større og kjødrigere. Denne Race, som sædvanlig bringes til en Vægt af 3½ Lispund, og som i to Klipninger giver ialt 3½ til 4 Pund, maatte Man ønske bevaret, forædlet og udbredt. — Iøvrigt er det kun paa Grund af den slette Føde og Røgt, som vore Faar i Almindelighed nyde, at den danske Faareraces Uld er strid, grov og haaret; thi naar den fødes godt og pleies omhyggeligen, er dens Uld blød og fortrinlig skikket til strikkede Varer, og til Multum, samt til Huusindustri, og derfor ogsaa i saa Fald meget søgt, ofte endog til de samme Priser, som der gives for Ulden af spanske Faar.

*) Gjennemsnitsvægten for et Slagte-Faar anslaaes i Kjøbenhavn til 40 Pund.

i fed Tilstand 5 til 6 Lispund. Halen og som oftest ogsaa Panden og Kjæberne er bevoxet med Uld, der er saa lang, at den naaer nedenfor Haserne; det føder sædvanlig to Lam, og giver aarlig 5 Pund Uld, som er tæt, feed, krøllet og af 5 til 6 Tommers Længde.

b) Det ditmarske Faar er lidt mindre end det foregaaende, som det ligner; Skankerne, det øverste af Forbenene og Bugen ere uldrige, hvorfor det synes kortbenet; det faaer ofte tre Lam ad Gangen, og giver aarlig omtrent sex Pund Uld, som er lang, og hverken synderlig krøllet eller fiin.

c) Cremper- og Wilstermarskens Faar, der er det største af alle den danske Stats, i Almindelighed 2½ Fod høit og 4½ Fod langt, uden Horn, med lange nedhængende Øren, Halsen nøgen omkring Hovedet, Halen af Middellængde, Skankerne, Forbenene og Bugen uden Uld. Det faaer 2 til 3 ja ikke sjeldent 4 Lam, og dets Uld er temmelig fiin, krøllet og 5 til 6 Tommer lang. Denne Race, som skal være af ostindisk Herkomst, naaer paa de fede Marskgræsgange en saa betydelig Størrelse, at en halvandenaarig Bede kan veie 7 til 8 Lispund og give fra 30 til 50 Pund Talg; men den trives ikke paa almindelige Græsgange.

Af fremmede Racer er spanske Merinos og engelske Dishley- og South-Down-Faar de, som have faaet meest Indpas; og det spanske Faar, som i een Klipning almindeligen giver 3, men ved fortrinlig Røgt 5 (Beder 8 og Væbere 9 til 10) Pund fiin Uld aarligen, trives godt her i Landet.

Meget udbredte ere de fremmede Faareracer imidlertid ikke. Den 1ste Februar 1838 fandtes her kun:

af spansk Race	. . . .	42,372 Stkr.
af engelsk eller anden forædlet Race	.	28,329 —
Tilsammen af forædlet Race		70,701 Stkr.

hvilket udgjør 6 Procent af Totalantallet. I de 6 Aar, som senere ere forløbne, ere de forædlede Faars Antal imidlertid betydeligen tiltaget; og blandede, især ved Krydsning med Marskracer og spanske Racer, ere nu Faarene paa de fleste Steder i Landet, og Blandingen af Racerne har her ikke været til Skade, saaledes som Tilfældet er med Hornqvæget og Hestene, men har tvertimod vistnok havt en gavnlig Indflydelse paa vor Faareavl, om end Enkelte af misforstaaet Patriotisme paastaae det Modsatte.

Hvilke Egne af Kongeriget der i Aaret 1838 havde fleest, og hvilke der havde færrest forædlede Faar, sees af følgende Tabel:

	Aar 1838 fandtes af Faar og Lam af forædlet Race for hver 100 Tdr. Hartkorn.		Aar 1838 fandtes af Faar og Lam af forædlet Race for hver 100 Tdr. Hartkorn:
Falster	28^{66}	Veile Amt	7^{11}
Møen	13^{18}	Aarhuus A.	5^{05}
Sjelland	11^{59}	Hjørring A.	4^{88}
Lolland	10^{16}	Randers A.	4^{85}
Langeland	6^{48}	Thisted A.	4^{21}
Bornholm	3^{86}	Viborg A.	4^{17}
Nørre Jylland	3^{71}	Skanderborg A.	4^{12}
Fyen	2^{89}	Aalborg A.	1^{87}
		Ringkjøbing A.	1^{51}
		Ribe A.	1^{20}

De forædlede Faar findes fornemmelig paa de større Gaarde, hvor de i Almindelighed passes med Omhyggelighed, og hvor Man, naar Man har et stort Antal Faar, i Reglen har tydske Schæfere til at forestaae Arbeidet ved deres Røgt*).

*) At staldfodre Faarene bruges ikke i Danmark, og Faarefold anvendes ligeledes kun yderst sieldent.

Hos Bønderne finder Man derimod kun faa spanske eller andre forædlede Faar. Den Behandling Faaret nyder hos Bonden er nemlig i Almindelighed saa slet, at de ædlere Faar ikke kunne taale den. Om Sommeren maa de almindeligviis ernære sig paa Brakmarken, hvor de ofte knap kunne holde Livet vedlige, eller, hvor Man ingen Brak har, paa den usleste Græsning Man kan finde til dem, og om end enkelte af de fornuftigere Bønder i de bedre Egne tage Faarene i Huus fra Novbr. til April, saa maa de mange andre Steder, og overalt i Hede-egnene, gaae ude næsten hele Vinteren, hvilket selv blandt de haardføreste Faar avler en Deel Sygdom; og hvor det staaer sig slet med Markfreden, og fornemmelig i Jyllands Vester-egne, ernæres Faarene de ⅔ Dele af Aaret som et Art Fælles-gods, til Fordærvelse baade for dem og for Agerdyrkningen. Bonden mangler ogsaa Indsigt i den rette Behandling af de finere Faar, der ere meget udsatte for Sygdomme, (af hvilke navnlig Krampesyge aarlig bortriver næsten Halvdelen af de spanske Lam hvor de ikke behandles med særegen Omhu), og han har for ringe et Antal Faar, til at det kan betale sig for ham at anvende den Omhyggelighed, som de ædlere Faars Behandling fordrer. Ulden bruger Bonden næsten alt sammen selv, og han foretrækker til sit Huusflids Arbeide det danske Faars Uld, som er stærkere, og som han er vant til at forarbeide; og vil han sælge noget af sin Uld, da finder han lettere Kjøber til Uld af danske Faar, da han kan sælge denne til Huusflids Brug, hvorimod Kjøbmanden ikke let indlader sig paa at kjøbe et ganske lille Parti fiin Uld, og derfor hyppigt ikke giver mere for samme end for Uld af vore indenlandske Faar. Disse faae derimod flere Lam end de spanske Faar, hvis Afkom Slagterne desuden vrage, da det er mindre kjødrigt, og paa

at faae mange Lam seer Bonden især, da Salget af disse forskaffer ham rede Penge. At man kan holde næsten dobbelt saa mange spanske Faar som indenlandske paa et lige Areal, fordi de ere langt mere smaatærende, og at de give en halv Gang mere Uld end vore indenlandske Faar, kan i Bondens Øine ikke opveie de nysnævnte Fordele ved de sidstnævnte.

For at bidrage til vor Faareavls Forædling blev der i Aaret 1784 paa Lynggaarden paa Gladsaxe Mark anlagt et Kongeligt Skæferi, som i Aaret 1797 blev flyttet til Esseromsgaard i Frederiksborg Amt og udvidet ved Opkjøb af 300 Vædere og Faar, som bleve udsøgte af 6 af de berømteste Faareflokke i Spanien. Fra dette Skæferi, paa hvilket der i Aaret 1811 var c. 1000 Vædere og Faar og i Aaret 1824 c. 1600, er der jevnlig ved Auktioner blevet solgt en Deel af Besætningen. For Øieblikket har det kun 200 Faar og 8 Vædere, og det er bortforpagtet, dog med Bestemmelser, som sikkre Stammernes ublandede Vedligeholdelse. Et Filial-Institut af Skæferiet i Esserom er oprindelig det Kongelige Skæferi paa Christiansminde ved Jægerspriis, som i Aaret 1811 ligeledes holdt c. 1000 Stkr. Vædere og Faar, men som for Tiden kun har en Besætning af 500 spanske Faar og 12 Vædere, og nu er bortforpagtet paa lignende Maade som Skæfergaarden ved Esrom*).

Udførslen af Faar og Lam er aldeles ubetydelig og beløber sig kun til nogle tusinde Stykker, som udføres til Hamborg og Lybeck. Naar Man derimod vil ansee

*) Ogsaa paa Parcelgaarden Christiansminde ved Nykjøbing paa Falster blev der i Begyndelsen af dette Aarhundrede anlagt et Kongeligt Skæferi af spanske Faar; men dette blev nogle faa Aar senere atter nedlagt, fordi det ikke svarede Regning.

Altona og Hamborg som een By, saa er Udførslen c. 17000 Stkr. aarlig. Af Uld udføres, naar Altona og Hamborg ansees for een By, omtrent en Million Pund til en Gjennemsnitspriis af noget over 6 Rbd. pr. Lispund, hvoraf henved de ⅘ Dele komme fra Kongeriget, og navnlig over de ⅗ Dele fra Jylland. Altona modtager heraf ⅓ Deel. Udførslen af Uld er i de sidste Aar i stærk Aftagen, hvilket synes at tyde paa en forøget Forbrug i de indenlandske Fabrikker. Hvor Man har Skæferier regner Man henved 3 Pund Uld aarlig i Gjennemsnit af hvert Faar.

Saavel i Danmark som i Hertugdømmerne malker Man Faarene, (hvilket ikke er Brug i de sydligere Lande), fra den Tid Lammene have ophørt at die til hen i October. Man faaer derved kun lidt Melk, men den er overordentlig fed og tyk, især langt ud paa Efteraaret. I enkelte Egne af Landet, for Ex. paa Lolland, sultefødes Faarene imidlertid i en saadan Grad, at de ikke kunne malkes. Som oftest anvendes Melken til Faareost eller til Mad; men Bønderne i mange Egne af Sjelland koge og salte den dog ogsaa undertiden for om Vinteren at bruge denne „Syltemelk“ paa Brød istedetfor Smør.

Faareavlen betaler sig for Øieblikket godt. Man regner hvor Man har gode Skæferier en aarlig Netto Indtægt af 2 Rbd. for hvert Faar, (skjøndt Man ikke savner Exempler paa en meget større reen Indtægt), og Man antager i Almindelighed at Man kan holde 10 Faar paa den til en Ko fornødne Græsning; og da man nu sjeldent har en Netto-Indtægt af 20 Rbd. for hver Ko, saa sees det heraf at Skæferier, i det mindste for Tiden, betale sig ligesaa godt eller bedre end Meierier; og selv paa Lolland har Forfatteren hørt mange erfarne Landmænd forsikkre, at de havde større reen Indtægt af deres Faar end af deres Køer. At vi have fire Uldmarkeder

aarligen, (nemlig eet om Foraaret i Kjøbenhavn, eet om Foraaret i Kallundborg, og eet Foraars- og eet Efteraarsmarked i Randers), skjøndt der paa alle fire tilsammen langt fra ikke falbydes saa megen Uld som paa et eneste af Udlandets, ansee de fleste Landmænd som en Omstændighed, der forringer Indtægten af Faareavlen, da det ringe udbudte Qvantum kun tidlokker faa Kjøbere; og den almindelige Stemning er derfor for den Anskuelse, at vi kun burde have et eneste Uldmarked, og det i Kjøbenhavn.

Geder

holdes ikke længere i den danske Stat, ikke engang i Ringkjøbing Amt, hvor der for 30 til 40 Aar siden endnu fandtes en Deel, hvortil Grunden er, at Erfaringen har viist at det betaler sig bedre istedetfor samme at holde Hedefaar. I Skovegnene er det endogsaa forbudt at tillægge Geder; jfr. D. L. 5—12—1 og 2, Frdg. 26 Januar 1733 Art. 26 og Frdg. 18 April 1781 Art. 39.

Sviin.

Ifølge de Resultater, som erholdtes ved Optællingerne i Foraaret 1838, var ved dette Tidspunkt Antallet paa overvintrede Tillægssviin i Kongeriget Danmark 157,600, den aarlige Produktion af Grise 164,600, og altsaa Antallet paa de Sviin og Grise, som opfødes om Sommeren, c. 322,200, eller i Gjennemsnit for hver 100 Tdr. Hartkorn 85 Sviin og og Grise, eller, naar der kun tages Hensyn til de overvintrede Tillægsdyr, 41 Sviin.

I hvilke Provindser Svineavlen er meest udbredt sees af følgende Tabel.

	Aar 1838 var Antallet paa Vinterbesætning af Sviin og Grise for hver 100 Tdr. Hartkorn.		Aar 1838 var Antallet paa Vinterbesætning af Sviin og Grise for hver 100 Tdr. Hartkorn.
Møen	74	Skanderborg Amt	37
Sjelland	67	Ringkjøbing A.	36
Falster	56	Veile A.	33
Lolland	54	Aarhuus A.	30
Langeland	45	Ribe A.	27
Bornholm	34	Hjørring A.	19
Fyen	29	Thisted A.	18
Nørrejylland	24	Randers A.	18
		Viborg A.	17
		Aalborg A.	16

I Hertugdømmerne holdes forholdsviis langt flere Sviin end i Kongeriget, hvilket har sin Grund i de mange sammesteds værende Meierier, i det Man nemlig for hver 10 Køer kan holde eet Vallesviin, hvisaarsag ogsaa Indtægten af Svinene omtrent udgjør ⅟₄ Deel af Totalindtægten af Meierierne. Imidlertid holdes der dog ogsaa et stort Antal Sviin i Hertugdømmernes Hedeegne, hvor Man ikke har Meierier.

Af Sviin haves i den danske Stat to almindeligen udbredte indenlandske Racer, nemlig:

a) Det almindelige sjellandske Sviin, lidet af Vært, (Ornen i tredie Aar c. 6 Fod lang og 3 Fod høi, Soen noget mindre), men forholdsviis førere end det jydske Sviin, med opret staaende Ører og en børstefuld Ryg, og Farven sædvanlig skiden hvidguul, sjeldent sortbroget eller gulbruun. Denne Race holdes fornemmelig i Sjelland og Fyen samt nogle Steder i det østlige og vestlige Jylland, og den udmærker sig ved sin Reisomhed og ved at den meget hurtigt fedes. Det sjellandske Sviin slagtes almindeligviis i en Alder af halvandet Aar, og naar det er nogenledes fedet veie Siderne som oftest med Skinker og Ryg c. 7—8 Lispund.

b) Det høibenede jydske Sviin udmærker sig fra det sjellandske ved sin langstrakte, men forholdsviis smalle Krop, sine høie Been og store halvnedhængende Ører, og sædvanligen ogsaa ved Halstitter (ↄ: langagtige, nedhængende Kjødtapper) under Struben. Det findes udbredt saavel i Jylland, (især paa Vestkanten), som i Slesvig og Holsteen, men træffes sjeldent paa Øerne. Det slagtes sædvanligen i en Alder af henved to Aar, og giver da, eftersom det er fedet til, fra 16—20 Lispund Flesk*).

Af fremmede Svineracer er den lavbenede engelske og den chinesiske de meest udbredte, den førstnævnte dog langt fra i den Grad Man maatte ønske, da den udmærker sig ved sin Frugtbarhed, Kjødfuldhed og Evne til at fedes ved lidet Foder.

Bønderne sælge sjeldent Sviin, men holde derimod i Reglen til eget Brug 2 til 3 overfødte Sviin; og Huusmændene kjøbe i Almindelighed een til to Foraarsgrise, som om Efteraaret slagtes til Vinterprovision. Paa Herregaardene kan Man regne eet høist to overfødte Vallesviin for hver 10 Køer. Svinestaldene ere i Almindelighed slet indrettede til Fedning. De ere nemlig ikke reenlige nok, ikke mørke nok, og der haves for mange Sviin samlede, hvorved deres Ro forstyrres.

Den danske Stats Udførsel af levende Sviin er i stærk Tiltagen og har i de 6 Aar fra 1838—1843 incl., naar Altona og Hamborg ansees som een By, i Gjennemsnit beløbet sig til 17400 Stkr., til en Gjennemsnitspriis af 10 Rbd. pr. Stk.**), hvoraf Altona mod-

---

*) I Gjennemsnit kan et Sviin her i Landet antages at give 9 Lispund Flesk, og Vægten af en Griis kan i Gjennemsnit anslaaes til 12 Pund.

**) Den almindelige Priis for et Fedesviin er for Tiden 15—30 Rbd., for et voxent Sviin, som skal fedes, 10—12 Rbd., og for en Pattegriis 2 Rbd.

taget henved Halvdelen. — Af Flesk har den danske Stat, naar Altona og Hamborg ansees for een By, i de 6 Aar fra 1838—1843 incl. i Gjennemsnit udført circa fem Millioner Pund, hvoraf omtrent de $\frac{3}{5}$ Dele falde paa Hertugdømmerne, og hvoraf Altona modtager omtrent $\frac{1}{5}$ Deel. Af dette Totalbeløb er omtrent $\frac{7}{8}$ Dele saltet Flesk til en Gjennemsnitspriis af 13 Mk pr. Lispund, og kun $\frac{1}{8}$ Deel røget Flesk til en Gjennemsnitspriis af 14 Mk. pr. Lispund. — Udførslen af Flesk er tiltaget meget betydeligen i de 15 sidste Aar.

I Kjøbenhavn forbruges 36 Pd. Flesk pr. Hoved, og i Provindsbyerne kan Forbruget anslaaes til 40 Pd. pr. Hoved *).

§ 21.

Jagt.

Efterhaanden som Skovene aftage og Agerdyrkningen udvides formindskes ogsaa Jagten, og samme har derfor forlængst her i Landet kun været en Fornøielse, eller i alt Fald en for dens Dyrkere kun slet sig lønnende Næringsvei, og nu Frdg. 20de Mai 1840 til Gavn for Bonden og Landmanden betydeligen har udvidet Jagtretten gaaer Vildtet saa godt som sin Undergang i Møde, og Jagten vil derfor om nogle faa Aar næsten have tabt al oekonomisk Betydning, hvorfor vi ogsaa her kun skulle handle om samme i al Korthed.

Af vilde Dyr af grum Natur findes her ingen i Landet. Bjørnen er alt for flere Aarhundreder siden aldeles udryddet; de sidste Ulve bleve ødelagte, i Jylland i Aaret 1772, og i Slesvig i Aaret 1778; og Vildsvinet, som lige indtil Nutiden havde vedligeholdt sig i de lauenburgske Skove **), skal nu ifølge

*) I Ribe Stift sættes der Capitelstaxt paa tørt Flesk.

**) I Sjelland var Vildsvinet endnu for 150 Aar siden saa lidet sjeldent, at Kong Christian den 5te i Aaret 1692 paa en eneste Jagt

en allerhøieste Befaling nedskydes i den aabne Vildbane sammesteds, og kun beholdes i en i Skoven Sachsenwald dertil anlagt Dyrehave.

Hvad de vilde Dyr af blid Natur angaaer, da findes Kronvildt og Daavildt saagodtsom ikke længere uden i Dyrehaver, og disses Antal forringes bestandigen*). Af Raavildt og Harer findes der derimod endnu en Deel; men nu da Jagtretten er blevet udvidet ved den nye Jagtanordning vil om et Par Aar saamange af dem være bortskudte, at de ligeledes ville blive meget sjeldne. I Jægersborg Kongelige Dyrehave findes derimod et Antal af c. 200 Stkr. Kronvildt og 800 Stkr. Daavildt, som kan ventes bevaret uformindsket**). —

Forbruget af Vildt var i Aarene 1838, 1839 og 1840 i Gjennemsnit aarligen

	i Kjøbenhavn	i Provindsstæderne
af Kronvildt	97	18
„ Daavildt	515	164
„ Raadyr	1360	887
„ Harer	3609	7336
„ Agerhøns	1027	515
„ Fasaner	327	1

Hvad Fuglevildt angaaer, da er Vildgæs, Vildænder, Kramsfugle, Agerhøns, Snepper, Bekkasiner, og paa Hederne

---

sammesteds fældede 33; og i Jylland ere de først aldeles udryddede i Mands Minde.

*) I ældre Dage var Kronvildtets Antal i den danske Stat saa stort, at Hertug Adolph i Aaret 1579 paa een Dag i Holsteen nedlagde 80 Stykker, og endnu for 200 Aar siden blev der fra Jylland leveret over 1600 Stkr. aarlig til de Kongelige Slotte.

**) Raavildt holdes slet ikke i denne eller andre Dyrehaver, da samme kun trives i det Frie, og desuden vilde bryde ud.

og i Hertugdømmerne Urfugle, de almindeligste. Desuden besøges Vestkysten af Jylland og Hertugdømmerne aarligen, og tildeels til bestemte Tider, af et utalligt Antal Strandfugle. Af disse yder Reigaasen (anas bernicla) Beboerne paa Breddene af den vestlige Deel af Liimfjorden og af Ringkjøbingfjorden, Fanø og flere Steder, en god Indtægt. Vildandefangsten drives desuden paa Føhr og Sylt af et Aktieselskab i det Store og paa hollandsk Maneer ved saakaldte Fuglekøier, og Samling af Fugleæg drives paa Sylt, ved Liimfjorden og flere andre Steder. — Edderfuglen indfinder sig hvert Foraar ved Christiansø, og opholder sig ogsaa hele Vinteren over i store Flokke i Store-Belt, paa Sylt og flere andre Steder.

Ifølge den nye Jagtanordning af 20de Mai 1840 har enhver Grundeier Jagtret paa sin Eiendom, saafremt denne ikke ligger i den Kongelige Vildbane, hvortil hører: den Deel af Sjelland, der ligger Nord for en fra Kjøgebugt til Roeskilde Fjord dragen Linie; Amager; det jægerspriisske Gods, og det Kongelige Gods i Odsherred. Som Grundeier ansees med Hensyn til Jagtretten: Arvefæstere, som kunne sælge og pantsætte, Præster og andre Beneficiarier og Lehnsbesiddere. Paa uudskiftet Kjøbstadjord er Jagten Kongens, paa udskiftet Communens. — Forbeholde sig Jagtret ved Salg kan Man kun naar det er Fæstegods, der sælges; og Man kan kun reservere sig selv og næste Besidder af Hovedgaarden, men ikke fjernere Efterkommere, Jagten, med mindre Man sælger paa den i Frdg. 13de Mai 1769 § 2 og Pl. 30te Marts 1814 fastsatte Maade, i hvilket Tilfælde, der ikke let vil indtræffe, Jagtretten kan reserveres for bestandig. Bortforpagte eller overlade sin Jagtret kan Man kun for sin egen Besiddelsestid, eller hvis det er til den, der har den omhandlede Strækning i Fæste eller Forpagtning, for saa lang Tid hans Brugsret vedvarer. Enhver, der har Jagt-

ret, kan udøve den med Hensyn til alt Slags Vildt uden nogen Undtagelse. Kun de, som have et Jagtdistrikt paa 200 Tdr. Hartkorn, maa bruge Myndehunde til Jagt. Den Skade, der skeer ved Udøvelsen af Jagt, er den Paagjeldende forpligtet til at erstatte, i hvilken Henseende de Kongelige Vildbanedistrikter ikke ere undtagne; men en Jagtberettiget er ikke pligtig at erstatte den Skade, som Vildtet maatte gjøre paa hans Jagt-Distrikt, med mindre han i saa Henseende er i Brøde. Om han kan siges at være dette, naar han holder en overdreven stor Vildtstand, er tvivlsomt. — Paa Enemærker er Man berettiget til at jage hele Aaret igjennem, og der findes ikke med Hensyn til samme nogen forbuden Tid Sted. — Den, som træffes med Skydegevær i anden Mands Jagtdistrikt uden at hans lovlige Reise fører ham derigjennem, straffes, naar han findes paa Veien, og Geværet er uladt, med en Mulkt af 10 Rbd.; træffes han udenfor Veien, hvor Leilighed til Jagt kunde gives, med uladt Gevær, med 20 Rbd. (og samme Mulkt ifalder han naar han selv findes paa Veien, men hans Hunde streife ubundne omkring); men hvis hans Gevær er ladt, da straffes han, ihvor han saa træffes, som for ulovlig Jagt, for hvilken Straffen er en Mulkt paa 20 til 100 Rbd. og Forbrydelse af Jagtredskaber og Hunde eller sammes fulde Værdi, samt hvis noget er skudt, (eller fanget med Snarer), en Mulkt fra 5—40 Rbd. efter Vildtes Beskaffenhed, foruden Skadeserstatning. — Hertugdømmernes Jagtlovgivning befinder sig i en meget ufuldkommen Tilstand, og en Fremstilling af sammes vigtigste Bestemmelser vilde derfor blive for udførlig til at det efter dette Værks Natur kunde være hensigtsmæssigt her at give samme. Hvad den Kongelige Vildbane i Hertugdømmerne angaaer, da findes de gjeldende Bestemmelser i Frdg. 2den Juli 1784 jfrt. med Frdg. 12te Juni 1844.

§ 22.

Fiskeri*)

Om Fiskeriet i den danske Stat i Almindelighed.

Da den danske Stat til et Fladeindhold af 1030 geographiske □ Mile har en Kyststrækning paa c. 775 Mile, og, (naar Man undtager 9 til 10 Mile af Sydgrændsen), paa alle Sider er omgivet af et Hav, der vel ikke for Tiden er saa fiskerigt som for 5 til 6 Hundrede Aar siden, (da Man, som Saxo fortæller, kunde tage Fiskene i Sundet med de bare Hænder, og knap roe over fra Sjelland til Skaane for lutter Sild), men som dog endnu har gode Levninger af den fordums Overflødighed, saa skulde Man troe at Fiskeriet spillede en vigtig Rolle i vor Nationalhuusholdning; men dette er imidlertid ikke Tilfældet. Af Søen lever nemlig i Kongeriget Danmark kun 27⁵³ af hver 1000 af Befolkningen, (hvoriblandt de 19⁰⁹ ere Koner, Børn og Tyende), og i Hertugdømmerne 28⁸¹ af hver 1000 af Befolkningen, og blandt disse af Søen Levende er der naturligviis mange, som ikke er Fiskere, men Søfarende, Prammænd, Lodser eller Færgefolk. — Til at ikke et større Antal Mennesker finder deres Underhold ved Fiskeri samvirke flere forskjellige Aarsager. Agerbruget frembyder endnu paa de fleste Steder her i Landet Leilighed til Erhverv for alle, der virkelig have Lyst til at bestille Noget, og det foretrækkes af de Fleste for Fiskeriet, som fordrer megen Anstrengelse, udsætter for megen Fare og mangeslags Tab, og dog ikke giver nogen regelmæssig eller sikker Indtægt. Den danske Bonde og Landmand er i de bedre Egne ikke nogen Ynder af Fisk, som er

*) En stor Deel af det her om Fiskeriet i den danske Stat Anførte er uddraget af vor ansete Naturforsker Henrik Krøyers Meddelelser angaaende denne Sag.

ham for let en Kost, og i flere af Landets frugtbarere Egne, der ligge lige ved et fiskerigt Hav, (for Exempel paa Marskøerne og i Marskstrækningerne lige fra Føhr til Halvøens Sydgrændse), hører Fisk derfor til de sjeldne Næringsmidler, og fersk Fisk kan saaledes paa flere Steder ikke afsættes til saadanne Priser, at det kan betale sig at fange den. Til at behandle Fisken saaledes, at den kan blive til Handelsvare, mangler Man paa de fleste Steder baade Indsigt, Capital og Dristighed; og paa flere Steder blive store Masser af Fisk derfor, naar Man har havt en usædvanlig Fangst, enten atter udkastede i Havet eller anvendte til Svineføde. Fiskernes Ligegyldighed, Letsindighed og Ubekjendtskab med deres egen Fordeel er desuden ofte lige saa stor som deres herfra hidrørende Armod, og Fiskeriet befinder sig derfor paa mange Steder i en elendig Forfatning uagtet Fiskene sammesteds vrimle i alle Bugter og ved alle Strande. Men uagtet det danske Fiskeri af de heranførte Grunde kun befinder sig i en maadelig Forfatning, saa staaer det sig dog for Øieblikket endnu slettere med samme end for en Snees Aar siden. Deels søger nemlig Silden, som er den vigtigste af alle Fiskene i vore Farvande, fordi det er den, der er den bedste Handelsvare, i det sidste Decennium langt mindre talrig til vore Kyster; og deels har Vesterhavets Gjennembrud ved Agger i Aaret 1825 gjort Liimfjordens forhen næsten ferske Vand, brakt, og derved svækket en Deel og tilintetgjort Resten af Fiskeriet sammesteds*), der stedse har

*) At Ferskvandsfiskene i Liimfjorden, saasom Helt, Ørter, Gjedder, Aborrer, Brasen o. s. fr. næsten ere uddøde siden Gjennembrudet, et let forklarligt; og da Havvandets Indstrømning føre en Mængde Flyvesand med sig, som skader den Vegetation paa Bunden, i hvilken Sild og Aal fornemmelig have deres Tilhold, saa gjelder dette tildeels ogsaa om Aalefiskeriet; men den Skade, Gjennembruddet har havt paa Sildefangsten, er derimod saa meget uforklarligere, som Silden

været anseet som Danmarks bedste, og som i enkelte Aar har været saa betydeligt, at det har leveret Fisk til Salg til et Beløb af et Par Millioner Rbd.*). Sildens Vandringer fra de dybere Steder i Havet til Kysterne og Grundene, (thi at den i store Vandringer skulde drage fra Nordpolen til sydligere Have er kun Fabel), er imidlertid megen Forandring underkastede, og i de seneste Aar synes det som om den atter vilde til at indfinde sig i større Talrighed; og om Ferskvandsfiskene i Liimfjorden antages det at de lidt efter lidt ville vænne sig til det brakke Vand og atter formere sig, og Man kan saaledes haabe paa bedre Dage for Fiskeriet sammesteds.

De Kyststrækninger, paa hvilke den heromhandlede Erhvervsgreen mindst afbenyttes ere: Holsteens Kyster, den sydligere Deel af Slesvigs Vestkyst, Lollands og Falsters Kyster, og Vest-

dog i enkelte Aar efter Gjemmembrudbet, f. Ex. i Aaret 1828, har indfundet sig i stor Mængde. Den mindst usandsynlige af alle de i saa Henseende fremsatte Gisninger er, at Havets Indtrængen har forandret Strømmen i Fjorden, og at den Kraft, hvormed Vandet fra Kattegattet trængte ind i Fjorden, derved er formindsket, og at dette har havt Indflydelse paa Silden, som især stimeviis søger ind i Fjorden naar stormfulde Vinde i stærke Strømme driver Vandet ind i samme, og derved ligesom fører den med sig.

*) Der har været Aar, i hvilke Liimfjorden, (om hvilken Saxo siger at dens Fisk kunde føde hele Danmark), har leveret over 100,000 Tdr. Sild til Udførsel. I Aaret 1828, (altsaa efter at Gjennembrudbet havde fundet Sted), udførtes efter Toldvæsenets Opgivelser 48,000 Tdr. saltet og 100,000 Snese fersk Sild til fremmede Steder, og 32,000 Tdr. saltet og 430,000 Snese fersk Sild til indenlandske Steder, foruden de høist betydelige Beløb, der af nærmere og fjernere boende Bønder og Landmænd bleve kjøbte til Saltning, og foruden de udførte Qvantiteter, som muligen ikke er blevne anførte i Toldbøgerne. — I Aaret 1824 udførtes 454 Tdr. saltet og 78 Tdr. røget Aal. De tvende heranførte Aar vare de, i hvilke Fangsten af Sild og Aal var størst i Tidsrummet fra 1823—1831 incl., men ingenlunde de rigeste Man har Exempel paa.

kysten, Sydkysten og det Halve af Østkysten af Sjelland. Meest afbenyttet som Næringsvei er Fiskeriet derimod paa den nordligste Deel af Jyllands Østkyst, i Slien, i Kielerfjord, paa Fyens Østkyst, og paa den nordlige Halvdeel af Sjellands Østkyst.

De vigtigste Fisk i vore Farvande ere: Sild, Aal, Torsk, Kabliau, Hvidlinger, Flynder, Rødspætter, Pigvarer, Sletter, Makreel, Lax, Hornfisk, Kuller, og paa Jyllands Vestkyst Haaer, en Art Haifisk, som især ved Agger falder i stor Mængde og benyttes til Trankogning.

Den danske Stats Udførsel af saltet Sild, til hvilken Hertugdømmerne bidrage ⅓ Deel, har efter Toldbøgernes Udvisende i de 6 Aar fra 1838—1843 incl. været i Gjennemsnit 3000 Tdr. aarlig til en Gjennemsnitspriis af c. 9 Rbd. pr. Td., (ved hvilken det imidlertid maa erindres at den næsten altid meget større og federe Høstsild i Reglen betales 2 til 3 Gange saa høit som Vaarsilden); og i samme Tidsrum er i Gjennemsnit aarligen af anden Fisk i saltet og røget Stand udført for et Værdibeløb af noget over 7000 Rbd.; men foruden at megen Fisk desforuden er udført fersk, især til Hamborg og Lybeck, saa kan det vel neppe antages at al den i saltet og røget Stand udførte Fisk skulde være bleven anført i Toldbøgerne. Vor samtlige Udførsel af Fisk fra Danmark og Hertugdømmerne kan imidlertid ikke engang dække Halvdelen af vor Indførsel af saltet Sild. (Jfr. Afsnittet om den danske Stats Indførsel).

Hvad Ferskvandsfiskeriet angaaer, da leverer samme baade paa Øerne og paa den østlige Deel af Halvøen en Deel Aal, Aborrer, Brasen, Suder, Gjedder, Karper og Karudser til Hjelp til den mere velhavende Befolknings Underhold; men kun i Skanderborg Amt, (som i Mos Sø, og dets mange andre Søer, samt i Gudenaa har meget Fiskeri, især af Aal), og paa Østkysten af Holsteen, hvor et Antal af næsten 100 for en stor

Deel fiskerige Indsøer ere sammentrængte, er Ferskvandsfiskeriet af nogen Betydning.

Efter at have fremsat disse Bemærkninger om Fiskeriet i den danske Stat i Almindelighed, ville vi gaae over til at betragte sammes Tilstand paa Halvøens Vestkyst, paa dens Østkyst og paa Øerne.

Om Fiskeriet paa Halvøens Vestkyst.

I Blankenese tæt ved Altona er der et stort Antal driftige og kjekke Fiskere, som med omtrent halvandet Hundrede Everter søge deres Fangst saavel paa Elben som i Havet, lige ind til Fanø mod Nord, og indtil den hollandske Kyst mod Vest, og afsætte deres Fisk til Altona, Hamborg, Smaabyerne ved Elben, Øerne i Vesterhavet og adskillige hollandske Stæder; men forøvrigt drives der for Tiden saa godt som slet intet Fiskeri paa hele den lange Strækning fra Altona til Føhr, (i det Agerbruget og Qvægfedningen ikke levner Hænder til Fiskefangst, hvis Udbytte Man desuden ringeagter som Fødemiddel, samt fordi de, som ville søge Erhverv ved Seen, finde Søfarten mere indbringende); og om end Fiskeriet tiltager paa Strækningen mellem Føhr og Fanø alt som Man kommer nordligere, saa er det dog ogsaa paa denne Strækning kun ringe, og Man kan derfor godt sige at paa hele den sydlige Halvdeel af Halvøens Vestkyst er der kun Faa, der søge Erhverv ved Fiskeri. — Sandflugtsstrækningerne paa den nordre Deel af Halvøens Vestkyst fra Fanø til Skagen er derimod saa sparsomt udstyrede af Naturens Haand, at sammes Beboere med Begjerlighed maa søge at afvinde den enhver Gave, som den vil yde dem, og Fiskeri er derfor her en vigtig Erhvervsgreen, ja endogsaa den egentlige Næringskilde for de fleste Beboere paa Kysten, og fersk Fisk og tør Fisk er her Befolkningens fornemste Fødemiddel. Fisken afsættes forsterstedelen i fersk Tilstand, deels til

Egnens Beboere, som i flere Miles Afstand komme til Kysten for læsseviis at hente den, ved hvilken Leilighed de i Reglen føre Korn, Brændeviin og andre lignende Gjenstande med til Tuskhandel; deels til de saakaldte „Drivere", det vil sige Bønder i Kystsognene, som kjøbe Fisken af Fiskerne og derpaa kjøre ind i Landet med den for at afsætte den. En Deel af Fisken tørres imidlertid dog ogsaa, (og Leveren af denne samles omhyggeligen i Tønder til Trankogning); og i Ringkjøbing Fjord er Man i den nyere Tid begyndt paa at salte Sild til Udførsel. — Ved Agger og Harboøre fanges siden Gjennembrudet en stor Mængde Flyndere, som fra Vesterhavet søge ind i Fjorden, og disse tvende Sognes Beboere have saaledes snarere vundet end tabt ved Havets Indbrud. Derimod har Liimfjordsfiskeriets Ødelæggelse ved Saltvandets Ingtrængen bragt Ribe, Løgstøer og adskillige Landcommuner i den yderste Armod, (hvisaarsag mangfoldige Sildegarn ere bortsolgte til lave Priser, for en stor Deel til Norge, og mange Fiskerfamilier, især-deleshed fra Ribe, udvandrede for at bosætte sig i andre Egne af Landet), og selv Aalborg føler stærkt Følgerne af Fjordfiskeriets Forringelse. I de seneste Aar har Silden imidlertid dog indfundet sig noget talrigere; og Helten og de øvrige Ferskvandsfisk synes at vænne sig til det brakke Vand, og at formere sig paa ny; og de nysnævnte Byer ere derfor ogsaa atter noget i Opkomst.

Fiskeriet paa hele Vestkysten fra Skagen til Fanø er Bakkefiskeri, og hver Bakke har i Reglen 600 Kroge, (tre Liner hver paa 200 Alen og til 200 Kroge), og en større Baad fører paa hver Tour i godt Foraarsveir 8 — 14 Bakker, og om Efteraaret 6 til 8. Brutto Indtægten af en større Baad kan anslaaes til 300 til 400 Rdd. aarlig. Fiskerne paa Vestkysten bygge næsten altid selv deres Fartøier, af hvilke de største sædvanlig have en Længde af 12 Alen og en Bredde af 4 Alen.

Fiskeriet lider især ved at Fiskerne ikke have Baade af den behørige Størrelse, og Laan til Anskaffelsen af nogle Dæksbaade, med hvilke Man kunde søge længere ud i Havet, hvor Fangsten falder rigere, samt til Indkjøb af Tønder og Salt til at nedlægge den Deel af Fangsten, som ikke kunde sælges fersk, vilde derfor være en stor Velgjerning for Fiskerne især paa den nordligste Deel af Vestkysten.

Om Fiskeriet paa Halvøens Østkyst.

Skagen bestaaer alene ved dens Fiskeri, der især er overordentlig rigt paa Flyndere og Rødspætter, af hvilke et stort Antal nedsaltes som Lageflyndere, og derpaa forsendes; og af denne Byes 1150 Indbyggere udgjøre Fiskerne med deres Familier de Totrediedele. Paa Grund af Strandens Farlighed kommer der sjeldent Qvaser til Skagen; men derimod hente svenske Baade mange Ladninger Fisk, isærdeleshed Flyndere, fra samme, og der krydser derfor hyppigt paa de Tider, paa hvilke godt Udbytte kan ventes, svenske Baade, især fra Gothenborg, udenfor Skagen, for øieblikkelig af Fiskerne at kunne modtage Fangsten naar denne er taget ud af Garnene; og Skavboerne vise ogsaa selv megen Driftighed i at afsætte Udbyttet af deres Fiskeri. De smaa Øer, Hirtsholmene, der ligge 4 Mile Sønden for Skagen, ere, tilligemed Frederikshavn og Stranden ud for Herregaarden Bangsbo, Midtpunktet for Qvasehandlen, (i hvilken den af et meget fiskerigt Hav omgivne Ø Læsø desværre ikke kan tage Deel paa Grund af dens Mangel paa Havn og formedelst de farlige Grunde, der omgive den), og c. 50 Qvaser forsynes her aarligen med omtrent 200 Ladninger af Fisk, som paa dette Strøg ikke blot falder i Mængde, men ogsaa af fortrinlig Beskaffenhed. Et udmærket Hummerfiskeri antages ogsaa her at ville kunne drives naar

Man havde tilstrækkelig Afsætning; og Frederikshavn, som har faaet en god Havn, vilde afgive et beqvemt Udgangspunkt for stort Fiskeri i Nordsøen, der vel ligesaa godt maatte kunne betale sig for danske Fiskere som det gjør det for svenske og hollandske. Sæby, der har noget over 40 Fiskere, som fornemmelig bruge Bakker og Flyndergarn, kan paa Grund af sin slette Havn ikke tage Deel i Qvasehandlen, men den har en god Indtægt af Salg af Torsk, Kuller og Flyndere til Bønder i Omegnen, som forhen forsynede sig fra Liimfjorden, og den bringer desuden mange Læs Fisk til Aalborg. Paa Kyststrækningen fra Sæby til Mariagerfjord drives vel Fiskeri, men ikke i noget større Omfang; derimod drives i den sidstnævnte Fjord ikke blot meget Fiskeri med de fordærvelige Pulsvaader og Aalekurve, (som næsten i alle Danmarks Fjorde bidrage til Fiskeriets Ødelæggelse ved at fange den spæde Yngel, som ikke kan bruges til andet end Svineføde), men i den nyere Tid er her ogsaa opkommet meget Bundgarnsfiskeri *), som for en stor Deel bestyres af Fiskere, der ere udvandrede fra Ribe. — I Randers Fjord drives der fornemmelig meget Laxefiskeri, og paa en halv Snees Laxegaarde, som findes sammesteds, fanges der et Par Tusind Lax aarlig, som veie fra 4 til 40 Pund, og som i Godhed endogsaa staae over de norske. Foruden den Skade, som slet indrettede og slet beregnede Fiskeredskaber, f. Ex. Pulsvaader, Aalekurve, Saugalgjer o. a. dl. afstedkomme i Randers Fjord, synes Fiskerierne sammesteds imidlertid ogsaa at lide ved Oddere inde i Fjorden og ved Sælhunde i dens Udløb. — Paa hele den lange Kyststrækning fra Randers Fjord til Slien har Fiskeriet kun ringe Betydning og for Tiden endnu mindre

*) Et Bundgarn af den nyere Form i complet Stand, med Tilbehør af Pæle og Jolle, kan fra nyt af koste 8 til 900 Rbd.

end tidligere, hvilket fornemmelig har sin Grund i at Silden, der afgiver den bedste Handelsvare, som tidligere bemærket, er betydeligen aftaget i Talrighed, og i at Man i disse frugtbarere Egne har vanskelig ved at finde Kjøbere til de andre Slags Fiske, da Landmanden kun lidet ynder denne Spise. Slien udmærker sig derimod ved sin Fiskerigdom, der afbenyttes med Driftighed. Sildefangsten sammesteds i Sildegjerderne, der have megen Lighed med Lax- og Orredgaardene i Randersfjord, er baade betydelig i og for sig selv, og er bleven det endnu mere ved Cappelernes Industri og Virksomhed, der har hævet Silden, hvilken de røge, til en god og søgt Handelsartikkel, der under Navn af „Kappler-Böcklinge" eller „holsteenske Sild", forsendes vidt og bredt. I Kielerfjorden drives en saa betydelig Brislingefangst, at ikke blot en stor Mængde røges og under Navn af „Kielersprot" forsendes langt bort, men at Man stundom endogsaa har anvendt Brislingerne til Trankogning; og siden Chausseen fra Kiel til Altona i Aaret 1832 blev færdig, er der aarligen bleven sendt c. 700 Vogne ferst Torsk fra Kiel til Altona og Hamborg, og nu da Jernbanen er bleven færdig vil denne Udførsel sikkert tiltage betydeligt. — Bundgarn og Aalegaarde bruges ikke i Hertugdømmerne.

Om Fiskeriet paa Øerne.

Paa Vestkysten, Sydkysten, og den sydlige Halvdeel af Østkysten af Sjelland findes der kun lidet Fiskeri, og slet ingen egenlige Fiskerleier; hvorimod den nordlige Halvdeel af Østkysten, og tildeels ogsaa Nordkysten har meget Fiskeri, og derfor ogsaa paa den 12 Mile lange Kyststrækning fra Skovshoved Nord for Kjøbenhavn til Isefjordens Munding et Antal af 16 Fiskerleier, som forstørstedelen bringe deres Vare til Hovedstaden, i hvis Forsyning dog ogsaa svenske og tydske Fiskere og

Qvaser fra forskjellige Steder af Landet deeltage. — Ved Øresundet har Man i de seneste Aar lagt sig meget efter Sildefiskeri, og mangfoldige store Garn ere med betydelig Bekostning blevne anskaffede, ligesom enkelte dristige kjøbenhavnske Kjøbmænd ogsaa have speculeret i Sildesaltning; men Silden har hidtil ikke villet indfinde sig talrig nok til at det hermed kunde have nogen ret Fremgang. — De to sjellandske Kjøbstæder, som have meest Fiskeri, (skjøndt langt fra saa meget som de burde), er Kallundborg og Corsøer, som begge drive et ikke ubetydeligt Fiskeri i store Belt, især deelesshed Sildefiskeri. Corsøer har desuden mange Aaleruser, som i gode Aar give et Udbytte af c. 30,000 Pd., og Aalefiskerierne paa Refsnæs og Asnæs ved Kallundborg give i gode Aar en dobbelt saa stor Fangst.

Lolland er den af alle Øerne, som har mindst Fiskeri, til hvilket den lollandske Almue, naar Aalestangning undtages, synes aldeles utilbøielig; og denne Ø forsynes derfor næsten udelukkende med Fisk fra Fyen. Paa Falster er det kun lidet bedre med Fiskeriet, og hvad Møen angaaer, da kan den kun med Nød og neppe forsyne sig selv med Fisk. Bornholm har derimod en meget betydelig Indtægt af sit Torske- Laxe- og Sildefiskeri, og det er fra denne Ø at Qvasefarten, i hvilken den nu har en Mængde Concurrenter, for henved et Aarhundrede siden har taget sin Begyndelse. Det ene Fiskerleie afløser derfor ogsaa det andet paa denne Øes Kyster; men Fiskeriet i Almindelighed, og Laxens Behandling i Særdeleshed, kunde trænge til forskjellige Forbedringer. — Paa Nordkysten af Fyen er Fiskeriet kun ubetydeligt. Vestkysten fra Striib til Assens udmærker sig derimod ved sit rige Aalefiskeri, og de fyenske Qvaser have ogsaa deres Hjem paa denne Strækning. Paa Sydkysten og de ved samme liggende Øer fiskes ikke ubetydeligt; men Østkysten af Fyen staaer dog høiest hvad Fiskeriet

angaaer, da det er her at det rige Beltfiskeri har hjemme, navnlig i Kjerteminde, hvorfra en circa 80 Baade fra Fyen, Sjelland og Smaaøerne drive en Sildefangst, der i et godt Aar letteligt kan give et Udbytte af over 40,000 Dalers Værdi, ligesom der ogsaa fra Kjerteminde af drives Makrelfiskeri i Midskovsbugten, hvilket giver et godt Udbytte, som røget forsendes til Kjøbenhavn, Hamborg, Kiel, Aarhuus, Lolland o. fl. a. Steder. Udbyttet af Aalefiskeriet i Beltet anslaaes i Gjennemsnit til 6000 Lpd. aarlig.

Inden dette Afsnit om Fiskeriet i den danske Stat sluttes synes det passende korteligen at omtale den Indtægt, som paa flere Steder haves ved Østers-, Sælhunde- og Marsvinefangst.

Gode Østersbanker findes paa to Steder i den danske Stat, nemlig ved Frederikshavn paa den nordligste Deel af Jyllands Østkyst, og paa den nordlige Halvdeel af Slesvigs Vestkyst. — De frederikshavnske eller fladstranske Banker strække sig langs Kysten fra Skagen ned mod Hirtsholmene, især lige ud for Fiskerleiet Aalbæk, i en Afstand fra Land af ½ til 1½ Miil, og med en ukjendt Brede*). Paa 7 til 8 Favnes Vand findes her ingen Østers, paa 9 Favne nogle enkelte, men først paa 10 til 11 Favne saa mange, at Man skraber dem sammesteds. De fladstranske Banker, som tilhøre Kronen og ere bortforpagtede for 1300 Rbd. aarlig, have i den nyere Tid forbedret sig; thi for en 2 til 3 Decennier siden kunde en Baad i det Høieste skrabe et Par Hundrede Østers om Dagen, nu derimod mere end det Dobbelte. Den aarlige Fangst anslaaes

*) Tvivlsomme Østersbanker findes paa et af Krøyer forfattet Kort afsatte: fra Skagen til Hirtshals; ud for Nyssensteen; fra Hirtsholmene (Østen om Læssø) lige ned til Anholt, og fra Hirtsholmene ned til Liimfjordens Indløb, samt i stort Antal paa Kyststrækningen mellem Eideren og Fanø.

i Gjennemsnit til 200,000 Stkr., som paa Stedet selv koste 2 Rbd. 2 Mk. pr. Hundredet, og forsendes til de jydske Kjøbstæder, og til Kjøbenhavn, men saagodt om aldeles ikke til Udlandet. Et Antal af 24,000 Stykker er det største, som paa eengang føres til Hovedstaden.

De slesvigske Østersbanker, hvis Antal er omtrent 50, ligge spredte paa den 15 Mile lange Strækning fra Fanø til Syd for Pelworm, (men især mellem Sylt, Føhr, Amrom og Kysten), i de dybe, smalle Render, som gjennemskære de brede Sandgrunde, der ligge udenfor Strandbredden; og i Ebbetiden ligge de fleste af dem kun under 2 til 3 Favne roligt Vand, og kun nogle enkelte under 3—8 Favne Vand, hvilket naturligviis betydeligen letter Skrabningen, der skeer ved en Jernramme med et til samme fastgjort stærkt Net, hvilken ved Hjelp af et Toug slæbes hen ad Bankens Bund medens Baaden driver for Vinden. Paa de slesvigske Banker skrabes, (og det meest i November, December og Marts, da Veiret i April, September og October sædvanligen er for mildt til at tillade Transporten, og da Havet i Januar og Februar sjeldent er seilbart), et Antal, som formodes i det mindste at beløbe sig til 3 Millioner, hvilke paa Stedet selv koste 2 Rbd. 4 Mk. pr. 100, og som forsendes, først til Høier, og derfra enten til Nordtydskland eller til Flensborg for derfra at føres til Østersøen, især til Petersborg. Udførslen til Udlandet, som er i Tiltagen, beløber sig i Gjennemsnit til 1500 Tdr. hver paa 800—1000 Stykker*). Østersfiskeriet paa de slesvigske Banker, som i det mindste har været afbenyttet siden Kong Frederik den Andens Tid, er et Regale, og de ere bortforpagtede, sidst i

*) De fladstrandske Tønder holde kun 600.

Aaret 1839 paa 20 Aar, for en Sum af 16,500 Rbd. aarlig, til et Flensborger Interessentskab, som lader Fangsten dirigere fra Sylt af.

Muslinger haves paa forskjellige Steder i den danske Stat, fornemmelig i Veile-, Apenrader- og Kielerfjord, hvor Man nedrammer Bøge-Pæle, ved hvilke de da fasthæfte sig.

Hummer findes ligeledes paa mange forskjellige Steder, men i Reglen kun i ringe Mængde, og Fangsten er heller ingensteds her i Landet af nogen Betydning.

Af Sælhunde er der et ikke ubetydeligt Antal i vore Farvande; men for det meste fælder Man dem kun tilfældigviis ved at skyde dem paa Strandbredden, eller ved at dræbe dem naar de findes sovende paa Kysten. For en Deel Aar siden var der en til sine Tider indbringende Sælhundefangst paa et Sønden for Lolland ved Nysted liggende Rev, Rødsand kaldet, hvilket undertiden ved Lavvande ligger tørt paa en stor Strækning, hvor Man dræbte dem ved at slaae dem over Snuden med Knipler; men denne Fangst drives ikke længere. Paa Anholt og paa Norderoog ¼ Miil N. V. for Pelworm har der ligeledes tidligere været drevet lidt Sælhundefangst, men om den endnu finder Sted har Forfatteren ingen Kundskab kunnet erholde. — Paa den nordlige Kyst af Randers Amt er der en Mængde Sælhunde, men Man kiender ikke den rette Fremgangsmaade ved deres Fangst, og mangler desuden de fornødne Redskaber; og dette gjelder ogsaa med Hensyn til Springhvalerne, (Sværdfisken, delphinus orca), hvilke Man ofte seer tumle sig, flere i Tallet, paa Vestkysten og stundom ogsaa i Kattegattet, ja selv i Østersøen. — Derimod haves der i Middelfart i Fyen en ikke ubetydelig Fangst af Marsviin, (Tumlere, delphinus phocæna), hvilken sammesteds har været drevet fra Arildstid af. Jagten skeer ved at roe ud, og ved at slaae i Vandet med 6 Alen lange Stænger at skræmme Marsvinene fra Beltet ind

i Gamby Fjord, og op i en lille smal Bugt ved den saakaldte Svins, hvor de indespærres ved et Næt, og derpaa drages i Land og stikkes ihjel med lange Knive. Denne Jagt, der drives af et sluttet Interessentskab bestaaende af 30 Søfolk, der have deres confirmerede Vedtægter, ifølge hvilke Fangsten begynder den 11te Novbr. og varer til den 2den Febr., (fra Mortensdag til Kyndelmisse), giver et aarligt Gjennemsnitsudbytte af 1000 Marsviin*). Hvert af disse giver 2½ Lispund Spæk, som for en Priis af 5 Mk. pr. Lispund er bortforpagtet indtil Aaret 1847 til et Interessentskab i Middelfart, som har ladet opføre et Trankogeri, hvor Man af hver 2½ Lispund Spæk koger 8 Kander udmærket klar Tran, der meest afsættes i Fyen, til en Middelpriis af 28 Rbd. for en Tønde, der holder 64 Kander. Næsten alle Fattige i Middelfart have desuden fri Lysning hele Aaret ved at afpille det Spæk, som Jægerne have efterladt paa Benene, og disse sidstnævnte sælges til Beengjødning. — Paa den sydlige Deel af Vestkysten fanges ogsaa stundom Marsviin inde ved Strandkanten med stærke Garn, der ere fastgjorte ved svære Stene, og hvis Masker netop ere saa store at Marsvinet kan faa Snuden og Hovedet derigjennem, i hvilket Fald den let indvikler sig i Garnet; og til slig Fangst var der flere Steder Leilighed, da Marsvinet findes i stort Antal saavel i Østersøen som i Nordsøen.

§ 23.

Biavl.

Den danske Stats Biavl er nu ikke blot betydelig mindre end den var i Fortiden, da Mjød var den almindelige Hoi-

*) Man har Exempler paa at der paa een Dag er fanget 130 Marsviin; men 20 Stykker ansees dog i Almindelighed for en god Fangst.

Udbrik, da Man ingen Sukker havde, og da den catholske Gudstjeneste forbrugte et betydeligt Antal Vorkjerter; men den er ogsaa for Øieblikket mindre end den var i Begyndelsen af dette Aarhundrede, og i det Hele taget kun temmelig ubetydelig. I Februar Maaned i Aaret 1838 var der i Kongeriget Danmark 84,950 Bistader, (hvoraf 1086 i Kjøbstæderne), og i Aaret 1837 var der optaget 49,545.

For hver 1000 Tdr. Land var Middeltallet af Bistader:

paa Møen	30	Aarhuus Amt	15
„ Langeland	25	Veile A.	14
„ Fyen	23	Randers A.	13
„ Falster	21	Thisted A.	12
„ Lolland	19	Ribe A.	12
„ Sjelland	18	Skanderborg A.	10
„ Bornholm	12	Viborg A.	9
„ Nørre Jylland	9	Aalborg A.	8
„ Hele Danmark	13	Hjørring A.	5
		Ringkjøbing A.	4

I Hertugdømmerne staaer det sig vel meget bedre med Biavlen end i Danmark, men denne Erhvervsgreen er dog langt fra ikke saa afbenyttet som Man kunde ønske det. Meest udbredt er den i Midten af Landet, og fornemmelig i Egnen om Segeberg og Oldeslohe.

Som et godt Udbytte ansees her i Landet 8 Potter reen Honning og 1½ Pund Vox af en Kube. Prisen paa Vox svæver om 64 ß. Pundet, og Prisen paa Mjød om 20 ß. Potten*). Udførslen af Vox har i de 6 Aar fra 1838—1843 incl. beløbet sig til 58,000 Pund aarlig i Gjennemsnit, som

*) I Ribe, Veile og Ringkjøbing Amter sættes der Capitelstaxt paa Honning.

fornemmelig ere leverede af Hertugdømmerne; men Udførselens Størrelse er meget afvexlende, og har i det nævnte Tidsrum varieret imellem 28,000 Pd. og 87,000 Pd. aarlig.

Biavlen er for Øieblikket forknet ved de mange kolde Sommere vi have havt, og det vil vare en Deel Aar inden den kan komme sig igjen; men naar dette er skeet, da vil vor Udforsel af Vox til de catholske Lande betydeligen tiltage, da vort eget Forbrug er blevet høist betydelig formindsket ved at Stearinlysene næsten have fortrængt Voxlysene.

§ 24.

Om Frembringelse af mineralske raae Stoffer.

Af Erhvervsvirksomheder, som gaae ud paa at tilveiebringe et til Mineralriget hørende raat Stof, gives der vel mange forskjellige Slags her i Landet; men en ligefrem Følge af den danske Stats tidligere skildrede geognostiske Beskaffenhed og fuldkomne Mangel paa Bjerge, er, at alle disse Erhvervsgrene ere yderst ubetydelige og kun spille en meget ringe Rolle i Nationalhuusholdningen; og for ikke at komme ind paa en uhensigtsmæssig og trættende Detaille, ville vi derfor her kun i al Korthed tage de vigtigste af disse i Betragtning.

Af Kalkbrud har den danske Stat flere temmelig betydelige. Af Kalkklippen ved Faxø i Præstø Amt brydes der aarlig c. 1600 Cubikfavne Steen. Arbeidslønnen ved at bryde og sætte en Cubikfavn Steen er 2 Rbd. 3 Mk., og en saadan koster i Kulen selv c. 13 Rbd., men frit ombord leveret 18 Rbd. I 10 forskjellige Gruber produceres ved Daugbjerg i Viborg Amt aarligen c. 10,000 Tdr. Steenkalk, der senere ved Lædskning udbringes til det Dobbelte. Af Segeberg Kalk- eller Gibs-Klippe brydes aarlig 5300 Tdr., som give det Offentlige, der

er Eier af samme, en aarlig Indtægt af 7000 Rbd., og ved Boreforsøg har Man i en Dybde af 400 Fod endnu ikke naaet Enden paa dette vistnok vidt udbredte Lager. Af Bulbjerg Klinten og af Bakkerne i Kliim Sogn i Thisted Amt udsauges om Sommeren af jordløse Huusmænd en betydelig Deel Liimsteen, (hvilken Benævnelse Bonden rundt omkring i Landet tillægger al Slags Kalksteen), hvilke bruges ubrændte som Teglsteen til Muurarbeide. Af Stevns Klint faaes ligeledes en Deel Bygningssteen, og Møens Kridt, af hvilket der afsættes en Deel til Udlandet, skal kun have sin Mage i England. Paa Øen Saltholm brydes næsten hele Kjøbenhavns Forbrug af Kalksteen, og i Hjerm Sogn i Ringkjøbing Amt haves ligeledes Kalkbrud. Desuden findes der Kalksteen paa mangfoldige Steder i Landet, og hvor disse meest afbenyttes, kan sees af hvad der i næste Hovedafdeling er anført om vore Kalkbrænderier. — Paa Vaderne eller Sandgrundene udenfor Hertugdømmernes Vestkyst findes desuden store Masser af Muslingeskaller, der afgive fortrinligt Stof til Kalk, og af slig Muslingekalk udføres aarlig c. 14,000 Tdr. — Mergel findes ligeledes næsten hele Landet over, skjøndt i forskjellig Mængde, Dybde og Godhed (jfr. S. 141).

Leer til Teglsteen findes paa mangfoldige Steder, og fortrinligt Leer til altslags grovere og finere Pottemagerarbeide paa mange Steder, (navnlig i Odsherred i det Nordlige Sjelland, i Bjerge Herred i Veile Amt, paa Mors og Fuur, i Varde-Egnen, i Hütten Amt og ved Slien), hvad det i næste Hovedafdeling om Teglbrænderierne og Pottemagerierne Anførte nærmere vil oplyse.

Martørven, der afgiver et ypperligt Brændselsstof, da den næsten varmer som Steenkul, findes derimod desværre kun paa nogle enkelte Steder, og saagodtsom kun paa Jyllands Vestkyst. Denne Substants bestaaer af en fossil, meget tung, sortebruun Masse med jordagtigt Brud og skifret Textur, som vel er blød i sit

Leie, saa at den kan stikkes med Spader, men som naar den bringes frem for Luften bliver saa haard, at den ikke let atter lader sig opbløde og saa at der ofte behøves Øxe til at stille den ad; og den er dannet ved at Tørvemoser under en stærk Storm ere blevne bedækkede med et tykt Lag Flyvesand, som har afsluttet Tørvedannelsen, og uden at blande sig med Tørvemassen ved sin Vægt sammenpræsset den og tillige udelukket Luftens Tilgang (jfr. 1ste Deel, Noten S. 171). Hvor det er en Skovmose, som saaledes er blevet bedækket, er det selv for de Sagkyndigste næsten ikke muligt at skille Martørven fra Brunkul. Dens temmelig horizontale Lag hvile næsten overalt paa et næsten ufarvet Diluvialsand, og paa Bunden af samme findes ofte Ege-, Birke- og Elletræer, der ere knækkede ved Roden og aabenbart kuldkastede ved en Orkan; og da Man i Martørven oftere finder Oldsager, maa dens Dannelse være foregaaet efter Landets Bebyggelse, rimeligviis i det 2det eller 3die Aarhundrede. Martørvens Lag ere sædvanligen 2 og sjelden over 3 Fod mægtige; og ovenover dem er der mere eller mindre tykke Sandlag, og jo tykkere disse ere, desto bedre er i Reglen Martørven. Paa mange Steder, hvor Havet har bortrevet store Stykker af Klitterne og ædt sig ind under samme, ligger Martørvlaget derfor aldeles aabent som en bred, mørk, horizontal Stribe paa den hvide Sandstrænt, og her er det da lettere at komme til at drage Nytte af samme. En Cubikfod Martørv veier fra 60—80 Pund, og jo tungere den er desto bedre er den i Almindelighed; og af Aske giver den fra $3\frac{1}{2}$ til $6\frac{1}{2}$ Procent. Martørven forekommer i størst Mængde paa den $2\frac{1}{2}$ Mile lange Kyststrækning fra Skiveren til Gammel Skagen, hvor der alene i Raabjerg Sogn findes 30 Martørvbrud. Dog findes denne Substants, som er en stor Velgjerning for denne brændselsløse Egn, og af hvilken alene Skagens og Raa-

bjerg Sogne forbruge 2 til 3000 Læs aarlig, ogsaa hist og her paa hele Jyllands Vestkyst, (fornemmelig i Lodbjerg, Vrum, Agger, Hvidbjerg og Norhaa Sogne), og ogsaa paa andre Steder, for Exempel i det Nordlige af Sjelland ved Tidsvilde. Martørvlagene paa Vestkysten antages at strække sig fra ¼—½ Miil ind i Landet, og da der saaledes er nok af den, er det mærkeligt at der aldrig er blevet anlagt Brud af samme i det Store for at gjøre den til Gjenstand for Forhandling og videre Forsendelse.

Steensalt haves ikke i den danske Stat. Derimod faaes c. 6000 Sække Salt, hver paa 250 Pd. af Oldesloher eller Travensalzer-Salinen i Holsteen, hvilken det Offentlige i Aaret 1797 kjøbte for 60,000 Thlr. Cour., men af hvilken der for Øieblikket slet ingen Indtægt haves, fornemmelig fordi Solen i Saltkilderne sammesteds, (hvilke fornemmelig findes i den Vinkel som Trave og Beste danne ved deres Sammenløb), kun holder 2¼ til 2½ Procent Salt, medens flere af Udlandets Saltkilder holde 25 Procent Salt. Flere Boreforsøg, som ere foretagne i den senere Tid, have ikke endnu ledet til Opdagelsen af rigere Kilder; men ikke desto mindre ventes det at Salinen om nogle Aar vil give et Overskud af 2500 Rbd. aarlig. — I Vester Herred i Ribe Amt haves ogsaa en Deel Saltkogning. Paa de store Sandrevler ved Nymindegab i Ringkjøbingfjord og paa den saakaldte Skalling ved Hou sætter der sig nemlig efter en 8 Dages Sommervarme en Saltskorpe eller „Skal“, der borttages med River og saa godt som muligt skilles fra det vedhængende Sand, hvorpaa den udludes, afløber som ved Brygning og koges for at afdampe. Paa denne Maade kogtes flere Tusinde Tønder Salt i den dertil vel skikkede Sommer 1826, og Man kunde ofte see et Par Hundrede Vogne holde paa Sandrevlerne for at indsamle Skal. Et Læs af samme, som holder 4 til 5 Tønder, kan, skjøndt der vedhænger

meget Sand, give en Tønde Salt; og Bønderne i flere Miles Afstand fra Kysten blive paa denne Maade ikke blot selv forsynede med Salt, men kunne endogsaa sælge til Kjøbstæderne og til de længere ind i Landet Boende. Det paa denne Maade erholdte Salt ligner vel aldeles i Udvortes Lyneborger Salt, men det er dog af Mangel paa tilbørlig Rensning blandet med mange skadelige Bestanddele, og Smør, Kjød og Flesk, som er saltet med samme, bliver lidt slimet og holder sig ikke godt. Ethvert Aar er ikke lige gunstigt for Saltskorpens Ansættelse, da en Regn let forstyrrer samme; men de fleste Sommere afgive dog af og til en beqvem Tid dertil, især for de nærmere Boende, som kunne iagttage det rette Øieblik.

Rav opkastes af Havet paa alle den danske Stats Kyster, men paa de fleste Steder kun i yderst ringe Mængde og i ganske smaa Stykker, og for Tiden langt sjeldnere end i ældre Dage; og det findes ligeledes paa enkelte Steder, (navnlig paa Agger Røn ved Vesterhavet og ved Liimfjordens Bredder), sprængt i Jord- og Sandlagene. Langs med hele Halvøens Vestkyst, (og paa den sydlige Halvdeel af samme fornemmelig mellem Elben og Eideren), opkaster Vesterhavet i uroligt Veir saa meget Rav, at der er Folk, der finde deres Regning ved at opsøge det, og det af disse „Strandløbere" paa Vestkysten opsamlede Qvantum antages i Gjennemsnit aarligen at beløbe sig til c. 7000 Rbdls. Værdi. — Nu og da findes der ogsaa store Ravstykker. Saaledes fandtes der for en Snees Aar siden et Stykke ved Fladstrand, som veiede 63 Lod og blev solgt for 100 Species, og Forfatteren har nylig seet et i Aar ved Liimfjorden fundet Stykke, der havde en Størrelse som to sammenholdte knyttede Hænder, og ansloges til en Værdi af 150 Rbd.

Det Myremalm eller Mosejern, som findes paa flere Steder paa Halvøen, afbenyttes vel ikke for Øieblikket, men

bør dog ikke her lades uomtalt. Denne Substants, der er en Art Ahl, (Jernahl, i Almuesproget „Silder“ eller „Silder-steen“), findes paa side Steder, saasom Moser, Enge, og Aabredder, udbredt over større Strækninger, sjeldent dybt, og som oftest 1 Qvarteer under Jordskorpen, i Lag af 1 til 6 Qvarteers Tykkelse, og den forekommer fornemmelig i Viborg og Ringkjøbing Amter, (navnlig i Sinding, Hodsager og Ørre Sogne, og i sidstnævnte især i Simmelkjær Mose, som er af en Miils Omkreds), men dog ogsaa i Ribe Amt, (navnlig ved Nørre Farbrup), og i Skanderborg Amt, (navnlig i Silkeborg Sønderskov), samt i Midten af Holsteen. — Paa et Areal af noget over 100 □ Alen har Man paa nogle Steder taget 3000 Lispund Myremalm, og samme har en Jernholdighed af 20—45 Procent, altsaa paa fine Steder, og det ikke sjeldent, en større end det engelske Jernmalm, hvoraf der aarlig udsmeltes 16 til 20 Millioner Centner. At denne Jernmalm i ældre Dage har været benyttet til Jernudsmeltning lader sig historisk bevise; og for ikke lang Tid siden lod det Kongelige Rentekammer ogsaa, for at anstille et Forsøg, indkjøbe 12,000 Lispund Myremalm fra Ringkjøbing, Viborg og Skanderborg Amter, hvilket blev betalt med 2½ til 3 ß. Lispundet, og 2000 Tdr. Tørvekul, hvilke derpaa bleve førte til Carlshytten ved Rendsborg, hvor Myremalmen ved de anstillede Forsøg blev befundet at være let smeltelig og givende 26½ Procent Jern, der var vel skikket til Støbegods. Men senere har Man Intet hørt til dette Jernmalms Anvendelse, hvilket sikkert hidrører fra at det engelske Støbejern, paa Grund af den overordentlig store Maalestok hvorefter Jernværkerne drives, leveres til saa utrolig billig en Priis, at det ikke betaler sig at afbenytte Myremalmen.

Som Følge af Bornholms geognostiske Beskaffenhed have sammes Beboere vel en Deel Leilighed til Fortjeneste ved at

afvinde Naturen mineralske raae Stoffer; men dette Erhverv har hidtil dog stedse været af underordnet Betydning, og Agerbruget er ogsaa denne Øes vigtigste Næringskilde, og efter samme Fiskeriet. — Om det bornholmske Steenkul, (Brunkul), har Man flere Gange gjort sig sanguinske Forhaabninger, fordi Man gjerne troer hvad Man ønsker; og lige fra Christian den 4des Tid indtil Nutiden er der nu og da blevet anstillet Undersøgelser angaaende samme, og herpaa opoffret ikke ubetydelige Summer, (alene i Aarene 1797—1804 c. 15,000 Rbd.), uden at Man dog er kommet til gunstige Resultater; og endnu i Aaret 1838 har Hofraad Hambro ved Hjelp af en dertil hidkaldt engelsk Ingenieur omhyggeligen undersøgt Kul- og Jernlagene paa Bornholm for at udfinde hvorvidt Kullenes Brændstof og Jernlagenes Righoldighed maatte lønne de førstes Anvendelse til de sidstnævntes Bearbeidelse, men denne driftige Handelsmand har Intet senere foretaget ved Sagen, hvilket giver sikker Formodning om at her Intet er at fortjene. De bedste bornholmske Kulfløtser findes paa Vestkysten af denne Ø, især paa den to Mile lange Kyststrækning imellem Hasle og Stampen Syd for Rønne, skjøndt der ogsaa findes Kullag paa andre Steder, navnlig paa Sydkysten. Disse Kul, (af hvilke 3½ Tdr. omtrent svare til 2 Tdr engelske, og 5 Tdr. til en Favn Bøgebrænde), vrages vel til forskjelligt Slags Brug, fordi de ikke give Hede nok, ikke lade sig brænde til Coaks og let falde i Smuul, samt fordi de ere meget svovlede og give en betydelig Mængde Aske; men til meget Slags Industri kunne de godt bruges, og naar de kunde leveres til en billigere Priis end Tilfældet er for Øieblikket, saa vilde de virke betydeligt til flere Industrigrenes Opkomst saavel paa Bornholm som i hele Landet. En slig større Priisbillighed vilde rimeligviis kunne opnaaes naar Brydningen blev drevet noget mere i det Store; thi for Øieblikket bestaaer Interessenterne i Kulværkerne kun af

Folk af den uformuende Klasse, som uden at være i Besiddelse af nogen Capitalkraft*), og uden tilstrækkeligt Maskineri, kun arbeide i Jordens Overflade, (skjøndt Kullene i Dybet vistnok ere langt bedre), med en Arbeidskraft, der efter Consv. Ørsteds Beregning er fire til fem Gange kostbarere end den ved en bedre Indretning vilde være. Og desuagtet betale Værkernes Drift sig.

Kullagene danne Skraaflader af en Tykkelse, der ofte kun beløber sig til nogle Tommer og sjeldent er over 1 Alen, hvilke gjennemskære et Terrain af en ubekjendt Størrelse; og deres øvre Kant nærmer sig som en Følge af Lagets skraa Stilling Jordens Overflade i en Afstand af 8 til 10 Alen, medens den nedre Kant ligger i en ukjendt Dybde under Jorden. Endnu er imidlertid ingen Kulfløts forfulgt i en længere Strækning ind i Landet end 11 til 1200 Alen, og den største Dybde, i hvilken nogen Fløts er bearbeidet, er ikke over 40 Alen under Jordens Overflade, og hvor lidet Man altsaa er i Stand til med Sikkerhed at kunne dømme om Kullenes Qvantitet og Qvalitet i Dybden er let at indsee. De Fløtser, som Man hidtil har opdaget, ere imidlertid ikke gunstige for Brydningen, og af Mangel paa bedre bearbeider Man endogsaa Fløtser, som kun ere 6 Tommer tykke, hvor Man altsaa maa borttage syv Gange saa meget Jord som Kul, og henføre samme til Schachten for at den gjennem samme kan opvindes; og dog koster Vandets Bortskaffelse, saaledes som Værkerne nu drives, endnu mere Arbeide naar Man har naaet nogen Dybde. — Der brydes i Gjennemsnit c. 25,000 Tønder aarlig, til en Gjennemsnitspriis af 4 Mk. for Tønden for de største og bedste, og 24 ß. Tønden for smaa Kul, hvilket Beløb næsten alt forbruges paa Øen selv.

---

*) 15—20,000 Rbd. antages paa Bornholm at ville være tilstrækkelige til at drive et Kulværk med den fornødne Kraft.

Den bornholmske Sandsteen har den udmærkede Egenskab at den ikke smuldrer ved at ligge i Vand, og den fortjener megen Opmærksomhed som Møllesteen, hvorimod den til forskjellige andre Afbenyttelser er for haard og for qvartsrig. Ved Nexø findes der et i Aaret 1754 af det Offentlige anlagt Brud af samme, der, (med en aarlig Underbalance af et Tusind Daler), endnu drives for Kongelig Regning, og paa hvilket der forarbeides Bygningssteen, Trappesteen, Gulvfliser, Ligsteen og nogle Møllesteen, til et aarligt Beløb af i Gjennemsnit 3500 Kubikfod Steen, hvilke afsættes i Kjøbenhavn og i Aalborg, hvor der er Oplag af samme. I Omegnen af Rønne haves ogsaa et i Aaret 1819 af Oberstl. Hoffmann anlagt Kampesteenshuggeri. — Dens Alunskifer er vel skikket til Alunfabrikation, og dens Kalksteen til et ganske fortrinligt Cement, og et Aktieselskab, som for nogle Aar siden har dannet sig for ved et Sted, som kaldes Limensgade, at afbenytte disse Naturprodukter, vil, efter i en Række af Aar at have ført en fordærvelig indvortes Kamp, nu vistnok snart levere gode Varer af det nysnævnte Slags. — Paa Leerarter, som fortrinligen egne sig til Steentøisfabrikation, har Bornholm Overflødighed, og i de senere Aar er samme blevet temmelig meget afbenyttet; og Den har ligeledes ved Grødby Aaen og i Knudsker Sogn en høist betydelig Mængde Porcellainsjord, som afbenyttes paa den Kongelige Porcellainsfabrik i Kjøbenhavn, og som ved en meget omhyggelig Slemning, og ved at udsættes for en ganske særdeles stærk Ild, giver et fuldkomment godt og hvidt Porcellain.

De øvrige til Mineralriget henhørende raae Stoffer, som frembringes her i Landet, ere for ubetydelige til her at omtales.

Andet Afsnit.

Om raae Stoffers Forædling.

Endnu for 80 Aar siden indførte den danske Stat store Beløb selv af de almindeligste, simpleste og groveste Industrigjenstande fra Udlandet, og istedetfor at arbeide paa at hæve vor Huusflid og vore Haandværkere, ved hvis Arbeide Livets vigtigste Fornødenheder tilfredsstilles, søgte Man dengang ved betydelige pecuniaire Opoffrelser at fremelske store Fabrikker for Forfærdigelsen af Luxusgjenstande, hvilke næsten alle efter en kort og sygelig Tilværelse fandt en tidlig Død. Trættet af de forgjæves gjorte Anstrengelser og de unyttige Opoffrelser er Man imidlertid senere ophørt med ved Drivhuusvarme kunstigen at ville fremelske en industriel Udvikling, der ikke passer til Landets Forhold, og fra den Tid af er det industrielle Liv begyndt at uddanne sig paa en naturlig Maade, i det Huusfliden og de Industrigrene, der levere de grovere Gjenstande, som Almuen forbruger, først have udvidet sig og hævet sig op paa et høiere Standpunkt, hvorimod Forfærdigelsen af finere Gjenstande først senerelidt efter lidt har udviklet sig. Under Begunstigelse af den tiltagende Capitalkraft, den stigende Nationalvelstand, Agriculturens Udvikling og den stedse voxende Vanskelighed ved med Fordeel at kunne anbringe Penge i Jordegods, er den danske Stats Industri i den nyere Tid bestandig gaaet mere og mere fremad, og det i det sidste Decennium endogsaa med Kæmpeskridt. Vi forsyne os derfor nu selv med de vigtigste og almindeligste Gjenstande, og navnlig med næsten alle dem, som Almuen forbruger; vi forarbeide saa stort et Beløb af de her i Landet frembragte raae Produkter, som der er fornødent for at tilfredsstille vort eget Forbrug; vi forædle enkelte raae Stoffer, som hentes fra Udlandet, for Exempel Tobak, Hamp,

Cacaobønner, Paddy, Raajern, Steensalt, og en stor Mængde mindre vigtige Artikler; og vi have desuden fra Hertugdømmerne, efter Fradrag af Indførslen, et Overskud til Udførsel af nogle enkelte Industrigjenstande, navnligen saadanne, der indeholde en ringe Forædling af et her i Landet frembragt raat Stof, hvortil Udlandet trænger*). Størstedelen af de Industrigjenstande, som forfærdiges her i Landet, staae i de solide og væsenlige Egenskaber ingenlunde under, men snarere over Udlandets Frembringelser, og vi ere kun tilbage med Hensyn til Luxusgjenstande, (saasom meget fiint Klæde, Silkestoffer, fine Bomuldstøier og uldne Stoffer, Speile, farvede, slebne og pressede Glasvare, pletterte Sager, fiint Staalarbeide, o. a. dl.), af hvilke her indføres en Deel, samt med Hensyn til Godtkjøbsjuks og Materialarbeide, navnlig Isenbodvare af alle Slags; men ligesom vore naturlige Forhold vistnok ville foraarsage at vi ikke i meget lang Tid og maaskee ingensinde ville kunne udholde en Concurrence med Udlandets store Fabrikker i Forfærdigelsen af slige Gjenstande, saaledes have vi sikkert al Grund til at være vel tilfredse med at vi ikke formaae det, da nemlig Fabrikstaternes Stilling, og de Kaar Arbeidsklassen nyder i samme, i flere Henseender ere temmelig mislige. — Den danske Industri kan imidlertid dog endnu modtage en betydelig hensigtsmæssig Udvidelse, og naar

---

*) Hertugdømmerne udføre saaledes, (efter Fradrag af Indførslen), for 100,000 Rbd. garvet Læder og for 120,000 Rbd. Skotøi; circa 1,300,000 Potter Olie, for 100,000 Rbd. Talglys og for 20,000 Rbd. Sæbe; c. 60,000 Pd. Tobak; for 160,000 Rbd. Brændeviin; for 100,000 Rbd. vævede uldne Tøier, og 240,000 Pd. Stivelse. Kongeriget har derimod, naar de fra Udlandet indførte Beløb fradrages, kun en eneste Industrigjenstand, af hvilken der udføres et større Værdibeløb, nemlig Uldbindergods, hvoraf vi aarligen udføre for c. 130,000 Rbd. Jfr. det i det Følgende om den danske Stats Udførsel Anførte.

det Tidspunkt kommer, at Capitalers Anlæggelse i Agriculturen ikke frembyder større Fordele end en Deel enten slumrende, eller kun med ringe Kraft drevne Industrigrene, da vil den kunne paa en for Nationalvelstanden gavnlig Maade ernære et langt større Antal Mennesker, end Tilfældet er for Øieblikket. Vi udføre nemlig endnu store Beløb af vore Frembringelser i fuldkommen raa Tilstand, saasom Kornvare, Raps, Qvæg, Huder, Skind, Talg og Uld, istedetfor at vore Møllere, Skibsbrødbagere, Stivelsefabrikanter, Brændeviinsbrændere, Ølbryggere, Eddikebryggere, Oliemøllere, Sæbesydere, Lysestøbere, Garvere, Feldberedere, Handskemagere, Dugmagere, og Eierne af Salterier og Anstalter for Tilberedelse af røgede Fødevare og hermetisk henkogte Fødemidler, og andre lignende Industridrivende under lidt forandrede Forhold vilde kunne give mangfoldige Mennesker Arbeide og Fortjeneste ved at forarbeide vort hele Overskud af raae Produkter og derpaa at udføre det i forædlet Tilstand. Flere Industrigrene, som her arbeide under de gunstigste naturlige Forhold, (saasom Fabrikationen af Pottemagervarer, Steentøi eller Fajance, Glasvare, linnede Vare og mange andre mindre betydelige Gjenstande), ere desuden endnu ikke udviklede i en saadan Grad, at vi kunne undvære Tilførsel fra Udlandet; og endelig er der flere mindre Industrigrene, for hvis Drift og Opkomst der ingen synlig Hindring er tilstede, men som dog enten slet ikke, eller kun i en ringe Grad drives her i Landet, ligesom vi ogsaa, skjøndt de naturlige Betingelser for Fabrik-Anlæg ikke mangle os, (hvad nærmere findes omtalt i det Følgende), dog endnu kun have faa anselige Fabrikanlæg et fremvise. Hvad her er anmærket passer omtrent ligemeget paa Kongeriget og paa Hertugdømmerne, og om end enkelte Retninger af Industrien, f. Ex. Klædefabrikkerne, Oliemøllerne, Eddikebryggerierne, Garverierne, ere mere uddannede i Slesvig og Holsteen end i Danmark, saa har Kongeriget paa den an-

den Side en dygtigere Haandværksstand, og leverer i Forhold til Forbruget et større Qvantum Industrigjenstande, ligesom dets Huusflid ogsaa staaer høit over disses.

Medens Agerdyrkningen, som tidligere omtalt, ernærer over Halvdelen af den danske Stats Befolkning, finder derfor, som Følge af det Ovenanførte, kun lidt over en Femtedeel af samme sit Hovederhverv ved Industrien eller de raa Stoffers Forædling. Ved samme levede nemlig i Aaret 1840 kun af hver 1000 af Befolkningen:

	Hoved-personer.	Medhjel-pere.	Tyende.	Koner og Børn.	I Alt.
I Kongeriget	47^{80}	23^{23}	12^{23}	112^{02}	195^{28}
I Hertugdømm.	49^{82}	27^{86}	13^{41}	138^{05}	229^{24}

eller naar Kjøbstadsbefolkningen betragtes for sig og Landbefolkningen for sig

	Blandt hver 1000 af Land-Befolkningen.		Blandt hver 1000 af Kjøbstad-Befolkningen.	
	Hoved-personer.	Med-hjelpere.	Hoved-personer.	Med-hjelpere.
I Kongeriget... ...	40^{85}	9^{08}	77^{13}	78^{66}
I Hertugdømmerne.	38^{13}	12^{65}	88^{02}	76^{34}

og Totalantallet beløb sig i Alt kun til

	Hoved-personer.	Med-hjelpere.	Tilsammen.
I Kongeriget..	61333	29797	91,130 ell. 7^{10} pCt. af Befolkningen.
I Hertugdømm.	42353	23677	66,030 ell. 7^{78} pCt. —
I hele den danske Stat	103686	53474	157,160 ell. 7^{37} pCt. —

hvorved imidlertid maa erindres, at en stor Deel af den danske Stats Landalmue finder en Bifortjeneste ved een eller anden

industriel Virksomhed. — Af den heranførte tabellariske Opgivelse sees hvor mange flere Industridrivende der forholdsviis findes blandt Kjøbstadbefolkningen end blandt Landbefolkningen. Af de 91,103 Mestere (eller Hovedpersoner) og Medhjelpere, som i Aaret 1840 fandt deres Underhold i Danmark ved Industrien, levede derfor ogsaa 40,565 i Kjøbstæderne og kun 50,565 paa Landet, uagtet Landbefolkningen er henved fire Gange saa stor som Kjøbstadbefolkningen; og naar Man lader de Haandteringer, som ifølge deres Natur ikke let drives i Kjøbstæderne, saasom Kulsviere, Træskomagere, Uldbindere o. a. dl. ude af Sammenligningen, da fremtræder det endnu langt tydeligere, hvor langt mere Industrien har sit Sæde i Stæderne end paa Landet. I Hertugdømmerne var de Industridrivendes Antal (Mesternes og Medhjelpernes) i Landdistrikterne ved det nysnævnte Tidspunkt endogsaa kun netop af samme Størrelse som i Kjøbstæderne og Flekkerne, (nemlig 33,000), uagtet Befolkningen paa Landet er over tre Gange saa stor som Befolkningen i Kjøbstæderne og Flekkerne. At over Halvdelen af de forskjellige Industrigrene i Overeensstemmelse hermed alene drives i Kjøbstæderne vil nærmere blive oplyst i det Følgende.

Ligesom i de fleste andre Lande skeer de raae Stoffers Forarbeidelse i den danske Stat deels til eget Brug, eller for paa denne Maade at vinde en Bi-Indtægt, ved Huusflid; deels ved dertil oplærte Haandværkere, som herved udelukkende søge deres Erhverv; deels endelig ved Manufakturer og Fabrikker, ved hvilke Man i en høiere Grad betjener sig af Maskiners Bistand, og ved hvilke der finder en videre dreven Arbeidsfordeling Sted, og under disse tre Afdelinger er de raae Stoffers Forædling derfor ogsaa omtalt i det Følgende. Hvad de mangfoldige Talangivelser betræffer, som Læseren her vil støde paa, da ere disse begrundede paa vedkommende Fabrikanters eller Industridrivendes egne Opgivelser,

og altsaa saa sikkre som det er muligt at have dem, da Man jo ikke kan anstille Politiforhør om en Fabrikants Virksomhed. Saavidt det har ladet sig gjøre, har jeg desuden paa flere forskjellige Maader søgt at revidere og undersøge Opgivelserne, (skjøndt disse i dette Tilfælde kunne ansees for langt paalideligere end slige Opgivelser i Almindelighed ere, da her kun har været Spørgsmaal om de større Industrianlæg, hvis Eiere i Reglen ere dannede Mænd, hvis Æresfølelse ikke vilde tillade dem at gjøre en urigtig Opgivelse, selv om de havde nogen Interesse derved); og med Hensyn til de Undersøgelser jeg saaledes har anstillet, har jeg megen Anledning til at paaskjønne den Velvillie, med hvilken det Kongelige Generaltoldkammer og Commercecollegium har aabnet mig Adgang til de Kilder til Kundskab om Industriens Tilstand i den danske Stat, af hvilke samme er i Besiddelse.

§ 25.

Om Huusfliden i den danske Stat, og om flere af Landalmuen sammesteds drevne Industrigrene.

Da Huusfliden er den vigtigste af de forskjellige Hovedarter af raae Stoffers Forædling, fordi det er den, der leverer den største Masse af Gjenstande, og ligeledes det største Værdibeløb, og fordi den kun berøver den Paagjeldende den Tid, for hvilken han ikke har Brug ved sin Hovednæringsvei, samt fordi den er et fortrinligt Middel til at forbedre den besiddelsesløse Almues Kaar, og til at befordre Udbredelsen af Sædelighed og Moralitet blandt de lavere Klasser, saa er det meget glædeligt at Man med Føie kan sige, at Qvindekjønnets Huusflid paa de fleste Steder i den danske Stat er meget roesværdig. Hvad Mandfolkene angaaer, da anvende de derimod næsten hele Landet over den Tid, som Agerbruget levner dem, (der naturligviis er langt mindre, end

den Fruentimmerne have tilovers), til at strække sig paa Bænkene, til Tobaksrygning, Kortspil, eller Dands og Lystighed i i de mange Legestuer og Svirestedet, som der findes rundt omkring paa Landet, istedet for at bruge den til nyttig Huusflidsgjerning, i hvilken Henseende imidlertid dog den Omstændighed, at der i Bondens Stue sjeldent er mere end eet Lys, om hvilket Fruentimmerne sidde med Rokken, kan tjene dem til Undskyldning. Undtagelser fra den heromtalte Regel gjøre dog følgende Egne: først og fremmerst den S. 328 omtalte Uldbinderegn; dernæst Bornholm, hvor Størstedelen af Agerdyrkningsredskaberne, og foruden disse ogsaa Vogne, Slæder, Tønge og Reb forfærdiges ved Mandfolkenes Huusflid, ligesom en Deel Huusmænd sammesteds ogsaa forfærdige Kurve, og Birke- og Ene-Koste til Salg i Kjøbstæderne; Øen Mors, og enkelte Sogne i Thisted Amt, hvor Karlene virke en Deel til Husets Gavn ved at binde Løb, lægge Tøire, sno Tøirereb og Havre-Langhalms-Simer til Tækning og til Kornets Opbinden i Høstens Tid, spinde Hamp til Reb paa Vindekroge, binde Bikuber og Grynkurve af Langhalm, og reparere Seletøi; og endelig Fyen, hvor Karlene forfærdige Tøir til Qvæget, Skeer og alle de Skuffer, Skovle, River, Grebe o. a. dl., som bruges paa Gaarden, men desuagtet dog i Reglen henbrive de lange mørke Vinteraftener i Orkesløshed *).

Hvad Qvindekjønnets Huusflid angaaer, da er samme meget forskjellig paa de forskjellige Steder, og ikke sjeldent er den meget stor i eet Sogn og meget ringe i Nabosognet. Paa de fleste Steder i Landet er den imidlertid dog i Stand

*) De Sogne-Læseforeninger, til hvilke det Kongelige Landhuusholdnings-Selskab i den nyere Tid har bidraget saa meget ved Uddeling af passende Skrifter, skulle have bidraget meget til at fremme Huusflid blandt Mandfolkene, i det nu Een læser høit i de lange Vinteraftener medens de Øvrige sidde omkring med eet eller andet Arbeide.

til at forsyne Huset og Tyendet med det Fornødne til Linned og Klæder; men videre end til rigeligen at gjøre dette strækker den sig sjeldent, og et større Beløb af uldne og linnede Huusflidsfrembringelser til Salg leveres kun fra enkelte Egne, nemlig: Ods Herred og Horns Herred i det nordlige Sjelland; Bornholm; Sletten eller Lunde, Skam og en Deel af Skovby Herreder i det nordlige Fyen, og Hornelandet i det sydlige Fyen; Hjørring Amt; Thy; Kjær Herred i Aalborg Amt; Mors; Sallingland; den østlige Deel af Sønderlyng og Medelsom Herreder i Viborg Amt; Størstedelen af Randers Amt; Vesterlisberg, Framlev og Hads Herreder i Aarhuus Amt; enkelte Dele af Veile Amt; den sydlige Deel af Ribe Amt, og fremfor alle andre Steder den S. 328 omtalte Uldbinder-Egn. Selv i disse Egne er det imidlertid fornemmelig Huusmandskonerne, der levere Lærreder og Tøier til Salg, i det Gaardmandskonerne gjerne gjemme hvad de have tilovers til Børnenes Udstyr, og næsten ansee det for en Skam at sælge det. Længst tilbage i Kongeriget er Huusfliden paa Lolland, hvor den imidlertid dog er i Fremgang; og i Hertugdømmerne er Huusfliden mindst i Marskegnene. Størstedelen af Lauenburg og Holsteen staae i det Hele taget i den omhandlede Henseende tilbage for Slesvig og Kongeriget, i det Man vel sammesteds i Almindelighed spinder til Husets Forbrug, men lader Vævningen besørge ved Vævere af Profession. I Provstiet og i det Pinnebergske, (Wedel og Omegn), er Huusfliden videst udbredt i Holsteen, og i Haderslev Amt og paa Østkysten ned indtil Slien i det Slesvigske. I det Hele taget kan Man antage, at jo frugtbarere Jordsmonnet er, desto mindre Huusflid findes der, deels fordi Jorden da i Reglen er sværere at bearbeide, og Arbeidet med Afgrøden større; deels fordi Indtægten er rigeligere, og Evnen til at kjøbe hvad Man har nødig større. Da Huusfliden naturligviis trives bedst, hvor Man klæder sig i dens Frembringelser, saa er den derimod altid

ringere i Nærheden af de større Stæder, hvorfra de yderst billige engelske Bomuldstøier saa let faae Indpas i den nærmeste Omegn, end længere fra disse, og derfor findes der saa godt som slet ingen Huusflid i en Cirkel af 4 Miles Gjennemsnit rundt omkring Hovedstaden *), ja hele Sjellands Huusflid lider endogsaa ved Kjøbenhavns Indvirkning og staaer derfor en Deel tilbage for Fyens og Jyllands. Hvad Størstedelen af Landet imidlertid angaaer, da er det ikke saa meget Huusflidens større Udvidelse blandt Qvindekjønnet, som Man maa ønske, (i det Huusfliden allerede for Øieblikket leverer hele Almuens Forbrug, vanskelig vil kunne levere Handelsvare til Udlandet, og desuden ikke tør gaae over til fast Næringsbrug, da Agerdyrkningen i saa Fald lider derved, Børneopdragelsen og Huusholdningen forsømmes, og Sundheden svækkes, samt fordi Erfaringen viser, at de Egne, i hvilke Huusfliden er nær ved at blive Hovederhvervskilden, f. Ex. Sletten i Fyen, ingenlunde ere mere velhavende, men tvertimod snarere fattigere end andre Egne af lige Beskaffenhed); men hvad Man med Hensyn til de fleste Egne i Landet maa ønske, er at det Arbeide, som anvendes til Huusflid i de ledige Timer, hvilke selv et omhyggeligt Agerbrug lader tilovers, bliver saa frugtbringende som muligt, og at derfor den behørige Kundskab om med den mindst mulige Anvendelse af Tid og Materiale at tilveiebringe det størst mulige og bedst mulige Udbytte, bliver mere almindelig udbredt blandt vor Landalmue end Tilfældet er for Øieblikket.

Efter disse foreløbige Bemærkninger gaae vi over til at betragte de forskjellige Arter af Huusflid hver for sig.

1) Huusflids-Spinden og Væven. Ved den herover i Aaret 1838 foretagne Optælling befandtes Huusflidsvævenes Antal i Kongeriget Danmark at være:

*) Dragø paa Amager maa dog undtages fra det ovenfor som Regel Bemærkede.

paa Landet	. . . .	17,403 Stykker
i Kjøbstæderne	. . . .	859 —
	.	18,262 Stykker

eller noget over ⅔ Dele af samtlige Væves Antal her i Landet; og dette Resultat er snarere for lidet end for stort.

Paa Landet kommer der saaledes en Huusflidsvæv paa hver 11te Familie, i Kjøbstæderne derimod kun een paa hver 58de Familie, ja naar Bornholms Kjøbstæder fradrages, ikkun een paa hver 157de Familie.

Paa Bornholm findes 1 Huusflidsvæv paa hver 2den Familie.

I Jylland	—	—	—	8 til 9de	—
Sjelland	—	—	—	16de	—
Langeland	—	—	—	20de	—
Fyen	—	—	—	22de	—
Moen	—	—	—	55de	—
Lolland	—	—	—	77de	—

Falster har slet ingen Huusflidsvæve.

Herved maa imidlertid erindres, at hvor der er fleest Huusflidsvæve, er der færrest, der drive Væyning som Haandværk eller Næringsvei, og omvendt. Paa Bornholm kommer saaledes til Exempel kun een professionsmæssigen drevet Væv paa hver 2376de Menneske, medens der paa Falster og i Fyen kommer en slig paa hver 60de Menneske.

De Egne i de ovennævnte Provindser, i hvilke der findes fleest Huusflidsvæve ere atter: Holbeks Amt, hvor der findes een Huusflidsvæv for hver 6te Familie; Skam Herred i Fyen, hvor der findes een Huusflidsvæv for hver anden Familie; Hjørring Amt, hvor der findes een for hver 2den til 3die Familie; og endelig Thy, Sallingland og Herrederne omkring Aarhuus og Randers.

Huusflidsvævene bruges deels til Lærredsvævning, deels til Vævning af uldne og Bomulds-Tøier.

Hvad Linnedhuusflidsvævningen angaaer, da bestræftiger samme Størstedelen af de Væve, som benyttes til Huusflid, og næsten hele det Qvantum grove Lærreder, som medgaaer til Almuens Forbrug, (hvilket for hele den danske Stat kan anslaaes til 12 Millioner Alen), tilvirkes ved samme, og enkelte Egne levere ogsaa en Deel Lærred til Salg, nemlig Sletten i det nordlige Fyen, hvor Konen oftere skaffer Skatterne; Hanherrederne; Sallingland; en Deel af Viborg Amt; Gjerlev og Nørrehald, og tildeels ogsaa Østerlisbjerg, Mols, Sønder., Onsild og Støvring Herreder i Randers Amt; Framlev, Hads og Vesterlisbjerg Herreder i Aarhuus Amt, og en Deel af Veile Amt.

Hvor Huusfliden er ret udbredt, kan Man, det ene Huus med det andet, i Gjennemsnit regne 100 Alen om Aaret for hvert arbeidsdygtigt Fruentimmer; men de saaledes tilvirkede Huusflidslærreder staae, uagtet alt hvad der i de sidste halvandet Hundrede Aar er gjort fra det Offentliges Side til sammes Forbedring, og uagtet alt hvad Landhuusholdningsselskabet i den nyere Tid har virket i denne Retning*), dog langt tilbage for Schlesiens, Westphalens, Hannovers, Belgiens og Irlands Huusflidsfrembringelser; og de Lærreder, som falbydes, ere hinanden ulige i Længde, Brede, Traadantal, Blegning, Appretur o. a. dl., og de kjøbes derfor kun af den simplere Klasse, som meest seer paa Styrke og Slidelighed, i hvilken Henseende de ere udmærkede, men finde ingen Afsætning i de høiere Stænder eller i Udlandet, hvor Man er vant til fabrikmæssigen vævede og godt appreterede Vare. Hovedgrunden hertil er deels at Størstedelen af de ved Huusfliden tilvirkede

*) Det Kgl. Landhuusholdningsselskab har understøttet Linnedindustrien ved at lade sælge store Partier af Sædehørfrø til Indkjøbsprisen; ved at uddele nogle Brydemaskiner samt et stort Antal Ritter, men fornemmelig ved deels gratis, deels mod en billig Betaling at lade omdele et stort Antal Talhasper, hvilke derved ere blevne temmelig almindelig udbredte.

Lærreder ere bestemte til eget Brug eller til Lønningsklæder til Tyendet (jfr. S. 187), med Hensyn til hvilke Man ikke synes at Man har nødig at see saa nøie paa Qvaliteten, (og for den ringere Deels Skyld som Man sælger, har Man ikke Lyst til at paalægge sig den Tvang, at forlade den gamle Slendrian); deels at Man overalt i Landet savner de i Udlandet saa almindelige Mellemhandlere mellem Producenterne og Consumenterne, som gjøre Bestillinger paa større Partier af en vis foreskreven Beskaffenhed, der gjør dem til søgte Handelsvarer, og tillige i fornødent Fald give Væverne Forskud af Penge og Materialier. For en Deel er der imidlertid dog raadet Bod paa den sidstnævnte Mangel ved Oprettelsen af Haller, ved hvilke Lærreder af en vis Godhed og af de i Handelen gængse Maal blive forsynede med Stempel, og ved hvilke der gives Præmier for Lærreder af vis foreskreven Beskaffenhed, i det nemlig den større Søgning, som der bliver efter de stemplede Vare, bevirker at Stemplingen i Forbindelse med Præmierne opmuntrer til at frembringe Varer af saa god en Beskaffenhed, at de kunne bestaae deres Prøve. Af slige Lærredshaller haves der tre i Kongeriget Danmark, nemlig een i Lumby i Odense Amt, een i Randers og een i Veile, af hvilke de tvende førstnævnte ere oprettede i Aaret 1824*), og den sidstnævnte i Aaret 1829. Til disse Haller kan Enhver indlevere Lærreder af 4½, 5, 5½ og 6 Qvarteers Brede, og uden Betaling faae dem undersøgte, og naar de befindes forsvarligen

*) Det Kgl. General-Toldkammer- og Commerce-Collegii Forestilling, som havde den Kgl. Res. af 23de October 1824 om disse tvende Lærredshallers Oprettelse til Følge, var fremkaldt ved et Kgl. Reskript af 24de Februar, hvori det blev Collegiet paalagt at afgive Betænkning om: »hvilke Foranstaltninger der kunde være at træffe, især paa Landet i Danmark, for at fremme Huusfliden, især den, som gaaer ud paa at forfærdige ordinaire Lærreder og uldne Vare.«

forarbeidede, forsynede med et paatrykt Stempel, som viser Lærredets Brede, og hvad Klasse det hører til; og Hallen er da ansvarlig for at det paatrykte Stempel i alle Maader ere overeensstemmende med Lærredets Beskaffenhed. Efter Antallet af Traade pr. Tomme i Rendingen ere Lærrederne inddeelte i 7 Klasser:

	1 Klasse.	2 Klasse.	3 Klasse.	4 Klasse.	5 Klasse.	6 Klasse.	7de Klasse.
Traade...	35—40	41—45	46—50	51—55	56—60	61—65	66 og derover.

Naar Stykkerne have en Længde af 25, 50, eller 75 Alen erholder Frembringeren desuden en Præmie, naar det er af 4de Klasse af $1\frac{1}{2}$ ß. pr. Alen, naar det er af 5te Klasse af $2\frac{1}{4}$ ß., naar det er af 6te Klasse af $2\frac{1}{2}$ ß. og naar det er af 7de Klasse af 3 ß. pr. Alen. For de tre laveste Klasser gives derimod siden Aaret 1840 ikke længere nogen Præmie, hvilket har formindsket de hallede Lærreders Mængde, hvoraf Man imidlertid ikke tør slutte til nogen Formindskelse i Produktionen. Beløbet af de Lærreder, som halles, er, ligesom selve Lærreds-productionen, høist forskjelligt i de forskjellige Aar. Naar Hørren et Aar bliver grov og strid, saa anvendes den især til Dynevaar, og Tilvirkningen af finere Lærred opsættes da til et bedre Høraar; og i gode Kornaar og naar der ere høie Kornpriser forsyner Landalmuen sig selv, og bryder sig da ikke om at halle de grovere Nummere, for hvilke der ingen Præmie gives. De Aar, i hvilke de største Beløb ere blevne hallede, ere: ved Hallen i Randers, Aaret 1838, i hvilket der blev hallet 79,460 Alen (i Aaret 1837 kun 32,350 Alen); ved Hallen i Odense Amt, Aaret 1839, i hvilket der blev hallet 15,097 Alen (1834—1837 kun lidt over 8000 Alen aarlig); og ved Hallen i Veile Aaret 1829, det første Aar den var i Virksomhed, i hvilket der dog kun blev hallet 3050 Alen. — Hallerne have havt betydelig Indflydelse paa Lærredernes Qvalitet og Fiinhed, især efterat Præmierne for de lavere Klasser

ere ophørte, og de synes ogsaa at have forøget Produktionen. Hallemærkerne have vundet saa megen Tiltro, at de hallede Lærreder kjøbes uden videre Undersøgelse, og Sælgerne have derfor vanskeligt ved at finde Kjøbere til uhallet Lærred, og Formaalet med disse Anstalter, nemlig at bidrage til en forøget og forbedret Produktion og derved at gavne baade Producenter og Consumenter af den omhandlede Gjenstand, synes saaledes opnaaet.

I de sidste to til tre Decennier har vor Linnedhuusflidsvævning og med den vor Høravl været i Fremadskriden, (Ribes og Aalborgs Omegn dog undtagne *), og den har neppe endnu lidt noget ved de Masser af udenlandske Lærreder til utrolig lave Priser, af hvilke vi i det sidste Aar have været oversvømmede; og da en stor Deel af Linnedhuusflidens Frembringelser anvendes til Løn for Tjenestefolk, da Almuen yderst langsomt forlader sine Sædvaner, og da de udenlandske Lærreder ere for fine og ikke stærke nok til Bondens Brug, saa vil denne vigtige Green af vor Huusflid vel i nogen Tid endnu undgaae den Fare, som truer den fra de engelske Fabrikker. Af stor Indflydelse vilde det i saa Henseende være, om her blev anlagt nogle bedre Blegerier end de simpelt indrettede, som her findes; samt om det kunde blive fastsat som en ufra-

*) Aalborg udførte tidligere en betydelig Deel hjemmegjort Lærred til Norge, (i Aaret 1798 endog for 40,000 Rd.), hvilket ophørte ved Norges Frastillelse, da Lærrederne ikke kunde bære den da paalagte Told. — Ribe havde for en 30 Aar siden en betydelig Handel med Lærreder, især blaa- og hvidstribede eller farvede, som solgtes i Odense og i Boderne ved Helliggeistes Kirke i Kjøbenhavn, og hvoraf Ribe i Aaret 1803 udførte for 20,000 Rdd.; men da Lærredshandler Mulvad, som fornemmelig havde fremkaldt denne Industrigreen og Handlen med sammes Produkter, var død i Aaret 1812, aftog den lidt efter lidt, hvortil ogsaa Datidens Coursomvæltninger bidrog, da rede Sølv i Ribe var vedblevet at være Betalingsmiddel mellem Mand og Mand.

vigelig Regel, at alt det til Sø-Etatens, Armeens og de offentlige Stiftelsers Brug fornødne Lærred i et vist Antal Aar skulde kjøbes af indenlandske Producenter *).

I Hertugdømmerne forfærdiges langt mindre Lærred ved Huusflid end i Kongeriget**). I Overeensstemmelse hermed frembringe Hertugdømmerne ikke saa meget Hør som Danmark, men have derimod en forholdsviis større Indførsel af Lærred end Kongeriget, og Indførselstolden er ogsaa for de fleste af de forskjellige Slags vævede linnede Vare sat høiere for Danmark, hvor Man kan haabe at bringe det til at kunne undvære Udlandets Frembringelser, end i Hertugdømmerne.

Hvad Huusflidsvævning af uldne Tøier angaaer, da beskæftiger samme vel i det Hele taget kun en ringe Deel af Huusflidsvævene og vil med Tiden vel komme til at beskæftige endnu færre, da de uldne Stoffer efterhaanden fortrænges af de engelske Bomuldstøier, som stedse mere og mere finde Veien selv til den Fattiges Hytte, og da Huusflidens Frembringelser af uldne Vare langt vanskeligere kunne udholde Concurrencen med Fabrikkerne end de linnede Huusflidsfrembringelser; men af hele det Qvantum Uld, som i Kongeriget anvendes til vævede uldne Vare, forarbeides dog endnu de $\frac{2}{3}$ Dele paa Huus-

*) I Aarene 1827—1829 blev der til Armeens Brug kjøbt henved 30,000 Alen Lærred i Egnen omkring Randers og i Sallingland, med hvis Priis og Beskaffenhed Man var vel tilfreds.

**) Det var derfor at ønske, at en Deel af Hertugdømmernes større Fabrikanter og Godseiere vilde følge det af Agent Holler paa Carlhütten ved Rendsborg givne Exempel. Denne driftige Patriot har nemlig bragt Huusflidsarbeide saaledes i Gang i de til hans Jernstøberi hørende Vaaningshuse for Arbeiderne, at der i Aaret 1844 sammesteds er forarbeidet 9,701 Alen Lærred og 1102 Alen Bomuldstøier, hvilket er afkjøbt Producenterne til faste Priser, for atter at sælges til dem blandt det til Fabrikken hørende Personale, som maatte have Brug for samme.

fliidsvæve*), og i enkelte Egne af Landet er ogsaa det aldeles overveiende Fleertal af disse beskæftigede med at frembringe Tøier af Uld, eller halv af Uld og halv af Bomuld eller Garn. Tilvirkningen af Lærred er nemlig knyttet til Høravl, og hvor denne paa Grund af naturlige Hindringer eller af andre Aarsager mangler, der har Uldvævene især deleshed hjemme. I Hedeegnene i Ribe, Ringkjøbing, Thisted, Hjørring, Viborg og Skanderborg Amter frembringer Man saaledes kun yderst lidt Lærred, og en Deel af Almuen gaaer endogsaa med uldne Skjorter, og ligger baade Sommer og Vinter i uldne Lagener, eller, som de sammesteds kaldes, „Hylsklæder“. I Odsherred væves en betydelig Mængde Hvergarn; paa Sletten i Fyen forfærdiges ved Siden af Linnedindustrien en stor Mængde Vadmel og uldne Dynevaar**), og i Lumby Sogn ogsaa de saakaldte skotske Gulvtæpper, hvilke sælges paa Markedet i Odense og derfra føres til Kjøbenhavn, Lolland og Falster; og fra Bornholm, hvor Huusfliden er saa blomstrende, sælges der kun lidet Lærred, men derimod mange tusinde Alen Hvergarn, eller som det ogsaa kaldes, Tosæt (ɔ: Tøi, i hvilket Isletten er af Uldgarn, og Rendingen af Hørgarn), Bolster og Fiirskaft eller bornholmsk Ems, i det den Uskik stedse tager

*) Contoirchef V. Rothe anslaaer i hans med megen Sagkundskab og Omhyggelighed udarbeidede Skrift: „Danmarks industrielle Forhold betragtede med Hensyn til Spørgsmaalet om Afslutning af Told- og Handelsforeninger med Nabostaterne“ (af hvilket Forfatteren oftere har havt Leilighed til at gjøre Brug under Udarbeidelsen af dette Afsnit), det aarlig i Danmark producerte Qvantum Uld til 3,755,000 Pd., det deraf til Forbrug i Landet selv tilbageblivende Beløb til 2,621,400, det heraf til valkede Alen-Vare anvendte Beløb til 1,359,600 Pd., og det til uvalkede Alen-Vare forbrugte Qvantum til 1,261,800 Pd.

**) De sletteste uldne Tøier gjøres paa Sletten af Kalkuld ɔ: Uld, som Garverne have taget af de af dem kjøbte Skind, hvilken kan haves til en Priis af 1 Mk. for Pundet.

mere og mere Overhaand, at de bornholmske Fruentimmer sælge deres solide hjemmegjorte Tøier for at klæde sig i fremmede, der baade er slettere og dyrere, men falde noget mere i Øiet. Fabrikmæssigen tilvirkes Hvergarn kun i Straffeanstalten i Glückstadt, hvorfra en meget betydelig Mængde forsendes til Hertugdømmerne, Danmark, Hamborg og Meklenborg. Ogsaa paa de fleste andre Steder i Landet, hvor Huusfliden har hjemme, forfærdiges der en Deel Vadmel til Mandfolkenes, og en Deel Hvergarn til Fruentimmernes Beklædning, og da disse Tøier ere stærke, hensigtsmæssige, og, skjøndt de ere tilvirkede med meget simple Redskaber*), hyppigt ret smukke, og da det i de fleste Egne af Landet er Skik, at Tyendet faaer en Deel af sin Løn i disse Stoffer, saa vil det vist vare længe inden de blive fortrængte af Fabrikkernes Frembringelser, om det end med temmelig Sikkerhed lader sig forudsee at dette i Tidens Løb vil skee, da Fabrikkernes Overvægt ved Forfærdigelsen af uldne Tøier er endnu større end ved Forfærdigelsen af linnede Vare.

I Hertugdømmerne forarbeides kun et ringe Qvantum Uld ved Huusflid.

2) **Uldbinden.** I en Deel af Jyllands øde Hedestrækninger søger Størstedelen af Befolkningen en Bifortjeneste ved Forfærdigelsen af strikkede uldne Vare. Denne Industrigreens egentlige og ældgamle Hjem er Hammerum Herred i Ringkjøbing Amt, som endnu for Øieblikket leverer mellem 2 Femtedele og Halvdelen af sammes Totaludbytte, og det til samme stødende Lysgaard Herred i Viborg Amt, som leverer over en Femtedeel af det hele aarligen frembragte Beløb; men fra disse to Herreder har Uldbindingen, især i den nyere for samme gunstigere Tid, udbredt sig videre, fornemmelig til det til Lysgaard Herred

*) De Væve, paa hvilke Man væver brede uldne Vare, ere dog nu i Almindelighed forsynede med Flyveskytte.

stødende Middelsom Herred i Viborg Amt, og til det til Hammerum Herred stødende Bølling Herred, samt i mindre Grad til Størstedelen af Ringkjøbing og Viborg Amt, (Sallingland dog undtagen), og til Nørvangs Herred i Veile Amt; og som oftest har Bindepindene været den bedste Deel af den Medgift, som en Pige fra Binde-Egnen bragte sin Mand, naar hun giftede sig ind i et Sogn, hvor Uldbindingen var ukjendt. I Alt antager Man, at c. 25,000 Mennesker beskæftige sig med denne Industrigreen, og at de forarbeide c. 220,000 Pd. Varer til en Værdi af c. 230,000 Rbd., og hertil antages det at der forbruges c. 300,000 Pd. raa Uld, eller Ulden af c. 160000 Faar, hvoraf de ⅘ Dele holdes i selve Binde-Egnene.

I den rette Binde-Egn lære Børnene at strikke inden de kunne kjende Bogstaver, og naar de ere 9 til 10 Aar gamle kunne de alt tjene Føden ved Binding; og de Voxne tilbringe deres meste Tid med at karte, spinde og binde, og saavel Mandfolk som Fruentimmer anvende enhver ledig Stund til denne Syssel. Man seer dem derfor næsten aldrig uden med Bindepindene i Hænderne, og der er derfor ogsaa Mange, som ved den uafladelige Øvelse have opnaaet en beundringsværdig Færdighed, saa at de til Ex. kunne binde et Par Vanter i 3 til 4 Timer. Ikke destomindre er Bindernes Fortjeneste kun overordentlig ringe og naaer sjeldent høiere end 4—6 Mk. ugentlig. De forarbeidede Gjenstande bestaae især af Strømper, Sokker, Vanter, Trøier og Beenklæder, hvilke naar de ere færdige sælges til Egnens Hosekræmmere, af hvilke de mindre kun drive denne Handel som Bisag, hvorimod de større bestandig reise omkring og gjøre Opkjøb; og Hosekræmmerne, (som hyppigt forsyne Binderne med Uld, og det da til temmelig høie Priser), sælge atter Varene til Kjøbenhavn eller til hamborgske Kjøbmænd, af hvilke flere føre en betydelig Handel med Uldengods paa Amerika og paa Messerne i Brunsvig og Leipzig.

For en 5 til 6 Aar siden var der saa stærk en Søgning efter det det jydske Uldengods, at Man ikke kunde tilfredsstille den, og Bindernes Fortjeneste paa et Pund, som ofte under ugunstige Conjunkturer kun har været 1 Mk., steg til 4 Mk., og Bindingen udbredte sig som Følge heraf med meget stærke Skridt; men mange lode sig herved forlede til at levere tynde, og slette Vare, og det jydske Uldengods tabte derved sin Credit og Afsætningen aftog, i det Man foretrak det würtembergske. For at raade Bod herpaa har Handelshuset Clason & Bles i Hamborg, som har en betydelig Handel med dette Slags Varer, anlagt en stor Fabrik, Clasonsborg, i Skarrild Sogn i Hammerum Herred, til at farve, valke og appretere vel forarbeidet Uldengods, som opkjøbes umiddelbart af Bønderne selv, og det efter Vægt, hvorved Fordelen ved at levere tynde, løse Vare bortfalder. Flere andre større Kjøbmænd ere ogsaa begyndte paa at lade Bindegodset opkjøbe umiddelbart af Bønderne selv, for nøiere at kunne paasee og befordre Varenes tilbørlige Beskaffenhed, og der er ogsaa i August Maaned dette Aar (1845) under General-Toldkammerets Overbestyrelse oprettet et Halle for Lysgaards og Hids Herreder i Viborg Amt til Bedømmelse af strikkede uldne Vare, (i hvis provisorisk i to Aar gjeldende Reglement det er bestemt hvor stort et Antal Masker samt hvilken Længde, Vidde og Vægt de forskjellige uldne Vare skulle have for at kunne blive stemplede i Hallen, for hvis Afbenyttelse der kun erlægges Betaling naar samme forlanges til extraordinair Tid); og der er saaledes al Grund til at haabe, at denne ikke uvigtige Industrigreen, som for Øieblikket leverer c. 120,000 Pd. Uldengods til en Værdi af c. 130,000 Rbd. til Udforsel til Udlandet, atter vil vinde den Credit, den for nogle faa Aar siden havde, og naae en høiere Grad af Udvikling, hvortil der alt er skeet stort Skridt ved at der paa flere Steder i Jylland

i de senere Aar har etableret sig Strømpevævere, som have anskaffet sig mekaniske Stole.

Udenfor Ringkjøbing og Viborg Amter, og især deles hed udenfor Jyllands skarpe Hedeegne, er Uldbinderiet kun lidet udbredt, hvilket bedst vil sees af følgende Tabel over hvor stort deres Antal var, som ved Folketællingen i Aaret 1840 befandtes at have Uldbinden til Hoved-Erhverv.

Kjøbenh. Amt .	4	Odense og Svendborg .	23 og 30	Aarhuus . . .	21
Frederiksb. Amt	8	Maribo . ..	12	Skanderborg .	83
Holbek Amt . .	31	Aalborg . . .	87	Randers . . .	58
Sorø	„	Hjørring . . .	92	Ribe	28
Præstø	23	Thisted	77	Ringkjøbing .	409
Bornholm . . .	33	Viborg	286	Beile	71

Paa Øerne var der altsaa ved det nysnævnte Tidspunkt 164, og i Jylland 1213 af Befolkningen, hvis Hovederhverv bestod i Uldbinden, og det maa forstørstedelen være ugifte Personer, da de ved dem Ernæredes Antal kun beløber sig til lidt over 1000.

I Hertugdømmerne bindes lidt Strømper til Salg paa Femern, og paa Sült, Føhr og flere af de andre Smaaøer i Nærheden af disse, ligesom der ogsaa i Tugthuset i Glückstadt forfærdiges strikkede uldne Varer, især Strømper, Nathuer og Matroshuer; men i det Hele taget er denne Industrigreen dog kun lidet udbredt i samme.

3) Træskomageri er en Industrigreen, der fortrinsviis drives i Jylland, som forsyner Størstedelen af Landet med denne Artikel. Da den har sit naturlige Hjem der, hvor der er stor og kraftig Skov, saa drives den imidlertid fornemmelig paa den skovrige Østkyst, og dens Hovedsæde er de Sogne, som ligge nærmest omkring de store Skovpartier i Skanderborg Amts Indre, fornemmelig Them, Ry, Linaa, Alling og Tul-

strup Sogne, samt Tyrrild Herred i Beile Amt og Lysgaards Herred i Viborg Amt.

I de forskjellige Amter var der i Aaret 1840 følgende Antal Træskomagere

Kjøbenh. Amt 64	Odense og Svendborg 301 og 246	Aarhuus . . . 141
Frederiksb. Amt 35	Maribo . . . 111	Skanderborg . 443
Sorø A. . . . 105	Aalborg . . . 152	Randers . . . 145
Holbek A. . . 122	Hjørring . . . 110	Ribe 40
Præstø A. . . 184	Thisted 4	Ringkjøbing . 6
Bornholm A. 48	Viborg 128	Beile 215

Paa Øerne var der altsaa i Aaret 1840 1216 Træskomagere med 54 Medhjelpere, og i Jylland var der 2605 med 138 Medhjelpere; men foruden disse, hvis Hovederhverv bestod i Træskomageri, var der mangfoldige, som søgte en Bifortjeneste ved denne Industrigreen.

Træskoene forfærdiges næsten uden Undtagelse af Bøgetræ, og kun meget faa af Birketræ, og af en Favn Træ kan Man i Gjennemsnit regne at der kan gjøres 140 Par. Ti Par med Halmreb sammenbundne Par Træsko kaldes for et Reb Træsko, og 32 slige Reb udgjøre et Læs. De fleste Træsko blive opkjøbt paa Fabrikationsstedet af Træskohandlere, som lade dem føre til nærmeste Udskibningssted for derfra at forsende dem videre, og som Middelpriis kan Man i Jyllands Træskoegne antage 15 Mk. for en Snees Par, hvoraf de 7 Mark gaae til at betale Træet for samme. Redskaberne, som bruges til denne Industrigreen, ere saa simple at de kunne anskaffes for nogle faa Daler. Medens enkelte Træskokarle kun formaae at gjøre 3 til 4 Par Træsko om Dagen, kunne de flinkere levere 5 til 6 Par daglig, og Man har Exempel paa dem, som ved en Anstrengelse, hvilken de imidlertid ikke vilde kunne udholde længere end i nogle Dage, have forfærdiget indtil 20

Par daglig. Hvor høit Man kan anslaae Totalproduktionen er imidlertid ikke godt at sige, da Træskomageriet af mange drives ved Siden af andet Erhverv, ligesom der ogsaa under Træskomagerne er medtalt en Deel Træarbeidere, der ikke kunne henføres til nogen bestemt Haandtering*).

I Hertugdømmerne fandtes i Aaret 1840 kun 125 Træskomagere med 5 Medhjelpere, altsaa forholdsviis kun $\frac{1}{20}$ Deel saa mange som i Kongeriget; og næsten de $\frac{2}{3}$ Dele af dem boe i Stæderne, (i Slesvig nemlig de 55 af 62, og i Holsteen de 29 af 60), medens af Kongerigets 2605 Træskomagere kun 81 boe i Kjøbstæderne.

4) Forfærdigelse af Trævare. Paa Jyllands Østkyst er der flere Egne, f. Ex. Hads, Gjern, Hids, Elbo, Holmanns Brusk og Tyrrild Herreder, i hvilke en Deel Huusmænd søge en Bifortjeneste ved til Salg i de skovløse Vesteregne at forfærdige alle Slags Gjenstande af Træ, saasom Vognhjul, Axelstokke, Skovle, Tøirepinde, River, Grebe, Tøndebaand, o. a. desl.; og i Træskoegnen i Skanderborg Amt benyttes det Garntræ, som bliver tilbage naar det til Træsko tjenlige Træ er frasaaret, til Skovle, Trug, Grebe, Ostekopper, Trætøffeler o. a. desl., og i en Deel af Them Sogn, og især paa Silkeborg Gods, forfærdige Huusmændene saavel hele Vogne, som de enkelte Stykker paa samme, især Hjul, til Salg paa de vestlige Markeder, især i Holstebro, hvor en simpel Bondevogn betales med 10 til 12 Rbd., en stadseligere med 16 Rbd. og et Sæt Hjul, naar det er af Bøg med 3 Rbd., og naar det er af Eeg med 6 Rbd. — I Egnen ved Vordingborg og Præstø drives

*) I det 5te Tabelværkshefte er vel Størrelsen af den jydske Træskofabrikation opgivet; men de sammesteds anførte Tal ere aabenbart meget for smaa, og vise tydeligen hvor lidet Man kan stole paa Landalmuens Opgivelser, hvilke, af Frygt for Beskatning, næsten altid ere meget for lave.

Forfærdigelse af Tøndebaand som Husindustri. Ved Søholm i Stevns Herred leverede en Mand med 4 Arbeidere i Aaret 1844 c. 96,000 Tøndebaand. — Af slige ikke til nogen bestemt Haandtering henhørende Træarbeidere er der i Hertugdømmet Slesvigs Landdistrikter 415, i Holsteens 206 og i Lauenburgs 23.

5) Pottemageri og Forfærdigelse af Gjenstande af brændt Leer.

I Aaret 1840 var der i Kongeriget Danmark 262 Pottemagere med 112 Medhjelpere. Foruden disse er der imidlertid mange, der drive Pottemageri som Binæringsvei, ligesom der, især i Ribe Amt, er mange Fruentimmer, der drive denne Industrigreen. Optællingen af Pottemagerierne i Aaret 1838 gav derfor et Antal af 636 til Resultat, og disses samtlige Production opgaves ved denne Leilighed til 1,713,243 Stykker af alle forskjellige Slags til en Værdi af 58,880 Rbd. — Af det heranførte Totalantal var de 582, altsaa de $\frac{9}{10}$ Dele paa Landet; men disses Production beløb sig kun til c. $\frac{3}{5}$ af det hele i Kongeriget producerede Beløb, nemlig til 965,185 Stykker af alle Slags til en Værdi af 27,548 Rbd. Af de paa Landet værende Pottemagerier benyttes de $\frac{2}{3}$ Dele som Binæringsvei, og ved Folketællingen i Aaret 1840 fandtes der derfor i Landdistrikterne et Antal af 197 Pottemagere af Profession, (eller tre Gange saa mange som i Kjøbstæderne), med 112 Medhjelpere. — Liunge Kronborg Herred, Gjern Herred i Skanderborg Amt, og Skads og Øster Herred i Ribe Amt ere de Herreder, i hvilke der forfærdiges det største Beløb.

Saa godt som alle de Pottemagerier, som her findes i Landet, forfærdige kun simple Leerkar. Imidlertid er der dog to Steder, hvor dristige unge Mænd i den nyere Tid have begyndt paa Forfærdigelsen af forædlede Kar, nemlig Humlebek i det nordlige Sjelland, hvor Cand. polyt. Thygesen nylig har

anlagt en Fabrik for Forfærdigelsen af salt- og blyglaseret Steentøi, (det saakaldte „Bremer-Steentøi"), hvilken lader til af bornholmsk Leer at ville levere fortrinligt Arbeide af denne Art, som dog kun egner sig for det grovere Huusgeraad; og dernæst Rønne, hvor fornemmelig Brødrene Spitz, men tillige Sonne og Wolffsen, ikke blot forfærdige smukt sort og hvidt Steentøi, men ogsaa alle Slags Gjenstande af gult Steentøi; og da deres Frembringelser udmærke sig ved smukke Former og billige Priser, saa vil det maaskee lykkes disse driftige Mænd at fortrænge det engelske Steentøi *), som hidtil er blevet indført i saa stor en Mængde, eller i det mindste betydeligen at formindske Brugen af samme.

For Tiden er Indførslen af finere Steentøi og Pottemagervare endnu meget betydelig. Den var

Aar	Steentøi		Pottemagervare	
	Kongeriget	Hertugd.	Kongeriget	Hertugd.
	Centner	Centner	Centner	Centner
1839	4027	4725	1618	2782
1840	3527	5464	2103	3698
1841	5358		1745	

og dog egner denne Industrigreen sig fortrinligen til at drives her, da vi have udmærkede Leersorter og overflødig Tørvebrændsel tæt ved de fleste Steder hvor de findes, og naar den blev drevet i det Store kunde den vente at finde Afsætning i Norge og Sverrig, da disse Nabostater behøve Indførsel af Leervare. Alene Tolden for de i Hertugdømmerne i Aaret 1829 indførte Fajancer og Pottemagervare udgjorde circa 13,400 Rbd.

*) Brødrene Spitz, som ikke skye nogen Opoffrelse for at hæve deres Fabrikation paa et høiere Trin, have i Aaret 1844 med 9 Arbeidere leveret c, 50,000 Stykker til en Gjennemsnitspriis af 2½ St. Stykket; Sonne ligeledes 50,000 Stykker og Wolffsen 30,000. Hidtil har Afsætningen fornemmelig været til Kjøbenhavn.

Hvad alle Slags til Arkitekturen henhørende Gjenstande af brændt Leer angaaer, da leveres disse nu fra en Fabrik paa lille Mobroffgaard tæt uden for Kjøbenhavns vestre Port, hvilken har havt en Deel Arbeide til Thorvaldsens Museum, og med 10 Fabrikarbeidere og 16 Arbeidskarle i Aaret 1844 leveret Fabrikata til en Værdi af 12 til 14,000 Rbd.; hvilket er omtrent dobbelt saa meget, som det foregaaende Aars Produktion beløb sig til.

En for visse Egne i Jylland særegen Green af Pottemageriet er Forfærdigelsen af sorte Gryder. Denne Industrigreen har fra gammel Tid af havt sit Hovedsæde i Varde Landsogn og i Thorstrup og Horne Sogne i Øster Herred, men har senere, fornemmelig ved Grydepigers Ægteskab med Karle fra længere bortliggende Egne, udbredt sig videre, navnlig i den nyere Tid til de tilgrændsende Sogne i Øster og Slavs Herred, til flere Sogne i Vester Herred, og tildeels ogsaa videre, saasom til de nordlige Sogne af Gjerding, Malt, Andst, og Slangs Herreder, til enkelte Sogne i Nørre, Bølling og Hammerum Herreder, til Gammelstrup og Borrids Sogne i Fjends Herred, og til Borup Sogn i Nærheden af Randers. Leret, hvoraf de sorte Gryder forfærdiges har et blaaligt, (ofte ogsaa et graaguult), og smuldrende Udseende, og har i Almindelighed sit Leie oven paa Mergellag. Efter at være overgjemt en Vinter blandes det under omhyggelig Æltning med fiint Sand, og ved Hjelp af en Pind og en Pottemagerskive formes nu af samme Koge- og Stege-Gryder, Fade, Potter, Stegepander med og uden Laag, Kaffekander, Theekjedler, Urtepotter, Kakkelovnsrør m. m. Efter at være langsomt lufttørrede og smøgede tre til fire Dage i en Jordovn, blive de tilsidst brændte i Dynger ved Hjelp af Lyngtørv. Grydefabrikationen, der begynder tidlig om Foraaret og varer til om Efteraaret, er ganske Fruentimmernes, men især Pigernes Arbeide, og en Grydepige forfærdiger i en Sommer

6 til 8 Læs Gryder hvert til c. 15 Snese, og et saadant Læs koster paa Frembringelsesstedet 6 til 7 Rbd. Lader en Grydepige sig fæste, da er hun som oftest halvt om Udbyttet af hendes Arbeide med Huusbonden, som paa sin Side giver hende Kost og Huusly, henter Leret, skaffer Brændsel og fører Gryderne til Torvs. Størstedelen af disse afsættes i Hjerting til Skippere fra Fanø, som føre dem til Hamborg og Kjøbenhavn. En stor Mængde „Slæbekræmmere" kjøre ogsaa omkring i det Slesvigske og det Østlige Jylland eller i Fyen med Gryder, hvilke de ogsaa stundom føre langt ind i Tydskland og til Holland for at vinde ved den høiere Priis, som de sammesteds opnaae. Af den stærke Søgning som denne Industrigreens Producter har, nu den drives paa en saa høist ufuldkommen Maade, kan Man slutte sig til hvad den maatte kunne blive til, naar den blev drevet af Mænd med tilbørlig Indsigt og Capital, og hvilig maatte Man derfor ønske at nogle saadanne maatte ville hellige sig samme. Den Indtægt Forfærdigelsen af sorte Gryder bringer Egnen omkring Varde anslaaes til c. 8000 Rbd. Til en lige Værdi beløber Udbyttet af Pottemagerierne i Frederiksborg Amt sig. I Skanderborg Amt forfærdiges der vel i Linaa, Dallerup, Tulstrup, Laasby og Rogind Sogne en betydelig Mængde af røde blyglaserede Leerkar af næsten alle mulige Størrelser og Former, lige fra det mindste Legetøi til de største Gjenstande, og Aalborg Amt har ligeledes mange Pottemagerier; men de to sidstnævnte Amters Frembringelse er dog kun halv saa stor, som Ribe og Frederiksborg Amters.

Pottemageriernes Antal i Kjøbstæderne er vel, som S. 333 bemærket, langt mindre end paa Landet, men de producerede Vares Qvantitet er næsten ligesaa stor og deres Qvalitet i det Hele taget meget bedre. Blandt Kjøbstæderne udmærker især Rønne sig, som for 10 Aar siden havde 16 Pottemagerier

der aarligen leverede c. 340,000 Stkr. Potter til en Værdi af 14,000 Rbd., hvilket i Tallet var ¼ Deel og i Værdi ⅛ Deel af hele Landets Produktion, medens der nu kun er 8, som i Aaret 1844 have leveret 210,000 Stk., som i Reglen kjøbes af Skipperne og afsættes i Kjøbenhavn og paa Øerne. — Odense, Svendborg, Kjøge og Holbek kan ogsaa nævnes.

Med Hensyn til Produktets Godhed ere vore Pottemagerier i Reglen langt tilbage, hvilket vistnok fornemmelig hidrører fra at her saagodtsom slet ingen større med behørig Indsigt og Capital drevne Anlæg findes, hvis Drift kunde tjene Eierne af de mindre Anlæg til Mønster. Formerne ere ofte slette og uhensigtsmæssige, Massen daarlig brændt, og Glassuren slet sammensat og endnu slettere forbunden med Massen.

Hvad Hertugdømmerne angaaer, da savner Man vel slige Optællinger for sammes Vedkommende angaaende Pottemageriernes Antal og Produktion, som de Man har for Kongeriget; men da Folketællingslisterne udvise at der i Hertugdømmerne arbeide forholdsviis en halv Gang saa mange i denne Industrigreen, som i Kongeriget, nemlig 169 Pottemagere og 245 Medhjelpere, (hvoraf de 108 med 151 Medhjelpere i Holsteen), og da ¾ Dele af disse, (nemlig 169 Mestere og 245 Medhjelpere), ere bosatte i Stæderne og Flækkerne, medens i Kongeriget kun ⅛ Deel af det samtlige Antal leve i Stæderne, saa maa Man heraf slutte at Produktionen forholdsviis er meget større i Hertugdømmerne, om end ikke i den Grad Man af det Heranførte skulde tro, i det nemlig den omhandlede Industrigreen langt fra ikke drives saa meget i Hertugdømmerne som Binæringsvei, som Tilfældet er i Kongeriget. Af Steentøi forfærdiges en Deel i Kellinghusen 2 Mile Østen for Itzehoe, der kommer det engelske temmelig nær; og som en Egn, hvor Pottemageriet især har hjemme, kan Tellingstedt Sogn i Nordre Ditmarsken nævnes. Af Stæderne og Flækkerne er der ingen, i

hvilken denne Industrigreen ret særligen blomstrer; thi den Forrang som Haderslev, Slesvig, Heiligenhafen, Uetersen og Preetz i saa Henseende maa tilstaaes, har ikke meget at betyde.

6) **Teglbrænderier.** En ligefrem Følge af at de fleste gamle Egeskove her i Landet ere fældede, og for det meste kun ung Opvært af Eeg tilbage, er at Egetømmer er blevet saa sjeldent, at det paa de fleste Steder ikke længere betaler sig at opføre Bindingsværks-Bygninger, og Teglbrænderierne have derfor i de sidste Decennier været i en stærk Opkomst*). — Ved en Optælling af samme, som fandt Sted i Aaret 1838, befandtes der i Kongeriget Danmark:

	Antal.	Produktion.	
		Muursteen.	Tagsteen.
Paa Landet	976	29,586,000	1,443,250
I Kjøbstæderne	8	1,412,000	59,000
I Alt...	984	30,998,000	1,502,250

men siden den Tid er Teglværkernes Antal imidlertid atter aftaget, idet en Deel af de ganske smaa kun nu og da drevne Værk ere blevne nedlagte, og der er for Øieblikket neppe flere end 7 til 8 Hundrede Teglværk i Kongeriget**); men Produktionen er desuagtet steget, og kan for Øieblikket anslaaes til 36 Millioner aarlig***).

*) For 60 Aar siden var der saaledes kun en eneste Tegloven i hele Thy, hvor der i Aaret 1838 var circa 60 Teglværk.

**) For at faae at vide om Teglværkernes Antal var aftaget eller tiltaget siden den sidste Optælling, har Forfatteren skaffet sig Kundskab om deres nærværende Antal i 12 af de paa slige Anlæg rigeste Herreder, og disse tolv Herreder befandtes da ved en Sammenligning at have 25 Procent færre Teglværk end for syv Aar siden.

***) For at faae at vide om Produktionen var tiltaget eller aftaget siden den sidste Optælling har Forfatteren undersøgt Produktionens Størrelse ved de 36 største Teglværk i Kongeriget, og ved en Sammenligning befandtes det at disse 36 Teglværks Produktion var steget 20 Procent i de syv sidste Aar.

At Teglværkerne aldeles overveiende findes i Landdistrikterne, vil Læseren alt have seet af den nys anførte Tabel. Jyllands Vesteregne udmærke sig især ved et betydeligt Antal Teglbrænderier, og de ⅔ Dele af det i hele Landet værende Antal af disse Anlæg findes saaledes i Ringkjøbing, Ribe og Thisted Amter; men de ere næsten alle kun smaa og forstørstedelen kun afbenyttede som Bibeskæftigelse paa enkelte Tider af Aaret, og det vestlige Jyllands Teglværker levere derfor ogsaa kun ⅙ Deel af hele Kongerigets Produktion. De største Teglværk findes derimod i Slet Herred i Aalborg Amt, hvis fire Teglværk i Aaret 1844 have leveret 1½ Million Muursteen og 250 Tusind Tagsteen, (i 1843 endogsaa 2 Millioner Muursteen og 300 Tusind Tagsteen); i Kjær Herred i Aalborg Amt, hvis 6 Teglværk i Aaret 1844 have leveret 1 Million Muursteen; i Odense Herred, hvis 19 Teglværk i Aaret 1844 have frembragt 1,670,000 Muursteen; i Liunge Kronborg Herred i Frederiksborg Amt, Vennebjerg Herred i Hjørring Amt, og Andst Herred i Ribe Amt, hvilke hver levere circa 1 Million Steen eller noget derover, hvorved dog maa erindres, at Teglværksproduktionen er temmelig forskjellig i de forskjellige Aar, i det meget vaade Sommere nemlig kunne lægge samme betydelige Hindringer i Veien med Hensyn til Stenenes Tørring. I Kjøbenhavns, Holbeks, Bornholms, Maribo og Aarhuus Amter drives der kun meget lidt Teglbrænderi. De Teglværk, som i Aaret 1844 have produceret fleest Muursteen ere: Floraminde, Nannettendal og Kjersgaards Teglværker, alle tre paa Kys Gods i Slet Herred, 1 Miil S. V. for Ribe, og tilhørende Eieren af Kys, Proprietair Steinthal, hvilke have leveret 1,445,000 Muursteen, samt 2de ved Kronborg liggende, og desuden Fiurendals, Næsbyholms, Pibeholms i Kirkerup Sogn, Antvorskovs, Giesegaards, Rosenfeldts, Tranekjærs, Broholms og Brændeskovs, Rødslets i Kjær Herred, Birkelses, Beatesmindes i Sønder

Tranders Sogn, Randrups i Hellum Hindsted Herred, og Meilgaards i Randers Nørre-Herred, hvilke i Aaret 1844 have produceret fra 250,000 til 300,000 hver. — De fleste Tagsteen brændes i Slet Herred i Aalborg Amt, nemlig circa 260,000 Stkr. aarlig, og i Hjerm, Ulfborg og Hind Herreder i Ringkjøbing Amt, hvilke hver levere c. 50,000 Stkr. aarlig.

Ved de fleste Teglbrænderier betjener Man sig alene af Tørv til Brændsel, og ved næsten alle Teglværker udgjør samme Størstedelen af det forbrugte Brændselsmateriale, og der gaaer i Reglen et Læs Tørv til hver 400 Muursteen. Prisen paa heelbrændte Steen er paa Jyllands Østkyst i Gjennemsnit 8 til 10 Rbd. pr. Tusind, og for halvbrændte Steen 5 til 7 Rbd.; men i Jyllands Vesteregne, hvor Stenene gjøres mindre end paa Østkysten, og hvor Arbeidslønnen er meget billigere, 6 til 7 Rbd. pr. Tusind for heelbrændte, og 4 til 5 for halvbrændte Steen.

De danske Teglværker ere imidlertid ikke tilstrækkelige til at tilfredsstille Kongerigets hele Forbrug, (hvisaarsag de paa flere Steder i Landet strax kunne sælge alt hvad de kunne faae færdig), og der indføres derfor aarlig circa 15 Millioner Muursteen og c. 400,000 Tagsteen fra Hertugdømmerne. I disse drives Teglværksfabrikationen nemlig i Almindelighed efter en langt større Maalestok, og der er sammesteds circa 300 Teglværker, som i Aaret 1843 med 1200 dertil oplærte Arbeidere og en Deel Haandlangere, leverede 74 Millioner Muursteen, 3,600,000 Tagsteen og 543,000 Gulvfliser*). — Stærkest drives denne Industrigreen paa Flensborgfjordens nordre

*) I Aaret 1840 var Produktionen kun 56 Millioner, og i 1841 kun 55 Millioner Muursteen; i Aaret 1842 derimod 76 Millioner. — Det maa her erindres, at Veirliget har megen Indflydelse paa Størrelsen af det Antal Steen et Teglværk formaaer at frembringe i et givet Aar.

Bred i Ekensund og Iller, og denne Egn leverer 14—16 Millioner Muursteen aarlig. Paa det sidstnævnte Sted, som ligger mellem Brunsnæs og Ekensund, er der 5 Teglværk, som levere 2½ Millioner Muursteen og 350,000 Tagsteen aarligen. I Ekensund, som ligger ⅜ Miil Syd for Gravensteen Slot, findes der derimod Teglværker, som beskjæftige c. 300 Arbeidere og aarlig levere henved 2 Millioner Tagsteen og 10—12 Millioner Muursteen, Klinker, Brøndstene og Gulvfliser. Det bekjendteste blandt disse Teglbrænderier, ja blandt alle den danske Stats, er Agent Dithmers paa Rennberg, som foruden de almindelige Muursteen og røde og blaae Tagsteen leverer Klinker til Vandbygningsarbeide, Vandledningsstene, Filtreerstene, Krybbestene, ildfaste Fliser og Stene, pressede og slebne Gulvfliser af forskjellig Form og Farve, Gesimsstene, Rosetter og Ornamenter, hvilke Gjenstande paa Grund af deres fortrinlige Beskaffenhed have en rivende Afsætning saavel indenlands som udenlands. I Aaret 1844 har denne betydelige Fabrik med 30 Fabrikarbeidere og 35 Haandlangere leveret 650,000 Muursteen, 600,000 "Mopsen", 200,000 Tagsteen, 84,000 Gulvfliser, foruden en heel Deel andre Slags Stene samt en Deel finere Arbeide af forskjellig Slags, saasom Ornamentarbeide, Filtreerstene, Blomstervaser, Døbefønd, i alt 1,457,400 Stykker; og i den nyere Tid er Man desuden ogsaa sammesteds begyndt paa at forfærdige flere forskjellige Slags Gjenstande af Leer, som ligge uden for den egentlige Teglværksfabrikation, f. Ex. Døbefonter, Gravmonnumenter o. a. dl. Tvende andre betydelige Anlæg af denne Art ved Ekensund ere Teglværkerne ved Nübelnoer og Hertugen af Augustenborgs Teglværk, hvilke hver levere noget over 1 Million Steen aarlig. Hvor vigtig Teglværksdriften er for Landalmuen paa Flensborgerfjordens nordre Bred, kan sees af, at Man anslaaer Arbeidslønnen, som aarligen udbetales af Teglværkerne sammesteds,

til c. 500,000 Rbd., Brændselsmaterialet, (hvoraf ⅔ Dele er Tørv fra den magre Hede-Egn), til en Værdi af 60,000 Rbd., og Skibsfragterne til c. 60,000 Rbd. Men ogsaa for andre Egne i Hertugdømmerne er denne Industrigreen af ikke ringe Betydning. Saaledes er der i Sønder Rangstrup og Ries Herreder i Apenrade Amt 10 Teglværker, som levere 3 Millioner Muursteen og 80,000 Tagsteen, og af hvilke de 3 største i Aaret 1844 have leveret 600,000 Muursteen hver; og Produktionen i Gottorff Amt, hvor der er en Mængde Teglværker, men kun faa anselige*), er endnu større. I Nordre-Ditmarsken er der et stort Antal tildeels betydelige Teglbrænderier, især i Hennstedt og Tellingstedt Sogne og i Omegnen af Heide, og den sydlige Deel af Herskabet Pinneberg, Trittau Amt og Egnen omkring Kiel har ogsaa en Deel slige. Egnen omkring Uetersen har ikke blot et stort Antal Teglværker at fremvise, men ogsaa et Par af Landets anseligste, nemlig A. Jencquels i Mooregge, som er det største i den danske Stat, og som i Aaret 1844 har med 50 Arbeidere leveret 1,850,000 Stene, og H. Keltings i Wisch ved Krückaaen udenfor Digerne, hvilket i Aaret 1844 har leveret c. 1 Million Steen. Paa Bulowsche Wildnis findes ligeledes et Par betydelige Teglværker.

7) **Kalkbrænderier.** Fortrinligt Materiale til Kalkbrænding og Tilvirkning af Cement findes paa mangfoldige Steder i Landet, og det er derfor beklageligt, at dette hidtil kun i en meget ringe Grad er blevet anvendt til Fabrikation af Cement, der i vort fugtige Klima er saa fortrinligt skikket til Bygningsarbeide**), og at vore Kalkbrænderiers Construktion endnu i

*) I Haddeby i Gottorff Amt har J. Tamms dog et meget betydeligt Teglværk, hvilket i Aaret 1843 har leveret 1 Million, og i Aaret 1844 c. 700,000 Muursteen.

**) Kongeriget har kun to Cementfabrikker at fremvise, som begge fin-

Almindelighed lader saa meget tilbage at ønske, som Tilfældet er med samme. Af Kalkbrænderier var der i Aaret 1838 i Kongeriget Danmark

paa Landet....	195	med en Produktion af	77,395 Tdr.
i Kjøbstæderne ..	16	— —	17,770 —
	211		95,165 Tdr.*)

men det er sandsynligt at det er gaaet med disse Anlæg ligesom med Teglbrænderierne, nemlig at deres Antal er aftaget ved Nedlæggelsen af nogle af de mindre af samme, men at deres Produktion derimod er tiltaget.

Blandt Kjøbstæd-Kalkbrænderierne udmærker Ny Østre Kalkværk ved Kjøbenhavn sig, som leverer c. 10,000 Tdr. Kalk aarlig, (i Aaret 1844 c. 9000 Tdr. Steenkalk og 1000 Tdr. Meelkalk), og Castrup Kalkværk paa Amager, som ligeledes aarlig leverer c. 10,000 Tdr. Paa Landet brændes det største Qvantum i Præstø, Aalborg og Frederiksborg Amter. Det største Antal Kalkbrænderier findes derimod i Thisted Amt, der har 60 slige, hvilke imidlertid tilsammen ikke producere mere end ⅓ Deel saameget Kalk som eet af de nysnævnte Amter, hvis Kalkbrænderiers Antal ikke engang er ¼ Deel saa stort som Thisted Amts. Derimod brændes der saagodtsom slet ingen Kalk i Aarhuus Amt; og i Sorø, Bornholms, Maribo, Skanderborg og Hjørring Amter kun yderst lidet. Prisen paa en Tønde Kalk svæver om 10 Mark. — Som en Følge af at

---

des i Rønne, af hvilke H. Ipsens aarlig leverer circa 1500 Tdr., hvorimod den anden, som nylig er anlagt, kun har bragt det til 189 Tdr. I Hertugdømmerne er der tre Cementfabrikker, nemlig Jordts og Kreutzfeldts, begge i Flensborg, hvilke tilsammen levere c. 1600 Tdr. aarlig, og A. Jencquels i Mooregge ved Uetersen, som med 31 Arbeidere leverer det betydelige Qvantum 19,960 Tdr. Cement og 6900 Tdr. Steenkalk.

*) Med Teglværkene er der desuden ofte forenet Kalkbrænderi, i det nemlig den nederste Deel af Teglovnen anvendes til dette Brug.

vore Kalkbrænderier ikke have hævet sig til et høiere Standpunkt, have vi saagodtsom ingen Udførsel af Kalk, medens vi derimod have en ikke ubetydelig Udførsel af Kalksteen, hvilken i Aaret 1844 udgjorde 1643 Cubikfavne eller Materiale til 70,000 Tdr. Kalk. Af disse 1643 Cubikfavne gik de 1087 til Hertugdømmerne, thi de fleste af de 58 Kalkbrænderier, som der for Øieblikket findes sammesteds, (hvilke med 80 egenlige Fabrikarbeidere og lige saa mange Dagleiere i Aaret 1843 leverede 72,820 Tdr. og 14,180 Foustager), faae deres Kalksteen fra Danmark, især deleshed fra Bruddene ved Faxø. Paa en Deel Steder paa Sydvestkysten af Hertugdømmerne brændes dog ogsaa fortrinlig Kalk af Muslingskaller, som i store Masser ligge paa Sandgrundene udenfor Kysten, (fornemmelig i Amtsfogderiet Uetersen, i hvilket der navnligen paa Koppelberg ved Pinnau i Aaret 1844 er brændt 7935 Tdr. Muslingkalk og 3187 Tdr. Steenkalk); og ved Segeberg er der en betydelig Kalkklippe, og et sammesteds for offentlig Regning drevet Kalkbrænderi, som leverer 7 til 8000 Tdr. Kalk aarlig.

Med det her om Kalkbrænderierne i den danske Stat Bemærkede kan jevnføres det S. 302 om vore Kalkbrud anførte, hvortil kan føies at Brydningen ved Faxøes forskjellige Kalkbrud i Aaret 1844 steg til ialt c. 2000 Cubikfavne.

8) Trækul- og Tørvekul-Brænding.

I Kongeriget Danmark drives Trækulsvieri kun som fast Næringsvei af 16 Mennesker, af hvilke de 15 leve i Lynge-Kronborg Herred; og i Hertugdømmerne kun af 6, af hvilke de 5 ere bosatte i den Østlige Deel af Haderslev Amt. Derimod er der i de skovrigere Egne mange som søge en Bifortjeneste ved denne Industrigreen, især i det Nordlige Sjelland *), i Them og Ry

*) Kulsvieningen er dog meget i Aftagen i det nordlige Sjelland, fordi Træstødene paa de afskovede Marker, som fornemmelig anvendtes dertil, ere forbrugte; og paa mange Steder i den saakaldte Kul-

Sogne i Skanderborg Amt, og i Gottorf, Segeberg og Bordesholm Amter. Det er især Huusmænd, som om Sommeren søge en Bifortjeneste ved Kulbrænden, hvortil Grenene af Toptræet og andet Affald anvendes. Forkullingen skeer i kegledannede Miler, som dannes af Grene, der ere huggede i Stykker af en passende Længde, og som omhyggeligt tildækkes med Græstørv for at forhindre Træets Forbrænding til Aske. Brændingen varer i Regelen 4 til 6 Dage, og en Mile indeholder i Almindelighed 20 til 30 Tdr., som sælges til en Priis af, i Kjøbstæderne 4 Mk., og i Kjøbenhavn 5 Mk. pr. Td. I Hovedstaden forbruges c. 8000 Tdr. og i Provindsstæderne c. 12,000 Tdr, aarlig.

Tørvekul tilvirkes især paa Halvøens vestlige Deel, hvor der langt fra alle Afsætnings og Udskibningssteder findes vidtudstrakte, paa enhver anden Maade uafbenyttelige Tørvemoser. Navnligen brændes der mange Tørvekul i Malt og Gjørding Herreder i Ribe Amt, i det Nordlige af Ginding Herred, og i Borris, Lyne og Lønborg Sogne i Ringkjøbing Amt, i Hids Herreds nordre og vestre Deel i Viborg Amt, i Them, Brads og Nørre Snede Sogne i Skanderborg Amt, og i Sønderhald Herred i Randers Amt, samt i Egnen om Lygomkloster, i Haderslev Amt især i Nørre-Rangstrup Herred, og i Sønderrangstrup Herred i Apenrade Amt. Kun den fasteste og bedste Tørvemasse er tjenlig til Tørvekul, da Tørven, naar Kullene skulle blive gode, maa skæres i meget tynde Skiver, 4 til 5 Tommer i Qvadrat og 1 til 1½ Tomme tykke. Tørvekul ere ganske fortrinligt skikkede til Brug i Smedier, især til Sveisning, og i hele Ribe Amt over bruges, selv i Kjøbstæderne, aldrig andet end Tørvekul, hvis Gjennemsnitspriis er 20 til

---

svier-Egn have de Fleste af den yngre Deel af Befolkningen aldrig seet en Kulmile.

24 Sk. pr. Td., altsaa kun mellem ⅓ og ¼ Deel saa høi som Prisen paa Trækul*).

I Kjøbenhavn seer Man mærkeligt nok aldrig Tørvekul udbudte til Salg.

9) Forfærdigelse af Høleer, Hakkelseknive og andet deslige. I Ribe og Haderslev Amter søge mange af Landalmuen, for at faae Anvendelse for deres Overflod paa Tørvekul, en Bifortjeneste ved Smedearbeide, og forfærdige særdeles brugbare Høleer, Hakkelseknive og andre lignende Gjenstande, som finde god Afsætning paa Markederne.

10) Kniplingsvirken øves kun i den Sønden for Kongeaaen liggende Deel af Ribe Amt, (hvor der i Aaret 1840 var 459 Fruentimmer, der levede ved samme), og i Hertugdømmet Slesvig, hvor samme for 160 Aar siden kom i Gang ved en Udlændings Hjelp, og hvor den som Næringsvei i Aaret 1840 beskæftigede et Antal af 948 Fruentimmer, hvoraf de 871 i Landdistrikterne, nemlig 424 i Tøndern Amt, 294 i Østerdelen af Haderslev Amt, 72 paa det adelige Gods Gramm og 62 i Lygumkloster Amt. Foruden disse er der imidlertid mangfoldige, der søge en Bifortjeneste ved Knipleri, der i flere Egne er saa almindelig at enhver Huusmandskone og enhver Tjenestepige giver sig af med samme; og det antages at 8 til 10,000 fattige Mennesker paa denne Maade have en Bifortjeneste.

Knipleriet har fornemmelig hjemme i den nordvestlige Deel af Tøndern Amt, i Apenrade og Haderslev Amter, og paa Romø; og de bedste og fineste Kniplinger forfærdiges i den nordvestlige Deel af Tøndern Amt, saasom i Mogeltønder, Hoier Ballum, Visby, Skads, Randrup, Brede og Emmerlev Sogne. Der forfærdiges i alt for c. 100,000 Rbd. Kniplinger aarlig,

*) 1 Td. (5¼ Cubikfod) jydske Tørvekul veier 84 Pd., og 1 Td. Trækul veier 82 Pd.

hvoraf ¼ Deel gaaer til at betale den fra Udlandet forskrevne Traad til samme, og de ⅘ Dele af hele Produktionen udføres, og det aldeles overveiende til Kongeriget *). — Endnu for nogle Decennier siden forfærdigede Man kun Kniplinger af Traad, (af hvilken den kostbareste kostede over 100 Rbd. Pundet); men for Øieblikket spiller Bomuldsgarnet Hovedrollen i Kniplingsfabrikationen, der i den nyere Tid ogsaa er blevet udvidet til Forfærdigelsen af Blondekniplinger og ægte Silkeblonder. En Deel af Kniplerskerne arbeide for Kniplingshandlernes Regning med Traad og Garn og efter Mønstre, som leveres dem af disse, og en enkelt Kjøbmand har stundom paa denne Maade 500 til 600 Kniplersker i sit Sold, ja Man har endogsaa havt Exempel paa at en Kniplingshandler har beskjæftiget 1500 Kniplersker. Andre af disse kjøbe derimod den Traad og det Garn, som de forbruge af Kniplingshandlerne, og bestemme da selv Mønsteret, og sælge derpaa deres Kniplinger til den, der betaler dem bedst. Den største Deel af Fortjenesten gaaer imidlertid i begge Tilfælde i Kniplingshandlernes Lomme, medens Kniplerskerne, især i den nyeste Tid, da den fabrikationsmæssige Tilvirkning af Bobinet er i England dreven til en saa mærkelig høi Grad af Fuldkommenhed, at dens Produkter kunne sælges til utrolig lave Priser, kun fortjene 6—10 Rigsbankskilling daglig naar de forfærdige ordinaire Kniplinger, og 1 Mk. til 20 Sk. daglig naar de kniple fine Vare, uagtet de saakaldte Tøndernske Kniplinger ere vidt og bredt bekjendte for deres Godhed, og uagtet Kniplerskerne passe deres i Længden for Brystet skadelige Arbeide med en trældomsagtig Flid. Naar de ikke have et Tilhold hos Forældre eller Slægtninge, kunne de saaledes ikke friste Livet uden

*) I Aaret 1810 udførtes for 85,310 Rbd., og deraf gik for 72,372 Rbd. til Kongeriget, og Resten til Nordtydskland, Norge, og Rusland. De fleste Kniplingshandlere boe i Tøndern, Møgeltønder, Brede og Lygumkloster.

ved Tilskud fra Fattigvæsenet, og da der intet Haab er om at Conjunkturene atter ville forbedre sig for denne Industrigreen, i det Maskinvæsenet stedse bliver fuldkomnere, saa var det høilig at ønske at Forældre og Værgere vilde paasee, at ingen unge Piger af Ulyst til grovere Arbeider helligede sig denne usunde og brødløse Industrigreen. De Kniplersker, som der engang findes, maa vedblive denne Næringsvei, da de ikke længere due til andet Arbeide, og da enhver Karl til Ægteskab foretrækker de langt sundere og kraftigere Tjenestepiger.

I een og anden Egn har Landalmuen en Bifortjeneste ved Kostebinden, Kurvemagerarbeide, Sivfletning, (hvilken sidstnævnte især har hjemme paa Einsidelsborgs Gods i det nordlige Fyen, og i Dorup Bye i Voerladegaard Sogn i Skanderborg Amt); Straafletning, (med hvilken navnlig i Rudkjøbing syv Mennesker beskæftiges paa et Industrianlæg, som i de sidste Aar har leveret circa 700 Straahatte aarlig), ligesom ogsaa sex Almuesmænd i Tommerup Sogn have en god Fortjeneste ved at forfærdige Snørebaand, af hvilke de i Aaret 1844 med 9 Medhjælpere have forfærdiget 3140 Gros foruden 160 Pd. Snore; men disse Arter af Huusflid ere for ubetydelige til at det kunde være passende her at dvæle ved samme.

§ 26.

Om Haandværksdrift,

og om forskjellige Arter af høiere industriel Virksomhed, som staaer i nøiere Forbindelse med samme.

For en 80 Aar siden stod den danske Haandværksstand endnu paa et lavt Trin; men i de sidste 40 til 50 Aar er der gjort særdeles meget for at hæve den. Ved Oprettelsen af Søndagsskoler er der blevet sørget for Udbredelsen af de almindelige Kundskaber, som danne Grundvolden for al videre

Uddannelse, og det i den nyere Tid oprettede tekniske Selskab har virket meget i denne Retning i en noget høiere Sphære*); det polytekniske Institut, som har virket saa meget for den høiere industrielle Uddannelse, har ogsaa baade directe og indirecte havt stor Indflydelse paa vor Haandværkstand; det kongelige Kunstakademi har ved Bestemmelsen, at alle de mange forskjellige Professionister, til hvis Arbeide Kundskab og Øvelse i Tegning kan ansees fornøden, skulle have Kunstakademiets Approbation saavel paa Tegningen til deres Mesterstykke, som paa dette selv, inden det kan ansees for gyldigt, samt ved den Underviisning, som Haandværkslærlinge modtage i sammes Tegneskoler, havt en betydelig Indflydelse paa Haandværksstandens gode Smag og Evne til med Lethed at efterligne udenlandske Gjenstande; Industriforeningen har ved at fremme Samqvem og Tankeudverling mellem Haandværkstandens Medlemmer, ved ugenlige Udstillinger af seeværdige Industriprodukter, ved at aabne Leilighed til gavnlig Læsning, ved Anskaffelsen af Modeller og et betydeligt Antal Tegninger, ved Forelæsninger og ved at fremkalde Industriudstillinger og Julebazarer, havt en meget betydelig Indvirkning paa vore Haandværkere; og mere end noget andet Institut har endelig det Reiersenske Fond og dets sagkyndige og humane Bestyrelse virket til at hæve vor Haandværksdrift paa et høiere Trin af Dannelse og Kunstfærdighed, fornemmelig ved hvert Aar at tilstaae et betydeligt Antal unge Mænd i de Haandteringer, som kunne lære meest i Udlandet, en Understøttelse til et kortere eller længere Ophold i fremmede Lande. Følgen af alt hvad der saaledes i den nyere Tid er virket for vor Haandværkstand, er, at Europa sikkert kun har faa Byer at fremvise, hvis Haandværkere i Dannelse staae over de kjø-

*) De her nævnte Instituter findes nærmere omtalte paa sit Sted i det Følgende.

benhavnske, og at Attraaen efter al Slags Belærelse nu er langt større, og Lysten til at skaffe sine Frembringelser Anerkjendelse og til at tilfredsstille Publikums Fordringer og at udvide sin Drift langt mere almindelig end forhen, hvorpaa blandt andet de mange i den senere Tid oprettede elegante Udsalgssteder af færdigt Arbeide afgive et talende Beviis. Haandværkerne i Kjøbstæderne og paa Landet ere vel ogsaa gaaede noget frem med Tiden, men dog langt fra ikke saa meget som i Hovedstaden, og selv i de største Byer i Danmark og Hertugdømmerne staaer Haandværksstanden tilbage for den kjøbenhavnske, især med Hensyn til Dristighed, Ringeagt for gammel Slendrian, og Lyst til at skaffe sine Frembringelser Anerkjendelse. Hvad vore Haandværkeres Kunstfærdighed angaaer, da kan Kjøbenhavn maale sig med enhver By af lige Størrelse, og i enhver Profession besidde vi flere Mænd, som, naar Man ikke seer for nøie paa Prisen, kan levere alt Slags Arbeide lige saa smukt og godt som Man faaer det i Udlandets større Stæder; og i de Industrigrene, hvis Natur ikke tilstede en fabrikmæssig Drift kunne de fleste af vore Haandværkere nu ogsaa holde Priis med Udlandet, og naar Spørgsmaalet ikke er om meget fine Sager eller om Godtkjøbsjuks, da faaer Man solidere og bedre Arbeide her i Landet end det Man til samme Priis kan forskrive fra Udlandet. Indforslen af Haandværksfabrikata aftager derfor ogsaa Aar for Aar, og Haandværkernes Antal er derfor i den nyere Tid ogsaa tiltaget i en noget stærkere Grad end Man af Folkemængdens Tilvæxt kunde vente*).

*) Forfatteren af dette Skrift nærede inden han havde undersøgt Sagen den Tro, at Haandværkernes Antal i Hovedstaden var i de sidste 15 Aar tiltaget betydeligt mere end i Forhold til Befolkningens Forøgelse; men dette har ved Undersøgelse, forsaavidt de laugsbundne Haandværk betræffe, (hvortil alle de vigtigste høre), kun viist sig at være Tilfældet med Blikkenslagerne og Malerne, Bogbinderne, Grov- og Kleinsmedene, Sadelmagerne og Dreierne.

Hvor stort Haandværkernes Antal ved hver af de forskjellige Professioner var i den danske Stat i Aaret 1840, kan sees af de to nedenstaaende Tabeller over de Næringsdrivendes Antal i samtlige Haandteringer og Industrigrene, af hvilke Tabeller den første angaaer de Haandteringer, som enten alene drives paa Landet eller baade paa Landet og i Kjøbstæderne, den sidste derimod dem, som saagodtsom alene drives i Kjøbstæderne*). Disse Tabellers Kilde er Folketællingslisterne, som vel i saa Henseende give den bedste Oplysning, som Man kan faae, men dog kun en temmelig mangelfuld, i det de, som drive forskjellige Næringsbrug, kun findes opført under een af disses Rubrikker, hvisaarsag Man til Ex. af Listerne faaer det Resultat, at her kun er een Oliemøller i Kjøbenhavn, i det alle de øvrige Eiere af Hovedstadens Oliemøller ere Grossere, Urtekræmmere o. a. desl., og anførte i Listerne under denne deres Hovednæringsvei. Da det imidlertid hører til Undtagelserne, at Een driver flere Næringsbrug, saa er den nysanførte Kilde ikke blot den bedste, Man har, men ogsaa i det Hele taget paalideligere end Man efter det Anførte skulde tro.

*) I de ovenanførte Tabeller ere kun de medregnede, der drive Haandteringen som Hovednæringsvei; men flere Næringsgrene drives ogsaa som Bifag i Forbindelse med andet Næringsbrug. Saaledes er til Exempel Bageri som Binæringsvei ikke sjeldent paa Landet forenet med Møllebrug, Krohold o. s. v., og mange Kjøbmænd i Kjøbstæderne brygge Øl eller brænde Brændeviin til Salg. Ved Kniplingsvirkernes, Kulsviernes, Pottemagernes, Reebslagernes, Tegl- og Kalkbrænderiernes, Træskomagernes, Uldbindernes og Vævernes Haandtering, er deres Antal, som drive samme som Binæringsvei, endogsaa meget betydelig. Jvfr. det om disse Næringsbrug S. 320–348 Anførte.

	Danmark.				
	I Kjøbstæderne		Paa Landet.		I hele Kongeriget.
	Hovedpersoner.	Medhjelpere.	Hovedpersoner.	Medhjelpere.	Hovedpers. og Medhj.
Bagere	452	788	103	77	1420
Bryggere, (Øl-)	62	25	15	12	114
Brændeviinsbrændere	348	138	9	22	517
Bødkere	346	612	1316	118	2392
Farvere og Trykkere	206	279	20	12	517
Garvere og Feldberedere	239	304	65	25	633
Glarmestere	138	109	112	7	366
Grovsmede og Kleinsmede	619	1485	4070	1824	7998
Hjulmænd	110	135	2170	373	2788
Jernstøbere	23	54	6	36	119
Kniplingsfabrikanter	⸗	⸗	460	21	481
Kulsviere	⸗	⸗	17	1	18
Kurvemagere	32	34	204	6	276
Lysestøbere	83	13	7	6	109
Malere	311	654	114	21	1100
Murere	398	1193	1282	212	3085
Møllere (Meel og Gryn)	164	427	1167	1584	3342
— (Olie)	3	10	9	28	50
— (Papiir)	6	16	15	161	198
— (Valke)	1	⸗	34	13	48
— (Bark)	⸗	⸗	1	⸗	1
— (Krudt)	⸗	⸗	2	18	20
— (Riis)	1	20	⸗	⸗	21
Pottemagere	65	56	197	56	374
Rebslagere	269	497	136	83	985
Rokkedreiere	91	85	300	34	510
Sadelmagere	362	604	251	56	1273
Skibsbyggere (og Baade-) Byggere	73	120	104	67	364
Skomagere	2525	3234	2066	319	8144
Skrædere	1214	1740	5535	993	9482
Slagtere	439	377	543	43	1402
Snedkere	1125	2167	1676	282	5250
Sæbesydere	15	7	2	1	25
Tegl- og Kalkbrændere	10	2	202	68	282
Træskomagere og andre her ellers unævnte Træarbeidere	81	10	2524	128	2743
Tømmermestere	281	901	2512	358	4052
Uhrmagere	274	215	144	12	645
Uldbindere af Profession	⸗	⸗	1330	47	1377
Vævere	533	801	9392	1821	12,547
Andre Industridrivende	603	133	3163	395	4294
Summa	11,502	17,243	41,275	9290	79,312

	Hertugdømmerne.				
	I Kjøbstæderne og Flækkerne.		Paa Landet.		I Alt.
	Hoved-personer.	Med-hjelpere.	Hoved-personer.	Med-hjelpere.	Hoved-pers. og Medhj.
Bagere	772	693	259	132	1856
Bryggere, (Øl-)	154	120	24	26	324
Brændeviinsbrændere	333	241	86	68	728
Bødkere	347	431	752	136	1666
Farvere og Trykkere	159	209	67	51	486
Garvere og Feldberedere	333	256	38	14	641
Glarmestere	229	133	167	21	550
Grov- og Kleinsmede	736	973	2032	1438	5179
Hjulmænd	200	187	883	310	1580
Jernstøbere	2	32	s	s	34
Kniplingsfabrikanter	77	12	871	5	965
Kulsviere	s	s	6	1	7
Kurvemagere	100	73	103	16	292
Lysestøbere	72	27	5	1	105
Malere	342	286	135	30	793
Murere	431	837	974	277	2519
Møllere (Meel og Gryn)	142	228	679	924	1973
— (Olie)	23	74	15	41	153
— (Papiir)	1	11	11	83	106
— (Valke)	s	s	4	1	5
— (Bark)	9	6	7	3	25
— (Krudt)	s	s	s	s	s
— (Riis)	s	s	9	1	10
Pottemagere	119	187	50	58	414
Rebslagere	234	255	96	24	609
Rokkedreiere	156	128	s	s	284
Sadelmagere	339	297	143	57	836
Skibsbyggere (og Baade-) Byggere	63	378	125	169	735
Skomagere	2631	2651	2814	863	8959
Skræddere	1124	920	3379	836	6259
Slagtere	717	555	312	68	1652
Snedkere	1054	1413	1611	640	4718
Sæbesydere	21	20	s	s	41
Tegl- og Kalkbrændere	18	16	210	199	443
Træskomagere og andre her ellers unævnte Træarbeidere	s	s	644	39	683
Tømmermestere	340	651	1364	400	2755
Uhrmagere	210	96	122	22	450
Uldbindere af Profession	s	s	s	s	s
Vævere	477	391	4221	1100	6189
Andre Industridrivende	659	313	2490	269	3731
Summa…	12,624	13,100	24,708	8,323	58,755

De Industridrivendes Antal i Aaret 1840 i de Haandteringer, som alene eller saagodtsom alene drives i Kjøbstæderne, var følgende.

	Danmark.			Hertugdømmerne.		
	Hovedpersoner	Medhjelpere.	Tilsammen.	Hovedpersoner.	Medhjelpere.	Tilsammen.
Barberere	109	79	188	150	105	255
Blikkenslagere	88	143	231	163	148	311
Blytækkere	2	5	7	1	2	3
Bogbindere	127	177	304	117	123	240
Bogtrykkere	73	348	421	23	94	117
Eddikebryggere	3	2	5	21	14	35
Bundtmagere	44	63	107	29	28	57
Børstenbindere	24	16	40	42	20	62
Bøssemagere	39	59	98	24	11	35
Chocoladefabrikeurer	4	2	6	4	1	5
Kunstdreiere	187	230	417	185	159	344
Fiermagere	3	„	3	5	2	7
Filehuggere	2	4	6	„	„	„
Forgyldere	16	12	28	4	3	7
Gjørtlere	90	91	181	21	16	37
Guldslagere og Guldtrækkere	6	1	7	1	„	1
Guldsmede	276	322	598	213	176	389
Handskemagere	146	156	302	67	48	115
Hattemagere	197	222	419	178	148	326
Hørspindere	71	42	113	21	11	32
Instrumentmagere	70	41	111	21	4	25
— Physiske, mekaniske, musik.	20	16	36	27	19	46
Kammagere	28	40	68	30	14	44
Kandestøbere	12	10	22	22	12	34
Klædefabrik. og Overskærere	62	87	149	83	285	368
Knapmagere	18	11	29	42	10	52
Kobbersmede	133	157	290	107	74	181
Kobbertrykkere	18	1	19	7	6	13
Lakfabrikanter	5	„	5	13	1	14
Naalemagere	47	98	145	20	16	36
Friseurer	42	18	60	36	1	37
Possementmagere	28	27	55	24	9	33
Seil-, Flag- og Compasm.	40	91	131	46	65	111
Seildugsfabrikeurer	22	35	57	„	„	„
Skorsteensfeiere	51	75	126	41	49	90
Steenhuggere	92	45	137	56	18	74
Stivelsefabrikanter	2	1	3	4	3	7
Stolemagere	58	98	156	74	30	104
Strømpefabrikeurer	28	100	128	7	35	42
Sukkerraffinadeurer	11	46	57	13	80	93
Sværdfegere	3	1	4	„	„	„
De som leve af Syning, Spinden o. desl.	6,154	89	6,243	2,846	37	2,883
Tobaksspindere	81	171	252	129	299	428
Vognfabrikeurer	25	50	75	3	18	21
Summa	8,557	3,282	11,839	4,920	1,098	7,114

I Kongeriget blomstrer Haandværks- og Fabrikflideu fornemmelig i Hovedstaden, hvad følgende Fortegnelse paa de Næringsdrivendes Antal sammesteds i Begyndelsen af Aaret 1840 i de forskjellige Industrigrene nærmere udviser.

Kjøbenhavn.

	Hovedpersoner.	Medhjelpere.*)		Hovedpersoner.	Medhjelpere.
Bagere	72	382	Knapmagere	15	10
Blikkenslagere	39	110	Kobbersmede	41	59
Blytækkere	2	5	Kobbertrykkere	18	1
Bogbindere	53	122	Kurvemagere	18	34
Bogtrykkere	58	276	Lakfabrikanter	4	"
Ølbryggere	30	9	Lysestøbere	51	8
Eddikebryggere	2	2	Malere	121	399
Bundtmagere	20	35	Murere	48	630
Brændeviinsbrændere	126	8	Meel- og Gryn-Møller	21	171
Bødkere	67	293	Naalemagere	16	51
Børstenbindere	12	16	Friseurer	31	15
Bøssemagere	17	41	Possementmagere	23	26
Chocoladefabrikeurer	3	2	Rebslagere	29	110
Kunstdreiere	76	144	Rokkedreiere	7	10
Farvere og Trykkere	49	47	Sadelmagere	89	241
Fjermagere	3	"	Seil-, Flag- og Compasmagere	15	62
Filehuggere	2	4	Skibs- og Baadebyggere	11	8
Forgyldere	15	12	Skomagere	891	1,405
Garvere og Feldberedere	34	89	Skrædere	514	909
Gjørtlere	18	51	Slagtere	115	175
Glarmestere	38	62	Snedkere	362	1,100
Grov-, Klein- og Naglesmede	192	710	Steenhuggere	9	33
Guldslagere og Guldtrækkere	6	1	Stolemagere	28	68
Guldsmede	114	178	Strømpefabrikeurer	18	69
Handskemagere	31	53	Sukkerraffinadeurer	7	23
Hattemagere	27	82	Sverdfegere	3	1
Hjulmænd	22	61	Sæbesydere	11	5
Hørsvingere	51	26	Ved Spining Levende	3,761	"
Jernstøbere	17	36	Tobaksspindere	41	83
Instrumentmagere	58	39	Tømmermestere	24	517
— physiske, mekaniske, musikalske	14	4	Uhrmagere	70	84
Kammagere	15	38	Vognfabrikeurer	11	34
Kandestøbere	8	9	Væwere	118	410
Klædefabrikeurer	47	54	Andre Industridrivende end de her nævnte	284	102
			Summa	8,166	9,884

*) Under Medhjelpernes Antal er Dagleiere ikke medregnede, og derfra

Rubrikken »Medhjelpere« i den ovenanførte Tabel, indbefatter baade Svende og Drenge og faste Arbeidere, men da der maaskee er en Deel, som det vilde interessere at see Svendenes og Drengenes Antal i de forskjellige Haandværkslaug hver for sig, anføres samme her, efter en Brochure af H. P. Giessing, saaledes som det var i Aaret 1843*), i følgende Tabel, der ligeledes giver Oplysning om hvor stort et Antal af Svendene i hvert Laug der ved dette Tidsvunkt vare gifte, i hvilken Henseende der hersker stor Forskjel, i det ved det nysnævnte Tidspunkt slet ingen Uhrmager-, Glarmester- eller Bundtmager-Svende vare gifte, medens over Halvdelen af Hattemager-, Dugmager- og Tømmer-Svendene var det. Da i den S. 355 anførte Tabel over Mesternes Antal i Kjøbenhavn baade Frimesterne og de, der ifølge særligt Privilegium drive den paagjeldende Haandtering, ere medregnede, meddeles her tillige Laugsmesternes Antal i Aaret 1843.

---

hidrører den paafaldende ringe Angivelse af Medhjelperne ved flere Næringsgrene, f. Ex. Brændeviinsbrændernes og Jernstøbernes. Ligeledes maa det erindres at ved forskjellige Industrigrene beskjeftiges mange Medhjelpere, som egenlig henhøre til en anden Profession, og som altsaa maaskee kun ere anførte under dennes Svende. Saaledes ere de fleste af de musikalske Instrumentmageres Medhjelpere Snedkersvende.

*) For det Tilfældes Skyld at Nogen skulde lægge Mærke til at de heranførte Opgivelser af Svendenes Antal ikke stemme med Politikammerets Lister for Aaret 1843, bemærkes det, at dette hidrører fra at de heranførte Oplysninger ere indhentede i Løbet af Sommeren, medens Politikammeret indhenter sine Oplysninger ved Nytaarstid, til hvilken Tid flere Laug have flere eller færre Svende end om Sommeren.

	Lands-Mestere.	Svende. I alt.	Svende. Deraf gifte.	Drenge.
Bager	56	286	39	38
Blytækker	3	3	1	"
Dreier	29	33	4	34
Dugmager	24	50	25	1
Feldbereder	1	5	2	"
Garver	30	65	24	25
Glarmester	39	26	"	31
Smede	166	450	116	222
Handskemager	34	24	7	19
Blikkenslager	40	50	12	72
Nagelsmede	9	14	8	15
Rebslager	18	60	30	30
Sadelmager	58	92	30	94
Seilmager	9	56	19	28
Skrædder	390	550	160	100
Snedker	255	945	390	300
Tobakspinder	33	37	10	19
Tømmer	23	416	278	35
Tøimager	54	280	104	46
Linnedvæver	26	32	3	17
Maler	99	3[illegible]0	58	126
Skomager	688	654	218	319
Bundtmager	17	15	"	14
Possementmager	18	20	5	14
Guldsmed	102	71	8	73
Murer	83	581	311	20
Slagter	87	62	20	49
Naalemager	15	36	5	14
Bødker	49	189	79	71
Hattemager	17	59	34	14
Hjul- og Karetmager	20	46	9	53
Stolemager	30	49	18	39
Gjørtler	16	18	10	24
Bogbinder	58	56	10	67
Kandestøber	5	4	1	4
Knapmager	8	9	1	5
Kobbersmedmester	19	22	5	34
Møller	36	10[illegible]	14	62
Parykmager	20	6	"	10
Uhrmager	47	21	"	49
	2,671	5,842	2,068	2,197

Den talrigste Klasse blandt Haandværkerne er i Følge det Foranførte Væveres, som i Kongeriget tæller $\frac{1}{7}$ Deel af samtlige de Industridrivende, og derefter Skrædderes, Skomageres, Smedenes, Snedkernes, Tømmer og Muurmesternes, Meelmøllernes, Hjulmændenes og Bødkernes Haandteringer. Adskillige

Haandværk ere forholdsviis langt stærkere besatte i Hertugdømmerne end i Kongeriget, saasom Klædefabrikanternes, Skomagernes, Bagernes, Bryggernes, Brændeviinsbrænderne, Slagternes, Skibs- og Baadebyggernes, Oliemøllernes, Pottemagernes o. fl. a. Derimod har Kongeriget paa sin Side Overvægten i flere andre Haandværksfag, saasom i Meelmøllernes, Hjulmændenes, Jernstøbernes, Gjørtlernes, Naalemagernes, de physiske og mekaniske Instrumentmageres, Bogtrykkernes, Handskemagernes o. fl. a. At de Industridrivendes Antal imidlertid dog er forholdsviis lidt større i Hertugdømmerne end i Kongeriget er alt tidligere omtalt.

Efter at have fremsat disse almindelige Bemærkninger ville vi tage nogle af de enkelte Haandværksfag noget nøiere i Betragtning.

Væverne. Foruden det S. 320 omtalte betydelige Antal af 17403 Huusflidsvæve i Landdistrikterne, og 859 Huusflidsvæve i Kjøbstæderne, som der i Aaret 1838 fandtes i Kongeriget Danmark, var der ved samme Tidspunkt af Væve, som beskjæftigedes af de egenlige Vævere af Profession, et Antal af,

paa Landet 10,479

hvoraf 209 til Uldentøi alene,
406 til Linned alene,
122 til Bomuldstøi alene,
9,742 til Tøi af forskjelligt Slags;

i Kjøbstæderne 1005

hvoraf 62 til Uldentøi alene,
158 til Linned alene,
213 til Bomuldstøi alene,
572 til Tøi af forskjellig Slags.

I Alt Væve til Næringsbrug 11,484

hvilket stemmer godt med Optællingen af Væverprofessionens Medlemmer i Aaret 1840, som gav et Antal af 9925 Hoved-

personer og 2622 Medhjelpere til Resultat, i det nemlig Lærlingerne ere indbefattede under Medhjelpernes Antal, hvilke ikke hver have sin Væv.

Af Væve, der benyttes til professionsmæssigt Næringsbrug, kommer der omtrent

Paa Landet.					I Kjøbstæderne.				
paa Bornh.	1	paa	2376	Mennesker.	I Kjøbenh.	1	paa	491	Mennesker.
i Jylland	1	paa	120	—	paa Bornh.	1	paa	381	—
i Sjelland	1	paa	85	—	paa Falster	1	paa	222	—
paa Lolland	1	paa	79	—	i Sjælland	1	paa	176	—
paa Møen	1	paa	70	—	i Jylland	1	paa	176	—
i Fyen	1	aaa	60	—	i Fyen	1	paa	184	—
paa Falster	1	paa	60	—	paa Lolland	1	paa	88	—
paa Langel.	1	paa	56	—	paa Langel.	1	paa	72	—

Men hermed maa sammenholdes hvad S. 320 er anført om Huusflidsvævenes Fordeling, da der er færrest professionsmæssig drevne Væve der, hvor der er fleest Huusflidsvæve og omvendt. Grændsen mellem begge disse Slags Væve er iovrigt stundom i Praxis vanskelig nok at trække, og heller ikke altid nøie iagttaget, og saaledes er Vævene i Straffeanstalterne, som udgjøre et ikke ubetydeligt Antal*), ved Optællingen henførte blandt Huusflidsvævene, skjøndt de bestandig holdes i Gang.

Uagtet de til Næringsbrug afbenyttede Væve, som nysanført, kun er lidt over halv saa stort som Huusflidsvævenes, levere de dog vistnok mere Arbeide end disse sidstnævnte, som kun nu og da ere i Gang, og i Qvalitet staaer deres Arbeide ogsaa høiere, især deleshed det som leveres af de i Kjøbstæderne beskjæftigede. At disse levere mere konstmæssigt Arbeide end de paa Landet beskjæftigede Væve er en ligefrem Følge af at saadant søges mere i Kjøbstæderne end paa Landet, og sees

*) Alene i Straffeanstalten paa Christianshavn findes der 150 Væve, af hvilke 20 ere Strømpevæve, 30 Klædevæve, 5 Gulvtæppevæve, og 95 Bomuldstøis- og Linned-Væve.

ogsaa af at der i Forhold til det hele Antal Væve er langt flere i Kjøbstæderne end paa Landet, der udelukkende anvendes til eet Slags Vævning alene, hvorimod de allerfleste Væve paa Landet benyttes til Tøi af forskjelligt Slags.

Hvad Væverierne udenfor Hovedstaden angaaer, da er det Fornødne om samme alt bemærket i det Foregaaende og til hvad sammesteds er anført tilføies derfor blot her: at der paa Grevskabet Bregentved er et Linnedvæveri, og at der sammesteds, ifølge et af afgangne Statsminister Greve Joachim Godske Moltke stiftet Legat til Husflidens Udbredelse blandt Grevskabets Bønder, uddeles Pengebelønninger til dem, som have tilvirket den største Mængde Tøier af bedste Bonitet, dog ei mindre end 100 Alen; at Grev Reventlov paa Christiansfæde ved sine stadigen fortsatte Bestræbelser har bragt Skolebørnene paa Grevskabet til at spinde med en forbavselsesværdig Grad af Fuldkommenhed; at der i enkelte Byer, f. Ex. Kjøge, Aarhuus og Horsens spindes og væves for Fattigvæsenets Regning; og at Fangerne i de fleste Straffeanstalter ogsaa tildeels ere beskjeftigede hermed.

I Hovedstaden var Væverlauget for en halv Snees Aar siden kun i en maadelig Forfatning, men det har siden den Tid været i god Opkomst, uden at dog, mærkeligt nok, hverken Mesternes, Svendenes eller Drengenes Antal i de sidste 15 Aar er steget noget som er værd at tale om, og deres Antal er endnu meget ringe, nemlig 26 Mestere, 32 Svende, og 17 Drenge *). Aarsagen til denne Laugets Opkomst er deels at det ved Pl. 9de Mai 1832 har faaet Tilladelse til at væve simple Bomuldstøier **), hvilke senere er blevet dets vigtigste Arbeide,

*) I den S. 355 anførte Opgivelse af Væverners Antal er det betydelige Antal Bomuldsvævere (Tøimagere) indbefattet.

**) Bomuldstøier inddeles i Handelen i glatte, kipprede mønstrede og fløielsagtige. De to førstnævnte maa indbefattes under Udtrykket »simple« Bomuldstøier, og kun de to sidstnævnte altsaa ansees Tøimagerlauget forbeholdte.

deels at en Mængde Mennesker paa Maskinspinderiets Auction have kjøbt Garn for at lade det væve. De kjøbenhavnske Vævere have endogsaa hyppigt i den senere Tid havt mere Arbeide end de kunne bestride, og Man maa derfor beklage at den i Aaret 1841 stiftede Actieforening til Oprettelsen af et Lærredsvæveri blev ophævet inden de nærværende heldigere Conjuncturer indtraadte *). Blandt alle vore Linned-Vævermestere er der imidlertid kun en eneste, som er i nogen anselig Virksomhed med Lærredsvævning, nemlig J. L. Ehlert (Brødrene Ehlert), som Øieblikket holder 30 til 40 Væve i Gang, deels i sit eget Etablissement, deels paa Drags paa Amager, og sysselsætter c. 100 Spindersker foruden at han erholder Garn fra Maskinhørspinderiet og fra Jylland. Denne driftige Mand har i Aaret 1844 tilvirket 22000 Alen Lærred og Dynevaar til Militairetatens Brug, (i 1843 21,000 Alen), og 11,000 Alen forskjellige Slags Linnede-Varer for egen Regning.

I kunstmæssig Væven er der i den nyere Tid gjort store Fremskridt, hvortil Kjøngs Fabrik i Præstø Amt har bidraget meget baade ved de fuldstændige Apparater og Maskiner, som sammesteds ere blevne anvendte, og ved den Kundskab til deres Behandling, som derfra er udbredt gjennem Institutets Lærlinge. Kjøngs Fabrik blev anlagt i Aaret 1778 af Grosserer Niels Ryberg. I Aaret 1787 fandtes her kun 22 Væverstole; men disse ere lidt efter lidt forøgede til 52 med 7 Jaquardmaskiner, af hvilke de 27 Væve ere opstillede i Fabrikens fire Værksteder, og Resten derimod i Kjøng og Sallerup Byers Udflytterhuse. Efter forskjellige Skjebnens

*) Den ovennævnte ved Fabrikeur Olsen fremkaldte Actieforening blev begrundet med en Capital paa 50,000 Rbd. og tilvirkede i eet Aar med 300 Væve circa 180,000 Alen Lærred; men mødte strax uheldige Handelsconjuncturer, og blev noget vel iilsindet opløst ved en Generalforsamlings Beslutning.

Omskistelser eies Fabrikkens Bygninger nu af Capt. Buchwald til Anneberggaard, som har leiet dem til Fabrikeur Olsen, der har tilkjøbt sig de sammesteds værende Maskiner og Væverredskaber. Paa Vintersbølle er der et nu fra Fabrikken adskilt Blegeri, der beskjeftiger 8 til 10 Mennesker. Det aarlige Forbrug af Garn ved Fabrikken er circa 20.000 Strenge; de tilvirkede Varers Værdi circa 10,000 Rbd., hvoraf Væverlønnen udgjør circa Halvdelen; og de beskjæftigede Arbeideres Antal ialt circa 40. Der forarbeides nu fortiden kun maskinspundet Garn *), og Fabrikationsgjenstandene ere for største Delen Damasker og simplere Dreiler, men kun faa Lærreder. Her er imidlertid endnu meget at gjøre for vore kunstmæssigere Vævere, da vi endnu indføre betydelige Qvantiteter af Dreiler, Damasker og finere Lærreder **), hvilket ikke saameget har sin Aarsag i Udlandets billigere Priser, som i at vi mangle chemiske Blegerier og Appreteermaskiner, (hvilket blandt andre Ulemper ogsaa har den, at Fabrikanten kun kan omsætte sin Driftscapital eengang aarlig, istedetfor at han, naar vi havde chemiske Blegerier vilde kunne omsætte den 3 til 4 Gange); og naar vi blot kunne faae nogle slige, vilde vore indenlandske Frembringelser vistnok snart fortrænge Udlandets.

Seildugsvævning drives kun i større Omfang i Hovedstaden, hvor der findes to Seildugsfabrikker, nemlig den kongelige, og Grosserer Holms ***). Den førstnævnte blev oprettet i Aaret 1799 for at forsyne Flaaden med det fornødne Seildug, og for

---

*) I Aaret 1833 beskjæftigede Fabrikken 3000 Spindersker i Randers og Viborg Amter, foruden en Mængde paa andre Steder.

**) Den aarlige Indførsel til Danmark og Hertugdømmerne af Lærreder udgjør i alt circa 8 Millioner Alen. Af linnede vævede Vare indførtes i alt i Aaret 1840 til Danmark 417,000 Pd. og til Hertugdømmerne 655,517 Pd.

***) Fibigers Seildugsfabrik er nemlig nedlagt i Aaret 1841.

at give Nyboders Fruentimmer Leilighed til Fortjeneste med Spind, og i Aaret 1822 blev der, for at benytte den korte Hamp saa fordeelagtig som mulig og for at beskjæftige indenlandske Arbeidere, med samme forenet et Lærredsvæveri til Sø-Etatens Forsyning med Munderingslærred, hvortil en Deel af Garnet for Tiden deels spindes paa Maskinhørspinderiet i Kjøbenhavn, deels i Hovedstadens forskjellige Arbeidsanstalter, hvorimod dens Lærredsvævning nu alene skeer paa Dragø. I de sidste 10 Aar har denne Fabrik i Gjennemsnit frembragt 1000 Stykker Seildug og Presenningsdug aarlig, hvert paa c. 60 Alen, og circa 25,000 Alen Lærred. I Aaret 1844 har den holdt 25 Væve, 1 Stampemølle, og 6 Slettemaskiner i stadig Gang og beskjeftiget 51 Fabrikarbeidere (39 Mænd og 12 Koner) og 250 i Staden boende Spinderster, (hvilke i de senere Aar kun spinde til Seildug), og forarbeidet 48,433 Pd. haandspundet Hampgarn, og 6,050 Pd. maskinspundet Hør- og Blaargarn. — Grosserer Holms Fabrik har i Aaret 1844 med en Snees Arbeidere og 140 Spinderster leveret 676 Stykker Seildug. Udenfor Hovedstaden væves der kun Seildug, i Nexø og Altona, og begge Steder kun i ringe Omfang. De danske Seilduge ere vel ansete for deres Godhed, og de ere med lige Tyngde stærkere end de russiske, som i Almindelighed forekomme her i Handelen, da de ere dobbelte i Rendingen og have Hamp til Islæt, hvorimod de russiske ere enkelte i Rendingen og have Blaar til Islæt; men de russiske ere som Følge heraf billigere, og dette har til Følge at her indføres en Deel af samme. Seildugsfabrikationen er i den danske Stat beskyttet ved en Indførselstold af 5 Rbd. 20 ß paa Seil- og Presenningsdug og 8 Rbd. 32 ß paa Ravndug.

I Hertugdømmerne er Christiansfeld og Altona Linnedvævningens Hovedsæde, men denne Industrigreen hører iøvrigt, hvad tildeels alt er omtalt S. 325, til dem, som i høieste Grad

trænge til at hæves sammesteds, og den er derfor ogsaa sammesteds ligesom i Kongeriget beskyttet ved en Indførselstold, paa ubleget Hør- og Hamp-Lærred af 8 Rbd. 2 Mk. for 100 Pd., og af 1 Rbd. 4 ß for 100 Pd. Paklærred eller Lærred paa under 20 Traade paa ¼ Qvadrat Tomme. Af Halvlærreder eller Lærreder af Linned og Bomuld svares i Kongeriget 20 Rbd. 80 ß og i Hertugdømmerne 15 Rbd. pr. 100 Pund, og da Væuningen af samme saaledes er stærkere beskyttet, er Man i den senere Tid paa flere Steder, navnlig i det nordlige Jylland, med Held begyndt paa at lægge sig efter samme.

Hvad Bomuldstøisvævning angaaer, da kom samme i Gang her i Landet under Krigen, da Indførslen af fremmede Alenvare af Bomuld var forbudt, og den har senere vedligeholdt sig her, men befinder sig endnu kun paa et temmelig lavt Standpunkt i Sammenligning med Udlandets Frembringelser, især hvad Appreteringen angaaer, hvilken det, uagtet flere Forsøg derpaa, ikke er lykkedes at forbedre; og Tilvirkningen af hvide, glatte Bomuldstøier er derfor ogsaa meget indskrænket. Af andre Slags Bomuldstøier forfærdiges der derimod en Deel her i Landet. Til Salg tilvirkedes saaledes af alle Slags Bomuldsvare efter Stemplingsbøgerne,

I Aaret	I Kjøbenhavn.	Udenfor Kjøbenhavn.	I Alt.
	Alen.	Alen.	Alen.
1830	527,221	19,831	547,052
1835	803,653	114,442	918,095
1840	725,000	140,000	865,000
1841	777,754	135,000	912,754

hvorved henved 900 Arbeidere directe beskjeftigedes; men Vægten af disse stemplede Varer er knap halv saa stor som Vægten af det i Kongeriget indførte Bomuldsgarn, hvilket vel deels hidrører fra at en Deel Bomuldsgarn anvendes til Strikning, Syning, Broderen og Maskinvævning af strikkede Vare af Bom-

uld, men fornemmelig fra, at den Deel af de ved Huusindustrien tilvirkede Bomuldsvare, som umiddelbart gaaer over til Forbrug, ikke frembydes til Stempling. Tidligere blev denne Industrigreen saagodtsom udelukkende drevet professionsmæssigen i Kjøbenhavn; men i den nyere Tid synes det som om Man er begyndt at indsee at Hovedstaden ikke er det rette Sted til at drive en Industrigreen, som efter de bestaaende Forhold mere maa søge at levere solide Vare end Modeartikler, og Bomuldsvæveriet er derfor nu ogsaa i Tiltagen udenfor Kjøbenhavn. I Helsingør er der saaledes en Bomuldstøifabrik, som i Aaret 1844 med 24 Arbeidere har leveret 22,000 Alen glatte og damascerede Bomuldstøier, 2,500 Alen Klæde og Svanebai, og 5,800 Pund Uldgarn. I Roeskilde er der 5 smaa lignende Anlæg, som imidlertid ikke tilsammen levere mere end circa 20,000 Alen aarlig, altsaa alle tilsammen ikke mere end en i god Drift værende kjøbenhavnsk Tøimagermester; og i Aalborg er der to, som tilsammen levere circa 16,000 Alen aarlig; og i Ringsted, Randers, Faaborg og Odense er der ligeledes Bomuldstøisfabrikker, som vel ere større end de sidstnævnte, men hvis Produktion dog ikke overstiger 20 til 25 Tusind Alen aarlig. Denne Industrigreen har imidlertid endnu, som de S. 364 anførte Tal udvise, aldeles overveiende hjemme i Kjøbenhavn, hvor Afsætningsforholdene for Øieblikket ere saa gunstige, at alt hvad der forfærdiges strax kan sælges. Tøimagerlauget sammesteds, som bestaaer af 58 Mestere, (hvoraf dog kun 42 arbeide for egen Regning), tæller derfor ogsaa 350 Svende, 40 Drenge og 190 ikke til Lauget hørende Arbeidere. Blandt de kjøbenhavnske Tøimagermestere fremrager L. Salomonsen, som i Aaret 1844 med 80 til 100 Fabrikarbeidere og 20 til 40 Dagleiere, og 20 Maskinvæve, (powerlooms) med tilhørende Slettemaskiner og Spolemaskiner, som gaae ved Dampkraft, har tilvirket 40,000 Pd. ufarvet og 10,000 Pd. farvet Garn,

og forfærdiget 45,000 Alen Bommesie, 59000 Alen middelfine Bomuldstøier, 150,000 Alen grove Bomuldstøier, 50,000 Alen hvide Cattuner, 15,000 Alen andre Tøier, i alt 319,000 Alen, hvilket næsten er dobbelt saa meget som denne Fabrik producerede i Aaret 1843. Tøimagermester Nybølle har i Aaret 1844 forfærdiget 33,000 Alen Bommesie, 14,000 Alen Checks, 8,000 Alen Flagdug, 22,000 Alen Flonel, 18,000 Alen andre Tøier, og 500 Sengetæpper, i Alt henved 100,000 Alen, hvilket ligeledes er henved det Dobbelte af hans Production i Aaret 1843. Disse tvende Bomuldstøisfabrikker er imidlertid overveiende de betydeligste. De 4 til 5, som efter dem ere de største, frembringe 30 til 40 Tusind Alen. En ti tusind Alen aarlig er der derimod mange, som levere.

En herhenhørende Industrigreen er Schawlsfabrikationen, hvilken Tøimagermester Drewsen driver paa en Fabrik i Kjøbenhavns nordre Forstad, som har naaet en høi Grad af industriel Udvikling, og paa hvilken der ikke blot forfærdiges et stort Antal Schawler af forskjellig Størrelse og Fiinhed til billige Priser, men ogsaa Bordtæpper og forskjellige Slags Bomuldstøier, hvilke heldigen concurrere med Udlandets Frembringelser, uagtet Schawlerne kun nyde den ualmindelig ringe Toldbeskyttelse af 4—8 pCt. af deres Værdi, idet Indførselstolden i Kongeriget kun er 50 Rbd. af 100 Pd., og i Hertugdømmerne endogsaa kun 15 Rbd.; eller, naar de ere forfærdigede deels af Bomuld, deels af Silke, 125 Rbd. pr. 100 Pd. i Kongeriget og 30 Rbd. i Hertugdømmerne. For Øieblikket beskjæftiger den heromtalte Fabrik 14 Svende, 3 Drenge, 3 Farvere, 40 andre Fabrikarbeidere, 22 Væve og 14 Jaquard-Maskiner, og der er i Aaret 1844 paa samme forfærdiget Vare til en Værdi af 18,500 Rbd. bestaaende af 9,956 Schawler og Tørklæder, og 11,800 Alen Tartan, Meubeldamask og Tvist, hvortil der er forbrugt 1000 Pd. jydsk Uld, 300 Pd.

islandsk Uld, 2,250 Pd. fremmed, kæmmet Uldgarn, og 3,400 Pd. Tvistgarn.

I Hertugdømmerne er Indførselstolden paa Bomuldsvare meget lav*), og Bomuldsvæveriet er sammesteds derfor kun meget ubetydeligt, og medens Danmark indfører 750,000 Pund Bomuldsgarn, indføre Hertugdømmerne kun 330,000 Pund, hvorimod de af færdige Bomuldsvarer indføre 1,000,000 Pd., medens Kongeriget, hvis Befolkning er en halv Gang saa stor som Hertugdømmernes, kun indfører c. 600,000 Pd.**). I de sidste Aar har Bomuldsvæveriet imidlertid dog gjort store Fremskridt i Hertugdømmerne. I Aaret 1841 var der saaledes endnu kun to Bomuldstøis-Fabrikker i Hertugdømmerne, hvilke med 23 Arbeidere leverede 1085 Stykker og 6350 Alen forskjellige Slags Bomuldstøier, hvorimod der i Aaret 1843 var var 46 med 212 Arbeidere, hvilke i dette Aar producerede 153,643 Alen, 52680 Pund, og 992 Stykker. Blandt disse har A. L. Eyrings Fabrik i Neumünster i Aaret 1844 med 64 Vævere og 42 Fruentimmer og Børn forarbeidet 22,000 Tvist, og deraf leveret 102,606 Alen Bomuldstøi og 50,580 Al. Beenklædetøi til en Totalværdi af 25,000 Rbd., hvoraf henved Halvdelen er solgt i Kongeriget og noget over Halvdelen i Hertugdømmerne; og Schumachers Bomuldstøi-Fabrik og Trykkeri i Kiel, der tillige producerer grovt Klæde og uldne Tøier, har i Aaret 1844 med 38 Arbeidere forarbeidet 10 500 Pd. Tvist, 9000 Pd. Uld og 1060 Pd. Hørgarn og deraf leveret 5360 Alen Bomuldstøi, 300 Stkr. Bomulds-Beenklædetøi, 3000 Al.

*) I Hertugdømmerne er Tolden paa alle Slags Tøier, der alene bestaae af Bomuld, kun 15 Rbd. pr. 100 Pund, hvilket kun er et Par Rigsbankskilling pr. Alen. I Kongeriget er Tolden paa de fleste hvide Bomuldsvare i det mindste 20 Rbd. 80 ß, og paa farvede Bomuldsvare fra 33—50 Rbd.

**) Værdien af de i Kongeriget i Aaret 1839 indførte Bomuldsvarer anslaaes i Roesk. Stænd. Tid. 1842 p. 1154 til 307,000 Rbd.

halvuldne Tøier og 180 Stkr. Coating, Multum og Klæde; og F. Mosbach i Preetz har med 50 Arbeidere og 30 Dagleiere i samme Aar af 13,000 Pd. Uld og 11,000 Pd. Tvist forfærdiget 28,000 Alen halvuldent Tøi og 25,000 Alen Bomuldstøi.

Silkevæverlauget i Kjøbenhavn er aldeles uddøet, og for Øieblikket finder der i den danske Stat ikke anden Silkevæven Sted, end den, som foretages af Possementmagerne, og da her forbruges et stort Beløb Silketøier, saa er Indførslen meget betydelig. Den udgjorde saaledes:

I Danmark:	I Hertugdømmerne:
I Aaret 1840 c. 20,000 Pd.	I Aaret 1840 c. 23,489 Pd.
I Aaret 1841 c. 20,700 Pd.	

At Silkevævning ikke trives i den danske Stat, kan ikke hidrøre fra Climatet; thi de af italiensk Silke forfærdigede simplere Stoffer, der udgaae fra de Berlinske Fabrikker, ere ligesaa smukke, fuldkommen saa solide, og ofte henved ¼ Deel billigere end de franske og engelske, hvilke de derfor ogsaa aldeles have fortrængt, uagtet Toldbeskyttelsen paa hele Toldforeningens Territorium kun er halv saa stor som i Danmark*). Da vort Clima ikke lægger Hindringer i Veien for Morbærtræernes Væxt, vilde vi endogsaa kunne have Silkeavl her i Landet, og i de senere Aar har der derfor dannet sig en talrig Forening til denne Sags Fremme, og paa den sidste Industriudstilling i 1844 saaes smukke Prøver paa indenlandsk raa Silke. Forarbeidelse af udenlandsk Silke kunde naturligviis endnu meget snarere finde Sted her i Landet, og har ogsaa i ældre Tider været drevet her. Ved Udgangen af Aaret 1763 var der saaledes i Kjøbenhavn, efter den daværende Berlingske Posttidendes Op-

*) Tolden paa de fleste Silketøier er i Kongeriget 2 Rbd. 3 Mk., eller, naar de deels ere af Silke, deels af andre Stoffer 1 Rbd. 24 ß pr. Pund; i Hertugdømmerne derimod kun 28¼ Rigsbankskilling pr. Pund for begge Slags.

givende, 16 Silkefabrikker med 303 Væverstole, hvis Fabrikat udgjorde et Beløb af 378,333 Rbd. Courant, hvortil der medgik for 122,283 Rbl. Courant raat Materiale. Indførslen af Silkestoffer fra Udlandet var imidlertid den Gang forbuden, og disse Fabrikker bestod kun paa Publikums Bekostning, og ifølge Reskript af 10de Marts 1766 maatte Kjøbstædernes Handlende aarlig kjøbe for 88,000 Rbd. Courant danske Silke- og uldne Fabrikater, hvilken Sum efter bedste Skjønnede blev af Stiftamtmanden og Magistraten i Kjøbstæderne fordeelt blandt disses Handlende. Aldeles ukjendt er Silkespinden og Silkevæven heller ikke for Dieblikket i den danske Stat. I den toldfrie Deel af Wandsbeck har J. Spetzler saaledes et Silkespinderi, som i Aaret 1844 med 1 Værkmester og 16 Piger har leveret 1600 Pd. Traadsilke, hvortil der er gaaet for 13,000 Rbd. udenlandsk Silke.

Af Strømpevævere er der 18 i Kjøbenhavn med c. 70 til Haandteringen hørende Medhjælpere, som aarligen til Stempling levere c. 6000 Pd. Bomulds-Strømpevare, (hvortil maa lægges det Beløb, som umiddelbart gaae over fra Producenten til Consumenten uden at frembydes til Stempling), og som desuden forarbeide 10—12,000 Pd. Uldgarn aarlig. Udenfor Kjøbenhavn har der i de senere Aar stedse nedsat sig flere og flere Strømpevævere, som beskæftige sig med Tilvirkning af Bomuldsvare. Vore indenlandske Strømpevævere producere imidlertid kun en meget ringe Deel af Landets Forbrug*), og kun Toldbeskyttelsen, (der for Bomuldstricotage er 50 Rbd. pr. Pd., og for den groveste Uld-Tricotage, hvoraf Pundet kun er 1 Rbd. eller derunder værd, 12 Rbd. 3 Mk., men for finere Vare 50 Rbd., pr. 100 Pd.), er Aarsag i, at de faa Strømpe-

*) Hele det til Maskinvævning af strikkede Bomuldsvarer i Danmark forbrugte Quantum Bomuldsgarn beløber sig kun til c. 15,000 Pd.

værere, som her findes, kunne bestaae. Den største Strømpefabrik, som her findes, er Warburgs paa Blegdamsveien udenfor Kjøbenhavn, som i Aaret 1844 med 63 Arbeidere af alle Slags og 30 Syersker har leveret 2000 Dusin Strømper, Huer, Trøier og Underbeenklæder, deels af Uld, deels af Bomuld. I Aaret 1843 leverede denne Fabrik 1800 Dusin slige Gjenstande og forbrugte dertil 3200 Pd. her i Landet spundet og 1200 Pd. engelsk Uldgarn, og 3000 Pd. Bomuldsgarn.

I Hertugdømmerne drives den heromtalte Industrigreen endnu meget mindre end i Kongeriget, og de utrolig billige Priser, til hvilke England og Sachsen sælge deres Frembringelser, gjøre næsten enhver Concurrence umulig, især da Indførselstolden kun er 15 Rbd. pr. 100 Pd. Bomuldstricotage, og 12 Rbd. for groveste og 25 Rbd. for finere Uldtricotage.

Om Forfærdigelsen af strikkede, uldne Gjenstande er alt talt S. 328.

Af Farvere og Trykkere findes der, som Tabellen S. 352 udviser, et ikke ubetydeligt Antal i den danske Stat; men paa et Par enkelte nær, sidde de alle kun i en ubetydelig Drift. De større Klædefabrikanter have deres egne Farverier, og det samme er Tilfældet med de store Kattuntrykkerier. Det største Farveri i Kongeriget er Güllichs i Kjøbenhavn, som i Aaret 1844 med 12 Arbeidere og en Deel Maskiner har farvet 506,800 Alen Stouds og Shirtings, 30,000 Alen farvet Lærred, 5300 Alen trykket Lærred og 20,000 Alen Dvælg. I Hertugdømmerne har Altona et Par anselige Farverier at fremvise. I denne By findes der nemlig meget betydelige Fabrikker for Spinding, Farvning og Strikning af Uldgarn, hvilke i Aaret 1844 have beskæftiget 660 Arbeidere af begge Kjøn, og desuden over 600 Spindersker i Hertugdømmerne, og leveret 414,000 Pd. Uldgarn, foruden 400 Dusin Strømper til en Totalværdi af 638,000 Rbd. Heraf var imidlertid en be-

tydelig Deel udenlandsk Garn, især sachsisk og engelsk Brodeer- og Strikkegarn, som kun blev farvet sammesteds, og derpaa forsendt næsten til alle Europas forskjellige Lande. Den største af disse 3 i stærk Tilvæxt værende Fabrikker er Schwedelers, som i Aaret 1844 har beskæftiget 270 Arbeidere.

For Krigen var her mange Kattuntrykkerier i Kjøbenhavn, hvis Produkter fornemmelig gik til Sverrig; men senere ere de trykkede Tøier næsten fortrængte af Tvisttøierne, og uagtet Kattuntrykkerierne i Kongeriget ere beskyttede ved Toldlovgivningen, som har bestemt Indførselstolden paa trykkede Bomuldstøier til 50 Rbd. pr. 100 Pund, medens den for hvide Bomuldstøier kun er 20 Rbd. 5 Mk. pr. Centner, saa har Hovedstaden dog kun to større Kattuntrykkerier at fremvise, nemlig Rubens og Lerches, og selv disse ere væsentligst beskæftigede med Farveri. Det førstnævnte, som afbrændte den 6te October 1843 og endnu ikke er fuldstændigt opbygget paa ny, leverede i de 9 første Maaneder af Aaret 1843 20,000 Alen trykkede Varer, 340,000 Alen farvede Bomuldstøier, og 40,000 Alen farvet Lærred; og Lerches Kattuntrykkeri, som har flere ved Hestekraft drevne Maskiner, leverede i Aaret 1844 henved 300,000 Alen Cattun. Det aldeles overveiende største Kattuntrykkeri i den danske Stat er Lengerches Fabrik i den toldfrie Deel af Wandsbeck, hvis Oprettelse skyldes afdøde Statsminister, Grev Schimmelmann. Denne storartede Fabrik, som er forsynet med fortrinlige Maskiner, der drives ved to Dampmaskiner paa 12 og 30 Hestes Kraft, har i Aaret 1844 beskæftiget 80 Trykkere og 198 andre Arbeidere af forskjellig Art, hvoriblandt en Deel Tegnere, Kobberstikkere, Formskærere o. a. dsl., og concurrerer ikke blot heldigen med de udenlands fra indførte Sirtser og Uldmusseliner, men har endogsaa en betydelig Afsætning over Hamborg til Udlandet, ja dens Hovedarbeide er endogsaa at trykke hvide engelske

Bomuldstøier og uldne Stoffer, hvilke især tilsendes den af tvende hamborgske Handelshuse, som derpaa fornemmeligen afsætte disse Vare paa Messerne i Leipzig. Fabrikationen sammesteds var i Aaret 1842 circa 60,000 Stykker Kattun, hvert paa 42 Alen; i Aaret 1843 38,400 Stykker, og i Aaret 1844 har den beløbet sig til 34,535 Stykker, hvortil der er forbrugt for 25,000 Rbd. Farvestoffer. Grunden til, at Produktionen saaledes er i Aftagende er, at Fabrikken vel kan concurrere med de engelske Fabrikker med Hensyn til Tøier, der trykkes ved Haandkraft, hvad navnlig Tilfældet i Reglen er med Ultmusseliner, men derimod har vanskelig ved paa det tydske Marked at udholde den engelske Concurrence med Hensyn til Maskintrykning eller Valtsetrykning, hvorved maa erindres, at en Forskjel i Prisen af 1 ß pr. Alen allerede har megen Indflydelse.

I Hertugdømmerne have Kattuntrykkerierne ingen Toldbeskyttelse, i det Tolden paa trykkede og hvide Bomuldsvarer nemlig sammesteds er eens, nemlig 15 Rbd. for 100 Pund. Forbruget i denne Retning tilfredsstilles derfor sammesteds saagodtsom ganske ved engelske Frembringelser.

Kattuntrykkerierne i Provindserne beskæftige sig aldeles overveiende med at optrykke gamle Tøier, og de ere ikke forsynede med Valtsemaskiner, men alt skeer med Haandtrykning.

I Hertugdømmerne findes 3 Farvemøller, som levere c. 1 Million Pund Farvetræ.

Posſementmagerarbeide forſærdiges vel af en ſaadan Beskaffenhed her i Landet, at det paa ingen Maade staaer tilbage for det udenlandske, men det kan, naar de betydelige Possementfabrikker i Altona undtages*), ikke maale sig i Billighed

*) I Altona er der 4 Possementfabrikker, som i Aaret 1844 med 131 Arbeidere have leveret Varer til en Værdi af 39,000 Rbd. Disse Fabrikker, af hvilke H. Mendals, som beskæftiger 48 Arbeidere, er den største, ere i stærk Fremgang, og deres Produkters Værdi har derfor ogsaa i Aaret 1844 været 13,000 Rbd. større end i Aaret 1843.

med lignende Vare fra forskjellige udenlandske Fabrikker, (navnlig i Sachsen), og her indføres derfor, uagtet der er fastsat en høi Indførselstold, en Deel af samme; og dette gjelder i endnu høiere Grad om Knapmagerarbeide.

En saadan Udøvelse af Broderi, at samme afgiver Artikler for den større Handel, saaledes som Tilfældet er i flere Stæder udenlands, navnlig i Schweitz, finder ikke Sted i den danske Stat, og Broderiet er saaledes ikke her i Landet af den Betydning for Industrien, som i flere andre Lande, og tilfredsstiller kun for en Deel det indenlandske Forbrug. — Tøiblomster forfærdiges vel her i Landet, (især paa Dumonts Fabrik i Kjøbenhavn, som beskæftiger 20 Arbeidere), men deels i Reglen kun saaledes, at Blomsternes enkelte Blade forskrives fra Udlandet og kun sammensættes her, deels sjeldent af samme Godhed som de udenlandske, navnlig de franske, og af disse indføres her derfor et ikke ringe Beløb, uagtet Indførselstolden er 5 Rbd. for Pundet, (Æskens Vægt fraregnet), hvilket ogsaa gjelder om mangfoldige Smaating, der henhøre under Fællesbegrebet: Modepynt eller Damepynt, for hvilket Indførselstolden, forsaavidt den ikke for een og anden Artikkel er særlig ansat, er fastsat til 3 Rbd. 2 Mk. for Pundet.

Hattemagerhaandteringen har i den nyere Tid hævet sig betydeligt her i Landet, især i de større Byer, og de i Hovedstaden forfærdigede Harehaars- og Silkehatte kunne baade i Beskaffenhed og Priis staae ved Siden af Udlandets, og her indføres derfor kun et meget ringe Antal Hatte*), hvorimod Silkeflossen, hvormed Silkehattene, (som nu i Kjøbenhavn ere nærved at fortrænge Filtehattene), betrækkes, næsten udelukkende forskrives fra Udlandet. Lorentzen, som er den af Kjøbenhavns

*) Indførselstolden er 8 Mk. for Stykket af Silkehatte, og 77 ß for Stykket af Filtehatte.

Hattemagere, der sidder i den største Drift, leverede i Aaret 1843 circa 4700 Silkehatte, (hvortil Filteunderlaget tildeels forfærdiges i Kiel), og efter ham kommer Tofte, som i Aaret 1844 har leveret 2000 Stkr, hvilket er meget mere end nogen af de andre kjøbenhavnske Hattemagere aarligen forfærdiger. I de mindre Byer levere Hattemagerne fornemmelig Uldhatte, og det kun for Forbruget i Omegnen og af temmelig grov Qvalitet, enkelte Egne undtagne, hvor Fruentimmerne bruge Siltehatte, der ofte ere temmelig fine og langhaarede, hvilket er Tilfældet i flere Egne af Thy og Holsteen. I Altona er der 5 Hattefabrikker, som i Aaret 1844 med 67 Arbeidere have leveret Fabrikata til en Værdi af 65,000 Rbd., nemlig 13,520 Filtehatte, 5000 Filteunderlag til Silkehatte og 5300 Silkehatte, hvilke aldeles overveiende ere forsendte til America, hvortil der tidligere var en stor Afsætning, hvilken N. Dubbert fornemmelig tilfredsstillede, men som i de senere Aar betydelig er aftaget. H. M. Jungjohans Hattefabrik i Kiel har i Aaret 1844 med 12 Arbeidere leveret 660 Kastor-, 825 Silkehatte, 2258 stivede og 600 ustivede Filteunderlag, hvortil der for største Delen er brugt russiske Hareskind.

Garvere og Feldberedere. I Aaret 1838 var der i Kongeriget Danmark

Paa Landet	33	Garverier	18	Feldberederier.
I Kjøbstæderne . .	167	— —	70	— —
	200	Garverier	88	Feldberederier

hvilke aarligen tilberede 3,200,000 Pd. Læder og Skind, (hvoraf kun 164,000 Pd. ved Feldberederne); og disse Tal passe endnu ret vel paa de nærværende Forhold naar de erholde en lille Forhøielse*). Garvernes og Feldberedernes og

*) Allerede i Aaret 1838 maa de ovenanførte Tal for Produktionen antages at have været noget for smaa, da Skomagerne, Sadel-

deres Medhjelperes nærværende Antal i Kongeriget og Hertugdømmerne kan sees paa Tabellen S. 352.

I Hertugdømmerne blev der i Aaret 1838 garvet

af Huder af stort Qvæg:	i Holsteen	28,790 Stykker	
	i Slesvig	10,121 —	
			83,911 Stykker
af Skind:	i Holsteen	1318 Stkr.	
	i Slesvig	59,329 —	
			72,747 Stkr.
I alt Huder og Skind . . .			111,658 Stkr.

men senere er Produktionen, især af garvet Skind, tiltaget betydeligt, og i Aaret 1843 blev der i Hertugdømmerne garvet 49,572 Huder og 139,432 Skind.

Kongeriget Danmarks Produktion af Læder og Skind er derfor nu ogsaa næsten tilstrækkelig, og Hertugdømmernes mere end tilstrækkelig, til eget Forbrug, og i Aaret 1843, det sidste Aar for hvilket Kundskab i den omhandlede Henseende haves, oversteg Indførslen af forarbeidede Huder og Skind i Kongeriget kun Udførslen med c 47000 Pd. forarbeidede Huder og c. 9000 Pd. Skind; og i Hertugdømmerne oversteg Udførslen i dette Aar Indførslen med c. 290,000 Pd. beredede Huder og 13,450 Pd. Skind.

Derimod forarbeides der ved denne Produktion kun omtrent de ⅔ Dele af de aarligen her i Landet frembragte Huder og Skind, og vor Udførsels Overskud i saa Henseende over vor Indførsel er derfor meget betydelig, og beløb sig saaledes, naar Hamborg og Altona ansees som een By, i Aaret 1843,

magerne og Handskemagerne i Provinds-Kjøbstæderne, især i Fyens og Holsteens, stundom selv garve det Læder og Skind de bruge, hvilket ifølge deres Laugsartikler er dem tilladt, hvortil der neppe er taget Hensyn i Opgivelserne af det garvede Beløb. Saaledes tilberedte, for at tage et Exempel, Skomagerlauget i Flensborg i Aaret 1843 681 Oxehuder, 245 Hestehuder, 8731 Kalveskind og 116 Faareskind.

det sidste Aar for hvilket Kundskab i saa Henseende haves, til, for Kongeriget 861,341 Pd. Huder og 1,042,674 Pd. Skind, og for Hertugdømmerne c. 90,000 Pd. Huder og c. 710,000 Pd. Skind. At Udførslen af Huder saaledes skeer i uforædlet Stand hidrører kun for en ringere Deel fra at næsten alle Stater ved høie Toldsatser eller Indførselsforbud have søgt at holde garvede Huder og Skind ude; men Hovedgrunden, er at det her i Landet garvede Læder ikke er behandlet godt nok, og ikke appreteret med den tilbørlige Fuldkommenhed, hvisaarsag vi navnligen ikke kunne tage Deel i den betydelige Udførsel af Læder, især af Overlæder, som Tydskland har til Amerika, hvorhen det sender store Qvantiteter, som oftest udskaaret og indvalket til Støvler og Sko. Vore Garvere kunne heller ikke levere deres Produkter saa billigt som Udlandets, og de ere derfor beskyttede ved en temmelig høi Indførselstold, som de ikke kunne undvære, naar de ikke skulle undersælges af Tydsklands, og navnlig Rhinegnenes Frembringelser, hvorved imidlertid maa erindres, at de danske Huder ikke ere svære nok til Saalelæder, men at der hertil indføres fremmede, især amerikanske Huder*). Garveriet er derfor een af de Haandteringer, paa hvis Opkomst Regjeringen særligen har sin Opmærksomhed henvendt, og om deres og Feldberederiernes Tilstand i Kongeriget skeer der desaarsag ogsaa aarligen særskilt Indberetning til det Kongelige General-Toldkammer- og Oekonomi- og Commerce-Collegium fra Underøvrighederne i Provindserne, hvilket skeer ved at udfylde et i saa Henseende foreskrevet Schema.

Paa Landet er Garveriet og Feldberederiet, som de ovenanførte Tal vise, kun lidet udbredt, skjøndt denne Industrigreen

*) Tolden paa Saalelæder er i Kongeriget og Hertugdømmerne 8 Rd. 2 Mk. pr. Centner.. For Kalvelæder, Ko- og Hestelæder er den 16 Rbdlr. 4 Mk. pr. Centner, og for Corduan, Saffian o. a. dl. 25 Rbdlr. pr. Centner.

egner sig bedre til at drives sammesteds end i Byerne, og det eneste Amt i Kongeriget, i hvilket samme er drevet til nogen Betydenhed, er Svendborg Amt, hvis Landdistrikt i Aaret 1838 havde syv Garverier, som forarbeidede 141,600 Pd. raae Huder og Skind. Blandt Stæderne staaer Kjøbenhavn øverst i den omhandlede Henseende, hvis 20 Garverier aarligen berede c. 850,000 Pd. eller c. 24000 Huder og c. 50000 Skind *). Et Garveri, som forarbeider henved 2000 Huder, maa imidlertid dog i Kjøbenhavn sammenligningsviis ansees for meget anseligt, og af slige er der kun et Par, nemlig Halbergs, J. Grams, som i Aaret 1844 har tilberedt 2500 Huder og 4000 Skind, og Lichtenbergs, som i Aaret 1844 har garvet 3600 Oxe- og Bildthuder og c. 6800 Saffian- og Corduanskind, samt Ballins, som i samme Aar har garvet 1400 Huder, 5900 Saffian- og Corduanskind og 5600 andre Skind. Næst efter Kjøbenhavn kommer Fridericia, Faaborg, Svendborg, Roeskilde, Randers, Helsingør og Assens, af hvilke Byer den førstnævnte aarlig leverer c. 200,000 Pd., den sidstnævnte 100,000 Pd., og de andre et Beløb derimellem.

I Hertugdømmerne garves der vel en Deel i Slesvig, Flensborg og Christiansfeld, men dog ikke noget af Betydenhed **). I Altona, som frembyder store Lokalfordele for Garverierne ***), drives denne Industrigreen derimod efter en større

---

*) En dansk Hud veier 2 à 3 Lpd., og giver c. 18 Pd. Bindsaalelæder eller c. 10 Pd. Overlæder; en udenlandsk Hud veier i aldeles raa Tilstand c. 35 Pd., i saltet Tilstand c. 70 Pd., og giver c. 40 Pd. Saalelæder. Et fedt Kalveskind veier 10—15 Pd., og naar det er færdig garvet 2—3 Pd., og et spædt Kalveskind 6—8 Pd., og naar det er garvet 1 Pd.

**) Hele det ved Flensborgs 7 Garverier og ved Skomager-, Sadelmager- og Handskemager-Lauget sammesteds i Aaret 1843 garvede Beløb var saaledes kun 4349 Huder, 19,175 Kalveskind og 7541 Faareskind.

***) Altona har paa Grund af sin Beliggenhed let ved at forsyne sig

Maalestok, og i 16 Garverier er sammesteds i Aaret 1844 med 99 Arbeidere forarbeidet 12,678 Huder, hvilket Fabrikats Værdi kan anslaaes til 100,000 Rbd., og desuden 63,165 Skind, til en Værdi af 69000 Rbdl., hvoraf 54,482 Pund Huder og 2202 Pund Skind er forsendt til Indlandet, Resten forstørstedelen til Hamborg. Af den Side 376 omtalte Udførsel af raae Huder fra Danmark og Hertugdømmerne gaaer derfor ogsaa de 45 Procent, og af samtlige udførte raae Skind 50 Procent, til Altona. I den toldpligtige Deel af Wandsbeck er der ogsaa en betydelig, C. Lütckens tilhørende og med en Barkmølle forsynet Læder-Fabrik, som med ialt 40 Arbeidere leverer c. 150,000 Pd. Saallelæder aarlig, (i Aaret 1843 saaledes 170,000 Pd. og i 1841 130,000 Pd.), hvoraf henved Halvdelen er affat til Udlandet.

I det sidste Aars Tid har Conjunkturene imidlertid ikke været gunstige for Garverierne i Hertugdømmerne. Prisen paa Huder har været meget høi, Prisen paa Bark er steget betydeligt siden Ophævelsen af Udførselstolden paa samme, og samtidigen hermed er Prisen paa Læder, især paa Saallelæder, faldet paa Grund af store Partiers Udførsel fra Frankrig. Altona har derfor ogsaa garvet 3500 Huder mindre i Aaret 1844 end i 1843.

Saffianstilberedningen drives ligesaalidt i Hertugdømmerne som i Kongeriget, og til det ægte Saffian mangle vi Materialet, nemlig Gede- og Bukkeskind. Pergamentfabrikation

med Huder og med holsteensk Bark, der i Almindelighed er yngre og bedre end den, der leveres fra Barkmøllerne i Kongeriget, samt med den fortrinlige Egebark fra Rhinegnene og Geldern, som foretrækkes for den indenlandske, især til Saalelæder, hvorfor her ogsaa indføres henved 2 Millioner Pd. Bark aarlig; og paa Grund af sin Nærhed ved Hamborg kan den strax benytte sig af de fordeelagtige Conjunkturer, som Verdenshandlen maatte frembyde for Frembringelser af den omhandlede Art, især med Hensyn til Udførslen til Amerika, som i den senere Tid er betydelig.

drives næsten heller ikke i den danske Stat, hvor denne Artikel ogsaa kun lidet bruges.

Hvad Feldberedningen eller Tilvirkningen af Semslæder eller Badskeskind betræffer, da er denne betydelig aftaget paa paa Grund af det formindskede Brug af Skind til Klæder, og der findes i Kjøbenhavn kun eet Feldbereberi, som saagodt som alene arbeider til Armeens Brug, og i Svendborg 4, som berede c. 24000 Pd.; og i de øvrige Kjøbstæder er denne Industrigreen deels af endnu mindre Omfang, deels aldeles uafbenyttet. Kjøbenhavn forsynes i saa Henseende fra Fyen af. Udførslen af Skind, som ere forarbeidede ved Feldberedere, hvilke ikke ere indbefattede i den S. 375 omtalte Udførsel af garvede Skind, er kun meget ubetydelig, og i Aaret 1840 udførtes fra Kongeriget saaledes kun 7051 af Feldberedere forarbeidede Skind til Udlandet, samt 3000 Pd. til Hertugdømmerne. — Fra Slesvig og Holsteen udføres ingen af Feldberedere forarbeidede Skind.

Hvad Forfærdigelsen af lakeret Læder betræffer, da drives samme i Kongeriget egentlig kun i Kjøbenhavn, hvorfra der allerede udføres lakerede Vare selv til England. I Hertugdømmerne forfærdiges denne Industrigjenstand især i Altona, hvor 8 Fabrikker, (blandt hvilke J. Lahrmanns er den største), med 61 Arbeidere i Aaret 1844 have leveret 618 lakerede Huder til en Værdi af 7000 Rbd., og 104295 lakerede Kalveskind samt 4731 lakerede Faareskind til en Værdi af 140,000 Rb., for Størstedelen til Udførsel, især til Preussen og England. Søgningen efter disse Fabrikkers Vare har i det sidste Aar været meget stærk, og de have derfor ogsaa i Aaret 1844 tilvirket 40,000 lakerede Skind flere end i Aaret 1843.

Skomagernes Haandtering er ikke blot, som S. 352 og S. 357 omtalt, een af dem, som tæller fleest Dyrkere, men ogsaa een af dem, der i den nyere Tid have gjort størst Fremskridt, hvorom de mangfoldige, for et Decennium siden næsten ukjendte

Butikker med store Oplag af fortrinligt Arbeide noksom bære Vidnesbyrd. Der indføres derfor ogsaa kun lidt Skomagerarbeide, og hele Indførslen af samme udgjorde saaledes i Aaret 1843 kun 307 Pd. til Kongeriget, og 762 Pd. til Hertugdømmerne. Fra visse Egne af Hertugdømmerne udføres der ikke ubetydelige Partier af grovt Skomagerarbeide, fornemmelig til Brug for Søfolk, og i enkelte mindre Flekker i den sydvestlige Deel af Holsten er næsten den større Deel af Befolkningen sysselsat med denne Industrigreen, som i Aaret 1839 leverede for 81,805 Rbdl. Vare til Udførsel og i Aaret 1840 for 116,727 Rbdl., (i Aaret 1843 85,216 Pd.), især til de i Nærheden værende fremmede Steder.

Handskemagerne, og fornemmelig Handskeskindstilberedningen*), har ikke i den nyere Tid gjort saa store Fremskridt som vore øvrige Industrigrene, og da Handskemageriet fortrinligen egner sig for vore Forhold, da det raa Materiale er her tilstede i rigelig Mængde og forstørstedelen udføres i uforædlet Tilstand, og da et stort Antal uformuende Fruentimmer kunde finde Beskæftigelse ved Handskesyningen, især naar vi ikke blot producerede vort eget Forbrug, (hvad vi for Øieblikket ikke endnu gjøre), men havde en betydelig Udførsel, saa maatte Man hviligen ønske at Mattats og Verdiers nedenfor omtalte Exempel maatte blive noget mere efterlignet end Tilfældet hidtil har været. Vort Fødeland har imidlertid dog et for samme eiendommeligt, vidt og bredt bekiendt Slags Handsker at fremvise, nemlig de saakaldte Randers Handsker, (barkede Handsker), som forfærdiges af pilegarvet Skind, og som paa Grund af deres Blødhed, Lugt, Kjølighed om Sommeren og

*) Fem til sex Handskemagere i Kjøbenhavn tilberede selv det Skind, de forbruge. Mattat i Randers forsyner mange af de andre. Flere af de Nysnævnte tilberede Skind paa fransk Maneer, (mégisserie), men hertil duer kun Skind af Lam, der ere slagtede mellem Pintse og St. Hans Dag.

Billighed ere meget yndede baade her og udenlands, hvor de gaae under Navnet »danske Handsker«, hvilke Man trods al anvendt Umage ikke har kunnet eftergjøre tilfredsstillende, fordi de udenlandske Faars Skind ikke egne sig godt til dette Brug. Dette Slags Handsker forfærdiges fornemmelig i Randers, Horsens*), Haderslev og Slesvig.

I Randers geraadede Handskemageriet, som i umindelige Tider havde været en Hovednæringsgreen for denne By, omtrent for et Aarhundrede siden lidt efter lidt i Forfald, og først for et Par Decennier siden hævede en Franskmand ved Navn Mattat, der i Aaret 1811 med flere andre franske Arbeidere var indkaldt til en sammesteds anlagt Handske-Fabrik, som senere blev ophævet, det atter noget ved at at oprette en Fabrik, der efterhaanden er kommet i en betydelig Drift. Paa denne Fabrik forfærdiges ikke blot stærkt søgte hvide og farvede Aluns- og Randers-Handsker, men der er ogsaa med samme forenet et paa fransk Maneer drevet Skindbereberi, (et Hvidgarveri eller Alunsgarveri, mégisserie), hvilket har god Afsætning til Udlandet, da det jydske Hedefaar afgiver de bedste Skind Man kjender til Handskemagerbrug. Dette Industrianlægs Produktion er for Øieblikket tre Gange saa stor som for 9 Aar siden; thi i Aaret 1835 udgjorde den kun 13000 Par Handsker og 2400 Skind, medens den i Aaret 1844 var 34000 Par, deels i Randers, deels i Christiansfeld, af Fruentimmer syede Handsker, og 16000 Skind, hvilke sidstnævnte forstørstedelen gaae til England. Franskmanden Verdier, som i sin Tid har arbeidet hos Mattat, har for en Deel Aar siden oprettet et Handskemageri i Kjøbenhavn, som alt længe har været i betydeligt Drift, og som leverer noget over 7000 Par Handsker aarlig, næsten alle af indenlandsk Skind, hvilke ikke

*) I Aaret 1844 blev der i Horsens syet 30,000 Par Handsker, som under Navn af Randers Handsker gaae til Kjøbenhavn.

staae tilbage for de bedste Pariser-Handsker. Den største Handskefabrik i Kjøbenhavn er imidlertid Petschkes, som i Aaret 1844 med 5 Arbeidere og 50 Syersker har leveret 12000 Par Handsker, hvortil er forbrugt 5000 Skind. Silkekræmmer H. Holm har nylig oprettet en stor, nu til Taagerup solgt, Fabrik, som leverer smukke Handsker, som vel ikke endnu kunne stilles ved Siden af de franske, men som vistnok ved deres billigere Priis ville blive meget søgte. Forøvrigt har Kjøbenhavn 34 Handskemagere, hvoraf dog kun 26 arbeide for egen Regning, og som næsten alle kun sidde i en indskrænket Drift. J. J. Lander gjør dog i saa Henseende en Undtagelse.

Snedkerprofessionen har her i Landet hævet sig til en høi Grad af Fuldkommenhed, og i den nyere Tid har sammes Arbeider vundet meget i Smagfuldhed ved at det er blevet almindeligt at Snedkerne lade unge Arkitekter forfærdige sig Tegninger til alt Slags anseligere Arbeider. At her desuagtet ved Siden af fortrinligt Arbeide forfærdiges saa meget maadeligt Gods er en ligefrem Følge af, at der er saa mange Kjøbere, der alene see paa Prisen, uden at bryde sig videre om Varernes Beskaffenhed. Kjøbenhavn har ikke blot en betydelig Afsætning af Meubler til Provindserne, men ogsaa, trods den høie Told, nogen Udførsel til Sverrig og Norge, hvorimod her saagodtsom slet Intet indføres af Snedkerarbeide. Tre Fineermaskiner, som i den nyere Tid ere blevne oprettede i Hovedstaden, (og som tilsammen i Aaret 1844 have skaaret c. 400,000 □ Fod Fineer) *), have bevirket en betydelig Nedsættelse i Priserne paa samme og derved sat Snedkerne i Stand til at levere smukke Meubler til en meget billigere Priis end den tidligere almindelige. Af Liimfabrikker er her flere i Landet,

*) Fineerskærings- Brændeskærings- og Barkmalings-Anstalten i Sølvgaden har i Aaret 1844 skaaret 243,000 □ Fod Fineer, 1200 Tylter Brædder, 24,000 Alen andre Træslags, og malet 640,000 Pd. Bark.

navnlig Holmblads i Kjøbenhavn, som aarlig leverer 2000 Pd. Liim, og Jacob Holms, som aarlig leverer c. 1000 Pd., og denne Industrigreen hører til de heldigst drevne her i Landet, og leverer en Snees Tusind Pund aarlig til Udførsel. Rosetter og andre Forziringer til Snedkerarbeide forfærdiges fortrinligen af papier maché paa en af Snedkermester Meyer anlagt Fabrik, hvis rivende Afsætning har foranlediget at den bestandig udvides, hvorfor den ogsaa i Aaret 1844 med 20, for størstedelen qvindelige Arbeidere har leveret 18,000 Dusin ulakerede og 8000 Dusin lakerede Ornamenter og Rosetter 2,056 forgyldte Speil- og Roset-Rammer, og 1,200 forgyldte Gardinstænger. Stolemagerprofessionen synes i de senere Aar at have hævet sig fra den kummerlige Tilstand, hvori den efterhaanden var nedsunken, hvortil Moden meget har bidraget ved at gjøre Brugen af alle Slags Læ, nestole og smaa Sophaer almindeligere, og Stolemagerlauget i Kjøbenhavn tæller ogsaa nu flere Medlemmer end for et Decennium siden. For Forfærdigelsen af det Hestehaarsbetræk, hvormed Sophaer og Stole ofte betrækkes, er der to Fabrikker i Altona, som aarligen levere Vare til en Værdi af circa 7,000 Rbd.

Af Kunstdreiere var her for 50 Aar siden kun to i Kjøbenhavn, og nu er der 76. Kun omtrent Halvdelen af dem have imidlertid egne Udsalgssteder, og for disse arbeide for størstedelen de øvrige. Kunstdreierne høre til de allerdygtigste af vore Industridrivende, og navnligen kan Hofkunstdreier Schwartz's Etablissement ved sit Omfang, og ved dets Oplag af færdige Gjenstande og dets Præstationers Fortrinlighed maale sig med de fortrinligste i Europas største Stæder, og forskjellige Gjenstande tilvirkes her fabrikmæssigen, saasom Fiskebeen i forskjellige Sortimenter, Kamme af Elfenbeen og Buxbom, Elfenbeens Tangenter, Elfenbeens Knivskafter, Elfenbeensplader o. a. desl.

Blandt de Gjenstande, som vore Kunstdreiere i Almindelighed forfærdige, udgjøre de finere og elegantere Arbeider Ho-

vedsagen. De ganske simple Godtkjøbs-Sager forfærdiges derimod kun i ringe Antal eller slet ikke, og navnligen beskæftige kun faae af vore Dreiere sig med de ved Dreierbænken eller ved Udskæren paa fri Haand forfærdigede smaa Trægjenstande, af hvilke der forbruges saa stort et Antal i det daglige Liv, og som i forbausende Mængde forfærdiges i flere tydske Bjergegne ved Hjelp af en vidt dreven Arbeidsdeling, i det mangen en By, ja mangen en Familie har sin bestemte fra Fader til Søn nedarvede Fabrikationsgreen. Paa Grund af at de kjøbenhavnske Kunstdreiere give sig saa lidt af med Forfærdigelsen af ordinaire Artikler, er deres Udførsel til Provindserne kun ringe, da disse for størstedelen kun consumere simple Gjenstande, ligesom Detailhandlerne i Hovedstaden af samme Grund kun forbruge meget ubetydeligt af indenlandsk Kunstdreierarbeide, hvisaarsag her ogsaa indføres temmelig betydelige Qvantiteter af simple Træpibetøier, elastiske Pibeslanger, Fiskebeens- og Metalbesætninger til Parasoller og Paraplnier, og alt Slags ganske simpelt fabrikmæssigen forarbeidet Kunstdreierarbeide*), og det uagtet der i Kiel er to Paraplnisfabrikker, som levere 9,000 Paraplnier aarlig, to noget mindre i Altona, og to Pibeslangefabrikker i Haderslev, som levere circa 20,000 Pibeslanger aarlig. — Grovt Dreierbeide henhørende til Skibsbrug, til Huusgeraad, til Snedkerarbeide o. a. desl., forfærdiges i Kjøbenhavn med megen Duelighed af det sammesteds værende (Rokke)-Dreierlaugs Mestere.

Vore **Kurvemagere** levere vel Størstedelen af Landets Forbrug forsaavidt de grovere Gjenstande betræffe, men af finere Kurve indføres dog endnu en stor Deel fra Udlandet,

*) Der indførtes i Aaret 1843 til Kongeriget af Dreierarbeide af 1ste Klasse (ɔ: forarbeidet af grovere Stoffer) 12,546 Pd., af 2den Klasse 340, og af 3die Klasse 149 Pd. Til Hertugdømmerne 1,010 Pd. af 1ste Klasse, 5,931 Pd. af 2den Klasse og 158 Pd. af 3die Klasse.

(i Aaret 1843 saaledes 2,011 Pd. til Kongeriget, og 4,695 Pd. til Hertugdømmerne), og tydske Kurvemagere besøge ei blot Provindskjøbstæderne, fornemmelig Markederne, men føre ogsaa deres Arbeider til Hovedstaden. Kurvemageriet er imidlertid dog i god Fremvæxt, og vi ville derfor vel snart kunne forsyne os selv med en Artikel, som intet Land, der har Fattige og en tilstrækkelig Mængde Piletræer, burde hente fra Udlandet.

Vognfabrikationen hører til de Industrigrene, som i høiest Grad have udviklet sig i den nyere Tid, og her forfærdiges Karether, Wienervogne, Postvogne og Jagtvogne, som Intet lade tilbage at ønske, og Antallet paa de Vogne, som for Tiden indføres fra Udlandet er derfor vist meget ringe, uagtet Indførselstolden for en Kareth kun er 40 Rbd. og for Eenspænder-Vogne 12 Rbd. Den største Vognfabrik i Kjøbenhavn er Fifes, som i Aaret 1844 med 43 Arbeidere har leveret 32 nye Vogne, hvortil er forbrugte for 18,000 Rbd. Materialier. En anden bekjendt Vognfabrik er L. Hoepfners i Kiel, som aarligen leverer en Snees nye Vogne.

Lysestøberierne ere i de sidste Decennier skredne betydeligt fremad. De ere imidlertid langt mere i Flor i Hertugdømmerne end i Kongeriget, og Slesvig og Holsteen har derfor en ikke ubetydelig Udførsel af Lys, til Udlandet, der kan anslaaes til 300,000 Pd. aarlig, medens Kongeriget kun har en ubetydelig Udførsel og desuden aarlig fra Hertugdømmene modtager et Beløb der kan anslaaes til 100,000 Pd. I alt støbes der i Hertugdømmerne c. 500,000 Pd. Lys aarlig, eller naar Altona medregnes henved 900,000 Pd. Christianfeldt var eengang Sædet for en betydelig Produktion af denne Artikel, men samme er nu meget i Aftagen, hvilket vistnok for en ikke ringe Deel hidrører fra at mangfoldige blandt de høiere Stænder, som forhen brugte de fine Christianfelder Lys, nu betjene sig af Astral-Lamper, eller af de kun i Udseende fra hinanden forskjellige Stearinlys og Magarinlys;

og for Øieblikket er Altona, hvis 11 Lysestøberier med 22 Arbeidere i 1844 have produceret 358,245 Pd. til en Værdi af 72,000 Rbd., hvoraf de ¾ Dele er afsat i Udlandet, og efter samme Flensborg, de Byer i Hertugdømmerne, som levere de fleste Lys. Af Vorlys produceres netop hvad her forbruges. Feilbergs Voxblegeri og Voxlysstøberi er det eneste tilbageværende i Danmark. Dets Production er 20,000 Pd. Voxlys og smaa Kager af hvidt Vox. I Hertugdømmerne har Consul Rückers Voxblegeri i den toldfrie Deel af Wandsbeck i 1844 bleget 40,000 Pd. udenlandsk Vox, som ved Indkjøbet kostede 26,666 Rbd. Af Stearinlys-Fabrikker er her 3, alle i eller ved Kjøbenhavn, af hvilke især Holmblads er et anseligt Industrianlæg, som nok aarlig leverer circa 2500 til 3000 Lispund. Saavel Stearin-, som Spermacet- og Voxlys nyde den betydelige Toldbeskyttelse af 12 Rbd. 3 Mk. pr. 100 Pd.

Vore Bogbindere ere vel ret duelige; men denne Haandtering drives her i Landet slet ikke i den storartede Stiil og paa den fabrikmæssige Maade, hvortil den saameget egner sig, og hvorved saavel Producent som Consument vilde vinde; og Foderalmageriet, som ved en fabrikmæssig Drift paa flere Steder, navnlig i Tydskland, er blevet til en ikke ubetydelig Erhvervsgreen, spiller her i Landet kun en aldeles underordnet Rolle.

Tobaksfabrikationen trives godt i den danske Stat, og næsten al den Tobak, som her forbruges, forarbeides her i Landet. Af uforarbeidet Tobak indføres i Overeensstemmelse hermed meget betydelige Qvantiteter, nemlig

	Kongeriget.	Hertugdømmerne.	Tilsammen.
I Aaret	Pund.	Pund.	Pund.
1840	1,865,164	1,966,696	3,831,860
1841	2,352,000	2,315,000	4,667,000
1812	2,560,000	2,792,000	5,2[illegible]2,000

Af forarbeidet Tobak var Indførslen fra Udlandet derimod kun·

		Kongeriget.	Hertugdømmerne.	Tilsammen.
I Aaret		Pund.	Pund.	Pund.
1839	Røg- og Skraaetobak	100,306	719,952	820,258
	Snuustobak ...	2,825	28,208	31,033
	Cigarer	23,569	12,139	35,708
		126,700	760,299	886,999
1840	Røg- og Skraaetobak	116,951	57,267	174,218
	Snuustobak ...	4,481	3,017	7,498
	Cigarer	22,525	5,527	28,052
		143,957	65,811	209,768
1843	Røg- og Skraaetobak	62,180	69,326	131,506
	Snuustobak ...	1,212	6,980	8,192
	Cigarer	19,710	8,579	28,289
		83,102	79,885	162,987

Af den ovenanførte Tabel over Indførslen af raa Tobaksblade, sees det i hvilken betydelig Fremvært den heromhandlede Industrigreen er, saavel i Kongeriget som i Hertugdømmerne.

I Danmark har Tobaksfabrikationen især hjemme i Kjøbenhavn, hvor der findes 25 Tobaksfabrikanter foruden en Deel Tobaksspindere, (eller rettere Tobakshandlere), der hos disse kjøbe den Tobak, som de sælge. De fire største blandt disse Fabrikker ere: Augustinus's, som i Aaret 1841 med 63 Arbeidere af 220,000 Pd. Tobaksblade har forarbeidet 200,000 Pd. Tobak og 1200,000 Cigarrer; Johannes Bechs paa Vestergade, som samme Aar med 60 Arbeidere af 200,000 Pd. Tobaksblade har forarbeidet 150,000 Pd. Tobak og 500,000 Cigarrer; Bonnesens, som har tilvirket 101,000 Pd. Tobak og 1,200,000 Cigarrer, og Jørgen Bechs i Frederiksberggade, som har forarbeidet 80,000 Tobak og 800,000 Cigarrer. — I Horsens er der to

store Fabrikker, som i Aaret 1844 har leveret c. 400,000 Pd. Tobak og 3 Mill. Cigarrer, og i Randers er der tre større Fabrikker, som tilsammen s. A. have leveret 213,000 Pd. Tobak og 500,000 Cigarrer.

Kongerigets Tobaksfabrikation er imidlertid ikke saa stor som Hertugdømmernes, og det modtager derfor ogsaa et betydeligt Beløb fra disse, (i Aaret 1840 382,000 Pd.), og foruden at det i Tabellen S. 387 anførte Qvantum raa Tobaksblade forarbeides sammesteds, tilvirker Altona et meget betydeligt Qvantum Tobak af Tobaksblade, som ikke ere indbefattede under de i Tabellen anførte Tal, da Altona ligger udenfor Toldlinien. I denne Byes 19 Tobaksfabrikker, (af hvilke den største, N. Knauers, i Aaret 1844 med 120 Arbeidere har leveret 600,000 Pd. Røgtobak og 4000 Pd. Skraatobak), er saaledes i Aaret 1844 forarbeidet sammesteds

64,226 Pd. Cigarrer		
1,079,194 Pd. Røgtobak . . .	til en Værdi af 232,600 Rbd.	
64,226 Pd. Skraatobak . . .		
110,482 Pd. Snuustobak . .		

og Halvdelen af denne Produktion er over Toldlinien ført ind i Hertugdømmerne. Næst efter Altona kommer Flensborg, som forarbeider c. 400,000 Pd. raa Tobaksblade aarlig, Kiel hvis 8 Tobaksfabrikker, (blandt hvilke A. C. Brauers, som i sidstafvigte Aar 1844 har forarbeidet 205,000 Pd. Tobaksblade, aldeles overveiende fremragende), i Aaret 1843 har leveret c. 300,000 Pd. Tobak og 1500,000 Cigarrer, Haderslev og Tøndern. Tobaksfabrikationen nyder saavel i Kongeriget som i Hertugdømmerne en temmelig betydelig Toldbeskyttelse, idet nemlig Indførselstolden, som paa et Centner raa Tobak kun er 1 Rbd. 54 ß, for et Centner Røg- og Skraatobak er 6 Rbd., for et Centner Snuustobak 8 Rbd. 2 Mk. og for et Centner Cigarrer 33 Rbd. 2 Mk.

Kleinsmede, Knivsmede og Teilsmede. Kleinsmedene

høre til de af vore Haandværkere, som staae høiest, og om de end ikke kunne levere de simplere Sorter af de courante Gjenstande til de Priser, til hvilke de kan kjøbes i Isenboderne, som deels forsyne sig fra Udlandet, deels fra den i det Følgende nærmere omtalte Raadvadbamsfabrik, saa forfærdiges dog alt det bedre Arbeide i Landet selv. De af Kleinsmedmester Jensen i Kjøbenhavn forfærdigede Arbeider af Jernplader, saasom Brændekasser, Kulspande, Tabouretter, Havebænke, Syborde o. a. desl., fortjene her særligen at nævnes. — Knivsmedarbeide drives fabrikmæssigen paa Frederiksværk og paa Raadvaddams-Fabrik og hvad Landet forbruger af Knive af Mellemsorten og især af Bordknive forfærdiges sammesteds; men saavel de ordinaire Knive, som de finere, især Barbeerknive og tildeels ogsaa Pennekniv, indføres fra Udlandet. — Hvad Tøismedearbeide, eller Forfærdigelse af Værktøi betræffer, da drives samme intetsteds her i Landet, og de Forsøg Man paa Frederiksværk har gjort i denne Retning have ikke givet noget heldigt Resultat. Størstedelen af det betydelige Beløb af Sauge, Høvlejern, Meisler, Stemmejern og a. desl., som aarligen forbruges her, indføres derfor fra Udlandets Fabrikker. Nogle enkelte Tøismede findes her dog, som levere bedre forfærdiget, men dyrere Arbeide end det udenlandske, og de fleste Metalarbeidere forfærdige en stor Deel af deres Værktøi selv. Naylors Filefabrik, som i Aaret 1844 har leveret 2,000 Dusin nye File og ophugget 1,500 Dusin brugte, giver Haab om at den vil kunne tilfredsstille Landets Forbrug af denne ikke uvigtige Artikel; og foruden at der i Crempe er en, Senator Aspern tilhørende, Sømfabrik, som med 12 Arbeidere leverer 40,000 Pd. Søm aarligen, arbeider ogsaa Rames's Maskinsømfabrik kraftigen paa at forsyne Landet med en Deel af dets betydelige Forbrug af denne Artikkel. Indførslen at Jernkramvare er imidlertid, som nysanført, meget betydelig, og har udgjort

I Aaret	Kongeriget.	Hertugdømmerne.	Tilsammen.
	Pund.	Pund.	Pund.
1840	220,200	231,800	452,000
1841	367,300	314,600	6819,00
1842	323,100		

Vore Naalemagere, (af hvilke kun Hjorth i Kjøbenhavn driver Professionen ret fabrikmæssigen), forfærdige c. 30,000 Pd Knappenaale aarlig, foruden en Deel Arbeide af flettet Metaltraad, og de ere nærved til lige Priis at kunne levere bedre Knappenaale end Udlandet; men da det fremmede Fabrikgods endnu er lidt billigere, saa ere de driftige Handelsreisende dog endnu i Stand til, ved at give lang Credit, at formaa en Deel af vore Handlende til at kjøbe hos dem. Synaale forfærdige vore Naalemagere derimod saagodt som slet ikke, da det ikke er dem muligt med Hensyn til denne Artikel at udholde Udlandets Concurrence.

Af Bøssemagere er der noget over en Snees Stykker i Provindsbyerne; men de fleste af disse ere ansatte ved Regimenterne, og give sig i Reglen kun af med Reparationsarbeide, eller med i deres Fritid at udføre eet eller andet Pragtstykke, hyppigt efter egne Construktioner. Fra enkelte af de 17 kjøbenhavnske Værksteder leveres der derimod en Deel nyt Arbeide, (paa hvilket Løbene dog i Reglen ere udenlandske), hvilket i Soliditet og Brugbarhed som oftest staaer langt over det, som i Almindelighed indføres fra Herzberg i Hannover, men hvis Priis ogsaa er meget høiere.

Armeen forsynes med Geværer fra Kronborg Gevær-Fabrik, eller Hammermøllen ved Hellebæk, som tilhører det schimmelmanske Fideicommis, og har været drevet som Gevær-Fabrik siden Aaret 1709. Dette ved Vandkraft drevne Industrianlæg, som for Øieblikket beskjæftiger c. 130 Mennesker, har tidligere leveret c. halvtredie Tusind Geværer aarlig, men har i den

nyere Tid fornemmeligen kun givet sig af med at forandre ældre Geværer til Percussion, og har saaledes i Aaret 1844 foretaget en saadan Forandring med 11,700 Stykker.

For 15 Aar siden talte Blikkenslagerlauget i Kjøbenhavn kun 19 Mestere, 39 Svende og 32 Drenge, hvorimod det nu tæller 42 Mestere, 73 Svende og 63 Drenge; og i den øvrige Deel af Kongeriget og i Hertugdømmerne er denne Professions Dyrkere ligeledes tiltagne i Tallet. Aarsagen hertil maa deels søges i at en Mængde Gjenstande nu i Almindelighed forfærdiges af Jern- eller Messingblik, som i ældre Dage bleve forfærdigede af Kobber, deels i at meget af denne Haandterings Arbeide nu forfærdiges heri Landet, som tidligere blev forskrevet. Blikkenslagerprofessionen har nemlig i de sidste 10 Aar gjort saa store Fremskridt i Landet, at den nu hører til de af vore Haandværk, som staae høiest, og navnligen forfærdiges lakeret Blikarbeide og alle Slags Gjenstande af Messingblik, (saasom Astral-Lamper og andre Lamper, Thecmaskiner o. a. desl.), til en høi Grad af Fuldkommenhed, i hvilken Henseende de Herrer Fr. Meyer og C. F. Løser i Kjøbenhavn, og P. A. Hoepfner i Kiel, fortjene særligen at nævnes. Ikke desto mindre indføres der endnu fra England, Tydskland og Frankrig et ikke ubetydeligt Qvantum Fabrikgods, med Hensyn til hvilket der imidlertid er Udsigt til at vi ville kunne bestaae Concurrencen med Udlandet, naar en Deel af de yngre Mennesker, som nu oplæres i denne Profession, af Mangel paa mere indbringende Arbeide kaste sig paa Forfærdigelsen af slige Gjenstande.

Instrumentmagere. Afdøde Professor J. Smith begrundede i Begyndelsen af dette Aarhundrede et Etablissement i Silkegaden i Kjøbenhavn for Forfærdigelsen af physiske, optiske, astronomiske og mathematiske Instrumenter, hvilket han efterhaanden bragte til en saadan Grad af Fuldkommenhed

at alle slige Instrumenter af høiere Art sammesteds forfærdiges næsten af samme Godhed og til billigere Priser end lignende engelske og franske. Siden hans i Aaret 1821 indtraadte Død har dette Industrianlæg været bestyret af hans Arvinger, de Herrer Smith og Hansen, og det hævder endnu for for Øieblikket uomtvistelig den første Rang blandt alle lignende Anlæg her i Landet. Et ikke ringe Antal sammesteds dannede Elever have senere nedsat sig saavel i Hovedstaden, som udenfor samme, og atter dannet Elever, og denne Industrigreen tæller derfor nu mange Dyrkere og staaer paa et respectabelt Trin. Med de udenlandske Fabrikvare af denne Art, f. Ex. Komediekikkerter, Skole-Bestikker, ganske simple Briller &c. &c., kunne vore Instrumentmagere derimod ikke udholde Concurrencen, deels fordi de ansee det for under deres Værdighed at forfærdige sligt maadeligt Gods, og deels fordi Markedet her ikke er stort nok til en fabrikmæssig Drift. Af chirurgiske Instrumentmagere er her naturligviis ikke mange i Landet; men de, her findes, ere meget duelige, og deres Præstationer kunne i Beskaffenhed og Priis maale sig med de franske, hvorimod de ere ringere, men ogsaa betydelig billigere, end de engelske. For Øieblikket er Nyrops Etablissement i Kjøbenhavn, hvor der holdes 10 Svende og haves en aarlig Omsætning af 6 til 8 Tusind Daler, det største af denne Art i Landet.

Musikalske Instrumentmagere. Baade i Kjøbenhavn og uden for samme findes der vel musikalske Instrumentmagere, som forfærdige *blæsende Instrumenter*, deels af Træ, (saasom Fløiter, Hoboer, Clarinetter, Fagotter o. a. desl.), deels af Metalblik, saasom Valdhorn, Trompeter, Basuner osv.; men da de ikke arbeide fabrikmæssigen, saa kunne de ikke concurrere med de *ordinaire* tydske Vare, af hvilke der derfor indføres en Deel, hvorimod de levere *gode* Instrumenter til samme Priis, som disse koste i Udlandet. Mindre *Strengeinstru-*

menter saasom Violiner, Bratscher og Guitarrer indføres for størstedelen fra Udlandet, hvor enkelte Egne forfærdige dem i Tusindtal, og de faa, som gjøres her i Landet, ere en Deel dyrere end de udenlandske, hvorfor Instrumentmagernes Beskjeftigelse i denne Retning ogsaa saagodt som er indskrænket til Reparationer. Forfærdigelsen af Fortepianoer staaer derimod paa saa høit et Trin her i Landet, at vi med Hensyn til samme ikke behøve Udlandets Frembringelser, i hvilken Henseende den af den nylig afdøde Instrumentmager Marschal oprettede store Fortepianofabrik har havt stor Indflydelse. For Øieblikket er der i Kjøbenhavn 11 slige Værksteder, som med c. 70 Arbeidere levere 350—400 Fortepianoer aarlig, og i Provindsstæderne er der 15 slige Værksteder, som dog i Almindelighed kun ere smaae. Concurrencen er saaledes temmelig stor, og dette har baade havt til Følge at denne Industrigreen i de seneste Aar har gjort betydelige Fremskridt, og tillige fremkaldt billige Priser. Blandt de kjøbenhavnske Fortepianofabrikker er for Tiden Instrumentmager Hornungs den største, hvilken i Aaret 1844 med 40 Arbeidere har leveret 170 Instrumenter, hvortil der er forbrugt for 22000 Rbd. Materiale; og dernæst Marschalls, som i Aaret 1844 har leveret 75, og Gades, som i Aaret 1844 har forfærdiget 50 Pianoforter og 70 Guitarrer. De øvrige Værksteder af denne Art ere mindre betydelige, ja tildeels endogsaa ganske smaa. Ved den nysnævnte Produktion erstattes ikke blot hele Indlandets Forbrug af denne Artikel, men der udføres ogsaa nogle faa Fortepianoer, især til Norge, Sverrig og Vestindien. Den almindelige Priis paa et ordinairt Instrument er 200 Rbd., og Indførselstolden paa udenlandske Fortepianoer er 32 Rbd.

Blandt det Antal Guldsmede, som er anført paa Tabellen S. 354, er der, især i Kjøbenhavn, mange, som ikke selv holde Boutik, men leve af at arbeide for enkelte af deres

Laugsbrødre, som, (stundom endogsaa uden selv at holde Værksteder), have velforsynede Udsalgssteder. Af Sølvarbeide indføres her nu meget mindre end forhen, og hvad her indføres er meest Smaating og pressede Gjenstande. Ingen Guldsmed i Kongeriget maa forarbeide Sølv ringere end 13¼ lødigt, saa at af 16 Lod i det mindste 13¼ (eller 82¾ pCt.) skulle være reent Sølv, og 1 Qvintin til Spillerum, og ethvert Arbeide lidet eller stort skal forsynes med Guldsmedens og Byens, (og i Kjøbenhavn, naar det veier 5 Lod og derover, med Guardeinens) Stempel, samt med Aarstal, under en Mulct af 50 Rbd., eller naar et kjøbenhavnsk Arbeide er under 5 Lod, og det kan antages at Lodningerne foraarsage den ringere Gehalt, fra 1—50 Rbd. Jfr. Laugsartiklerne af 7de Novbr. 1685 § 6 og Reskript 15de Juni 1770. I Kjøbenhavn forfærdiges imidlertid ikke destomindre sikkert langt mere underlødigt Sølv end Prøvesølv, og i Provindserne overholdes dette Lovbud slet ikke, og det bedre af det sammesteds forfærdigede, hyppigt slet ikke stemplede Arbeide, er i Almindelighed 10 til 11-lødigt, og det slettere 7 til 9 lødigt, og det er heller ikke sjeldent at 9 til 11-lødige Vare sammesteds angives som Kjøbenhavns Prøve.

Det kjøbenhavnske Guldarbeide har vanskeligt ved at udholde Concurrencen med det udenlandske, og Indførslen af fremmed Guldarbeide hertil er endnu betydelig, om end ikke saa stor som tidligere. Guldarbeide maa ifølge Plakat 7de Marts 1821 i Kjøbenhavn forfærdiges af hvilkensomhelst Gehalt, og kun det Arbeide, som ikke henhører til Nips, (ɔ: veier over 3 Lod, hvilket Guldarbeide yderst sjeldent gjør), skal forsynes med vedkommende Guldsmeds Navn og med Stempel om Guldets Gehalt. I Kjøbstæderne skal Guldarbeide derimod under Straf af en Mulkt paa 100 Rbd. holde 23 Karat naar det forfærdiges af Dukatguld, og ellers 18 Karat. Det kjøbenhavnske Guldarbeide er i Almindelighed kun 10 til 12 Karat, og vore Guldsmede have ved i længere Tid at gjøre billigt men

ringe Arbeide tabt meget i Publikums Tillid. — For Forfærdigelsen af alle Slags Gjenstande af Nysølv findes der to Etablissementer i Kjøbenhavn, nemlig Weis's og Dalhoffs, af hvilke det førstnævnte leverer Varer til et Beløb af c. 6000 Rbd. aarlig.

Uhrmagerne i den danske Stat have Størstedelen af deres Erhverv ved at reparere gamle Uhre og ved at aftrække og sælge Fabrik-Uhre, som fornemmelig indføres fra Schweits, og som naar de ankomme ikke ere i fuldkommen brugbar Stand, men maa eftergaaes og sammenpasses, hvilket navnligen skeer med megen Omhyggelighed og Samvittighedsfuldhed af Uhrmager Montandon i Kjøbenhavn, som driver en solid Handel med Schweitzer Lomme- og Tafel-Uhre. Af Lomme-Uhre forfærdiges kun meget faa her i Landet, og selv blandt de enkelte Lommeuhre, om hvilke det hedder sig, at de ere gjorte her, skulle de fleste i Virkeligheden være forfærdigede i Uhrfabrikkerne i Neufchatel, Locledalen eller Genf, som levere deres Fabrikater, og deriblandt selv Chronometre, til en saa billig Priis, at den næsten udelukker al Concurrence. Af Taffeluhre forfærdiges her ligeledes kun faa, (og disse sædvanligen med Træfutteraler), da Fabrikkerne i Lyon og Paris levere dem meget billigere end de her kunne gjøres. Derimod indføres der næsten ingen af de saakaldte Stueuhre fra fremmede Steder, da Bornholmerne ikke alene forsyne baade Kongeriget og Hertugdømmerne med samme, (de sidstnævnte især over Flensborg), men ogsaa udføre adskillige til Island, Sverrig og Nordtydskland. Den bornholmske Uhrmagerfabrikation skylder sin Oprindelse til at der i Aaret 1750 strandede et Skib ved Øen, som havde en Mængde Uhre ombord. Da disse vare blevne vaade ved Bjergningen, bleve de sendte omkring til Indvaanerne for at tørres og at opbevares indtil videre, og nogle af disse, som herved havde lært Uhrenes Mekanisme nøiere

at kjende, eftergjorde dem nu, og siden den Tid har Uhrmagerprofessionen, naar de sidste Aar undtages, bestandig været i Fremskridt paa denne Ø. For Øieblikket er der 40 Uhrmagere med 78 Svende i Rønne, og 4 i de andre Kjøbstæder paa Øen, og der er i de senere Aar udført 1000—1200 Stykker Stueuhre aarligen, som fornemmelig sendes til Kjøbenhavn, og Regjeringen har ved at anskaffe nogle Instrumenter, der overlades Uhrmagerne til Afbenyttelse, søgt at lette disse deres Arbeide. Hvad de paa Bornholm forfærdigede Uhre især trænge til, er smukkere Futteraler, da Middelstanden vrager de iøvrigt gode bornholmske Uhre paa Grund af deres bondeagtige Udseende. Den almindelige Priis paa Bornholm for et simpelt Uhr uden Futteral er 8 til 9 Rbd., og for et Futteral 3 til 4 Rbd. De bedste Uhre fremvises i Almindelighed for Selskabet til Uhrmageriets Opkomst paa Bornholm for af samme at blive stemplede som forsvarlige, og et saadant stemplet Uhrværk koster uden Futteral circa 16 Rbd. Selv en særdeles flittig og dulig Arbeider bruger en Uge til at forfærdige et simpelt Uhr, paa hvilket han, naar hans Udlæg er fradraget, kun fortjener 4 Rbd., og de bornholmske Uhrmageres Kaar er derfor kun ringe, og deres Fortjeneste formindskes desuden derved, at de for en stor Deel maa tage deres Betaling i Vare af Kjøbmanden og Skipperen, i hvis Sold de staae. Paa Børsen i Kjøbenhavn er et Udsalg af bornholmske Uhre.

I Slesvig forfærdiges en Deel af de saakaldte „Visere“, der kun bestaae af 3 Hjul af Messing med Drev af Staal, hvilke vel kun gaae i 24 Timer og ere uden Slagværk, men ogsaa kun koste 2 Specier; og af disse Uhre forsendes en Deel til Island, hvor de ikke blot foretrækkes for deres Billigheds, men ogsaa for deres Simpelheds Skyld, da Man kan rette indløbne Feil uden Uhrmageres Hjelp.

Uhrmagerne høre til de af vore Industridrivende, som

besidde størst Dulighed og som meest have holdt Skridt med Tiden, (i hvilken Henseende meget skyldes til den i Aaret 1830 afdøde Urban-Jürgensen, som saavel ved de Afhandlinger han har skrevet, som ved de mangfoldige udmærkede Arbeider han leverede*), har havt stor Indflydelse i saa Henseende), og Uhrmager Kyhl har saaledes gjort tre nye Opfindelser, paa hvilke han har erhvervet sig Patenter, nemlig paa hydrographiske Uhre, Pedestaluhre, og paa en ny Construktion af Taarnuhre.

Af Etablissementer til Forfærdigelsen af Chronometre eller Souhre har den danske Stat to, nemlig det af nysnævnte Urban Jürgensen i Kjøbenhavn begrundede, som efter hans Død bestyres af hans Sønner, og Kessels i Altona, hvis Arbeider oftere have bestaaet en hæderlig Prøve ved Sammenligning med de fortrinligste udenlandske Kunstneres bedste Arbeider, med hvilke de ligeledes godt kunne concurrere hvad Prisen angaaer, der i Gjennemsnit er 600 Rbd. for et Chronometer.

Bogtrykkeriet har i det sidste Decennium mærkeligen hævet sig, (i hvilken Henseende Bianco Lunos**) og Brødrene Berlings Bogtrykkerier i Kjøbenhavn, Mohrs i Kiel og Schønefelds i Itzehoe have foregaaet de andre med et godt Exempel), og Bogtrykkerkunsten kan her i Landet maale sig med Tydsklands, ja endogsaa maaskee med Frankrigs, naar enkelte udmærkede franske Etablissementer undtages; og Brødrene Berlings Bogtrykkeri i Kjøbenhavn er endogsaa, næst efter Haenels i Magdeborg, det, som i hele det nordlige Europa kan levere

*) Paa Urban Jürgensens Etablissement blev under hans Tilsyn fra Aaret 1811 til hans i Aaret 1830 indtrufne Død forfærdiget 750 Uhre, hvoriblandt over 40 Chronometre og flere astronomiske Pendel-Uhre, foruden et stort Antal Metalthermometre og andre videnskabelige Instrumenter.

**) I Bianco Lunos Bogtrykkeri arbeide i Reglen 50 Svende.

de fleste og største Arbeider i Congreves Maneer og lignende Kunsttryk. Af Hürtigpresser have vi .

Med Bogtrykkerkunsten har Træskærerkunsten hævet sig, og endogsaa gjort stærke Fremskridt, i hvilken Henseende Flinchs Etablissement har havt megen Indflydelse, især ved at danne en Deel dulige Elever.

Lithographien har ligeledes i det sidste Decennium gjort meget betydelige Fremskridt, hvorom det Bærentzenske Etablissements Præstationer fornemmelig vidner; Graveurkunsten staaer paa et hæderligt Standpunkt, og Arbeiderne fra Ferslevs Etablissement i Kjøbenhavn staae ikke tilbage for Udlandets bedre, og Schøllers Stylographi lover, skjøndt det endnu er i sin Barndom, en god Fremtid, hvilket ligeledes gjelder om de galvanoplastiske Arbeider og om den galvaniske Forsølven og Forgylden.

Trennerts Skriftstøberi i Altona, som blev anlagt for 60 Aar siden, og som i lang Tid kun beskæftigede nogle faa Arbeidere, er ved dets nærværende Eiers Bestræbelse kommet saa vidt, at det kan concurrere med de største lignende Anlæg i Tydskland, England og Frankrig. I den senere Tid har det imidlertid lidt en Deel ved den Concurrence, det har maattet udholde med flere nye Anlæg, og det støber nu med 20 Arbeidere kun circa 200 Centner aarlig til en Totalværdi af 8000 Rbd., hvilke aldeles overveiende gaae til Hertugdømmerne. I Kjøbenhavn har Brødrene Berling oprettet et Skriftstøberi af betydelig Omfang, hvorfra der ogsaa leveres Stereotyper, og der er ingen Pengeopoffrelser sparet for at sætte dette Etablissement paa et til den nyere Bogtrykkerkunsts udvidede Teknik svarende Standpunkt. Foruden dette større Skriftstøberi er der ogsaa i Kjøbenhavn to mindre, nemlig Fries's og Brede's.

Af Meel- og Grynmøller var der i Kongeriget i Aaret 1838 et Antal af 1759, som aarlig formalede 2,330,431 Tdr. Korn, og dette Antal er senere snarere forøget end formindsket.

Af disse vare indrettede

a) Til Meelmaling alene

paa Landet . .	205,	som aarlig formalte	156,481 Tdr. Korn.
i Kjøbstæderne .	36	— —	148,910 —
	241		305,391 Tdr. Korn.

b) Til Grynmaling alene

paa Landet . .	161,	som aarlig formalte	29,023 Tdr. Korn.
i Kjøbstæderne .	13	— —	18,507 —
	174		47,530 Tdr. Korn.

c) Til Meel- og Grynmaling.

paa Landet . .	1187,	som aarl. formalte	1,626,135 Tdr. Korn.
i Kjøbstæderne .	157	— —	351,375 —
	1344		1,977,510 Tdr. Korn.

Men om end Møllernes her angivne Antal kan ansees for fuldkommen paalideligt, saa er dette derimod ingenlunde Tilfældet med Opgivelserne af det formalede Qvantum, hvilke Møllerne aabenbart af een eller anden Grund have gjort for lave, og hvilke antages i Alt at være 1,700,000 Tdr. under Virkeligheden.

Paa Bornholm er der tre til fire Gange saa mange Møller som i de andre Provindser, men de ere ogsaa, paa et Par Undtagelser nær, høist ubetydelige. Næst efter samme er Lolland rigeligst forsynet med Møller, og dernæst Falster, Jylland, Fyen, Langeland, Møen og Sjelland. I Almindelighed kommer der 3 Møller paa hver 2000 Mennesker.

Kornmalingen staaer her, som i de fleste andre Lande, paa et temmeligt lavt Standpunkt. De store Forbedringer, som Englænderne og Nordamerikanerne i den nyere Tid have indført ved Kornmalingen, — fornemmelig ved at rense Sæden før Malningen og ved at bortfjerne alle saadanne Dele, som kunne skade Meelets Hvidhed, samt hvad Malningen selv angaaer ved en hensigtsmæssigere Tilhugning af Møllestenene,

ved den malede Sæds Afkjøling inden den kommer i Sigteværket, ved en forbedret Indretning af dette og af den Maade paa hvilken Møllestenene sættes i Bevægelse, og ved Indførelsen af Maskiner til at udføre mange af de i Møllerne nødvendige Arbeider, hvorved Man har opnaaet, at Man bruger mindre Tid til Malningen, at Melet erholdes færdig strax ved første Gjennemgang gjennem Kværnen, at Man af lige meget Sæd faaer langt mere og renere Meel, der giver mere velsmagende Brød, og endeligen at Melet ophedes mindre og lader sig opbevare længere —, disse Forbedringer have vore Møller kun i ringe Grad tilegnet sig, uagtet den sidstnævnte Fordeel, at Melet kan holde sig ved langveis Forsendelser, er af høieste Grad af Vigtighed for vor Agerdyrkning. Vor Udførsel af Meel er derfor ogsaa kun ubetydelig. Det af Hofraad Hambro paa Bodenhoffs Plads i Kjøbenhavn anlagte Etablissement for Meelmaling og Skibsbrødsbagning lader imidlertid intet tilbage at ønske, og er ogsaa i en betydelig Virksomhed; og skjøndt Afsætningen har været ringere end sædvanligt i den senere Tid paa Grund af Kornprisernes Synken i Nordamerika, var Produktionen i Aaret 1844 dog 10,000 Tdr. Hvedemeel à 11 Lispund hver, og 27,000 Sække haarde Skibsbrød à 101 Pd. hver*). Et andet storartet Etablissement af samme Art er H. B. Langes i Altona, som uagtet dets Afsætning i den senere Tid har været ringere end tidligere, dog i Aaret 1843 har udført for 70,000 Rbd. Hvedemeel, især til Norge, og for 75,000 Rbd. Skibsbrød. Siden Mai Maaned 1844 have Conjunkturerne atter været gode for dette Industrianlæg, og det ved en Dampmaskine paa 30 Hestes Kraft drevne Mølleværk har derfor siden den Tid været i saagodtsom uafbrudt Gang baade Nat og Dag, og malet 240 Tdr. Korn i hvert Døgn til Meel, som deels er

*) Meel- og Gryn-Dampmøllen ved Langebro i Kjøbenhavn har i Aaret 1843 malet 23,000 Tdr. Sæd.

solgt til Skibsprovision, deels anvendt i Fabrikantens Skibsbrødsbageri, deels endelig forsendt til Norge. Bagerne og Møllerne i Hertugdømmerne udføre ligeledes en Deel Meel og Brød. Hertugdømmernes hele Udførsel af Brød er imidlertid desuagtet ikke saa stor som Kongerigets. I Aaret 1843 udførtes fra Kongeriget 3,192,293 Pd. Hvedebrød og 261,467 Pund Rugbrød, (især Biscuit og Cakes), medens Indførslen kun var 11,464 Pund; hvorimod Hertugdømmerne i samme Aar kun havde en Udførsel af i Alt 1,168,625 Pund og en Indførsel af en Værdi af 44,070 Rbd.

Af Riisafskallingsmøller er her to i Landet; den ene udgjør en Deel af Hofraad Hambros nysnævnte Etablissement paa Bodenhoffs Plads i Kjøbenhavn, (med hvilket ligeledes et Salteri *) er forenet, og ved hvis forskjellige Forgreninger i alt c. 110 Arbeidere ere beskæftigede); og samme er i en saadan Drift, at der i Aaret 1843 til Brug for samme indførtes 3,371,000 Pd. Paddy eller uafskallet Riis, der lades løs i Skibene ligesom Kornvarer, hvilket gav 3500 Foustager afskallet Riis, hver paa 650 Pd., der fornemmelig gik til østersøeiske Havne. I Aaret 1844 beløb Produktionen sig endogsaa til 4000 Foustager. Alle de Foustager, og de c. 30,000 Lærredssække, som aarligen forbruges paa dette omfangsrige Etablissement, forfærdiges her i Landet. Den anden Riisafskallingsmølle er i Flensborg, og samme er i god Opkomst, da dens Produktion i Aaret 1840 kun var 58,000 Pd., i 1841 129,500 Pd. og i Aaret 1843 613,000 Pd.

Stivelsefabrikation. Af Stivelse frembringer Kongeriget Danmark vel nogle tusind Pund mere end det forbruger, og Hertugdømmernes Udførsel overstiger vel deres Indførsel med 2 til 300,000 Pund; men denne Industrigreen, til hvilken de naturlige Forhold her i Landet synes at indbyde, kunde dog hen-

*) Paa Salteriet er i Aaret 1844 saltet c. 500 Tdr. Flesk og Kjød.

figtsmæssigen modtage en langt større Udvidelse*), og da Man i Udlandet gjør mangeslags Brug af Stivelse, saasom til Blanding imellem Rugmeel ved Brødbagning, til Tilberedning af Gummi, og især til Tilvirkning af Sukker og Sirup, hvilket atter i ikke ubetydelig Mængde bruges ved Ølproduktionen, saa er denne Forædling af Agriculturprodukter vigtigere end den ved første Øiekast synes.

Brændeviinsbrænderierne i den danske Stat levere ikke blot alt det Korn- og Kartoffel-Brændeviin, der forbruges i Landet selv, men ogsaa et Qvantum til Udførsel, som imidlertid i Sammenligning med den hele Produktion kun er ubetydelig**). Alene i Kongeriget har nemlig Produktionen, (hvis Størrelse Man nu, da Smugbrændingen forstørstedelen er ophørt, ret vel kan beregne ved Hjælp af Skatterne), i de to sidste Aar været circa 20 Millioner Potter 8 Graders Brændeviin aarlig***). Heraf udføres vel 1½ Deel Million Potter, men dette opveies saagodtsom ganske ved Indførslen; og det indsmuglede og det ved Smugbrænding frembragte Beløb, som ikke længere er betydeligt, opveies vel ved hvad der medgaaer til teknisk Anvendelse, hvilket er mere end Man ved første Øiekast skulde tro. Brændeviinsforbruget i Kongeriget Danmark kan som Følge heraf antages at være 38 Potter aarlig for hvert Mandfolk over 20 Aar + 150,000 Qvinder, som kunne antages at deeltage i Forbruget, eller

*) Selv i Hertugdømmerne, hvor Stivelsefabrikationen dog er langt mere udbredt end i Kongeriget, er der kun 8 Stivelsefabriker (Amidamfabrikker), som kun beskæftige 36 Arbeidere, og kun levere henimod 400,000 Pd. Stivelse. De 4 af disse ere i Frederiksstad. I Kongeriget er der kun to Stivelsefabrikker, begge i Kiøbenhavn.

**) Jfr. det herom i Afsnittet om den danske Stats Udførsel i det Følgende Anførte.

***) For nogle Aar siden var Produktionen kun 17 til 18 Millioner Potter. Hvorledes Brændeviisproduktionen er tiltaget i Kjøbenhavn og Kjøbstæderne, sees af følgende Tal:

circa 17 Potter pr. Hoved af den hele Befolkning, hvilket sammenligningsviis med andre Landes Forbrug ikke er meget.

Til Brændeviinsbrænding formales i samtlige Kjøbstæder circa 3,800,000 Tdr. Kornvare aarlig, (deraf i Kjøbenhavn circa 1,280,000 Tdr.), og af Kartofler er i Aaret 1842 forbrugt i samtlige Kjøbstæder 187,081 Tdr., hvoraf de 87,809 Tdr. i Kjøbenhavn, og efterat Afgiften for Kartoffelbrænderierne er bleven reguleret ved Placat af 5te April 1841 har Brugen af Kartofler været i stadig Tiltagen, og er derfor nu en Deel større end i Aaret 1842, især i Kjøbenhavn. Det anvendte Mæskerum udgjorde i Aaret 1842 i samtlige Stæder 1,600,000 Tdr.*) (deraf i Kjøbenhavn 508,000 Tdr.), og heraf anvendtes til Kartoffelmæskning 108 Tdr. i Kjøbenhavn og 122,000 Tdr. i Kjøbstæderne.

Endnu for nogle faae Aar siden var her kun 9 Brænderier paa Landet i Kongeriget Danmark, i det Man nemlig for at lette Controllen med Erlæggelsen af Afgifterne af Brændeviinsbrændingen, hvilke udgjøre een af de betydeligste Grene af Statsindtægten, alt forlængst har ved Lovgivningen bundet denne Industrigreen, der egner sig bedst til at drives paa Landet i Forbindelse med Agerbruget, hvilket den mægtigen kan bidrage til at hæve, til Kjøbstæderne. I de senere Aar er der derimod udstedt 12 Bevillinger for Anlæg af Landbrænderier i Sjelland og i Alt 59 Bevillinger til lignende Anlæg i Jylland, af hvilke sidstnævnte dog endnu kun 10 ere komne ret i Gang;

	Brændeviinsafgiften.	Beskattet Karrum.
Aar 1838	791,481 Rbd.	1,259,337 Tdr.
„ 1839	858,695 „	1,421,913 „
„ 1840	875,041 „	1,449,690 „
„ 1841	928,167 „	1,526,507 „
„ 1842	983,555 „	1,611,476 „

*) I Aaret 1898 var Mæskerummet i samtlige Kjøbstæder 1,260,000 Tdr. Mæskerummet er altsaa tiltaget med 28 pCt.

(jfr. Kgl. Resol. 26de Febr. 1840, Collegial-Tid. 1843 Nr. 33 og Kgl. Resol. 10de Juli 1844); hvorimod de ældre Landbrænderiprivilegier ere blevne Eierne afkjøbte, da de vare til Hinder for en Forandring, der skulde indføres i den tidligere stedfindende Beskatningsmaade, som senere er bleven iværksat. I Aaret 1844 have Landbrænderierne i Gjennemsnit hver leveret 41,000 Potter. — For Tiden udgjør samtlige Afgifter paa Brændeviinsproduktionen i alt pr. Td. Karrum i et Kartoffelbrænderi i Kjøbenhavn 74$\frac{4}{10}$ ß Rigsbankskilling; (og i Almindelighed ansees her i Landet 20 Potter Brændeviin, som et godt Udbytte af 1 Td. Karrum indmæsket med 6½ Skjeppe Kartofler og 8 Pund Malt)*); hvorimod der i et Kornbrænderi i Kjøbenhavn svares i Alt 80½ ß pr. Tde Karrum, hvoraf udvindes circa 14 Potter 8 Graders Kornbrændeviin, og naar alle Forhold tages i tilbørlig Betragtning maa Kartoffelbrænderierne ansees lidt lavere beskattede end Kornbrænderierne, hvilket ogsaa er ønskeligt, for at Kartoffelbrændingen derved kan blive fremmet. I Kjøbstæderne udgjør Beskatningen i Alt c. 50 ß pr. Td. Mæskerum ved begge Slags Brænderier, og paa Landet er Beskatningen grundet paa ganske andre Principer end i Kjøbstæderne, hvorom Læseren imidlertid henvises til Afsnittet om den danske Stats Beskatning**), og udgjør for Tiden 3$\frac{1}{12}$ ß pr. Pot for de jydske Landbrænderier, og 4 ß pr. Pot for de sjellandske.

Brændeviinsbrændernes Antal i Kjøbenhavn er vel i de sidste 15 Aar aftaget fra 214 til 151; men Produktionen er desuagtet neppe formindsket; thi her er nu langt større Bræn-

*) 26 Potter 8 Graders Brændeviin er saavidt vides det Høieste, som i de kjøbenhavnske Kartoffel-Brænderier er vundet af 1 Tønde Mæskerum. Nogle og 20 Potter er det almindelige i Kjøbenhavn og 16 Potter i Kjøbstæderne.

**) Meget udførlige og sagkyndige Bemærkninger over Kjøbstad- og Landbrænderiernes nærværende Beskatningsmaade findes i en Afhandling i Handelstidenden for 1844 Nr. 98—106.

derier end for en Deel Aar tilbage*), og Kjøbenhavn leverer c. 5,800,000 Potter Kornbrændeviin og c. 1,600,00 Potter Kartoffelbrændeviin aarlig, og sender ikke blot aarlig henved halvtrediehundredetusinde Potter til Island, Grønland og Færøerne, men afsætter ogsaa meget betydelige Qvantiteter, (i Aaret 1843 saaledes 2,185,000 Potter), til Jylland, hvor det er stærkt søgt, fordi det er bedre baade end det jydske og end det som brændes i Hertugdømmerne.

I den vestligere Deel af Jylland, hvor Kornet hyppigt er saa slet, at det ikke kan afgive Handelsvare, og hvor desuden Veien til nærmeste Handelsplads ofte er meget lang og i Reglen meget slet, have Bønderne tidligere brændt meget Brændeviin i Smug; og om dette end betydeligen er aftaget i den nyere Tid, især efterat Enhver, der frivillig afleverer sine Brændeviinsredskaber, faaer Metallets Værdi erstattet, og efter at Fdg. 14de Mai 1845 har fastsat strengere Straffebestemmelser, saa er denne Lovovertrædelse, (som ikke blot besviger Statskassen, men ogsaa ved den usle Tilberedningsmaade bortødsler betydelige Qvantiteter af værdifulde Stoffer, for at frembringe et Produkt, der er saa slet, at det endogsaa kan være skadeligt for Sundheden), dog ikke endnu ganske standset.

I teknisk Henseende have Brænderierne i Kongeriget i de senere Aar gjort betydelige Fremskridt. Man har nu paa mange Steder ombyttet de ældre Apparater med nyere, hvori Destillationen skeer ved Damp, hvori Afkølingen skeer fuldkomnere og bedre end forhen, og hvori der derfor vindes et stærkere og renere Produkt end i de ældre Apparater. Naar Man i denne Henseende sammenligner de nyere Brænderiers Apparater med dem, som findes i de bedre Brænderier i Ud-

*) Brøndums Dampbrænderi i Springgaden i Kjøbenhavn har til Ex. i Aaret 1844 leveret 320,000 Potter Kartoffelbrændeviin og 16,000 Potter Sædbrændeviin, hvortil er forbrugt 16,000 Tdr. Kartofler, 200 Tdr. Sæd og 1600 Malt.

landet, da maa Man vel erkjende, at de herværende ikke staae tilbage; men næsten overalt navnlig i Kjøbenhavn sporer Man dog i Brænderiernes Indretning den skadelige Følge af at disse Anlæg ere indskrænkede til Kjøbstæderne, navnlig i den indskrænkede Plads og den deraf følgende Vanskelighed ved at vedligeholde den saa nødvendige Orden og Reenlighed i Brænderierne selv, og i de dertil hørende Stalde o. s. v. Sjeldent har Man derfor seet sig i Stand til at skaffe et eget Lokale til Gjærkarrene, men har som oftest været nødt til at henstille dem i samme Rum som Destilleerapparaterne, hvorved det bliver meget vanskeligt at vedligeholde den for Gjæringen saa vigtige passelige Temperatur, og vore bedre Brænderier staae som Følge deraf ikke saa meget tilbage med Hensyn til Indretningernes Fuldkommenhed eller noget enkelt specielt Punkt i Behandlingsmaaden, som med Hensyn til den hele Forening af Operationer, hvorved Fabrikationsprocesserne fuldføres*)." — I Hertugdømmerne ere Brænderierne ikke underkastede den samme Beskatning og Control, som i Kongeriget, og Man savner derfor Efterretninger om deres Produktion. Udførslens Overskud over Indførslen er imidlertid betydeligt større i Hertugdømmerne end i Kongeriget, og som Følge heraf maa Produktionen ogsaa antages forholdsviis at være en Deel større, og dette bliver end mere sandsynligt ved at Brændeviinsbrændernes Antal sammesteds forholdsviis er langt større end i Kongeriget, (i Danmark 357 i Hertugdømmerne 419), medens det tillige er bekjendt, at Brænderierne sammesteds i Almindelighed ere af større Omfang end i Danmark. Denne Industrigreen drives ogsaa i Slesvig og Holsteen langt fra ikke saa sjeldent paa Landet, som Tilfældet er i Kongeriget, (af 419 Brænderier ere nemlig de 86 paa Landet), og Anvendelsen af Dampdestilleringsapparater og af Kartofler til Brænding har langt tidligere fundet Sted i Hertugdømmerne, og er derfor sammesteds langt almindeligere, og den hele In-

*) V. Rothe l. c.

dustrigreens tekniske Standpunkt derfor ogsaa langt høiere. Flensborg var i ældre Dage især berømt for sine mange Brændeviinsbrænderier, af hvilke den endnu mod Slutningen af forrige Aarhundrede havde circa 200; men da Udførslen til Norge senere tabtes da dette Rige efter Fraskillelsen paalagde en betydelig Indførselstold paa fremmed Brændeviin, gik det lidt efter lidt tilbage med denne Industrigreen, og nu har Flensborg kun circa 40 Brænderier. — Der tilvirkes ogsaa i Hertugdømmerne en Deel Spiritus, i det der sammesteds findes 7 Spritbrænderier, som fornemmelig faae deres Brændeviin fra Brænderierne paa de store Godser, og som i Aaret 1843 tilsammen producerede 1815 Oxehoveder og 240 Fade Spiritus, hvoraf Frederiksstads 3 Spiritusbrænderier omtrent leverede de ⅞ Dele.

Ølbryggerier. Skjøndt den danske Stat aldrig har hørt til de Lande, hvis Ølforbrug forholdsviis er høiest, og skjøndt Thee og Kaffee og den betydeligt forøgede Nydelse af Vand i høi Grad har formindsket Brugen af Øl, consumeres der dog et ikke ringe Qvantum af denne Artikel, hvilket frembringes i Landet selv. Indførslen af Øl udgjør nemlig kun circa 35,000 Potter aarlig, hvilket ikke er mere end en Trediedeel af det Qvantum vi aarligen udføre.

Efter det statistiske Tabelværk er i de fem Aar 1838—1842 formalet Malt til Øl i Gjennemsnit aarligen

i Kjøbenhavn . . . 342,000 Lpd.
i Provindsbyerne . 474,000 —
tilsammen 816,000 Lpd. eller c. 86,000 Tdr.,

og hvis Man antager at der i Landdistrikterne i Kongeriget og i Hertugdømmerne er forbrugt et i Forhold til Befolkningens Størrelse lige saa stort Qvantum, saa bliver Forbruget af Malt til Øl i hele den danske Stat c. 690,000 Tdr., eller c. 50 Pund pr. Hoved. Det Øl, som produceres i den danske Stat er i det Hele taget af en mindre god Beskaffenhed. Dette hidrører vel for en Deel fra, at den indenlandske Humle, af

hvilken Man af Sparsommelighed ofte betjener sig, som tidligere S. 172 bemærket, lader meget tilbage at ønske, navnlig hvad dens Behandling angaaer, og at Malten ofte er slet behandlet, og navnlig ikke tørret med tilbørlig Omhu; men Feilen ligger dog neppe saa meget i Materialierne, som i Behandlingsmaaden for af disse at frembringe Øl, i det vore Bryggerier nemlig i det Hele taget, paa et Par Undtagelser nær*), kun staae paa et temmelig lavt Trin. I Særdeleshed er det paa Landet bryggede Øl usselt, og et ikke ubetydeligt Værdibeløb gaaer aarligen tilspilde ved den slette Behandling af et værdifuldt Materiale. De Ølsorter, som i størst Mængde frembringes i den danske Stat, ere substantielle, nærende, men kun lidet spirituøse, hvorimod der kun brygges lidt af de stærke bittre Ølsorter, for Exempel af det saakaldte baierske Øl. Tilberedning af Øl, som kan taale en længere Opbevaring, er ligeledes meget indskrænket. Vort Øl trænger især til at Viinaandens Mængde forøges, (fra 1 til 2 pCt. Alkohol, som det for Tiden i Reglen indeholder, til 4 pCt.), og at Gjæringsstoffet saa fuldstændig som muligt udskilles for at det kan komme til at virke mere oplivende og blive mindre opblæsende og lettere at fordøie. Begge Dele opnaaes ved at lade Øllet henligge i længere Tid til langsom Eftergjæring; men ved en saadan længere Opbevaring fordærves Øllet let paa Grund af de sliimagtige Dele, (eller Plantelimen), hvilke det friske Øl indeholder. I Baiern og mange andre Steder i Tydskland lader Man derfor Gjæringen foregaae ved en saa lav Temperatur (4—6 Grader), at ingen Eddikedannelse kan finde Sted, og naar den første Gjæring er tilendebragt, opbevarer man Øllet i en „Felsenkeller", hvor Temperaturen aldrig stiger høiere end til 4 til 5 Grader, og

*) Altonas 7 Bryggerier have i Aaret 1841 med 51 Arbeidere leveret 16789 Tdr. Øl til en Værdi af 68,000 Rbd., hvoraf Intet er ført til Udlandet.

hvor der foregaaer en yderst langsom, men stadig Eftergjæring. Her i Landet har Man hidtil savnet slige Kjeldere, og det vil derfor sikkert gjøre en Epoche i vort Ølbryggeries Historie, at Brygger Jacobsen i Kjøbenhavn nu i Efteraaret 1845 har med stor Bekostning ladet en saadan Kjelder indrette i Hovedstadens Nørrevold. — At den danske Stat hidtil ikke har havt nogen Udførsel af Øl til Udlandet, som er værd at omtale, (skjøndt dens Kjøbstæder paa Grund af de naturlige Forhold langt bedre egnede sig til at have en saadan end Gothenborg og Baierns Stæder), er let at indsee af det Anførte.

Af Eddikebryggerier er der kun nogle faa i hele Kongeriget Danmark, hvilke alle ere i Kjøbenhavn, og der indføres som Følge heraf en Deel Eddike, navnlig et Par hundrede tusinde Potter fra Hertugdømmerne. Da denne Industrigreen ifølge sin Natur egner sig fortrinligen til at drives i Forening med Brændeviinsbrænderier, er det at vente at de store Fremskridt, som disse have gjort i den nyere Tid, ville indvirke fordeelagtigen paa samme, og sætte os i Stand til i det mindste at forsyne os selv med en Artikkel, hvis Tilvirkning vore Forhold synes at maatte begunstige. De fleste af vore Eddikebryggere følge den ældre Methode, ifølge hvilken Mæsken, der skal forvandles til Eddike, udsættes i aabne Kar i Eddikestuen for en Temperatur af 15—20 Grader Reaumur; og kun et Par enkelte bruge Hurtig-Eddikefabrikationen eller den nyere og billigere Methode, ved hvilken Man anvender særegne Gradeerkar fyldte med Holvspaaner, i hvilke Mæsken langt mere kommer i Berøring med Luften, saa at Eddikedannelsen deels herved, deels ved den høiere Temperatur, som Man anvender, gaaer for sig i 2 til 3 Dage, medens der ved den ældre Maade medgaaer flere Uger til samme. Det største af vore Eddikebryggerier er C. W. Hansens, som i Aaret 1844 har

leveret 1100 Oxehoveder, hvis samtlige Værdi kan anslaaes til c. 70,000 Rbd.

I Hertugdømmerne er der 21 Eddikebryggerier, hvoraf de 8 findes i Altona og 4 i Flensborg, og Hertugdømmerne udføre ikke blot, som nysanført, en Deel til Kongeriget, men afsætte ogsaa henved 100,000 Potter aarlig til Udlandet.

Oliemøller. Den danske Stat producerer for Tiden ikke saa megen Raps, som for nogle faa Aar siden (jfr. S. 168), og Man kan neppe antage at her for Tiden avles mere end 300,000 Tdr. Raps, (hvoraf kun ¼ Deel i Kongeriget), og c. 25,000 Tdr. Hørfrø, og af dette Beløb formales kun c. ⅛ Deel her i Landet, og Resten udføres i raa Tilstand*).

Af Oliemøller var der i Kongeriget i Aaret 1837 kun 8 paa Landet og 8 i Kjøbstæderne, som tilsammen producerede 725,000 Potter Olie; men nu er Produktionen en Deel større, og hvis Man kan slutte fra Udførslen af Oliekager, er den steget c. 20 pCt.; men Danmark er desuagtet ikke i Stand til at forsyne sig selv med Olie, og vi indføre saaledes, (og det saagodtsom alene fra Hertugdømmerne), circa 650,000 Pd. Raps- og Linolie mere end vi udføre, og modtage desuden fra Udlandet circa 400,000 Potter Hampolie aarligen. I Almindelighed udpresses Olien endnu i vore Oliemøller ved Kilepresser, medens Frøet knuses ved verticale Steen og ved Stamper. De kjøbenhavnske Oliemøller have imidlertid dog indført flere af de nyere Forbedringer, og 3 af dem drives ved Damp; men de største Oliemøller i Kjøbenhavn levere dog kun circa 200,000 Potter aarlig. Med enkelte af vore Oliemøller er der forenet Olie-Raffinaderier; men Raffineringen foretages desuden særskilt i andre, i Reglen smaa, Anlæg. Af Oliekagerne udblødes en

*) En Tønde Raps giver i Reglen 35—40 Potter Rapsolie, og en Td. Hørfrø 25—30 Potter Linolie; men Sædens forskjellige Qvalitet kan bevirke betydelige Afvigelser heri.

Deel i Vand for at presses paany, især naar Rapspriserne ere høie; men Størstedelen udføres til England for at tjene til Foder og Gjødning, og i den senere Tid er der saaledes i Gjennemsnit udført 2¼ Million Pund aarlig. Guanoens tiltagende Brug har imidlertid formindsket Efterspørgselen efter Oliekager til Gjødning, og trykket Priserne betydeligt.

I Hertugdømmerne er Oliemøllernes Antal og Produktion forholdsviis meget større end i Kongeriget, og de 31 sammesteds værende Industrianlæg af dette Slags have i Aaret 1843 leveret 7,672,000 Pund Raps og Linolie*), hvoraf Flensborgs 10 Oliemøller**) leverede de 2,662,000 Pund, Kiels 3 Dampoliemøller de 1,131,000 Pund, (Siewers & Klotz's heraf de 700,000 Pd.)***), og Oliemøllen ved Neumühlen i Amtet Kiel 900,000 Potter, foruden 2000 Tønder Sæbe og 50,000 Pund Lys fra det med samme forbundne Sæbesyderi og Lysestøberi.

I den nysnævnte Totalproduktion er Altonas 3 Oliemøllers imidlertid ikke medregnet, hvilken i Aaret 1844 har beløbet sig til 1,107,075 Pund, hvoraf omtrent ¼ Deel er gaaet til Kongeriget og Hertugdømmerne.

For en 5 til 6 Aar siden udgjorde Hertugdømmernes Udførsel af Raps og Linolie til Danmark og Udlandet kun 1½ til 2 Millioner Pund aarlig; men den er i de senere Aar tiltaget, og udgjorde

*) 1¾ Pund Olie kan i Gjennemsnit regnes for 1 Pot.

**) Den største af Flensborgs Oliemøller, nemlig Herr Friderichsens, har i Aaret 1844 leveret 390,000 Pd. Linolie, 455,000 Pd. Rapsolie og 26,000 Pd. Farver.

***) I Aaret 1844 har denne Oliemølle endogsaa produceret 759,600 Pd. Rapsolie og 44,600 Pd. Linolie, foruden 8700 Pd. Linolie-Fernis og Oliefarve.

I Aaret.	Til Danmark.	Til Udlandet.	I Alt.	Efter Fradrag af Indførslen mere udført end indført.
1839.	1,102,000 Pd.	1,648,000 Pd.	2,750,000 Pd.	2,535,000 Pd.
1840.	1,284,000 Pd.	1,755,000 Pd.	3,039,000 Pd.	2,809,000 Pd.
1841.	732,000 Pd.	3,666,000 Pd.	4,398,000 Pd.	

Naar Man ligeledes vil fradrage circa 300,000 Pund Hampolie, som Hertugdømmerne aarligen, meest over Lübeck, modtage fra Rusland, saa udføres der i Alt med et rundt Tal 2½ Million Pund Olie mere end der indføres.

Udførslen af Oliekager er over dobbelt saa stor som for ti Aar siden, og beløber sig til 12 Millioner Pd., (hvoraf de ¾ Dele falde paa Slesvig), til en Totalværdi af c. 270,000 Rbd.

Vore Sæbesyderier forsyne os saagodtsom med hele vort Forbrug af Sæbe. Kongerigets hele Produktion af grøn Sæbe anslaaes til 16 til 18,000 Tdr., og Hertugdømmernes til 14,000 Tdr. à 240 Pd. pr. Td., foruden Produktionen i 4 store Sæbesyderier i Altona, som levere c. 7500 Tdr. grøn Sæbe til en Værdi af 200,000 Rbd. og c. 25,000 Pd. hvid Sæbe. Hertugdømmernes Udførsel beløber sig til circa 1000 Tdr. grøn Sæbe og 100,000 Pd. hvid Sæbe, hvorimod Kongerigets Udførsel kun er aldeles ubetydelig. Kjøbenhavn, Altona og Flensborg ere de Stæder, som levere meest Sæbe. Den sidstnævnte By producerer c. 5000 Tdr. grøn Sæbe og 12,000 Pd. hvid; Hovedstadens Produktion af grøn Sæbe anslaaes til circa 12,000 Tdr., og dens Produktion af hvid Sæbe til 40 til 50,000 Pd.; og Altonas 3 Sæbesyderier har i Aaret 1844 leveret 6500 Tdr. grøn Sæbe, til en Værdi af 136,000 Rbd., og 119,500 Pd. hvid Sæbe til en Værdi af 12,000 Rbd. Det største Sæbesyderi her i Kjøbenhavn er Sjelles, som i Aaret 1844 har leveret 2800 Tdr. grøn Sæbe, og dernæst Grosserer Jacob Holms, som har leveret 2000 Tdr. Den

Olie, der forbruges til Sæben, (50 til 55 Potter pr. Td), presse flere af vore Sæbesydere selv. Endogsaa med fine vellugtende Sæber kunne vi saagodtsom ganske forsyne os selv og denne Deel af Sæbefabrikationen, med hvilken Fabrikationen af Parfumerisager hyppigst er forenet, er underkastet en stærk indenlandsk Concurrence, og er derved bragt til at levere fortrinlige Vare til en billig Priis.

De øvrige Haandværk, som foruden de heromtalte drives her i Landet, for Exempel Skræddernes, Bundtmagernes, Glarmesternes, Kandestøbernes, Knapmagernes, Malernes, Reebslagernes, Muur- og Tømmermesteres og flere Andre, er der ingen Anledning til særligen at omtale, og med Hensyn til samme henvises derfor til de almindelige Bemærkninger om vore Industridrivende, som findes anførte S. 311 ff., og S. 348 ff.

§ 27.

Om den danske Stats Fabrikvæsen.

Den Sætning, som Man saa ofte hører fremsat, at Danmark intet Land er for Fabrikanlæg, er kun en tom Floskel. Vil Man derimod forandre den derhen, at den danske Stat ikke er særligen begunstiget af Naturen med Hensyn til Grundbetingelserne for at en Fabrik kan levere gode Vare til billig Priis, saa kan den være sand nok, og Fabrikflid vil derfor vistnok aldrig blive Hovednæringskilden for den danske Stats Befolkning, saaledes som den er det for Englands, Belgiens og flere andre Landes og store Provindsers; men paa den anden Side ere de naturlige Betingelser for Industriens Uddannelse dog i en saadan Grad tilstede sammesteds, at den godt, naar dens Capitaler engang ikke længere finde en fordeelagtigere Anbringelse i Agerdyrkningen og Haandværksfliden, vil kunne træde i Concurrence med Udlandet med Hensyn til mange Slags Fabrikker, især hvis den gangbare Rente blev noget lavere end den er for Øieblikket.

Hvad Brændsel angaaer, paa hvis Priis og Godhed det

ved de fleste Industrianlæg beroer, om det vil kunne betale sig at drive dem eller ikke, da koste Newcastles Steenkul ikke mere i Kjøbenhavn end i London, (nemlig 2 Rbd. pr. Tønden), og fra de næsten uudtømmelige Tørvemoser, som findes rundt omkring i Landet (jfr. 1ste Deel S. 139 ff.), kan en given Brændselsværdi paa mangfoldige Steder i den danske Stat haves lige saa billigt, som i de Egne af England, hvor Steenkullene haves for bedst Kjøb, hvorfor ogsaa en Mængde Industrianlæg, og deriblandt mange om hvilke Man mindst skulde troe det, drives ved Tørv; og ligesom Tørv har Fortrinnet for Steenkul til mange Arbeider, hvortil der behøves Flammeild, (for Exempel Glasfabrikation, Kalk- og Teglbrænderie, Pottemagerie o. a. desl.), saaledes ere Tørvekul lige saa brugbare som Steenkul til Smedearbeide og Metalsmeltning*). Af Skove have vi flere end de fleste andre Stater. — Af de bevægende Kræfter, som benyttes til at drive Maskiner, er Dampkraften den vigtigste, og dennes Besiddelse er afhængig af Besiddelsen af Brændselsmateriale, og Erfaringen har tilstrækkeligen godtgjort at Dampmaskiner godt kunne drives ved Tørv. Hestekraft har vi billigere end de fleste Lande; rindende Vand er der saa meget af i Jylland, at Vindmøller næsten ere ukjendte sammesteds**), og da en næsten

*) Jfr. S. 345 om Tørvekul Anførte.

**) Af samtlige 2044 Møller, som der i Aaret 1838 var i Kongeriget Danmark, blev c. 48 pCt. drevet ved Vand, henved 43 pCt. ved Vind, c. 6$\frac{2}{3}$ ved Hestekraft, henved $\frac{1}{3}$ pCt. ved Damp alene, og c. 2 pCt. ved flere af disse Kræfter samlede: nemlig

	Ved Vind.	Vand.	Heste.	Damp.	Ved flere af disse Kræfter tilsammen.
Paa Landet	716	957	53	„	32
I Kjøbstæderne	160	31	82	7	6
	876	988	135	7	38

Nu er Dampmøllernes Antal noget større. — Norden for Liimfjorden findes der dog nogle Vindmøller.

bestandig varende Blæst er charakteristisk for vort Klima, saa er der neppe noget Land, der bedre egner sig for Vindmøller, hvilke Man i andre Lande, f. Ex. i Holland og tildeels ogsaa i Hertugdømmerne*), godt veed at bruge til at sauge Træ, pumpe Vand, presse Olie, gjøre Arbeide ved Papiirfabrikation, o. s. fr. Skjøndt Dagleierens Kaar i vort Fædreland er bedre end i de fleste andre Lande, er det Qvantum Sølv han modtager for et givet Beløb af Arbeidspræstationer ikke større end det den tydske og franske Arbeider erholder, og endogsaa mindre end det der gives den engelske Arbeider, og fra denne Side er der saaledes Intet til Hinder for de danske Fabrikker i at holde Priis med Udlandet**). At der er mange raae Stoffer, som Danmark ikke frembringer, kan Intet gjøre til Sagen i den omhandlede Henseende, thi England frembringer ingen Bomuld eller Silke, og har dog de største Bomuldsfabrikker og fortrinlige Silkemanufakturer, og vort Fødeland har desuden mange raae Stoffer, som egne sig særdeles vel til Forædling, ligesom ikke sjeldent Grundstoffets Værdi udgjør den ringeste Bestanddeel af Fabrikatets***); og hvad Communikationsmidler angaaer, da er den danske Stat saa rigelig forsynet med samme som noget Land vel kan være, da intet

*) Flere i Omegnen af Flensborg ved Vind drevne Oliemøller skulle, (selv naar Tabet ved Standsningen paa Grund af Mangel paa Vind fradrages), have deres bevægende Kraft 15 til 20 pCt. billigere end de i Nærheden liggende ved Heste eller Damp drevne Oliemøller.

**) Arbeidernes Løn ved en Deel af de større Fabrikker er anført i det Følgende, hvor disse ere omtalte, og det vil deraf sees, at selv i Hertugdømmerne erholde simple Arbeidere kun 3 Rbd. og de dueligste Svende kun 6 Rbd. om Ugen, hvilket svarer til den almindelige Løn ved de tydske Fabrikker, men dog indirekte bliver lidt høiere ved at vore Fabrikarbeidere ikke arbeide saa udholdende som de tydske.

***) Naar Man undtager Guldet til Kasserne, saa udgjør saaledes til Exempel det raae Materiale kun en yderst ringe Deel af det ganske overordentlig store Værdibeløb, som Schweitzer-Uhrfabrikationen frembringer.

Punkt i samme ligger over 8 Mile fra et Udskibningssted, ligesom de mange Jernbaner, vi snart ville kunne fremvise, ville være af stor Indflydelse i saa Henseende. Den danske Stats Lidenhed foraarsager vel at flere Slags Fabrikker aldrig med Fordeel ville kunne anlægges i samme, forbi de ikke inden Landets Grændser ville kunne finde tilstrækkelig Afsætning, medens de fremmede Staters Toldlovgivning og Transportomkostninger ville forhindre Afsætning til Udlandet; men just fordi dette Slags Fabrikker trænge til et udbredt Marked for at kunne bestaae, ere de kun af en underordnet Betydning for Nationalvelstanden. — Ligesom derfor vort Fædreland siden Aaret 1718, da den første egentlige Fabrik her i Landet, det saakaldte Guldhuus, blev anlagt, har seet mange Fabrikker fremstaae og trives; og ligesom vi for Øieblikket see mangfoldige Ting frembragte paa indenlandske Fabrikker, hvilke Man endnu for en Snees Aar siden ansaae det for umuligt at producere med Fordeel her i Landet, saaledes vil sikkert inden et Par Decennier mange Fabrikker trives, som Man for Øieblikket vilde ansee det for en aabenbar Daarskab at anlægge, og gode Spirer ere i saa Henseende lagte, i det vi allerede producere lidt her i Landet næsten af alle de Industriprodukter, af hvilke den større Deel af vort Forbrug tilføres os fra Udlandet. Allerede for Øieblikket er Udbyttet af vore Fabrikker ogsaa sikkert langt større end de Fleste tænke sig det*), (især i Hertugdømmerne, hvor Fabrikkerne i de 6 sidste Aar have hævet sig betydeligen efterat Udstedelsen af Toldforordningen af 1ste Mai 1838 har gjort Beskyttelsestolden til en Virkelighed og efterat Markedets Størrelse næsten er bleven fordobblet ved den frigjorte Afsætning til Kongeriget), og mangen Læser vil vistnok, efter at have gjen-

*) Altona alene leverer aarlig for over 2,000,000 Rbd. Fabrikvarer foruden de Industriprodukter, som denne Byes Haandværksstand forfærdiger.

nemlæst det Følgende, have langt gunstigere Tanker om vor Fabrikflid, og om Sandsynligheden for at Fabrikker kunne trives her i Landet, end han havde tidligere. De anseligste Fabrikanlæg findes i Kjøbenhavn og dens Omegn, (tildeels i hele det østlige Sjelland), Aalborg, Viborg, Randers, Horsens, Fredericia, Haderslev, Flensborg, Rendsborg, Kiel, Neumünster, Altona, Wandsbeck, Glückstadt, Itzeho, Frederiksstad og Heide. Lolland og Falster, Smaaøerne, Jylland norden for Liimfjorden, den vestlige Halvdeel af Jylland, Landdistrikterne i den østlige Halvdeel af Holsteen, og hele Marsken have derimod ingen større Fabrikker at fremvise. Ogsaa Hertugdømmet Lauenborg er temmelig langt tilbage i industriel Henseende, hvortil Grunden fornemmelig er, at det, da det ikke har villet slutte sig til det slesvig-holsteenske Toldsystem, er tæt omsluttet af Toldgrændser. Det har derfor vel 2 Kalkbrænderier, 4 Teglværker, 3 Papiirsfabrikker, 1 Læderfabrik, 2 Klædefabrikker, 4 Sæbesyderier og Lysestøberier, 1 Spiritusbrænderi, 2 Eddikebryggerier og 2 Tobaksfabrikker; men alle disse Anlæg ere, naar den ene af Klædefabrikkerne undtages, ganske smaae, og ere paa Grund af Markedets ringe Omfang ude af Stand til at hæve sig til nogen større Betydning.

Efter at have fremsat disse almindelige Bemærkninger, ville vi betragte de vigtigere Gjenstande for vor Fabrikflid noget nøiere i det Enkelte.

Klædefabrikker *). I samtlige private og offentlige Klædefabrikker og af Dugmagerne i den danske Stat tilvirkedes af uldne Vare

*) Jevnfør hermed hvad S. 325 ff. og S. 365–370 er anført om Forarbeidelsen af uldne Tøier ved Huusindustri og Haandværksflid.

I Aaret	I Kongeriget.	I Hertugdømmerne.	Tilsammen.	Calculeret Værdi.
	Alen.	Alen.	Alen.	Rbd.
1835	292,049	230,678	522,727	895,451
1840	257,231	359,350	616,581	1,075,000
1841	285,982	383,982	669,964	1,169,300

og dertil forbrugtes følgende Qvantum Uld, af hvilken den indenlandske kan anslaaes til en Gjennemsnitspriis af 3 Mk. Pundet, og den forædlede udenlandske til 1 Rbd. Pundet.

I Aaret	Indenlandsk.	Udenlandsk.	Tilsammen.	Deraf i Fabrikkerne i Kongeriget.		
				Indenlandsk.	Udenlandsk.	Tilsammen.
	Pund.	Pund.	Pund.	Pund.	Pund.	Pund.
1835	545,917	88,038	633,955	419,562	29,140	448,702
1840	619,283	100,370	719,653	371,191	28,785	399,976
1841	684,566	78,164	762,730	406,418	17,621 *	424,039

At Kongerigets Fabrikker saaledes forarbeide langt mere Uld end Hertugdømmernes, uagtet de levere et mindre Antal Alen vævede Vare, hidrører fra at Kongeriget, som nærmere oplyst i det Følgende, tilvirker langt mere Klæde end Hertugdømmerne, medens disse have Overvægten i Multum, Coating, Bai, og andre lignende Stoffer, hvoraf en Alen indeholder meget mindre Uld end en Alen Klæde. Efter et Gjennemsnit af de senere Aar have Kongerigets Uldmanufakturer beskjæftiget 1800 Mennesker aarlig, og Hertugdømmernes 1,200.

Hvad nu først Danmark angaaer, da forbruger samme aarlig c. 400,000 Alen Klæde, hvoraf circa 220,000 Alen tilvirkes i Kongeriget selv, (og heraf atter de 90,000 Alen i

*) Den udenlandske Uld forbruges saagodtsom alene i Kjøbenhavn og paa Øerne, og kun for en ringe Deel i Jylland. Af den i Hertugdømmernes Fabrikker forbrugte indenlandske Uld er ¼ Dele fra Kongeriget og ¾ Dele fra Slesvig og Holsteen.

Jylland og de 230,000 i Kjøbenhavn og paa Øerne), og 120,000 Alen tilføres fra Hertugdømmerne og c. 60,000 Alen fra Udlandet. Det er fornemmelig finere Vare, som indføres, hvilke vi ikke selv kunne forfærdige, deels fordi vor Uld ikke egner sig dertil, deels fordi Fabrikationen af meget fine Vare kun trives og betaler sig hvor mange Fabrikker ligge samlede, saa at man med Lethed kan faae duelige Folk, og saa at der altid kan findes Kjøbere til Maskiner, der ikke længere tilfredsstille de Fordringer, som Man paa de ret fuldkomne Fabrikker gjøre til disse, samt hvor en saa vidt dreven Arbeidsdeling kan finde Sted, at enkelte Fabrikker udelukkende kunne beskjæftige sig med en enkelt Sort Klæde. De grove og middelfine Klæder til 3, høist 4 Rbd. pr. Alen frembringe den danske Stats Klædefabrikker derimod af saa god en Beskaffenhed, at de af Kjendere antages at staae over det udenlandske til lige Priis, saavel i Udseende som især i Styrke og Farve, og vi kunde saaledes paa Steder, hvor ordinaire Vare søges fra Udlandet, f. Ex. i Norge, godt vente i Tiden at finde et Marked for vore Frembringelser. De Fremskridt som denne Fabrikationsgreen har gjort i de sidste 6 Aar ere desuden meget betydelige *). I de større Fabrikker findes Karte-, Spinde-, Valke-, Rue-, Børste-, Vadske- og Overskærer-Maskiner, som drives ved Vand-, Heste- eller Dampkraft. Hvad Appreteringen derimod angaaer, da er der vel ogsaa heri gjort gode Fremskridt

*) Den fabrikmæssige Tilvirkning af Klæde tog først ret sin Begyndelse her i Landet i Aaret 1730, da man for at fremme samme indkaldte sachsiske Fabrikanter. I lang Tid begunstigede Man denne Industrigreen overordentlig meget ved Indførselsforbud, høi Told, Præmier, Laan og Pengeunderstøttelser af forskjellig Art, men først i de seneste Aar, da Man ophørte med Begunstigelserne og hæmmede Smugleriet ved Nedsættelse af Tolden, og Forandring af den besværlige Told-Opkrævelsesmaade, har denne Industrigreen hævet sig, hvortil Landalmuens forøgede Velstand, som har bragt den til at kaste Vrag paa de hjemmegjorte Tøier, ikke lidet har bidraget.

i den nyere Tid, (især i Modewegs og Bruuns senere omtalte Fabrikker), og en Deel Damp-Appreteer-Maskiner ere anskaffede; men Appreteringen staaer dog i det Hele taget tilbage for de bedre udenlandske Fabrikkers, og Valkerierne lade ogsaa i Reglen en Deel tilbage at ønske. I de mindre Fabrikker haves sjeldent andre Maskiner end Karte- og Spinde-Maskiner.

Forøgelsen af Klæde-Produktionens Størrelse har imidlertid dog i de sidste Decennier ikke været betydelig i Kongeriget.

De 5 største Klædefabrikker i Kongeriget Danmark ere Modevegs i Brede, Usserød Klædefabrik, Bruunshaab ved Viborg, Greis Mølle ved Veile, og Viborg Tugthuus. Modevegs Klædefabrik blev anlagt i Aaret 1810, men i Aaret 1831 flyttet til Brede 1½ Miil Nord for Hovedstaden ved Mølleaaen, som udspringer fra Fuursøen og som paa dens korte Løb gjennem Søllerød og Lyngby Sogne ud til Sundet driver en Mængde Industrianlæg, saasom Frederiksdals Stampemølle og Klædefabrik, Brede Klædefabrik, Ørholm og Nymølle Papiirfabrik, Raadvaddamsfabrik, og Drewsens Papiirmølle), og denne Fabrik har i Aaret 1844 beskjæftiget c. 150 Arbeidere og 40 Væverstole og leveret 33,000 Alen middelfiint Klæde *).

Usserød Klædefabrik som ligger 3 Miil Nord for Kjøbenhavn tilhører det Offentlige, og har i Aaret 1844 med 177 Fabrik-Arbeidere, 18 Dagleiere og 96 Børn leveret 1,400 Stykker fine og ordinaire Vare til Militair-Statens Brug. Denne Fabrik kunde drives med større Kraft end Tilfældet

*) Modevegs Fabrik forbrugte i Aaret 1844 14,200 Pd indenlandsk og 26,200 Pd. udenlandsk Uld, 2,860 Pd. hvid og 681 Pd. guul Sæbe, 290 Potter Tran, 2,500 Pd. Lüm, 5,550 Potter Bomolie, 120 Potter Rocolie, 300 Pd. Potaske, 954 Pd. Indigo, 1,456 Pd. Krap, 2,500 Pd. Vitriol, 600 Pd. Blaasteen, 15,060 Pd. Campeschetræ, 8,500 Pd. Tuskik, 700 Pd. Alun, 75 Pd. Cochenille, 450,000 Stkr. Kardeboller, 1,200 Pd. Sumak, 1,260 Pd. Citronbark, 1,600 Pd. Viinsteen, og 500 Pd. Vaide.

er, og vilde endogsaa kunne bringes til aarlig at producere c. 90,000 Alen Klæde og Kirsai. Grunden til at dette ikke skeer, er at en af Kongen nedsat Undersøgelses-Commission, som i Juli Maaned 1841 indgav sin Erklæring, kom til det Resultat, at Man bør søge at forsyne Armeen med de uldne Vare, (ligesom med alt andet hvad den har Behov), ved Hjelp af privat Leverance fra indenlandske Fabrikker, hvilket har foranlediget tre kongelige Resolutioner, som bestemme en Overgangstilstand indtil de udtalte Principer fuldstændigen og uden Tab for Armeen og Marinen kunne gjennemføres, og tillige bevirket, at en interimistisk Commission er blevet nedsat, hvilken det er overdraget at arbeide paa „at Klædefabrikken paa Usserød saasnart som muligt kan ophøre at drives for kongelig Regning“, samt „efter bedste Skjøn at anskaffe de til Armeens og Marinens Forsyning fornødne uldne Vare, (c. 50,000 Alen aarlig), enten fra den Usserødske Fabrik, eller ved Accorder med større eller mindre Fabrikker eller med Straffeanstalterne i Kjøbenhavn og i Provindserne“.

Fabrikken Bruunshaab, som blev anlagt i Viborg i Aaret 1804 og senere flyttet til Aale Mølle ¼ Miil østen for Viborg, har i de to sidste Decennier modtaget store Forbedringer og en betydelig Udvidelse, og dette Industrianlæg, som nylig er blevet ombygt og senere forsynet med et fuldstændigt Sæt af Cockerilske Maskiner og med et Farveri og Valkeværk, har i Aaret 1844 beskjeftiget c. 140 Arbeidere og leveret 33,000 Alen Klæde til en Værdi af 79,000 Rbd. — Greis Mølle ved Veile har vel allerede længe været et anseligt Anlæg, men vil nu dog blive det i en langt høiere Grad, da det i Aaret 1844, efter at have opført en ny, storartet Fabrikbygning, er blevet forsynet med et fuldstændigt Sæt nye belgiske Maskiner, og dets Produktion, som i de senere Aar har været circa 25,000 Alen Klæde, vil sikkert for Fremtiden blive en Deel større. — Tugthuusfabrikken i Viborg er anlagt i Aaret 1811 af den samme

Justitsraad Bruun som anlagde Bruunshaabs Fabrik, og siden Aaret 1820 har den været overdraget til, først Justitsraad Bruun, og senere Kjøbmand Guldberg, (hvilken sidste nu har frasagt sig denne Entreprise), med et Tilskud af 4,000 Rbd. aarlig, paa Vilkaar at Entrepreneuren i det Hele taget skal sørge for Fangernes reglementerede Underholdning og Forpleining samt Bygningernes og Inventariets Vedligeholdelse. Paa denne Maade koster en Fanges Underhold kun 20 til 25 Rbd. aarlig. I Aaret 1844 har der i Gjennemsnit været 380 Fanger i Viborg Tugthuus, hvilke have tilvirket 30,720 Alen Klæde, meest morkmeleret til circa 10 til 12 Mk Alenen, 2,357 Dækkener og 1,406 Alen Fangeklæde. — Klædesfabrikken Stampen i Jægersborg Dyrehauge har i Aaret 1844 leveret 15,000 Alen Klæde, og en Deel Dækkener og Tæpper; en Klædesfabrik i Frederiksdal og en anden i Odense have hver leveret 8000 Alen; og en for nogle Aar siden anlagt Klædesfabrik paa Vintersmølle ved Holbek tegner ligeledes til at ville blive et betydeligere Industrianlæg. Af de smaa Uldmanufakturer, som her desuden findes paa forskjellige Steder i Kongeriget, ere de fleste anlagte for at give Fangerne i Straffeanstalterne eller Byens Fattige Arbeide, og hvad der i disse frembringes er i Regelen kun meget grove Sager, saasom grovt Klæde, meest til eget Brug, Hestedækkener, grove Tæpper, Hvergarn og Uldens og Linned-Spind *).

De danske Klædesfabrikker og Uldmanufakturer nyde en temmelig høi Told-Beskyttelse, i det Indførselstolden paa fremmed Klæde og de Klæde lignende Stoffer, som bestaae af Uld, i Reglen betale 100 Rbd. pr. 100 Pd., eller circa 30 pCt. af

*) Der drives saaledes Uldmanufakturer af Fangerne i Kjøbenhavns og Møens Tugthuus, i Frelserens Arbeidshuus i Kjøbenhavn, paa Ladegaarden udenfor Kjøbenhavn, og af de Fattige i Kjøge, Slagelse, Nestved, Kallundborg, Aalborg, Horsens og Aarhuus.

Varernes Værdi *). Tidligere vare Uldfabrikata fra Hertugdømmerne, (naar de allergroveste undtages), samme Told underkastede ved deres Indførsel til Kongeriget som fremmede; men siden Udstedelsen af den nye Toldanordning af 1ste Mai 1838 indgaae de frit i Danmark; og da Told-Beskyttelsen i Hertugdømmerne kun er meget ringe, nemlig for Klæde 33 Rbd. 32 Sk. og for de Klæde lignende Stoffer 25 Rbd. **), eller omtrent 10 pCt. af Varernes Værdi, saa gaaer næsten hele Hertugdømmernes Produktion til Kongeriget, hvor den indirekte nyder godt af sammes høie Toldbeskyttelse, og Hertugdømmernes eget Forbrug tilfredsstilles derimod aldeles overveiende ved Indførsel fra Udlandet. Derfor virkede ogsaa Toldforordningen af 1ste Mai 1838 som et Tryllesla g paa Hertugdømmernes Klædefabrikation, og inden 5 Aar vare forløbne steg Klædefabrikanternes eller Dugmagernes Antal i Hertugdømmet Slesvig fra 4 til 14, dets Arbeideres Antal i denne Retning fra 50 til 210, og dets Produktions Værdibeløb til det Nidobbelte, (nemlig fra 7,800 Rbd. til 69,300 Rbd.), og selv i Hertugdømmet Holsteen, hvor Klædefabrikkerne allerede tidligere vare i god Gang, steg Fabrikanternes og Dugmagernes Antal i de første 5 Aar efter Toldreformen fra 53 til 79, og Arbeidernes Antal forøgedes med 217 nye***), og Fabrikatets Værdi tiltog 63 pCt., nemlig fra 266,600 Rbd. til 433,700 Rbd., medens Produktionens Forøgelse i Kongeriget, tildeels netop som en Følge af den større Indførsel fra Hertugdømmerne, derimod kun har været ubetydelig. I

*) En Alen fiint Klæde veier 24 à 25 Lod, en Alen grovt derimod 27 à 28 Lod.

**) Jfr. det Nærmere herom i det Følgende i Afsnittet om Indførselstolden.

***) I Neumünster sank de nødvendige Bidrag til Fattigkassen paa Grund heraf i Aarene 1836—1840 fra 1755 Rbd. til 1000 Rbd., i det de fleste Fattige nemlig kunde faae Arbeide i Klædefabrikkerne.

Aaret 1843 var der i Hertugdømmerne 20 Fabrikker og noget over 60 Dugmagermestere (Tuchmacher) med 580 egentlige Fabrikarbeidere, hvilke leverede 89,662 Alen og 500 Stykker Klæde, 14,040 Alen Coathing, 7,687 Alen Calmuk, 97,095 Alen Multum, 58,549 Alen Bai, 60,814 Alen Fries, 3,724 Alen Zephir, 1,529 Alen Siberien, 480 Alen Lady Cloth, 239 Alen Flonel, 33,844 Alen Dækkener, og 410 Alen og 530 Stykker ubenævnt Tøi. De i Hertugdømmerne forfærdigede Uldfabrikata udgjøre, (naar Huusflidsprodukterne lades ude af Betragtning), efter et Gjennemsnit af Aarene 1839—1842 en aarlig Værdi af 421,125 Rbd., (og nu for Tiden vistnok af 500,000 Rbd. aarlig), hvoraf de 14 pCt. falder paa Slesvig og de 86 paa Holsteen, og hvoraf

for 86,329 Rbd., eller 20^{50} pCt., bleve afsatte til Udlandet.
for 330,102 Rbd., eller 54^{64} pCt., bleve afsatte til Kongeriget.
og for 104,694 Rbd., eller 24^{86} pCt., bleve afsatte i Hertugd. selv.

Som en Følge af at Hertugdømmerne saaledes sælge de ¾ Dele af deres Produktion af Uldfabrikata, have de en betydelig Indførsel nødig. Efter et Gjennemsnit af de 3 Aar 1840—1842 brugte Hertugdømmerne aarlig for 1,030,345 Rbd. uldne Vare af alle Slags, hvoraf Udlandet leverede for 888,084 Rbd. *) eller 86^{20} pCt., Hertugdømmerne selv for 130,261 Rbd. eller 12^{64} pCt., og Kongeriget for 12,000 Rbd., (hvoraf de ⅘ Dele var for strikkede Uldvare), eller 1^{16} pCt. Grunden til at der saagodt som ingen uldne Vare føres fra Kongeriget til Hertugdømmerne, (et ringe Beløb strikkede Gjenstande undtagen), er den samme som at Hertugdømmerne

*) Hvad de høist betydelig lavere Angivelser angaaer, som for Indførslen i Aarene før 1838 findes anførte i forskjellige Skrifter, maa det erindres hvilke betydelige Qvantiteter der tidligere blev indsmuglet, men især hvor meget der indgik toldfrit til Ridderskabets forhen toldfrie Medlemmer. Toldindførsels-Angivelser for Hertugdømmerne have derfor kun ret Betydning naar de ere fra de senere Aar.

sælge de ⅘ Dele af Udbyttet af deres Klædefabrikker til Kongeriget og Udlandet, nemlig at de udenlandske Uldfabrikata ere i Hertugdømmerne belagte med en saa lav Indførselstold at de ere i Stand til sammesteds at fortrænge de i den danske Stat forfærdigede Vare fra Markedet, hvilket de derimod ikke formaae i Danmark, hvor Beskyttelsestolden er 3 til 4 Gange saa høi som i Hertugdømmerne. Af den hele Indførsel udgjør Klæde og Halvklæde omtrent ⅝ Dele, og Multum, Bay og andre uldne Vare omtrent ⅜ Dele, og de indførte Stoffers Vægt er i Alt henimod 400,000 Pd.

Hvad den herombandlede Industrigreens tekniske Standpunkt angaaer, da er samme vel høiere i Hertugdømmerne end i Kongeriget, men der forfærdiges dog ikke finere Klæde sammesteds end til en Priis af circa 4½ Rbd. pr. Alen.

Hertugdømmernes Klædeproduktion er saagodtsom ganske concentreret i Neumünster, der er Hovedsædet for hele den danske Stats Klædefabrikation og leverer c. ⅞ Dele af sammes Totaludbytte *). Tilvirkningen af uldne Stoffer skeer her deels af et stort Antal Dugmagermestere, for Øieblikket 65, som ere forenede i et Laug, deels paa to store Fabrikker. Den ene af disse er Rencks, som i sin Tid begyndte med at forfærdige Hestedækkener, men senere bestandig er gaaet videre og videre, og nu endelig i det sidste Decennium ved Brødrene Rencks Reiser i Udlandet blevet forsynet med de bedste nyere Maskiner **), og

*) Fabrikationen af uldne Vare opkom i Neumünster i det 17de Aarhundrede uden Toldbeskyttelse eller Understøttelse af det Offentlige, og hævede sig lidt efter lidt, medens det gik tilbage med mange af Statskassen understøttede Uldmanufakturer. I Midten af det 18de Aarhundrede havde Neumünster en betydelig Afsætning over Lübeck til Sverrig; men da dette Rige senere forbød Indførslen, kom denne Industrigreen i en fortrykt Tilstand, der i afvexlende Grader vedvarede indtil den i den nyere Tid atter har hævet sig.

**) I Rencks Fabrik haves for Tiden: En Høitryks-Dampmaskine paa 30 Hestes Kraft, 3 „Wølfe“, 2 Assortiments Kradse- og Spinde-

udvidet i en saadan Grad, at den nu er den største Klædefabrik i den danske Stat. Den anden store Klædefabrik i Neumünster er Mesdorffs. I Aaret 1844 beskjæftigedes

I Rencks Fabrik . . .	176 voxne Arbeidere og	10 Børn
I Mesdorffs Fabrik . .	52 — —	18 —
Af de 65 Dugmagermestre	349 — —	134 —
Ialt ved Neumünsters Klædeproduction	577 voxne Arbeidere og	162 Børn

og der forarbeidedes

I Rencks Fabrik	66,240 Pund Uld	og heraf var kun 600 Pd. fremmed Uld.
I Mesdorffs Fabrik . . .	22,240 — —	
Af de 65 Dugmagermestre	314,400 —	som alt var indenlandsk.

I hele Neumünster 402,880 Pund Uld, hvis Værdi anslaaes til 214,869 Rbd.

hvoraf der tilvirkedes

	I Rencks Fabrik.	I Mesdorffs.	Af de 65 Mestere.	I Alt.
	Alen.	Alen.	Alen.	Alen.
Af Klæde	41,760	5,350	72,085	119,195
Coathing ...	"	1,080	30,660	31,740
Multum ...	"	3,640	124,785	128,420
Bai	"	"	49,624	49,624
Fries	"	"	48,040	48,040
Calmuk	"	780	5,832	6,612
Kirsay	"	"	853	853
Uldne Tæpper	"	924	18,947	19,871

maskiner, 15 Dampvæverstole og 5 andre Væverstole, 3 Vadskemøller, 1 Valkemølle, 2 Børstemaskiner, 7 Rauhmaskiner, 3 Overskærermaskiner, 1 Dekarteermaskine, 1 Waltraschapparat, 1 Centrifugaltørremaskine, 1 Klædetørremaskine, og 3 hydrauliske Presser. I de 65 Dugmagermesteres Besiddelse findes 73 Kradsemaskiner, 73 Spindemaskiner, 62 "Wølfe, 1 Dampvalkemølle paa 8 Hestes Kraft og 13 Hestemøller.

hvortil kommer at der i den Mesdorffske Fabrik er spundet 6,500 Pd. Uldgarn til eget Brug, og 38,000 Pd. for Fremmede, samt vævet 24,800 Alen Töi for Bönder fra Omegnen. Totalværdien af den hele Produktion anslaaes til 379,067 Rbd.

Af de anförte Belöb afsattes:

	Til Danmark. Alen.	I Hertugd. Alen.	I Alt. Alen.
Klæde	105,179	10,865	116,044
Coathing	53	26,867	26,910
Multum	90,572	28,922	119,494
Bai	22,028	17,834	39,862
Fries	98	45,615	45,713
Calmuk	4,027	1,018	5,045
Kirsay	853	„	853
Uldne Tepper . .	4,283	12,392	16,675

Den samtlige Værdi af de til Danmark afsatte uldne Varer var 277,298 Rbd., og Værdien af de i Hertugdømmerne solgte Belöb 82,753 Rbd., og over de $\frac{9}{10}$ Dele af det tilvirkede Klæde gik til Kongeriget. Der er i det sidstafvigte Aar 1844 blevet i alt forarbeidet 39,370 Pd. Uld mere end i Aaret 1843, og der er ogsaa solgt for 58,298 Rbd. mere i Danmark og for 3,993 Rbd. mere i Hertugdømmerne end i Aaret 1843, og Totalproduktionens Værdi har været 74,000 Rbd. större. Af den forarbeidede Uld er ogsaa et meget större Belöb anvendt til Klæde end i Aaret 1843, i hvilket Aar Dugmagermesterne kun leverede 48,000 Alen Klæde, Rencks Fabrik 1336 Stykker, og Mesdorffs 4260 Alen; og det sees af alt det Heranförte at Neümünsters Produktion er i Fremgang.

Der findes nu ogsaa i Hertugdømmet Holsteen 6 smaa Anlæg til Forfærdigelse af Klæde og uldne Töier i Uetersen, og 5 i Flensborg, blandt hvilke sidstnævnte Krocks i Aaret 1844 har bragt det til med 30 Arbeidere at levere 5,000

Alen Klæde og 1,200 Alen Multum, og der findes desuden 1 i Kiel (jfr. S. 367), 1 i Segeberg, 1 i Elmhorn, samt et større i Glückstads Tugthuus. I Staden Slesvig er der 2 noget større og 3 mindre Industrianlæg af den omhandlede Art, og i Haderslev to ganske smaa. Hertugdømmet Lauenborg har to Klædefabrikker, en mindre i Ratzeburg, som leverer 500 Alen aarlig, og en større, nemlig Kämmerers i Aumühle, som med 45 Arbeidere leverer 15,000 Alen Klæde aarlig, hvilket alt saagodtsom alene afsættes i Lauenborg selv, da Toldforholdene forhindre Udførslen (jfr. S. 417).

Filtklæde forfærdiges ikke i den danske Stat, og Tilvirkningen af Kamuld er næsten ophørt, idet Ulden fra Eiderstedt og Ditmarsken, som er den eneste Slags, som egner sig dertil, søges meget i Udlandet, (fordi den fortrinligen egner sig til Brodeergarn og Strikkegarn og til Tøier, som bestaae af Uld og Silke, hvilket sidstnævnte Stofs Glands den eiderstedtske Uld kommer meget nær), og som Følge deraf, og paa Grund af Maskinkamgarnspinderiernes høie Standpunkt i Udlandet, og deres ringe Udvikling her i Landet, for størstedelen udføres i raa Tilstand *).

Af Fabrikker for Forfærdigelsen af Uldkarter til Brug ved Klædefabrikationen er der 1 i Assens, 1 i Viborg, 1 ved Raadvaddams Fabrik (jfr. S. 456), og 4 større i Hertugdømmerne, hvilke sidstnævnte beskjæftige omtrent 100 egentlige Fabrik-Arbeidere og levere 5,500 Dusin Uldkarter og en Deel Arbeide af Metalfletning, især deleshed et meget stort Antal Kornrensningsmaskiner. De to af disse Kartefabrikker ligge i Stockelsdorff ½ Miil N. V. for Lübeck, og den største af disse, nemlig P. F.

*) Fabrikant J. S. Schwedeler, som eier et colosalt Uldgarns Spinderi og Farveri i Altona (jfr. S. 371), er for Øieblikket i Begreb med i sidstnævnte By at anlægge et Kamuldgarnsspinderi, og de hertil fornødne Maskiner ere allerede opstillede, og tildeels i Gang.

Bruhus, beskjæftigede i Aaret 1844 30 Fabrikarbeidere og 60 Fruentimmer og Børn, og leverede 3,400 Dusin Uldkarter, som for størstedelen gaae til Kongeriget. Kartefabriken i Assens leverer med 4 Fabrikarbeidere og 40 til 50 Børn noget over 600 Dusin Uldkarter aarlig.

Af Valkemøller var her i Aaret 1838

paa Landet . .	178,	der aarlig valkede	1,039,658	Alen
i Kjøbstæderne	11	— —	117,600	Alen
	189		1,157,258	Alen;

men skjøndt mange Forbedringer i den nyere Tid ere foretagne ved en stor Deel af samme, svare de i Reglen ikke endnu til Nutidens Fordringer.

Maskinspinding af Uldgarn drives vel i Forbindelse med forskjellige Fabrikationsgrene, f. Ex. i Forening med de større Klædefabrikker *); men særlige Fabrikker for Maskinspinding af Uldgarn have vi ikke.

Af Maskin-Bomuldsspinderier har den danske Stat heller ingen, skjøndt Regjeringen, som i ældre Dage har gjort meget for at fremkalde Haandspinding af Bomuld, i den nyere Tid har gjort en Deel for at bringe større mekaniske Bomuldsspinderier i Gang; og Englands Overvægt med Hensyn til samme er vistnok saa stor, at intet Bomuldsspinderi, der leverede andet end de groveste Nummere, vilde kunne bestaae **),

*) Saaledes spindes paa Warburgs S. 370 omtalte Strømpefabrik i Nærheden af Kjøbenhavn c. 3,000 Pd. Uldgarn paa Maskiner. I Aarhuus spindes aarlig c. 6,000 Pd. Uld paa Maskiner paa en sammesteds værende Fabrik for Væyning af Uldtøier og Uldstrømper, og paa den S. 239 omtalte Fabrik for Forfærdigelse af Uldengods, hvilken nylig er bleven anlagt i Hammerum Herred spindes aarlig circa 20,000 Pd. Uld paa Maskiner. De store Fabrikker i Altona for Spinding, Farvning og Strikning af Uldgarn ere alt omtalte S. 370

**) Toldbeskyttelsen er fastsat til 2 Rbd. 3 Mk. pr. Centner, og er

om end den, der anlagde det, var tilstrækkelig forsynet med Indsigt, Driftighed og Capital.

Der indføres derfor ogsaa af Bomuldsgarn det betydelige Beløb af*)

I Aaret	Til Kongeriget.	Til Hertugd.	I Alt.
1839	254,463 Pd.	596,491 Pd.	850,957 Pd.
1840	356,299 Pd.	614,000 Pd.	970,299 Pd.
1841	741,414 Pd.	834,251 Pd.	1,575,665 Pd.

hvorimod Indførslen af raa Bomuld kun beløber sig til circa 40,000 Pd. i Kongeriget, og circa 15,000 Pd. i Hertugdømmerne, og selv disse ringe Qvantiteter forbruges ikke til Spinding, men for størstedelen kun til Vatter.

Af Maskinhørspinderier har den danske Stat kun eet eneste, hvilket et i August Maaned 1840 stiftet Aktieselskab ved Hjelp af en sammenskudt Capital paa 150,000 Rbd. og et senere optaget 5 Procents Laan paa 75,000 Rbd. har anlagt paa Svanholm tæt udenfor Kjøbenhavns vestre Port. Dette storartede Etablissement, hvis baade til Tør- og Baadspinding indrettede, af en Dampmaskine paa 20 Hestes Kraft drevne Maskiner i Forening med Fabrikbygningerne have kostet over 150,000 Rbd., begyndte vel allerede i Foraaret 1842 at spinde, men kom først i fuldstændig Virksomhed i Sommeren 1844. Det havde tidligere 2,000 Spindler til Baadspinden; men 108 af disse ere senere blevne anvendte til Traadtvinding, og Fabrikken har saaledes nu 1892 Spindler til Baadspinding, 300 til Tørspinding og 108 til Traadtvinding. For Fremtiden vil Fabrikken kunne levere aarligen circa 40,000 Bundter Garn, hvortil den

---

altsaa størst for de grove Nummere, som veie meest. Raa Bomuld indgaaer frit.

*) Grunden til at Indførslen af Bomuldsgarn er tiltaget saa betydeligt i de senere Aar, kan sees af det S. 365 og 367 Anførte.

vil forbruge omtrent 1,200 Skippund (eller 384,000 Pd.) Hør*), hvilket kun udgjør c. ⅛ Deel af det Qvantum Hør, som der aarlig avles i den danske Stat, og c. 1/13 Deel af det Qvantum Hør, som aarligen forbruges i Danmark og Hertugdømmerne. Gjennemsnitsnummeret af det spundne Garn er omtrent Nr. 30. Uagtet dette Spinderi leverer Garn af fortrinlig Beskaffenhed, som til de fleste Slags Brug ikke staaer tilbage for det engelske, har det hidtil havt meget vanskeligt ved at finde tilstrækkelig Afsætning, og dets usolgte Oplag af Garn er derfor særdeles betydeligt, og Aktionairerne have som Følge deraf endnu ikke erholdt noget Udbytte i den Række af Aar Fabrikken har bestaaet. Hele det Beløb af maskinspundet Garn, som tidligere indførtes fra Udlandet til den danske Stat, udgjorde kun c. ⅓ Deel af Fabrikkens aarlige Produktion, som har en Værdi af circa 120,000 Rbd.**), og heraf følger, at det hidtil ikke, saaledes som man almindeligen har antaget, har været Vanskelighed ved at concurrere med Udlandet, men Vanskelighed ved at fortrænge det haandspundne Garn, som har besværliggjort Afsætningen. Da Maskingarnet imidlertid leveres billigere end det haandspundne, og da det af alle Sagkyndige foretrækkes som Rendegarn, saa er der Grund til at vente, at det ikke vil vare længe inden Forbruget af maskinspundet Garn i den danske Stat vil være større end det Beløb Fabrikken frembringer, (skjøndt den Omstændighed at man her i Landet behandler Hørren for slet til at den kan afgive Handelsvare, og at Man altsaa selv maa spinde den, hvis Man vil have nogen Nytte af den, giver Haandspindet en mægtig Støtte), og Spørgsmaalet er da kun

*) I Aaret 1844 har Produktionen dog kun været 14,900 Bundter Hørgarn, 2,700 Bundter Blaargarn og 3,500 Pd. Traad.

**) I Aaret 1841 indførtes af Linnedgarn og Traad til Kongeriget 79,731 Pd., nemlig 60,618 Pd. Garn og 19,113 Pd. Traad, og i Aaret 1842, efterat Fabrikken var kommen i Gang, kun 16,343 Pd. Garn og 13,819 Pd. Traad. Hertugdømmerne modtage aarlig circa 40,000 Pd. Garn og Traad fra Udlandet.

om den med Hensyn til Priserne kan concurrere med de engelske Spinderier, og dette synes Erfaringen at vise at den under en omhyggelig og driftig Bestyrelse vil kunne. De Nummere, som hidtil have fundet den letteste Affætning ere de grovere, idet nemlig Besparelserne ved Indkjøbet af Hørren i det Større og ved Heglingen paa Maskiner komme Kjøberne meest til Gode ved de Nummere, ved hvilke Materialets Værdi udgjør den største Brøk af Garnets, samt forbi Indførselstolden, der er 4 Rbd. 4 Mk. pr. Centner, her indirecte er høiest*), og ved de groveste Nummere endogsaa udgjør henved 20 pCt. af Værdien**). De meget fine Nummere ere derimod næsten uafsættelige, og Gjennemsnitsnummeret af det hidtil solgte Garn er Nr. 20. For at faae Brug for de finere Maskiner, som Man af Mangel paa Kjendskab til Forholdene har været saa uheldig at anskaffe, er Man derfor begyndt paa at forfærdige

*) Et Bundt Garn af Nr. 8 veier 22¾ Pund; et Bundt af Nr. 18 veier 10 Pund, og et Bundt af Nr. 70 kun 2⅝ Pund.

Talhaspens lovbestemte Omfang er i Danmark 86 Tommer.
Et danskt „Fed“ eller „Knæk“ Garn holder altsaa 420 Alen;
en dansk Streng Garn (12 Knæk) 5,040 Alen;
et dansk Bundt (16⅔ Strenge) = 84,000 Alen.
Et engelskt „Fed“ er 120 Traade à 2½ Yard, eller 437½ Alen dansk;
en engelsk Streng er altsaa 5,246 Alen dansk;
et engelsk Bundt indeholder saaledes 60,000 Yards eller 87,436 Alen dansk, altsaa 3,436 Alen mere end et dansk Bundt.

Det her omtalte Maskinhørspinderies Garn er imidlertid haspet og pakket ligesom det engelske Garn. Et Bundt af dets Garn holder altsaa ligesaa stort et Alental som et Bundt engelsk Garn.

En Pakke indeholder:
af Nr. 8—14 1¼ Bundt,
af Nr. 16—35 3 Bundter,
af Nr. 40—70 6 Bundter.

Garnets Nummer angiver Beløbet af Fed (Knæk) paa et engelsk Pd., der er = 29 Lod dansk, af ubøget Garn.

**) Herfra maa dog drages Indførselstolden paa Hørren, der atter hviler tungere paa de grovere end paa de finere Garnsorter. Den danske Hør behandles nemlig desværre i Reglen for slet til at kunne bruges til Maskinspind.

Traad, men denne Green af Fabrikkens Virksomhed er endnu, (ubegribeligt nok), ikke kommen ret i Gang.

Arbeidernes Antal var i Aaret 1844 189, nemlig 143 Fruentimmer og 46 Mandfolk. Af engelske Arbeidere var der den 1ste Januar 1845 kun 9, nemlig 6 Mandfolk og 3 Fruentimmer. I Arbeidsløn var i Aaret 1844 udbetalt circa 25,000 Rbd. Nogle af Pigerne havde dagligen havt over 3 Mk., men i Almindelighed havde de havt fra 1 til 2 Mk. Af Mandfolkene havde nogle havt over 2 Rbd. daglig. For de øvrige havde Dagløunen været fra 8 til 3 Mk. I Begyndelsen brugte Man kun engelske Arbeidere, men nu har Man oplært danske Arbeidere, der fuldkommen kunne staae ved Siden af de engelske. Fabrikkens tekniske Bestyrelse forestaaes af en engelsk Fabrikdirekteur, og dens Handelsanliggender af en vel lønnet Handelsdirekteur, ligesom der ogsaa haves en lønnet Forvalter og en lønnet Bogholder. Overbestyrelsen og Controllen er derimod hos et ulønnet Repræsentantskab, som vælges af Aktionairerne. Da dette Anlæg vil faae en stor Indflydelse paa den danske Industrie, idet det vil virke opmuntrende eller afskrækkende saavel med Hensyn til Aktieforetagender, som med Hensyn til lignende store Industrianlæg, og da dets Skjebne vil være afhængig af dets Administration, saa maa man hoiligen ønske at saavel de lønnede som de ulønnede Bestyrere af denne Fabrik, ved hvis Begrundelse det ikke har manglet paa Letsindighed, nøie ville erindre sig deres store Ansvar, og fornemmeligen gjelder dette om Handelsdirekteuren, i hvis Hænder for Tiden Fabrikkens hele Velfærd er lagt, og af hvem Man derfor er berettiget til at vente den rastløseste Iver.

Fabrikker for Opkradsning af uldne Klude til Kradsuld. I Aaret 1827 anlagde Grosserer Marcus Bech en saadan Fabrik i Aarhuus, som senere af circa 4½ Millioner Pd. uldne Klude omtrent har leveret c. 3½ Millioner Pd. Krads-

uld, som bruges til Forfærdigelse af grove Gulvtæpper, Stopning af Madratser og andet lignende Brug, og som for en Sum af c. 350,000 Rbd. er solgt til Hamburg og England, i hvilket sidstnævnte Land denne Industrigreen, som kun er et Par Decennier gammel, først er opkommet. I de sidste 6 til 8 Aar er der vel blevet anlagt 8 lignende Fabrikker; men ingen af dem har naaet nogen anselig Omfang, og de fleste af dem have standset deres Virksomhed, da denne ikke svarede Regning, paa Grund af at den stigende Concurrence saaledes forhøiede Prisen paa uldne Klude, at disse, som tidligere næsten ingen Værdi havde, da Man ingen synderlig Brug havde for dem, og derfor kun betaltes med 8 ß pr. Lispund, senere til enkelte Tider ere blevne betalte med indtil 40 ß pr. Lispund. Indtil Foraaret 1842 havde den nysnævnte Fabrik imidlertid, uagtet den saaledes havde faaet flere Medarbeidere, en rivende Afsætning, ja den kunde endogsaa knap tilfredsstille denne; men senere have Conjunkturene ikke været gunstige, idet mange slige Fabrikker ere opstaaede i Udlandet, hvilket har trykket Priserne paa Kradsulden, medens Indførselstolden paa denne samtidigen hermed er blevet forhøiet i England. Det er imidlertid at vente at Forholdene atter ville blive gunstige for denne Industrigreen, som har en særlig Betydning ved at den saa fortringlig egner sig til at beskæftige gamle og svage Mennesker og derfor ogsaa er særlig begunstiget ved en Udførselstold paa Klude af 2 Rbd. 5 Mk. pr. Centner, som har samme Virkning som et Udførselsforbud. Grosserer Marcus Bechs Fabrik har efterhaanden faaet en betydelig Udvidelse. Kludenes Tilberedning og Rendsning skeer saaledes i Aarhuus, Aalborg, Nørre Sundby, Gjøl og Ribe; Opkradsningen derimod i Klæstrup Vandmølle ved Ribe og i fire Vandmøller i Marselisborg Skov. Fabrikarbeidernes Antal er efterhaanden steget fra 130 til 700, og Fabrikken leverer 350,000 Pund Kradsuld

aarlig, og beskæftiger circa 35 større og mindre Skibe med Kludenes Transport og Kradsuldens Forsendelse til Udlandet. Vor hele Udførsel af Kradsuld har i Aarene 1838—1840 i Gjennemsnit været 450,000 Pd. aarlig og i Aarene 1841 og 1842 i Gjennemsnit 661,856 Pd. aarlig. Hertugdømmerne har ingen Fabrikker af dette Slags at fremvise, naar et ubetydeligt lille Anlæg i Haderslev undtages.

Sukkerraffinaderier. Lige indtil Begyndelsen af Aaret 1839 var Indførslen af raffineret Sukker og Sirup forbuden i Kongeriget Danmark til Gunst for de indenlandske Sukkerraffinaderier, og Følgen heraf var den, som Monopolerne sædvanlig medføre, nemlig at denne Industrigreen, som ikke havde nogen fremmed Concurrence at befrygte, heller ikke tilegnede sig de i Udlandet efterhaanden indførte Forbedringer, saa at her indtil for nogle Aar siden ikke var mere end et eneste Sukkerraffinaderi, som kogte ved Damp i Vacuumspander. Men da det først ved Frdg. 1ste Mai 1838 blev tilladt fra 1ste Januar 1839 mod en høi Told, og senere ved Plakat af 31te December 1841 afgiftsfrit, at indføre raffineret Sukker og Sirup fra Hertugdømmerne til Kongeriget, og da det, (hvad Frdg. 1ste Mai 1838 havde forkyndt med en 3 Aars Frist, der dog senere blev til en 6 Aars), ved Plakat 13de Marts 1844 blev tilladt fra fremmede Steder at indføre raffineret Sukker mod en Indførselstold af 6 Rbd. 4 Mk. pr. Centner *), og sønderslaaet og med Beenkul bestrøet Lumpen **) til Omraffine-

*) For deres Skyld, som maatte finde denne Told meget høi, bemærkes det, at raffineret Sukker ved Udførslen fra Holland og Belgien erholder en uforholdsmæssig høi Præmie, og at altsaa en høi Told er nødvendig, naar vore Raffinaderier ikke skulle kunne undersælges.

**) Lumpen kaldes det allergroveste Topsukker. I Aaret 1844 omraffineredes i Kjøbenhavn 1,637,000 Pd. Lumpen.

Raus Fabrik i Kjøbenhavn for Tilvirkningen af Beenkul til Brug i Sukkerraffinaderierne leverer aarlig en betydelig Deel af denne sidstnævnte Artikel, i Aaret 1844 saaledes 150,000 Pd.

mod en Indførselstold af 2 Rbd. 60 ß pr. Centner, og Sirup mod en Indførselstold af 1 Rbd. 48 ß pr. Centner, saa havde vore Sukkerraffinadeurer kun Valget mellem en fuldstændig Omorganisation af deres Driftsmaade eller en Standsning af deres Virksomhed, og medens Nogle have valgt det sidstnævnte Alternativ er der andre, som, efter at have anskaffet Vacuumspander og truffet flere andre Reformer i deres Drift, med Held ere traadte i Kamp med Udlandet og Hertugdømmerne. Ganske at holde sammes Raffinaderiers Produkter ude have de imidlertid ikke formaaet. I Aaret 1842, det første Aar efter Bestemmelsen at raffineret Sukker fra Hertugdømmerne skulde indgaae afgiftsfrit i Kongeriget modtog Danmark saaledes, (efter Fradrag af 233,793 Pd. raffineret Sukker og 11,195 Pd. Sirup, som det samme Aar tilførte dem), 380,927 Pd. raffineret Sukker, og 214,172 Pd. Sirup *); og skjøndt for kort Tid er forløben siden Indførsel fra Udlandet blev tilladt imod Told-Erlæggelse, til at Man kan have nogen Kundskab om Størrelsen af den Grad i hvilken den er bleven afbenyttet, kan det dog siges med Sikkerhed at her ogsaa indføres en Deel fremmed Sukker.

Sukkerforbruget i Kongeriget udgjør det betydelige Beløb af henved 10 Millioner Pd. Sukker og Sirup aarlig, eller henved 8 Pd. pr. Individ, og Fortoldningen af raa Sukker var derfor ogsaa i Aaret 1840 c. 9,324,000 Pd., i Aaret 1841 c. 9,890,000 **) Pd., og i

---

*) I de 3 Aar 1839—1841, i hvilke Indførslen fandt Sted mod Toldafgift udgjorde denne

1839	214,780 Pd. raffineret Sukker og			44,121 Pd. Sirup.	
1840	210,319	—	—	8,691	—
1841	208,102	—	—	16,148	—

**) Jfr. det herom i det Følgende i Afsnittet om den danske Stats Indførsel Anførte.

Aaret 1842 c. 11,750,000 Pd., hvoraf imidlertid kun circa 7 Millioner Pd. blev forarbeidet paa Raffinaderierne, Resten derimod forbrugt i raa Tilstand som grovt Puddersukker. Sukkerraffineringen i Kongeriget skeer saagodt som ganske i Kjøbenhavn, hvis Raffinaderiers Antal nu er reduceret til 5 store Anlæg af denne Art, nemlig 1) Tuteins Dampraffinaderi i i Helsingørsgaden, som i Aaret 1844 med 30 egenlige Fabrikarbeidere har leveret 2,500,000 Pd. Sukker og Sirup; 2) Dampraffinaderiet Phoenix, som i Aaret 1844 har leveret 2,215,000 Pd., hvoraf 30 pCt. reen Sirup; 3) det et Interessentskab tilhørende, med Dampapparat af nyeste Construktion arbeidende Raffinaderi i Store Larsbjørnstræde, som i Aaret 1844 har leveret 1,065,000 Pd. raffineret Sukker og 176,000 Pd. Sirup; 4) Borgens Raffinaderi, som i Aaret 1844 har leveret 508,000 Pd. Sukker og 149,600 Pd. Sirup og 5) C. W. Hansens, hvis Produktion samme Aar omtrent har været af samme Størrelse.

Den Nedsættelse, som Toldanordningen af 1ste Mai 1838 gjorde i Indførselstolden paa raat Sukker i Hertugdømmerne i Almindelighed, og paa Lumpensukker i Særdeleshed, som for det sidstnævnte endogsaa var fra 6 Rbd. 64 ß til 2 Rbd. 60 ß pr. Centner *), har i Forbindelse med Toldopsynets Skærpelse og Ophævelsen af Toldprivilegierne, hvilke bevirkede at en meget stor Deel af det i Hertugdømmerne indførte raffinerte Sukker indgik toldfrit, havt til Følge, at Sukkerraffineringen i Hertugdømmerne i de 6 sidste Aar har hævet sig i en mærkelig Grad.

I Aaret 1838 var saaledes Raffinaderiernes Antal

---

*) Af Lumpensukker blev tidligere saagodtsom Intet indført paa Grund af den høie Told. Derimod indførtes der af samme

I 1841 1,583,000 Pd.
I 1842 2,166,000 Pd.

		Pd. Sukker.		Pd. Sirup.
I Slesvig	13 med en Produktion af	1,457,770	og	685,130
I Holsteen	2 — —	231,500	og	90,000
	15	1,689,270	og	775,130.

I Aaret 1842 var deres Antal derimod

		Pd. Sukker.		Pd. Sirup.
I Slesvig	10 med en Produktion af	2,217,106	og	890,367
I Holsteen	10 — —	2,717,737	og	713,746
	20	4,934,843	og	1,604,113

(foruden 1 i Altona, som dog kun producerer for circa 15,000 Rbd. aarlig); og i Aaret 1843 beløb Produktionen sig til 5,508,857 Pd. Sukker og 1,432,600 Pd. Sirup, eller i Gjennemsnit 326,948 Pund for hvert Raffinaderi, hvilket dog ikke engang er Halvdelen af de preussiske Sukkerraffinaderiers Gjennemsnits-Produktion.

En ligefrem Følge af den nysomtalte Forøgelse i Produktionen, er at Indførslen af raat Sukker er tiltagen. Der indførtes til Forbrug i Hertugdømmerne.

I Gjennemsnit af Aarene.	Dansk-vestindisk Sukker.	Raa Sukker og Lumpen fra fremmede Steder.	I Alt.
	Pund.	Pund.	Pund.
1835—1838	2,677,391	332,818	3,010,210
1838—1842	3,012,194	3,464,128	6,476,323

og i Aaret 1842 udgjorde Indførslen af raat Sukker endogsaa det betydelige Beløb af 9,470,000 Pund; og hundrede Pund raat St. Croix Sukker giver nu for Tiden i Gjennemsnit 67 Pd. raffineret Sukker, medens Man i tidligere Dage ikke udbragte mere end 58 til 60 Pund deraf.

Ligeledes er i Overeensstemmelse hermed Indførslen af raffineret Sukker fra Udlandet betydelig aftaget. Der indførtes nemlig til Forbrug i Landet kun i Aaret

1840:	1,137,829 Pund.
1841:	653,560 —
1842:	427,100 —

og denne Indførsel opveies ved den S. 436 omtalte Udførsel til Kongeriget og ved Afsætningen til Udlandet, der udgjør et Par Hundrede Tusinde Pund*), og Hertugdømmerne tilvirke altsaa saa meget raffineret Sukker, som de selv forbruge. Da deres Forbrug af Sirup er ganske uforholdsmæssigt og usædvanligt stort, saa ville de derimod ikke let nogensinde kunne komme til at forsyne sig selv med samme, da hertil vilde fordres en Fabrikation af chrystalliseret Sukker, som forudsatte en betydelig Afsætning til Udlandet, og skjøndt Produktionen i Landet selv, som Følge af den forøgede Sukkerraffinadering, nu er over dobbelt saa stor som for 6 til 7 Aar siden, saa har Indførslen fra Udlandet**) dog været i en bestandig Tiltagen, selv i de senere Aar, og den udgjorde

i Aaret	1839	1,929,475	Pd. Sirup,
	1840	2,680,457	—
	1841	2,721,921	—
	1842	3,272,672	—

I Overeensstemmelse med det Foranførte var Sukkerforbruget efter et Gjemsnit af de 3 Aar 1840—1842 aarligen pr. Hoved i Hertugdømmerne

5^{75} Pund chrystalliseret Sukker,

5^{34} Pund Sirup

1^{15} Pund raak Sukker.

Hvad Grunden er til det betydelige Forbrug af Sirup,

---

*) I Aaret 1841 c. 285,000 Pd., i Aaret 1842 c. 131,000 Pd.

**) Tidligere indførte Kongeriget en Deel Sirup til Hertugdømmerne, (i Aarene 1836—1839 saaledes i Gjennemsnit circa 380,000 Pd.), men dette er næsten aldeles ophørt i de senere Aar, i hvilke Kongeriget omvendt har modtaget lidt Sirup fra Hertugdømmerne.

og især til at det er tiltaget saa overordentlig i den nyere Tid, har Forfatteren ikke kunnet faae tilfredsstillende oplyst.

Af de 10 Sukkerraffinaderier, som Hertugdømmet Slesvig besidder, findes de 7 i Flensborg, som ved sin store Handel paa Vestindien har en naturlig Anviisning paa denne Industrigreen, (og disse 7 Raffinaderier levere aarlig c. 1800,000 Pd. Sukker og c. 500,000 Pd. Sirup, altsaa ⅓ af begge Hertugdømmernes Produktion); eet i Slesvig, eet i Haderslev, og eet i Sønderborg. Af Holsteens 11 Sukkerraffinaderier findes de 4 i Glückstadt, 2 i Itzehoe, 2 i Kiel, 1 i Heide, 1 i Uetersen og 1 i Altona. De største Raffinaderier i Hertugdømmerne ere:

Chr. de Vos's & Comp. i Itzehoe, som leverer 1100,000 Pd. aarlig, Senator Nielsens, hvis Produktion er circa 700,000 Pd., og Tycho Toftes i Slesvig, som leverer circa 600,000 Pd. aarlig.

Med Tilvirkning af Runkelroesukker er der vel baade i Kongeriget og i Hertugdømmerne gjort Forsøg, men uden at disse have gjort nogen Fremgang, i det vor Told paa raa Sukker ikke er høi nok til at den har kunnet betale sig; og til ved meget høie Toldsatser at fremelske denne Produktionsgreen er der saa meget mindre Grund, som vi af Hensyn til vore Colonier maa være meget tilfredse med at den ikke har kunnet drives med Fordeel.

Af Salt-Raffinaderier er der 8 i Hertugdømmerne, (nemlig i Frederiksstad, Tønningen, Husum, Itzehoe og Rendsborg), hvilke i de sidste Aar have raffineret circa 4 Millioner Pund Salt, af hvilken Artikel der, efter Professor Hanssens Beregning, forbruges 18 til 19 Pund pr. Hoved i Slesvig og Holsteen. Det Steensalt, som disse Industrianlæg raffinere, forskrives fra England, og de bestaae kun ved at Indførselstolden for raffineret Salt er 50 ß pr. Centner, men for Steen-

falt kun 12 ß pr. Centner. Oldesloher Salinen, som beskæftiger circa 30 Arbeidere, er omtalt S. 305. I Kjøbenhavn er Grosserer Ronnenkamp Eier af et Saltraffinaderi, som i Aaret 1844 har leveret 6000 Tdr. raffineret Salt. Saltraffinaderiet i Frederiksstad, som er det største af Hertugdømmernes, har i samme Aar leveret 7500 Tdr.

Af Cichoriefabrikker findes der vel et Par Stykker i Kongeriget, hvoriblandt en stor Fabrik i Aarhuus, som i Aaret 1844 har leveret 550,000 Pd., men det er dog fornemmelig i Hertugdømmerne, at denne Industrigreen har hjemme. I disse fandtes der i Aaret 1843 11 slige Anlæg, som beskæftigede 90 egenlige Fabrikarbeidere, foruden at 150—200 Mennesker indirekte fandt Beskæftigelse ved samme, og i Alt i dette Aar leverede 2,100,000 Pd. De to største af disse Industrianlæg findes i Itzeho og Glückstadt og levere hver circa 650,000 Pd. Hertugdømmernes Overskud til Udførsel af Cichoriekaffe beløb sig i Aaret 1840 til 815,217 Pd., hvoraf den overveiende Deel, nemlig 786,115 Pd. gik til Kongeriget, som i Aaret 1841 derimod kun modtog 421,608 Pd.

Ved Udførsel til Udlandet erholde Cichorioriefabrikanterne i Kongeriget, ifølge kongl. Resol. af 25de Mai 1836, Indførselstolden for en lige Vægt af fremmede Cichorierødder godtgjort. Af Cichorierødder indførtes i den danske Stat:

I Aaret.	Til Kongeriget.	Til Hertugdømmerne.	Tilsammen.
	Pd.	Pd.	Pd.
1840.	552,969.	1,006,571.	1,559,540.
1841.	877,614.	1,168,834.	2,046,448.
1842.	7067		

Den indenlandske Avl af Cichorierødder er nemlig meget aftaget og antages nu ikke at levere over ½ Million Pund Rødder aarlig. Den drives fornemmelig ved Itzeho, Glück-

stadt, Crempe og paa Grændsen mellem Marsken og Gesten, og den faaer noget mere Betydning end den ellers vilde have ved at en Deel gamle og svgelige Mennesker finde Beskæftigelse ved samme med at luge, og med at rense Rodderne, samt ved disses senere Forarbeidelse, og Indpakning.

Glasværker. Med Bouteiller forsyne de indenlandske Glashytter os saagodtsom ganske, (og den ringe Indførsel opveies for en Deel ved Udførsel); og de levere ogsaa Størstedelen af de grovere hvide Glasvare. Derimod indfører Landet næsten hele sit Forbrug af Taffelglas og Vinduesglas, og om Man end kan haabe, at Fabrikationen af Vinduesglas og finere slebne Glasvare vil udvikle sig alt som Arbeiderne i Glasværkerne erholde mere Øvelse, og Forstanderne flere theoretiske og praktiske Kundskaber, saa vil det dog vistnok vare længe inden Landet kan undvære Indførsel af de omhandlede Gjenstande; og med Forfærdigelse af Gjenstande af farvet Glas er vi endnu langt tilbage.

Indførslen af Glasvare udgjorde

I Kongeriget.

I Aaret.	Taffeluhre og Glas i Stiver.	Speilglas.	Bouteiller.	Andre Glasvare.
	Pund.	Stykker.	Stykker.	Pund.
1839.	557,000.	30,861.	28,917.	130,592.
1840.	567,000.	31,012.	33,322.	142,000.
1841.	699,000.	39,080.	25,695.	147,029.
I Hertugdømmerne.				
1839.	379,309.	3284.	105,051.	100,069.
1840.	499,170.	10,081.	131,317.	132,608.

I Kongeriget er der 2 Glasværker, i Hertugdømmerne 5.

Af Kongerigets er Holmegaards det største. Dette Glasværk begyndte i Aaret 1825 med at Man til et Forsøg antog et Par Glaspustere til at blæse Bouteiller, og det er senere

efterhaanden tiltaget saaledes, at det i Aaret 1844 beskæftigede et Par hundrede Arbeidere, og leverede 605,000 Bouteiller og Hvidtglas for 23,000 Rbd., hvilket var 100,000 Bouteiller mindre, men for 1500 Rbd. mere, end i Aaret 1843. Afsætningen havde i Aaret 1844 oversteget Produktionen, (uden at dog Værkets hele Beholdning derved var bleven udsolgt), og saavel Bouteille-, som Hvidtglasproduktionen vil derfor blive forøget noget. Holmegaards Værk forbruger aarlig 480,000 Pd. Glasskaar, som opsamles af Fattige, meest i Kjøbenhavn, og 2000 Tdr. Træaske, og fra Udlandet forskrives kun for c. 3000 Rbd. Materialier aarlig. Den betydelige Tørvemose paa hvilken dette Industrianlæg er begrundet, og som leverer det 2½ Million Cubikfod Tørv aarlig, indeholder Brændsel for de første 350 Aar, og den Fortjeneste, som tilfalder Bønder og Almuesfolk ved Tørveskæring, Indsamling af Materialier, Kjørsel og a. desl., anslaaes til 30,000 Rbd.

Det andet Glasværk, som Kongeriget har at fremvise, er det i Aaret 1836 i den skovrige Egn ved Nørlund i Aalborg Amt anlagte „Conradsminde“, som fornemmelig er begrundet paa Brugen af Træ som Brændsel, og som i Aaret 1844 med 25 Arbeidere og 41 Dagleiere har leveret 300,000 Bouteiller.

Af Hertugdømmernes 5 Glasværker ligge de 4, (nemlig Friederichsfeld, Friederichsberg, Friederichsholm, og Prinzenmoor) i Hütten Amts Hohner Herred ved de store Moser mellem Rendsborg og Frederiksstad, tæt ved den slesvigske Side af Eideren; og det femte er et lille Anlæg i Wulksfelde 2½ Miil N. O. for Hamborg. Disse Glashytters samtlige Produktion udgjorde i Aaret 1843 701,500 Bouteiller, 224,600 Stykker Hvidtglas, og 500,000 Stykker og 230 Pd. Barometerrør, og de forsyne Hertugdømmerne næsten med hele deres Forbrug af disse grovere Artikler. Det eneste af dem, som har nogen anselig

Størrelse, er Frederichsfeld, som i Aaret 1844 med 16 Fabrikarbeidere og 29 Dagleiere har leveret 306,600 grønne Bouteiller, 359,000 Stykker Medicinglas, 130,950 Viinglas og et mindre Antal af en Deel andre Gjenstande, hvortil der er forbrugt 112,300 Pd. grønne og 80,000 hvide Glasskaar. De øvrige tre i denne Egn liggende Glasværker, som alle ere omtrent af samme Størrelse, have kun en Produktion af circa ⅓ Deel heraf. De nyere Toldforanstaltninger virke iøvrigt i enhver Henseende fordeelagtigt for disse Industrianlæg, og det er derfor snarere at vente at deres Produktion vil tiltage end at den skulde aftage.

Af Porcellainsfabriker have vi kun een her i Landet, som i Aaret 1774 blev anlagt i Kjøbenhavn af et Interessentskab, men som siden Aaret 1779 har været drevet for kongelig Regning. Denne betydelige Fabrik, som for Tiden beskæftiger henved hundrede Mennesker, sælger aarligen for circa 26,000 til 30,000 Rbd. i Porcellain, og tilfredsstiller næsten Landets hele Forbrug af denne Artikkel. Indførslen af Porcellain var derfor kun

I Aaret.	I Kongeriget.	I Hertugdømmerne.
	Centner.	Centner.
1840.	175.	209.
1841.	150.	251.
1842.	148.	

De indførte Gjenstande bestaae meest af Theetøi, Urtepotter, Pibehoveder, og alle Slags Smaating, derimod kun i en ringe Grad af Spisestel. Det danske Porcellain udmærker sig ved sin Styrke, saavelsom ved at kunne udholde betydelige Temperaturforandringer uden at springe, og den paa samme anbragte Forgyldning og Maling er langt bedre end den, der findes paa det

Porcellain, der tilføres os fra Udlandets private Fabrikker, for hvis Frembringelser det derimod staaer tilbage i Hvidhed og Gjennemsigtighed. Ved denne Fabrik gjøres der et ikke ringe Antal Opoffrelser for at faae ædle Former og konstmæssigen udførte Decorationer og Malerier, der kunne indvirke gavnligt paa det store Publikums Smag, (hvorom navnligen de Malerier, hvormed de dyrere af Fabrikkens Arbeider ere forzirede, og dens Efterligninger af Thorvaldsens Arbeider i Biscuit bære Vidnesbyrd); og denne Fabrik danner desuden en Planteskole, hvorfra dulige Arbeidere til Pottemagerier og Fabrikation af Leerkar og Steentøi udgaae; og heri har det Offentlige tildeels Erstatning for det Tilskud, som denne Fabrik, (ligesom de fleste øvrige kongelige Porcellainsfabrikker i Europa), behøver af Statskassen, hvilket nu efterhaanden er nedbragt til 1600 Rbd og maaskee med Tiden aldeles vil kunne undværes*).

Papirfabrikker. I Kongeriget Danmark findes der for Øieblikket 4 Maskiner til Forfærdigelse af Papiir uden Ende, af hvilke de to findes paa den med megen teknisk Dygtighed af Brødrene Drewsen bestyrede Papiirfabrik Strandmøllen to Miil Nord for Kjøbenhavn**), een paa den store i Aaret 1844 af Kammerraad Drewsens Sønner ved Silkeborg i Skanderborg Amt anlagte Papiirfabrik, og eet paa Ørholm c. 2 Mile N. N. V. for Kjøbenhavn. Desuden findes her nogle smaa Papiirmøller***), (nemlig 6 i Kjøbstæderne og 14 paa Landet),

---

*) Selv naar dette Tilskud engang kan undværes, vil Fabrikken dog indirecte have en Understøttelse af Staten, da den drives i Bygninger, der tilhøre det Offentlige, og da den drager Renten af en til Finantserne afgivet Capital, den har opsparet i tidligere Dage, men paa en Tid, paa hvilken den modtog Tilskud fra Statskassen.

**) Den ene af disse Maskiner er opreist i Aaret 1827, den anden større og fuldkomnere i Aaret 1835.

***) Den største af disse er Engelsholm Papiirfabrik i Veile Amt, som i Aaret 1844 leverede 8350 Riis Papiir af forskjelligt Slags.

som drives ved Vind- og Vandkraft paa gammeldags Maneer med Bøtter, Tørring ved Luften, og uden Chlorblegning, hvilke tilvirke Carduuspapiir, Makulatur, Papper, og andre grove Papiirsorter. Vor Papiirsfabrikation leverer nu næsten ti Gange saa meget Papiir, som der for en Snees Aar siden blev forfærdiget i Landet*), og vi frembringe derfor nu ogsaa saa meget Papiir i Kongeriget Danmark, som vi forbruge. I Aaret 1842 beløb saaledes Indførslen sig kun til 269,804 Pd. og Udførslen var 126,610 Pd., (hvoraf de 120,057 Pd. til Hertugdømmerne), og Indførslens Overskud over Udførslen var altsaa kun 143,194 Pd., eller, naar et Riis i Gjennemsnit regnes til 18 Pd., circa 8000 Riis, hvilket kun er en $\frac{1}{24}$ Deel af Totalproduktionen; og i de Aar, som senere ere forløbne er Produktionen stegct, og vor Udførsel er nu sikkert lige saa stor som Indførslen, hvorved imidlertid maa erindres, at vi udføre grovere Papiirsorter til Hertugdømmerne, men indføre finere Sorter fra Udlandet. Kongerigets Totalproduktion kan for Øieblikket anslaaes til 200,000 Riis aarlig**), til en Middelpriis af 2 Rbd. pr. Riis, hvortil der medgaaer for 130,000 Rbd. Klude og for 30,000 Rbd. andre Ingredientser. For en større Udvidelse af denne Industrigreen er den Mangel

*) Endnu for 12 Aar siden producerede vi, efter et Gjennemsnit af de 3 Aar 1832—1834 kun 86,571 Riis aarlig, og Indførslen var den Gang 27,000 Riis aarlig.

**) I Aaret 1838 var Produktionen efter det statistiske Tabelværk kun:

Paa Landet.....	30,315	Riis Skrivp.	73,195	Riis andet Papiir.
I Kjøbstæderne ..	512	—	5514	— —
	30,857	Riis Skrivp.	78,709	Riis andet Papiir.

Altsaa i Alt kun 109,566 Riis; men Papiirfabrikationen er senere betydeligen tiltaget, og navnlig har i den nyere senere forløbne Tid. Strandmøllen, Ørholm, og Anlæget ved Silkeborg udfoldet en meget betydelig Virksomhed, og levere nu tilsammen 175,000 Riis.

paa linnede Klude, der finder Sted her ligesom overalt andensteds, (uagtet Udførslen af Klude tidligere har været forbudt, og siden 1ste Januar 1842 kun er tilladt mod en til et Forbud grændsende Udførselstold af 2 Rbd. 5 Mk. pr. Centner)*), til Hinder; og i Fremtiden kunde denne Mangel let komme til at hæmme vore Papiir-Fabrikkers Virksomhed, naar ikke en Mængde Contoirer og Arkiver indeholdt store Masser af ubrugbart Papiir, som vil kunne bruges til at ommales **). Strandmøllen er ikke blot den største Papiirfabrik her i Landet, men den vilde i ethvert Land blive anseet for en betydelig Fabrik. Den beskæftiger for Tiden i Alt directe 150 Fabrikarbeidere, (80 Mandfolk og 70 Fruentimmer), foruden det betydelige Antal Mennesker, som indirekte finde Beskæftigelse ved samme med Kludesamling, ved at skære det betydelige Antal Tørv, som forbruges ved Dampmaskinen***), og paa anden lignende Maade. Produktionen beløb sig i Aaret 1844 i Alt til 87,131 Riis, (i Aaret 1843 83,400 Riis), hvoraf circa 26,500 Riis var Skrivpapiir, 37,000 Riis Trykpapiir og 23,600 Riis Pakpapiir, og saagodtsom hele dette Beløb consumeres i Landet selv. Der har nemlig vel været Aar, i hvilke Strandmøllens Udførsel har været saa betydelig, at den

*) Indførselstolden paa Papiir er 4 Rbd. 16 ß for 100 Pd. Skrivpapiir, og 2 Rbd. 8 ß for 100 Pd. Trykpapiir.

**) Tørven kjøbes ikke Læssevis, men der betales 18 Rbd. for at holde Dampmaskinen med Tørv i 24 Timer, i det denne nemlig ved Hjelp af dobbelt Besætning af Arbeidere er i Gang baade Nat og Dag.

***) Strandmøllen har i Aaret 1844 forbrugt circa 130,000 Lispd. Klude, og Ørholm c. 73,000 Lispund. Af gammelt Papiir har Strandmøllen i Aaret 1843 kun forbrugt 2500 Lispund og i Aaret 1844 c. 2000 Lispund, men Aaret 1845 vil vistnok udvise et meget større Forbrug. Af udenlandske Materialier har Strandmøllen i Aaret 1844 forbrugt 40 Pd. Pariserblaat, 700 Pd. Lazurblaat, 500 Pd Smalte, 35000 Pd. Bruunsteen, 20,000 Pd. Harpix, 6000 Pd. Soda, 260 Tdr. Salt og 8000 Tdr. Steenkul.

har beløbet sig til en Værdi af henved 20,000 Rbd.; men i den senere Tid har Man, for at kunne tilfredsstille den ved det tiltagne Forbrug stegne indenlandske Efterspørgsel været nødsaget til at afslaae betydelige Bestillinger fra Hamborg, og Udførslen til Udlandet har saaledes i de sidste Aar været yderst ubetydelig. Arbeidslønnen for de simple mandlige Arbeidere er 130 Rbd. om Aaret, og for Fruentimmerne, som alle have Accordarbeide, fra 9 Mk. til 2 Rbd. 3 Mk. om Ugen. Formanden faaer 1000 Rbd. aarlig og frit Huus, Brændsel og Lysning, og en Opsynsmand 500 Rbd. — Fabrikken ved Silkeborg, som drives ved Vandkraft, antages at ville kunne producere noget over halv saa meget som Strandmøllen, og da den har det nyeste og bedste Maskineri, har Eierne bestemt den til Frembringelsen af de finere Papiirsorter. — Fabrikken paa Ørholm og Nymølle har i de senere Aar under en driftig Eiers Bestyrelse hævet sig meget, og i Aaret 1844 har Productionen beløbet sig til 45,000 Riis Skriv-, Tryk- og Makulatur-Papiir, hvortil er forbrugt 73,000 Lispund Klude, Toug og Fiskegarn og for 8000 Rbd. udenlandske Materialier.

I Hertugdømmerne findes kun een Maskine til Forfærdigelse af Papiir uden Ende, og denne, som er beliggende ved Oldeslohe, leverer kun 15,000 Riis aarlig. De øvrige sammesteds værende 15 Papiirmøller, som beskæftige 130 Arbeidere, give sig kun af med Tilvirkningen af de simplere Papiirsorter, af hvilke de levere circa 25,000 Pund Papper og 70 til 80,000 Riis Papiir aarlig*), hvilket er tilstrækkeligt til Hertugdømmernes Forbrug, som forholdsviis er meget mindre

*) I Aaret 1843 var Produktionen 78,000 Riis Papiir og 29,000 Pd. Papper; i Aaret 1841 c. 61,000 Riis Papiir og 23,400 Pd. Papper, og i Aaret 1841 kun 58,000 Riis Papiir og 19,000 Pd. Papper, og Produktionen er altsaa i betydelig Tiltagen.

end Kongerigets. Udførselstolden paa Klude er i Hertugdømmerne ligesom i Danmark 2 Rbd. 5 Mk. pr. Centner.

I Aaret 1769 blev det første Jernstøberi anlagt her i Landet, og endnu i Aaret 1807 var her kun to slige Industrianlæg, og det var fornemmelig kun Grydestøbning, hvormed disse beskæftigede sig. Nu er her derimod 16 Jernstøberier i og ved Kjøbenhavn, og eet i Kjøge, Vandholm, Odense, Assens, Hjørring, Aalborg, Horsens, Aarhuus, Haderslev, Flensborg, Rendsborg og Kiel. Blandt de Industrigrene, som i den nyere Tid have havt den største Fremgang i den danske Stat staae vore Jernstøberier ogsaa i den første Række, (hvilket vistnok skyldes til den betydelige Beskyttelsestold, som i en lang Tid var dem tilstaaet)*), og da Forbruget af jernstøbte Sager bestandig tiltager, vil denne Industrigreen sikkert ogsaa for Fremtiden tiltage i Betydning og Omfang. Hvad vore Jernstøberiers tekniske Standpunkt angaaer, da er samme meget hæderligt, og de staae højere end Sverriges og Norges og med Hensyn til Fabrikationen af simplere Støbegods mangler der endogsaa kun lidt i at de kunne staae ved Siden af de engelske og tydske af samme Art, og det staaer saaledes kun tilbage, at de skulle kunne undvære en Deel af den Toldbeskyttelse, som de nyde. Saagodtsom hele Landets Forbrug tilfredsstilles i Overeensstemmelse med det Anførte ved vore indenlandske Støberier, og Indførslen af fremmed Støbegods udgjorde i Aarene 1839 og 1840 for Kongeriget og Hertugdømmerne tilsammen kun det ubetydelige Beløb af:

*) Indførselstolden paa Støbegods er nu ikke længere høi. Den varierer efter Gjenstandenes Beskaffenhed fra 1 Rbd. 54 ß pr. Centner, som svares af de groveste Ting, til 33 Rbd. 32 ß pr. Centner, med hvilken Told alle jernstøbte Bijouterisager ere belagte. Jvfr. Afsnittet om Indførselstolden.

I Aaret	Kongeriget.		Hertugdømmerne.
	Kanoner og andre Krigeredskaber.	Andet Støbegods.	
	Centner.	Centner.	Centner.
1839.	2085.	577.	1148.
1840.	2237.	482.	1691 *).
1841.	2528.	866.	2504.
1842.	7589.	1560.	

Derimod har Indførslen af Rujern og gammelt Jern til Omsmeltning udgjort det betydelige Qvantum af

I Aaret.	Til Kongeriget.	Til Hertugdømmerne.
	Centner.	Centner.
1839.	28,312.	7,251.
1840.	35,500.	20,538.
1841.	62,513.	23,087.
1842.	69,490.	

hvorved, naar Man vil calculere Produktionen, maa erindres det betydelige Qvantum gammelt Jern, som opkjøbes i Landet selv. Af hele det i Kongeriget indførte Qvantum Rujern forbruger Kjøbenhavn omtrent de ⅞ Dele, i det nemlig flere af sammes Jernstøberier have en betydelig Produktion. De 4 største blandt de 16 kjøbenhavnske Jernstøberier ere følgende: 1) Lundes, som i Aaret 1844 med 40 Fabrikarbeidere og 54 Dagleiere har leveret 9280 Centner Støbegods**), 2) Heegaards, som i Aaret 1844 med 60 Arbeidere af forskjellig Slags har leveret 6400 Centner Støbegods, (deriblandt 1700 emaillerede Gryder, 3400 andre Gryder, 3200 Pander, 1200

**) Foruden Indførslen fra Udlandet har Hertugdømmerne ogsaa modtaget en Deel Støbegods fra Kongeriget; i Aaret 1842 saaledes 673 Centner.

*) Gjennemsnitsprisen paa et Centner Støbegods kan anslaaes til 6—8 Rbd.

Tagvinduer, 700 mindre runde Ovne, 300 andre Ovne, 2000 forskjellige Ornamenter, 500 emaillerede Casseroller, 800 emaillerede Pander, foruden et meget betydeligt Qvantum af alt Slags Isenbodkram); 3) Löweners og 4) Rasmussens, som hver have leveret 4800 Centner Støbegods.

I Hertugdømmerne er det af Agent Holler ¼ Miil fra Rendsborg anlagte Jernstøberi, Carlshütten, det største, og det er tillige det anseligste i hele den danske Stat. Den driftige Eier har Intet sparet for at hæve dette storartede Industrianlæg og for at mangfoldiggjøre Antallet paa de Gjenstande, som til meget billige Priser støbes sammesteds efter de bedste Modeller, lige fra de fineste Kunstsager til alle Slags til Skibsfart, Agerbrug, Bygninger, og Mølle- og Maskinvæsenet henhørende Gjenstande*). Den i dette Støberi og dets Drift stikkende Capital anslaaes til 500,000 Rbd., og det beskæftiger i Alt 240 Arbeidere og har, med disse leveret, i Aaret 1843 circa 13,000, og i Aaret 1844 circa 16,000 Centner. Dette Jernstøberies virksomme Eier har den Fortjeneste at have truffet kraftige Foranstaltninger til Afbenyttelsen af den Jernerts, som under Navn af Myremalm findes paa mange Steder i Jylland og Hertugdømmerne. Alt under 6te August 1826 erholdt han paa derom indgiven Ansøgning Eneret for 20 Aar til Smeltning af Jernerts, og for at holde ham nogenlunde skadesløs for de betydelige Omkostninger og Opoffrelser, som Forsøgene hermed og Opførelsen af en Masovn eller Høiovn vilde foraarsage, blev der ved Privilegium af 6te Septbr. 1826 tilstaaet ham toldfri Indførsel i 20 Aar af de Maskiner og raa Materialier, som forbrugtes ved Carlshütten, ligesom der ogsaa i samme Anledning har været tilstaaet dette Værk andre Begunstigelser. Paa Grund af Omstændigheder, som det

*) En Fortegnelse over alle de Gjenstande, som støbes i Carlshütten, vilde omtrent fylde 10 trykte Sider.

ikke her er Stedet at omtale, blev Høiovnen, som er forsynet med Dampmaskiner, der drive Blæsebælgene, og som i Alt skal have kostet 50,000 Rd. Courant, først færdig for et Par Aar siden, og skjøndt den senere oftere har været i Gang, har dette dog ingensinde været i lang Tid førend da den nylig, under de da stedfindende usædvanlig høie Jernpriser, var i uafbrudt Afbenyttelse fra September 1844 til Marts 1845, og kun standsede af Mangel paa Trækul efterat have leveret circa 6000 Centner Raajern, hvilket nu bruges til at blande mellem det engelske Raajern. Om Myremalmets Natur og om de Steder, hvor det findes, er alt talt S. 307; men da Forfatteren senere har besøgt Carlshütten for sammesteds at indhente Oplysninger om denne almeeninteressante Sag, tilføier han Følgende til det alt Bemærkede. Af en Tønde Land, som er bedækket med Myremalm kan Man vente at kunne uddrage circa 10,000 Centner Jern, og et Jernværk vil kunne drives med Fordeel, naar det producerer 12,000 Centner om Aaret i 48 Arbeidinger. Et Skippund Myremalm har hidtil paa Carlshütten, renset og itueslaget, kun kostet henved 4 Mk., (lidt over 1 Mk. Courant), og nu Jernbanen fra Rendsborg til Neumünster i Efteraaret 1845 er bleven aabnet, vil det kunne haves meget billigere. Det holsteenske Myremalm er i Reglen meget bedre end det jydske, og medens dette ved de i Aaret 1845 med samme foretagne Prøver kun gav 26½ pCt. Jern, giver det holsteenske i Reglen nogle og tredive pCt. Hovedvanskeligheden ved Myremalmens Anvendelse bestaaer i Tilveiebringelsen af et billigt Brændselsmateriale. Steenkul og Cokes ere for dyre til at det kan betale sig at bruge dem. Tørvekul kunne efter Agent Hollers Erfaring slet ikke bruges alene, da Man ikke kan faa dem af tilstrækkelig Størrelse, og da de altfor let smuldre. Det Høieste hvortil Man har bragt det med samme, er til at bruge halv Tørvekul, og halv Trækul; og mere end ⅓ Deel

Torvekul kan efter Erfaringen sammesteds ikke med Sikkerhed bruges, naar Man ikke vil udsætte sig for at forstoppe Ovnen, og Holler bruger selv slet ikke Torvekul, da han ikke finder at det betaler sig, da saa meget gaaer til Spilde ved Smuldring. At bruge Trækul er imidlertid meget vanskeligt naar Udsmeltningen skal drives efter en større Maalestok, da samme ikke kan faaes i den behørige Mængde. Selv Silkeborgs betydelige Skove vilde kun kunne levere 2000 Favne Brænde aarlig, og med de Kul, som kunne faaes heraf, vilde Man kun kunne udsmelte 8000 Centner Raajern. Agent Holler har paatænkt næste Gang naar Høiovnen kommer i Gang at forsøge paa at bruge Tørv af en passende Beskaffenhed til Udsmeltningen, enten alene eller blandet med andet Brændselsmateriale, og skulde dette lade sig gjøre, da vil meget være vundet for denne Sag. Naar Myremalmet udsmeltes i Raajerns-Barrer, da vil Smeltningen kun betale sig, naar der finder slige høie Jernpriser Sted, som de, der vare gjeldende i Efteraaret 1844 og Vinteren 1845, hvorimod der, naar det engelske Raajern kan haves til 2 Rbd. 20 ß à 2 Rbd. 60 ß pr. Centner, saaledes som Tilfældet hyppigst har været i det sidste Decennium, vil være Tab derved, da et Centner Raajern udsmeltet af Myremalm vanskelig vil kunne leveres under 3 Rbd. Da Prisen paa Støbegods imidlertid er 6—8 Rbd. pr. Centner, saa vilde Jernudsmeltningen af Myremalm betale sig godt, naar Man, som Tilfældet for en stor Deel har været ved de Forsøg det kongelige Rentekammer har ladet anstille, udstøbte Støbegods istedetfor Barrer lige fra Høiovnen; og Agent Holler har derfor ogsaa besluttet næste Gang naar Høiovnen kommer i Gang at give Myremalmet en Tilsætning af engelsk Malm, og derpaa at udstøbe Støbegods lige fra Høiovnen.

Om den Huusflid, som Agent Holler har den Fortjeneste at have fremkaldt i Fabrikarbeidernes Vaaninger, er alt talt i

det Foregaaende S. 325, og til den sammesteds anførte Production for Aaret 1844, bliver blot at tilføie 6490 Qvadrat-Fod Jerntraads-Fletningsarbeide. — Et andet anseligt Jernstøberi i Hertugdømmerne er Schweffels i Kiel, som fornemmelig beskæftiger sig med Forfærdigelsen af alle Slags Maskiner. Dette har i Aaret 1843, (foruden et meget stort Antal Maskiner, hvoriblandt 55 Kornrensningsmaskiner, og 10 Vogne til Kieler-Altona Banen, og en Dampmaskine), leveret 3550 Centner Støbegods, og i Aaret 1844 har det med 125 Fabrikarbeidere af forskjellig Art, som alle have Ugeløn, leveret 5070 Centner forskjellige Gjenstande, hvoriblandt 20 Transportvogne til Kieler-Altona Banen, en Dampmaskine paa 8 Hestes Kraft, 4 mindre Dampapparater, 60 Kornrensningsmaskiner og en Deel Pumper. I Haderslev er der eet og i Flensborg to Jernstøberier, (af hvilke Dittmanns & Jensens har opnaaet megen Anseelse ved de sammesteds forfærdigede Maskiner), hvilke hver levere c. 2000 Centner Støbegods aarlig. I den toldfrie Deel af Wandsbeck har Eieren af det sammesteds liggende bekjendte Cattuntrykkeri, J. v. Lengercke, i Efteraaret 1844 anlagt et Jernstøberi og en Maskinfabrik, som vel endnu er i sin Barndom, men af hvilken Man paa Grund af dens Eiers Indsigt og Driftighed kan vente sig det Bedste.

Skjøndt flere Jernstøberier i den nyere Tid ere blevne anlagte paa Landet eller i de mindre Kjøbstæder, maa Man dog ønske, at dette maatte blive Tilfældet med mange flere endnu, da det vilde være til stort Gavn for Landmanden, eftersom Brugen af Støbegods til Agerdyrkningsredskaber og til Huusgeraad derved vilde udbredes.

Jernstøbte Bygninger have hidtil ikke været søgte her i Landet, lige saa lidt som andet Bygningsarbeide af støbt Jern; men at vore Støberier, naar samme forlanges, vil kunne levere det, sees af en i den seneste Tid forfærdiget

Jernhængebro ved Odense, som er støbt i sidstnævnte By, og af et Baghuus af Jern, som i Foraaret 1845 er blevet opført i Pilestræde i Kjøbenhavn, hvilket er støbt her i Byen.

Af de **Kobber- og Messing-Valtseværker**, som her findes i Landet, er det af Suhr & Larsen paa Frederiksværk forpagtede, som i Aaret 1844 har forarbeidet 166,720 Pd. Kobber og 75,840 Pd. Bly, det største, og samme forsyner ikke blot hele Landet med dets Forbrug af valtsede Plader og Stænger af Kobber, Bly, Zink og Tin, men dets Produkter ere ogsaa hæderligen bekjendte i Udlandet, og navnligen forsendes betydelige Beløb til Forbrug ved den norske Marine. — Suhrs Kobber- og Messingværk i Brede er ligeledes i god Fremgang og har i Aaret 1844 leveret 52,888 Pd. Fabrikat, og samme Aar har et lignende Industrianlæg, som findes ved Haraldskjær i Veile Amt, leveret 32,000 Pd. Kobberplader, 9600 Pd. til Kobberkjedler og andet lignende Brug forarbeidet Kobber, 3600 Hoeleer, 4800 Skjæreknive, og 200 Spader. I Hertugdømmerne er der 8 slige Anlæg, (af hvilke de 7 ligge i det sydøstlige Holsteen), som med 60 Arbeidere levere circa 300,000 Pd. Fabrikat (meest Kobberplader), hvoraf omtrent de ⅔ Dele udføres. Det største af disse Kobberværker er Crusau, som ligger ¾ Deel Miil Nord for Flensborg ved en i Flensborg Fjord udløbende Aa, hvilket med 40 Arbeidere aarligen leverer circa 100,000 Pd. Messing- og Kobberfabrikat, deels Plader og Stænger af al Slags Tykkelse, deels forskjelligt Huusgeraad, saasom Theekjedler, Ildtøi, Strygejern, Lysestager, Kaffekander, men fornemmelig aabne Kjedler, som sælges en gros til omreisende Kjedelførere, der atter afsætte dem enkeltviis.

Raadvaddams Fabrik for Forfærdigelsen af Isenkramvare ligger i Jægersborg Dyrehauge omtrent 2 Miil N. N. V. for Kjøbenhavn ved Mølleaaen, og tilhører det kjøbenhavnske Isenkræmmerlaug. Under Krigen var den i stor Drift og be-

ſkæftigede da to til tre Hundrede Mennesker. Nu sysselsætter den kun circa 100 Arbeidere, og drives med en stor aarlig Underballance. Der forfærdiges sammesteds forſkjellige Slags Gjørtler-, Kartemager-, Knivsmed-, Toismed-, Laasesmed-, Kleinsmed- og Sporemagerarbeide, saasom Oxer, Bordknive, Hamre, Sauge, Muurſkeer, Spader, Vandkander, Pander, Lyseplader, Dørbeslag, Ildtøier, Knapper, Karter, Sporer, Laase o. a. desl. I Aaret 1844 var her 12 Mestere, 25 Svende, 24 Drenge og 24 andre Arbeidere, og de i dette Aar producerte Gjenstandes Værdi var 43,140 Rbd., hvilket var 1140 Rbd. mere end det foregaaende Aar.

Frederiksværks Fabrik, eller rettere Fabrikker, der ligge i det Nordligste af Sjelland ved Roeskildefjordens nordligste Deel, bleve omtrent for et Aarhundrede siden, nemlig i Aaret 1751, grundlagte af en Franſkmand ved Navn Peirembert og senere udvidede af den i Aaret 1792 afdøde, af Fædrelandet høitfortjente Generalmajor Classen. Efter hans Død fik først Landgreve Carl af Hessen, og siden Kong Frederik den Sjette dem; og de drives nu for Statskassens Regning paa Grund af en Fordring af 341,000 Rbd., som det Offentlige har i dem.

De forſkjellige Værksteder paa Frederiksværk drives deels for Bestyrelsens Regning, deels af Forpagtere, som svare en aarlig Afgift og ere forpligtede til forlods at arbeide for Værket, hvilket især gjøres gjældende ved Bestillinger til Militair-Etaten. I Aaret 1844 var der følgende Værksteder i Gang.

1) Et Metal- og Jernstøberi, som beſkæftiger 80 Mennesker, og i Aaret 1844 har leveret 5535 Pd. (i Aaret 1843 c. 9500 Pd.) forſkjellige Metal- og Messingsager, for største Delen til til videre Forarbeidelse i Værkets andre Værksteder, og 4359 Skippund Jernstøbegods, hvoriblandt 1318 Skpd. Projectiler (29,130 Stkr.), 810 Skpd. (28,600 Stkr.) Gryder, Kjedler, Pander og andet Huusgeraad, 758 Kakkelovne, 23,696 enkelte

Stykker og 468 Sæt Plovgods, 615 Skpd. Vandledningsrør, m. a. m.

2) Et Maskinværksted med 60 Arbeidere og en Dampmaskine af 12 Hestes Kraft, hvilket i Aaret 1844 har leveret en Deel nye Dampkjedler og foruden at reparere en Mængde forskjellige Dampmaskiner og andre Maskiner udført mangfoldigt forskjelligt Maskinarbeide.

3) Et Krudtværk med 30 Arbeidere, som har leveret 870 Centner Krudt m. m.*).

4) En Sabel- og Knivfabrik, som med 50 Arbeidere har leveret 1568 Cavallerisabler, 1256 Dusin Par Bordknive og mangfoldigt andet herhenhørende Arbeide af alle Slags.

5) Et Træmaskinværksted, som med 20 Arbeidere leverer en Deel Reqvisit- og Ammunitionsvogne, Træstellene til Tærske- Hakkelse- og Rensemaskiner, og meget andet desl.

6) Et Smedeværksted for Agerdyrkningsredskaber med 16 Arbeidere.

7) Et Kleinsmedeværksted med 25 Arbeidere, som forfærdiger en Deel Sporemagerarbeide til Armeen, og en Deel Handelsfabrikata.

8) Et Gjørtlerværksted, som med 6 Arbeidere i Aaret 1844 har leveret 1400 Dusin Foldeknive og 1800 Pd. Metalarbeide af forskjellig Slags.

9) Et Kobbervaltseværk, der er forpagtet af Suhr & Larsen, og som med 23 Arbeidere i Aaret 1844 har leveret 521 Skpd. Kobber (1843 566 Skpd.), og 237 Skpd. Bly (1843 kun 183 Skpd.).

Desuden ere circa 70 Arbeidere beskæftigede paa Tømmer-, Muur-, Glarmester-, Bødker-, Hjulmands-, Snedker-, Garver-, Saddelmager- og Farver-Værksteder, som vel fornem-

*) Donse Krudtværk ved Hirschholm har i Aaret 1844 leveret 524 Centner Krudt og 41 Centner raffineret Salpeter.

melig arbeide til Værkets eget Brug, men dog ogsaa levere Vare til Salg.

Fabrikation af Agerdyrkningsredskaber, Plouge af alle Slags, Exstirpatorer, Rund- og Brak-Harver, Tromler, Paternosterværk, Vandsnekker, Kjerner, Kartoffelskærere og Kartoffelvadsknings- og Kognings-Apparater, Saamaskiner, Tærskemaskiner, Rensemaskiner, Hakkelsemaskiner, Hørbryde- og Skjættemaskiner, Leer, Skærekniве, Rapskniве, Uldsaxe, Jern-Heste-krybber og Jern Høhækker o. a. desl. forfærdiges ikke blot paa Frederiksværks og Raadvaddams nysomtalte Fabrikker, men Winstrup i Kjøbenhavn, Rasmussen i Assens, og Renck i Neumünster have ogsaa særegne Værksteder for Forfærdigelsen af Agerdyrkningsredskaber. Flere af de større Jernstøberier give sig ogsaa af med denne Virksomhed, som er af saa overordentlig stor Vigtighed, og i Særdeleshed har Carlshütten i de senere Aar leveret et betydeligt Beløb fortrinlige Gjenstande af denne Art til billige Priser; og selv om Søgningen efter dette Slags Gjenstande skulde blive langt større end Tilfældet hidtil har været, vil den derfor kunne blive tilfredsstillet med indenlandsk Fabrikat af upaaklagelig Beskaffenhed.

Hvad Maskinfabrikationen betræffer, da er det let at indsee at samme ikke kan staae paa noget høit Trin i vort Fædreland, og naar her nu og da er Brug for større og mere sammensatte Maskiner, forskrives disse næsten stedse fra de udenlandske Fabrikker, som ved uafladelig at beskæftige sig med Forfærdigelsen af visse Slags Maskiner, have faaet en Indsigt og Øvelse i at forfærdige samme, som næsten udelukker enhver Concurrence; og i slige Tilfælde er der ved Pl. 13de Marts 1844 aabnet Adgang til at erholde Maskiner af ny Opfindelse, som i industriel Henseende kunde være af særdeles Vigtighed for Undersaatterne i Almindelighed, indførte uden Erlæggelse af Told. Da Transportomkostningerne ere tem-

melig betydelige ved de groveste og simpleste Maskiner, forfærdiges disse derimod i Almindelighed her i Landet, og undtagelsesviis er dette ogsaa Tilfældet med Dampmaskiner, og andre mere sammensatte Maskiner. Noget mere udviklet end den for Øieblikket er maatte Man imidlertid ønske at Maskinfabrikationen maatte blive, fornemmelig for Reparationsarbeidets Skyld, hvilket vel nu for Tiden i Almindelighed udføres her i Landet, men hyppigt ikke uden at der er en Deel Vanskeligheder at overvinde. Det betydeligste Maskinværksted i den danske Stat er det, som findes paa Frederiksværk, hvilket endogsaa har leveret Maskineriet til det mellem Kallundborg og Aarhuus gaaende Dampskib Christian den Ottende paa 50 Hestes Kraft. Paa Ankersmed Caspersens Etablissement for Forfærdigelsen af Kjettinger, Jernstøbegods, Maskiner og grovt Jernarbeide, (hvilket i Aaret 1844 med 40 Svende og 20 Lærlinger har leveret 3000 Centner Kjettinger og andet grovt Jernarbeide, og 200 Centner Støbegods), og paa Metalstøber Gamsts Værksted, som i Aaret 1844 beskæftigede 30 Arbeidere, udføres paa Bestilling alle Slags grove og svære Gjenstande af Metal henhørende til Maskinvæsenet, og begge disse Værksteder have i den nyere Tid modtaget en ikke ubetydelig Udvidelse. Et nylig i Hovedstaden af H. Baumgarten oprettet Værksted for Maskinfabrikation er i god Udvikling. De større Jernstøberier modtage ligeledes Bestillinger paa alle Slags Maskiner, selv Dampmaskiner.

I Hertugdømmerne levere Hollers Jernstøberi ved Rendsborg, Schweffels i Kiel og Dittmanns i Flensborg paa Bestilling alle Slags Maskiner, (og det sidstnævnte har saaledes i Aaret 1843 endogsaa forfærdiget alle de til et Kulbjergværk henhørende Maskiner); og med Brødrene Rencks Klædefabrik i Neumünster er der forenet et godt mekanisk Værksted for Forfærdigelsen af alle til Klædefabrikationen henhørende Maskiner.

Forøvrigt gjelder med Hensyn til denne Industrigreens Drift i Hertugdømmerne det som nylig er anført med Hensyn til dens Tilstand i Danmark.

Af Fabrikker for Forfærdigelsen af Gjenstande af lakeret Lærred og Læder er her flere i Landet, der alle ere opstaaede i den nyere Tid. Forfærdigelsen af simpelt Voxdug har nemlig vel alt længe været drevet her i Landet; men først da afdøde Malermester S. Hambro i Kjøbenhavn i Aaret 1826 begyndte paa at forfærdige Voxduge af forskjellige Farver, som bleve forzirede med Steentryk, blev denne Industrigreen af nogen Betydenhed. De fra denne Fabrik leverede Bord-, Claveer- og Commode-Tepper, Voxdugsbrikker, Klokkestrenge og oliefarvetrykte Gulvtepper af grovt spartlet Lærred fandt nemlig ved deres smagfulde og fortrinlige Udførelse og billige Priis ikke blot en betydelig Afsætning i Indlandet, hvor det fortrængte alt udenlandsk Arbeide af samme Art, men ogsaa i Sverrig, Norge og flere andre Lande, og senere blev Fabrikken udvidet til Forfærdigelsen af vandtætte ferniserede Sømandsklæder, Blankhatte og Kaskjetskygger, hvilken sidstnævnte Green af dens Virksomhed nu er den vigtigste paa Grund af dens betydelige Afsætning til Udlandet. Den herombandlede Fabrik, som nu er i Grosserer Danckels Hænder, har i Aaret 1844 med 33 Arbeidere leveret 14,590 Dusin Kaskjetskygger, 12,442 Alen Voxdug, 1467 Alen lakeret Læder, 12,350 Qvadrat Alen oliefarvetrykket Gulvteppetøi, 7000 lakerede Hatte, hvilke især udføres til Sverrig, Norge og Vestindien, 18,000 lakerede Skind og en Deel ferniserede Sømands-Klædningsstykker. — E. Meyers Fabrik i Kjøbenhavn af samme Art blev først anlagt i Aaret 1834, men naaede hurtigen ved sine Præstationers Fortrinlighed et betydeligt Omfang, og har i Aaret 1844 beskæftiget 53 Fabrikarbeidere og 25 Dagleiere, og med disse i dette Aar leveret 15,000 Alen forskjellige Slags Voxdug,

9500 Qvadrat Alen oliefarvetrykket Gulvteppetøi, 3800 Alen Vorbugstøier til Regnkapper o. a. desl., 12,000 Dusin Kaskjetskygger, 400 lakerede Skind, og lakerede Gjenstande af forskjellig Slags for 8000 Rbd. Zahlmanns Fabrik i Kjøbenhavn for Forfærdigelse af lakeret Læder og Fernis er heller ikke ubetydelig, og i Aaret 1844 har samme saaledes leveret 1000 lakerede Kalveskind, 100 lakerede Oxehuder, 1600 Potter Fernis af forskjellig Art, og 9000 Cocarder.

I Hertugdømmerne er der i Altona, Haderslev og Rendsborg ganske smaa Fabrikker af den omhandlede Art, og sammesteds findes ligeledes 4 Segllakfabrikker, hvilke i Aaret 1843 leverede 18,000 Pd. Lak, hvilket var tre Gange saa meget, som deres Produktion for fire Aar siden udgjorde. Holmblads Segllakfabrik i Kjøbenhavn leverede i samme Aar 1600 Pund. Ligeledes er der i Hertugdømmerne et Par smaae Asphaltfabrikker, og Grosserer Zinn i Kjøbenhavn har ligeledes een af Hirsch bestyret, paa Amager liggende Fabrik af denne Art, som aarlig leverer circa 100,000 Pd. Asphalt.

Af Chemiske Fabrikker gives der kun et Par enkelte i den danske Stat. Den største af disse er Grosserer Owens Svovlsyrefabrik paa Amager, som ikke blot leverer hele det Beløb af Svovlsyre, som forbruges her i Landet, men ogsaa et ikke ubetydeligt Qvantum til Udførsel, (i Aaret 1842 saaledes 59,900 Pd. Svovlsyre til Udlandet, og 37,000 Pd. til Hertugdømmerne), og sammesteds forfærdiges ogsaa en Deel andre chemiske Produkter. En Deel af den producerte Svovlsyre anvendes til Destillation af Salpetersyre, der deels sælges som saadan, deels anvendes til Fabrikation af Salmiak. Det erholdte Glaubersalt ombannes i en Reduktionsovn til Soda, hvoraf det meste forbruges i Fabrikantens Sæbesyderi. Ligeledes fabrikeres her Salpetersyre og Kulsuur-Ammoniak, i den nyere Tid især ved Forbrænding af gamle ulone Klude, og Ammoniakken

omdannes for største Delen til Salmiak, og det er kun ved disse Combinationer at det har været Fabrikken mulig at levere des fortrinlige Produkter til den billige Priis, til hvilken de sælges

Paa denne Fabrik (som bærer Navnet Fredens Mølle, og som er anlagt i Aaret 1825), drives ogsaa Fabrikation af Beenpulver, Beenkul, Patentgjødning og Sæbe, hvorved der lideledes finder en Combination Sted af forskjellige Frembringelsesgrene. Ved en Vandmølle drives saaledes 3 Valtser, der knuse Been til Beenpulver. Af Benene udkoges Fidtet, hvoraf der tilberedes en meget billig, fast, hvid Sæbe, og først derefter bruges de som Beenpulver og til Beenkul. Ved en Hestemølle drives flere Sæt vertikale Stene, som fiin male de brændte Been, og den paa Fabrikken tillavede Patentgjødning, ligesom de ogsaa male calcinerte Flintestene, som anvendes til Fabrikation af haard Sæbe. I Aaret 1844 har den hele Fabrik, hvis Bygninger og Inventarium anslaaes til 67,000 Rbd. og hvis Driftscapital er circa 65,000 Rbd., beskæftiget circa 30 til 40 Arbeidere og leveret 225,000 Pd. Vitriolsyre, 20,000 Pd. Skedevand, 2000 Pd. Saltsyre, 20,000 Tdr. Patentgjødning, 15,000 Pd. haard Sæbe, 1000 Tdr. grøn Sæbe, og Olie af 2500 Tdr. Hørfrø. I Aaret 1843 var Produktionen omtrent den samme, kun at der da leveredes 80,000 Pd. Beenkul.

Stolzenbergs og Uffhausens Fabrik i Altona for Tilvirkningen af chemiske og pharmaceutiske Præparater, leverer ikke blot gode Vare, men sælger ogsaa disse til saa billige Priser, at den kan concurrere med Udlandets Fabrikker og navnligen med den bekjendte Schönebeckers Fabrik ved Magdeburg; og dens Produktion har i Aaret 1844 udgjort 93,000 Pd. af forskjellige Slags Gjenstande til en Totalværdi af 25,000 Rbd. I Altona driver ogsaa Handelshuset Lawætz og Koch en Blyhvidt- og Cromguult-Fabrik, som dog nu da Tolden paa Bly-

hvidt er nedsat trues med Undergang ved Udlandets Concurrence. I Aaret 1843 udgjorde denne Fabriks Produktion et Værdibeløb af circa 25,000 Rbd., hvorimod de i Aaret 1844 kun have leveret 139,000 Pund til en Totalværdi af 14,000 Rbd., hvilke for største Delen ere afsatte i Hertugdømmerne. I samme By har ogsaa forhenværende Apotheker H. Zeise i Aaret 1844 anlagt en Fabrik for Forfærdigelsen af chemiske Producter, som hidtil fornemmelig har leveret pharmaceutiske Extrakter, og ætheriske Olier, af hvilke ikke ubetydelige Qvantiteter allerede ere afsatte til Udlandet. De her anførte chemiske Fabrikker i Altona ere imidlertid lige saa meget beregnede paa Nordtydskland som paa den danske Stat, og her indføres ogsaa en stor Deel i Udlandets chemiske Fabrikker frembragte Gjenstande.

Rohmells & Schuerers Frictionsfvovlstikke-Fabrik i Kjøbenhavn er et godt Beviis paa hvorledes Forfærdigelsen af en tilsyneladende ubetydelig Gjenstand kan skaffe et stort Antal Mennesker deres Udkomme. Den beskæftiger nemlig 70 Arbeidere og har i Aaret 1844 leveret 10,000 Gros Fyrtøier i Papiir og Etuis, hvortil er forbrugt 400 Tylter Bræder, 6000 Pd. Svovl, 2500 Pd. Terpentin m. m.; og Produktionen vil sikkert næste Aar blive endnu større, da den er i stadig Tiltagen. — Et andet Industrianlæg i Kjøbenhavn af samme Art har i Aaret 1844 leveret circa 1800 Gros.

Holmblads Spillekaart Fabrik har i Aaret 1844 med 20 Arbeidere leveret 400 Gros Spillekaart, og en lignende Produktion har Kroymanns Kaartfabrik i Itzehoe havt. Disse tvende Fabrikker have Eneret til Forfærdigelsen af denne Artikkel, og af Hensyn til dem er Indførsel af fremmede Spillekaart forbuden*). Dernes Stænder havde i deres Betænkning

*) Fremmede Spillekort og brændt Kaffe og Kaffesurrogater, ere de de eneste Gjenstande, hvis Indførsel vor Toldlovgivning forbyder.

over Udkastet til Fdg. 1ste Mai 1838 med 51 Stemmer imod 10 stillet det Ønske, at Indførslen af Spillekaart maatte blive tilladt mod en passende Indførselstold. Landalmuen bruger især mange ustemplede, indsmuglede Kaart. Stempelafgiften er ifølge kongelig Resol. 3die Juni 1822 16 ß pr. Spil aarlig. Nu for Tiden koster et Spil 40—72 ß. Naar Indførslen blev tilladt vilde et Spil fine Kaart derimod kunne leveres for 32 ß, Stempelafgiften derunder indbefattet. Forbruget vilde da tiltage, og Regjeringens Indtægter ved Stempel-Intraderne altsaa forøges, medens Publikum blev fri for til enkelt Mands Fordeel at svare en indirekte Afgift af 14—26 ß for hvert Spil Kaart der forbruges.

Chocoladefabrikationen drives ikke blot som en Bisag af de fleste af Kjøbenhavns Apothekere, men her findes ogsaa særegne Chokoladefabrikker, blandt hvilke P. C. Deichmanns ved Damp drevne Anlæg af dette Slags, hvilket i Aaret 1844 har leveret 40,000 Pd. Chokolade, er det største. P. C. Deichmanns Fabrik for Præparation af Farver er ligeledes et anseligt Industrianlæg i sit Slags og har i Aaret 1844 leveret circa 100,000 Pd. af forskjellige Farver til en Værdi af 15,500 Rbd. Det hertil medgaaede Kridt faaes fra indenlandske Kridtmøller, hvis Production i Hertugdømmerne er tiltaget høist betydeligt i de sidste Aar, i det der nemlig sammesteds i Aaret 1840 kun var 4 Kridtmøller med en Produktion af 60,000 Pd., men i Aaret 1843 derimod 9 med en Produktion af 1,100,000 Pund.

Om Kjøngs Linnedfabrik see S. 361.

Om Seildugsfabrikkerne i Kjøbenhavn see S. 363.

Om Lengerckes Kattuntrykkeri i Altona see S. 371.

Om Schwedlers Uldgarnsfarveri i Altona see S. 370.

Om Hellebeks Geværfabrik see S. 390.

Om Trenners Skriftstøberi i Altona see S. 398.

Om Hambros Meel- og Riismølle see S. 406.

§ 28.

Om Hovedmomenterne i den danske Stats industrielle Lovgivning.

Haandværksdrift maa i Danmark kun udøves i Kjøbstæderne; men fra denne Regel gives der imidlertid mange Undtagelser. Brvere, Slagtere, Grovsmede, Hjulmagere, Rugbrødbagere og Ølbryggere ere saaledes uudtagne ved selve Lovgivningen, og kunne uden nogen Bevilling eller Tilladelse nedsætte sig hvor de ville paa Landet. Med Amtmandens Concession eller Bevilling kunne Tømmermestere, (som ogsaa maa udføre simpelt Snedkerarbeide), Skræddere, som forarbeide Tøier, der ere tilvirkede paa Landet, Skomagere, som arbeide for Folk paa Landet, Pottemagere, Feldberedere, Murere og Teglbrændere nedsætte sig paa et af dem opgivet Sted i Landdistrikterne for med egne Hænder og deres Familie's Hjælp at drive deres Haandtering; og Amtmanden, hvem det er gjort til Pligt ikke at give flere Concessioner end Distriktets Fornødenhed udfordrer, kan ogsaa give dem Tilladelse til at antage en Svend og en Lærling. — Saddelmagere, Glarmestere, Malere, Dreiere, Bagere, som bage fiint Brød, Uhrmagere, som kun foretage Reparationer, og Grovsmede, som ville forfærdige Kleinsmedearbeide, kunne ligeledes erholde en saadan Concession af Amtmanden, men kun under den Betingelse, at deres Bopæl i det mindste er 1½ Miil bortfjernet fra den nærmeste Stad, og at der føles Trang til en saadan Næringsdrivende. Naar særegen Foranledning dertil er tilstede, saa kunne ogsaa alle andre Haandværkere og Industridrivende erholde Concession, som da meddeles af det kongelige danske Cancelli, men som dog aldrig maa gaa videre, end at tillade den Paagjeldende at arbeide med een Svend og een Dreng. Dulighedsprøve, Borgerbrev, eller Myndighedsalder fordres ikke af de Industridrivende paa Landet, og i Reglen maa kun slige Concessioner meddeles til

Folk af Bondestanden. Landhaandværkerne maa ikke arbeide for Kjøbstædernes Indvaanere, men paa Markederne er det dem derimod tilladt at falbyde deres Produkter. Straffen for Overtrædelsen af disse Bestemmelser er en Mulkt paa 5—30 Rbd. At de høiere Embedsmænds Personlighed og individuelle Anskuelser maa have stor Indflydelse paa dette Concessionssystems Haandhævelse i de forskjellige Provindser, er let at indsee; men at Man i det Hele taget har tydet Lovgivningens Bestemmelser med megen Liberalitet, synes aabenbart at fremgaae af de S. 353 anførte Tabeller over de Industridrivendes Antal i Kjøbstæderne og og paa Landet.

Naar de, som i en Kjøbstad drive en vis Industrigreen, danne et Laug, saa kan Ingen udøve denne Haandtering uden at være Medlem af dette, og af slige Laug gives der i Kjøbenhavn 42, og i alle de større Kjøbstæder danne de almindeligst forekommende Haandværkere, saasom Skræddere, Skomagere o. a. desl., i Reglen særegne Laug. For at blive Medlem af et saadant er det, (ifølge Frg. 21de Marts 1800 § 6, cfr. Pl. 3die Novbr. 1832), ikke nødvendigt først at have arbeidet en vis Tid paa Lauget som Dreng eller Svend, men det er nok, at den Paagjeldende er i Stand til at gjøre Svende- og Mesterstykke, og et ungt Menneske, som ved privat Underviisning eller paa anden Maade havde erhvervet sig den hertil fornødne Dulighed, kunde gjerne i een og den samme Maaned gjøre baade Svende- og Mesterstykke. De, som have været Mestere i en anden By, hvor der er Laug, have ikke nødig paany at gjøre Mesterstykke for at blive Medlem af Lauget, og det samme gjelder for Kustnnere, som have vundet den store Guldmedaille ved Kunstakademiet i Kjøbenhavn. Ved Malernes, Murernes, Steenhuggernes, Snedkernes, Stolemagernes, Dreiernes, Guldsmedenes, Kobbersmedenes, Kleinsmedenes, Blikkenslagernes, Gjørtlernes, Sværdfegernes, Rande-

støbernes, Bøssemagernes, Karetmagernes, Glarmesternes, Bogbindernes og Possementmagernes Haandtering i Kjøbenhavn, skal en Tegning af Svende- og Mesterstykket indleveres til Kunstakademiet i Kjøbenhavn, og saavel samme, som det senere herefter udførte Arbeide, approberes af Akademiet inden Prøvestykket ansees for gyldigt. At have vandret er ikke nødvendigt for at kunne gjøre Mesterstykke, og Myndighedsalder heller ikke; men da Ingen kan faae Borgerskabsbrev før han er 25 Aar, saa berettiger et Mesterstykke, der er gjort før den Paagjeldende har naaet denne Alder, ikke til Haandværkets Udøvelse. Omkostningerne og Gebyhrene ved Mesterprøvens Aflæggelse maa ved Haandværkslaugene ifølge Fdg. 5te Novbr. 1830 i intet Fald beløbe sig til mere end 18 Rbd., og det er saaledes ulovmæssigt naar de, (hvad almindeligen i høi Grad er Tilfældet), overstige dette Beløb. Mesterne ere forpligtede til at oprette skriftlige Contrakter med de Lærlinge, som de antage, i hvilke Læreaarenes Antal nøie skal være bestemt, og Svendene have ikke Lov til at revse eller straffe Drengene, eller at bruge dem til noget Haandværksarbeidet uvedkommende Ærinde, med mindre de hertil have Mesterens særlige Samtykke. Mesterne maa ikke betjene sig af Arbeidere, der ikke høre til Lauget, (Fuskere, Bønhaser), fordi dette er stridende mod Svendenes Rettigheder; men ved mange Haandværk overholdes dette ikke. Af Kone og Børn er det derimod tilladt at modtage Hjelp ved Arbeidet, ligesom det ogsaa staaer Mesterne frit for til reent Haandlangerarbeide at betjene sig af hvem de ville. Svendene kunne gifte sig uden derved at forbryde deres Laugsret, og fremmede Laugsvedtægter have ingen Gyldighed her i Landet. En Mester kan uden at tabe sin Mesterret arbeide som Svend for andre Mestere, og er da saalænge fri for de Mesterne paahvilende Afgifter. Svende, der have ar-

beſtdet ſom ſaadanne i fire Aar, kunne nedſætte ſig ſom Frimeſtere uden at blive Medlemmer af Lauget, og betale da kun halvt ſaa meget ſom Laugsmeſterne for Borgerbrevet; men da de ſkulle gjøre ſamme Meſterſtykke ſom disſe, og da de ere flere Indſkrænkninger underkaſtede, navnlig den meget betydelige, at de hverken maa holde Svende eller Drenge, ſaa benytte kun meget faa Svende ſig af denne Rettighed. Af ſluttede Laug, eller Laug, i hvilke Meſternes Antal eengang for alle er beſtemt, haves der kun eet her i Landet, nemlig Barbeerlauget i Kjøbenhavn. Bagerlauget i ſamme Stad har imidlertid i længere Tid paaberaabt ſig en gammel Beſtemmelſe, ſom ſiger, at der for Fremtiden ſkal være 50 Bagergaarde, uden dog at give noget Løfte om, at denne Beſtemmelſe ikke ſenere ſkal blive forandret, for at det ſkulde være et ſluttet Laug, og i Realiteten har det ogſaa i meget lang Tid været det*). Hvad disſe tvende Laug imidlertid betræffer, da er Laugsmeſternes Antal ſtort nok til at fremkalde Concurrence, og Monopolernes ſædvanlige Følger mærkes derfor ikke i nogen høi Grad ved ſamme.

Laugene ſtaae under Magiſtraten, og denne kan ſaaledes, for at tage et Exempel, erklære et Meſterſtykke for gyldigt, ſom den finder at Lauget uretfærdigen har forkaſtet, og omvendt. Den ſidſte Inſtants i alle Sager, der angaae Laugsvæſenet, er det kongelige danſke Cancelli.

De Induſtrigrene, ſom ikke ere laugsbundne, kunne med Henſyn til Betingelſerne for Tilladelſen til at drive ſamme, deles i tre Klasſer: a) De til hvis Drift der hører en Bevilling fra Regjeringen og Borgerſkab, hvilket ikke blot er Tilfældet med alle Fabrikker, hvortil flere ſtørre Induſtrianlæg, ſaaſom Sukkerraffinaderier, Sæbeſyderier og Oliemøller hen-

*) Jfr. det nærmere herom i A. F. Bergſøes Skrift: Om Laugsvæſen og Næringsfrihed, S. 104.

regnes, men ogsaa med flere haandværksmæssigen drevne Industrigrene, saasom Strømpevævning, Overskæren, Rugbrødbageri, og Bogtrykkeri. Bevillingerne til alle Fabrikker og større Industrianlæg meddeles af det kongelige General-Toldkammer- og Commerce-Collegium, og Bevillinger til haandværksmæssig Drift, til hvis Udøvelse Bevilling er fornøden, af det kongelige danske Cancelli. Om hos hvilket af disse Collegier Bevillingen skal søges, samt om hvorvidt Bevilling er fornøden eller ikke for at kunne drive en vis Industrigreen, hersker der hyppigen megen Uvished, da ingen faste Regler i saa Henseende ere foreskrevne i Lovgivningen, og hyppigt ansøges (og meddeles) Bevillinger i Tilfælde, i hvilke ingen saadan var nødvendig, tildeels fordi Ansøgerne ønske at tillægge deres Anlæg Titlen af: „Kongelig privilegeret“. Ansøgninger om Tilladelse til at anlægge en Fabrik afslaaes kun sjeldent, og det er heller ikke vanskeligt at faae Bevilling til Fabrik- eller Industrianlæg paa Landet. b) De, til hvis Drift der kun fordres Borgerskab og Aflæggelse af Dulighedsprøve, (skjøndt Bevilling ofte frivilligen ansøges), saasom Forgylden, Børstenbinden, Lysestøberi, Farveri, Kattuntrykkeri, Futteralmageri, Kunstdreieri, Kammageri, Knvemageri, Kukkenbageri, Instrumentmageri, Lakeren, Pletteren, Bordugsfabrikation, Hørheglen, Jernstøben, Skriftstøben, og Skibs- og Møllebyggen. c) De ganske frie Industrigrene, til hvis Drift der hverken fordres Bevilling, Borgerskab eller Dulighedsdsprøve, hvorhen dog kun hører nogle af de allersimpleste Virksomheder, saasom Brodering, Skræddersyning for Søfolk og Tjenestepiger, Brændesaugen, Svovlstikkeskæren, samt de S. 465 nævnte Industrigrene, som det uden Bevilling er tilladt at drive paa Landet.

De, som skulde ønske nøiere Oplysning om eet eller andet Punkt i vor meget indviklede Lovgivning om Berettigelse til Industridrift, kunne

finde den i Overauditeur Otto Müllers Haandbog: Om Laugsvæsen og Bevillinger til Næringsbrug, og til dem, som have Lyst til at læse en Drøftelse af denne Deel af vor Lovgivning, anbefales A. F. Bergsøes Skrift: Om Laugsvæsen og Næringsfrihed.

Hvad den i Hertugdømmerne for Øieblikket gjeldende Næringslovgivning angaaer, da har denne i Grundtrækkene megen Lighed med den i Kongeriget gjeldende, og ved de enkelte væsenligere Punkter, med Hensyn til hvilke den afviger fra samme, vilde det ikke være hensigtsmæssigt her at dvæle, da et Udkast til en ganske ny Næringslovgivning, der er bygget paa Næringsfrihedens heldbringende Principer, har været Hertugdømmernes Stænder forelagt den sidste Gang de vare samlede, og altsaa rimeligviis snart vil udkomme.

Angaaende Patenter for industrielle Opfindelser eller for Eneret til i et vist Tidsrum at afsætte saadanne Fabrikater, som skylde deres Oprindelse til nye Opfindelser eller nye Forbedringer af allerede bekjendte Methoder, haves der i den danske Stat ikke nogen særlig Lov, saaledes som Tilfældet er i de fleste andre Lande, og der indeholdes heller ikke i vor almindelige Lovgivning Bestemmelser, som fastsætte, hvorledes der skal forholdes med Udstedelsen af samme, i hvilke Tilfælde de kunne erholdes, og hvilke Rettigheder dermed ere forbundne; og de Patenter, som nu og da i Tidens Løb ere blevne udstedte, ere derfor ikke heller hverandre lige hverken i Form eller i Henseende til Omfanget af de Rettigheder de tilstaae. Men skjøndt det saaledes for en stor Deel afhænger af vedkommende Collegiums Skjøn over Opfindelsens Brugbarhed og formeentlige Værdi, samt dens Forhold til Andres Næringsbrug m. m. hvorvidt en Ansøgning om et Patent vil blive bevilliget eller ikke, paa hvor mange Aar det vil blive tilstaaet, og hvilke Rettigheder, der vil være forbundet med samme, saa er der dog visse i

Tidens Løb opstaaede Vedtægter, som iagttages ved Udstedelsen af slige Patenter, naar der ikke i Forholdets Natur ere særlige Omstændigheder tilstede, som kunne begrunde en anden Fremgangsmaade, og disse Vedtægter skulle i det Væsenlige indeholdes i følgende Regler: Patenter meddeles saavel paa indenlandske Opfindelser og Forbedringer, som paa fremmede, forsaavidt disse dertil maatte egne sig. En Udlænding kan erholde Patent paa sit eget Navn, men han maa enten selv eller ved en Anden lade Gjenstanden udføre her i Landet. I Almindelighed fastsættes der, at der inden eet Aar fra Patentets Udstedelsesdato, under Enerettens Fortabelse, maa være begyndt med Udførelsen af den patenterede Gjenstand og dermed fremdeles vedblives. Eneretten er fortabt naar Nogen beviser tilforn i Landet at have forfærdiget den patenterede Gjenstand paa samme Maade som Patenthaveren, og Afgjørelsen af Stridsspørgsmaalet i denne Anledning overlades i Almindelighed til Domstolene, hvis Bistand i saa Henseende dog hidtil kun yderst sjeldent har været paaberaabt. Patentet udelukker ikke Indførsel fra Udlandet af den Gjenstand, hvorpaa det lyder. I Ansøgningen om et Patent, hvilken den Paagjeldende i Reglen har at indgive til det kongelige General-Toldkammer- og Commerce-Collegium, maa Opfinderen angive det Charakteristiske ved Opfindelsen med korte og bestemte Udtryk, saaledes at hans egne Ord kunne tjene til Indrykkelse i Patentet som Benævnelse af den Gjenstand, hvorpaa Eneretten tilstaaes. Ligeledes maa han angive om han ønsker Patentet for Danmark eller for Hertugdømmerne eller for hele den danske Stat. Naar Eneretten af Kongen er bevilget maa den Paagjeldende, forend Patentet udfærdiges og forelægges Hans Majestæt til Underskrift, inden en vis Tid, som i ethvert enkelt Tilfælde bestemmes, til Collegiet indsende nøiagtig Tegning og Beskrivelse af Gjenstanden i to Afskrifter, begge undertegnede af ham

selv. Det ene Exemplar vedhæftes Patentet, det andet opbevares i det Collegium, der har udstedt dette, hvilket i Reglen er det kongelige Generaltoldkammer- og Commerce-Collegium. Slige Tegninger eller Beskrivelser meddeles eller forevises ikke for Nogen. I enkelte Tilfælde, i hvilke Private have henvendt sig til Collegiet med Forespørgsel om hvorvidt et bestaaende Patent maatte være til Hinder for en af dem begyndt eller tilsigtet Virksomhed, ere Vedkommende blevne opfordrede til at opgive deres Fremgangsmaade, hvorefter Collegiet ved at sammenholde denne med den patenterede Beskrivelse, har afgjort og besvaret Spørgsmaalet. Det Antal Aar, for hvilke Eneret bevilges beroer paa vedkommende Collegiums ved Gjenstandens Beskaffenhed begrundede Indstilling, og ligesom det ikke altid har været Tilfældet, at det ansøgte Tidsrum er blevet bevilget, saaledes er den i de hidtil tilstaaede Patenter bevilgede Tid for Enerettens Vedvaren saa forskjellig, at Spillerummet er fra 3 til 20 Aar. Gebyhret for et Patent er 17 Rbd. naar det ikkun lyder paa een Persons Navn, og 34 Rbd. naar det udfærdiges for to eller flere Interessenter, uanseet hvor lang Tid det gjelder. Andre Udgifter finde ikke Sted. Forlængelse af et Patent bevilges i Almindelighed ikke. Et Patent kan ikke ligefrem afhændes til en Anden; men naar saadan Overeenskomst ønskes, maa Pantenthaveren i Forening med Kjøberen indkomme med Ansøgning om at et nyt Patent for den tilbagestaaende Tid af den bevilgede Eneret maa udfærdiges paa den Sidstes Navn*). Om Patenter kunne være Gjenstand for Arv eller om de udløbe med Patenthaverens Død haves ingen fast Bestemmelse, men det sidstnævnte antages at være Tilfældet.

*) De endnu gjeldende af de tidligere udstedte Patenter findes anførte i Industriforeningens Qvartalsskrift, 2den Aargang p. 28 ff. og 5te Aargang p. 39 ff. og p. 174 og 268.

Foruden at der saaledes ved Meddelelsen af Opfindelsespatenter oftere bevilliges Eneret til Forfærdigelsen af een eller anden Gjenstand i et vist Antal Aar, tilstaaes en saadan ogsaa nu og da ved særlige Bevillinger, der ikke kunne henføres til Opfindelsespatenternes Klasse, til Beskyttelse for eet eller andet betydeligt Industriforetagende, for derved at give formuende og driftige Mænd en passende Opmuntring til at paabegynde betydeligere Industrianlæg *).

Fdg. af 13de Decbr. 1837 bestemmer ogsaa, for at sikkre de Paagjeldende Frugterne af den Flid og de Bekostninger, som anvendes paa at gjøre Kunstens Værker tilgængelige for Mange, at naar en Maler eller Billedhugger foranstalter sit Kunstværk gjengivet ved Hjælp af Kobberstik, Lithographi, Afstøbning eller ved nogen anden Kunst, som tillader ved blot mekaniske Midler at frembringe et stort Antal af Exemplarer, da skal det i 5, eller efter særlig Bevilling i 10 Aar fra den Tid af være enhver Anden formeent at foretage nogen Efterligning af hiint Arbeide ved en Kunst af foranførte Beskaffenhed, dog at Vedkommende foranstalter sin Beslutning at forbeholde sig Eneret behørigen bekjendtgjort og tillige forsyner Efterligningen med et Stempel, hvori staaer hans Navn og Ordet „Eneberettiget". Denne udelukkende Rettighed kan overføres paa Andre ved Salg, Arv o. s. v. Udgiveren af et Kobberstik kan paa samme Maade sikkre sig mod en Efterligning i samme Format og Størrelse ved Kobberstik eller Lithographi. Hvor Omstændighederne særdeles tale for det kan det kongl. danske Cancelli

*) Saaledes erholdt, for at tage et Par Exempler, Agent Holler Rendsborg den 6te August 1826 Eneret for 20 Aar til Smeltning af Jernerts; Handelshuset Hambro og Søn fik i Aaret 1831 Eneret i 10 Aar paa en Dampmølle til Afskalling af Riis, og under 23de Marts 1833 erholdt Søbadeanstalten ved Rysensteens Bastion i Kjøbenhavn Eneret til i 10 Aar at forfærdige alle Slags kunstige Sundhedsbrøndvande.

ogsaa give Andre end selve Kunstneren Enerret paa indtil i 10 Aar at gjengive et Konstværk ved Kobberstik, Lithographi eller Afstøbning. Naar den Forurettede forsømmer inden Aar og Dag (ↄ: inden 58 Uger) at paatale sin Ret, har han forspildt sin Berettigelse dertil.

Forbud mod Eftertryk indeholdes til Beskyttelse for Forlæggere og Forfattere i Fdg. 7de Januar 1741 og 7de Mai 1828, og Forordn. af 11te April 1840 § 49 indeholder strenge Straffebestemmelser for dem, som paa ulovlig Maade forsyne Vare med et andet Udsalgssteds eller en anden Fabriks Mærke eller Stempel. Derimod indeholder den danske Lovgivning ingen Bestemmelser, der beskytte Eieren af Tegninger, Fabrikmønstre og Støbemodeller imod ubeføiede Indgreb i deres ikke sjelden dyrt betalte Eiendomsret, skjøndt en Deel Ufkik i saa Henseende gaaer i Svang, navnlig i mange Jernstøberier, i hvilke Man for Dieblikket ikke gjør sig nogen Samvittighed af at efterstøbe Gjenstande, til hvilke andre Jernstøbere med betydelig Omkostning have ladet Modeller udarbeide. En Analogi af den nysnævnte Fdg. af 13de Decbr. 1837 kunde imidlertid vist i mange slige Tilfælde gjøres anvendelig.

Tredie Afsnit.

Om den danske Stats Handel.

Medens Agerdyrkningen, som tidligere omtalt, ernærer over Halvdelen af den danske Stats Befolkning, og Industrien lidt over en Femtedeel, finder kun $\frac{1}{24}$ Deel af samme sit Hovederhverv ved Handel og Varers Omsætning. Ved samme levede nemlig i Aaret 1845 kun af hver 1000 af Befolkningen.

	Hovedpersoner.	Medhjelpere.	Tyende.	Koner og Børn.	Tilsammen.
I Kongeriget .	6^{63}	2^{92}	9^{13}	17^{62}	36^{60}
I Hertugdømm.	10^{08}	3^{15}	9^{31}	28^{45}	50^{99}

og Antallet paa Hovedpersoner og Medhjelpere beløb sig endogsaa i Alt kun til

	Hovedpersoner.	Medhjelpere.	Tilsammen.
I Kongeriget	8957	3946	12,903 eller 9^{55}
I Hertugdømmerne	8959	2801	11,760 eller 13^{23}
I hele den danske Stat	17916	6747	24,663 eller 11^{01}
			for hver 1000 af Befolkningen.

Ganske anderledes stiller Forholdet sig imidlertid naar Man kun tager Hensyn til Kjøbstadbefolkningen. Af samme lever nemlig c. $\frac{1}{7}$ Deel af Handel og Vareomsætning.

I Aaret 1845 levede nemlig af dette Erhverv blandt hver 1000 af Kjøbstadbefolkningen:

	Hovedpersoner.	Medhjelpere.	Tyende.	Koner og Børn.	I Alt.
I Kongeriget ..	25^{85}	13^{64}	39^{01}	68^{28}	146^{78}
I Hertugdøm.	27^{51}	12^{01}	25^{53}	73^{11}	138^{16}

medens der i Landdistrikterne kun for hver 1000 fandtes

	Hoved-personer.	Medhjelpere.	Tyende.	Koner og Børn.	I Alt.
I Kongeriget..	1^{67}	0^{15}	1^{79}	4^{52}	8^{13}
I Hertugdøm.	4^{49}	0^{31}	4^{12}	14^{13}	23^{05}

Men om der end saaledes er færre, som leve af Handel i den danske Stat end i mange andre Lande, saa er her dog for Dieblikket forholdsviis langt flere, som finde deres Underhold ved samme, end i ældre Dage, og deres Antal, som ernære sig af denne Erhvervsmaade, har i de senere Aar været i en stadig Tiltagen, hvilket atter er en Følge af at der, naar Produktionen stiger og Nationalvelstanden forøges, er et større Antal Gjenstande, som skulle omsættes.

I Kjøbstæderne er i Overeensstemmelse hermed de af Vareomsætning Levendes Antal ogsaa i de 5 sidste Aar tiltaget i et stærkere Forhold end efter Folkemængdens Tilvært. Der var nemlig af samme for hver 1000 af Kjøbstadbefolkningen:

	I Aaret 1840.		I Aaret 1845.	
	Hoved-personer.	Medhjelpere.	Hoved-personer.	Medhjelpere.
I Kongeriget............	25^{69}	12^{50}	25^{85}	13^{64}
I Hertugdømmerne........	26^{84}	11^{73}	27^{54}	12^{01}

Nøiagtigen at opgive hvor mange der ere beskjeftigede i hver af de enkelte Handelsgrene er meget vanskeligt, da disse ofte gaae over i hinanden, i det navnlig paa Landet de samme Personer i Reglen drive forskjellig Slags Handel. Saa nøiagtigt som det lader sig gjøre er Adskillelsen imidlertid iagttaget i nedenstaaende Tabel.

Der fandtes i Aaret 1845

	I Danmark		I Hertugdømmerne	
	Hoved-personer.	Medhjel-pere.	Hoved-personer.	Medhjel-pere.
Paa Landet:				
Gjæstgivere og Kromænd	490	81	233	81
Høkere og Marketendere	73	4	528	33
Kniplingshandlere	21	"	"	"
Landkræmmere	229	11	266	48
Heste- og Qvæghandlere	149	2	123	12
Strømpehandlere*)	48	1	17	"
Andre Handlende	784	61	855	88
	1789	168	3022	212
I Stæderne:				
Grosserere	165	87	246	361
Kjøbmænd, som drive fuldstændig Kjøbmandshandel	1515	1774	815	937
Høkere og Smaahandlere	841	14	845	134
Mæglere (Skibs- og andre)	70	16	228	13
Apothekere	76	202	65	135
Boghandlere	66	42	26	23
Conditore	49	77	42	87
Frugt- og Vildthandlere	42	1	80	7
Galanterihandlere	4	3	55	24
Glashandlere	16	6	6	1
Hørkræmmere	47	64	"	"
Jernkræmmere	46	"	21	27
Isenkræmmere	81	70	14	6
Kniplingshandlere**)	9	2	3	
Læderhandlere	6	1	14	2
Lærredshandlere	52	36	8	7
Materialister	4	1	5	4

*) Paa Landet i Danmark findes der kun Strømpehandlere i Ulbdinderegnen, og af dem som findes i Hertugdømmerne har det overveiende Fleertal hjemme i Haderslev Amt.

**) I Hertugdømmerne er Kniplingshandlerne indbefattede i Kniplingsfabrikanternes Tal, og kan altsaa ei opgives. Af Kniplingshandlerne paa Landet i Danmark have de ⅘ Dele hjemme i Ribe Amt.

	I Danmark		I Hertugdømmerne	
	Hovedpersoner.	Medhjelpere.	Hovedpersoner.	Medhjelpere.
Meel- og Grynhandlere.......	144	"	66	21
Meubelhandlere og Marskandisere	98	2	10	8
Modehandlere...............	207	40	119	77
Papirhandlere...............	10	3	8	3
Porcelains- og Pottehandlere ..	78	2	42	3
Silke- og Klædekræmmere.....	211	322		1
Skibsklarere	47	106	"	"
Trakteurer, Gjæstgivere, Vertshuusholdere, Thee- og Kaffeskjenkere	1465	64	1287	169
Tømmerhandlere............	19	7	74	26
Urtekræmmere..............	321	405	252	243
Viinhandlere	75	97	101	109
Vognmænd, Hyrekudske og Hesteudleiere	476	49	537	103
Andre Handlende	978	290	1020	113
Summa	7168	3783	5937	2589

I Hertugdømmernes Landdistrikter er de Handlendes Antal altsaa betydelig større end i Kongerigets, og af Gjæstgivere og Kromænd paa Landet have Hertugdømmerne endogsaa 2½ Gange*), og af Høkere og Marketendere 7 Gange flere end Kongeriget.

Hvor stort et Antal Handlende af de forskjellige Slags Hovedstaden har at fremvise, sees af nedenstaaende Tabel.

*) Da Hertugdømmerne ere tættere befolkede end Kongeriget skulde Man tvertimod troe at de havde færre Kroer. — Disse sidstnævnte, (under hvilke ogsaa Værtshuse, Gjestgiverier og Trakteursteder ere indbefattede), findes iøvrigt i meget forskjellig Mængde i Kongerigets Provindser. For hver 10,000 Mennesker var der i Aaret 1834 i Landdistrikterne i Jylland 6^{30} Kroer, Fyen 4^{06}, Falster 1^{77}, Sjelland 6^{13}, Langeland, 2^{88}, Lolland 1^{48}, Bornholm 4^{81}, Møen 1^{92}, Hele Kongeriget 5^{55}.

I Aaret 1845 fandtes i Kjøbenhavn

	Hoved-personer.	Med-hjelpere.		Hoved-personer.	Med-hjelpere.
Grosserere	155	70	Materialister	4	1
Høkere og Smaahandlere	419	„	Meel- og Grynhandlere	130	„
Mæglere (Skibs- og andre)	55	11	Meubelhandl. og Marschandisere	81	2
Apothekere	12	61	Modehandlere	104	13
Boghandlere	32	25	Papirhandlere	10	3
Conditore	28	64	Porcel. og Pottehandl.	70	2
Frugt- og Vildthandlere	31	1	Silke- og Klædekr.	186	279
Galanterihandlere	3	1	Trakteurer og Gjæstgivere, Vertshuush. Thee-, Kaffe- og Ølskjænkere	854	3
Glashandlere	16	6			
Hørkræmmere	45	61			
Jernkræmmere	46	„	Tømmerhandlere	15	7
Isenkræmmere	23	56	Urtekræmmere	289	381
Kniplingshandlere	8	2	Viinhandlere	48	73
Læderhandlere	6	1	Vognmænd, Hyrekudske	79	10
Lærredshandlere	48	36	Andre Handlende	672	280
			Summa	3,475	1,449

Af Kongerigets Handlende har Kjøbenhavn saaledes rigelig Halvdelen, hvilket ogsaa er ganske naturligt, da der i Landdistrikterne kun lever et meget ubetydeligt Antal Mennesker af denne Erhvervsgreen, og da Kjøbenhavn næsten har ligesaamange Indbyggere som samtlige de øvrige Kjøbstæder tilsammentagne.

Den danske Stats Handel kan ligesom de fleste andre Staters passende deles i den indenlandske Handel, Ud- og Ind-forselshandelen og Mellemhandelen.

A. Den indenlandske Handel.

I Almindelighed.

En saa levende indenlandsk Handel, som de tætbefolkede Stater have, i hvilke der i meget kort Afstand fra hinanden findes Stæder, hvis Beboere fortære hele Omegnens Overskud

af Producter og til Vederlag herfor forsyne samme med utallige Slags Industrigjenstande, har den danske Stat vel ikke; men dens indenlandske Handel er dog nu ikke meget langt fra at have det Liv, som er naturligt for vore nærværende Forhold, og vi have ogsaa i saa Henseende længe været i en stadig Fremadskriden. — Grunden til denne den indenlandske Handels Forøgelse, (paa hvilken den vedvarende betydelige Tilvæxt i Consumtionsintraderne er et godt Beviis), ligger deels i Na ionalvelstandens Forøgelse og i Nutidens flere Fornødenheder, deels i at flere Baand, som tidligere hvilede paa Handelen, navnlig paa Handelen med Hertugdømmerne, ere blevne løsnede; og naar den Tid engang kommer at vi see Ophævelsen af Consumtionen, som saa betydeligen hæmmer alt indvortes Samqvem, (mindre næsten paa Grund af selve Afgiften, end paa Grund af det Byrdefulde i Jagttagelsen af de med sammes Erlæggelse forbundne Forholdsregler), da vil den indenlandske Handel blive mægtigen oplivet. Landets Beliggenhed begunstiger ogsaa i høi Grad Ombytningen af de forskjellige Provindsers Frembringelser. Der er nemlig, som alt tidligere anført, intet Punkt i den danske Stat som er fjernet over 8 Mile fra Forbindelse med Havet; og paa Udskibningssteder er der Overflødighed, og paa gode Havne og seilbare Vandløb*) ingen Mangel, naar Vestkysten af Jylland og tildeels ogsaa Vestkysten af Slesvig undtages, hvilken Strækning i saa Henseende kun er stedmoderligt behandlet af Naturen, hvad det i det Følgende om den danske Stats Havne Anførte, og den ligeledes i det Følgende anstillede Sammenligning mellem Skibenes Antal paa Vestkysten og Østkysten af Jylland og Slesvig, nærmere vil belyse.

Naar man tager et Middeltal af Aarene 1826, 1834 og

*) Jfr. 1ste Deel S. 145—153.

1837, (der, som nærmere omtalt i Noten S. 508, særlig egne sig til af samme at uddrage et Gjennemsnitstal), da er Antallet og Bestuvningen af de i indenrigsk Fart, (Farten paa Hertugdømmerne og de nordlige Bilande derunder indbefattet), til og fra Kongerigets Havne ind- og udgaaende Skibe, følgende:

	Skibe.	Drægtighed. Com. Læster *).	Deraf bestuvet. Com. Læster.
Indgaaende	13,283	148,173	78,840
Udgaaende	13,167	146,257	71,088
	26,450	294,430	149,928

og naar hertil lægges den udenrigske Farts S. 508 omtalte Størrelse paa samme Tid, kan den i den indenrigske Handel beskjeftigede Deel af Skibsfarten altsaa antages at udgjøre:

i Forhold til Bestuvningen: 55 Procent af den hele Bestuvning,

i Forhold til Drægtigheden: 62 Procent af den hele Drægtighed,

i Forhold til Skibenes Antal: 75 Procent af det hele Skibs-Antal,

hvorved det imidlertid maa erindres, at den indenrigske Handel desuden beskjeftiger en Deel Baade og Fartøier under 1 C. L., der ligesaalidt som Færge-, Smakke- og Bort-Farten er indbefattet i de heranførte Tal.

De Stæder i Kongeriget, som have størst indenrigsk Handel, ere Kjøbenhavn, Helsingøer, Odense, Aalborg, Aarhuus og Randers. Kjøbenhavns indenrigske Handel er omtalt S. 482 ff., og om de nysnævnte Provindskjøbstæders, og nogle fleres, vil Man faae en Forestil-

*) En Commerce Læst er egentlig 5,200 Pd., men kan i Gjennemsnit i Virkeligheden kun regnes for 4,500 Pd.

ling ved at efterſee de S. 521 ff. anførte Tal.

I Hertugdømmerne have Flensborg, Kiel, Haderslev, Cappeln og Neumünſter den ſtørſte indenrigſke Handel. I Aaret 1843 udgjorde Udførſlen til indenrigſke Steder i alt et Værdibeløb:

fra Flensborg af	1,205,365	Rbd.
Cappeln (iſær Fedevare til Danmark)	353,696	—
Kiel	228,150	—
Neumünſter (iſær Klæde og uldne Vare til Danmark)	222,769	—
Haderslev	196,169	—
Rendsborg	168,110	—
Holnis	123,114	—
Tøndern	68,020	—
Ottenſen	66,889	—
Sønderborg	40,164	—
Apenrade	36,101	—
Glückſtadt	31,912	—

Jfr. S. 535, hvor endnu flere Stæders indenrigſke Udførſel er omtalt, og S. 503.

Om Kjøbenhavns Handel paa Provindſerne*).

I ældre Dage forſynede Kjøbenhavn Provindſtæderne med alle deres Fornødenheder af udenlandſke Artikler; og Provindſerne ſendte dengang ogſaa næſten hele deres Overſkud af Korn og Fedevare til Hovedſtaden, fra hvilken Størſtedelen af

*) Da Grosſerer Nathanſon, ſom tidligere har været Chef af for eet af ſin Tids ſtørſte Handelshuſe, og ſenere uafbrudt en ſkarp Jagttager af vore Handelsforhold, har en ſjelden Sagkundſkab med Henſyn til alt hvad der angaaer den danſke Stats Handel, ſaa er der, ſaavel med Henſyn til Kjøbenhavns Handel, ſom paa flere andre Steder i dette Affnit, gjort Brug af hans offentlige Meddelelſer i denne Retning, og navligen ere alle Talangivelſer fra 1814 og 1845, forſaavidt Kjøbenhavns Handel betræffer, fra denne Kilde.

samme senere blev udført til Udlandet. Nu have de bedre af vore mange Kjøbstæder derimod lidt efter lidt, som i det Følgende nærmere er omtalt, vidst at forskaffe sig en forholdsviis ikke ubetydelig Ud- og Indførselshandel; men Kjøbenhavn har ikke desto mindre lige saamegen Handel paa Provindserne, som den havde i ældre Dage, ja maaskee lige saa megen, som den i nogensomhelst tidligere Periode har havt, hvilket deels hidrører fra Folkemængdens Tilvært, deels fra Fornødenhedernes og Velstandens Forøgelse. — Bestuvningen af de fra Kjøbenhavn til Provindserne gaaende Skibe har i de sidste 10 Aar havt en ganske mærkelig Tilvært. De fra Kjøbenhavn til Sjelland, Fyen, Lolland og Falster, Bornholm og Jylland, eller med eet Ord til Kongeriget Danmark udgaaende Skibes Bestuvning, (og paa Bestuvnig, og ikke paa Antallet af Skibe eller disses Drægtighdd er det at det kommer an, naar Talen er om Handel), udgjorde nemlig naar man tager et Gjennemsnit af Aarene 1834 og 1837 aarligen kun 10,787 Commerce L.; efter et Gjennemsnit af Aarene 1840, 1841 og 1842 derimod 15,186 C. Læster; og i Aaret 1844 beløb samme sig til 17,552, og i Aaret 1845 til 18,886 C. L. Naar hertil lægges Kjøbenhavns Skibsfart paa Hertugdømmerne (jfr. S. 485) og paa de nordlige Bilande, da udgjorde Bestuvningen af de fra Kjøbenhavn til indenrigske Steder udgaaende Skibe i Aarene 1826, 1834 og 1837 i Gjennemsnit 17,101 C. L., i Aaret 1844 derimod 24,176 og i Aaret 1845 26,935 C. L. Bestuvningen af de fra Kjøbenhavn til indenrigske Steder (i Kongeriget, Hertugdømmerne og de nordlige Bilande), gaaende Skibe er i de sidste 20 Aar næsten tiltaget 50 Procent; men Tilværten har især fundet Sted i den nyeste Tid og har i de sidste 6 Aar udgjort c. 30 Procent. — At det betydelige Beløb af Varer, som udføres paa Axe fra Kjøbenhavn til

Kjøbstæderne og Landboerne i Sjelland, ligeledes er forøget i den nyere Tid, synes at maatte være en ligefrem Følge af Communikationsmidlernes Forbedring og Velstandens Forøgelse.

Den nysnævnte Totalsum for den i Aaret 1845 fra Kjøbenhavn til indenrigske Steder udgaaende Bestuvning var saaledes fordeelt:

I Aaret 1845 udgik fra Kjøbenhavn

	Skibe.		Drægtighed. Com. Læster.		Bestuvning. Com. Læster.	
til Sjelland og Møen	1331	3049	20515	46,261	5352	18,886
Fyen og Langeland	433		7087		2806	
Lolland og Falster	409		7208		2900	
Bornholm	304		2029		1433	
Jylland	572		9422		6395	
Slesvig.......	591		7601		1018	
Holsteen.................	68		1871		434	
Island, Færøerne og Grønland	91		3974		3759	
Paa Fiskeri i Nord- og Østersøen................	196		1259			
Robbe- og Hvalfangst.....	3		159			
	3998		61125		24097	
Desuden Dampskibe*).....	227				2838	
	4225				26935	

Bestuvningen af de fra Provindsstederne i Kongeriget til Kjøbenhavn ankomne Skibe udgjør nu for Tiden omtrent det samme Beløb som for ti Aar siden, nemlig c. 30,000 C. L. Derimod har Tilførslen til Kjøbenhavn fra Hertugdømmerne og de nordlige Bilande i de senere Aar været i stærk Tilvæxt, og Bestuvningen af de fra samtlige indenrigske Steder til Kjøbenhavn indgaaende Skibe er derfor ogsaa tiltaget c. 25 Pro-

*) Ved Dampskibe udførtes i Aaret 1844 fra Kjøbenhavn 282 C. L. til Jylland, 115 til Helsingøer, 56 til Flensborg og 929 til Kiel.

cent i de sidste 6 Aar. I Aaret 1840 udgjorde den nemlig 36616 C. L., i Aaret 1845 45,439 C. L. Sammenligner man derimod den til Kjøbenhavn nu for Tiden fra indenrigske Steder indgaaende Bestuvning med den, som fandt Sted for nogle Decennier siden, da faaer Man derimod det Resultat, at den er ikke lidet aftaget. I Aaret 1826 indgik saaledes fra Kongeriget en Bestuvning af 48,633 C. L. til Hovedstaden, i Aaret 1845 derimod kun 30,220. Aarsagen til denne Aftagen er, at de til Udførsel bestemte Kornvare ikke længere, saaledes som tidligere, føres fra Provindserne til Kjøbenhavn for derfra at udskibes til Udlandet, men forstørstedelen udføres directe fra Provindshavnene til Udlandet, hvilket dog for en stor Deel endnu skeer for kjøbenhavnske Handelshuses Regning. Jfr. S. 507, og 539.

I Aaret 1845 indgik til Kjøbenhavn

	Skibe.		Drægtighed.		Bestuvning.	
			Com. Læster.		Com. Læster.	
Fra Sjelland og Møen....	1,112	2,603	12,625	33,514	11,456	30,220
" Fyen og Langeland ...	332		4,458		3,987	
" Lolland og Falster	365		5,242		4,977	
" Bornholm	273		2,225		1,804	
" Jylland	521		8,966		7,996	
" Slesvig	730		8,150		7,966	
" Holsteen	68		1,289		951	
" Island, Færøerne og Grønland	95		3,899		2,952	
" Fartøier med Fisk fra Nord- og Østersøen ...	214		1,391			
" Robbe- og Hvalfangsts Skibe.............	6		256			
	3,716		48,499		42,089	
Desuden Dampskibe*).....	206				3,350	
Ialt..	3922				45,439	

*) Ved Dampskibe tilførtes Kjøbenhavn i Aaret 1844 1605 C. L. fra Jylland, 30 fra Helsingøer, 118 fra Flensborg og 1655 fra Kiel.

I denne Tilførsel spiller de 15 til 20,000 Favne Brænde, som Kjøbenhavn modtager fra Provindserne, og som optager et saa betydeligt Skibsrum, samt Rug, en betydelig Rolle. Kjøbenhavn har naturligviis ogsaa desuden en meget betydelig Tilførsel landværts, og der kjøres saaledes aarlig fra Sjelland c. 300,000 Tdr. Kornvare til samme.

Kjøbenhavns Handel paa Hertugdømmerne er omtalt S. 497 ff., og dets Handel paa Island, Grønland, Færøerne og Vestindien findes udførligen afhandlet i Afsnittet om Bilandene mod Slutningen af dette Værk. Af hvilke Vareartikler dens Tilførsel bestaaer, og hvor store Qvantiteter den modtager af samme, findes udførligen omtalt S. 491 ff. efter et Gjennemsnit af Aarene 1838—1842 incl., og her tilføies derfor kun Oplysning om Total-Ind- og Udførslen af nogle af de vigtigste Gjenstande i de to sidste Aar 1844—1845. Hele Tilførslen af Kornvarer (til Forbrug og til Udførsel) til Kjøbenhavn var i Gjennemsnit af de 5 Aar 1838—1842 c. 650,000 Tdr.; i Aarene 1843 og 1844 c. 560,000 Tdr. og i Aaret 1845 c. 500,000 Tdr. Aarsagen til denne Aftagen i Tilførslen er at Udskibningerne til Udlandet, som nysanført, bestandig mere og mere skee direkte fra Provindshavnene, i det de kjøbenhavnske Handlende nu i Reglen kjøbe efter Prøve og Vægt til Modtagelse i Provindsstæderne.

I Aaret 1844 indførtes til Kjøbenhavn:

Hvede:	indenlandsk	søværts	94,500 Tdr.	
		landværts	23,300 „	
	fremmed		14,500 „	
				132,300 Tdr.
Rug:	indenlandsk	søværts	101,500 Tdr.	
		landværts	44,500 „	
	fremmed		10,600 „	
				156,600 „

Byg:	indenlandsk	søværts	53,900 Tdr.	
		landværts	87,000 „	
	fremmed		5,700 „	
				146,600 Tdr.
Havre:	indenlandsk	søværts	50,700 Tdr.	
		landværts	44,600 „	
	fremmed		10,800 „	
				106,200 „
Erter				16,100 „

I Aaret 1845 bestod Korntilførslen til Kjøbenhavn af:

Hvede	80,000 Tdr.	Havre	120,000 Tdr.
Rug	139,000 „	Erter	18,990 „
Byg	143,000 „	Raps	14,000 „

foruden 420,000 Pund Gryn og 200,000 Pund Meel fra Hertugdømmerne. Iblandt disse Kornvarer var kun 36,000 Tdr. fra Udlandet, og deriblandt var de 26,000 Tdr. kun Havre.

Tilførslen af Hvede er i Aftagende, forbi Kartofler nu bruges istedetfor samme i saa mange Brænderier, og at Formindskelsen ikke er endnu større end den er, hidrører kun fra at Hambroes Mølle i den nyere Tid har forbrugt et meget betydeligt Qvantum. (jfr. S. 400).

Af Kartofler førtes for 5 til 6 Aar siden aarlig kun c. 75,000 Tdr. aarlig til Hovedstaden, men nu da Forbruget af samme til Brændeviinsbrænden er i saa betydelig Tilvært har Kjøbenhavn i Aarene 1844 og 1845 faaet c. 200,000 Tdr. aarlig.

Fra de nordlige Bilande modtog Kjøbenhavn deels til eget Forbrug deels til Udførsel:

	i Aaret 1844	i Aaret 1845
af Uld	3,000 Skpd.	2,400 Skpd. foruden en Mængde Uldengods.
Tran	19,000 Tdr.	21,500 Tdr.
Fisk	8,150 Skpd.	9,500 Skpd.
Talg	2,000 Skpd.	1,650 Skpd.

	i Aaret 1844	i Aaret 1845
Sælskind	24,500 Stkr.	40,900 Stkr.
Rensdyrskind	14,800 Stkr.	12,400 Stkr.

Tilførslen til Kjøbenhavn af Sukker og Rum fra vore vestindiske Øer har i de senere Aar været i bestandig Tiltagen. Af Sukker modtog Hovedstaden ialt i Gjennemsnit i Aarene:

1833—1842 aarligen 9,800,000 Pd.
1842 — 11,800,000 „
1844 — 14,600,000 „
1845 — 15,500,000 „ (hvoraf 12½ Mill. var St. Croix Sukker). Jfr. hermed det S. 518 og 531 Anførte.

Af Rum var Tilførslen til Kjøbenhavn i Aaret 1844 fra de danske vestindiske Øer 3,300 Oxehoveder, (og af fremmed Rum indføres saagodtsom Intet), hvoraf 2,200 Oxehoveder bleve fortoldede til Forbrug i Landet. I Aaret 1845 bestod Tilførslen af 5,000 Oxehoveder, hvoraf de 4,600 var fra St. Croix; og til Udlandet blev heraf kun afsat 1,200 Oxehoveder.

I Kjøbenhavns Udførsel til Provindsstæderne har Brændeviin altid spillet en vigtig Rolle, og dette er endmere blevet Tilfældet efterat Smugbrændingen i Jyllands vestlige Egne endelig er blevet standset, og Hovedstaden har derfor i Aarene 1844 og 1845 aarlig tilført Provindsstæderne det betydelige Qvantum af c. 3 Millioner Potter, og de nordlige Bilande c. 300,000 Potter, og de kjøbenhavnske Brænderier have derfor aldrig været i større Virksomhed end nu fortiden.

Udførslen af Sukker og Rum til Provindsstederne er ligeledes betydelig. I Aaret 1845 udførte Kjøbenhavn saaledes 2,140,000 Pd. raffineret Sukker til Provindsstederne i Kongeriget (i 1844 1700,000 Pd.), 700,000 Pd. til Hertugdømmerne (i Aaret 1844 200,000 Pd.) og 160.000 Pd. til de

nordlige Bilande, altsaa ialt 3 Millioner Pd., foruden 1½ Mill. Pd. Sirup. Denne udsædvanlig store Udførsel er et yderligere Beviis paa hvor betydeligt de kjøbenhavnske Raffinaderier have hævet sig i den seneste Tid. Jfr. S. 435.

Lige fra Creditoplaget i Kjøbenhavn føres der vel en Deel ufortoldet Caffe til Creditoplagene i Provindsstæderne, hvilket tilsammen kan anslaaes til 350,000 Pd. aarlig; men Størstedelen af deres Forbrug hente Provindsstæderne dog fra Hamborg og Altona, og sammestedsfra forsyne de sig ligeledes med deres Forbrug af Thee.

Med Hensyn til de mangfoldige andre Gjenstande, af hvilke der føres større eller mindre Qvantiter fra Kjøbenhavn til Provindserne, haves ingen statistiske Optegnelser. — Kjøbenhavns Handel paa Udlandet findes omtalt S. 512.

Provindsernes Handel indbyrdes

er kun meget ubetydelig. De allerfleste Kjøbstæder drive kun Handel med den nærmeste Omegn, der danner deres Opland, hvis Produkter de tildeels kjøbe, og hvis Beboere de forsyne med deres Fornødenheder, og forsaavidt de endvidere have nogen Handel, da er denne paa Kjøbenhavn og paa Udlandet, men ikke med de andre Kjøbsteder eller Losse- og Ladepladser; og ingen af Kongerigets Provindser, Jylland undtagen, udfører et Beløb der udgjør en Bestuvning af 1000 C. L. til en af de andre Provindser, og selv den Undtagelse, som i saa Henseende finder Sted med Jyllands Udførsel til de sjellandske Kjøbstæder gaaer ikke videre, end at samme beløber sig til c. 1400 C. L. — Summen af de Beløb, som i Kongeriget føres fra eet Toldsted til et andet, udgjør derfor, naar Kjøbenhavn lades ude af Betragtningen, kun en Bestuvning af c. 12,000 C. L., altsaa ikke engang saa meget som Jyllands Vareomsætning med Kjøbenhavn hvilken, som tidligere omtalt,

i Aaret 1845 har udgjort en Bestuvning af 14,391 C. L.; og næsten det Halve af den nysanførte Vareomsætning mellem Provindserne indbyrdes, finder desuden kun Sted mellem eet Sted til et andet i samme Provinds. Selv mellem de Provindskjøbstæder, imellem hvilke Communikationen er allerstørst, er Vareomsætningen derfor kun ubetydelig, og saaledes overførtes i Aaret 1844 selv mellem Kallundborg og Aarhuus ikke mere end 200 Skpd. Gods og en Deel levende Kreaturer, nemlig 923 Heste, 4,317 Stk. Qvæg og 531 smaa Kreaturer. — Heller ikke mellem Slesvig og Holsteen indbyrdes finder der synderlig Handelssamqvem Sted, og endnu mindre mellem disse to Hertugdømmer og Kongerigets forskjellige Provindser, skjøndt Handlen mellem samme er i Tiltagen*)

Om Vareomsætningen mellem Kjøbstæderne og Landdistrikterne
eller
Om Kjøbstædernes Forbrug af Landmandens Produkter.

At Landets Folkemængde i de sidste Decennier er tiltaget, at dets Produktion er steget og at Nationalvelstanden er forøget, ere Sætninger, som ingen upartisk Bedømmer af vore Forhold kan nægte, og en ligefrem Følge heraf er, at Kjøbstæderne, hvor Landmanden henter sit Forbrug af Tømmer, Jern, Tjære, Brændeviin, Kramvare og Haandværksartikler o. a. desl., og afsætter Overskudet af sine Produkter, nu maa have en langt større Handel med Landboerne i deres nærmeste Omegn end tidligere, hvortil der heller ikke bidrages lidet ved at der nu i Kjøbstæderne consumeres meget mere af Landboernes Vare end for nogle Decennier siden.

---

*) Den blandt Kongerigets Provindser, som har meest Handel paa Hertugdømmerne, er Jylland, hvis Handelssamqvem med Flensborg og Holsteen ikke er saa ganske ringe, og desuden i god tilvæxt.

For at give Læserne en Forestilling om den indenlandske Handel, som fremkaldes ved Kjøbstedbeboernes Forbrug af Landmandens Produkter, meddeles her en Oversigt over Forbruget af de til Kjøbstæderne i Kongeriget Danmark i Aarene 1838—1842 indførte consumtionspligtige Vare, og af de til Formaling og Brændeviinsbrænden anvendte Kornvarer. Da der i Hertugdømmerne ikke svares nogen Consumtionsafgift, saa har Man ingen lignende Kundskab om Forbruget i Hertugdømmernes Kjøbstæder, der imidlertid forholdsviis neppe afviger meget fra det i Kongeriget stedfindende, kun at det rimeligviis ved de fleste Artikler er forholdsviis lidt større:

	Efter Middeltal af Aarene 1838—1842 incl.
1) De til Brændeviinsbrænden formalede Kornvare udgjorde . .	3,733,142 Lispund. (deraf i Kjøbenhavn 1,277,252 Lpd.)
Af Kartofler anvendtes i Aaret 1842 187,081 Tdr. til Brændeviinsbrænden, hvoraf 87,809 Tdr. i Kjøbenhavn; men nu er Kartoffelforbruget meget større og Sædforbruget maaskee noget mindre. Her brændes aarligen i Kongeriget circa 20 til 21 Millioner Potter 8 Graders, eller dertil reduceret, Brændeviin, eller c. 17 Potter pr. Hoved. Jfr. forøvrigt det om Brændeviinsproductionen S. 402 ff. Anførte.	
2) Det til Ølproduktion formalede Malt udgjorde Jfr. det S. 407 Anførte.	816,294 Lpd. eller c. 86,000 Tdr. (deraf 342,489 Lpd. i Kjøbenhavn.)

	Efter Middeltal af Aarene 1838–1842 incl.
3) Kornvare formalede til Meel og Gryn . . . . . . ialt	4,264,065 Lpd, eller 17 Lpd. og 1 Pd. pr. Hoved.
Deraf:	(deraf 1,965,619 Lpd., eller 16 Lpd. 5 Pd. pr. Hoved, i Kjøbenhavn, og 2,298,446 Lispund, eller 17 Lpd. 13 Pd. pr. Hoved, i Provindsstæderne.
Hvede	768,177 Lpd., eller 3 Lpd. 1 Pd. pr. Hoved (deraf 503,412 Lpd. i Kjøbenhavn, eller 4 Lpd. 3 Pd. pr. Hoved; og 264,765 Lpd. i Provindsstæderne, eller 2 Lpd. 1 Pd. pr. Hoved.)
Rug	2,851,174 Lpd., eller 11 Lpd. 7 Pd. pr. Hoved (deraf 1,242,182 Lpd. i Kjøbenhavn, eller 10 Lpd. 5 Pd. pr. Hoved; og 1,608,992 Lpd., eller 12 Lpd. 8 Pd. pr. Hoved, i Provindsstæderne).
Byg	542,177 Lpd., eller 2 Lpd. 3 Pd. pr. Hoved (deraf i Kjøbenhavn 172,792 Lpd., eller 1 Lpd. 7 Pd. pr. Hoved; og 369,385 Lpd., eller 2 Lpd. 14 Pd. pr. Hoved, i Provindskjøbstæderne).
Havre, formalet. . . . (og endvidere af uformalet Havre til Hestefoder, efter Middeltal af disse 5 Aar, 204,600 Tdr., hvoraf de 81,628 Tdr. i Kjøbenhavn).	22,456 Lpd., (hvoraf 10,113 Lpd. i Kjøbenhavn, eller 1½ Pd. pr. Hoved saavel i Kjøbenhavn som i Provindskjøbstæderne).
Boghvede	76,578 Lpd., (hvoraf de 36,450 Lpd. i Kjøbenhavn, eller 5 Pd. pr. Hoved saavel for Kjøbenhavn som for Provindskjøbstæderne).
Bælgsæd	3,503 Lpd., (hvoraf de 670 Lpd. i Kjøbenhavn).
4) Kjødforbrug i Kjøbstæderne:	De levende indførte Kreature (i Gjennemsnit 14,079 Stkr. Hornqvæg, 24,974 Kalve og 153,287 Faar og Lam) ere her beregnede til Kjød efter Middelvægt. Til de i Kjøbstæderne fødte og opdrættede Kreature er her intet Hensyn taget. Forbruget af Kjød og Flesk er be-

	Efter Middeltal af Aarene 1838—1842 incl.
	for, især i Kjøbstæderne, større end her er angivet, fornemmelig hvad Flesk og Fjerkræ betræffer.
Kjød	1,416,592 Lpd., eller 5 Lpd. 11 Pd. pr. Hoved, (deraf i Kjøbenhavn 712,137 Lpd. eller 5 Lpd. 15 Pd. pr. Hoved, og i Provindskjøbstæderne 704,456 Lpd. eller 5 Lpd. 7 Pd. pr. Hoved).
Flesk	468,538 Lpd., eller 1 Lpd. 14 Pd. pr. Hoved, (deraf i Kjøbenhavn 272,004 Lpd. eller 2 Lpd. 4 Pd. pr. Hoved, og i Provindskjøbstæderne 196,534 Lpd. eller 1 Lpd. 8 Pd. pr. Hoved.
Fedt og Ister	2,785 Lispund.
Gjæs . . . . I Aaret 1842, 143,842 Stk. = 1,006,768 Pd., eller for hver Person i samtlige Kjøbstæder 4 Pd., i Kjøbenhavn 3¾ Pd., i Provindskjøbstæderne 4¼ Pd.	132,229 Stk., (deraf i Kjøbenhavn 61,155 Stk.)
Ænder	78,106 Stk., (deraf i Kjøbenhavn 33,357).
Høns og Kyllinger . .	164,423 Stk., (deraf 71,857 i Kjøbenhavn.)
Kalkuner	7,658 Stk. (deraf 3,628 i Kjøbenhavn).
Vildt: I Aaret 1842 forbrugtes i Kjøbstæderne 2352 Raadyr (deraf 1373 i Kjøbenhavn), 9701 Harer (deraf 2615 i Kjøbenhavn), 1255 Par Agerhøns (hvoraf de 797 i Kjøbenhavn.	
5) Melk . . . . Det maa her erindres at der holdes et stort Antal Køer i Kjøbstæderne.	5,881,966 Potter.

	Efter Middeltal af Aarene 1838—1842 incl.
6) Smør .... Provindskjøbstæderne producere desuden selv en Deel Smør.	502,410 Lpd., eller 1 Lpd. $15\frac{3}{5}$ Pd. pr. Hoved, (deraf 261,960 Lpd. eller 2 Lpd. $3\frac{1}{16}$ Pd. pr. Hoved i Kjøbenhavn, og 237,450 Lpd. eller 1 Lpd. $12\frac{11}{16}$ Pd. pr. Hoved i Provindskjøbstæderne).
7) Ost*)	252,123 Lpd. (deraf 137,032 Lpd. i Kjøbenhavn, og 115,091 Lpd. i Provindskjøbstæderne.)
8) Indenlandsk Brænde Jfr. S. 233.	153,911 Læs og 31,077 Favne, (deraf i Kjøbenhavn 7,599 Læs og 19,252 Favne). Læssene bestaae meest af Grenebrænde, og Man regner derfor 3 Læs paa en Favne.
9) Tørv	243,066 Læs, (deraf i Kjøbenhavn 69,746 Læs.)
10) Trækul	22,685 Tdr., (deraf i Kjøbenhavn 9,693 Tdr.)
11) Huder og Skind**)	

*) Kongeriget modtager desuden c. 2¼ Million Pd. eller c. 139,000 Lpd. Ost fra Hertugdømmene, som forstørstedelen forbruges i Stæderne.

**) I Aaret 1842 indførtes af indenlandske Huder og Skind:

til **Kjøbenhavn**:

Huder, raa 25,516 Stkr. à 2 Lpd....	51,032 Lpd.	
saltede	26,276 —	
tørre.................. ...	510 —	
	77,818 Lpd.	
fragaaer som udført..	23,357 —	
igjen		54,461 Lpd.
Skind, raa, 41,520 Stkr. à 9 Pd....	23,355 Lpd.	
saltede	799 —	
tørre.......................	3,924 —	
	28,078 —	
fragaaer som udført..	15,278 —	
igjen		12,800 —
		67,261 Lpd.

Efter Middeltal af Aarene 1838—1842 incl.

I Kiøbenhavn garvedes i Aaret 1842:

af indenlandske Skind og Huder	67,261 Lpd.
af Huder indførte fra fremmede Steder	12,390 —
	76,651 Lpd.

Hvortil kommer Vægten af de Huder og Kalveskind, der forbruges i Garverierne udenfor Staden uden at afgiftberigtiges, hvilket Beløbs Størrelse ikke med nogen Sikkerhed kan opgives.

I Provindskiøbstæderne garvedes i Aaret 1842:

af indenlandske Skind og Huder	347,073 Lpd.
af Huder indførte fra fremmede Steder	938 —
	348,001 Lpd.

Hvortil maa føies Vægten af Huderne og Skindene af de i Provindskiøbstæderne slagtede Kreaturer, hvis Størrelse Man ikke kjender. Jfr. forøvrigt det S. 374 ff. Anførte.

12)	Halm	81,203 Læs.
13)	Høe	38,905 Læs.

til Provindskiøbstæderne:

Huder,	raa 105,710 Stkr. à 2 Lpd...	211,420 Lpd.	
	saltede	7,842 —	
	tørre	2,101 —	
		221,363 Lpd.	
	fragaaer som udført..	24,838 —	
	igjen......		196,525 Lpd.
Skind,	raa 305,329 Stkr. à 9 Pd...	171,748 Lpd.	
	saltede	156 —	
	tørre	988 —	
		172,892 Lpd.	
	fragaaer som udført..	22,354 —	
	igjen		150,538 —
			347,063 Lpd.

	Efter Middeltal af Aarene 1838—1842 incl.
14) Bikker	2,468 Lpd.
15) Kartofler	279,454 Tdr.
Kartoffelmeel	2,297 Tdr.
16) Talg	12,725 Lpd.
(fra de nordlige Bilande kommer desuden meget Talg).	
17) Lys	60,692 Lpd.
18) Erter, afbælgede	20,327 Tdr.
grønne i Bælgene	7,369 —
19) Haugeværter til Kjøbenhavn:*)	
Rødder	12,264 Tdr.
Agurker	602 —
Løg	742 —
Asparges	18,398 Pd.
Kaal, grøn	447 Læs.
„ Blomkaal	1,512 Stck.
„ al anden	14,141 —
20) Frugt til Kjøbenhavn:*)	
Æbler og Pærer	9,250 Tdr.
Kirsebær	33,766 Lpd.
21) Bygningsmaterialier til Kjøbenhavn:*)	
Kalk	14,948 Tdr.
Muursteen	4,591,990 Stkr.
Tagsteen	299,967 —
22) Miød	149,253 Potter
23) Klid	13,641 Tdr.

*) Haugeværter, Frugt og Bygningsmaterialier ere alene consumtionspligtige i Kjøbenhavn, og Størrelsen af de til Provindsstæderne indførte Qvantiteter vides følgelig ikke.

	Efter Middeltal af Aarene 1838—1842 incl.
24) Eddike:	
Malt formalet til Eddike	1,446 Lpd.
Indførselsconsumtion af Eddike . . .	263,381 Potter.
25) Fisk:	
Saltet Sild	15,275 Lpd.
— anden Slags	4,368 —
tørret og tør saltet	26,416 —
røget	13,138 —
26) Østers	299 Tdr.
27) Skildpadder	83 Lpd.
28) Gavntømmer:*)	
søværts	419 C. Læst.
landværts	2,563 Læs.

Om Handelssamqvemmet mellem Kongeriget og Hertugdømmerne indbyrdes.

Vareomsætningen mellem Danmark og Hertugdømmerne Slesvig og Holsteen har i de sidste Aar, efterat Toldforordningen af 1ste Mai 1838 (med senere Tillæg) har indført en gjensidig Toldfrihed for de indenlandske Produkter, som føres fra Kongeriget til Hertugdømmerne, eller omvendt, været meget større end tidligere. I de 5 Aar 1834—1838 var Værdien af de fra Danmark til Hertugdømmerne førte Gjenstande saaledes kun i Gjennemsnit 793,827 Rbd. aarlig, (nemlig 523,121 Rbd. for Slesvigs Vedkommende og 270,706 Rbd. for Holsteens), foruden Hornqvæg og Heste til en Værdi af over 900,000 Rbd.; og Værdien af de fra Hertugdømmerne til Kongeriget førte Vare i samme Tidsrum i Gjennemsnit aarlig kun

*) Af Gavntømmer af Fyr og Gran og af Skibsbygningstømmer indføres desuden meget betydelige Qvantiteter fra Udlandet. Jfr. S. 575

1,084,338 Rbd. for Slesvigs Vedkommende og 365,664 Rbd. for Holsteens Vedkommende, eller i Alt 1,450,002 Rbd.

Derimod udgjorde Værdien af de Vare, der førtes:

I Aaret	Fra Kongeriget til Hertugdømmerne.			Fra Hertugdømmerne til Kongeriget.		
	Til Slesvig.	Til Holsteen.	I Alt.	Fra Slesvig.	Fra Holsteen.	I Alt.
	Rbd.	Rbd.	Rbd.	Rbd.	Rbd.	Rbd.
1840.	821,300	939,028	1,760,328	1,601,896	505,360	2,107,256
1841.	711,171	1,342,006	2,053,177	1,673,558	649,531	2,323,089
1842.	758,786	1,357,924	2,116,710	1,511,076	803,213	2,314,289
1843.	649,179	1,120,468	1,769,647	1,957,197	911,022	2,668,219
I Gjennemsnit.	735,109	1,189,857	1,921,965	1,685,933	717,282	2,403,213

og det vil heraf sees, at siden Udstedelsen af Toldforordningen af 1ste Mai 1838 er Vareomsætningen mellem Danmark og Hertugdømmerne bleven dobbelt saa stor som den var før denne Forordning blev givet. Det er fornemmelig de jydske Kjøbstæder, hvis Udførselshandel paa Hertugdømmerne er tiltaget. Imidlertid er den ubetydelige Handel, som Kjøbenhavn har paa Hertugdømmerne, dog ogsaa i god Tilvært. I Aaret 1840 ankom der saaledes kun 598 Skibe med en Bestuvning af 7438 C. L., (deriblandt 63 Dampskibe med en Bestuvning af 1353 C. L.), fra Hertugdømmerne til Kjøbenhavn; i Aaret 1844 derimod 802 med en Bestuvning af 9940 C. L. (deriblandt 91 Dampskibe med en Bestuvning af 1773 C. L.); og i Aaret 1840 afgik der kun 549 Skibe fra Kjøbenhavn til Hertugdømmerne med en Bestuvning af 1907 C. L. (deriblandt 62 Dampskibe med en Bestuvning af 292 C. L.); i Aaret 1844 derimod 686 Skibe med en Bestuvning af 2272 C. L., hvori-

blandt 92 Dampskibe med en Bestuvning af 985 C. L.*). Og Kjøbenhavns Handel paa Hertugdømmerne har atter i Aaret 1845 været ikke lidet større end i Aaret 1844 (jfr. S. 485). Naar man til de ovenanførte Tal, som vise Værdibeløbet af den aarlige Varetilførsel fra Kongeriget til Hertugdømmerne, lægger de (meget lavt regnede) 900,000 Rbd., for hvilke der føres Heste og Hornqvæg fra Jylland til Slesvig og Holsteen, da bliver der vel et Overskud af 422,000 Rbd., (eller 8 pCt. af den hele Omsætning), paa Danmarks Side; men det maa da herved erindres, at Størstedelen af de Kornvare og det Qvæg, som Hertugdømmerne, og især deelesheds Holsteen, indfører fra Danmark, atter udføres, fornemmelig til Hamborg, Altona og Lübeck, (til hvilke Stæder hverken Kongeriget eller Hertugdømmet Slesvig har nogen Udførsel af Betydenhed), hvorimod Størstedelen af den Tilførsel, som Danmark modtager fra Hertugdømmerne, consumeres i Kongeriget selv. En Følge af det her Anførte er ogsaa, at af det hele Beløb, som udføres fra Kongeriget til Hertugdømmerne, kun de 38 pCt. falde paa Slesvig, og de 62 pCt. paa Holsteen, som er Hamborgs, Altonas og Lübecks Proviantkammer. At af det Værdibeløb, som Hertugdømmerne tilføre Danmark, de 70 pCt. falde paa Slesvig og kun de 30 paa Holsteen, (skjøndt sidstnævnte Hertugdømme nu næsten tilfører Kongeriget tre Gange saa stort et Beløb, som før Udstedelsen af Toldforordningen af 1ste Mai 1838), har for størstedelen sin Grund i, at Hertugdømmet Slesvig, som kun har en ringe Handel paa de nysnævnte store Stæder, har meget mere Handel paa Kjøbenhavn end Holsteen. En stor Deel af Slesvigs Tilførsel til Kongeriget bestaaer imidlertid af mindre værdifulde Gjenstande, f. Ex.

*) Dampskibene, som nu gaae paa Flensborg og Kiel, (i 1840 kun paa Kiel), ere ovenfor anførte særskilt, fordi Størstedelen af det Gods, de transportere, er Vare til og fra Hamborg og Altona.

Muursteen; og vilde Man sammenligne **Bestuvningen** af de fra Slesvig og Holsteen til Kongeriget gaaende Skibe, da vilde Man derfor endogsaa faae et 10 Gange saa stort Tal for Slesvig som for Holsteen, naar det med Damp- og Paketskibene fra Holsteen til Kjøbenhavn førte Transitgods blev fraregnet.

Af det Værdibeløb, som Hertugdømmet Slesvig modtager fra Kongeriget, bestaaer c. $\frac{1}{8}$ Deel af udenlandske Gjenstande, hvorimod dette for Holsteens Vedkommende kun er Tilfældet med c. $\frac{1}{13}$ Deel af det modtagne Beløb. Af det omvendt fra Slesvig til Kongeriget førte Værdibeløb bestaaer næsten $\frac{1}{3}$ Deel af fremmede Vare, (hvilket hidrører fra Flensborgs Tilførsel*), medens kun $\frac{1}{16}$ Deel af den Tilførsel, som Kongeriget har fra Holsteen, bestaaer af udenlandske Artikler. Hertugdømmernes Tilførsel til Kongeriget gaaer for størstedelen til Kjøbenhavn; men hvad de modtage fra Kongeriget faae de næsten udelukkende fra Provindserne, fornemmelig fra Jylland og Sjelland; thi naar Transitgodset fraregnes har Kjøbenhavn ingen Udførsel til Hertugdømmerne, som er værd at tale om, i Særdeleshed ikke til Holsteen.

Kongeriget fører næsten kun Landhuusholdnings-Produkter til Hertugdømmerne, og kun for en meget ringe Deel Industrigjenstande, hvorimod omtrent $\frac{2}{3}$ Dele af den Tilførsel Kongeriget modtager fra Hertugdømmerne, bestaaer af disses Fabrikata; og af det Beløb Landhuusholdningsprodukter, som Kongeriget fører til Hertugdømmerne, er kun $\frac{1}{4}$ Deel i forædlet Tilstand, hvorimod af det Beløb, som det modtager fra samme, de $\frac{2}{3}$ Dele ere i forædlet Stand.

For at give en Oversigt over Mellemførslen af de vigtigere Kornsorter mellem Kongeriget og Hertugdømmerne leveres følgende Tabel over samme forsaavidt Aarene 1841, 1842 og 1843 betræffer.

*) Produkterne fra vore vestindiske Øer ere nemlig her regnede for fremmede Vare, hvad de imidlertid strengt taget ikke ere.

	Fra Kongeriget til Hertugdømmerne.	Fra Hertugdømmerne til Kongeriget
Uformalet og formalet.	Tdr.	Tdr.
Hvede 1841	18,734	14,473
1842	8,033	24,696
1843	21,906	16,668
Rug. 1841	23,323	4,033
1842	20,128	1,381
1843	55,762	800
Byg 1841	70,576	9,858
1842	114,504	9,109
1843	56,130	10,619
Havre 1841	77,738	247
1842	116,033	413
1843	71,322	506
Raps- og Kornfrø 1841	11,867	457
1842	5,461	876
1843	3,174	4,019
Hørfrø og Kornfrø.......1841	12,523	431
1842	14,397	37
1843	22,256	161
Erter 1841	2,653	197
1842	13,201	340
1843	14,634	176
Kartofler 1841	18,305	392
1842	29,154	788
1843	17,115	913

Med Hensyn til alle andre Kornsorter er Mellemførslen mellem Kongeriget og Hertugdømmerne kun ubetydelig. Den, som desuagtet skulde ønske at kjende dens Størrelse for een eller anden Kornsorts Vedkommende, kan lettelig udregne samme ved Hjelp af Tabellerne S. 542 og 543.

De Artikler, som Danmark fornemmelig tilfører Hertugdømmerne, ere Byg, Havre, Rug, Raps, Roe- Hør- og Kornfrø, Erter, Kartofler, Uld, utilberedte Faareskind og Huder, og ulakeret Læder. I Aarene 1841, 1842 og 1843 modtog Hertugdømmerne saaledes i Gjennemsnit aarligen af disse Artikler fra Kongeriget mere end de til samme udførte:

Byg .... 70,541 Tdr.

Rug .... 31,000 —

Havre	87,942	—
Hør og Kornfrø	16,182	—
Erter	9,925	—
Raps- og Roefrø . . .	5,050	—
Kartofler	20,827	—
Uld	209,841	Pd.
Utilberedte Huder . . .	178,685	—
Utilberedte Skind . . .	167,196	—
Ulakeret Læder . . .	c. 55,500	—

De Artikler, som Kongeriget fornemmelig modtager fra Hertugdømmerne, ere derimod uldne Vare, Ost, Olie, Røg- og Skraatobak, Cichoriekaffe, og Muursteene *). I Aarene 1841 og 1842 og 1843 modtog Kongeriget saaledes af disse Artikler, mere end det tilførte dem, aarligen i Gjennemsnit

Uldne Vare for c. 250,000 Rbd.
Ost 2,488,000 Pd.
Olie c. 990,000 Pd. **)
Røg- og Skraatobak c. 390,000 Pd.
Cichoriekaffe c. 670,000 Pd.
Muursteen c. 13½ Million Stkr.

Ogsaa af Kniplinger, (nemlig for c. 60,000 Rbd. aarlig), Gryn, Brændeviin, raffineret Sukker, Tagsteen, Sæbe, Meel, Kobbervare, Glasvare, Talglys, og saltet Kjød og Flesk, modtager Kongeriget en Deel mere fra Hertugdømmerne end det tilfører dem, men dog ikke noget betydeligt Værdibeløb.

Den største Handel paa Danmark har Flensborg, Kiel, Cappeln, Rendsborg, Haderslev og Neumünster. Den største

---

*) Af Smør tilfører Hertugdømmerne vel Kongeriget c. 3500 Tdr. aarlig, men det modtager i Reglen fra samme et lige saa stort Beløb.

**) Hvor Pund er nævnt i det Ovenanførte, menes flesv.-holst. Pd., af hvilke der gaae 63 paa 61 danske Pund.

Tilførsel fra Kongeriget har Kiel, Flensborg, Rendsborg og Haderslev; og den største Udførsel til samme har Flensborg *), Cappeln **), Neumünster ***) og Kiel, hvilket alt nærmere kan sees af den nedenstaaende Tabel.

Efter et Gjennemsnit af de 3 Aar 1841—1843 udgjorde aarligen.			
	Indførslen fra Danmark til	Udførselen til Danmark fra	Tilsammen.
	Rbd.	Rbd.	Rbd.
Flensborg	390,107	838,344	1,238,471
Kiel	945,524	215,691	1,161,205
Cappeln	20,487	341,828	362,315
Rendsborg..........	233,672	77,580	311,252
Haderslev	155,179	124,057	279,236
Neumünster	260	270,660	270,920
Holnis †)	4,645	105,254	109,899
Sønderborg	28,105	46,465	74,570
Neustadt	40,125	31,936	72,161
Apenrade...........	29,387	32,554	61,941
Ottensen ved Altona....	s	53,554	53,554
Glückstadt	18,031	32,801	50,832
Ærøeskjøbing	33,804	16,612	50,416
Heiligenhafen	20,362	25,139	45,501
Christiansfeld	6,782	28,727	35,509

Hertugdømmerne tilføre de fleste af Kongerigets mange Kjøbstæder ganske smaa Partier af forskjellige Artikler, og modtage atter ganske smaa Partier fra samme; men i noget betydeligt Handelssamqvem staaer Hertugdømmerne kun med en eneste af Kongerigets Provindsstæder, nemlig Helsingøer, som fra

*) Af Flensborgs Udførsel til Danmark bestaaer henved ¼ Deel af udenlandske Artikler, fornemmelig raat St. Croix Sukker og Rum.

**) Hvad Hertugdømmet Slesvig af Fedevarer sender til Kongeriget, udføres fornemmelig fra Cappeln til Kjøbenhavn.

***) Neumünsters ovennævnte Udførsel til Danmark bestaaer alene af Klæde og uldne Stoffer.

†) Ved Flensborgfjordens Munding.

Hertugdømmerne modtager et stort Beløb af Provisionsvare, saasom Smør, saltet og røget Kjød og Flesk, Ost, Meel, Gryn, Brændeviin o. desl., til Proviantering af de mange samme anløbende Skibe. — Ribe, som ligger enclaveret i Slesvig, og de større Stæder paa Jyllands Østkyst, ere de af de andre Provindsstæder, som staae i meest Forbindelse med Hertugdømmerne.

Hertugdømmet Lauenburg staaer ikke i noget Handelssamqvem med Kongeriget, men fører ad Elben de Produkter det har at sælge til det nedenfor sammes Grændser liggende Hamborg, og forsyner sig sammestedes med sine Fornødenheder.

B. Om Ud- og Indførselshandlen.

I Almindelighed.

Ligesom i alle andre Stater fortæres vel største Delen af den danske Stats Frembringelser i Landet selv, efter at være omsatte gjennem den indenlandske Handels utallige, men kun lidet synlige Canaler; og ikkun en ringere Deel af vore Produkter omsættes i Handel med Udlandet mod fremmede Landes Frembringelser; men af hvad i det Foregaaende er anført om den danske Stats Produktion vil det imidlertid dog paa den anden Side sees, at samme har en temmelig eensidig Retning, og heraf følger atter at den danske Stat forholdsviis har en større Ud- og Indførsel end de fleste andre Stater, og især end de større Lande, som indenfor deres vidtomfattende Grændser have et langt større Antal baade af Naturprodukter og af forskjellige industrielle Virksomheder *). Hele den danske Stats Omsætning kan derfor ogsaa for Tiden, lavt ansat, calculatorisk anslaaes til den betydelige Sum af c. 80

*) Skjøndt Toldforeningens Toldsatser i det Hele taget ere høiere end den danske Stats, er Totalindtægten af Tolden dog sammestedes forholdsviis ¼ Deel mindre end i den danske Stat.

Millioner Rbd., hvoraf c. 30 Millioner falde paa Hertugdømmerne. Efter et Gjennemsnit af Aarene 1839—1843 har Hertugdømmernes Indførsel fra Udlandet nemlig udgjort 14,725,000 Rbd. (6,854,000 Rbd. for Slesvigs og 7,871,000 Rbd. for Holsteens Vedkommende), og dets Udførsel til Udlandet 15,258,000 Rbd.*), nemlig 3,829,000 Rbd. for Slesvigs og 11,429,000 for Holsteens Vedkommende**); og da Gjennemsnittet af de sidste Aars Toldindtrader er over 2½ Million Rbd. for Kongerigets Vedkommende, kan dets Indførsel ikke anslaaes lavere end til 25 Millioner Rbd. ***); og Udførslen vil da være omtrent af samme Størrelse, i hvilken Henseende Man maa erindre sig, at vi udføre smaa Partier af et høist betydeligt Antal Gjenstande, og at mange slige smaa Bække danne en stor Aa.

At den danske Stat nu har et meget betydeligt større Overflud af Produkter til Udførsel end for et Par Decennier siden, (især af Fedevare), og at den ligeledes paa Grund af Tilvæxten i Folkemængde, og Forøgelse af Nationalvelstanden forbruger et meget betydelig større Beløb af Udlandets Frembringelser end i nogensomhelst tidligere Periode, er tvende Sætninger, som ikke lade sig benægte; og heraf følger da ligefrem, at Ud- og Indførselen ogsaa maa være betydeligt tiltaget i den nyere Tid, ja Man feiler neppe ved at antage, at den, beregnet efter Værdien, for Tiden er dobbelt saa stor som for

---

*) Hertugdømmerne Slesvig og Holsteen maa som alle Rigets øvrige Provindser have en noget større Udførsel end Indførsel, da Hovedstaden har saa betydelig en Indførsel til Forbrug, og kun leverer meget faa Produkter til Udførsel til Udlandet.

**) At det kun er tilsyneladende, at Holsteens Udførsel er saa meget større end Slesvigs, er nærmere omtalt S. 538.

***) Indførselstolden regnes nemlig i Gjennemsnit at udgiøre 10 pCt. af Varenes Værdi.

10 Aar siden, og at den ingensinde har været større end den er for Øieblikket*), hvad det om Skibsfarten i det Følgende anførte ogsaa stadfæster. At det for den Uindviede snarere seer ud som om dette Slags Handel nu var mindre end i tidligere Dage, har sin Grund i den forandrede Maade, paa hvilken denne Handel nu for Tiden føres. Tidligere var her mange større Handlende, hos hvilke Detaillisterne og Fabrikanterne kiøbte hvad de havde Behov, og her var som Følge heraf store ivinefaldende Oplag af fremmede Vare; og hvad Udførselen af vore egne Produkter betræffer, da skete denne aldeles overveiende fra Kjøbenhavn af, hvorhen Varene altsaa først bleve bragte, og hvor mange Handelshuse havde Fortjeneste ved at udføre Commissioner for Udlandet ved Indkjøb af Varer. Denne Forholdenes Organisation led allerede et betydeligt Stød, da det for henved en Snees Aar siden blev almindeligt, at Udlandets Handelshuse og større Fabrikeiere udsendte Handelsreisende, (eller som de i daglig Tale kaldes „Probenreutere“), som regelmæssigen til visse Tider af Aaret indfinde sig med Prøver med vedføiede Priser hos de Industridrivende og Detailhandlere, der forbruge et større Beløb af de paagjeldende Gjenstande; og nu da de udenlandske Handelshuse og Fabrikanter ovenikjøbet ere begyndte med i de større Stæder at have sammesteds bosatte Handlende til Commissionairer, hos hvilke Man kan gjøre Bestilling efter de hos disse henlagte Prøver, og paa Grund af Communicationsmidlernes overordentlige Fremskridt inden Løbet af en Ugestid have det Bestilte, er en gros Handelen i betydelig Aftagen, og Detailhandlerne, Provindskjøbmændene og de større Industridrivende ere traadte i

*) For de mindre sagkyndige Læseres Skyld bringes det her i Erindring, at den chinesiske og ostindiske Handel, som vi mod Slutningen af forrige Aarhundrede førte i en saa storartet Stiil, hørte til Mellemhandelen og ikke til Ud- og Indførselshandelen. Jfr. S. 589.

umiddelbar Forbindelse med de store Handelshuse og Fabrikanter i Udlandet, hvorved de faae deres Fornødenheder billigere og tillige ikke sjeldent nyde en større Credit, end de have her hjemme. At Kjøbenhavn paa denne Maade virkelig, skjøndt Handelen en gros er aftaget, modtager et større Antal Varer fra de andre europæiske Stater end i den glimrende Handelsperiode mod Slutningen af forrige Aarhundrede, er nærmere omtalt S. 512 ff.

Ligesom fremmede Varer saaledes for Tiden indføres paa en for det store Publikum langt mere umærkelig Maade end hidtil, saaledes er det samme Tilfældet med den væsentligste Deel af vor Udførsel, nemlig med Kornudførslen, i det Man nu for Tiden kjøber efter Prøve og Vægt til Modtagelse i Provindsstæderne, (og som saadanne kunne ogsaa de skaanske Kjøbstæder, forsaavidt Handelsanliggender betræffe, ansees), og umiddelbart fra disse udskiber Varerne til fremmede Steder, istedetfor at de tidligere først bleve førte til Hovedstaden, og derpaa udførte fra samme. Paa denne Maade deeltager Kjøbenhavn umærkeligen langt mere i Kornhandelen paa Udlandet end i ældre Dage, skjøndt dens Kornudskibning betydelig er aftaget.

Flere Lettelser for Ud- og Indførselshandelen, som ere tilstaaede i den nyere Tid, navnligen Ophævelsen af flere paa samme hvilende Afgifter ved Pl. 1ste Mai 1838, og de senest anordnede Nedsættelser i Sund- og Canaltolden, samt de ved Pl. af 27de Marts 1844 som et Forsøg indtil Udgangen af 1848 tilstaaede Begunstigelser for den transatlantiske Handel, (hvilke sidstnævnte nærmere ere omtalte i det om vor Mellemhandel S. 590 Anførte), have ogsaa havt en gavnlig Indflydelse paa denne Deel af vor Handelsvirksomhed, hvilket nærmere vil fremgaae af det Følgende

Et yderligere Beviis paa at den danske Stat forholdsviis har en større Ud- og Indførselshandel end de fleste andre Sta-

ter, er ogsaa, at en forholdsviis større Deel af dens Skibsfart, end Tilfældet er i de fleste andre Lande, er beskæftiget i udenrigsk Fart.

Naar Man tager et Middeltal af **Kongerigets** udenrigske Skibsfart i Aarene 1826, 1834 og 1837*), da var i samme aarligen i Gjennemsnit beskæftiget

	Skibe (danske og fremmede.)	Drægtighed.	Besætning.
Indgaaede fra Udlandet til Kongerigets Havne . . .	4,374	92,245	70,710
Udgaaede fra Kongeriget til udenlandske Havne . .	4,392	91,631	50,750
Den indenrigske Fart, (Farten paa Hertugd. og de nordlige Bilande derunder indbefattet), beskjæftigede, som tidligere S. 481 anført, i de samme Aar i Gjennemsnit . .	26,450	294,430	149,928

og den ved den udenrigske Handel beskæftigede Deel af Skibsfarten kan altsaa antages at udgjøre

i Forhold til Besætningen 45 Procent af den hele Besætning,

i Forhold til Drægtigheden 38 Procent af den hele Drægtighed,

i Forhold til Skibenes Antal 25 Procent af det hele Skibsantal**).

---

*) Aaret 1834 var et for vor Udførsel ganske usædvanlig gunstigt Aar, 1826 et for samme ugunstigt Aar, og 1837 et Middelaar; og disse tre Aar egne sig saaledes særligen til af samme at uddrage et Middeltal.

**) Herved maa imidlertid erindres, at den indenrigske Handel beskæftiger en Deel Baade og Fartøier under 1 C. L., der ligesaa lidt som Færge-, Smakke- og Bortfarten er indbefattet i disse Tal.

For nærværende Tid ere de her anførte Tal vel noget for smaa; thi i Aaret 1843 var der

	Skibe (danske og fremmede.)	Drægtighed.	Bestuvning.
indgaaede fra Udlandet til Kongerigets Havne . .	5,364	123,453	100,292
udgaaede fra Kongeriget til udenlandske Havne . . .	5,218	123,302	57,415

men Forholdet bliver dog nok omtrent det samme. — Ved at sammenligne de her anførte Tal med de nys anførte for Aarene 1826, 1834 og 1837 vil det tydeligen sees i hvor høi en Grad vor Handel med Udlandet, isærdeleshed Indførslen fra samme, er tiltaget i den senere Tid.

For Hertugdømmernes Vedkommende kan Størrelsen af den ved den udenrigske Handel beskæftigede Deel af Skibsfarten ikke opgives*).

I den udenrigske Fart er en forholdsviis langt større Deel af Drægtighed bestuvet end i den indenrigske Fart, hvilket er en Følge af at den længere, og med mange Udgifter forbundne Reise gjør det nødvendigt at søge Fragt saavel ved Udgaaende som ved Indgaaende.

Den fra Udlandet indgaaende bestuvede Drægtighed er meget større end den fra den danske Stats Havne til Udlandet udgaaende bestuvede Drægtighed, hvilket er en Følge af at flere

*) Ved første Øiekast skulde Man tro, at Man i de Tabeller, som haves over Nationaliteten af de i Hertugdømmernes Havne ind- og udclarerede Skibe, havde Materialet til at udregne Størrelsen af den udenrigske Fart; men det er ikke saa, da naturligviis mange indenrigske Skibe gaae i udenrigsk Fart, og omvendt enkelte fremmede Skibe i indenrigsk. — Det statistiske Tabelværk vil imidlertid sikkert inden dette Skrift sluttes levere Tabeller over Hertugdømmernes Skibsfartsforbindelse med Udlandet, og Resultatet skal da blive meddeelt i det Tillæg, som vil blive vedføiet Slutningen af dette Værk.

af vore Indførsels-Artikler, saasom Tømmer, Trælast, Brænde og Steenkul ere særdeles omfangsrige. Dette gjelder især med Hensyn til Jylland, hvis meste Udførsel bestaaer af Kreaturer, som uddrives landværts, og i Fedevarer, Uld og Huder, som kun bestuve et lidet Rum, medens Jylland derimod trænger til stor Indførsel af Bygningsmateriale, som fylder meget, hvorfor ogsaa navnlig Halvdelen af den til Kongeriget fra Norge indgaaende Bestuvning falder paa denne Provinds. En Undtagelse i den omhandlede Henseende gjør derimod Lolland, Falster og Møen, som paa Grund af deres store Udførsel af Korn og Brænde, som ere omfangsrige Artikler, har en stor til Udlandet udgaaende Bestuvning, medens deres lidet talrige Befolkning naturligviis ikke trænger til stor Tilførsel af udenlandske Artikler.

De af vore Skibe, som udgaae med vore Produkter til Frankrig og Holland, komme i Regelen ballastede tilbage. De, som udgaae til England og Norge, have derimod i Reglen Retourladninger, især af Steenkul og Tømmer.

Paa hvilke Lande **Kongeriget** har udenlandsk Handel vil sees af følgende Tabel over de indenlandske og udenlandske Skibe, som i Aarene 1837 og 1843 ankom til Kongerigets Havne fra Udlandet, og udgik fra samme til Udlandet.

	Aar	Inden- og Udenlandske Skibe indgaaede til Kongeriget fra			Inden- og Udenlandske Skibe udgaaede fra Kongeriget til		
		Skibs-Antal.	Drægtighed.	Bestuvning.	Skibs-Antal.	Drægtighed.	Bestuvning.
			C. L.	C. L.		C. L.	C. L.
Norge	1837	1,847	25,834	18,936	1,967	30,331	23,855
	1843	1,922	29,963	25,655	2,023	33,997	20,726
Sverrig	1837	667	9,329	7363	686	9,441	3,056
	1843	1,215	12,990	11,375	1,064	11,809	1,948
Rusland	1837	82	3,312	2,645	63	2,959	289
	1843	59	2,067	1,467	82	3,981	456
Finland	1837	101	7,529	7,105	114	5,736	489
	1843	100	8,482	8,442	127	10,906	302
Preussen	1837	733	19,240	18,454	695	17,878	2,607
	1843	494	14,501	11,610	606	22,576	1,934
England	1837	422	20,428	15,834	303	11,924	11,057
	1843	717	32,732	28,704	596	20,614	16,620
Frankrig	1837	23	1,252	741	21	730	658
	1848	26	1,261	956	19	287	567
Holland	1837	47	1,697	825	45	1,202	1,124
	1843	104	3,685	1,685	143	4,942	4,149
Belgien	1837	10	519	68	9	361	359
	1843	18	784	82	54	1,987	1,836
Spanien	1837	10	524	420	1	52	88
	1843	20	1,315	1,069	5	254	162
Portugal	1837	21	1,546	1,094	1	92	1
	1843	16	1,221	1,012	2	328	7
Italien	1837	8	459	427	10	708	413
	1843	14	709	561	4	279	184
Lübeck	1837	152	1,696	905	133	1,439	526
	1843	156	1,423	762	103	1,149	537
Hannover	1843	13	287	39	3	22	22
Meklenborg	1843	54	638	65	46	497	400
Altona	1843	286	4,909	1,964	239	3,627	2,912
Hamborg	1843	58	1,309	137	18	329	297
Bremen	1843	48	861	424	85	582	496
Dansk Vestindien	1843	22	2,650	2,423	18	2,166	1,726
Ostindien og China	1843	5	567	544	3	502	224
Afrika	1843	-	-	-	3	240	216
Amerika, Nord- og Syd-	1837	27	2,215	1,782	18	1,423	1,321
	1843	17	1,099	1,316	25	2,328	1,694

Til at levere en lignende Tabel for Hertugdømmernes Vedkommende fattes det fornødne Materiale.

Af enkelte Stæder, paa hvilke den danske Stat fornemmelig driver udenlandsk Handel, kan nævnes: London, Newcastle, Hull,

Harwich, Christiania, Bergen, Arendal, Hamborg, Stettin, Königsberg, Danzig, Amsterdam og Rio de Janeiro.

Af samtlige den danske Stats Stæder er Kjøbenhavn naturligviis den, som har den største Ud- og Indførselshandel.

Om Kjøbenhavns Handel paa Udlandet.

Kjøbenhavns Vareindførsel fra Udlandet er som Følge af Folkemængdens og Nationalvelstandens Forøgelse i stærk Tilvæxt, og den har, (naar den ostindisk-chinesiske Mellemhandel lades ude af Betragtningen), aldrig været større end den er for Øieblikket, hvorfor ogsaa den samlede Drægtighed af de til Kjøbenhavn fra Udlandet indgaaende Skibe nu for Tiden er større end den var i vor glimrende Handelsperiode i Aaret 1798, naar de i Datidens ostindisk-chinesiske Mellemhandel beskæftigede Skibe lades ude af Beregningen*). Grunden til at det tvertimod seer ud som om Vareindførslen fra Udlandet til Kjøbenhavn for nærværende Tid var mindre end i tidligere Dage er alt omtalt S. 506. Derimod er Udførselen fra Kjøbenhavn til Udlandet mindre end den var i ældre Dage og for et Par Decennier siden, hvilket hidrører fra at saameget Korn nu af kjøbenhavnske og andre Handlende kjøbes efter Prøve og Vægt til at modtages i Provindshavnene, hvorfra det direkte føres til Udlandet, istedetfor at Kornvarerne tidligere først bleve førte til Kjøbenhavn og derpaa udskibede til Udlandet sammestedsfra.

*) At Kjøbenhavn i ældre Dage havde et større Antal Skibe end nu, hidrører deels fra den store Fragtfart, som vi havde under den nordamerikanske og franske Fribedskrig, deels fra at Dragøes store Antal Skibe dengang taltes med under Kjøbenhavns, hvad ikke længere er Tilfældet. — Bestuvningen af de i Aaret 1798 fra Udlandet til Kjøbenhavn indgaaende Skibe vides ikke.

Efter Gjennemsnit af de	Skibs-Antal.	Drægtighed.	Bestuvning.
3 Aar 1826, 1834 og 1837 indgik fra Udlandet til Kjøbenhavn	1,276	48,336	42,377
udgik til Udlandet fra Kjøbenhavn..	1,120	42,512	15,076
i Aaret 1844 indgik fra Udlandet............	1,516	58,569	56,088
udgik til Udlandet............	1,343	46,402	14,281
i Aaret 1845 indgik......................	1,828	77,045	c. 73,000
udgik	1,573	65,704	c. 13,000

I disse Tal er for Aarene 1844 og 1845 Dampskibsfarten ikke medregnet. I Aaret 1845 udgjorde samme 117 fra Udlandet indgaaende Dampskibe, hvilke tilligemed 56 forbiseilende Skibe lossede i Alt c. 1200 C. L., og 198 til Udlandet udgaaende Dampskibe, som tilligemed 60 forbiseilende Skibe indtog c. 3000 C. L. Vare, blandt hvilke Steenkul spiller Hovedrollen.

	Skibsantal.	Drægtighed. C. L.	Bestuvning. C. L.
Naar til Kjøbenhavns hele udenrigske Fart i Aaret 1845......................	3,401	142,749	83,000
lægges Kjøbenhavns hele indenrigske, S. 484 og 485 omtalte Fart............	7,714	109,624	69,186
bliver Summen for hele Kjøbenhavns Skibsfart paa Ind- og Udlandet i Aaret 1845........................	11,115	251,373	152,186
eller naar Dampskibsfarten og Baadfarten tillægges.............indg. 5298 *) udg. 6511			
	11,809		163,574

*) I Aaret 1844 var Antallet af samtlige fra fremmede Steder gjennem Kjøbenhavns Toldbodbom indkomne Seilskibe, Dampskibe og Baade kun 4376, og de udgaaendes kun 5440.

og større var Hovedstadens Skibsfart ikke i den glimrende Handelsperiode fra 1793—1799, naar Farten paa Ostindien og China lades ud af Betragtningen. Kjøbenhavns transatlantiske Handel er ogsaa ret anselig, og i Aaret 1845 modtog Kjøbenhavn fra transatlantiske Havne c. 285,800 Centner Vare, og udsendte til oversøeiske Steder c. 192,000 Centner.

Den til Kjøbenhavn fra Udlandet aarlig indgaaende Bestuvning er meget større end den til samtlige Kongerigets Provindsstæder indgaaende; derimod er den fra Kjøbenhavn til Udlandet indgaaende Bestuvning kun ¼ Deel saa stor som den fra samtlige Kongerigets Provindssteder udgaaende. Jfr. S. 507

Paa hvilke fremmede Lande Kjøbenhavn fører Handel, i hvad Udstrækning samme drives, og hvorvidt samme er i Tiltagen eller i Aftagen, vil kunne sees af følgende Tabel*), med Hensyn til hvilken det nøie maa erindres, at den forskiellige Grad i hvilken de fleste af de Lande, med hvilke vi drive Handel, i de forskjellige Aar trænge til vore Korn- og Fedevarer, fremkalder store Afvexlinger i Størrelsen af vor Vareomsætning med samme i de forskjellige Aar.

*) Tallene for 1844 og 1845 i denne Tabel ere, ligesom de fleste andre Kjøbenhavns Handel angaaende Tal forsaavidt disse to Aar betræffer, tagne af Grosserer Nathansons aarlige Meddelelser i den Berlingske Tidende om Hovedstadens Handel. — Tallene for 1837 og 1843 ere derimod udregnede af det statistiske Tabelværks Materiale.

	Aar	Inden- og udenlandske Skibe indgaaede til Kjøbenhavn fra			Inden- og udenlandske Skibe udgaaede fra Kjøbenhavn til		
		Skibs-Antal.	Drægtighed.	Bestuvning.	Skibs-Antal.	Drægtighed.	Bestuvning.
Norge	1837	136	3,104	2,215	143	3,443	2,711
	1843	71	1,572	1,248	51	2,336	1,108
	1844	112	3,138	2,828	115	2,995	1,493
	1845	129	3,184		152	3,933	
Sverrig	1837	175	4,863	4,463	175	5,342	1,227
	1843	229	6,440	6,202	216	6,825	661
	1844	378	10,020	9,543	333	10,131	866
	1845	448	10,568		466	11,526	
England	1837	189	12,098	9,706	97	5,557	5,343
	1843	253	15,137	14,097	62	2,597	1,473
	1844	280	15,346	14,409	94	4,429	3,998
	1845	328	19,488		71	4,061	
Rusland	1837	51	2,487	2,065	35	1,955	246
	1843	22	1,062	856	35	2,284	195
	1844	31	1,740	1,665	113	9,546	616
	1845	34	1,809		75	5,648	
Finland	1837	86	7,243	6,865	68	5,621	444
	1843	86	7,843	7,815	110	10,401	295
	1844	73	7,150	7,03[illegible]	49	3,987	96
	1845	128	12,150		149	13,960	
Preussen	1837	638	17,533	17,076	517	13,154	1,935
	1843	366	11,839	10,852	399	16,047	1,288
	1844	347	11,077	10,435	340	10,789	1,487
	1845	528	15,541		483	16,003	
Holland	1837	18	737	540	8	208	183
	1843	34	1,261	963	14	447	304
	1844	3	1,573	1,278	16	645	427
	1845	39	417		44	1,624	
Belgien	1837	6	386	66	4	225	223
	1843	2	56	28	1	34	24
	1844	"	,	"	1	51	51
	1845	11	502		8	302	
Frankrig	1837	12	815	631	7	246	231
	1813	18	935	866	4	227	205
	1844	16	678	615	5	133	130
	1845	23	1,279		5	177	
Spanien	1837	10	524	420	1	52	38
	1843	20	1,415	1,069	6	275	183
	1844	16	1,401	1,311	2	89	68
Portugal	1837	14	958	520	1	92	[illegible]
	1843	5	414	370	"	"	"
	1844	2	150	95	"	"	"
Middelhavet	1837	8	459	427	8	544	262
	1843	12	607	459	4	279	184
	1844	9	518	462	4	235	381
	1845	15	907		5	290	

	Aar	Inden- og udenlandske Skibe indgaaede til Kjøbenhavn fra: Skibs-Antal.	Drægtighed.	Bestuvninger	Inden- og udenlandske Skibe ndgaaede fra Kjøbenhavn til: Skibs-Antal.	Drægtighed.	Bestuvning.
Lybeck	1837	29	742	431	27	717	138
	1843	12	800	210	14	482	148
	1844	11	262	213	12	353	58
	1845	12	285		19	659	
Meklenborg	1843	3	53	24	1	13	6
	1844	1	9	9	2	55	•
	1845	10	180		13	409	
Bremen og Hamborg	1843	32	690	202	6	122	81
	1844	8	138	144	2	19	13
	1845	18	456		7	75	
Altona	1843	15	281	213	9	163	79
	1844	11	236	234	4	64	31
	1845	17	276		10	127	
Ostindien og China	1843	5	567	544		502	224
	1844	1	86	86	1	155	90
	1845	5	581		2	189	
De danske vestindiske Besiddelser	1843	22	2,650	2,423	18	2,166	1,726
	1844	29	3,407	3,240	22	2,151	1,916
	1845	35	4,216		23	2,788	
Nord- og Syd-Amerika	1837	26	2,146	1,782	16	1,335	1,233
	1843	16	1,334	1,281	23	2,185	1,656
	1844	19	1,532	1,370	6	555	400
	1845	27	2,344		32	3,081	

For Aaret 1845 har Bestuvningen vel ikke været til at opgive, men naar Skibenes Antal og deres Drægtighed er tiltaget eller aftaget, kan man ogsaa antage at Bestuvningen er det.

Hvilke Vare der udgjør Gjenstanden for Kjøbenhavns Omsætning, kan sees S. 535 ff. og S. 569 ff., idet Hovedstadens Ud- og Indførsels Artikler ere de samme som det hele Lands, og det vil derfor her kun være fornødent at omtale Størrelsen af nogle af de vigtigste af Kjøbenhavns Ud- og Indførselsartikler forsaavidt de to sidste Aar 1844 og 1845 betræffer.

Af Caffe modtog Kjøbenhavn i Aaret 1843 c. 4 Millioner Pund, og heraf kun c. ¾ Million Pd. over Holland, Hamborg og Altona, og Resten derimod directe fra Brasilien, St. Domingo og Ostindien; og heraf gik kun 400,000 Pd. til Udlandet, i det de skaanske Kjøbstæder ere begyndte med at forsyne sig med Caffe fra Gothenborg, og over Lybeck fra Hamborg, som indfører 60—70 Millioner Pd. aarlig.

Tilførslen af Caffe til Kjøbenhavn er, fornemmelig paa Grund af den lavere Priis paa samme, i stærk Tiltagen. Den udgjorde:

	Den hele Tilførsel.	Den fortoldede Indførsel.
I Aaret 1840	3,150,000 Pd.	1,915,000 Pd.
1841	3,800,000 —	1,918,000 —
1842	2,800,000 —	1,960,000 —
1843	3,500,000 —	2,011,000 —
1844	. . . .	2,309,869 —

Jfr. det S. 489 Anførte, samt Angivelsen af hele Kongerigets Kaffeindførsel S. 571.

Af Thee har Kjøbenhavn ikke længere nogen directe Indførsel. Fra England indførtes i Aaret 1844 til samme 182,000 Pd., og fra Hamborg over Kiel c. 60,000 Pd., næsten alt til Forbrug i Hovedstaden selv.

Forbruget af Riis er tiltaget meget, og Fortoldningen af den til Kjøbenhavn indførte afskallede Riis er omtrent 1 Million Pd. aarlig. Af Paddy, eller uafskallet Riis, modtog Kjøbenhavn i Aaret 1843 3½ Million Pd., hvoraf circa de ⅞ Dele atter udførtes efter at være bleven afskallet her. Udførslen gaaer især til Preussen, og Kjøbenhavn kan godt med Hensyn til denne Artikkel concurere med Hamborg og de andre store Handelspladser. Jfr. S. 401.

Kjøbenhavns Tilførsel af Sukker og Rum er alt omtalt S. 488. Udførslen af disse Artikler til Udlandet er i Almindelighed kun meget ringe, da St. Croix Sukker og Rum

er for dyr til at finde Kjøbere udenlands, og kun naar Priserne ere meget lave er Udførslen noget betydeligere. Dette har imidlertid oftere været Tilfældet i den senere Tid, og i Aaret 1844 udførte Kjøbenhavn saaledes til Ex. 35,836 Viertler Rum til Udlandet.

Kjøbenhavns Tilførsel af Korn fra Udlandet er alt anført S. 486. Samme er iøvrigt snarere i Aftagen end i Tiltagen.

Den udgjorde nemlig i alt:

i Aaret	1840	38,000	Tdr.
	1841	75,000	—
	1842	143,000	—
	1843	74,000	—
	1844	40,000	—
	1845	36,000	— hvoraf de 26,000 Tdr. kun var Havre.

Udskibningen af Korn til fremmede Steder fra Kjøbenhavn af er nu til Dags kun ubetydelig. Den udgjorde:

	I Aaret 1844.		I Aaret 1845.	
	Til Udlandet	Til Island Grønland og Færøerne.	Til Udlandet	Til Island Grønland og Færøerne.
Hvede......	5000 Tdr. og 3¼ Million Pd. Hvede-Meel og Brød.		22,500 Tdr. og 1¼ Million Pd. Hvede-Meel og 2¼ Million Pd. Hvedemeel.	
Rug.......	7000 Tdr.	12,000 Tdr. og 400,000 Pd. Rugmeel.	36,000 Tdr.	13,000 Tdr. og 1,800,000 Pd. Rugmeel.
Byg.......	40,000 Tdr.	900,000 Pd. Bygmeel og Gryn.	40,000 Tdr.	5,000 Tdr.
Malt.......	22,000 Tdr.	„	23,000 Tdr.	„
Havre......	7,000 Tdr.	„	14,000 Tdr.	„

Af Ærter og Raps er Kjøbenhavns Udførsel til Udlandet kun ringe, og dens Handel med Fedevare er ligeledes kun ubetydelig, og det lader ikke til at de kjøbenhavnske Handlende ville formaae at tilvinde sig nogen klækkelig Andeel i denne Udførselsgreen, som næsten ganske er i Hænderne paa hamborgske og altonaske Kjøbmænd, som gjøre store Forretninger med samme.

Foruden de nysanførte Artikler indføres desuden fra Udlandet til Kjøbenhavn i Aarene:

	1843	1844
af Jern		
Rujern	1,912,561	1,548,294
Stang- og Baandjern	6,887,060	7,441,702
Søm og Spiger	538,152	761,319
Jerntraad	61,377	77,004
Jernplader	62,007	336,570
ufortinnede Blikplader	294,347	29,473
fortinnede Blikplader	100,975	84,428
Støbegods	34,821	58,715
Jernkram	154,808	187,606
Staal	113,715	109,801
Viin	86,584 Btlr.	94,864
	35,566 Bout.	34,757
Rosiner	882,673	1,136,277
Hør	1,031,048	1,198,994
Hamp	746,456	1,166,683
Blaar af Hamp	556,589	488,604
Tobaksblade	924,563	813,198
Steentøi	299,466	373,295
Humle	155,054	163,507
Brænde	11,163 Favne	13,417
Hampolie		613,469
Svovl, raa	142,346	162,219
— i Stenger	57,165	7,903
Oranger	2,018,285 Stkr.	2,138,198
Svedsker	295,588 Pd.	428,092
Sild	7,156 Tdr.	8,385
Salt	18,091 Tdr. og	825,155 Pd. og
	197,476 Pd.	102 Sække.

	1843	1844
Steenkul	199,210 Tdr.	156,497
Tjære	18,048 Tdr.	15,014
Tømmer	7,251 C.Læst.	25,734 C.Læst.
	524,691 Cbfd.	862,083 Cbfd.
Linnede Vare.		
Dreiler	14,756	
bleget Lærred	136,208	
ubleget Lærred	188,376	246,357
Silkevare	13,212	14,023
Bomuldsgarn, farvet	38,034	65,136
— ufarvet	394,160	335,561
Hvide Bomuldsvare	286,686	580,337
Stempelpligtige Bomuldsvare	182,569	
Stempelpligtige uldne Vare	209,687	264,382

Af alle de S. 568 for Kongerigets Vedkommende anførte mangfoldige Indførselsgjenstande modtager Kjøbenhavn desuden den overveiende Deel af de sammesteds opgivne Beløb.

Hvad Provindskjøbstædernes Handel paa Udlandet betræffer, da er samme nu i flere Byer langt større end den var for nogle Decennier siden, idet vore Udførselsartikler nu for størstedelen udskibes til Udlandet directe fra Provindshavnene, og idet Kjøbstæderne nu directe forskrive en stor Deel af deres Fornødenheder af de vigtigere udenlandske Artikler; og den forøgede Handel har atter havt til Følge at en Deel driftige og formuende yngre Mænd i den senere Tid have nedsat sig som Handlende i forskjellige Kjøbstæder, hvilke deels ved deres udstrakte Forbindelser saavel her i Landet som udenlands, deels ved at behandle Korn- og Fedevarerne paa en hensigtsmæssigere Maade end den hidtil almindelige, ere i Stand til baade at kunne give lige saa gode, ja undertiden endogsaa bedre Priser end de kjøbenhavnske Kjøbmænd, og tillige til at sælge Landmanden hans Fornødenheder af udenlandske Varer saa billigt som Priserne paa de store Handelsmarkeder tillade en Detailhandler det. — Men skjøndt det

saaledes er gaaet betydeligt fremad med flere af Kjøbstædernes Handel paa Udlandet, saa har den langt større Deel af dem endnu saagodtsom slet ingen saadan, men bestaae kun ved lidt Agerbrug, lidt Krambodhandel med den nærmeste Omegns Beboere, ved Postens og Reisendes Beforbring, samt ved at nogle Embedsmænd og Haandværkere have Bopæl i samme.

Efter at have fremsat disse almindelige Bemærkninger ville vi betragte de vigtigere Kjøbstæders Handel noget nøiere.

Aalborg er den af de danske Kjøbstæder, som efter Kjøbenhavn har meest udenrigsk Handel. — I Aaret 1843

	Indgik til Aalborg fra			Udgik fra Aalborg til		
	Skibs-Antal.	Drægtighed.	Bestuvning.	Skibs-Antal.	Drægtighed.	Bestuvning.
		C. L.	C. L.		C. L.	C. L.
Belgien	=	=	=	2	85	85
Bremen	2	20	14	=	=	=
England	36	1402	1320	26	1010	771
Frankrig	1	33	33	=	=	=
Hamborg	4	90	4	1	8	8
Hannover	=	=	=	1	14	14
Holland	3	112	82	=	=	=
Italien	2	101	101	=	=	=
Norge	147	1935	1906	142	1838	880
Portugal	7	581	521	2	328	7
Preussen	=	=	=	8	391	20
Rusland	10	301	281	7	230	83
Sverrig	33	421	407	31	380	133
Altona	13	305	196	11	229	174
Tilsammen udenrigsk Fart	258	5301	4865	231	4543	2175
Aalborgs indenrigske Skibsfart udgjorde i Aaret 1837	353	3742	2818	358	3954	2385

Som ovenstaaende Tal udvise fører Aalborg især Handel paa Norge og England. Dens til Udlandet udgaaende Bestuvning er imidlertid nu betydelig mindre end den var for en Deel Aar tilbage, hvortil Norges Frastillelse og Dannelsen af Aggercanalen, som til stor Fordeel for Thisted, Lemvig og Nykjøbing har aabnet en ny Udskibningsvei for Produkter fra Egnene omkring den vestlige Side af Liimfjorden, fornemmelig

er Aarsagen. — Den fra Udlandet til Aalborg indgaaende Befragtning er derimod i en jevn Fremgang.

Aarhuus har ogsaa, sammenligningsviis med de øvrige danske Kjøbstæder, megen udenrigsk Handel. I Aaret 1843

	Indgik til Aarhuus fra			Udgik fra Aarhuus til		
	Skibs-Antal.	Drægtighed.	Befragtning.	Skibs-Antal.	Drægtighed.	Befragtning.
		C. L.	C. L.		C. L.	C. L.
America	⸗	⸗	⸗	1	77	1
Belgien	⸗	⸗	⸗	1	23	23
Bremen	1	8	8	1	8	⸗
England	29	1070	1023	38	1232	1010
Finland	3	92	82	⸗	⸗	[illegible]
Frankrig	2	70	57	3	102	82
Hamborg	3	61	⸗	1	6	1
Hannover	2	57	31	⸗	-	⸗
Holland	8	246	166	3	117	73
Lübeck	6	62	54	4	46	⸗
Norge	89	1462	1611	101	1774	1208
Preussen	1	16	⸗	11	326	1
Rusland	⸗	⸗	⸗	2	65	⸗
Sverrig	30	298	266	29	267	37
Altona	15	360	213	18	382	314
Tilsammen udenrigsk Fart	189	3792	3511	213	4425	2745
Aarhuus udenrigske Fart udgjorde i Aaret 1837	298	3453	1511	288	1332	1568

Aarhuus Handel paa Udlandet har i de sidste Decennier gjort store Fremskridt, (især dens Indførsel fra fremmede Steder), hvilket er glædeligt, da Jylland i høi Grad trænger til en stor By, som kunde afgive et livligt Handelsmarked i større Stiil, hvor Landmanden kunde være sikker paa til passende Priser at finde Afsætning for sine Produkter, hvilket Aarhuus paa Grund af de locale Forhold bedst synes at maatte kunne komme til at afgive. — Aarhuus hører til de af de danske Kjøbstæder, som udføre meest Rug.

Odense har temmelig megen Handel, men Byens store Afstand fra den aabne Sø gjør Skibsfarten langsom og besværlig, og som Følge heraf bekostelig. Byen har især megen Handel paa Norge, hvilken meest skeer med norske Skibe, som bringe Trælast til Byen.

I Aaret 1843

	Indgik til Odense fra			Udgik fra Odense til		
	Skibs-Antal.	Drægtighed.	Bestuvning.	Skibs-Antal.	Drægtighed.	Bestuvning.
		C. L.	C. L.		C. L.	C. L.
England	24	822	688	24	838	828
Finland	=	=	=	1	36	1
Holland	4	135	35	5	179	115
Lübeck	11	82	41	12	86	81
Norge	118	2367	1593	120	2389	1598
Preussen	2	70	3	2	89	3
Rusland	2	54	17	2	54	=
Sverrig	2	50	25	3	71	25
Altona	10	188	115	11	210	127
Tilsammen udenrigsk Fart	173	3768	2517	180	3952	2778
Odenses indenrigske Fart udgjorde i Aaret 1837	141	1660	594	129	1336	738

Odenses Handel paa Udlandet har i de sidste Decennier været i god Fremadskriden, og denne By er navnligen den af de danske Kjøbstæder, der udfører meest Raps til Udlandet.

Randers.

I Aaret 1843

	Indgik til Randers fra			Udgik fra Randers til		
	Skibs-Antal.	Drægtighed.	Bestuvning.	Skibs-Antal.	Drægtighed.	Bestuvning.
		C. L.	C. L.		C. L.	C. L.
Belgien	=	=	=	2	71	70
Bremen	1	19	6	2	22	22
England	14	420	395	19	523	412
Frankrig	=	=	=	1	22	19
Hamborg	2	48	=	=	=	=
Holland	6	174	139	8	220	188
Norge	119	2053	2040	120	2036	800
Portugal	1	93	59	=	=	=
Preussen	2	49	49	4	136	=
Rusland	4	100	86	4	97	1
Sverrig	23	254	207	26	358	182
Altona	13	357	219	10	226	180
Tilsammen udenrigsk Fart	185	3567	3230	196	3711	1874
Randers indenrigske Fart var i Aaret 1837	135	1737	1259	125	1508	1070

Randers Handel paa Udlandet har i de sidste Decennier været i god Fremgang, især dens Vareindførsel fra fremmede Steder, og denne By hører navnligen til de af de danske Kjøbstæder, som udføre meest Rug og Havre til fremmede Steder.

Helsingøer har vel en ikke ubetydelig Handel ved at de c. 14000 Skibe, som aarligen toldclarere sammesteds, næsten alle i den korte Tid, de opholde sig der, forsyne sig med eet eller andet, især med fersk Proviant, (skjøndt man ved at ville tjene alt for meget betydeligen har formindsket dette Slags Handel); men at benytte den uafbrudte Forbindelse med Udlandet til at drive nogen Handel i større Stiil, har de Helsingøerske Handlende forsømt. Helsingøers Skibsfart paa Udlandet er derfor kun ubetydelig, og udgjorde kun i Aaret 1843

	Indgaaede fra			Udgaaede til		
	Skibs-Antal.	Drægtighed.	Besætning.	Skibs-Antal.	Drægtighed.	Besætning.
		C. L.	C. L.		C. L.	C. L.
Amerika	„	„	„	1	64	37
England	15	976	801	4	174	61
Norge	4	51	10	1	11	7
Sverrig	210	1045	964	72	170	158
Helsingöers indenrigske Fart var i Aaret 1837	505	6154	2441	530	6482	3808

Helsingøer faaer desuden en Deel Vare ved at forbiseilende Skibe losse en Deel Gods sammesteds. I Aaret 1843 modtog Helsingøer paa denne Maade 368 C. L. Vare.

Antallet af de i Aaret 1845 til **Nakskov** ankomne Skibe var

	Antal.	Drægtighed. C. L.	Besætning. C. L.
Indgaaede			
fra Indlandet	284	4048	1334
fra Udlandet	73	601	1139
Udgaaede			
til Indlandet	245	1990	1039
til Udlandet	121	4018	3469

Bandholm, som er Mariboes og Rødbyes Udskibningssted, og som næst efter Nakskov er Danmarks betydeligste Udskibningsplads forsaavidt Hvede betræffer, (jfr. S. 546), havde i Aaret 1845 følgende Skibsfart

	Antal.	Drægtighed. C. L.	Besætning. C. L.
Indgaaede			
fra Indlandet	411	4769	1878
fra Udlandet	65	1520	944
Udgaaede			
til Indlandet	392	3731	2280
til Udlandet	100	3262	2519

Den uden- og indenrigske Fart til Svendborg, Horsens, Nykjøbing og Præstø var i Aaret 1837 følgende:

	Indgaaede.			Udgaaede.		
	Antal.	Drægt. C. L.	Besæt. C. L.	Antal.	Drægt. C. L.	Besæt. C. L.
Svendborg,						
indenrigsk Fart	431	3964	998	449	4545	1902
udenrigsk Fart *)	119	2976	862	81	1495	1098
Horsens,						
indenrigsk Fart	215	2064	986	212	1981	1188
udenrigsk Fart *)	81	1249	1163	84	1266	782
Nykjøbing,						
indenrigsk Fart	234	2651	629	220	2377	1831
udenrigsk Fart	49	750	431	60	1018	905
Præstø,						
indenrigsk **)	443	5558	685	409	5266	3968
udenrigsk	40	545	276	52	812	609

Naar hertil føies at Hjørring, Frederikshavn og Thisted have endeel Handel paa Norge, og at Rønne har en Deel Handel paa Sverrig og Preussen, saa er der intet videre at bemærke om de danske Kjøbstæders Handel paa Udlandet.

Af Hertugdømmernes Stæder er Flensborg den, som har den største Handel paa Udlandet, ja næst efter Kjøbenhavn er

*) Horsens og Svendborg have en Deel Handel paa Norge.

**) Over Halvdelen af Præstøes indenrigske Skibsfart optages af Skibe fra Hertugdømmerne, som sammesteds indlade Faxe Kalksteen.

den den største Handelsstad i hele Riget*). Flensborg kom først i Aarene 1770—1779 ved Tidsomstændighederne til sin store Handel og Rigdom; thi den skylder samme ganske til det danske neutrale Flag, der var saa indbringende, først under den nordamerikanske, senere under den franske Fribedskrig. Senere fik Flensborg betydelig Handel paa Norge, som endogsaa blev fortsat i Krigsaarene 1807—1814, tiltrods for Englænderne, men dog med Tabet af c. 200 Skibe, som efterhaanden bleve tagne. Ved Norges Afstaaelse led Flensborgs Handel paa samme et dødeligt Stød, og Flensborg kastede sig nu paa den vestindiske Handel, og det med et saadant Held, at den i saa Henseende har vundet Seieren over Kiøbenhavn. De Flensborgske Skibes Ladninger til Vestindien bestaae af indenlandske Industrigjenstande, Øl, Brændeviin, Eddike, og især af Korn- og Fedevare, og en stor Deel af Hertugdømmet Slesvigs forøvrigt ikke meget betydelige Udførsel af Provisionsvare gaaer saaledes over Flensborg til Vestindien. Retourladningerne bestaae af Sukker, Rum, Caffe, Tobaksblade og andre Colonialvarer, som losses i Flensborg selv og kun undtagelsesviis føres til Hamborg.

I Aaret 1843 indførte Flensborg saaledes fra Vestindien:

100,427	Btlr. Rum til en Værdi af	150,741	Rbd.	
87,987	Pund Caffe	14,664	„	(fra fremmede Steder 747,227 Pund.)
80,590	Pund Farvetræ	2,418	Rbd.	
30,726	Pund Tobaksblade	4,694	„	
1,867,157	Pund Sukker	186,715	„	(fra fremmede Steder 727,709 Pd., hvoraf 75,815 Lumpen.)

---

*) Altona maa nemlig, forsaavidt Handelsforhold betræffer, betragtes som en Deel af Hamborg, og Soetbeers Værk over Hamborgs Handel afhandler derfor ogsaa samme i Forening med Altonas uden at skille imellem dem.

Desuden andre Varer, saasom Indigo, Riis, Mahogni, Viin, Skildpadde, til en Værdi af 2903 Rbd.

Flensborg har, som Følge heraf en ikke ubetydelig Skibsfart paa Vestindien, hvad følgende Tabel nærmere udviser.

	Indclarerede fra Vestindien til Flensborg.		Udclarerede fra Flensborg til Vestindien.		Værdi	
	Antal.	Drægtighed.	Antal.	Drægtighed.	af de indclarerede Vare.	af de udclarerede Vare.
Aar		C. L.		C. L.	Rbd.	Rbd.
1835....	15	1,562	22	2,250	588,809	351,198
1840....	15	1,700	17	1,964	732,567	463,809
1841....	18	1,641	18	2,087	443,013	548,514
1842....	13	1,398	13	1,367	449,958	849,545
1843....	11	1,152	17	1,171	362,135	431,237
1844....	17	1,734	21	2,133	437,667	478,099
1845....	15	1,572	17	1,732	558,659	422,619

Siden Aaret 1843 har Flensborg ogsaa havt lidt Handel paa Ostindien. — Flensborgs Toldremission ved Indførslen af transatlantiske Vare, (ifølge Pl. 27 Marts 1844 ¼ Deel af Indførselstolden og Sportlerne), har i Aaret 1845 udgjort 18,897 Rbd. Flensborg har ligeledes i den nyere Tid lagt sig efter at sende Skibe paa Robbefangst*), og beskæftiger nu 10 Skibe paa i alt 1106 C. L. i denne Fart, og tildeels ogsaa i Hvalfiskefangst i Sydhavet. Det hjembragte Spæk smeltes i et dertil indrettet Trankogeri og afsættes derpaa deels til Udlandet, deels indenlands. Robbeskindene blive saltede og udførte til Udlandet. Flensborg har ogsaa en Deel Handel paa Island, hvor der er flere Flensborger Faktorier, og fører en Deel Klipfisk og andre islandske Produkter til Spanien, og tager

*) Derne udenfor Hertugdømmernes Bestkyst, især Føhr og dens Naboer, levere meget ungt Mandskab til Besætning paa de Skibe, som gaae i dette Slags Fart, (i hvilken Glückstadt for Tiden aarlig udsender 3, Elmshorn og Eckernförde 2 Skibe), og søges hertil stærkt fra Flensborg, Altona, Lübeck og Bremen.

Salt til Retourladning. I Aaret 1843 udgik saaledes fra Flensborg til Island 6 Skibe af 197 C. L. Drægtighed og med 179 C. L. Bestuvning, og fra Island til Flensborg indgik samme Aar 2 Skibe med 30 C. L. Drægtighed og Bestuvning. Denne Flensborgs Handel paa Island er imidlertid ikke i Tilvært. Med Fyen og med Jyllands Østkyst samt med Kjøbenhavn har Flensborg en Deel Handel, og den omsætter derfor ogsaa aarlig et Varebeløb til en Værdi af circa 1,300,000 Rbd. med Kongeriget (jfr. S. 503).

I Flensborgs hele Handel har Indførselshandelen en betydelig Overvægt over Udførselshandelen, hvad følgende Tal ogsaa nærmere vil oplyse:

		Med Ladning.			Uden Ladning.	
		Antal.	Drægtighed.	Deraf bestuvet.	Antal.	Drægtighed.
			C. L.	C. L.		C. L.
I Aaret 1842:						
I Alt........	indgaaede	1303	19,338½	16,684	80	1,221¼
	udgaaede	1067	14,156	9,200	377	6,670
Tilsammen..		2370	33,494½	26,064	457	7,891¼
Desuden Dampskibe	indgaaede	32	2,119	59	"	"
	udgaaede	28	1,862	62½	4	266
I Aaret 1843:						
I Alt........	indgaaede	1256	19,051	16,593	76	1,219½
	udgaaede	1071	14,041	9,918	372	6,953½
Tilsammen..		2327	33,092	26,511	448	8,173
Desuden Dampskibe	indgaaede	23	1,253½	20	1	47½
	udgaaede	23	1,246½	45	1	54½

Paa Spørgsmaalet, hvor stor en Deel af denne Fart der var udenrigsk, og hvor stor en Deel indenrigsk, kan intet Svar gives. Spørges der derimod til hvilken Nationalitet de i

Aaret 1843 i Flensborgs ud- og indgaaende Fart beskjæftigede Skibe hørte, da bliver Svaret følgende:

		Med Ladning.			Uden Ladning.	
		Antal.	Drægtighed	Deraf bestuvet.	Antal.	Drægtighed.
			C. L.	C. L.		C. L.
Danske	indgaaede	236	2,118¾	1,823½	15	155
	udgaaede	245	1,976½	1,072½	40	491
Slesv. & Holst.	indgaaede	919	11,821¾	9,713½	46	636½
	udgaaede	789	10,656½	7,972	249	2,305½
Engelske	indgaaede	2	144	144	4	152
	udgaaede	5	189	189	1	105½
Finske	indgaaede	19	1,463	1,463	"	"
	udgaaede	8	180	9	17	1,369
Hannoveranske	indgaaede	3	74	74	6	138
	udgaaede	8	181	181	"	"
Hollandske	indgaaede	5	184	126	5	137½
	udgaaede	11	337½	318½	4	140½
Lybekske	indgaaede	1	102½	102½	"	"
	udgaaede	1	102½	24	"	"
Preussiske	indgaaede	6	356	356	"	"
	udgaaede	"	"	"	6	356
Russiske	indgaaede	4	327½	327	"	"
	udgaaede	1	122½	74	3	204½
Svenske	indgaaede	61	2,461½	2,463	"	"
	udgaaede	8	295½	78	52	2,081

I Kiels Handel, der først i den nyeste Tid, og det paa Lybecks Bekostning, har hævet sig til nogen betydeligere Størrelse*), spiller Udførselshandlen med Provisionsvare og navnligen med Smør, en vigtig Rolle.

Kiels Udførsel af Kornvare var i Aaret 1845 158,800 Tdr., hvoraf 98,192 Tdr. udførtes over Jernbanen, og dens Smørudførsel beløber sig til c. 3½ Millioner Pund. Samme har nemlig udgjort:

i Aaret 1840 3,787,370 Pd.
1841 4,530,001 —

*) Mod Slutningen af det forrige Aarhundrede udgjorde Kiels hele Udførsel til Danmark og Udlandet kun en Værdi af circa 40,000 Rdd., og de fra og til samme ud- og indgaaende Skibes Antal var dengang knap ¼ Deel saa stort som nu fortiden.

1842 3,611,227 —
1843 2,295,510 —
1844 3,034,640 —

Kiels directe Smørudførsel til England, som tidligere udgjorde c. 1,300,000 Pd., standsede imidlertid næsten ganske i Aaret 1842 og aldeles i Aaret 1843.

Kiels Handelsomsætning med Kongeriget har en Værdi af circa 1 Million Rbd., men Indførslen til samme fra Kongeriget udgjør heraf de ⅞ Dele, og Udførslen kun en ⅛ Deel. Til Udlandet udfører Kiel derimod aarligen for c. 2 Millioner Rbd. Den har især megen Handel paa Rusland og Sverrig, fra hvilket sidstnævnte Land den foruden Jern, fornemmelig modtager betydelige Partier Tømmer, som føres videre paa Jernbanen til det sydlige Holsteen, som ikke længere forsyner sig fra Saugmøllerne ved Elben.

Hele den til og fra indenrigske og udenrigske Steder til og fra Kiel ind- og udgaaende Skibsfart udgjorde:

		Med Ladning.			Uden Ladning.	
		Antal.	Drægtighed.	Deraf bestuvet.	Antal.	Deraf bestuvet.
			C. L.	C. L.		C. L.
I Aaret 1842:						
I Alt	indgaaede	1712	24,139½	21,215¾	245	2,631¼
	udgaaede	1111	10,908¼	6,556	889	15,778½
Tilsammen		2823	35,047¾	27,771¾	1134	18,409¾
Desuden af Dampskibe..	indgaaede	92	"	824	"	"
	udgaaede	108	"	1,740	"	"
I Aaret 1843:						
I Alt.	indgaaede	1729	23,330	20,575	230	2,254¼
	udgaaede	1065	10,696	6.603	866	15,382¼
Tilsammen		2794	33,926	27,178	1096	17,906½
Desuden af Dampskibe..	indgaaede	72	"	1,041	"	"
	udgaaede	73	"	1,626	"	"

I Aaret 1845 var de udklarerede Skibes Antal, (Dampskibene iberegnet) 2970 af 33,660 C. L. Drægtighed, og det vil heraf sees i hvor overordentlig en Tilvæxt Kiels Skibsfart er. Samme er derfor ogsaa nu mere end dobbelt saa stor som for 10 Aar siden.

De til og fra Kiel i Aaret 1843 ind- og udgaaende Skibe tilhørte følgende Nationer:

		Med Ladning.			Uden Ladning.	
		Antal.	Drægtighed.	Deraf bestuvet.	Antal.	Drægtighed.
			C. L.	C. L.		C. L.
Danske	indgaaede	420	4,080¾	2,711½	43	425¾
	udgaaede	333	3,281¾	1,731¼	132	1,288½
Slesvig & Holst.	indgaaede	1,186	11,540¼	10,394¼	171	1,726¼
	udgaaede	707	6,647¾	4,413¾	620	6,863¾
Engelske	indgaaede	12	1,107½	1,407½	"	"
	udgaaede	1	99½	10	11	1,308
Finske	indgaaede	15	1,093	1,093	"	"
	udgaaede	"	"	"	15	1,093
Franske	indgaaede	1	42	25	"	"
	udgaaede	"	"	"	1	42
Hannoveranske	indgaaede	3	164	164	6	184½
	udgaaede	8	198	197½	1	100¼
Hollandske	indgaaede	14	435½	345	7	194¼
	udgaaede	11	301	207½	11	355½
Lybekske	indgaaede	5	115	115	"	"
	udgaaede	"	"	"	5	115
Meklenborgske	indgaaede	1	104	104	1	7
	udgaaede	1	7	5	1	104
Oldenborgske	indgaaede	"	"	"	1	22½
	udgaaede	1	22½	21½	"	"
Preussiske	indgaaede	24	1,812½	1,780	1	13½
	udgaaede	1	13½	13½	21	1,821
Svenske	indgaaede	48	2,435½	2,435½	"	"
	udgaaede	2	125½	3	45	2,291

Den for 1½ Aar siden aabnede Kieler-Altona Bane vil vistnok betydeligen forøge Kiels Handelsforbindelser, især deleshed da Kiels Havn og Beliggenhed gjør den saa udmærket skikket til storartet Handel.

Foruden fra disse 2 Stæder har de til og fra inden og udenrigske Stæder ud- og indgaaende Skibes Bestuvning ved følgende af Hertugdømmernes Udskibningssteder været over 4,000 C. L. enten i Aaret 1842 eller i 1843.

		1842:					1843:				
		Med Ladning.			Uden Ladning.		Med Ladning.			Uden Ladning.	
		Antal.	Drægtighed.	Deraf bestuvet.	Antal.	Drægtighed.	Antal.	Drægtighed.	Deraf bestuvet.	Antal.	Drægtighed.
			C. L.	C. L.		C. L.		C. L.	C. L.		C. L.
Slesvig:											
Apenrade	indgaaede	249	2,514	2,112	227	1,812	226	2,715	2,079	213	1,622
	udgaaede	386	2,854	2,258	72	1,521	368	2,907	2,015	63	1,241
Cappeln	indgaaede	549	4,650	3,282	234	1,494	367	3,148	2,207	268	1,610
	udgaaede	570	3,358	2,523	269	2,971	516	3,351	2,660	162	1,853
Holnis (ved Flensborgfjordens	indgaaede	165	1,375	643	716	5,896	119	1,130	777	962	8,798
Munding)	udgaaede	898	7,467	6,922	40	338½	1022	9,438	9,028	39	534
Haderslev......................	indgaaede	345	3,422	3,064	95	549	296	3,600	3,136	63	483
	udgaaede	339	2,150	1,839	113	1,885	398	2,415	2,069	81	1,942
Holtenau (ved Indseilingen til den	indgaaede	154	3,221	3,069	268	3,907	191	2,648	2,421	233	2,234
slesv. holst. Canal)	udgaaede	301	4,252	4,067	131	3,106	322	2,954	2,812	160	2,399
Sønderborg	indgaaede	397	3,309	2,546	126	910	359	3,435	2,074	152	1,245
	udgaaede	420	2,906	2,371	120	1,741	451	3,964	3,088	86	1,071
Tønningen	indgaaede	595	5,484	5,195	130	1,401	234	1,977	1,728	127	1,378
	udgaaede	277	2,747	2,083	436	4,376	269	2,440	1,810	59	750
Katingsiel (ved Eiderens Udløb)	indgaaede	352	3,717	3,538	38	442	340	3,519	3,302	44	587
	udgaaede	105	1,088	843	282	3,806	115	1,196	991	170	2,885
Holsteen:											
Rendsborg	indgaaede	889	12,561	11,886	409	4,653	633	8,102	7,417	281	2,815
	udgaaede	771	7,588	6,968	582	10,070	579	5,926	5,501	432	6,856

Glückstadt	indgaaede	1319	6,612	6,238	652	3,619	1591	6,508	6,118	898	4,280
	udgaaede	898	4,475	3,577	1126	6,013	1205	5,282	4,463	1183	5,419
Brunsbüttel (ved Elbmundingen)	indgaaede	615	3,496	2,939	360	1,876	458	2,899	3,122	450	2,325
	udgaaede	432	2,654	1,928	539	2,725	606	3,435	2,687	341	1,719
Elmshorn	indgaaede	464	2,917	2,566	123	747	699	5,178	4,837	195	1,287
	udgaaede	151	911	738	454	3,015	275	2,000	1,831	617	4,500
Itzehoe	indgaaede	740	3,799	3,456	260	955	338	2,598	2,259	214	1,041
	udgaaede	515	2,427	1,864	485	2,295	343	2,142	1,607	265	1,242
Burg	indgaaede	195	590	515	1502	3,878	157	497	373	1020	3,358
	udgaaede	1659	4,423	4,423	37	102	1231	4,046	4,046	5	18
Büttel (i Sønderditmarsken) ...	indgaaede	101	823	221	1001	6,515	76	587	180	1214	8,901
	udgaaede	1087	7,284	6,998	40	191	1159	8,570	8,427	47	250
Neustadt	indgaaede	170	3,514	3,141	81	995	191	3,296	2,989	84	1,537
	udgaaede	187	2,307	1,970	96	2,560	145	2,310	2,022	130	2,480
Uetersen	indgaaede	715	4,339	4,086	263	1,614	778	5,554	5,211	355	2,141
	udgaaede	352	2,125	1,776	628	3,895	543	3,417	3,142	620	4,391
Wewelsfleth (ved Størflodens Munding)	indgaaede	526	1,923	1,387	739	4,239	230	1,646	1,158	741	4,085
	udgaaede	804	4,671	4,071	464	1,467	808	4,718	4,319	181	1,362

Hvor stor en Deel af denne ind- og udgaaende Fart der var udenrigsk, og hvor stor en Deel indenrigsk, kan vel ikke siges; men derimod meddeles følgende Total-Underretning om Værdien af de forskjellige Steders Udførsel til uden- og indenrigske Steder.

Total-Udførslens Værdie kan anslaaes

	Efter Gjennemsnit af de 5 Aar 1838—1843	I 1843:		
		til fremmede Steder.	til indenrigske Steder.	I det Hele.
	Rbdlr.	Rbdlr.	Rbdlr.	Rbdlr.
fra Kiel	2,349,321	945,563	228,150	1,173,713
Flensborg	2,078,727	1,231,330	1,205,365	2,436,695
Langenfelde	1,723,154	1,354,956	23,446	1,378,402
Hartesheide*)	" "	993,649	3,506	997,155
Neumünster	887,444	763,680	222,769	986,449
Itzehoe	649,382	768,266	23,625	791,891
Wandsbeck	642,471	608,132	15,361	623,493
Brunsbüttel	613,343	577,728	900	578,628
Tönningen	566,777	471,692	5,268	476,960
Cappeln	557,027	188,174	353,696	541,870
Neustadt	531,906	242,975	11,566	254,541
Glückstadt	511,602	356,779	31,912	388,691
Friedrichstadt	494,896	558,051	10,576	568,627
Elmshorn	467,228	498,683	843	499,526
Stockelsdorf	436,226	406,192	3,914	410,136
Tøndern	315,542	195,646	68,020	263,666
Haderslev	310,567	107,159	196,169	303,328
Heide	305,034	291,906	97	295,003
Rendsborg	"	9,767	168,110	265,877
Ottensen	285,215	271,944	66,889	338,833
Sønderborg	259,626	195,153	40,164	235,317
Oldesloe	256,855	194,298	7,289	201,587
Eckernførde	247,398	200,659	14,101	214,760
St. Margrethen	239,188	249,886	160	250,046
Wewelsfleth	229,315	253,941	521	254,462
Heiligenhafen	222,032	159,209	28,584	187,793
Uetersen	211,770	219,326	15,304	234,630
Büsum	208,973	133,976	" "	133,976

*) Først oprettet som Toldsted i Novbr. 1840.

Efter saaledes at have omtalt Ind- og Udførselshandlen i Almindelighed ville vi betragte, først Udførselshandlen, og dernæst Indførselshandlen særskilt.

Om Udførselshandlen.

1) Om Udførslen af Kornvare.

Total-udførslen til fremmede og frie*) Steder fra Kongeriget og Hertugdømmerne Slesvig og Holsteen af indenlandske og fremmede fortoldede Sædevarer og Frøsorter, (nemlig Hvede, Rug, Byg, Havre, Malt, Boghvede, Erter, Vikker, Bønner, Rapsæd og Roefrø, samt Hørfrø og Kornfrø), i uformalet og formalet Tilstand, udgjorde i Decenniet

			Hvoraf i formalet Stand som Meel, Brød og Gryn **).
1830—1839	1,803,071 Tdr.		
i Aaret 1840	2,458,243	—	114,889 Tdr
1841	1,990,916	—	135,351 —
1842	1,441,649	—	72,697 —
1843	1,892,534	—	94,724 —
1844	c. 2,550,000	—	

Naar herfra drages den fortoldede***) Indførsel af Kornvare fra fremmede Steder, faaer Man til Resultat, at af denne Totaludførsel hidrørte fra Landets egen Produktion, i Aarene 1830—1839 1,683,570 Tdr.,†) (til en Værdie af 10,015,610 Rbd.)

*) Ved frie Steder forstaaes i Toldsproget Colonierne, og Island, Grønland og Færøerne, samt Altona og Wandsbeck, som ligge udenfor Holsteens Toldgrændse.

**) I Qvinqvenniet 1835—1839 var Udførslen af formalet Sæd c. 119,000 Tdr. aarlig i Gjennemsnit.

***) De Kornvare, som ere indførte her og oplagte paa Creditoplagene og derfra atter udførte, ere ikke indbefattede i den omtalte Kornudførsel, da de kun ere Gjenstand for Transit-Handel. Deres Beløb er forøvrigt ikke betydeligt, og kan kun anslaaes til c. 70,000 Tdr. aarlig.

†) Før de i Aaret 1784 paabegyndte Landboreformer udførtes, var Overskudet til Udførsel kun 600,000 Tdr. aarlig, og det af mindre værdifulde Kornsorter.

og i Aaret 1840	2,376,980	Tdr.	=	12,536,496	Rbd.
1841	1,884,014	—	=	10,015,610	—
1842	1,114,312	—	=	6,303,630	—
1843	1,659,795	—	= c.	8,500,000	—

som altsaa udgjør den danske Stats Kornudførsel i strengere Forstand, eller dens Overskud til Udførsel (Netto-Udførsel), i de anførte Aar.

Det sees af disse Tal, baade at vor Kornudførsels Størrelse er meget afvexlende i de forskjellige Aar*), (i det den naturligviis er afhængig baade af vor egen og af Udlandets Høst), og at den danske Stats Udførsel i strengere Forstand af uformalet og formalet Sæd ikke i det sidste Decennium har tiltaget i Qvantitet**), men kun i det sidste Qvinqvennium har været noget større end Gjennemsnittet af hele det forangaaende Decenniums Udførsel. Grunden hertil er at Tilværten i Folkemængden fordrer en Forøgelse af det høist betydelige Qvantum, som medgaaer til eget Forbrug, at den store Masse af Nationen nu tildags lever bedre end for en Række af Aar tilbage, og at Køerne paa de større Meierier nu fodres med Kjerne om Vinteren, (5 Tdr. Byg eller Æqvivalent derfor til hver Ko), hvilket bærer sin Frugt i vor be-

*) Den danske Stats Kornudførsel i strengere Forstand, eller Overskud til Udførsel (Netto-Udførsel) udgjorde

i Aaret 1830	1,175,087	Tdr.	i Aaret 1835	1,830,922	Tdr.
1831	1,011,716	—	1836	1,369,649	—
1832	1,533,131	—	1837	1,444,360	—
1833	2,160,048	—	1838	1,618,328	—
1834	2,516,750	—	1839	2,175,717	—

Det maa her erindres, at ethvert Aars Udførsel for størstedelen hidrører fra det foregaaende Aars Høst.

**) Totaludførslen af Kornvare er heller ikke tiltaget i det sidste Decennium, ja ikke i de to sidste Decennier. I Aaret 1820—1829 udgjorde samme nemlig i Gjennemsnit 1,857,000 Tdr. aarlig, og i Aarene 1830—1839 1,803,000 Tdr. aarlig. I de sidste 5 Aar har Totaludførslen derimod været noget større end Gjennemsnittet af hele det foregaaende Decenniums Udførsel.

tydeligt forøgede Udførsel af Smør og Fedevare, som hvad Hertugdømmerne betræffer, nu er værdifuldere end hele deres Kornudførsel tilsammen.

Af Overskudet til Udførsel falder, naar behørig Udjevning er skeet med Hensyn til de Beløb Kongeriget og Hertugdømmerne tilføre hinanden og modtage fra hinanden, efter et Gjennemsnit af Aarene 1830—1839, 62 Procent paa Kongeriget og 38 Procent paa Hertugdømmerne*).

Af Udførslen faldt

paa Kongeriget				paa Hertugdømmerne			
i Aaret	Tdr.		pCt.	i Aaret	Tdr.		pCt.
1840	1,726,072	ell.	72⅝	1840	650,908	ell.	27⅜
1841	1,445,989	—	76¾	1841	438,025	—	23¼
1842	1,085,796	—	97⅜	1842	28,516	—	2⅝
1843	1,411,355	—	85	1843	248,440	—	15

eller naar Værdien lægges til Grund:

paa Kongeriget				paa Hertugdømmerne			
i Aaret	Rbd.		pCt.	i Aaret	Rbd.		pCt.
1840	7,773,564	ell.	62	1840	4,762,932	ell.	38
1841	6,572,778	—	65⅝	1841	3,442,832	—	34⅜
1842	4,921,545	—	78	1842	1,382,085	—	22
1843	6,389,724	—	75	1843 c.	2,100,000	—	25

At der falder et saa betydelig større Antal af Procent af Udførselen paa Hertugdømmerne naar Værdien lægges til

*) Da Hertugdømmerne baade indføre meget mere fremmed Korn end Kongeriget, og tillige fra Danmark modtage et meget større Qvantum Kornvare end de tilføre samme (jfr. S.501), saa viser Forholdet sig langt gunstigere for Hertugdømmerne, naar Spørgsmaalet er om hvor stor en Deel der falder paa samme af Totaludførslen.

I Aaret 1842, i hvilket Hertugdømmerne undtagelsesviis havde saa ubetydeligt et Overskud til Udførsel, at det kun udgjorde 2⅝ Deel pCt. af hele Statens, faldt derimod 33¼ pCt. af Totaludførslen paa samme. Jfr. dog Noten S. 552.

Grund end naar Udregningen skeer efter Tøndetallet, (hvilken Forskjel især fremtræder ganske paafaldende stærkt for Aaret 1842), har sin Grund i at Hertugdømmerne stedse, og i enkelte Aar næsten alene, udføre de kostbarere Sædarter, saasom Raps og Hvede, og derimod indføre et stort Qvantum af de mindre værdifulde Kornsorter, isærdeleshed Havre, hvilke fylde meget i Rubrikken for Tøndetallet, men kun lidet i Rubrikken for Værdien.

Naar Kongerigets og Hertugdømmernes Udførsel af Kornvare sammenlignes, da maae det imidlertid vel erindres, at Kongerigets Udførsel forholdsviis er i Virkeligheden større end den synes efter Tallenes ligefremme Udvisende, idet de Beløb, som Hertugdømmerne levere til Hamburgs eller Lybecks Forbrug komme paa Udførslens Conto, medens dette ikke er Tilfældet med hvad Kongeriget leverer til Kjøbenhavns Forbrug; og denne Bemærkning maa heller ikke tabes af Sigte, naar Slesvigs og Holsteens Udførsel sammenlignes, eftersom Slesvig tilfører Kjøbenhavn ikke ubetydelige Qvantiteter af Fødemidler.

Ligeledes maa det paa den anden Side her erindres, at Landmændene i Hertugdømmerne, især i Holsteen, fornemmelig lægge sig efter Meieri, og i Marskegnene efter Qvægfedning, og at det Overskud, som Hertugdømmernes Jordbrug levere til Udførsel, derfor fornemmelig bestaaer i Fedevare, af hvilke de, som nærmere omtalt i Følgende, udføre meget betydelige Værdibeløb, medens Kongerigets Udførsel af Fedevare derimod ikkun er ubetydelig i Sammenligning med Hertugdømmernes.

Af den ovenførte Total-Udførsel fra hele den danske Stat faldt af uformalet Sæd paa:

	I Aaret 1841	I Aaret 1842	I Aaret 1843
Kjøbenhavn	114,720 Tdr. el. $5\frac{7}{9}$ pCt.	67,990 Tdr. el. $4\frac{2}{3}$ pCt.	80,357 Tdr. el. $4\frac{1}{5}$ pCt.
Sjelland	350,415 — — $17\frac{5}{9}$ —	254,537 — — $17\frac{2}{3}$ —	372,257 — — $19\frac{3}{5}$ —
Bornholm	4,111 — — $\frac{2}{9}$ —	488 — — " —	564 — — " —
Lolland, Falster og Møen	169,124 — — $8\frac{1}{2}$ —	122,889 — — $8\frac{5}{9}$ —	202,021 — — $10\frac{3}{5}$ —
Fyen og Langeland	294,333 — — $14\frac{7}{9}$ —	227,880 — — $15\frac{7}{9}$ —	280,872 — — $14\frac{4}{5}$ —
Jylland	286,916 — — $14\frac{4}{9}$ —	242,098 — — $16\frac{7}{9}$ —	298,920 — — $15\frac{4}{5}$ —
Slesvig	202,180 — — $10\frac{1}{6}$ —	156,939 — — $10\frac{8}{9}$ —	163,139 — — $8\frac{3}{5}$ —
Holsteen	433,766 — — $21\frac{7}{9}$ —	296,131 — — $20\frac{5}{9}$ —	399,680 — — $21\frac{1}{10}$ —
Fra Kongeriget desuden af formalet Korn	62,496 — — $3\frac{1}{6}$ —	42,587 — — $2\frac{8}{9}$ —	57,715 — — $3\frac{1}{16}$ —
Fra Hertugdømmerne	72,855 — — $3\frac{2}{3}$ —	30,110 — — $2\frac{1}{9}$ —	37,009 — — 2 —
	1,990,916 Tdr.	1,441,649 Tdr.	1,892,534 Tdr.

I Aaret 1844 beløb Totaludførslen til Udlandet af uformalet Sæd sig i runde Tal til 2,495,000 Tdr. nemlig: fra Kjøbenhavn 85,000 Tdr., fra det øvrige Danmark 1,840,000 Tdr., fra Slesvig 140,000 Tdr., fra Holsteen 430,000 Tdr.

*) At Forfatteren ved flere Meddelelser angaaende vor Kornudførsel har maattet lægge Totaludførslen til Grund, istedetfor Netto-Udførslen, er kun skeet fordi det forhaandenværende Materiale ikke har tilstedet andet.

Naar man betragter Kongerigets Udførsel for sig og Hertugdømmernes for sig, da bliver naturligviis de enkelte Provindsers Procentandeel i Udførslen en ganske anden.

Af Kongerigets Totaludførsel, der, som tidligere anført, i Aaret 1841 var 1,282,115 Tdr., i Aaret 1842 958,469 Tdr. og i Aaret 1843 1,292,706 Tdr., udgjorde saaledes:

	I 1841		I 1842		I 1843	
Kjøbenhavns nysnævnte Udførsel af uformalede Sædevare......	9	pCt.	7	pCt.	6⅛	pCt.
Sjellands....................	27⅓	—	26½	—	28⅛	—
Bornholms....................	⅓	—	„	—	„	—
Lollands, Falsters og Møens....	13	—	12⅜	—	15⅗	—
Fyens og Langelands..........	23	—	23¾	—	21⅛	—
Jyllands.....................	22⅓	—	25¼	—	23	—
Kjøbenhavns Udførsel af formalede Kornvare....................	3	—	3	—	3	—
Det øvrige Danmark..........	2	—	1⅓	—	1⅝	—

Af Hertugdømmerner Totaludførsel, der i Aaret 1841 var 708,801 Tdr., i Aaret 1842 483,180 Tdr. og i Aaret 1843 399,828 Tdr., udgjorde:

	I 1841		I 1842		I 1843	
Slesvigs Udførsel af uformalet Sæd*).....................	28¼	pCt.	32½	pCt.	27⅛	pCt.
Holsteens Udførsel af uformalet Sæd......................	61¼	—	61¼	—	66⅜	—
Begge Hertugdømmernes Udførsel af formalet Korn...........	10¼	—	6⅛	—	6⅛	—

*) Slesvigs Vestkyst har en meget større Kornudførsel til Udlandet end dets Østkyst, hvorimod Holsteens Østkyst har en meget større Kornudførsel end sammes Vestkyst.

Totaludførslen af Kornvare bestod i Aarene 1841, 1842, 1843 og 1844 af følgende Bestanddele:

	1841		1842		1843		1844	
	Kongeriget.	Hertugdøm.	Kongeriget.	Hertugdøm.	Kongeriget.	Hertugdøm.	Kongeriget.	Hertugdøm.
Hvede........Tdr.	93,792	217,308	42,625	82,591	46,177	126,014	158,357	135,119
Hvedemeel.... —	7,576	4,540	1,672	5,910	8,816	*	**	**
Hvedebrød.....Pd.	2,591,906	2,936,926	3,035,398	969,257	3,192,293	*	**	**
Rug.........Tdr.	164,121	45,824	39,986	15,146	142,211	31,904	370,424	39,704
Rugmeel...... —	7,671	18,161	449	"	604	*	**	**
Rugbrød......Pd.	462,684	326,325	275,921	107,696	264,467	*	**	**
Byg.........Tdr.	724,232	52,097	565,641	35,194	753,073	82,835	1,131,304	164,391
Bygmeel...... —	857	1,473	928	"	818	*	**	**
Byggryn...... —	24,342	18,229	15,975	16,547	22,894	*	**	**
Havre........ —	89,491	141,479	85,670	132,525	73,454	149,712	120,600	111,189
Havremeel.... —	"	858	25	"	9	*	**	**
Havregryn.... —	36	1,299	7	"	22	*	**	**
Malt........ —	32,612	863	26,700	801	33,857	1,240	27,583	791
Boghvede..... —	6	7,280	11	907	3	773	"	1,478
Boghvedemeel . —	"	3	"	"	"	*	**	**
Boghvedegryn . —	137	5,086	60	"	76	*	**	**
Erter........ —	28,315	12,075	29,380	11,173	63,712	18,188	48,044	14,143
Vikker........ —	4,741	2,256	7,923	1,260	20,216	6,526	9,288	5,317
Bønner ...... —	250	27,852	68	12,697	89	14,532		
Rapsæd ...... —	78,484	120,933	115,131	155,691	97,530	129,626	80,034	69,712
Hør- og Kornfrø —	3,595	7,979	2,747	5,085	4,669	1,946	2,448	3,478

*) I Aaret 1843 udførte Hertugdømmerne af alle Slags Meel 1,644,404 Pd. og 57 Tdr., af Rug og Hvedebrød 1,168,625 Pd. og for 1908 Rbdlr., og af alle Slags Gryn 17,293 Tdr. Fra Udlandet indførtes kun 33,924 Pund formalet Sæd.

**) I Aaret 1844 var Totaludførslen til Udlandet af Gryn af alle Slags, fra Kongeriget: 15,486 Tdr., fra Hertugdøm. 12,865 Tdr.; af Meel, fra Kongeriget: 1,467,980 Pund, fra Hertugdøm. 1,779,787 Pund; og af Brød fra Kongeriget: 2,083,195 Pund og fra Hertugdømmer 271,569 Pund.

Naar Indførslen fra fremmede Steder fradrages, da bestod den tilbageblivende Udførsel i strengere Forstand, eller Overskuddet til Udførsel, af følgende Bestanddele:

	1841			1842			1843		
	Kongeriget.	Hertugd.	Tilsam.	Kongeriget.	Hertugd.	Tilsam.	Kongeriget.	Hertugd.	Tilsam.
Hvede .... Tdr.	91,096	209,771	300,867	40,259	71,712½	111,971½	42,640	119,993	162,633
Hvedemeel .... —	7,056	4,495	11,551	994	5,314	6,308	8,132	*	
Hvedebrød ..... Pd.	2,591,906	2,936,926	5,528,832	3,035,398	969,257	4,004,655	3,192,293	*	
Rug .... Tdr.	147,635	27,293	174,928	÷76,142	÷116,407¼	÷192,549½	57,905	÷51,040	6,865
Rugmeel ...... —	7,656	18,161	15,817	425	„	425	222	*	
Rugbrød ...... Pd.	462,684	326,325	789,009	275,921	107,696	383,617	264,467	*	
Byg .... Tdr.	720,555	49,395	769,950	565,547	23,898½	589,445½	752,863	81,680	834,543
Bygmeel ...... —	857	1,473	2,330	928	„	928	818	*	
Byggryn ...... —	24,340	18,096	42,436	15,972	16,547	32,519	22,891	*	
Havre .... —	86,326	139,160	225,486	81,216	129,081½	210,297½	62,863	147,470	210,333
Havremeel ..... —	÷110	858	748	25	„	25	8	*	
Havregryn ..... —	36	1,299	1,335	7	„	7	22	*	
Malt .... —	32,612	÷69	32,543	26,700	÷118	26,582	33,857	228	34,085
Boghvede ..... —	6	5,733	5,739	11	÷92¾	÷81¾	3	473	476
Boghvedemeel .. —	„	3	3	„	„	„	„	*	
Boghvedegryn .. —	135	5,086	5,221	57	„	57	75	*	
Erter .... —	27,817	11,330	39,147	28,815	10,066	38,881	63,445	17,793	81,238
Vikker .... —	4,728	1,891	6,619	7,920	÷33½	7,886½	20,204	6,261	26,465
Bønner .... —	228	27,384	27,612	55	12,552¾	12,607¾	75	14,313	14,388
Rapsæd .... —	78,425	120,472	198,897	115,087	155,473¾	270,560¾	97,507	129,051	226,558
Hør- og Kornfrø —	176	÷32,464	÷32,288	249	÷32,932	÷32,683	1,388	÷32,616	÷31,228
			1,884,014			1,114,812			1,659,795

*) See den første Note Side 541.

Men om end Rubrikken „Tilsammen" i omstaaende Tabel angiver de rette Tal for Størrelsen af Udførslen i strængere Forstand og dens Bestanddele for hele Riget, saa giver denne Tabel derimod kun en ufuldkommen Forestilling om Fordelingen af Udførslens Bestanddele paa Kongeriget og Hertugdømmerne da der ikke i samme er skeet nogen Udjevning af Mellemførslen imellem Kongeriget og Hertugdømmerne indbyrdes.

Hvormeget Kongeriget har modtaget fra Hertugdømmerne og Hertugdømmerne fra Kongeriget i Aarene 1841, 1842 og 1843 af hver af de vigtigere Kornarter, er alt omtalt S. 501. Naar nu den behørige Udjevning heraf er foretaget, da bliver Fordelingen paa Kongeriget og Hertugdømmerne af de i omstaaende Tabel i Rubriken „Tilsammen" anførte Bestanddele af hele den danske Stats Kornudførsel i strængere Forstand følgende:

	Middel Priis.	1841			
		udført fra Kongeriget.		udført fra Hertugdømmerne	
		Qvantit.	Værdi.	Qvantit.	Værdi.
Hvede .... pr. Td.	7⅔	102,018	782,138	198,849	1,524,509
Hvedemeel........ — —	10½	4,495	47,193	7,056	74,088
Hvedebrød.. pr. 100 Pd.	8½	2,591,906	220,312	2,936,926	249,639
Rug.............. pr. Td.	4½	166,886	750,987	8,042	36,189
Rugmeel .... — —	5½	7,695	42,322	18,122	99,670
Rugbrød.....pr. 100 Pd.	6	462,684	27,761	326,325	19,579
Byg.............pr. Td.	3½	789,710	2,763,985	÷19,760*	÷69,160
Bygmeel......... — —	5	857	4,285	1,473	7,365
Byggryn .... — —	7	15,903	111,321	26,533	185,731
Havre........... — —	3⅙	163,816	518,751	61,670	195,288
Havremeel .... — —	4	÷110	÷440	858	3,432
Havregryn . ..... — —	4	37	148	1,298	5,192
Malt............ — —	3¾	32,760	122,850	÷217	÷814
Boghvede........ — —	7	431	3,017	5,308	37,156
Boghvedemeel.... — —	9	"	"	3	27
Boghvedegryn ... — —	9	139	1,251	5,082	45,738
Erter........... — —	5½	30,273	166,502	8,874	48,807
Vikker..... .... — —	4	6,844	27,376	÷225	÷900
Bønner......... — —	7	265	1,885	27,347	191,429
Rapsæd.......... — —	10	89,835	898,350	109,062	1,090,620
Hør- og Kornfrø — —	6¾	12,268	82,809	÷14,556	÷300,758
			572,778		3,442,832

*) Læserne af Faget bedes at jevnføre Noten S. 552.

1842

	Middel-Priis.	udført fra Kongeriget: Qvantitet.	udført fra Kongeriget: Værdi.	udført fra Hertugdømmerne: Qvantitet.	udført fra Hertugdømmerne: Værdi.
Hvede .... pr. Td.	7 2/3	26,651	204,324	85,320 1/2	654,124
Hvedemeel .... — —	10 1/2	÷2,061*	÷21,640	8,969*	87,875
Hvedebrød .. pr. 100 Pd.	8 1/2	3,035,398	258,009	969,257	82,386
Rug .... pr. Td.	4 1/2	÷57,424	÷258,408	÷135,125 1/4	÷608,064
Rugmeel......... — —	5 1/2	454	2,497	÷29	÷160
Rugbrød .....pr. 100 Pd.	6	275,921	16,555	107,696	6,462
Byg .... pr. Td.	3 1/3	677,526	2,371,341	÷88,080 1/2	÷308,282
Bygmeel .... — —	5	928	4,640	"	"
Byggryn .... — —	7	9,388	65,716	23,131	161,917
Havre...... .... — —	3 1/6	196,836	623,314	13,461 1/3	42,628
Havremeel ...... — —	4	25	100	"	"
Havregryn....... — —	4	7	28	"	"
Malt .... — —	3 3/4	26,936	101,010	÷354	÷1,327
Boghvede........ — —	7	116	812	÷197 3/4	÷1,384
Boghvedemeel ... — —	9	"	"	"	"
Boghvedegryn ... — —	9	68	612	÷11	÷99
Erter .... — —	5 1/2	41,676	229,218	÷2,795	÷15,372
Vikker .... — —	4	138	27,120	1,106 1/2	4,426
Bønner .... — —	7	6,780	966	12,469 3/4	87,238
Rapsæd .... — —	10	119,672	1,196,720	150,888 3/4	1,508,888
Hør- og Hampfrø — —	6 3/4	14,609	98,611	÷47,292	÷319,221
			4,921,515		1,382,085

1843

	Middel-Priis.	udført fra Kongeriget: Qvantitet.	udført fra Kongeriget: Værdi.	udført fra Hertugdømmerne: Qvantitet.	udført fra Hertugdømmerne: Værdi.
Hvede .... pr. Td.	7 2/3	53,342	408,955	109,291	837,898
Hvedemeel........ — —	10 1/2	5,668	59,514		
Hvedebrød ...pr. 100 Pd.	8 1/2	3,192,293	271,345		
Rug .... pr. Td.	4 1/2	112,426	505,917	÷105,561*	÷475,024
Rugmeel .... — —	5 1/2	632	3,476		
Rugbrød .....pr. 100 Td.	6	264,467	15,868		
Byg....... .... pr. Td.	3 1/2	805,586	2,819,551	28,957	101,349
Bygmeel......... — —	5	894	4,470		
Byggryn .. .. — —	7	15,608	109,221		
Havre... .... — —	3 1/6	138,644	423,206	76,689	242,850
Havremeel ...... — —	4	8	32		
Havregryn .. ... — —	4	57	228		
Malt .... — —	3 3/4	34,090	127,838	÷5	÷19
Boghvede....... — —	7	135	945	341	2,387
Boghvedemeel ... — —	9	"	"		
Boghvedegryn... — —	9	88	792		
Erter .... — —	5 1/2	77,903	428,466	3,335	18,342
Vikker .... — —	4	26,491	105,964	÷26	÷104
Bønner .... — —	7	136	952	14,252	99,764
Rapsæd .... — —	10	96,662	966,620	129,896	1,298,960
Hør- og Hampfrø — —	6 3/4	20,202	136,364	÷51,430	÷347,153
			6,389,724		c. 2,100,000

*) Læserne af Faget bedes at jevnføre Noten, S. 552.

Naar Man ordner hele den danske Stats Kornudførselsartikler efter Udførslens Tøndetal, danne de følgende Række: Byg, Havre, Hvede, Rug, Raps, Erter, Malt, Boghvede, Bønner og Vikker.

Spørges der derimod hvilke Sædarter de forskjellige enkelte Provindser fornemmelig udføre bliver Svaret følgende:

I alle Kongerigets Provindser har Byg afgjort Overvægten i Udførslen, og efter samme udføre Lolland og Smaaøerne meest af Hvede og Bælgsæd, Fyen meest af Rug og Raps, og Jylland meest af Rug og Havre. I Hertugdømmerne er Hvede og Raps de vigtigste Kornudførselsartikler.

Af Sjællands S. 539 anførte Kornudførsel bestod i Overeensstemmelse hermed i Aaret 1841 79⅓ pCt., i 1842 86⅔ pCt. og i 1843 80 pCt. af Byg; og af Lollands, Falsters og Møens i Aaret 1841 56⅓ pCt. af Byg, 31 pCt. af Hvede, 6 pCt. af Erter og Vikker; i Aaret 1842 58⅔ pCt. af Byg, 21 pCt. af Hvede, 15 pCt. af Ærter og Vikker, og i Aaret 1843 53⅝ pCt. af Byg, 13⅝ pCt. af Hvede og 22 pCt. af Ærter og Vikker. Af Fyens og Langelands Kornudførsel bestod i Aaret 1841 50 pCt. af Byg, 21 pCt. af Rug og 15⅜ af Raps; i Aaret 1842 52 pCt. af Byg, 5⅝ pCt. af Rug og 32 pCt. af Raps; og i Aaret 1843 56⅓ pCt. af Byg, 11⅝ af Rug og 15⅞ pCt. af Raps. Af Jyllands Udførsel bestod i Aaret 1841 54⅓ pCt. af Byg, 20 pCt. af Havre, 14⅔ pCt. af Rug og 7⅔ pCt. af Raps; i Aaret 1842 51 pCt. af Byg, 28⅔ pCt. af Havre, 5⅝ pCt. af Rug, og 10⅓ af Raps; og i Aaret 1843 52⅓ pCt. af Byg, 11⅓ pCt. af Havre, 21⅝ pCt. af Rug, og 10 pCt. af Raps.

Af Hertugdømmet Slesvigs Kornudførsel bestod i Aaret 1841 22½ pCt. af Hvede, 22⅓ pCt. af Havre og 18⅜ af Raps; i Aaret 1842 39¾ pCt. af Raps, 25⅜ pCt. af Havre og 15 pCt. af Hvede; og i Aaret 1843 28⅕ pCt. af Raps, 24⅜ pCt. af Havre og 21⅗ pCt. af Hvede; og af Holsteens Udførsel bestod i Aaret 1841 39½ pCt. af Hvede, 22¼ af Havre og 19⅕ pCt. af Raps; i Aaret 1842 31⅗ pCt. af Raps, 31 pCt. af Havre, og 20 pCt. af Hvede, og i Aaret 1843 27½ pCt. af Havre*), 22⅗ pCt. af Hvede og 21 pCt. af Raps.

De Stæder, som i Aarene 1841, 1842 og 1843 have havt den største Kornudførsel til Udlandet ere følgende:

	1841	1842	1843
Kjøbenhavn **)	114,720	67,990	80,357
Kallundborg	74,448	69,606	68,753
Aarhuus	55,123	44,760	67,333
Holbek	63,528	54,790	67,109
Odense	56,967	49,016	62,478
Nakskov	43,943	39,838	56,601 ***
Næstved	46,842	32,839	53,265
Horsens	33,063	22,846	48,069
Faaborg	41,375	36,526	43,785
Randers	38,774	33,808	37,324
Aalborg	47,503	44,272	36,906
Vandholm	31,488	18,710	30,567 †

*) Det maa her vel erindres at Hertugdømmerne modtage en stor Deel af den Havre, som de udføre, fra Kongeriget, og at deres Havre-Udførsel altsaa i Virkeligheden ikke er saa stor, som Man af de ovenanførte Tal skulde tro. Der avles især megen Havre i Marskegnene.

**) Kjøbenhavn har desuden udført af formalet Korn, i 1841 39,257 Tdr., i 1842 27,702 Tdr. og i 1843 37,872 Tdr., hvilket er henved ⅔ Dele af hele Kongerigets Udførsel af formalet Sæd.

***) Nakskov har i den nyeste Tid været i stærk Opkomst som Kornudskibningssted, og er for Tiden den By i Kongeriget, som udfører meest Hvede. I Aaret 1845 har Nakskov udført til Udlandet 107,150 Tdr.

†) Vandholm har i de sidste Aar, efterat Grev Knuth til Knuthenborg har skaffet samme en Havn og en Skibsbro, været i stærk Opkomst som Kornudskibningssted. I Aaret 1845 er fra Vandholm udført 75,568 Tdr. Korn til fremmede Steder og 22,939 Tdr. til indenlandske Steder.

Med Hensyn til Udførslen af de enkelte Sædarter fortjener Følgende at bemærkes:

Af uformalet Hvede var den danske Stats Overskud til Udførsel i Decenniet 1830—1839 i Gjennemsnit aarlig 191,300 Tdr., og i Aaret 1840 udgjorde samme 283,585 Tdr. Om Udførslens Størrelse i Aarene 1841—1844 see ovenfor S. 541—544. Noget over de ⅘ Dele af den danske Stats-Hvedeudførsel falder paa Hertugdømmerne, og omtrent ⅘ Dele af samme gaaer til England. Norge, Hamborg, Altona og Lybeck, og stundom ogsaa Frankerig, Holland og Belgien, modtage ligeledes større Partier. Udførslen af Hvedemeel udgjorde i Aaret 1832 kun 4,300 Tdr.; men tiltog i de paafølgende Aar stadigen indtil den i Aaret 1838 udgjorde 76,000 Tdr., men aftog senere mere og mere paa Grund af forandrede Handelsconjunkturer, og udgjorde derfor for et Par Aar siden kun de ovenanførte Beløb; men er nu i den nyeste Tid atter begyndt at hæve sig. (Jfr. S. 400). Udførslen af Hvedemeel gaaer aldeles overveiende til England.

Rug er den Kornsort, som udgjør den danske Stats væsenligste Forbrugsartikkel, og saavel paa Grund heraf, som fordi denne Sædart ikke er meget efterspurgt paa det udenlandske Marked, er Udførslen af samme sjelden stor. Udførslen i strengere Forstand udgjorde i Decenniet 1830—1839 i Gjennemsnit kun 98,920 Tdr. aarlig; i Aaret 1840 derimod 185,434 Tdr. Om dens Størelse i Aarene 1841 til 1844 see ovenfor S. 541 til 544. Hele denne Udførsel falder paa Kongeriget, thi Hertugdømmerne frembringe i Reglen ikke engang saa meget, som de selv forbruge af denne Kornsort. Omtrent de ⅘ Dele af Udførslen gaaer til Norge. Hamborg og Altona modtage ogsaa i Reglen større Partier.

Byg er den danske Stats vigtigste Kornsort forsaavidt Udførslen betræffer, og da vi betydeligt have forbedret vor Bygavl,

især ved Dyrkningen af toradet Byg; da intet andet Land forholdsviis har saa meget Byg tilovers, og da den danske Stat ligger meget beqvemt for de Lande, der trænge til Tilførsel af Byg, saa vil denne Kornsort vistnok vedblive at haandhævde Forrangen i vor Udførsel. Den danske Stats Netto Udførsel af uformalet Byg var i Decenniet 1830—1839 i Gjennemsnit aarligen 664,000 Tdr., og i Aaret 1840 udgjorde samme endogsaa 1,023,000 Tdr. Vor Bygudførsel i Aarene 1841—1844 er anført ovenfor S. 541—544. Hele denne Udførsel falder saagodtsom alene paa Kongeriget. Norge modtager fra $\frac{4}{10}$ Dele til Halvdelen af det Byg vi udføre, England c. $\frac{3}{10}$ Deel, og Holland og Belgien c. $\frac{1}{10}$.

Af Havre havde den danske Stat i Decenniet 1830—1839 et Overskud til Udførsel af i Gjennemsnit 283,600 Tdr. aarlig, og i Aaret 1840 af 278,719 Tdr. Om Udførslen i Aarene 1841—1844 see ovenfor S. 541—544. Omtrent de $\frac{3}{5}$ Dele af denne Udførsel er fra Kongeriget. England og Altona modtage hver fra $\frac{1}{4}$—$\frac{1}{3}$ Deel af hele Havreudførslen. Ogsaa til Hamborg gaaer større Partier Havre.

Af Raps var den danske Stats Overskud til Udførsel i Decenniet 1830—1839 201,900 Tdr. aarlig i Gjennemsnit, og i Aaret 1840 udgjorde samme 279,924 Tdr. Om Udførslen i Aarene 1841—844 see S. 541—544. Af denne Udførsel falder de $\frac{2}{3}$ Dele paa Hertugdømmerne og $\frac{1}{3}$ Deel paa Kongeriget, og af Hertugdømmernes Deel falder atter de $\frac{2}{3}$ Dele paa Holsteen og $\frac{1}{3}$ Deel paa Slesvig. Af Rapsudførslen modtager England, Holland og Belgien hver c. $\frac{2}{5}$ Dele. Ogsaa Altona og Hamborg faaer større Partier.

Af Ærter var den danske Stats Netto Udførsel i Decenniet 1830—1839 i Gjennemsnit aarligen 44,132 Tdr., og i 1840 det usædvanlig store Beløb af 75,793 Tdr. Om Udførslen i Aarene 1841—1844 see S. 541—544. Næsten

hele Udførslen af denne Sædart falder paa Kongeriget, fornemmelig paa Lolland og Falster. England modtager omtrent Halvdelen af Udførslen, og Norge modtager ligeledes betydelige Beløb.

Af Bønner udførtes i Giennemsnit i Decenniet 1830—1839 aarlig 26,665 Tdr., og i Aaret 1840 42,665 Tdr. Om Udførslen i 1841—1844 see S. 541—544. Hele Udførslen er fra Hertugdømmerne, især fra Marsken, og for de ⅘ Deles Vedkommende til Altona, eller stundom ogsaa til England.

Af Boghvede udførte den danske Stat i Decenniet 1830—1839, i Gjennemsnit 24,568 Tdr. aarlig. I Aaret 1840 var Udførslen usædvanlig stor og udgjorde 53,997 Tdr. Om Udførslen i Aarene 1841—1844 see ovenfor S. 541—544. I Boghvedeudførslen deeltage Hertugdømmerne med c. ¾ Dele, og Kongeriget kun med ¼ Deel. Den formalede Boghvedeudførsel gaaer overveiende til Rusland, hvorimod den uformalede, af hvilken vi sjeldent udføre store Qvantiteter, i Reglen overveiende gaaer til Holland og Belgien eller til Altona.

Af Malt havde den danske Stat i Decenniet 1830—1839 en Udførsel af i Gjennemsnit 30,600 Tdr. aarlig, og i 1840 af 34,569 Tdr. Om Udførslen i Aarene 1841—1844 see ovenfor S. 541—544. Hele denne Udførsel skeer næsten alene fra Kongeriget, og næsten alene til Norge.

Af det i det Foregaaende Anførte vil det sees at England og Norge ere de Lande, som modtage den aldeles overveiende største Deel af vor Kornudførsel. Efter et Gjennemsnit af Decenniet 1830—1839 har England i disse 10 Aar modtaget 31 pCt., af den hele Udførsels Tondeantal, nemlig 488,848 Tdr. uformalet Sæd, og Norge 36 pCt. eller 577,905 Tdr., disse to Lande altsaa tilsammen ⅔ Dele af den hele Udførsel af uformalet Sæd; men skjøndt Norge saaledes i Gjennemsnit har

i dette Tidsrum modtaget 89,000 Tdr. aarlig mere end England, maa de til sidstnævnte Land aarligen udførte Kornvarer dog anslaaes til c. 300,000 Rbd. høiere Værdi, hvilket hidrører fra at Norges Tilførsel bestaaer af mindre værdifulde Kornsorter, og navnlig kun for en ringe Deel af Hvede og Raps. Efter England og Norge modtage Holland og Belgien, Altona, Hamborg, Frankrig, og tildeels ogsaa Lybek, Rusland og Finland, Island, Grønland, Færøerne og Vestindien de største Beløb.

2) Om Udførslen af Uld, Huder og Skind, Brændeviin, Kartofler og Oliekager.

Den danske Stats Udførsel af Fedevare er langt betydeligere end de Fleste forestille sig den, fornemmelig forsaavidt Hertugdømmerne betræffe, og de sidstnævntes Smørudførsel har saaledes alene en større Værdi end hele deres Udførsel af alle forskjellige Kornsorter tilsammen. I Forøgelsen af Udførslen af Fedevare er det ogsaa at Man seer det større Overskud til Udførsel, som vort i saa høi en Grad forbedrede Jordbrug nu leverer, hvad alt S. 536 er bemærket.

For at lette Oversigten meddeles her følgende Tabel over Totaludførslen af disse Gjenstande i Aarene 1841—1844.

Total-Udførsel.

	1841.		1842.		1843.		1844.	
	Kongerig.	Hertugd.	Kongerig.	Hertugd.	Kongeriget.	Hertugdømm.	Kongeriget.	Hertugdømm.
Smør............Tdr.	117,494	69,514	13,448½	53,607	10,606	53,102	11,569	53,679
Ost..............Pd.	147,567	677,070	123,024	549,966	134,839	643,409	115,587	631,414
Kjød, fersk og saltet .Pd.	1,253,001	1,901,995	1,231,925	1,321,651	925,173	911,148	515,626	835,430
Kjød, røget........Pd.	7,924	93,462	8,980	50,759	9,781	123,709	4,069	83,386
Flesk, fersk og saltet .Pd.	2,558,438	1,472,526	1,213,658	1,807,122	1,136,557	725,679	} 694,926	1,406,544
Flesk, røget.........Pd.	69,833	516,483	73,863	404,226	74,508	798,734		
Uld, raa ....Pd.	687,252	355,959	800,097	316,546	678,565	266,372	1,645,500	345,150
Kalkuld ....Pd.	39,054	12,743	10,128	7,906	22,694	16,743	} 349,892	{ 65,930
Kradsuld ....Pd.	613,071	„	710,641	16,448	593,483	6,391		
Brændeviin ....Potter	478,030	1,219,664	582,620	507,217	570,929	782,976	755,688	1,070,056
Kartofler ....Tdr.	43,509	215,593	85,751	190,114	87,955	199,471	69,452	197,209
Oliekager..........Pd.	2,218,063	368,596	1,921,348	13,946,338	2,497,245	16,359,309 og for 2,500 Rbd.	1,878,014	19,178,261

Indførslen fra Udlandet er med Hensyn til de her nævnte Gjenstande kun ubetydelig*), og Totaludførslen og Overskud til Udførsel, eller Nettoudførslen, kan derfor antages at være omtrent af samme Størrelse.

*) Raa Uld er den eneste af de ovennævnte Gjenstande, af hvilken der fra Udlandet indføres saa meget, at det er værd at tale om, jfr. S. 576. Hvad Brændeviin betræffer, da indføres her vel meget Druebrændeviin, Rum og Genever; men kun lidt Kornbrændeviin, og hele den ovennævnte Udførsel af Brændeviin er netop Kornbrændeviin.

Naar den behørige Udjevning af Mellemførselen imellem Kongeriget og Hertugdømmerne foretages, da bliver derimod Fordelingen af den ovennævnte Udførsel paa Kongeriget og Hertugdømmerne følgende:

1841

	Middelpriis.	Fra Kongeriget.		Fra Hertugdømmerne.	
		Qvantitet.	Værdi.	Qvantitet	Værdi.
Smør .... Tdr.	pr. Td. 46⅔ Rbd.	19,167	894,483	67,841	3,165,902
Ost .... Pd.	pr. Pd. 9 ß.	÷2,079,494*	÷194,953	2,904,131*	272,263
Kjød, ferſk og ſaltet .... —	pr. 10 Lpd. 15⅓ Rbd.	1,085,094	103,988	2,069,902 Pd.	198,966
Kjød, røget .... —	pr. Pd. 11 ß.	÷21,358	÷2,447	122,744	14,064
Fleſk, ferſk og ſaltet .... —	pr. 10 Lpd. 22 Rbd.	2,621,194	360,414	1,409,770	193,843
Fleſk, røget .... —	pr. Pd. 14 ß.	17,207	2,509	569,109	82,995
Uld, raa .... —	pr. Lpd. 6¼ Rbd.	901,481	356,837	141,730	56,101
Kalkuld .... —	pr. Lpd. 2⅔ Rbd.	52,383	8,731	÷586	÷98
Kradsuld .... —	pr. Pd. 10 ß.	613,525	63,900	÷454	÷47
Brændeviin .... Potter	pr. Oxehovd 33⅓ Rbd.	198,144	27,520	1,499,550	208,271

*) Da Talen her kun er om Udførsel til Udlandet, og ikke om Mellemførsel mellem Kongeriget og Hertugdømmerne, saa ſkulde egentlig ſtrengt taget i Rubrikken for Danmark ovenfor ſtaae 0 (thi det anførte ÷ 2,079,494 betyder Indførsel fra Hertugdømmerne, og ikke Indførsel fra Udlandet), og i Hertugdømmernes Rubrik, ſkulde ikke ſtaae mere end 824,637 Pd., thi ſaa ſtor er Hertugdømmernes Udførsel til Udlandet, medens de anførte 2,904,131 Pd. er Hertugdømmernes Udførsel til Kongeriget og Udlandet tilſammen. — En lignende Bemærkning kan gjøres et Par Steder i Tabelle S. 544, hvor der nemlig ſtaaer ÷ uden at der er minus i Tabellen S. 542, eller ſtørre minus i førſtnævnte Tabel end i ſidſtnævnte; men Oſt er dog den eneſte Artikel ved hvilken denne Bemærkning er af Betydenhed.

Grunden til at jeg har valgt at gjøre denne Bemærkning, iſtedetfor ſtrengt at holde Mellemførſlen mellem Kongeriget og Hertugdømmerne, der er afhandlet ſærſkilt S. 497 ff., ude af Betragtningen, er at jeg derved har kunnet ſpare et meget betydeligt Antal af de yderſt trættende Udregninger, af hvilke dette Skrifts Udarbeidelſe fordrer et ſaa overordentlig ſtort Antal, ſamt fordi den ſagkyndige Læſer let vil finde ſig tilrette, iſær naar hans Opmærkſomhed er vakket ved denne Note, medens de uſagkyndige Læſer vil holde ſig til det S. 556 om Oſteudførſlen Anførte og ikke granſke i Tabellerne.

1842.

		Middelpriis.	Fra Kongeriget.		Fra Hertugdømmerne.	
			Qvantitet.	Værdi.	Qvantitet.	Værdi.
Smør	Tdr.	pr. Td. 46⅔ Rbd.	14,893	694,995	52,163	2,434,262
Ost	Pd.	pr. Pd. 9 ß.	÷2,416,304*	÷226,528	3,089,294*	289,621
Kjød, ferſk og ſaltet	—	pr. 10 Lpd. 15⅓ Rbd.	1,210,009	115,959	1,346,561	129,046
Kjød, røget	—	pr. Pd. 11 ß.	÷22,641	÷2,594	82,380	9,439
Fleſk, ferſk og ſaltet	—	pr. 10 Lpd. 22 Rbd.	1,213,658	166,878	1,807,122	248,479
Fleſk, røget	—	pr. Pd. 14 ß.	2,701	394	475,368	69,324
Uld, raa	—	pr. Lpd. 6⅓ Rbd.	950,090	376,077	166,553	65,927
Kalkuld	—	pr Lpd. 2⅔ Rbd.	29,887	4,981	÷11,853	÷1,975
Kradsuld	—	pr. Pd. 10 ß.	711,969	74,163	15,120	1,575
Brændeviin	Potter	pr. Ottehvd. 33⅓ Rbd.	360,286	50,040	729,551	101,326

1843.

		Middelpriis.	Fra Kongeriget. Qvantitet.	Fra Kongeriget. Værdi.	Fra Hertugdømmerne. Qvantitet.	Fra Hertugdømmerne. Værdi.
Smør	Tdr.	pr. Td. 46⅔ Rbd.	8,415	382,700	55,293	2,573,674
Ost	Pd.	pr. Pd. 9 ß.	÷2,579,021*	÷241,783	3,357,269*	314,744
Kjød, ferſk og ſaltet	—	pr. 10 Lpd. 15⅓ Rbd.	909,887	87,200	926,434	88,780
Kjød, røget	÷	pr. Pd. 11 ß.	÷39,586	÷4,536	173,076	19,832
Fleſk, ferſk og ſaltet	—	pr. 10 Lpd. 22 Rbd.	1,138,103	165,973	1,597,375	232,950
Fleſk, røget	—	pr. Pd. 14 ß.				
Uld, raa	—	pr. Lpd. 6⅓ Rbd.	902,103	357,083	42,824	16,951
Kalkuld	—	pr. Lpd. 2⅔ Rbd.	29,676	4,916	9,761	1,627
Kradsuld	—	pr. Pd. 10 ß.	593,483	61,821	6,391	666
Brændeviin	Potter	pr. Ottehvd. 33⅓ Rbd.	315,552	46,133	1,088,353	151,808

*) See Noten Side 552.

Med Hensyn til de her anførte Udførselsartikler maa end-videre følgende bemærkes:

Smør er den danske Stats vigtigste Udførselsartikel, og denne Udførselsgreen har i de sidste Decennier havt en betydelig Fremgang. I Aarene

1830—1834	udførte den danske Stat	48,901	Tdr.*).
1834—1839	. . . .	67,281	"
1840	. . . .	74,031	"
1841	. . . .	87,008	"
1842	. . . .	67,055	"
1843	. . . .	63,708	"
1844	. . . .	65,248	"

Den danske Stats Smørudførsel er nu for Tiden tre Gange saa stor som i Begyndelsen af Aarhundredet, og dobbelt saa stor som for 20 Aar siden. I de sidste 15 Aar er Kongerigets og Hertugdømmet Slesvigs Udførsel imidlertid dog ikke tiltaget, hvorimod Hertugdømmet Holsteens har fordobblet sig i dette Tidsrum. I Aaret

		Holsteen.	Slesvig.	Kongeriget.	
1830	udførte	24,564	10,340	16,659	Td.
1831	. . . . .	23,870	9,442	14,346	"
1842	. . . . .	46,958	6,649	13,448	"
1843	. . . . .	44 583	8,519	10,606	"
1844	. . . . .	48,156	5,523	11,569	"

Af disse Tal sees det tillige, at ¾ Dele af den danske Stats Smørudførsel falder paa Hertugdømmerne, og at af disses Andeel atter over de 8/9 Dele falder paa Holsteen.

Herved maa imidlertid erindres den allerede S. 538 gjorte Bemærkning, at hvad Holsteen leverer til Hamborgs og Lübecks Forsyning kommer paa Udførslens Conto, hvilket ikke er Tilfældet med hvad Slesvig og Kongeriget leverer til Kjøbenhavns Forsyning; samt at meget Smør føres fra Slesvig til Kiel,

---

*) En Td. Smør kan regnes for 224 Pd

for senere fra dette Hovedexportsted at føres til Udlandet. At Kongerigets Smørproduktion er betydeligt forøget i de senere Aar sees tydeligt af at Danmark, skjøndt Forbruget er ikke lidet tiltaget paa Grund af Folkemængdens Tilvæxt og Nationalvelstandens Forøgelse, ikke længere, som tidligere, trænger til Tilførsel fra Hertugdømmerne. Af Kongerigets Udførsel falder de $\frac{7}{10}$ Dele paa Jylland. — Af vor Udførsel af Smør gaaer over de $\frac{4}{5}$ Dele først til Hamborg-Altona, hvis Kjøbmænd ganske have vidst at bemægtige sig denne Handelsgreen, og derfra videre. Norge modtager imidlertid dog directe herfra et ikke ubetydeligt Qvantum, især over Hjørring. Tidligere førtes temmelig betydelige Qvantiteter Smør directe fra Kiel til England, hvor vort bedste Smør sættes lige med det bedste engelske og hollandske; men dette er ophørt i de sidste Par Aar, og hvad England modtager af dansk Smør faaer det nufortiden næsten ganske over Hamborg-Altona. Kiel er Hovedexportstedet for Hertugdømmernes Smørudførsel, og Hjørring, Randers, Ringkjøbing, Odense, Hjerting, Horsens og Ribe ere de Steder i Kongeriget, fra hvilke der udskibes meest Smør.

Den danske Stats Udførsel af **Kjød og Flesk** har i de sidste 15 Aar havt en meget stærk Fremgang.

			Kjød.		Flesk.	
I Aaret	1831	udførtes	706,000	Pd.	1,815,000	Pd.
	1832	. . .	755,000	„	1,716,000	„
	1840	. . .	3,619,430	„	6,367,094	„
	1841	. . .	3,256,382	„	4,617,280	„
	1842	. . .	2,616,315	„	3,498,849	„
	1843	. . .	1,969,811	„	2,735,478	„
	1844	. . .	1,438,511	„	2,101,470	„

Hertugdømmerne udføre noget mere Kjød og Flesk end Kongeriget, og forholdsviis meget mere. Af Kongerigets Udførsel af denne Art falder henved Halvdelen paa Jylland, (hvis vestlige Deel fornemmelig leverer Vare af det omhandlede

Slags til Udførsel), og af Hertugdømmernes Udførsel falder, naar et større Antal Aar lægges til Grund, ⅗ Dele paa Holsteen og ⅖ Dele paa Slesvig, men Forholdet er meget forskjelligt i de enkelte Aar. — Hovedexportstederne er for Hertugdømmernes Vedkommende: Flensborg, Cappeln og Kiel. I Kongeriget har Helsingøer, Randers, Hjørring og Aarhuus den største Udførsel af Kjød; og Ringkjøbing, Hjerting, Hjørring og Helsingøer den største Udførsel af Flesk.

Af Udførslen af Kjød og Flesk modtager Hamborg-Altona omtrent ⅓ Deel og Norge ¼ Deel. Ogsaa til Vestindien og og til England gaaer betydelige Partier.

Af Ost har den danske Stat i Aarene

1830—1834	aarlig i Gjennemsnit udført	861,997 Pd.
1835—1839	. . . .	1,052,600 „
1840	. . . .	929,726 „
1841	. . . .	824,637 „
1842	. . . .	672,990 „
1843	. . . .	778,248 „
1844	. . . .	747,000 „

Hele den danske Stats Udførsel af Ost falder paa Hertugdømmernes Regning, og disse forsyne desuden Danmark aarlig med 2 til 2½ Millioner Pund, hvilke samme forbruger mere end det producerer. Fra Udlandet indfører Kongeriget kun lidt af Ost. Det maa imidlertid bemærkes at hvad her indføres er fine Oste, medens den Ost Hertugdømmerne udføre meest er mager, saakaldet Hollænderiost. De ¾ Dele eller ⅘ Dele af Osteudførslen falder paa Holsteen, i hvilken Henseende den ved Smørudførslen S. 554 gjorte Bemærkning dog maa erindres. Henved Halvdelen af Udførslen gaaer, mærkeligt nok, til Meklenborg, og omtrent ⅕ eller ⅙ Deel til Norge. Ogsaa Hamborg, Lybek og Vestindien modtager større Partier. Cappeln, Neustadt og Kiel ere de Steder, som udføre meest Ost.

Af Uld har den danske Stat i Aarene

1830—1839 aarlig udført	1,215,000	Pd.
1840	1,084,943	"
1841	1,043,211	"
1842	1,116,643	"
1843	944,927	"
1844	1,990,650	"

Grunden til at Udførslen ikke er i Tiltagen ligger i at vore Klædefabrikker er i saa god en Opkomst, og Landets eget Forbrug altsaa i stærk Tilvæxt.

Af denne Udførsel leverer Kongeriget de ¾ Dele, Hertugdømmerne ¼ Deel. Af Kongerigets Udførsel falder de 5/8 Dele paa Jylland. Af Hertugdømmernes ringe Udførsel leverer Slesvig de 4/5 Dele. Udførslen finder især Sted fra Randers, Aalborg, Tøndern og Husum, og omtrent Halvdelen gaaer til Sverrig, og c. 1/5 Dele til Holland og Belgien. Ogsaa Altona og Norge modtage større Partier.

Om Udførslen af Kradsuld jfr. S. 433.

Brændeviin. Den danske Stat udfører aarligen et Qvantum af c. 1300,000 Potter Kornbrændeviin, af hvilken Udførsel de 4/5 eller 5/6 Dele falder paa Hertugdømmerne, da Kongeriget har en aarlig Tilførsel fra samme, der paa lidet nær er lige saa stor som dets Udførsel, som fornemmelig gaaer over Kjøbenhavn til de nordlige Bilande. Af Kornbrændeviin indføres der vel kun meget lidet til den danske Stat, men af Druebrændeviin, Rom og Genever har samme en Indførsel, der omtrent er af samme Størrelse, som dens Udførsel af Kornbrændeviin. Vor Udførsel af denne Artikel gaaer fornemmelig til Hamborg, Altona, Island, Grønland og Færøerne. Sverrig og Vestindien modtage dog ogsaa ofte betydelige Partier. Den danske Stats Udførsel af Kornbrændeviin har i Alt udgjort:

i 1836—1840 aarlig	1,275,516	Potter.
1840 . . .	1,290,718	"

i 1841	. . .	1,697,694	Potter.
1842	. . .	1,089,837	„
1843	. . .	1,353,905	„
1844	. . .	1,825,744	„

foruden de ikke ubetydelige Qvantiteter, der udføres som Skibsprovisioner. Af Hertugdømmernes Udførsel falder de ⅞ Dele paa Holsteen. De ⅜ Dele af hele Kongerigets Udførsel er fra Kjøbenhavn, og c. ¼ Deel fra Helsingøer. Af de øvrige Stæder i Kongeriget er der ingen, som har nogen betydelig Udførsel af denne Artikel. Glückstadt, Elmshorn og Flensborg ere de Steder i Hertugdømmerne, som udføre meest Brændeviin.

Af Kartofler udførte den danske Stat i Gjennemsnit i Aarene 1836—1840 aarlig i Gjennemsnit 219,883 Tdr.

1840	. . . .	290,304	„
1841	. . . .	259,102	„
1842	. . . .	275,865	„
1843	. . . .	287,426	„
1844	. . . .	266,661	„

Udførslen af denne Artikel er altsaa tiltaget betydeligt i de sidste 10 Aar, uagtet store Qvantiteter nu forbruges til Brændeviinsbrænden, hvilket ikke var Tilfældet tidligere.

Udførslen af Kartofler finder fornemmelig Sted fra Hertugdømmerne, især fra Holsteen, og næsten hele Udførslen gaaer til Hamborg-Altona.

Af Kongerigets Kartoffeludførsel falder den overveiende Deel paa Sjelland. Frederikssund, Kallundborg og Aalborg ere de Steder i Kongeriget, og Glückstadt, Wewelsfleth og Krempe de Udskibningssteder i Hertugdømmerne, fra hvilke der udføres fleest Kartoffler.

Af Oliekager udførte den danske Stat i Aarene 1836—1840: 10,123,757 Pund; i Aaret 1840 var Udførslen henved 17 Millioner Pd.; i 1841 kun 2½ Mill. Pd.; i Aaret 1842 derimod henved 16 Mill. Pd.; i 1843 18½ Mill. Pd., og i 1844 c.

21 Mill. Pd. De 8/9 Dele af denne Udførsel falder paa Hertugdømmerne, og kun 1/9 Deel paa Kongeriget. Af Hertugdømmernes Deel falder imellem 3/5 til 2/3 Dele paa Slesvig. Næsten hele Udførslen gaaer til England, og det overveiende fra Flensborg af.

3) Udførsel af levende Kreaturer.

Fra Kongeriget og Hertugdømmerne udførtes ialt:

	Efter Middeltal af Aarene 1836—1840.	1841.	1842.	1843.	1844. Stkr.		1844. Rbd.
Heste …	9,981	10,325	8,926	11,258	13,423	à 100	1,342,300
Oxer …	35,253	26,387	27,635	37,341	41,316	à 66½	c. 2,300,000
Køer …		6,597	6,909			à 30	
Kalve ..	8,567	13,344	12,101	13,385	13,883	à 6⅔	92,554
Sviin…	13,858	19,877	18,677	20,718	17,360	à 10	173,600
Faar og Lam..	15,888	15,704	18,405	19,017	17,423	à 3⅓	58,077

Af Udførslen i Aarene 1841, 1842 og 1843 gik i Gjennemsnit aarligen:

	Til Altona*). Stkr.	Til Hamborg. Stkr.	Til Meklenborg. Stkr.
Heste	358	2,489	1,674
Hornqvæg	25,418	818	5,163
Kalve.............	3,846	5,836	„
Sviin	9,961	3,552	3
Faar og Lam......	14,589	1,114	48

Det sees af de ovenanførte Tal, at Udførslen af Kalve og Sviin er i en stærk Tiltagen, men at Udførslen af de andre Slags levende Kreaturer ikke har været synderlig Forandring underkastet i de senere Aar. Af Heste gaaer c. ¼ Deel til Hamborg og derfra for en stor Deel videre til det indre af Tydskland, og c. ⅙ Deel til Meklenborg; og ogsaa Preussen og Hannover modtager et større Antal. Af Hornqvægud-

*) Af Exporten til Altona er i Realiteten en stor Deel til Hamborg.

forslen gaaer de ⅔ Dele til Altona, hvorfra Qvæget senere føres til Hamborg, og derfra udføres i Form af røgede Vare, fornemmelig til England og til Nordsøens Havne; og omtrent ⅙ Deel af Udførslen gaaer til Meklenborg, som baade faaer en Deel Træk-Oxer og en Deel Meierikøer fra Halvøen. Sverrig og Norge indfører ogsaa søværts en Deel Hornqvæg fra den danske Stat. Af Udførslen af Kalve, Faar og Lam falder over de ⅘ Dele paa Hamborg og Altona, og til sidstnævnte By sælges ogsaa Halvdelen af de Sviin, som aarligen udføres. Ogsaa til Lybeck udføres der en Deel levende Kreaturer.

Hvor stor en Deel der af den omhandlede Green af Udførslen falder paa hver af de forskjellige Provindser, vides ikke; men at Jylland i saa Henseende har Forrangen, kan ansees for afgjort, da Værdien af det aarligen fra Jylland til Hertugdømmerne drevne, (og derfra forstørstedelen til Udlandet afsatte), Qvæg, efter en meget lav Ansættelse, pleier at anslaaes til en Værdi af 900,000 Rbd., og i Virkeligheden er meget større *).

*) Efter et Gjennemsnit af de 5 Aar 1821—1825 udførtes aarlig fra Jylland til Hertugdømmerne

13,779	Oxer	à 35 Rbd.	......	482,625 Rbd.
2,734	Køer	à 25 —	......	68,350 —
2,972	Heste	à 90 —	......	267,480 —
15,763	Sviin...	à 5 —	......	78,815 —
101	Faar og Lam ..	à 2 —	......	202 —
				897,472 Rbd.

Disse Tal lægges endnu almindeligviis til Grund for Jyllands Qvæg-Udførsel, skjøndt samme nu er meget større, ligesom Priserne ogsaa nu ere høiere. Nørrejylland udfører nemlig nufortiden efter de paalideligste Oplysninger, som derom have været at erholde, circa 38,000 Stk. Hornqvæg, hvoraf de ⅔ Dele gaae til Qvæg-Markederne i Husum, som om Efteraaret modtage c. 7000 magre jydske Stude, og om Foraaret c. 17,000 Stude, som i den foregaaende Vinter have været opstaldede uden dog at være egentlig fedede, og c. 2,500 saakaldte Græskøer.

4) Om Udførslen af andre raae Produkter end de her anførte fra Kongeriget og Hertugdømmerne.

Ogsaa af en Deel andre raae Produkter end de her anførte har den danske Stat større eller mindre Udførsel, men af samtlige disse Gjenstande er der, naar Huder og Skind undtages, ingen, som spiller nogen betydeligere Rolle i vor Udførsel. Hvad de nysnævnte Gjenstande betræffer, da udgjorde Udførslen i Decenniet 1830—1839 aarligen i Gjennemsnit 1,854,878 Pd. Huder og 1,299,805 Pd. Skind. Tager Man derimod et Gjennemsnit af Qvinqvenniet 1835—1839, da udgjorde Udførslen i samme aarligen 2,201,187 Pd. Huder og 1,507,396 Pd. Skind.

I 1840	udførtes	1,228,064	Pd. Huder og	1,502,699	Pd. Skind
1841	—	536,636	— —	1,258,975	—
1842	—	1,197,757	— —	1,386,398	—
1843	—	1,691,641	— —	1,749,791	—

Den meget betydelige Aftagelse i Udførslen af Huder, som har viist sig i de sidste 6 til 8 Aar, hidrører for en Deel fra vore Garveriers Opkomst og fra et deraf følgende større Forbrug i Landet selv. At den danske Stat indfører 6 til 700,000 Pd. ugarvede Huder, som maa drages fra den ovennævnte Udførsel, for at faae Netto-Udførslens Størrelse, er alt omtalt S. 495.

I de senere Aar har over ⅔ Deel af Udførslen af Huder og Skind været fra Kongeriget, og kun ⅓ Deel fra Hertugdømmerne. Forholdet er imidlertid meget afvexlende. I Aarene

---

Af fede Stude føres der kun c. 2,500 Stkr. aarlig fra Jylland til Kjøbenhavn, da de sjellandske Brænderier og Herregaarde næsten kunne forsyne Hovedstaden. Af Hornqvæg i det Hele taget føres der c. 5,000 Stkr. aarlig fra Aarhuus, med Dampskibet Iris og Smakkerne, til Kjøbenhavn og Sjelland, og c. 1400 Stkr. med Dampskibet Iris til Kjøbenhavn. Aalborg, Aarhuus og Colding ere saagodtsom de eneste Stæder paa Østkysten der udføre Stude.

1841 og 1842 har Hertugdømmerne saaledes næsten intet bidraget til denne Udførsel, hvorimod i Aaret 1840 omtrent ⅓ Deel af Udførslen var fra samme. Af Kongerigets Udførsel falder Halvdelen paa Jylland, og den Deel af Udførslen som Øerne levere, udføres aldeles overveiende fra Kjøbenhavn. Af Hertugdømmernes Udførsel har Slesvig i de senere Aar leveret omtrent de ¾ Dele, men Forholdet er meget afvexlende i de enkelte Aar. Altona modtager omtrent Halvdelen, og efter samme er England, og dernæst Frankrig og Norge vore bedste Kunder med Hensyn til denne Artikkel.

Af **Kreaturbeen** udfører den danske Stat ligeledes et betydeligt Qvantum, da Beengjødnings Anvendelse her i Landet ikke efter de hidtil gjeldende Kornpriser antages at svare Regning. Denne Udførselsgreen har i de 10 sidste Aar gjort store Fremskridt.

I Aarene	1833—1835	udførtes	aarlig	5,835,000 Pund
	1835—1830	—	—	9,526,000 —
	1840—1843	—	—	9,695,000 —

I de sidste Aar har Udførslen imidlertid været mindre end den var for 5 Aar siden, i det den nemlig i samme kun har udgjort 8½ Million Pund aarlig i Gjennemsnit, hvilket imidlertid er betydeligt mere end den udgjorde for 10 Aar siden. Kongeriget leverer de ⅞ Dele af denne Udførsel, som aldeles overveiende gaaer til England.

Af **Tørv** udfører det sydlige Holsteen til Hamborg, Altona og Lybek for c. 135,000 Rbd., og af Brænde c. 18,000 Favne, hvilket forsaavidt Brænde betræffer omtrent er det samme Beløb, som Kjøbenhavn aarlig indfører fra Udlandet.

Af **Østers** udføres aarlig fra Hertugd. c. 1800 Tdr.

Af **Vox** udføres aarlig c. 50,000 Pd., hvoraf henved de ⅔ Dele falder paa Hertugdømmerne.

Af **Talg** udføre vi c. 60,000 Pd. og af Talglys c. 200,000 Pd., og det forsaavidt Talglysene, hvis Udførsel er i stærk

Aftagende, betræffer, næsten alene fra Hertugdømmerne; men ved Udførslen af Talg maa det erindres, at vi indføre omtrent et lige saa stort Beløb, som vi udføre.

Af Fjer udføres aarlig c. 20,000 Pd., (hvoraf Hertugdømmerne i Reglen idetmindste levere de ⅘ Dele), hvilket imidlertid ikke er mere end Trediedelen af hvad vi indføre af denne Artikkel; og af Sild udføres aarlig c. 3000 Tdr., hvilket imidlertid ikke er mere end ⅓ eller ¼ Deel af det Beløb vi indføre.

Af en Mængde raae Gjenstande, foruden de foranførte, udføres der desuden ganske smaa Beløb, som vel ikke paa Grund af deres Ubetydelighed egne sig til her at omtales, men med Hensyn til hvilke det dog maa erindres, at mange slige mindre Beløb udgjøre en stor Sum.

5) Om Udforslen af Bilandenes vigtigste Produkter, saasom Sukker, Rum, Uld, Klipfisk og Tran.

Fra Kongeriget og Hertugdømmerne udføres St. Croix Sukker saa godt som slet ikke, da samme i Reglen er for dyrt til at finde Afsætning paa de store Handelspladser. Derimod udføre de dansk-vestindiske Øer directe til amerikanske Havne omtrent ligesaa meget Sukker, som de indføre til Kongeriget og Hertugdømmerne, nemlig c. 8 Millioner Pund. Størrelsen af denne Udførsel til Nordamerika er imidlertid meget forskjellig, alt eftersom Udfaldet af Høsten er, og den udgjorde saaledes i Aaret 1839 15 Mill. Pd., ja i Aaret 1838 endogsaa henved 17 Mill. Pd. Af St. Croix Rum udføres der c. 300,000 Vrtlr. aarlig directe til Nordamerika, (til Kongeriget og Hertugd. c. 280,000 Vrtlr.); men saavel fra Danmark som fra Hertugdømmerne udføres denne Artikkel kun sjeldent til de europæiske Handelspladser, eftersom den kun undtagelsesviis dertil kan haves billigt nok*).

*) I Aaret 1844 udførte Kongeriget saaledes undtagelsesviis 48,606 Viertler Rum til Udlandet, og Hertugd. 19,860. Jfr. S. 518.

Fra Kongeriget og Hertugdømmerne, (men fornemmelig dog fra Kjøbenhavn), udføres derimod ikke ubetydelige Beløb af islandske, grønlandske og færøeiske Varer til fremmede Steder, saasom aarligen for c. 250,000 Rbd. Tran, især til Tydskland; for c. 170,000 Rbd. Uld, især til Sverrig; for c. 50,000 Rbd. Uldengods, især til Holland; c. 600,000 Pd. eller for c. 50,000 Rbd. tør Fisk, især til Middelhavet; samt en Deel Sælhundeskind, især til Hamborg. Directe fra Island af udføres der ogsaa en Deel Fisk og Uld til Udlandet. Udførligere Underretning om Vestindiens, Islands, Grønlands og Færøernes Udførsel og Handel findes mod Slutningen af dette Værk i Afsnittet om Bilandene.

6) Udførslen af Industrigjenstande

er i det Hele taget kun ubetydelig, og der er kun et Par enkelte slige, af hvilke der udføres saa store Beløb, at samme er værd at nævne. Som saadanne Undtagelser kunne for Kongerigets Vedkommende nævnes: Jydsk Uldbindergods; lakerede Hatte, af hvilke c. 3000 Stkr. aarlig gaaer til Udlandet; Liim, hvoraf der aarlig udføres c. 15.000 Pd.; og Patentgjødning, hvoraf der aarlig udføres omtrent 1 Mill. Pd. Fra Hertugdømmerne gaaer aarlig til Udlandet, efter Fradrag af Indførslen, for c. 120,000 Rbd. Skomagerarbeide, for c. 100,000 Rbd. lakeret Læder, c. 1,300,000 Potter Olie, c. 60,000 Pd. Tobak; for c. 20,000 Rbd. Sæbe; for c. 100,000 Rbd. vævede uldne Tøier, og c. 250,000 Pd. Stivelse.

Af et høist betydeligt Antal Industrigjenstande udføres der desuden smaa Qvantiteter, (især til Norge og Sverrig), hvilke imidlertid meget overstiges af Indførslen af samme Art.

B. Om Indførselshandlen*).

Mindre Lande have i Reglen en forholdsviis større Indførsel af fremmede Vare end de større Lande, deels forbi de

*) Det statistiske Materiale, som aarligen indsendes fra Toldstederne, har nylig, forsaavidt Indførslen af fremmede Varer betræffer,

paa Grund af deres Udstrækning ikke kunne have de forskjellige Himmelstrøgs, og alle de forskjellige Jordsmons Naturprodukter indenfor deres egne snævrere Grændser, deels fordi der er megen Slags Industri, der trænger til en saa stor Afsætning, at den vanskelig vil kunne trives i mindre Lande, med mindre disse ere indtraadte i en Toldforening med flere andre nærliggende Lande; men selv naar Man tager dette i vedbørlig Betragtning, saa har den danske Stat en usædvanlig stor Indførsel af fremmede Vare, hvilket blandt andet hidrører fra, at Mineralriget med dets mangfoldige Naturprodukter er saa yderst svagt repræsenteret i vort Fædreland; fra at Landets Naturbeskaffenhed, og som Følge heraf ogsaa dets Hovederhvervsgrene, er af temmelig censartet Natur; fra at Fabrikfliden først nylig er begyndt at udvikle og udbrede sig sammesteds; fra at vor Colonialbesiddelse og transatlantiske Handel har fremkaldt et stort Forbrug af Colonialvare; samt fra at det er saa let tilsøes at erholde alle Slags fremmede Gjenstande og Varer, naar blot Evnen til at betale dem er tilstede. At der som Følge heraf alene til Kongeriget aarlig indføres c. 100,000 Commerce Læster eller c. 450 Millioner Pd. udenlandske Vare, er alt bemærket i det Foregaaende S. 509, ligesom det ogsaa tidligere S. 505, er anført, at den danske Stats Indførsel calculatorisk kan anslaaes til en Størrelse af 40 Millioner Rbd. Heraf falder omtrent 16 Millioner paa Hertugdømmerne, hvis Indførsel

for Aaret 1840	nemlig	anslaaes til	14,600,000 Rbd.
1841	—	—	15,200,000
1842	—	—	16,200,000
1843	—	—	17,100,000,

---

faaet en forbedret Indretning, for at Efterretningerne om Indførslen ikke skulde staae tilbage for de udførlige Efterretninger om Udførslen, af hvilke Man i længere Tid har været i Besiddelse.

hvoraf noget over Halvdelen falder paa Holsteen. Af Hertugdømmernes Indførsel falder imidlertid i Realiteten en Deel paa Kongeriget, i det samme nemlig over Holsteen, og navnlig over Kiel, modtager en Deel af dets Tilførsel fra Udlandet, især fra Hamborg-Altona og Lübeck.

For at sætte Læseren i Stand til at danne sig en Forestilling om Indførselens Bestanddele meddeles her først en tabellarisk Oversigt over hvor meget der i Aarene 1842, 1843 og 1844 er indført i Kongeriget og Hertugdømmerne af alle de vigtigere udenlandske Artikler, som forbruges sammesteds. De i samme anførte Tal angive i Reglen den fortoldede Indførsel, eller Indførselen til Forbrug, hvorimod de paa Creditoplagene indlagte Beløb i Reglen ikke ere medregnede. At der imidlertid i saa Henseende finder en Undtagelse Sted med de toldfrie Artikler, og at den i det Følgende for disses Vedkommende anførte Indførsel er ufortoldet Indførsel, og at Man altsaa ikke med Hensyn til disse Gjenstande kan være sikker paa, at det indførte Beløb er blevet forbrugt her i Landet, er en Selvfølge; og skjøndt der kun er faa vigtigere Artikler, som ere toldfrie, er der dog Anledning til at erindre sig denne Bemærkning med Hensyn til Horfrø, Hampolie, Jern, raat Kobber, Huder, Staver, og Sumak.

At Størrelsen af Indførselen af forskjellige Gjenstande let kan være meget forskjellig i de forskjellige Aar, er let at indsee. Deels kunne tilfældige Omstændigheder være Aarsag deri, og saaledes vil til Ex. Indførselen af raat Kobber være meget større i de Aar, i hvilke der møntes Kobberpenge end i de, i hvilke dette ikke er Tilfældet; deels kunne høie Priser bevirke, at Man tærer paa Beholdningen, forbruger mindre, eller hjelper sig med Surrogater og altsaa indfører mindre, eller lave Priser kunne have den modsatte Virkning, og saaledes vil Man til Ex., naar Kaffen er dyr, indføre mindre af samme, men

derimod et større Beløb Cichoriekaffe og Cichorierødder end sædvanligt, ligesom Man naar den er godt Kjøb vil opkjøbe store Partier af samme og henlægge dem paa Creditoplagene til senere maaskee først det næste Aar paafølgende Forbrug. I den sidstnævnte Omstændighed ligger da ogsaa Nøglen til det tilsyneladende Besynderlige i, at det i eet eller andet Aar fortoldede Beløb af en Vareartikkel stundom er større end det hele Beløb, som i samme Aar er indført fra Udlandet, i det nemlig i saa Fald en Deel af det fortoldede Beløb er kommet fra Creditoplagene, paa hvilke det i et foregaaende Aar er bleven indlagt. Der er derfor saa liden Grund til at undre sig over de enkelte betydelige Afvigelser, i Indførslens Størrelse i de forskjellige Aar som den nedenstaaende Tabel fremviser, at Man snarere maa forundre sig over den Eensformighed i Indførselens Størrelse i de forskjellige Aar, som Tabellen udviser ved de fleste Gjenstande*).

Der indførtes:

*) Det er for at vise Fluktuationernes Størrelse, at Indførselsbeløbene ere anførte i Tabellen for 3 forskjellige Aar, istedetfor at tage et Gjennemsnitstal af disse 3 Aar.

	Til Kongeriget.			Til Hertugdømmerne.		
	I Aarene:			I Aarene:		
	1842.	1843.	1844.	1842.	1843.	1844.
Af	Pd.	Pd.	Pd.	Pd.	Pd.	Pd.
Allehaande	44,478	43,206	50,307	32,480	34,996	30,322
Alun	210,634	191,306	208,680	86,000	108,320	99,870
Anis	25,844	22,033	31,622	38,200	31,813	30,727
Arsenik	1,897	2,999	1,682	5,964	7,686	7,227
Aske:						
Potaske	906,840	765,172			774,140	918,121
Vedaske	19,917	16,703	1,088,930	806,213	og	og
Soda	79,324	97,908			318 Fade.	137 Fade.
Baand:						
Lærreds	15,821	18,800	19,171	5,579	6,298	6,451
Bomulds-,	7,918	10,174		17,405	20,224	
Uldne og halvuldne	2,171	2,716	14,329	1,074	1,207	22,601
Silke og halv Silke	6,400	7,512		5,877	5,265	
Bambus, og andre Rør	23,935	24,038	11,565	10,885	11,147	10,545
Bark (Ege-)	2,421,904	1,841,686	2,298,513	837,814 og 260Td.	409,552 og 491Td.	c. 460,000
Beeg	192,589	188,676	920 Tdr.	763Td.	1,415Td.	559Td.
Beenkul	77,955	54,977	41,568	72,891	59,212	49,843
Blaar af Hamp	1,125,645	1,125,654	1,045,330	225,999	202,809	192,416
— af Hør	20,458	17,668	15,843	12,297	15,464	12,941
Bladguld	720	485	345	300	808	370
Blomster og Blade til Apotheker	11,584	13,274	13,444	12,218	13,865	15,208
Blonder	3,567	3,776	3,005	3,085	2,753	2,509
Bly	151,821	83,171	51,551	109,219	101,601	93,852

Bly i Ruller, Plader og Rør ..	72,980	31,497	18,267	43,965	47,458	42,836
Blyhvidt	325,130	377,221	396,365	195,435	200,104	237,665
Bomuld	41,989	51,049	10,566	19,185	26,601	39,037
Bomuldsgarn:						
ufarvet	683,494	1,160,935	912,448	438,400	505,663	540,027
farvet	89,244	75,202	93,382	44,138	45,616	46,665
Bomuldsmanufakturer	602,764	710,341	730,896	976,149	1,053,316	1,044,884
Brændeviin *)	c.1,130,000 Pot.	1,113,322 Pot.	c. 1,376,000 Pot.	c.887,000 Pot.	c.909,700 Pot.	c.733,000 Pot.
Brænde **)	19,724 Favne.	11,983 Favne.	14,912 Favne.	1,400 Favne.	7,605 Favne.	f. c. 7,000 Rbd.
Bruunsteen	95,496	30,170	54,395	15,431	26,218	22,753
Bundtmager-Skind og Arbeide.	14,062	10,619	14,454	2,911	1,881	2,126
Cacao	68,804	83,110	87,995	18,043	16,687	19,304
Caneel	29,774	38,110	33,259	29,062	39,787	24,672
Campher	3,209	2,056	917	676	870	1,568
Canarifrø	21,971	21,998	4,878	27,019	20,455	22,796
Cardemomme	5,395	5,108	4,101	4,175	4,336	4,344
Cement	145 Td.	45 Td.	71 Td.	2,710 Td.	2,333 Td.	1,453 Td.
Cichorierødder	702,673	1,347,968	869,567	984,767	1,349,799	1,225,050
Cichoriekaffe	33,335	240,915		"	"	"
Cochenille	8,349	8,791	5,729	2,001	1,931	1,849
Digler	27,770	8,806	7,354	3,701	12,518	3,941
Dreierarbeide	12,479	18,358	16,919	10,967	7,218	15,050
Ebenholt.	9,320	16,46	2,500	5,195	4,986	2,908
Eddike (Viin-)	18,368 Btlr.	12,294 Btlr.	8,726 Btlr.	1,681 Btlr.	c. 1,650 Btlr.	1,519 Btlr.
Elefant- og Hvalros-Tænder ..	837	2,052	18 Pd. og 67 Stkr.	208	365	290

*) Denne Indførsel opveies ved en lige saa stor Udførsel (jfr. S. 557), og Brændeviin hører altsaa strengt taget ikke til den danske Stats Indførselsartikler; ja naar Man tager i Betragtning, at næsten hele det indførte Qvantum Brændeviin er Rum og Cognac og Genever, saa hører almindelig Kornbrændeviin endogsaa til vore vigtigere Udførselsartikler.

**) Denne Indførsel, der fornemmelig kommer fra Preussen, opveies ved en lige saa stor Udførsel fra det sydlige Holsteen til Lübeck og Hamborg.

	Til Kongeriget.			Til Hertugdømmerne.		
	I Aarene:			I Aarene:		
	1842.	1843.	1844.	1842.	1843.	1844.
	Pd.	Pd.	Pd.	Pd.	Pd.	Pd.
Erter, tørrede	2,002	2,651	2,067	461	164	265
Farvetræ, heelt	544,822	470,083	} 645,909	179,379	118,538	} 525,094
raspet	329,177	275,956		352,375	380,239	
Farveurter	29,203	28,112		20,620	29,614	
Figen	102,921	98,059	112,620	38,815	38,247	48,280
Fisk, Aal, Lax o. desl., frisk og røget	26,360	24,771	23,569	16,486	27,387	18,805
Ansioser	35,841	36,549	42,874	9,429	8,004	7,183
Sild	9,922 Td.	8,424 Td.	12,906 Td.	1,175 Td.	1,586 Td.	1,700 Td.
tørret og saltet Fisk*)	230,097	72,010	30,413	12,277	28,421	18,637
Frugt, tørret	23,638	40,919	46,545	23,283	30,688	37,046
syltet	4,898	5,645	9,559	16,260	16,866	18,577
Frø, til Udsæd	453,721	86,245	{ 118,711 Pd. og 4,457 Td. }	126,309	50,373	71,153
til Apotheker	16,635	19,819	27,390	31,870	49,754	49,242
Glasvare	{ 761,968	817,973	1,071,373	692,358	673,350	725,294
	55,356 Stkr.	50,411 Stkr.	c. 55,000 Stkr.	101,371 Stkr.	87,654 Stkr.	c. 63,000 Stkr.
Guldarbeider	529 Lod.	500 Lod.	217 Lod.	204 Lod.	181 Lod.	291 Lod.
Guldtrækkerarbeide	716	720	858	295	178	144
Gummi	39,710	40,415	10,448	15,000	16,868	11,226
Haar, af Heste, og Krølhaar..	5,917	5,901		1,082	1,272	
af Sviin	10,210	11,182	5,731	2,896	3,558	2,060
andre Haar	3,512	1,182	274	1,920	7,030	7,466
Hagel	56,299	46,820	65,475	41,168	57,385	51,465

Hampefrø	4,326 Td.	154 Td.	7,934 Td.	2,436 Td.	473 Td.	563 Td.
Hamp	1,458,764	1,369,321	1,891,346	788,465	741,438	865,003
Handskemagerarbeide	980	1,349	1,686	741	912	822
Harpix	107,741	50,853	54,075	75,752	331,488	207,636
Hatte, Silke-	556	1,245	1,361	82	38	61
Horn	16,656	33,225	20,421	21,746	21,619	26,009
Humle	376,305	324,734	378,079	158,185	155,941	93,018
Huder*), ugarvede	213,245	203,397	117,177	448,000	708,899	429,774
garvede	104,416	82,359	c. 110,600	14,848	12,374	14,897
Hør, uheglet	1,502,455	1,902,643	2,115,631	492,798	697,043	556,578
heglet	3,185	2,514	3,356	82,701	75,336	67,663
Hørfrø	2,498 Td.	3,281 Td.	7,934 Td.	38,017 Td.	34,562 Td.	45,929 Td.
Jern- og Jernvare	21,588,536	20,678,128	c. 18,359,000**)	12,940,357	c. 12,500,000	c. 12,380,000
Indigo	79,860	76,301	83,902	54,091	43,853	58,600
Ingefær	21,526	22,461	12,102	23,337	24,746	29,537
Instrumenter:						
phys. chirurg:	2,031	1,523	2,201	1,436	1,574	1,927
Violiner, Fløiter o. dsl.	122 Dusin.	63 Dusin.	108 Dusin.	73 Dusin.	55 Dusin.	66 Dusin.
Kaffe	4,322,272	4,398,106	5,847,042	5,737,528	5,985,996	5,433,189
Kalk	327 Td.	250 Td.		9,671 Td.	10,970 Td.	13,870 Td.
Kalksteen og Gibssteen	2,073 Td. / 233,200 Pd.	1,673 Td.		for 871 Rbd.	for 14,595 Rbd.	for 18,466 Rbd.
Klude	73,078			203,274	272,916	
Kniplinger, af Traad	399	201	2,306 (af Traad og af Bomuld)	26	35	1,057 (af Traad og af Bomuld)
af Bomuld	2,959	3,083		798	869	
Kobber, raat	146,868	179,594	53,330	218,940	305,810	221,626
halvforarbeidet	44,431	51,229	51,885	43,444	30,888	30,603
forarbeidet	1,073	753	1,392	15,945	11,578	8,651

*) Den ovenanførte Indførsel af Klipfisk fra Finmarken overstiges langt af Udførselen af islandsk Klipfisk. Jfr. S. 563.
**) Jfr. S. 374. — Indførselen af ugarvede Huder overstiges langt af Udførselen. Jfr. S. 561.
***) I Opgivelsen for 1844 er Kanoner ikke medregnet som ved de to andre Aar.

	Til Kongeriget.			Til Hertugdømmerne.		
	I Aarene:			I Aarene:		
	1842.	1843.	1844.	1842.	1843.	1844.
	Pd.	Pd.	Pd.	Pd.	Pd.	Pd.
Knaldhætter	544	729	932	329	2,497	571
Kommen	621,803	529,549	878,664	96,269	76,249	144,751
Korkpropper	55,255	60,503	65,199	13,733	15,791	17,712
Krap	28,985	53,961	66,447	26,423	27,213	2 ,696
Krudt	13,478	17,837	18,783	18,215	27,651	18,016
Kjønrøg	27,108	38,125	33,740	19,745	18,411	26,209
Lakmos	7,240	5,824	3,781	15,850	19,336	16,394
Lakritssaft	25,676	30,169	30,457	42,2·8	42,820	48,912
Lamper	5,754	7,513	8,842	1,918	2,476	2,806
Legetøi, og Nürnbergervare	20,086	22,147	25,656	25,509	29,166	38,808
Linnede Vare	477,625	505,251	685,698	557,414	683,499	601,479
Lugtende Vande	4,944	4,203	6,646	2,128	2,600	1,104
Mahogni	5,177 Cfd.	3,358 Cfd.	5,889 Cfd.	3,817 Cfd.	1,768 Cfd.	3,829 Cfd.
Malerfarver	177,185	211,121	269,754	161,619	168,573	185,421
Mandler	109,755	108,181	129,001	46,098	44,250	47,919
Maskiner, Damp-	17,994	91,033	82,880	61,401	196,890	224,108
andre	85,535	98,996				
Maatter, Pak-	60,600	54,309	81,939	14,862	8,505	9,962
Messingtraad	32,610	47,913	31,889	10,914	12,941	15,796
Messingplader	34,549	14,930	27,859	5,591	16,603	10,668
Messingarbeide	33,240	39,836	34,518	24,783	20,807	26,021
Mineralske Vande	7,857 Fl.	6,785 Fl.	6,860 Fl.	26,872 Fl.	27,853 Fl.	30,161 Fl.
Mønnie	18,514	14,757	20,018	44,783	40,022	40,392
Muskat	2,228	8,821	2,170	1,869	2,319	1,610

[illegible]	9,765 Lfd.	8,751 Lfd.	9,583 Lfd.	5,495 Lfd.	4,684 Lfd.	2,879 Lfd.
Naalemagerarbeide:						
Synaale................	1,276	1,288	1,442	746	762	718
andet Naalemagerarbeide ..	1,485	1,785	1,974	3,417	2,807	2,706
Nelliker	4,674	9,427	6,368	8,091	8,422	5,083
Nudler	11,847	12,354	11,013	2,255	2,083	2,482
Nødder................	52,668	48,905	58,344	10,833	12,141	28,325
Ost....................	103,675	95,380	151,197	56,770	65,419	87,502
Olie, vellugtende..........	1,662	1,449		1,362	1,448	761
Hampolie	53,690	330,764	689,163	196,868	c. 300,000	c. 650,000
Lin- og Rapsolie	10,819	5,978	9,330	30,445	14,465	20,758
Bomolie	45,609	67,283	55,008	25,600	20,512	28,731
andre Slags	82,220	24,445	59,096	38,426	39,155	47,146
Oranger, friske	1,800,443 Stk	2,128,601 Stk.	2,429,090 Stk.	831,000 Stk.	921,975 Stk.	991,517 Stk.
tørrede og syltede..	6,265	6,723	8,160	13,712	13,618	17,459
Citron- og Lemonsaft	1,226 Btlr.	853 Btlr.	847 Btlr.	25 Btlr.	31 Btlr,	7 Btlr.
Papiir, Skriv-	162,848	143,257	128,715	124,900	119,821	119,093
Tryk-............	29,939	36,638	108,035	25,154	19,884	14,411
Betræk-...........	12,955	13,992	13,295	16,662	16,256	17,581
couleurt	22,708	18,646	14,294	20,893	22,566	18,379
andre, meest grove Slags..........	29,897	46,221	66,241	90,874	84,110	116,858
Paparbeider og papier maché.	10,640	10,925	8,926	10,402	10,289	6,976
Peber..................	17,340	92,595	13,651	41,451	37,568	84,325
Peberrod	13,570	13,222		18,681	19,290	9,041
Pibehoveder:						
Meerskums-	830	695	641	1,077	905	931
andre Slags......... ..	12,179	12,720	12,974	17,664	17,328	20,355
Pokkenholt	67,249	1,596	4,194	33,399	39,201	c. 197,000.
Porcelain..........	14,811	17,661	21,681	17,538	21,000	24,633
Posementmagerarbeide	11,209	17,520	22,079	11,214	11,807	13,857
Pottemagerarbeide.........	73,824	89,396	182,963	307,164	359,527	336,518

	Til Kongeriget.			Til Hertugdømmerne.		
	I Aarene:			I Aarene:		
	1842.	1843.	1844.	1842.	1843.	1844.
	Pd.	Pd.	Pd.	Pd.	Pd.	Pd.
Qvikfølv	953	1,694	425	936	803	719
Riis i Skaller	2,500	235,025	1,128,196	425,112	404,121	779,418
Risengryn og Riismeel	991,780	1,319,837	197,101 *)	983,217	835,708	697,680
Rosiner og Corender	1,030,186	1,090,470	1,321,414	861,084	1,079,745	837,681
Rødder til Apothekerne	19,878	24,420	19,654	18,666	16,899	18,428
Rum, jfr. S. 583						
Sadelmagerarbeide	3,356	3,379	3,581	2,146	1,965	1,677
Sago	94,238	141,626	62,682	71,874	69,327	67,807
Salpeter	90,735	182,820	147,907	9,030	10,304	10,533
Salt, officinelt	19,884	16,179	17,369	34,194	27,137	33,839
Steensalt	2,325,906	650,962	1,229,725	4,458,093	3,810,362	4,502,685
alt andet	78,735 Td.	76,822 Td.	86,289 Td.	33,048 Td.	31,926 Td.	20,437 Td.
Seildug	150,845	72,650	84,064	58,670	62,361	75,159
Ravndug	60,920	64,955	103,386	11,833	7,404	8,014
Sennepsfrø	55,269	76,001	4,291	28,257	25,769	20,711
Silkevarer	19,747	21,004	23,094	28,204	29,944	28,885
Skriftstøberarbeide	16,484	18,190	12,910	1,702	2,840	5,363
Slibestene	24,764 Stk.	22,717 Stk.	13,304 Stk. og 1,149 Cfd.	1,288 Stk.	1,598 Stk.	1,362 Stk. og 70 Cfd.
Snedker- og Stolemagerarbeide	13,634	14,703	18,864	33,644	35,156	39,219
Spanskgrønt	8,214	11,121		1,894	4,273	
Staal	158,260	185,092	227,879	137,948	77,832	189,625
Staver, Tøndestaver	1,105,875 Stk.	1,244,695 Stk.	1,338,284 Stk.	764,800 Stk.	709,001 Stk.	1,122,542 Stk.

Steentøi	562,497	481,255	720,628	475,320	575,198	550,060
Sukker og Sirup	11,749,866	12,584,270	14,636,822	12,870,969	10,739,217	10,800,533
Sukkade	5,655	18,434	10,179	5,250	5,882	4,749
Sumak	87,211	69,041	117,305	34,349	45,808	51,540
Svampe	1,568	1,552	2,340	1,036	829	830
Svedsker	458,295	456,232	594,775	686,495	811,554	816,372
Svovl, raat	247,579	153,748	163,269	2,283	26,135	694
i Stænger	28,742	61,754	23,278	47,431	33,172	36,684
Syrer	49,524	77,453	[illegible]7,684	127,056	130,823	157,639
Sæbe, grøn	9,844	16,721	8,933	12,425	12,309	10,487
hvid	31,262	29,413	27,275	27,713	35,474	21,115
Sølvarbeide	8,712 Lod.	6,941 Lod.	8,594 Lod.	2,876 Lod.	4,032 Lod.	3,968 Lod.
Sølverglød	16,432	18,189	22,060	18,847	21,728	24,123
Talg	32,190	c. 50,000	27,669	35,173	75,517	48,000
Tavler	52,393	39,888	35,730	53,185	49,537	50,774
Terpentin	17,663	21,411	25,590	7,766	9,363	7,872
Thee	211,489	211,268	267,460	205,301	187,980	208,675
Tin	18,617	23,155	4,625	7,470	9,460	5,198
Arbeider af samme	9,846	11,429	13,580	4,878	5,261	5,122
Tjære	18,609	21,838	17,742	6,435	5,561	5,281
Tobaksblade	2,606,385	2,510,803	2,278,259	1,792,949	2,493,073	2,570,992
Tougværk og Reebslagerarbeide	49,190	28,359	41,541*	23,597	18,772	21,723
gammelt Tougværk	54,601	8,781	44,039	14,315	4,563	8,383
Tømmer og Træpvare	20,477 C. L.	20,919 C. L.	29,440 C. L.	11,112 C. L.	7,644 C. L.	7,693 C. L.
	2,632,244 Cfd.	2,459,718 Cfd.	3,179,762 Cfd.	2,046,546 Cfd.	2,087,231 Cfd.	2,414,063 Cfd.

*) Jfr. det S. 401 om Hambroes Riisafskallingsmølle Anførte.

**) Indførselen af gammelt Tougværk udgjør kun Halvdelen af vor Udførsel af samme Art. Ogsaa af nyt Tougværk udføre vi i Reglen lige saa meget som vi indføre.

	Til Kongeriget.			Til Hertugdømmerne.		
	I Aarene:			I Aarene:		
	1842.	1843.	1844.	1842.	1843.	1844.
	Pd.	Pd.	Pd.	Pd.	Pd.	Pd.
Tøndebaand	565,652 Stk.	546,729 Stk.	569,601 Stk.	177,023 Stk.	276,259 Stk.	309,951 Stk.
Uhre, Lomme-	3,212 Stk.	2,958 Stk.	4,709 Stk.	916 Stk.	685 Stk.	969 Stk.
Stueuhre af Træ	5,251	4,868	9,153	8,147	8,625	10,259
af Metal	3,029	3,230	2,827	1,835	1,794	2,420
Uld*)	27,887	62,510	c. 32,000	134,454	105,173	101,016
Uldgarn	20,651	26,601	29,800	24,911	30,665	32,098
Uldne Vare	277,226	331,639	374,308	387,699	385,202	394,611
Viin, paa Foustager	159,766 Vttr.	168,198 Vttr.	168,828 Vttr.	182,149 Vttr.	188,771 Vttr.	192,571 Vttr.
paa Bouteiller	56,425 Stk.	52,700 Stk.	58,349 Stk.	63,104 Stk.	64,919 Stk.	77,217 Stk.
Viindruer	10,140	19,126	13,127	841	898	944
Viinsteen	35,114	37,467	39,201	22,531	21,825	23,264
Vitriol, grøn	238,141	252,137	226,059	138,457	151,157	168,948
hvid	5,550	5,697	17,724	6,820	6,766	6,586
blaa	34,494	24,697	28,851	27,884	19,332	27,108
Zink	104,253	73,175	114,630	27,550	44,015	35,788

*) Indførselen af Uld er kun ubetydelig i Sammenligning med Udførselen. Jfr. S. 557. En ikke ringe Deel af den udførte Uld er imidlertid fra Island og Færøerne.

Hvor stor en Deel der af den ovenanførte Indførsel falder paa Kjøbenhavn, findes, forsaavidt de vigtigste Artikler betræffer, angivet S. 519; og hvad de mindre vigtige Gjenstande angaaer, da kan det antages som Regel, at den overveiende større Deel af Kongerigets Indførsel falder paa Kjøbenhavn, hvilket ikke blot hidrører fra sammes store Forbrug, men ogsaa fra, at saa mangfoldige Handlende i Kjøbstæderne, og Reisende fra Provindserne, forsyne sig i Hovedstaden med deres Forbrug af mangfoldige udenlandske Artikler.

Foruden af disse Gjenstande indføres der mindre Værdibeløb af Aloe, syltede Agurker, Agern, Antimonium, Baandstager, Baade, Balsom, Beenpulver, Blaafarve, Blanksværte, konstige Blomster, Blomsterløg, Blomsterplanter, Bly, Blyantspenne, Blysukker, Blæk, Borax, Bogtrykkersværte, Burbom, Bødkerarbeide, Børstenbinderarbeide, Bøssemagerarbeide, Capers, Carri, Chemiske Præparater, Chinabark, Cider, Cremor Tartari, Deviser, Duun, Dyvelsdræk, Enebær, Enebærstager, Fedtsteen, gullandske Fliser, Flotholdt, Galæbler, Galmeie, Gulvmaatter, Haarbug, Hampefrø, Haveværter, Hjortetak, Hjulmandsarbeide, Honning, Huusblas, Hvalrav, Igler, Karter, Karteballer, Karteblade, Kampsteen, Kastanier, Klie, Kork, malet Kridt, rødt Kridt, Kurvemagerarbeide, Lak, Lakdye, Lampevæger, Laurbærblade, Leer, Liim, Lindser, Løg, Lys, Lysekroner, Magnesia, Meerskum, Modepynt, Mostus, Muur- og Tagsteen, Oblater, Oliven, Opium, Orleans, Orseille, Paraplyer, Parasoller, Perlemoer, Pimpsteen, Pibeslanger, Posteier, Pomade, Punschextrakt, Pølser, Røgelse, Saffran, Salep, Salmiak, Sennep, Skildpadder, Skildpaddeskaller, Skind og Arbeider af Skind, Smergel, Sminke, Sago, Spanske Fluer, Spaanæsker, Spaanarbeider, Spadserestokke, Steenhuggerarbeide, Spermacetlys, Stivelse, Straaearbeide, Strenge til Instrumenter, Sværdfegerarbeide, Tamarinder, Tobakspiber, Trøffler,

Vanille, Valkejord, Vidier til Kurve, Viinmudder, Vox, Voxbug, Ædelstene, Øl og Ølerdikke.

Foruden disse heranførte Gjenstande er der desuden et stort Antal, af hvilke der indføres en reen Ubetydelighed.

De vigtigste af de ovennævnte Indførsels-Gjenstande ere: Sukker, Caffe, Tobaksblade, stempelpligtige Manufacturvare, Linnede Vare, Silkevarer, Jern, Tømmer, Salt, Steenkul, Hør, Hamp og Viin, og disse 12 Artikkler optage de ⅘ Dele af hele vor Indførsels Værdi. — Glasvare, Steentøi (Fajance), Humle, Tjære, Rosiner og Svedsker ere imidlertid dog ogsaa vigtige Indførsels-Gjenstande.

Af disse heranførte Indførsels-Artikler vil det være hensigtsmæssigt at omtale nogle enkelte noget nøiere.

Af Bomulds- og Uld-Manufakturer blev der i Aaret 1841 til Kongeriget Danmark indført for 1,241,373 Rbd, og til Hertugdømmerne et endnu noget større Beløb, og Indførslen af dette Slags Vare har senere været i en betydelig Tilvært; (see Rubrikkerne „Bomuldsmanufakturer“ og „Uldne Vare“ S. 568 og S. 576), især dog i Hertugdømmerne, hvilket hidrører fra, at Hertugdømmerne producere langt færre Bomuldsvare end Kongeriget, og fra at de føre Størstedelen af hvad de tilvirke af Uld-Manufakturer til Kongeriget, hvor de paa Grund af den høiere Toldbeskyttelse kunne concurrere med Ulandets Frembringelser, og som Følge heraf trænge til en betydelig Indførsel.

Af de Bomulds- og Uldvare, som der indføres til Kongeriget, høre omtrent de ⅔ Dele til de saakaldte stempelpligtige Manufakturvare*), (et Begreb som ikke har nogen Anvendelse

*) Da de stempelpligtige Manufakturvares Antal er Legio, foretrækkes det her at nævne de ikke stempelpligtige. Disse ere: de groveste uldne Vare, saasom Hvergarn, groveste uldent Dynevaar, Vadmel, groveste uldne vavede Strømper, groveste strikkede uldne Varer, samt grove uldne Skjorter og Huer for Søfolk, Tricotage af Uld-

i Hertugdømmerne), og i Aaret 1843 udgjorde saaledes Indførslen af stempelpligtige Bomuldsvare 324,184 Pd., og Indførslen af stempelpligtige Uldmanufakturer 321,609 Pd. Omtrent ⅗ Dele af Indførslen gaaer til Kjøbenhavn.

Hvor stor Indførslen af udenrigsk Klæde er særskilt, vides ikke med Sikkerhed, men samme kan i Kongeriget anslaaes til 50 til 60,000 Alen, og i Hertugdømmerne, som tilføre Kongeriget c. 120,000 Alen aarlig af deres egen Produktion (jfr. S. 423), til c. 125,000 Alen aarlig. En ikke saa ganske ringe Deel af det udenlandske Klæde, som her forbruges, indsmugles, især i Form af Klædningsstykker i Hertugdømmerne, da stempelpligtige Manufakturvarer og Silkevarer, som bære en meget høi Told og kun optaget et ringe Volumen, altid have hørt til de Gjenstande, som fornemmelig ere blevne indsmuglede, noget der umuligt kan forhindres, naar Toldopsynet ikke skal blive reent utaaleligt. Det Klæde, som vi indføre, (for størstedelen over Hamborg-Altona), kommer fra de rhinlandske Fabrikker, saasom fra Aachen, Eupen og Lennep, og fra de belgiske Fabrikker, fornemmelig fra Verviers og Lüttich, hvorimod her kun indføres meget lidt fransk og engelsk Klæde. Bomuldsvarene komme aldeles overveiende fra Hamborg-Altona, hvor der findes store Oplag af engelske Bomuldsmanufakturer. Til Kjøbenhavn kommer dog ogsaa større Partier direkte fra England.

Linnede Vare. Den danske Stats Forhold med Hensyn til Linnedindustrien ere alt omtalte S. 319 ff. og S. 358 fl., og af det sammesteds Anførte vil det sees, at vi vel for størstedelen kunne selv tilfredsstille vort store Forbrug af de grovere Gjenstande af denne Art, (Paklærred dog undtagen),

og Rasmagergarn, samt Arbeide af Canin-, Castor- og Cameelgarn; alle Slags Bomuldstrikotage, og alle hvide Bomuldsmanufakturvare, med Undtagelse af Bomuldsbaand og Possementmagerarbeide.

men at vi trænge til en forholdsviis betydelig Indførsel af de finere Slags. De væsentligere Bestanddele af den S. 572 anførte Totalindførsel af linnede Artikler vare:

	Kongeriget.			Hertugdømmerne.		
	I Aarene:			I Aarene:		
	1842.	1843.	1844.	1842.	1843.	1844.
	Pd.	Pd.	Pd.	Pd.	Pd.	Pd.
Garn	16,348	15,449	19,763	33,509	78,054	86,128
Traad	13,319	17,172	20,591	24,067	30,058	27,363
Damast	1,685	2,234				
andre Slags Dreiler ...	15,752	17,233	284,585	244,204	324,796	296,917
Lærred, farvet	141,745	190,792				
bleget	45,477					
ubleget af over 20 Traade paa ¼ □ Tomme..	62,678	48,620	73,689	63,233	94,425	
paa 20 Traade og derunder (Paklærred)..	172,689	204,656	237,070	159,955	155,904	263,971

Af at Indførslen af linnede Vare i de sidste Aar har været i en ikke ubetydelig Tiltagen, (see S. 552), bør man neppe drage den Slutning at vor Linnedindustri er i Tilbagegang, eller i det mindste ikke i Fremgang, da det er sandsynligt at Mange i de sidste for Danmark saa gunstige Aar, deels paa Grund af deres større Evne dertil, deels paa Grund af de lave Linnedpriser, som en Crisis i denne Industrigreen har fremkaldt i Udlandet, have forsynet sig, og at dette er Grunden til Indførslens Forøgelse.

Af Sukker og Sirup indførte den danske Stat tilsammen:

I Aaret 1841	18,727,150	Pd.
1842	21,620,835	»
1843	23,323,487	»
1844	25,437,375	»

Af disse Beløb have Hertugdømmerne, skjøndt deres Folkemængde er ⅓ mindre end Kongerigets, næsten modtaget Halvdelen, hvilket hidrører fra at Sukkerforbruget er meget større i samme end i Kongeriget. Der forbruges nemlig nuførtiden

noget over 12 Pd. pr. Hoved i Hertugdømmerne*), i Kongeriget derimod kun $8\frac{1}{2}$ Pd. pr. Hoved, hvilket imidlertid dog i Sammenligning med flere andre Staters Forbrug er meget betydeligt, da der nemlig kun i Nord-Amerika, Storbrittanien og Holland forbruges et større Qvantum pr. Hoved, i Nord-Amerika nemlig 19 Pd., i Storbrittanien 17 Pd. og i Holland 9 Pd., medens der i Frankrig kun forbruges $7\frac{1}{2}$, i Schweits $6\frac{1}{2}$, i Belgien, Portugal og Spanien 6, i Toldforeningsstaterne $6\frac{7}{10}$, i Sverrig og Norge $4\frac{8}{10}$, i Hannover $2\frac{1}{2}$, i Østerrig $1\frac{1}{2}$ og i Rusland $1\frac{1}{3}$ Pd. pr. Hoved. Skjøndt Slesvig gjennem Flensborg har en betydelig Handel paa de dansk-vestindiske Øer, i hvilken Holsteen slet ikke deeltager, har sidstnævnte dog, fornemmelig over Hamborg-Altona og England, omtrent en lige saa stor indirecte Indførsel af Sukker som Slesvigs directe Indførsel.

Følgende Tabel vil nærmere belyse Kongerigets Sukkerindførsel:

Aar	Indført til Danmark.			Udført fra Danmark til fremmede Steder.	
	Fra dansk Vestindien.	Fra fremmede Steder.			
	Raasukker.	Raasukker.	Lumpensukker.	Raffineret Sukker.	Sirup.
	Pd.	Pd.	Pd.	Pd.	Pd.
1840	5,638,986	3,568,905	721,737	40,592	56,064
1841	5,383,833	3,495,908	636,625	67,158	46,763
1842	5,283,144	4,706,453	1,435,732	67,483	51,179
1843	5,728,198	4,839,817	2,016,255	94,378	33,914

I Aaret 1844 udgjorde den **fortoldede** Indførsel noget over 6 Mill. Pd. St. Croix Sukker (og **Totalindførslen** af

*) Naar Forbruget skal udregnes maa Udførslen først drages fra Indførslen, og et enkelt Aar maa heller ikke lægges til Grund. Naar Udføslen ikke trækkes fra, og Aaret 1842 lægges til Grund, faaer Man et Sukkerforbrug for Hertugdømmerne af $16\frac{1}{10}$ Pd. pr. Hoved, og for Aaret 1841 derimod kun $11\frac{1}{2}$ Pd. pr. Hoved.

St. Croix Sukker udgjorde c. 9 Mill. Pd.) næsten alt til Kjøbenhavn, og c. 8½ Mill. Pd. raat Sukker fra fremmede Steder, hvoraf de 7,330,000 Pd. til Kjøbenhavn. Sukker-Indførslen er altsaa i en ikke ubetydelig Tilvæxt. Indførsel af raffineret Sukker fra Udlandet har først været tilladt siden den 1. Mai 1844. Fra Begyndelsen af Mai 1844 til 1. Januar 1845 er der imidlertid kun blevet indført 28,321 Pd. raffineret Sukker, næsten alt til Provindserne, og da dette Beløb er for intet at regne, lader det til at vore Raffinaderier, under den bestaaende Toldlovgivning, heldigen kunne udholde Concurrencen med Udlandet.

Til Indførsel af Sirup trænger Kongeriget ikke, da dets Raffinaderier forsyne det med dets Forbrug af denne Artikel, hvilket ikke er stort, og desuden, som Tabellen udviser, levere et Overskud til Udførsel.

Hertugdømmernes Sukker-Indførsel vil følgende Tabel nærmere belyse*):

*) Mellemførslen mellem Kongeriget og Hertugdømmerne er vel ikke, hvad Sukker betræffer, af stor Betydenhed, men meddeles her dog til Fuldstændiggjørelse af Oversigten:

Aar	Fra Kongeriget til Hertugdømmerne.		Fra Hertugdømmerne til Kongeriget.	
	Raffineret S.	Sirup.	Raffineret S.	Sirup.
	Pd.	Pd.	Pd.	Pd.
1840	1,490	82,837	210,319	8,691
1841	399 og 2 Tdr.	45,900	208,102	16,148
1841	242,796	11,495	614,720	225,367
1843	262,757	49,726	680,875	316,993
1844	384,161	305,076	1,020,468	228,563

Aar	Indførsel til Hertugdømmerne.				Udførsel fra Hertugd. til fremmede Steder.	
	Fra de dansk-vestindiske Øer.	Fra fremmede Steder.				
	Raasukker.	Raasukker, Malasse og Lumpen.	Raffineret Sukker.	Sirup.	Raffin. Sukker.	Sirup.
	Pd.	Pd.	Pd.	Pd.	Pd.	Pd.
1840 .	3,244,327	3,079,233	1,137,829	2,680,457	44,222	5,980
1841 .	2,412,224	3,065,325	653,560	2,721,921	285,100	6,699
1842 .	2,955,630	6,173,580	426,914	3,272,133	130,796	14,734
1843 .	2,573,538	4,908,869	274,833	2,981,977	50,843	7,796
1844 .	1,898,280	6,037,850	269,098	2,699,048	33,845	8,608

Den meget betydelige Indførsel af Sirup hidrører fra at Hertugdømmernes ganske mærkelig store Forbrug af denne Artikkel, (5½ Pd. pr. Hoved), langt fra ikke kan tilfredsstilles af de indenlandske Raffinaderier. Jfr. S. 435—440.

Af Rum har Forbruget i den nyere Tid i Kongeriget udgjort noget over 100,000 Brtlr., og i Hertugdømmerne henved 60,000 Brtlr., og Udførslen til Udlandet, (der i de enkelte Aar dog er meget forskjellig, eftersom Priserne er til), kan ansættes til 40—50,000 Brtlr. fra Kongeriget, og 30—40,000 Brtlr fra Hertugdømmerne.

Af St. Croix Rum, eller Rum fra de dansk-vestindiske Øer, (og anden Rum forbruges her i Reglen næsten ikke), indførtes der i Overeensstemmelse hermed i alt til Kongeriget og Hertugdømmerne i Aaret:

1840 .... 229,658 Viertler.
1841 .... 261,506 —
1842 .... 294,621 —
1843 .... 237,468 —
1845 .... 213,792 —

Jern og Jernvare. De væsentligste Bestanddele i den S. 571 anførte Totalindførsel af samme danne følgende Artikler:

	Kongeriget.			Hertugdømmerne.		
	1842.	1843.	1844.	1842.	1843.	1844.
	Pd.	Pd.	Pd.	Pd.	Pd.	Pd.
Rujern og Jern til Omsmeltning	6,944,721	5,884,923	2,626,813	2,657,974	c. 2,400,000	2,138,288
Stang- og Baandjern	11,080,768	11,624,902	12,907,532	8,195,190	8,359,729	9,000,948
Jern- og Staaltraad	96,567	111,995	132,182	113,139	130,296	132,063
Søm og Spiger	1,093,034	1,037,365	1,160,140	248,109	288,060	218,233
Jernplader	189,190	185,669	873,862	173,329	97,112	104,651
Ufortinnede Blikplader................	376,375	414,134	484,667	332,520	297,341	312,498
Fortinnede Blikplader	120,498	139,993	135,160	125,615	125,560	118,456
Kanoner og Kugler	758,995	600,852		″	″	″
Grovt Støbegods...........	155,320	105,216	99,457	360,112	331,138	243,787
Flint Støbegods......................	756	2,631	c. 15,000	693	1202	c. 9000
Jernkram	323,100	341,253	390,484	323,802	345,058	347,980
Blikkenslagerarbeide..................	13,376	17,803	6,219	10,350	11,886	13,500

Glasvarer. De væsentligste Bestanddele i den S. 570 anførte Totalindførsel af samme danner

	Kongeriget.			Hertugdømmerne.		
	1842.	1843.	1844.	1842.	1843.	1844.
Vinduesglas....	624,544 Pd.	664,474	886,625	554,272	545,561	604,401
Speilglas indtil 100 □ T. pr. Stk.....	30,856 Stkr.	25,541				
101—300 □ T. pr. Stk.....	5,775 „	5,789	37,087	10,505	12,667	17,544
300—800 □ T. pr. Stk.....	776 „	948				
800—1800 □ T. pr. Stk...	44 „	14				
Forskjellige Slags slebne og uslebne hvide og couleurte Glasvarer ..	121,157 Pd.	141,219	180,487	93,732	119,335	108,038

De mangfoldige Gjenstande, hvilke den danske Stat, som nylig omtalt, indfører, komme naturligviis oprindeligen fra mange forskjellige Steder; men kun en ringe Deel af samme forskrives af vore Handlende directe fra Frembringelsesstedet, hvorimod den aldeles overveiende Deel kjøbes i Hamborg og Altona. Vil man tælle Indførselsgjenstandene, da kan man saaledes gjerne sige, at der for hver 50 Artikler, som alene, eller næsten alene, forskrives fra de nysnævnte Stæder, kun er een, af hvilken den større Deel forskrives directe fra Productionsstedet. — Bedre stiller Forholdet sig naar man tager Hensyn til Indførslens Værdi, da nemlig flere af vore vigtigste Indførselsartikler, f. Ex. Tømmer, Stang- Baand- og Kujern, Hør, Hamp, Blaar, Brænde, Tjære, Salt, Steentøi, Steenkul, Møllestene, Sukker og Riis, ere af meget omfangsrig Natur, og sammes Transport, Indskibning og Udskibning derfor saa kostbar, at de kunne haves meget billigere naar de forskrives directe, end naar de hentes fra de hamborgske Pakhuse, og saaledes to Gange bære Indskibnings- og Udskib-

nings-Omkostninger og tildeels ogsaa forøgede Transportudgifter; men selv naar der tages Hensyn til Værdien faaer den danske Stat den overveiende Deel af sin Indførsel fra Hamborg og Altona, hvor dens Detailhandlere og Fabrikanter langt lettere finde Credit end i deres Hjemstavn, og hvorfra de meget mageligen kunne faae hvad de behøve, da de hamborgske Kjøbmænd sende dem Handelsreisende med Prøver og Priis-couranter i Huset, for at de hos samme skulle gjøre deres Bestillinger.

Reglen med Hensyn til den danske Stats Indførselsgjenstande bliver saaledes, at de ganske eller næsten ganske forskrives fra Hamborg eller Altona; men forsaavidt de vigtigere Indførselsgjenstande betræffer finder dog imidlertid, (naar Aaret 1844, det eneste Aar, for hvilket Kundskab i denne Retning endnu er forhaanden, lægges til Grund), Undtagelse Sted fra denne Regel med følgende her alphabetisk anførte Gjenstande, af hvilke den større Deel af det indførte Beløb faaes directe fra Frembringelsesstedet:

Af Alun faae vi de ⅔ Dele af vor Indførsel directe fra Sverrig og Norge.

Af Aske og Soda faae vi ⅓ Deel af vort Forbrug directe fra Rusland, og ⅓ Deel fra England, Sverrig og Norge.

Af vor Indførsel af Egebark faae vi de ⅔ Dele directe fra Sverrig og Norge.

Hele vor Brændeindførsel skeer directe, aldeles overveiende fra Preussen, og kun for en ringere Deel fra Sverrig, Norge og Rusland.

Af vort Forbrug af Bruunsteen faae vi Halvdelen directe fra Sverrig og Norge, og ⅙ Deel fra Preussen.

Af Farvetræ hente vi selv de ⅗ Dele af vor Indførsel i transatlantiske Havne.

Af uheglet Hamp og af Hampolie faae vi de ¾ Dele

Beløb directe fra Rusland. Sammestedsfra faae vi ogsaa næsten al den uheglede Hør og alt det Hørfrø, som vi indføre.

Af den her i Landet forbrugte **Kaffe** er vi vel i de senere Aar begyndte selv at hente en Deel i de transatlantiske Havne, (og saaledes indførte Kjøbenhavn i Aaret 1844 fra transatlantiske Steder 2,020,000 Pd., og Hertugdømmet Slesvig (Flensborg) 266,000 Pd.); men de $\frac{3}{4}$ Dele af vor Indførsel af denne vigtige Artikkel faae vi dog endnu fra Hamborg og Altona, som drive en storartet Handel med samme.

Af **ubleget Lærred** og **Paklærred** faaer den danske Stat omtrent de $\frac{3}{5}$ Dele af sin Indførsel fra Preussen.

Af **Møllestene** faae vi Halvdelen af vor Indførsel directe fra Belgien, og Størstedelen af den anden Halvdeel fra England.

Af **Oranger** hente vi flere end der forbruges i den danske Stat fra Havnene ved Middelhavet; og directe sammestedsfra faae vi ogsaa Størstedelen af vort Forbrug af Rosiner, Mandler og Figen.

Det store Beløb **Riis**, som vi indføre, hente vi selv i transatlantiske Havne.

De $\frac{4}{5}$ Dele af vor Indførsel af **Steensalt** faae vi directe fra England, og Størstedelen af Resten fra Middelhavet.

Directe fra Rusland faae vi $\frac{2}{3}$ Dele af vor Indførsel af **Seildug**, og næsten hele vor Indførsel af **Ravndug**.

Directe fra England faae vi næsten hele vort Forbrug af **Steenkul**, og $\frac{2}{3}$ Dele af vor Inddførsel af **Steentøi**.

Af det her indførte **Sukker** hente vi Halvdelen fra vore vestindiske Øer, og $\frac{1}{6}$ Deel fra andre transatlantiske Havne.

Af **Rujern** faaer den danske Stat de $\frac{5}{6}$ Dele af sit Forbrug directe fra England. Fra Sverrig og Norge faae vi kun lidt Rujern. Derimod faae vi $\frac{2}{3}$ Dele af det overordentlig store Beløb af **Baand- og Stang-Jern**, som vi indføre, (hvilket udgjør circa $\frac{3}{5}$ Dele af hele vor Indførsel af Jernvare), directe fra Sverrig og Norge, og kun $\frac{1}{5}$ Deel af samme fra England.

Directe fra Sverrig og Norge faae vi ligeledes næsten hele vort store Forbrug af Søm og Spiger. Ogsaa af Jernplader faae vi Halvdelen af vort Forbrug fra disse Lande, og Størstedelen af den anden Halvdeel directe fra England.

Næsten hele vor Indførsel af raat Svovl hente vi fra Middelhavet, og Halvdelen af vor Indførsel af Svovl i Stænger faae vi directe fra Frankrig.

Af Tjære faae vi de ⅔ Dele af vort Forbrug directe fra Rusland, og Størstedelen af Resten fra Sverrig og Norge. Af Steenkulstjære faae vi de ⅞ Dele af vort Forbrug directe fra England.

Af Tobaksblade faae vi kun en ringe Deel af vort Forbrug directe fra Frembringelsesstederne, hvorimod vi næsten faae Halvdelen af samme fra Bremen, som driver en storartet Handel med denne Artikkel.

Næsten hele vor store Tilførsel af Tømmer af Fyr og Gran faae vi directe fra Sverrig og Norge. Af vor Tilførsel af Egetømmer faae vi circa ½ Deel directe fra Preussen, og circa ⅓ Deel fra Sverrig og Norge. De saakaldte finske Trævarer forskrives alle directe, og det aldeles overveiende fra Finland, og kun for en ringere Deel fra Sverrig.

Af Viin faae vi omtrent Halvdelen af vor Tilførsel directe, og det aldeles overveiende fra Frankrig.

Saagodtsom af alle andre Artikler end de her anførte faae vi, som tidligere anført, den overveiende Deel af vor Indførsel fra Hamborg og Altona. Hovedgrunden hertil ligger imidlertid kun i disse Stæders Capital-Overvægt, og den danske Stats stigende Nationalvelstand vil derfor vistnok efterhaanden frembringe en Deel Forandring heri.

i tr

C. Om Mellemhandlen og om Vare-Transit i den danske Stat.

A

:il med Held at drive Mellemhandel, eller den Handel, ... mede Steder at sælge Vare som Man

har kjøbt paa andre fremmede Steder, hører fornemmelig stor Capitalbesiddelse og Handelsaand, og paa ingen af Delene er her Overflod. Ikke destomindre har Danmark havt en Periode, i hvilken det har havt en meget betydelig, ved Tidsomstændighederne fremkaldt Mellemhandel. Vor neutrale Stilling, først i Aarene 1778—1783 under den nordamerikanske Frihedskrig, og senere i Aarene 1793—1807 under Frankrigs Krige, havde nemlig en saare velgjørende Indflydelse paa Kjøbenhavns Handel, og tillige paa vor Skibsfart i det Hele taget, idet det danske neutrale Flag naturligviis blev stærkt søgt; og fornemmelig var Kjøbenhavns Handel paa Asien og Ostindien høist betydelig i dette Tidsrum*). Naar Man sammenfatter hele den transatlantiske Handel, da udgjorde Varetilførslen ved samme i alt i de 6 Aar 1779—1783, i hvilke Handlen var meest levende, et Værdibeløb af 8 Millioner Rdlr. Courant eller henved 13 Millioner Rigsbankdaler, og der var Handelshuse, (f. Ex. Duntzfeldts, Blacks Enke, Rybergs og de Conincks), som, rigtignok fornemmelig ved Hjelp af fremmede Capitaler, gjorde transatlantiske Forretninger i den største Stiil**).

Denne betydelige Mellemhandel manglede imidlertid de naturlige Betingelser for dens Tilværelse, og bortfaldt derfor da de extraordinaire Forhold, som havde fremkaldt den, ophørte. Efter Freden fik Frankrig og Holland forstørstedelen deres Co-

*) I de nærmest forud for denne Periode gaaende 3 til 4 Decennier udgiorde Totalværdien af de fra Asien og Ostindien hjembragte Ladninger kun 1—1½ Million Rdlr. Courant aarlig. I Aarene 1772—1784 udgjorde samme derimod 3¼ Million Rdlr. Courant eller 5¼ Million Rigsbankdaler aarlig, hvoraf ¼ Deel kunde ansees som Landets Nettogevinst; og i de 17 Aar 1791—1806 udgjorde Værdien af de fra China og Ostindien hjembragte Ladninger endogsaa 4⅔ Million Rdlr. Courant aarlig i Gjennemsnit, hvoraf de ostindiske Vare udgjorde de ⅔ Dele.

**) I Aaret 1798 havde Handelshuset Duntzfeld saaledes til Exempel 13 Ostindiefarere, Blacks Enke 6 og de Conincks 5.

lonier tilbage, og Man havde nu ikke længere nødig at frygte for selv at forskrive de fornødne oversøeiske Vare. Den nordamerikanske Handel havde i Aarene 1807—1814 faaet en betydelig Udvidelse, og de nordamerikanske Skibe ophørte derfor med at losse i Kjøbenhavn, og gik selv til de østersøeiske Havne; og Bremen og Hamborg havde begyndt at knytte betydelige oversøeiske Forbindelser, hvilke de bestandig senere have udvidet. Med disse Medbeilere kunde de kjøbenhavnske Handelshuse, som vare vante til en let vundet og stor Fordeel og et overdaadigt Liv, og som baade arbeidede med fremmede Penge, og desuden paa flere Maader lede af Tidernes Tryk, ikke udholde Concurrencen, og Kjøbenhavn mistede saaledes næsten hele sin Mellemhandel. Det ostindiske Compagnie vedblev vel med nu og da at udsende Skibe til Ostindien og China, men stedse med Tab, og endelig blev det i Aaret 1843 opløst, og Actionairerne erholdt ved Opgjørelsen kun 143 Rbd. for hver af Actierne, hvis Børspriis i Aaret 1782 var 1400 Species, og for hvilke der oprindeligen var indskudt 500 Rbd. Courant. — I den nyere Tid have et Par Handlende vel forsøgt paa at udsende Skibe til Ostindien og China, og i Aaret 1839 afgik der saaledes endogsaa 3 Chinafarere fra Kjøbenhavn; men disse Forsøg lader ikke til at have betalt sig, da de saagodtsom ikke ere blevne gjentagne.

For at fremme den transatlantiske Handel, (som saagodtsom alene føres fra Kjøbenhavn og Flensborg), og derved Mellemhandlen, er der ved en Pl. af 14 April 1842 og Pl. af 27 Marts 1844, som et Forsøg indtil Udgangen af Aaret 1848, tilstaaet samme forskjellige Begunstigelser, navnligen en Remission af ¼ Deel af Indførselstolden for directe Vareindførsler naar Skibet har indtaget Ladning i en Havn i Kongeriget. Efter Fortidens Erfaringer at slutte ville disse Begunstigelser imidlertid neppe hjelpe noget af Betydenhed.

For Tiden har den danske Stat derfor ikke anden Mellem-

handel, som er værd at tale om, end at vi sælge en betydelig Deel Riis til Udlandet, især til Preussen, hvilken hentes i uafskallet Tilstand, og fornemmelig udføres efter her at være bleven afskallet (jfr. S. 401 *); og at vi sælge 1 til 1½ Million Apelsiner og Citroner og nogle andre Sydfrugter, som vi have hentet fra Havnene ved Middelhavet, til Sverrig, Norge, Preussen og Rusland, samt undertiden afsætte lidt Sukker, Rum, Viin og Caffe til Udlandet, især til Sverrig og Norge.

Gjennem Kongeriget finder der ikke nogen Vare-Transit af Betydenhed Sted, og Kjøbenhavn og Helsingøer ere de eneste Steder, som i saa Henseende fortjene at nævnes, og hvad der transiterer over samme gaaer aldeles overveiende til Sverrig, og bestaaer væsentligst i Colonial- og Manufakturvare, og i det Hele taget i Gjenstande, som ikke have stort Omfang i Forhold til deres Værdi. Ved at gjennemgaae Listerne over de Varepartier, som ere udførte til Udlandet fra Helsingøers og Kjøbenhavns Transit-Oplag, støder Man derfor vel paa en Mangfoldighed af forskjellige Vare-Artikler, men ikke ved nogen af disse paa betydelige Qvantiteter.

Gjennem Hertugdømmerne Holsteen og Lauenburg transitere derimod meget betydelige Varepartier. Summen af hvad der transiterer den danske Stats Territorium ved at gaae fra Lybek eller Kiel til Hamborg, eller omvendt, udgjorde i Aaret 1840 77,600,000 Pd. og i Aaret 1841 78,000,000 Pd.; og i Aaret 1843 passerede der alene mellem Lybek og Hamborg 41,500,000 Pd. Vare, hvoraf de 28,000,000 Pd. gik fra Lübeck til Hamborg. Nu er denne Vare-Transit paa Grund af Anlæggelsen af Jernbanen mellem Kiel og Altona i

*) I Aaret 1841 er dog ogsaa udført et betydeligt Qvantum uafskallet Riis fra Kjøbenhavn til Udlandet, nemlig circa 2 Millioner Pund.

Begreb med alene at ville gaae over Kiel, og vil vistnok inden et Par Aar saagodtsom aldeles have forladt det daglig mere og mere synkende Lybek, ligesom den vistnok ogsaa i Tidens Løb vil tiltage meget betydeligt i Størrelse.

Over Holsteens og Lauenburgs Territorium transiterede tillands i Aaret

	1842.	1843.	
mellem Hamborg og Lauenborg	2,973,013	5,230,026	Pd.
mellem Hamborg og Meklenborg	14,626,767	14,694,916	„
mellem Hamborg og Preussen	20,499,112	14,821,784	„

Desuden transitere mindre Partier tillands over danske Stats Territorium mellem Lybek og Meklenborg, Lybek og Lauenburg, Hamborg og det øvrige Tydskland, Lauenborg og Meklenborg, Lauenborg og Hannover, i Alt til et Beløb af 3 til 3½ Millioner Pd. om Aaret.

Tilsøes transitere imidlertid meget betydeligere Varepartier over den slesvig-holsteenske Canal og over Stecknitzcanalen, især over den førstnævnte*).

Den slesvigholsteenske Canal, som forener Kielerfjorden med Eideren, og derved sætter Skibene i Stand til at komme fra Østersøen til Nordsøen og omvendt, uden at gjøre den farlige og lange Omvei forbi Skagens Pynt, er i Aarene 1842 og 1843 bleven befaret af

	I 1842.	I 1843.
Danske Skibe	151	201
Slesv. & Holst ...	2534	2262
Bremer	12	8
Engelske	5	6
Hamborgske......	22	16
Hannoveranske ...	548	559
Hollandske	652	667
Norske	"	3
Oldenborgske	49	134
Preussiske	11	62
Russiske og finske .	57	10
Svenske	169	95
	4212	4023

*) I de sidste Par Aar er, efter Canaltoldens Nedsættelse, Farten paa den slesvigholsteenske Canal tiltaget omtrent 25 Procent.

Transitførslen af Varer paa denne Canal er meget betydelig, og meget større fra Vesten mod Østen end omvendt. Det er især Colonialvare, som i store Partier føres vesterfra mod Øst. I Aaret 1842 transiterede saaledes fra Vest til Øst 10,496,700 Pd. raat Sukker, 1,383,550 Pd. raffineret Sukker, 1,442,468 Pd. Riis, 1,496,163 Pd. Tobak og 3,592,265 Pd. Caffebønner.

Ogsaa paa Stecknitzcanalen, som forener Elben med Traven og paa denne Maade Nordsøen med Østersøen, transitere en Deel Vare. Vægten af de fra Lybek til Hamborg paa Stecknitz førte Vare, (der især bestaae af Tjære, Talg, Hørfrø, Potaske, Tømmer, Brænde og Jern, alt fornemmelig fra Rusland og Sverrig), udgjorde

	1842.	1843.
	80,307 Skpd.	92,859 Skpd.
Vægten af de fra Hamborg til Lybek ad denne Vei førte Vare, der især bestaae af Colonialvare, Salt, Viin og Glasvare, derimod	59,501 „	51,420 „
	139,808 Skpd.	144,280 Skpd.
Fra Hamborg forsendtes paa Elben til Lauenborg, og derfra videre paa Stecknitz til Lybek . . .	27,769 Skpd.	31,156 Skpd.
Forbi Lauenborg, (hvor den danske Regjering hæver Elbtold), passerede paa Elben:		
ned ad Floden . . .	3,308,931 Ctnr.	4,037,565 Ctnr.
op ad Floden . . .	3,270,334 Ctnr.	3.971,961 Ctnr

D. Om forskjellige Befordringsmidler for Handlen, og om nogle Forhold, der staae i noie Forbindelse med samme.

1) Om den danske Stats Handelsflaade og Fragtfart.

Handelsskibenes Antal og deres Drægtighed udgjorde i Aaret

	I Kongeriget.		I Hertugdømmerne.		I hele den danske Stat.	
	Antal.	Drægtighed.	Antal.	Drægtighed.	Antal.	Drægtighed.
		C. L.		C. L.		C. L.
1835.....	1,620	31,136	2,070	31,144	3,690	62,280
1840.....	1,634	34,506	2,281	35,874	3,915	70,380
1841.....	1,633	36,915	2,360	38,678	3,993	75,588
1842.....	1,650	37,817	2,401	39,787	4,051	77,604
1843.....	1,691	38,672	2,414	38,959	4,105	77,631

og anslaaes til en Værdie af 10 Millioner Rbdlr.

Hertil kommer, i Kongeriget c. 400, og i Hertugdømmerne c. 200 umaalte Baade, og i Kongeriget 14 og i Hertugdømmerne 7 Dampskibe*).

Det ovenanførte Antal Handelsskibe var saaledes fordeelt:

	I Kongeriget.				Hertugdømmerne.			
	Kjøbenhavn.		Provindserne.		Slesvig.		Holsteen.	
	Antal.	Drægtighed.	Antal.	Drægtighed.	Antal.	Drægtighed.	Antal.	Drægtighed.
		C. L.		C. L.		C. L.		C. L.
1835.....	271	14,258	1,349	16,878	890	15,244	1,180	15,900
1840.....	291	15,255	1,343	19,251	944	18,030	1,337	17,844
1841.....	284	15,579	1,349	21,336	964	19,765	1,396	19,308
1842.....	276	15,634	1,374	22,183	998	20,073	1,403	19,713
1843.....	279	15,921	1,412	22,751	1,009	19,570	1,405	19,388

*) Nemlig:

Copenhagen paa . 250 Hestes Kr.
Christian d. 8de.. 180 — —
Iris............ 160 — —
Hertha.......... 90 — —
Caroline Amalie.. 90 — —
Løven .... 80 — —
Christian der Achte 62 — —
Kronprinds Frederik 60 — —
Sjelland .... 60 — —
Lolland .... 55 — —
Støer .... 53 — —
Christian den 8de 52 — —
Hamlet .... 40 — —
Glückstadt paa..... 32 Hestes Kr.
Hebe .... 32 — —
Liimfjorden... ..... 30 — —
Mercurius .... 30 — —
Isefjorden .... 25 — —
Eider .... 24 — —
Emma .... 22 — —
William.......... 20 — —
Maagen.......... 20 — —
Martello(Randers F.)20 — —
Martello (Slien) .. 20 — —
Odin .... 16 — —

Kongerigets Handelsflaade var i Aarene 1833 og 1843 saaledes fordeelt paa de forskjellige Provindser:

	1833.		1843.	
	Antal.	Drægtighed. C. L.	Antal.	Drægtighed. C. L.
Sjelland*) (Kjøbenhavn fraregnet)	180	2,738	186	3,123
Falster..........................	19	276	22	526
Lolland	54	729	56	670
Møen	24	239	27	435
Bornholm	101	920	110	1,342
Langeland........................	36	411	39	665
Fyen	311	4,216	415	7,648
Nørre Jylland	610	7,092	557	8,842

Naar den forskjellige Drægtighed lægges til Grund var Fordelingen i Aarene 1833 og 1843 saaledes:

	Kongeriget.				Hertugdømmerne.			
	Kjøbenhavn.		Provindſ.		Slesvig.		Holsteen.	
	1833	1843	1833	1843	1833	1843	1833	1843
Under 5 C. L.....	11	16	518	443	264	321	207	477
5— 10....	12	8	255	276	275	246	392	368
10— 15....	26	15	227	197	150	130	286	210
15— 20....	18	12	92	113	67	72	64	82
20— 30....	46	41	124	150	63	68	58	110
30— 40....	39	35	48	88	27	43	23	51
40— 50....	28	20	38	72	10	25	19	50
50— 60....	24	26	18	30	17	15	13	18
60— 70....	20	18	10	17	7	13	12	8
70— 80**) .	22	28	6	8	17	9	8	3
80—100....	20	24	5	12	19	17	12	12
100—150....	15	22	1	4	22	42	16	16
150—250....	17	12	3	2	3	8	1	„
250 og derover	2	2	„	„	„	„	„	„

*) Sjelland har forholdsviis færre Skibe end de andre Øer, og dens Skibsfart har ogsaa havt langt ringere Tilvæxt end de andre Provindsers. Grunden hertil er at en stor Deel af Øens Produkter føres paa Axe til Kjøbenhavn eller hentes af kjøbenhavnske Skibe.

**) Det er med Skibene paa 40—80 C. L. at Kjøbenhavn fører sin Handel paa Middelhavet, England, Frankrig, Færøerne Island og Grønland. Skibene paa over 80 C. L. benyttes fornemmelig i transatlantisk Fart.

De danske Kjøbstæder havde, (naar de hvis Skibes samlede Drægtighed ikke engang udgjør 100 C. L. udelades), i Aarene 1833 og 1843 følgende Antal Handelsskibe:

	1833		1843	
	Antal.	Drægtighed. C. L.	Antal.	Drægtighed. C. L.
Dragø	73	1,198	55	857
Helsingøer	17	429	23	460
Kallundborg	9	182	18	146
Corsøer	14	279*	20	820
Nykjøbing	"	"	19	331
Præstø	9	93	7	162
Stubbekjøbing	10	175	15	426
Vandholm	20	202	22	198
Nakskov	27	450	27	383
Stege	24	239	27	435
Nexø	52	606	15	273
Rønne	50	451	44	758
Svannike			30	236
Rudkjøbing	36	411	39	665
Assens	46	253	49	465
Bogense	6	56	9	143
Faaborg	35	579	43	771
Kjerteminde	32	154	36	245
Middelfart	6	55	13	196
Nyborg	44	608	56	951
Odense	32	461	34	615
Svendborg	114	2,257	175	4,255
Aalborg	124	1,980	74	1,835
Aarhuus	42	937	49	918
Fanø	138	1,705	116	1,924
Frederikshavn	57	446	26	256
Hjørring	21	112	21	151
Horsens	26	369	29	474
Lemvig	"	"	9	135
Løgstøer			13	116
Nykjøbing	"	"	15	138
Randers	22	375	26	756
Ringkjøbing	13	161	16	165
Thisted	44	265	38	368
Veile	15	180	18	265

Medens i Kongeriget saaledes kun Svendborg og Aalborg og Øen Fanø have saa mange Skibe, at deres samlede Dræg-

*) I Aaret 1839 havde Corsøer ogsaa 14 Skibe, men af 495 C. L. Drægtighed.

tighed overstiger 1,000 C. L., er dette i Hertugdømmerne Tilfældet med følgende Udskibningsteder:

	1833		1843	
	Antal.	Drægtighed. C. L.	Antal.	Drægtighed. C. L.
Blankenese	248	3,711	277	6,522
Flensborg	152	5,131	138	5,812
Apenrade*)	69	3,266	74	3,837
Altona	142	4,659	139	3,042
Marstal	131	1,478	165	1,914
Sønderborg	58	1,298	66	1,804
Kiel	40	1,476	53	1,664
Rendsborg	98	1,071	123	1,561
Cappeln	146	955	152	1,247
Elmshorn	113	919	99	1,120
Ærøeskjøbing	57	548	68	1,075
Glückstadt	125	1,358	115	939

At man ikke fra at en By har mange Skibe kan slutte sig til at den har stor Handel, er det maaskee ikke overflødigt at bemærke. Blankenese har saaledes et stort Antal Skibe og megen Fragtfart for Hamborg, men kun ubetydelig Handel.

Af de ovenstaaende Tabeller sees det at Hertugdømmerne forholdsviis have en meget større Handelsflaade end Kongeriget, hvilket dog, (da Hertugdømmerne forholdsviis have flere smaa Skibe end Kongeriget), fremtræder stærkere naar Man sammenligner Antallet, end naar Man sammenligner Summen af Drægtigheden.

Hertugdømmet Slesvig har paa dets Vestkyst den største Mangel paa gode Havne og paa Handelsstæder, og den overveiende større Deel af dets Handelsflaade hører derfor til dets Østkyst, som saaledes i Aaret 1843 havde 819 Skibe af 17,557 C. L. Drægtighed, medens dets Vestkyst til samme

*) Apenrades Handelsflaade, blandt hvilken der er mange store Skibe, anslaaes til en Værdi af 500,000 Rbdlr. Til dens Bemanding fordres omtrent 500 Mand.

Tid kun havde 190 Skibe af 2013 C. L. Drægtighed. Af samme Grund udgjorde i Aaret 1843 den samlede Drægtighed af Skibene paa Jyllands Vestkyst, (Liimfjordens vestligere Kjøbstæder medregnede), kun 2,877 C. L., paa Østkysten derimod 5,465 C. L.; og Skibenes Antal var paa Vestkysten kun 223, paa Østkysten derimod 334. Hertugdømmet Holsteen har derimod ret gode Havne paa dets Vestkyst; den holsteenske Marsk staaer i et levende Handelssamqvem med Hamborg og Altona, og Blankenese har til sin betydelige Fragtfart flere Skibe end hele Holsteens Østkyst tilsammen; og af Hertugdømmet Holsteens Handelsflaade hørte derfor i Aaret 1843 1,178 Skibe med 15,239 C. L. til dets Vestkyst, og kun 227 Skibe med 4,149 C. L. til Østkysten. Saavel paa Jyllands som paa begge Hertugdømmernes Østkyst ere Skibene imidlertid i det Hele taget større end paa Vestkysten, og i Aaret 1843 kom saaledes i Gjennemsnit, i Jylland noget over 16, og i Hertugdømmerne henved 21 C. L. paa hvert af Østkystens Skibe, men kun henved 13 C. L. paa hvert af Skibene paa Jyllands og Hertugdømmernes Vestkyst. Hertugdømmet Slesvig beskæftiger langt flere større Skibe paa 90—175 C. L. Drægtighed end Hertugdømmet Holsteen, hvilket fornemmelig hidrører fra Apenrades store Fragtfart for Hamborg paa transatlantiske Steder, og fra Flensborgs vestindiske Handel. Hertugdømmet Holsteen har derimod Overvægten forsaavidt de mindre Fartøier betræffer, saavel med Hensyn til dem, som bruges i den betydelige Kystfart ved Elben, som med Hensyn til Skibe paa 15—60 C. L., hvilke Holsteen benytter til sin betydelige Udførsel af Korn- og Fedevare til Kongeriget og nærliggende fremmede Steder, især til England, medens Slesvig baade udfører meget mindre af Provisionsvare, og forsender en stor Deel af hvad det udfører til Vestindien.

Hertugdømmernes Handelsflaade har i de 10 sidste Aar erholdt

en betydelig Tilvært*), især deelesved Slesvigs, som forsaavidt store Skibe paa 100 C. L. og derover angaaer endogsaa har havt en ganske mærkelig Forøgelse i dette Tidsrum, i det samme i Aaret 1833 kun talte 25 slige, i Aaret 1843 derimod 50, medens hverken Kjøbenhavn eller Hertugdømmet Holsteen i det sidste Decennium har havt nogen Tilvært af slige store Skibe.

Ogsaa Kongerigets Handelsflaade, og fornemmelig Provindsstædernes, er tiltaget i de senere Aar**), især deles naar Man, som Man bør, seer hen til Drægtigheden af Skibene; og fornemmelig er Brugen af Jagter og lignende Fartøier af en Drægtighed paa 15—60 C. L. betydelig tiltaget i Provindserne, hvorimod i samme Brugen af smaa Fartøier under 5 C. L. er aftaget. Naar Man seer hen til Drægtigheden saa har Kjøbenhavns Handelsflaade ogsaa havt en ret god Tilvært i de senere Aar.

Naar man opkaster det Spørgsmaal, „besørger den danske Stat med sine egne Skibe sin hele Udførsel og Indførsel, eller hvorvidt skeer samme med fremmede Skibe“, da bliver Svaret

---

*) Skjøndt Hertugdømmernes Handelsflaade har havt god Tilvært i den senere Tid, saa er samme dog ikke endnu naaet til det Standpunkt, hvorpaa samme stod i Begyndelsen af dette Aarhundrede, hvilket hidrører fra at der under Krigen tabtes saa mangfoldige Skibe, især fra Flensborg og Altona. Lader Man disse to Stæder ude af Beregningen, saa er Hertugdømmernes Handelsflaades samlede Drægtighed en Deel større nu, end den var før Krigen.

**) Naar man anstiller Sammenligningen med en fjernere Tid, da faaer Man en meget betydelig Forøgelse for Øernes Kjøbstæders Vedkommende til Resultatet. Disses Skibes Drægtighed har nemlig fordobblet sig siden Begyndelsen af dette Aarhundrede. Jyllands Skibes Drægtighed er derimod ikke synderlig større end samme var for 40 Aar siden, hvilket deels hidrører fra Liimfjords-Sildefangstens Tilbagegang, deels fra at Jyllands Kornudførsel ikke er synderlig tiltaget, men kun dets Udførsel af Kreaturer og Fedevare, der deels skeer tillands, deels kun indtager lidet Rum. I de sidste Aar har Jyllands Handelsflaade dog været i god Tilvært.

følgende: Vor indenrigske Fart skeer alene ved indenrigske Skibe; thi at eet eller andet fremmed Skib tilfældigviis kan føre noget Gods fra een af vore Havne til en anden kan naturligviis ikke komme i Betragtning. Af Kongerigets indenrigske Fart besørges, (regnet efter Bestuvningen), omtremt de $\frac{4}{5}$ af Kongerigets Skibe, og omtrent $\frac{1}{5}$ af Skibe fra Hertugdømmerne. Den Deel af Hertugdømmernes indenrigske Fart, som omvendt besørges af Kongerigets Skibe, er derimod vistnok kun ringe.

Af Kongerigets Fart paa Udlandet besørges derimod, (naar Bestuvningen lægges til Grund), henimod Halvdelen af udenlandske Skibe, (jfr. S. 509 med S. 601) som fornemmelig deeltage i Farten paa Østersøen, Norge, Holland og Belgien, hvorimod det danske Flag har Overvægten i Farten paa England, Hamborg og Elbhavnene. Naar Man regner efter Bestuvningen, da deeltog i Aaret 1843 udenlandske Skibe i Farten fra Kongeriget til Udlandet med 30 Procent, Kongerigets egne Skibe med 55 Procent*) og Hertugds. med 15 Procent;; og i den fra Udlandet til Kongeriget indgaaende Fart deeltog i samme Aar udenlandske Skibe med 54 pCt., Kongerigets egne Skibe med 40 pCt., og Hertugdømmernes med 6 Procent**). Af de nedenanførte Noter vil det imidlertid ved Sammenligning sees at vi i det sidste Decennium have gjort gode Fremskridt i at besørge vor Udførsel og Indførsel med vore egne Skibe. At, som de nysanførte Tal udvise, ikke nær saa stor en Deel af Skibsfarten med Ladning til Udlandet, som af Skibsfarten fra Udlandet besørges med fremmede Skibe, har sin Grund, deels i at den største Deel af Farten til Udlandet med Ladning skeer fra Provindsstederne, som fortrinsviis hertil betjene sig

*) I Aarene 1834 og 1837: udenlandske Skibe med 43 Procent, Kongerigets med 46 Procent, og Hertugdømmernes med 11 Procent.

**) I Aarene 1834 og 1837: udenlanske Skibe med 63 Procent, Kongerigets egne Skibe med 32 Procent, og Hertugdømmernes med 5 Procent.

af danske Skibe, deels i at de fremmede Skibe, som føre udenlandske Produkter til Kjøbenhavn, af Mangel paa Retourfragt gaae ballastede ud, hvilket især er Tilfældet med Brændeskibene, hvis indgaaende bestuvede Rum er meget betydeligt. — Om hvor stor en Deel af Kongerigets Fart paa hvert enkelt Land der skeer med vore egne Skibe, eller det paagjeldende Lands Skibe, eller med andre fremmede Skibe, kan Læseren forskaffe sig den fuldstændigste Efterretning ved at sammenholde Tabellen S. 511 med nedenstaaende Tabel.

I Aaret 1843 ankom til Kongeriget:

fra	Antal.	Drægtighed.	Bestuvning.	Af andre fremmede Skibe.		
				Antal.	Drægtighed.	Bestuvning.
Amerika af amerikanske Skibe	"	"	"	"	"	"
Belgien af belgiske........	"	"	"	3	80	47
Bremen af bremenske......	"	"	"	10	218	109
England af engelske.......	114	9,160	8,453	18	1,328	1,050
Finland af finske..........	93	8,158	8,149	"	"	"
Frankrig af franske........	1	34	34	11	493	283
Hamborg af hamborgske ...	"	"	"	11	277	"
Hannover af hannoveranske.	41	241	8	1	31	31
Holland af hollandske......	21	773	326	"	"	"
Italien af italienske	"	"	"	"	"	"
Lübek af lübekske..........	"	"	"	1	24	"
Meklenborg af meklenborgske	25	470	"	1	27	3
Norge af norske..........	1,033	13,530	12,182	159	4,716	4,408
Ostindien af ostindiske......	"	"	"	"	"	"
Portugal af portugisiske....	"	"	"	2	316	291
Preussen af preussiske	213	6,262	5,751	32	1,139	698
Rusland af russiske	"	"	"	1	68	68
Spanien af spanske	"	"	"	4	441	355
Sverrig af svenske	1,081	11,780	10,665	13	316	208
Altona af altonaske	"	"	"	2	48	"
Vestindien af vestindiske....	"	"	"	2	147	147
	2,592	50,408	46,568	217	9,699	7,643

I Aaret 1843 udgik fra Kongeriget:

til	Antal.	Drægtighed.	Bestuvning.	Af andre fremmede Skibe. Antal.	Drægtighed.	Bestuvning.
Afrika af afrikanske	"	"	"	"	"	"
Amerika af amerikanske	2	261	34	14	1,251	1,173
Belgien af belgiske........	1	22	22	11	381	357
Bremen af bremenske......	"	"	"	7	144	136
Engelland af engelske......	8	410	145	4	83	82
Finland af finske	105	9,588	298	13	902	1
Frankrig af franske........	"	"	"	2	45	45
Hamborg af hamborgske ...	5	80	58	4	89	85
Hannover af hannoveranske.	2	8	7	"	"	"
Holland af hollandske......	18	617	556	7	237	203
Italien af italienske	1	78	29	"	"	"
Lübeck af lübske	2	142	4	1	2	"
Meklenborg af meklenborgske	18	350	350	4	30	1
Norge af norske..........	1,070	15,127	7,595	184	5,493	2,306
Ostindien af ostindiske	"	"	"	"	"	"
Portugal af portugisiske....	"	"	"	"	"	"
Preussen af preussiske	235	7,399	1,352	89	5,612	15
Rusland af russiske	"	"	"	22	1,742	122
Spanien af spanske........	"	"	"	1	21	21
Sverrig af svenske	985	9,7 4	1,629	9	663	"
Altona af altonaske	"	"	"	9	219	273
Vestindien af vestindiske....						
	2,402	43,817	12,704	381	16,914	4,820

At Størstedelen af Hertugdømmernes Fart paa Udlandet besørges ved deres egne Skibe, kan Man afgjort slutte sig til af at, efter den nedenstaaende Tabels Udvisende, Summen af samtlige de i Aaret 1843 i Hertugdømmernes Havne ud- og indgaaende fremmede Skibe kun udgjorde 2,340 belastede Skibe af 38,402 C. L. Drægtighed og 35,212 L. C. Bestuvning; og 2,433 ulastede Skibe af 34,687 C. L. Drægtighed. Da Man imidlertid ingen Tabeller har over Farten mellem Hertugdømmerne og Udlandet*), og da Man altsaa ligesaalidt

*) Den statistiske Tabelværkscommission vil sikkert inden dette Værk sluttes lade Tabeller udarbeide over Hertugdømmernes udenrigske Fart, og de vigtigste Resultater skulle da blive meddeelte i det Tillæg, som vil blive vedføiet dette Skrift.

kjender Størrelsen af Hertugdømmernes udenrigske Fart som af deres indenrigske, saa kan Man naturligviis heller ikke sige hvor stor en Deel af samme der besørges ved fremmede Skibe.

Ligesaalidt kan det naturligviis vides hvor stor en Deel af Hertugdømmernes Skibsfart paa de forskjellige Lande der skeer med deres egne Skibe. En Deel Stof til Slutninger i saa Henseende giver imidlertid den Efterretning, som haves i i det statistiske Tabelværk om Nationaliteteten af samtlige de i Hertugdømmernes Havne clarerede Skibe, og jeg har derfor fundet det hensigtsmæssigt at meddele følgende Tabel herover, med Hensyn til hvilken det imidlertid nøie maae erindres, at fordi til Exempel et fransk Skib er indgaaet i een af Hertugdømmernes Havn, er det ikke sagt hverken at det er kommet fra Frankrig eller at det gaaer tilbage til Frankrig, og at nedenstaaende Tabel derfor ingenlunde angiver Hertugdømmernes Skibsfart paa de forskjellige Lande, saa meget mindre som den intet angiver om hvormange slesvigske og holsteenske Skibe der er udgaaet til og indkommet fra de forskjellige fremmede Lande. Følgende Tabel over Nationaliteten af samtlige de Skibe, som i Aaret 1843 ere gaaede ind og ud af Hertugdømmernes Havne, kan derfor kun med Skjønsom Eftertanke bruges til at gjøre Slutninger om Forhold, over hvilke Man mangler statistisk Kundskab.

	Med Ladning.			Uden Ladning.	
	Antal.	Drægtighed.	Bestuvning.	Antal.	Drægtighed.
		C. L.	C. L.		C. L.
Danske:					
Hertugd. Slesvig indgaaede	579	5,125½	4,102¾	413	4,968½
— — udgaaede	917	7,931	6,233	210	1,982¼
— Holsteen indgaaede	490	4,944¾	3,404½	56	636¼
— — udgaaede	289	3,893	2,181	163	1,808½
Slesvigske og Holsteenske:					
Hertugd. Slesvig indgaaede	4,872	41,102	31,432	2,766	22,381¼
— — udgaaede	5,428	45,743¾	37,025½	2,247	17,686
— Holsteen indgaaede	8,844	60,852½	52,747	7,133	45,130
— — udgaaede	10,165	65,096½	57,005½	5,851	42,116¾
Engelske:					
Hertugd. Slesvig indgaaede	16	760	725	5	169½
— — udgaaede	9	379	379	16	735½
— Holsteen indgaaede	18	1,790½	1,790	"	"
— — udgaaede	2	118½	29	17	1,691
Finlandske:					
Hertugd. Slesvig indgaaede	43	2,982	2,982	"	"
— — udgaaede	9	481½	26	34	2,528¼
— Holsteen indgaaede	24	1,633½	1,633½	"	"
— — udgaaede	"	"	"	24	1,633½
Franske:					
Hertugd. Slesvig indgaaede	"	"	"	4	190
— — udgaaede	4	190	190	"	"
— Holsteen indgaaede	1	42	25	"	"
— — udgaaede	"	"	"	1	42
Hamborgske:					
Hertugd. Slesvig indgaaede	"	"	"	4	31¾
— — udgaaede	4	31	21½	"	"
— Holsteen indgaaede	66	389¾	385½	97	697½
— — udgaaede	77	652	646½	73	466¼
Hannoveranske:					
Hertugd. Slesvig indgaaede	34	312¼	283¼	24	319¼
— — udgaaede	59	580¼	464	5	159¾
— Holsteen indgaaede	521	2,429¾	2,015¾	607	2,382¼
— — udgaaede	537	2,251¼	2,010½	590	2,534
Helgolandske:					
Hertugd. Slesvig indgaaede	54	152½	105½	61	212¾
— — udgaaede	61	192¼	101½	47	165¼
— Holsteen indgaaede	7	17¾	14½	74	189¾
— — udgaaede	24	73½	56	64	145¾
Hollandske:					
Hertugd. Slesvig indgaaede	16	546	446½	24	604
— — udgaaede	29	821	747½	16	561½
— Holsteen indgaaede	42	1,229½	1,027¼	19	498¼
— — udgaaede	28	753½	608½	38	1,141½
Lybekske:					
Hertugd. Slesvig indgaaede	2	103½	103½	"	"
— — udgaaede	1	102¼	24	1	1
— Holsteen indgaaede	125	869	827½	83	525½
— — udgaaede	92	585¾	490¼	113	796¾

	Med Ladning.			Uden Ladning.	
	Antal.	Drægtighed.	Bestuvning.	Antal.	Drægtighed.
		C. L.	C. L.		C. L
Meklenborgske:					
Hertugd. Slesvig indgaaede	3	12½	12½	"	"
— — udgaaede	"	"	"	2	11½
— Holsteen indgaaede	2	108¾	108¾	20	32
— — udgaaede	20	32	23	2	108¾
Norske:					
Hertugd. Slesvig indgaaede	1	17	17	"	"
— — udgaaede	1	17	3	"	"
— Holsteen indgaaede	1	16	16	2	27½
— — udgaaede	1	13½	13½	1	16
Oldenborgske:					
Hertugd. Slesvig indgaaede	6	107½	97½	3	21
— — udgaaede	4	28	6	6	120
— Holsteen indgaaede	5	102	95½	2	47
— — udgaaede	2	47	46	5	102
Preussiske:					
Hertugd. Slesvig indgaaede	7	473½	473½	"	"
— — udgaaede	1	117½	28½	6	356
— Holsteen indgaaede	29	2,038	2,006	1	13½
— — udgaaede	1	13½	13½	27	1,994½
Russiske:					
Hertugd. Slesvig indgaaede	4	327½	327½	"	"
— — udgaaede	1	122½	71	3	204½
— Holsteen indgaaede	"	"	"	"	"
— — udgaaede	"	"	"	"	"
Svenske:					
Hertugd. Slesvig indgaaede	202	8,091½	8,062½	3	103
— — udgaaede	19	728½	184	187	7,592
— Holsteen indgaaede	123	5,444½	5,441½	2	23
— — udgaaede	2	125½	3	120	5,358½
Summa for Hertugdømmet **Slesvig:**					
indgaaede ..	5,839	60,113¾	49,171	3,307	28,371
udgaaede ...	6,547	57,415¾	45,507	2,780	32,113
Tilsammen ..	12,386	117,528½	94,678½	6,087	60,484
Summa for Hertugdømmet **Holsteen:**					
indgaaede ..	10,298	81,907	71,538½	8,096	59,955¾
udgaaede ...	11,340	73,655¾	63,126¾	7,089	50,307
Tilsammen ..	21,638	155,562¾	134,684¾	15,185	110,262¾
Summa for begge Hertugdømmerne:					
indgaaede ..	16,137	142,020¾	120,709½	11,403	78,678
udgaaede ...	17,887	131,070½	108,688¾	9,869	91,068¾
Dertil kommer Dampskibe:					
indgaaede ..	97	"	1,063	350	7,734
udgaaed	98	"	1,652	354	7,848

At en Deel af vor Handel med Udlandet saaledes besørges ved fremmede Skibe er ganske naturligt, da ingen Stat kan vente at hele dens Handel skal føres med dens egne Skibe, eller, som det kaldes, være activ, og opveies desuden rigeligt ved at vi have en betydelig Fragtfart paa Udlandet, især med Kjøbenhavnske Skibe paa Middelhavet, med Blankeneser Skibe for hamborgske og altonaske Kjøbmænd paa nordsøeiske og tildeels paa østersøieske Havne, og med Apenrader Skibe, for Hamborgs og Altonas Regning, paa transatlantiske Steder. I de tre Aar 1837, 1838 og 1839 var den samlede Drægtighed*) af de Skibe, som i Udlandet ankom fra fremmede Havne og afgik til fremmede Havne, og som altsaa sandsynligviis gik i Fragtfart, i Gjennemsnit omtrent følgende**):

Kongerigets og Hertugdømmernes Skibe.

	Ankomne fra fremmede Steder til	Afgaaede til fremmede Steder fra		Ankomne fra fremmede Steder til	Afgaaede til fremmede Steder fra
	Drægtighed.	Drægtighed.		Drægtighed.	Drægtighed.
	C. L.	C. L.		C. L.	C. L.
Meklenborg..	518	688	England	2512	2128
Lybek	574	374	Portugal	1140	2402
Rusland	2000	4050	Spanien.....	434	1214
Sverrig	269	503	Italien......	1130	1870
Norge	6114	6740	Østerrig	1213	986
Holland	5409	2840	Nordamerika .	1140	827
Belgien	2894	1020	Brasilien	4340	3918
Preussen	4670	9790	Hamborg....	8867	5713
Frankrig.....	2649	1136	Bremen	821	352
			I Alt	46,724	46,551

*) Ved Fragtfarten er det Drægtigheden hvorpaa det kommer an, og ikke som, naar Talen er om Handel, Bestuvningen, da sidstnævnte her kun vilde oplyse fremmede Landes Handelsforhold.

**) Ovenstaaende Tabel, der kun maa betragtes som et Middel til at danne sig en Forestilling om vor Fragtfart, men ikke som en bestemt Angivelse af samme Størrelse, er udarbeidet af Grosserer Nathanson, som hertil, i Mangel af et bedre Materiale, har betjent sig af Indberetningerne fra Consulerne, et Stof, der lader en Deel tilbage at ønske. Det indsees forøvrigt let, at det kun er

hvortil kommer den ikke ubetydelige Fragtfart paa Ostindien, China, Havanna og paa andre sydamerikanske Stater end Brasilien, hvilken ikke er indbefattet i ovenstaaende Tabel, fordi Consulernes Indberetninger, ikke herom give Oplysning. Vor Fragtfart kan altsaa med rundt et Tal anslaaes til 100,000 C. L.*). At denne betydelige Fragtfart, af hvilken den danske Stat er i Besiddelse, er en betydelig Erhvervskilde, er let at indsee, og saaledes skal alene den fortjente Fragt i Farten til og fra Rio Janeiro i Aaret 1840 have udgjort c. 500,000 Rbd. Et bedre statistisk Materiale til Bedømmelsen af Fragtfartens Natur og Omfang, end det, af hvilket Man fortiden er i Besiddelse, er derfor meget værd at ønske.

For at sætte Læseren i Stand til at danne sig en løs Forestilling om Størrelsen af den Fragtfart den danske Stat har paa de vigtigere Handelspladser, meddeles her en Fortegnelse paa de Steder i Udlandet, til hvilke der i Aaret 1840 fra andre fremmede Steder ankom med Ladning**) over 20 af den danske Stats (Kongerigets og Hertugdømmernes) Skibe, tilligemed en Opgivelse af hvor stort et Antal af den danske Stats Skibe der fra samme afgik med Ladning til andre fremmede Steder

fordi den danske Stat næsten ingen Mellemhandel driver, at der er overveiende Sandsynlighed for at de Skibe, der med Ladning gaae fra eet fremmed Sted til et andet, gaae i Fragtfart. Consulernes Indberetninger skille ikke imellem om Skibene ere fra Kongeriget eller fra Hertugdømmerne.

*) I Aarene 1832—1836 til 80,000 C. L. aarlig i Gjennemsnit.

**) De ballastede Skibe kunne ikke her komme i Betragtning, da mange danske Skibe, som udgaae med vore Exportartikler til fremmede Steder, sendes fra disse til et andet fremmed Sted for at søge Fragt eller Retourladning sammesteds, og paa denne Maade gaae fra eet fremmed Sted til et andet, uden derfor at gaae i Fragt. Til Newcastle indkom saaledes til Ex. i 1840 318 danske ballastede Skibe, (for størstedelen vel fra andre engelske og fra hollandske Havne, — og altsaa fra fremmede Steder — hvorhen de rimeligviis havde bragt Kornvare), hvilke vistnok saagodtsom alle gik til Hjemmet med Steenkul; og fra Hull afgik samme Aar 213 danske ballastede Skibe, som rimeligviis havde bragt Kornvare til Hull, til fremmede Steder, sandsynligviis for at søge Fragt eller Retourladning.

	Indgaaende.	Udgaaende.		Indgaaende.	Udgaaende.		Indgaaende.	Udgaaende.
London	2	11	Petersborg...	32	16	Lissabon	2	21
Liverpool....	„	12	Riga	13	12	Oporto......	13	4
Harwich	„	33	Hamborg....	231	134	Gibraltar ...	21	17
Lynn	14	„	Lybek	219	19	St. Uebes ...	1	10
Konigsberg ..	23	31	Bremen	24	22	Malaga.....	13	21
Rostock......	32	21	Antwerpen...	30	18	Triest.......	24	11
Danzig	8	32	Amsterdam ..	71	86	Rio Janeiro.	79	69
Wismar	15	5	Rotterdam...	12	6	Havanna....	10	13
Pillau	2	20	Havre	14	5			
Memel	„	13	Dunquerque .	14	„			

Spørger man derimod om i hvilke fremmede Havne der i alt er indgaaet, (og altsaa ogsaa udgaaet), fleest af den danske Stats Skibe, uden Hensyn til om de ere komne sammesteds i Fragtfart eller beskæftigede med Udførsel fra eller Indførsel til den danske Stat, og uden Hensyn til om de ere komne sammesteds hen eller gaaede sammesteds fra med Ladning eller ballastede, da bliver Svaret, naar Aaret 1843 lægges til Grund, følgende:

Af Kongerigets og Hertugdømmernes Skibe udgik*) i Aaret 1843 fra

	Antal.	Drægtighed.		Antal.	Drægtighed.
Amsterdam	181	6,087	London	188	6,474
Antwerpen	154	6,577	Lübeck	434	2,641
Bahia	9	1,095	Malaga	33	1,669
Bergen	183	4,699	Marseille	23	1,140
Bordeaux	35	1,818	Memel	59	2,307
Bremen	126	2,928	Messina	39	2,168
Buenos Ayres	28	2,171	Montevideo	23	1,936
Cette	15	1,114	Nantes	28	1,091
Christiania	288	4,972	Newcastle	396	14,971
Christiansand	139	2,311	Pillau	70	2,070
Constantinopel	14	1,064	Riga	67	2,769
Danzig	113	3,759	Rio Janeiro	70	6,198
Drammen........	128	2,407	Rostock	153	1,218
Grangemouth.....	56	1,857	Rotterdam	47	2,363
Grimstad	88	1,273	Seaham	30	1,085
Hamborg	434	14,015	St. Petersborg ...	57	2,483
Hartlepool	172	6,091	St. Uebes	14	1,027
Harwich	166	4,268	Stettin	129	4,259
Hull	339	10,990	Stockton	59	1,748
Konigsberg.......	246	7,991	Sunderland	87	2,971
Leith	87	2,895	Triest.........-..	26	1,950
Libau	31	1,064	Trondhiem	36	1,286
Lissabon	16	1,143	Valparaiso	24	2,530
Liverpool	36	1,863	Viburg	22	1,746

*) I denne Tabel maa naturligviis de indgaaendes Antal og Drægtighed være næsten aldeles ligesom de Udgaaendes, og altsaa har det,

Følgende fremmede Havne have desuden i Aaret 1843 været besøgte af i det mindste 3 Skibe fra den danske Stat: Aalesund, Aberdeen, Algier, Alloa, Arendal, Archangel, Barcelona, Banff, Cadix, Calmar, Cardiff, Carlshamm, Christiansand, Colberg, Dieppe, Dortrecht, Drøback, Dundee, Dünkirchen, Fahrsund, Falmouth, Flekkefjord, Frederikshald, Frederiksstad, Gent, Genua, Gibraltar, Gothenborg, Grimsby, Greifswalde, Guernsey, Halmstad, Hammerfest, Havre, Helsingborg, Honfleur, Jersey, Inwerkeithing, Kragerø, Laurvig, Livorno, Lynn, Madeira, Malmø, Mandal, Molde, Moss, Newport, Oesterrisføer, Ostende, Pernambuco, Perth, Peterhead, Plymouth, Porsgrund, Port au Prince, Porto, Reval, Rouen, Rügenwalde, Santos, Sherness, Stavanger, Stokholm, Stralsund, Strømstad, Swinemünde, Tromsø, Tønsberg, Valparaiso, Venedig, Veracruz, Wismar, Wolgast, Yarmouth, Ystad.

Med et rundt Tal indgik i Aaret 1843 i samtlige udenlandske Havne, beskæftigede med Fragtfart eller i vor Ud- og Indførselshandel, i alt 6300 af den danske Stats Skibe af i alt henved 200,000 C. L. Drægtighed, og omtrent et lige Antal udgik altsaa ogsaa fra samme.

2) Skibsbyggeri.

Størstedelen af de Skibe, som den danske Stat har nødig for at erstatte den Deel af dens Handelsflaade, som efterhaanden bliver ubrugelig, bygges her i Landet, og alt Slags Reparationsarbeide udføres ligeledes aldeles overveiende paa vore egne Værfter. De danske Skibe ere solidt byggede og af en god og smuk Construktion, men de ere ikke saa billige som de svenske. Et nyt Skib koster i Danmark 100—120 Rbd. pr. Commercelæst.

da Talen her paa Grund af Materialets — Consul-Indberetningernes — Ufuldkommenhed, kun kan være om en løs Oversigt, ikke været fornødent anføre mere end een af Rubrikkerne, enten de Indgaaendes eller de Udgaaendes.

Med hvilken høi Grad af Fuldkommenhed de kongelige Værfter ved Kjøbenhavn bygge Krigsskibe, er almindelig bekjendt. Hvad de private Værfter betræffer, da er Forfatteren af dette Skrift ved at gjennemgaae de schematiske Indberetninger til Generaltoldkammeret angaaende Skibsbyggeriets Tilstand, hvilke Underøvrighederne i Provindserne aarlig indsende til dette Collegium, kommet til det Resultat, at der vel paa et betydeligt Antal Steder findes Skibsværfter, men at intet enkelt af disse er i nogen storartet Virksomhed, eller aarligen leverer et større Antal nye Skibe. Apenrade, som er den By i den danske Stat, der leverer fleest nye Skibe, har saaledes i Decenniet 1836—1846 kun i alt leveret 57 Skibe med en samlet Drægtighed af 3737 C. Læster, (hvoriblandt 14 Skibe paa 100—170 C. L.), altsaa kun 6 Skibe aarligen. Kjøbenhavn har vel mange store Værfter, hvor der holdes et betydeligt Antal Arbeidere, (paa forrige Bilders Plads saaledes 250—300 Mennesker daglig hele Aaret igjennem); men det er for størstedelen kun Reparationsarbeide, som udføres paa samme, og af nye Skibe bygges her kun faae. Det samme gjelder om de flensborgske Skibsværfter. Svendborgs og Troenses bekjendte Skibsværfter ere derimod overveiende beskæftigede med nye Skibes Bygning.

Der findes desuden Skibsværfter i Nerø, Nakskov, Randers og Helsingøer; og ligeledes, men af mindre Omfang, ved Vandholm, Nykjøbing paa Falster, Nyborg, Aalborg, Kiel, Eckernførde, Neustadt, Sliemundingen, Itzehoe, Schulau ved Blankenese, Tønningen og Wyck paa Føhr.

Frdg. 18 Marts 1776 om det indenlandske Skibsbyggeries Opkomst og Pl. 11 Novbr. 1818 om Skibsbygmesternes Duelighedsprøve bør vel ikke her lades unævnte.

3) Om den danske Stats Havne og Havnevæsen.

Den danske Stat er i det Hele taget, naar Vestkysten af Halvøen undtages, ret vel forsynet med gode Havne, som ere en saa væsentlig Betingelse for Skibsfart og Handel.

Vinterhavne af 1ste Klasse, (22 Fods Dybde og derover) i hvilke Linieskibe med Tryghed kunne overvintre, uden at frygte for Iisgang, yde Kieler-Fjord, Flensborg-Fjord, Rübel Noer ved Flensborg, Hørup Vig ved Als, Augustenborg-Fjor, Gjenner-Bugt ved Jyllands Østkyst, Gamborg-Fjord, Hjarnø Sund i Indløbet til Horsens-Fjord, Knebel Vig ved Jyllands Østkyst, og Kjøbenhavn; og Sommerhavne af første Klasse afgive Eckernførde Fjord, Sønderborg-F., Apenrade-F., Aarø Sund, Aitrup Vig ved Indløbet til Kolding-Fjord, Norsminde S. for Aarhuus, Kalø-Vig, Begtrup-Vig, Lyø Havn, Korshavn paa Avernakø, Nyborg-F., Kallungborg-F., Staaldyb imellem Lolland og Feiø, og Listerdyb ved Sylt. Vinterhavne af 2den Klasse, paa 18 Fods Dybde og derover, og altsaa tilgængelige for Fregatter og de allerstørste Coffardiskibe, findes ved Christiansø og Størort; og Sommerhavne af 2den Klasse afgive Strandegaards Rhed, Rodkilde-Vig ved Fyens S. K., Veile-F., Ryholm Havn, Ebeltoft-Bugt, Stør-Strømmen, Romø Havn, Føhr-Sund, og Hever Strømmen*). At nævne alle de til 3die — 6te Klasse hørende Havne vilde blive for udførligt, og det bemærkes derfor kun i Almindelighed, at Havne af 10 Fods Dybde og derover have følgende Stæder: Kjøbenhavn, Helsingøer, Kallundborg, Holbek, Kjøge, Corsøer, Rønne, Nykjøbing paa Falster, Stubbekjøbing, Bandholm, Assens, Middelfart, Svendborg, Nyborg, Aalborg, Frederikshavn, Fredericia, Apenrade, Eckernførde, Sønderborg, Flensborg, Rendsborg, Kiel, Neustadt, Itzehoe, Glück-

---

*) Det erindres, at en Sommerhavn af en høiere Klasse godt kan være en Vinterhavn af en lavere Klasse.

stadt og Brunsbüttel, og ethvert af disse Steder er altsaa i det mindste tilgængeligt for mindre Orlogsfartøier og Koffardiskibe af den almindelige Størrelse.

De rummeligste Havne ere Kjøbenhavns, hvor 700, Frederikshavns, hvor 300, Corsøer, hvor 250 og Svendborg, hvor 200 Skibe paa 20 Commerce-Læster hver kunne rummes.

Naar Vestkysten af Halvøen maa undtages fra den almindelige Regel, at den danske Stat ingen Mangel har paa gode Havne, saa gjelder dette fornemmeligen om Jyllands Vestkyst, som har en saa følelig og for dens Handel fordærvelig Mangel i saa Henseende, at den ikke har en eneste sikker Havn for større Skibe, og paa den 28 Miil lange Strækning mellem Aggercanalen og Skagen ikke engang et Sted, hvor endogsaa blot Smaafartøier kunne finde Beskyttelse mod Vesterhavets Voldsomhed. Paa hele den 44 Mile lange Strækning fra Skagen til Blaavandshuk findes der derfor ogsaa kun følgende 5 maadelige Udskibningssteder: a) Fiskerleiet Løkken, S. V. for Hjørring, (den eneste Ladeplads af nogen Betydenhed paa Jyllands Vestkyst), hvor der mellem den yderste og den anden Revle er en Dybde paa 3 Favne og en Brede paa 1½ Kabellængde, og hvor Smaafartøier derfor til Nød kunne ligge og ride af med heelt Toug eller Kjede ude. b) Aggerminde (paa 56° 45′ Brede), der kan befares af Skibe paa 5 til 6 Fods Dybgaaende, hvilke efter at være komne gjennem Aggercanalen finde en god Rhed i Bugten ved Krik Ladeplads. Aggercanalens Løb ere idelige Forandringer underkastede, men for at de nogensinde atter skulde blive lukkede er der ingen Sandsynlighed. Aggercanalen selv er 16—18 Fod dyb, men paa Revlerne ved Indseilingen er der kun 7 Fods Vand, og paa Grundene indenfor samme i Nissum Bredning kun 5½—6½ Fods Vand. For Thisteds, Lemvigs og Nykjøbings Handel har Gjennembrudet

ved Agger, der fandt Sted den 3die Februar 1825, været af meget heldbringende Indflydelse *); men de længere inde liggende Liimfjordsstæders Seilads har den ikke kunnet befordre, da en Barre, paa hvilken der kun er 3—4 Fods Vand, ½ Miil Vesten for Løgstøer, spærrer Farten gjennem Liimfjorden for alle Skibe, der stikke dybere end 3½ Fod, med mindre de ville omlade paa Pramme, for at komme over Grundene **). c) Thorsminde eller Nissumfjords Munding, der er temmelig foranderlig og hyppigen med Storm af Nordvest slaaes aldeles til. Naar dette skeer, kaster Man imidlertid strax et nyt Løb paa samme Sted, da det ellers, naar det skulde udrettes ved Fjordens og de i samme faldende Aaers egen Kraft, vilde medføre at Løbet flyttede sig sydligere. Naar Løbet er aabent har Mindet fra 4 til 6 Fod Vand og kan saaledes modtage saavel Fjordens store Fiskerbaade som ogsaa smaae Jagter. (Jfr. 1ste Deel S. 312). d) Nyminde Gab, der fører til Ringkjøbing Fjord, har ligeledes været og er endnu jevnlig Forandring underkastet, saaledes at det i de sidste 35 Aar har flyttet sig 3700 Alen sydligere. Barren er omtrent 3 Kabellængder fra Strandkanten og har en Dybde med dagligt Høivande af 5½ Fod paa det Grundeste; men indenfor i Fjorden maa Fartøier der stikke dybere end 3½ Fod losse i Lægtere, som bringe Ladningen over tvende Grunde (jfr. 1ste Deel S. 312). Graadybet, lidt sonden for Blaavandshuk, fører til en god lille Havn, Fanø Lo,

---

*) Gjennem Aggercanalen er der i Aaret 1841 gaaet 454 Fartøier af 5289 C. L. Drægtighed (deraf indgaaende 225 af 2590 C. L. Drægth.), hvilket er 900 C. L. mere end i Aaret 1843. Over Halvdelen af disse Skibe gik i Fart paa Norge. Af Resten gik der fleest paa England og Altona.

**) Et i Sommeren 1843 foretaget Forsøg paa at oprive Grundene ved Løgstøer, for derved at frembringe et dybere Løb, mislykkedes. Det dybeste Løb over Barren er desuden idelige Forandringer underkastet.

som har 4—6 Fods Vand, og til e) Losse- og Ladepladsen ved Hjerting, hvor Skibe kunne ligge flot ved Lavvande med 9 Fods Dybgaaende, og videre Nord paa til Varde Aa, som dog kun kan befares af 3 til 4 Fod dybtgaaende Fartøier.

Løbene, der føre gjennem de vidtudstrakte Grunde der ligge ud for Slesvigs Vestkyst, ere smalle men dybe, og afgive saaledes gode Ankerpladser (jfr. 1ste Deel S. 300), men paa Havne lider Hertugdømmet Slesvigs Vestkyst stor Mangel, om end ikke i saadan Grad, som Jyllands Vestkyst. Husums Havn er allerede ret god og kan modtage Skibe af 6—7 Fods Dybgaaende, og Man er ved Hjelp af ganske overordentlig store hertil nylig anviste Pengemidler i Begreb med at give den en meget betydelig Udvidelse. I Tønningens ikke meget rummelige Havn kunne Skibe af 8 til 9 Fods Dybgaaende ligge. Større Skibe ankre sædvanlig paa Rheden udenfor Olversum. I denne, ligesom i de andre Havne paa den sydlige Deel af Halvøens Vestkyst, ligge Skibene tørre ved Lavvande, da Gjennemsnits-Forskjellen i Vandstanden ved Ebbe og Flod sammesteds beløber sig til 9 Fod.

Holsteens korte Vestkyststrækning er langt bedre begavet af Naturen med Hensyn til Havne, end Slesvigs Vestkyst. I Brunsbüttels Havn kan ved Høivande endogsaa Skibe af 12 Fods Dybgaaende indløbe, og i Glückstadts Havne-Indløb er der 15 Fod ved Høivande og 5 Fod ved Lavvande, og samme Dybde er der i Havnen selv. Da samme for en stor Deel er tilslammet og trængende til Udvidelse, har Byen for et Par Aar siden faaet et Laan paa 28,000 Rbd. af Statskassen til Havnens Forbedring, og ved kongelig Resolution af 19 Februar 1845 er der tilstaaet denne Havn en Sum af 45,000 Rbd. til en Dampmudder-Maskine, samt bevilliget Glückstadts Commune et i 5 Aar rentefrit Laan paa 77,000 Rbd.

til den ydre Havns Forbedring; og betydelige hertil sigtende Arbeider ere derfor paabegyndte.

Er Halvøens Vestkyst kun maadelig forsynet med Havne, saa er dens Østkyst saameget desto bedre begavet i saa Henseende, især deelesheb den sydligere Deel af samme; og kun de vigtigste og bedste af de der værende Havne kunne derfor her blive at omtale.

Frederikshavn har en i Aaret 1833 fuldendt god og rummelig Havn af 14 Fods Dybde, i hvilken flere hundrede Skibe, der sammesteds ville vente paa gunstig Vind for at seile omkring Skagens Pynt, eller søge Ly mod Storm og Iisgang, kunne finde et sikkert Leie.

Aalborgs nye Havn er udmuddret til 10—12 Fods Dybde, og kan altsaa modtage saa store Skibe, som kunne komme over Barren ved Indløbet til Liimfjorden, der i Mundingen kun er tre Kabellængder bredt. Hovedladepladsen samt det sædvanlige Vinterleie for Aalborgs Skibe er imidlertid ved Bloden indenfor Fjordmundingen ved Hals. Randers har en levende Skibsfart, hvilket har foranlediget betydelige Opmuddringer i den meget grundede Randersfjord, samt adskillige Foranstaltninger til at lette den temmelig vanskelige Anduvning og Beseiling af samme, og Handelsskibe af 9 Fods Dybgaaende kunne derfor nu godt befare Fjorden, paa hvilken der haves et Bugseer-Dampskib, indtil Ladepladsen og Vinterleiet ved Mellerup; men til Randers selv kunne kun Skibe af 7 Fods Dybgaaende komme. Aarhuus Havn dannes af Aamundingen, fra hvilken der er udbygget Brohoveder, indenfor hvilke Skibe, som kun stikke 9 Fod dybt, kunne gaae. Store Skibe ankre paa Rheden, hvor der findes 4 Favne dybt Vand knap 6 Kabellængder udenfor Broen, og ellers i Calv Vig, hvor Skibe af hvilkensomhelst Størrelse

kunne finde sikker Beskyttelse mod alle Vinde. Horsens Fjord har i sin Munding Øerne Hjarnø og Alrø, omgivne af høie Grunde, hvilke indskrænke Fjordens Dyb til et smalt dybt Sund. Længere inde finde selv de allerstørste Skibe et sikkert Leie. Horsens Havn er anlagt i Mundingen af Bygholms Aae og udmuddret saaledes, at Man med omtrent 8 Fods Dybgaaende kan flyde derind. Apenrade Fjord er særdeles dyb og reen og skjærer omtrent 1¼ Miil dybt ind i Landet. Byens Havn, som trænger til Opmuddring, kan modtage Skibe af 11 Fods Dybgaaende. Flensborg Fjord er tilgængelig selv for de største Krigsskibe, og den indre Halvdeel af samme, nemlig fra Holnis og indtil Byen, kan ansees som een stor Havn. I Flensborg Havn findes almindeligen fra 22—27 Fod Vand med Mudderbund, og ved Skibsbroen kan Man lægge til med 16 Fods Dybgaaende. Kieler Fjorden danner en sjelden udmærket Havn for Skibe af hvilkensomhelst Størrelse, og store Handelsskibe kunne lægge lige op til Byens 600 Alen brede Skibsbro, ved hvilken 20 store og 20 mindre Skibe kunne paa een Tid beqvemt losse eller lade. Neustadt har nu, (efter at en Deel er gjort til dens Opmuddring og Forbedring), en fortrinlig, men kun lidet rummelig Havn, som kan modtage Skibe af 14 Fods Dybgaaende. Med det Heranførte om Havnene paa Halvøens Østkyst kan det i 1ste Deel S. 316 Anførte jevnføres.

Af Øernes Kjøbstæder er der mange der have ret gode Havne, men ingen, som har nogen, der fortjener at kaldes udmærket. I Odensefjord kan Man med 15 Fods Dybgaaende gaae op til Klintebjerg, hvor Skibe kunne finde en god Vinterhavn; herfra til Odense-Canalen kunne ikkun 9—10 Fod dybgaaende Fartøier komme op, og til Odense selv gjennem Cannalen kan Man kun gaae med 8 Fods Dybgaaende. — Øverst i Knækket af Svendborg Sund, der har en heftig og uregelmæssig Strøm, danner en foran Byen Svendborg liggende Grund, der kaldes

for Koholmen, Svendborgs Havn, der ved denne Grund ogsaa beskyttes mod Iisgang. Paa denne Havns Forbedring arbeides der vedvarende, og Man kan nu lægge til Broen med 12—13 Fods Dybgaaende. Naksfov Fjord er ikke tilgængelig for større Dybgaaende, end 9—10 Fod, hvormed der kan flydes op til Nakskov; og for at undgaae dette snevre og krogede Løb ankre de større Skibe fra Nakskov i 15—17 Fods Vand paa Helnæs Rhed imellem Slots og Helnæs, hvor de losse og lade. Ved Vandholm, hvor betydelige Partier Kornvare udskibes, har Grev Fr. Knuth til Knuthenborg ladet bygge en 512 Alen lang Ladebro, hvis Brohoved er 60 Alen bredt, og ved Enden af denne Bro har Greven ogsaa ladet bygge en Havn, som kan rumme omtrent 30 Farteier og som er udmuddret til 10 Fods Dybde, og Vandholm er herved ikke blot blevet Losse- og Ladeplads for Maribo, men forstørstedelen ogsaa for Rødby. Siden de nye Canaler østen om Kjølholm og vesten om Eskildsø ere blevne færdige, kunne Skibe indtil 9¾ Fods Dybgaaende komme ind til Roeskilde. Helsingørs Havn kan, efter at de seneste Forbedringer ere udførte, modtage Skibe, der stikke 16 Fod, og denne Havn er til sine Tider meget stærkt afbenyttet.

Kjøbenhavns indre Havn dannes af Dybet mellem Øerne Sjelland og Amager. Dens ydre Havn dannes derimod af de fra disse Øer udskydende Grunde, nemlig fra Sjelland, Grunden Stubben, og fra Amager Revshalen, der dækker Havnen imod østlige Vinde, og ved sin ringe Dybde foraarsager at den er saa særdeles tryg. Paa denne Grund ere de kunstige Øer, Tre Kroners Batteri og Qvarantaine-Anstalten Lunetten anlagte, hvilke tilsammen kaldes Kronerne, ligesom Løbet imellem Revshalen og Stubben kaldes for Kronløbet. Kjøbenhavns Havn er den største, bedste og sikkreste i hele Østersøen og Kattegattet, og den er ikke blot udmærket beqvem og dyb, men ogsaa saa

rummelig at 700 Skibe kunne ligge i Indre-Havnen uden at være hinanden til Hinder.

Havnene staae under Havnecommissioner, der bestaae af en Øvrighedsperson og nogle af Byens Borgere, og det hele Havnevæsen hører under General-Toldkammeret, i hvilket Havnekasserne ogsaa revideres, og under hvilket der er ansat en Canal- Havne- og Fyrinspecteur. Som Communalanliggende kan Havnevæsenet saaledes strengt taget ikke betragtes. Havnekasserne have deres Indtægter af de større og mindre Afgifter, som hertil ere paalagte de Skibe, der benytte den vedkommende Havn, eller de Vare, som de medføre. Skjøndt Indtægterne, (der for samtlige Havne i Kongeriget udgjøre c. 250,000 Rbd.), i Reglen overstige de ordinaire Udgifter, saa have dog næsten alle Havnekasser Gjeld, som de maa forrente og afbetale, i det der nemlig stedse nu og da fordres betydelige Reparationer eller Forbedringer, som ikke kunne bestrides ved de af de smaa Overskud opsamlede Beløb. Indtægterne af de tre for Kongelig Regning anlagte Havne ved Frederikshavn, Helsingøer og Humlebek tilfalde den Kongelige Kasse, af hvilken ogsaa Udgifterne ved disse Havne bestrides. Da Man af Indtægterne kan skjønne den Grad, i hvilken Havnene ere benyttede, anfører her de Havne i Kongeriget, som have de største Indtægter. Kjøbenhavns Havnekasse har en aarlig Indtægt af c. 35,000 Rbd.; Odenses, Randers, Helsingøers, Aarhuus og Nestveds af 5 til 6,000 Rbd.; og Aalborgs, Fredericias, Nyborgs, Frederikshavns, Corsøers og Kjøges af 3 til 5,000 Rbd.

4) Fyr.

Af Fyr haves følgende i Kongeriget og i Hertugdømmerne:

	Høide over Havet i Fod.	Lysvidde i Mile.
Kattegattet.		
Skagen, fast Fyr	67	3¼
Hirtsholmen, Blinkfyr	42	2¾
Frederikshavn, Havnefyr	22	2
Trindelen, Flydefyr, 57° 25′ 39″ N. Brede, 11° 16′ Længde Øst for Greenwich	25	2¼
Anholt, Blinkfyr*)	119	3 —4
Knoben, Flydefyr, 56° 45′ 40″ N. Brede, 11° 50′ 50″ Længde Øst for Greenwich	25	2¼
Fornæs, Blinkfyr, (lidt N. for Grenaa)	67	3¼
Aarhuus, Havnefyr	.....	1 —1¼
Thunø, fast Fyr	97	3
Nyholm, Blinkfyr	56	3
Hesselø, Glimtfyr	85	3½
Sundet.		
Nakkehoved, to faste Fyr	143 } 95 }	3 —4
Kronborg, fast Fyr	107	3 —4
Helsingøer, Havnefyr	16	1¾
Trekroner, Havnefyr	30	2½
Drogden, Flydefyr, 55° 33′ 11″ N. Brede, 12° 43′ 17″ Længde Øst for Greenwich	25	2¼
Kjøge, to Havnefyr	38 } 32 }	1½
Stevns, Blinkfyr	140	4
Store Belt.		
Refsnæs, fast Fyr	230	3
Kallundborg, Havnefyr	28	1 —1½
Sprogø, Blinkfyr	89	3
Halskov, Postfyr, (lidt N. for Corsøer)	51	3
Korsør, to Havnefyr	25 } 17 }	2
Knudshoved, Postfyr, (sydost for Nyborg)	59	2½—3
Slipshavns Fyr, (S. for Nyborg)	19	
Lille Belt.		
Fredericia, Havnefyr		
Baagø, fast Fyr	30	1½—2

*) Paa Anholt har der siden 1582 været Fyr. For Aaret 1798 havde vi kun Fyr paa Anholt og Skagen.

	Høide over Havet i Fod.	Lysvidde i Mile.
Assens, Postfyr		1 —1½
Aars-Sund, Postfyr		1 —1½
Østersøen.		
Møens Fyr	92	3¼
Bülk, fast Fyr, (ved Kielerfjord)	33	2¼
Frederiksort, fast Fyr, (paa N. O. Siden af Femern)	27	2¼
Marienleuchte, Blinkfyr, (Nordhukken af Neustadter Bugten)	92	3¼
Pelzerhage, Blinkfyr	45	3
Fakkebjerg, fast Fyr, (Langelands Sydpynt)	125	3 —4
Kikenæs Fyr	64	3
Gjedser, fast Fyr, (Falsters Sydende)	51	2¾
Hammershuus, fast Fyr	272	4 —5
Christiansø, Blinkfyr	92	3¼
Nordsøen.		
Hanstholmen, Blinkfyr, (ved Roshage 2½ Miil N. for Thisted)	212	4 —5
Eideren, Flydefyr. 54° 10′ 45″ N. Brede, 8° 34′ 41″ Længde Øst for Greenwich	33	2 —3
Støren, Flodfyr, 53° 50′ 3″ N. Brede, 9° 24′ 13″ Længde Øst for Greenwich		

Naar Postfyrene undtages saa brænde alle danske Fyr hele Aaret igjennem hver Nat. De tændes fra Foraars Jevndøgn til Efteraars Jevndøgn en Time efter Solens Nedgang, og brænde altid til Solens Opgang. Fyrskibene gaae derimod i Havn den 21de December og lægge ud igjen til deres Station den 1ste Marts, hvis Iisgang og Veirlig tillade det. Fyrtaarnene holdes alle hvide for at tjene som Dagmærker.

Fyrene staae under det kongelige General-Toldkammer og Commerce-Collegium, og de ved samme foranledigede Udgifter bestrides af Indtægten af en i denne Anledning paabuden, paa Læstedrægtigheden hvilende Fyrafgift. Jfr. Frdn. 24de November 1802, 2den April 1810 og 23de Juli 1811.

5) Om den danske Stats Veivæsen.

Veiene i den danske Stat deles i tre Klasser, nemlig i Hovedlandeveiene, som forbinde een af Rigets Provindser eller Hovedbestanddele med en anden; de mindre Landeveie, som føre fra een Kjøbstad til en anden; og Biveiene, hvortil alle Veie, der ikke høre til de to foranførte Klasser, henregnes, hvilke atter efter deres forskjellige Bestemmelse føre Navn af Sogne-, Kirke- og Mølleveie.

A. Hovedlandeveiene skulle i Kongeriget, ifølge Veiforordningen af 29 Septbr. 1841, i Reglen være 16 Alen brede mellem Grøfterne; men hvis Jordbundens Beskaffenhed, en ringere Færsel, eller andre særegne Hensyn tillade det, saa kan Breden dog indskrænkes til 14, eller endog til 12 Alen. De før Aaret 1841 anlagte Hovedlandeveie ere derimod i Reglen 20 Alen brede. Hovedlandeveiene skulle være Chausseer (bestaaende af Steen og Gruus); og kun hvor Steen ikke haves i Nærheden, hvor der er Mangel paa Arbeidere, eller hvor Kjørslen er ubetydelig og Jordbunden haard og høilandet, kan der gjøres Undtagelse herfra, og Veien anlægges med Leer og Gruus.

Hovedlandeveiene i Kongeriget ere:

I Sjelland:		
Veien fra Kjøbenhavn til Helsingøer	5½ Miil	
— - Fredensborg til Kjøbenhavn-Helsingøerveien	1¾ —	
— - Kjøbenhavn til Corsøer	14 —	
— - Roeskilde til Kallundborg	10 —	
— - Vordingborg til Kjøbenhavn-Corsøerveien (ved Roeskilde Kro)	10¼ —	41¼
Paa Falster og Lolland:		
Veien fra Gaabense til Nykjøbing	2¾ Miil	
— - Gaabense til Guldborg	1¾ —	
— - Sundby*) til Nysted	2 —	
— - Sundby til Nakskov	6½ —	
— - Sarkjøbing til Guldborg	1½ —	14

*) Færgested paa Lolland ligeoverfor Nykjøbing paa Falster.

Transport 55¾

I Fyen:

Veien fra Slipshavn og Knudshoved til Nyborg....	¾ Miil		
— - Nyborg til Bøiden*).................	7¼ —		
— - Nyborg til Middelfart og Kongebroen...	10 —		
— - Bissenberg til Assens...............	3 —		21

I Jylland:

	Veien fra Snoghøi til Colding og den slesvigske Grændse...........................	2⅜ Miil	
	— - Snoghøi til Veile	4 —	
fra Colding til Hjørring 34¼ M.	— - Colding til Veile............	3½ —	
	— - Veile til Horsens.................	3½ —	
	— - Horsens til Skanderborg..............	2¾ —	
	— - Skanderborg til Aarhuus	3 —	
	— - Aarhuus til Randers	4¾ —	
	— - Randers til Hobro	3¾ —	
	— - Hobro til Aalborg.........	6½ —	
	— - Aalborg til Hjørring................	6¼ —	
	— - Hjørring til Frederikshavn...........	4¼ —	
fra Ribe til Thisted 29¾ M.	— - Ribe til Varde..............	5¼ —	
	— - Varde til Ringkjøbing...............	8 —	
	— - Ringkjøbing til Holstebro	5½ —	
	— - Holstebro til Ottesund........	4 —	
	— - Ottesund til Thisted............... ..	7 —	
	— - Holstebro til Viborg................	7 —	
	— - Viborg til Randers..................	6 —	
	— - Aarhuus til Ringkjøbing.............	16½ —	104⅛
		I Alt	180⅜.

Af samtlige disse Hovedlandeveie vilde ved Udgangen af Aaret 1846 være færdige, deels som Steenchausseer, deels som Gruus- og Leerchausseer:

samtlige de sjellandske, eller	41¼ Miil
samtlige de lollandske og falsterske.......	14 —
de fyenske paa 3 Mile nær	18 —

*) Et Færgested, 1 Miil V. for Faaborg, fra hvilket man sætter over til Als.

Transport 73¼ Miil

i Jylland:

i Veile Amt	35,131	Favne
i Skanderborg Amt ...	17,844	—
i Aarhuus Amt	11,455	—
i Randers Amt	13,795	—
i Aalborg Amt	2,360	—
i Hjørring Amt	6,800	—
i Viborg Amt	1,468	—
i Ringkjøbing Amt	7,160	—
i Ribe Amt	20,942	—
	116,965	Favne eller 29¼ —

102½ Miil*)

Altsaa staaer endnu tilbage at anlægge, i Fyen 3 og i Jylland 75 Mile, hvilke sidstnævnte forventes tilendebragte i Løbet af en Snees Aar, med en Bekostning af 25,000 Rbd. pr. Miil for Veiene i Ringkjøbing Amt, og 33,000 Rbd. pr. Miil for de øvrige. Da den nye Veiforordning af 29 Septbr. 1841 har hævet det til sine Tider yderst byrdefulde Hoveri, som Bønderne for sammes Udstedelse maatte gjøre til

*) I Aaret 1764 begyndte man her i Landet med Chausséeanlæg, til hvis Udførelse der blev indkaldt 3 franske Ingenieurer. De to først anlagte Strækninger vare Veien fra Kjøbenhavn til Fredensborg og Veien fra Kjøbenhavn til Roeskilde, af hvilke den førstnævnte kostede den høist betydelige Sum af 41,296 Species pr. Miil, og den sidstnævnte 28,271 Species pr. Miil, foruden det Naturalarbeide og de Steen, som Bønderne maatte præstere. I Perioden 1764—1793 arbeidedes der temmelig rask paa Chausséeanlæg, og Hovedlandeveiene gjennem Kjøbenhavns, Frederiksborg og Sorø Amter fuldførtes i samme, hvilke foruden det af Bønderne præsterede Naturalarbeide i Gjennemsnit kostede 22,400 Species pr. Miil. I den lange Aarrække fra 1793—1821 fuldførtes der saagodtsom ingen nye Chausséeanlæg; derimod blev der fra 1821 til Udgangen af 1837 fuldført 51 Mile, nemlig:

13¼ i Sjelland,
17 i Fyen,
14½ paa Lolland og Falster,
6¼ i Jylland,

hvilke i Gjennemsnit kostede 32,943 Rbd., foruden det af Bønderne præsterede Naturalarbeide.

kunne finde sikker Beskyttelse mod alle Vinde. Horsens Fjord har i sin Munding Øerne Hjarnø og Alrø, omgivne af høie Grunde, hvilke indskrænke Fjordens Dyb til et smalt dybt Sund. Længere inde finde selv de allerstørste Skibe et sikkert Leie. Horsens Havn er anlagt i Mundingen af Bygholms Aae og udmuddret saaledes, at Man med omtrent 8 Fods Dybgaaende kan flyde derind. Apenrade Fjord er særdeles dyb og reen og skjærer omtrent 1½ Miil dybt ind i Landet. Byens Havn, som trænger til Opmuddring, kan modtage Skibe af 11 Fods Dybgaaende. Flensborg Fjord er tilgængelig selv for de største Krigsskibe, og den indre Halvdeel af samme, nemlig fra Holnis og indtil Byen, kan ansees som een stor Havn. I Flensborg Havn findes almindeligen fra 22—27 Fod Vand med Mudderbund, og ved Skibsbroen kan Man lægge til med 16 Fods Dybgaaende. Kieler Fjorden danner en sjelden udmærket Havn for Skibe af hvilkensomhelst Størrelse, og store Handelsskibe kunne lægge lige op til Byens 600 Alen brede Skibsbro, ved hvilken 20 store og 20 mindre Skibe kunne paa een Tid beqvemt losse eller lade. Neustadt har nu, (efter at en Deel er gjort til dens Opmuddring og Forbedring), en fortrinlig, men kun lidet rummelig Havn, som kan modtage Skibe af 14 Fods Dybgaaende. Med det Heranførte om Havnene paa Halvøens Østkyst kan det i 1ste Deel S. 316 Anførte jevnføres.

Af Øernes Kjøbstæder er der mange der have ret gode Havne, men ingen, som har nogen, der fortjener at kaldes udmærket. I Odensefjord kan Man med 15 Fods Dybgaaende gaae op til Klintebjerg, hvor Skibe kunne finde en god Vinterhavn; herfra til Odense-Canalen kunne ikkun 9—10 Fod dybgaaende Fartøier komme op, og til Odense selv gjennem Cannalen kan Man kun gaae med 8 Fods Dybgaaende. — Øverst i Knækket af Svendborg Sund, der har en heftig og uregelmæssig Strøm, danner en foran Byen Svendborg liggende Grund, der kaldes

for Koholmen, Svendborgs Havn, der ved denne Grund ogsaa beskyttes mod Iisgang. Paa denne Havns Forbedring arbeides der vedvarende, og Man kan nu lægge til Broen med 12—13 Fods Dybgaaende. Naksков Fjord er ikke tilgængelig for større Dybgaaende, end 9—10 Fod, hvormed der kan flydes op til Nakskov; og for at undgaae dette snevre og krogede Løb ankre de større Skibe fra Nakskov i 15—17 Fods Vand paa Helnæs Rhed imellem Slots og Helnæs, hvor de losse og lade. Ved Vandholm, hvor betydelige Partier Kornvare udskibes, har Grev Fr. Knuth til Knuthenborg ladet bygge en 512 Alen lang Ladebro, hvis Brohoved er 60 Alen bredt, og ved Enden af denne Bro har Greven ogsaa ladet bygge en Havn, som kan rumme omtrent 30 Farteier og som er udmuddret til 10 Fods Dybde, og Vandholm er herved ikke blot blevet Losse- og Ladeplads for Maribo, men forstørstedelen ogsaa for Rødby. Siden de nye Canaler østen om Kjølholm og vesten om Eskildsø ere blevne færdige, kunne Skibe indtil 9¾ Fods Dybgaaende komme ind til Roeskilde. Helsingøers Havn kan, efter at de seneste Forbedringer ere udførte, modtage Skibe, der stikke 16 Fod, og denne Havn er til sine Tider meget stærkt afbenyttet.

Kjøbenhavns indre Havn dannes af Dybet mellem Øerne Sjelland og Amager. Dens ydre Havn dannes derimod af de fra disse Øer udskydende Grunde, nemlig fra Sjelland, Grunden Stubben, og fra Amager Revshalen, der dækker Havnen imod østlige Vinde, og ved sin ringe Dybde foraarsager at den er saa særdeles tryg. Paa denne Grund ere de kunstige Øer, Tre Kroners Batteri og Qvarantaine-Anstalten Lunetten anlagte, hvilke tilsammen kaldes Kronerne, ligesom Løbet imellem Revshalen og Stubben kaldes for Kronløbet. Kjøbenhavns Havn er den største, bedste og sikkreste i hele Østersøen og Kattegattet, og den er ikke blot udmærket beqvem og dyb, men ogsaa saa

kunne finde sikker Beskyttelse mod alle Vinde. Horsens Fjord har i sin Munding Øerne Hjarnø og Alrø, omgivne af høie Grunde, hvilke indskrænke Fjordens Dyb til et smalt dybt Sund. Længere inde finde selv de allerstørste Skibe et sikkert Leie. Horsens Havn er anlagt i Mundingen af Bygholms Aae og udmuddret saaledes, at Man med omtrent 8 Fods Dybgaaende kan flyde derind. Apenrade Fjord er særdeles dyb og reen og skjærer omtrent 1¼ Miil dybt ind i Landet. Byens Havn, som trænger til Opmuddring, kan modtage Skibe af 11 Fods Dybgaaende. Flensborg Fjord er tilgængelig selv for de største Krigsskibe, og den indre Halvdeel af samme, nemlig fra Holnis og indtil Byen, kan ansees som een stor Havn. I Flensborg Havn findes almindeligen fra 22—27 Fod Vand med Mudderbund, og ved Skibsbroen kan Man lægge til med 16 Fods Dybgaaende. Kieler Fjorden danner en sjelden udmærket Havn for Skibe af hvilkensomhelst Størrelse, og store Handelsskibe kunne lægge lige op til Byens 600 Alen brede Skibsbro, ved hvilken 20 store og 20 mindre Skibe kunne paa een Tid beqvemt losse eller lade. Neustadt har nu, (efter at en Deel er gjort til dens Opmuddring og Forbedring), en fortrinlig, men kun lidet rummelig Havn, som kan modtage Skibe af 14 Fods Dybgaaende. Med det Heranførte om Havnene paa Halvøens Østkyst kan det i 1ste Deel S. 316 Anførte jevnføres.

Af Øernes Kjøbstæder er der mange der have ret gode Havne, men ingen, som har nogen, der fortjener at kaldes udmærket. I Odensefjord kan Man med 15 Fods Dybgaaende gaae op til Klintebjerg, hvor Skibe kunne finde en god Vinterhavn; herfra til Odense-Canalen kunne ikkun 9—10 Fod dybgaaende Fartøier komme op, og til Odense selv gjennem Cannalen kan Man kun gaae med 8 Fods Dybgaaende. — Øverst i Knækket af Svendborg Sund, der har en heftig og uregelmæssig Strøm. danner en foran Byen Svendborg liggende Grund, der kaldes

for Koholmen, Svendborgs Havn, der ved denne Grund ogsaa beskyttes mod Isgang. Paa denne Havns Forbedring arbeides der vedvarende, og Man kan nu lægge til Broen med 12—13 Fods Dybgaaende. Nakskov Fjord er ikke tilgængelig for større Dybgaaende, end 9—10 Fod, hvormed der kan flydes op til Nakskov; og for at undgaae dette snevre og krogede Løb ankre de større Skibe fra Nakskov i 15—17 Fods Vand paa Helnæs Rhed imellem Slotø og Helnæs, hvor de losse og lade. Ved Bandholm, hvor betydelige Partier Kornvare udskibes, har Grev Fr. Knuth til Knuthenborg ladet bygge en 512 Alen lang Ladebro, hvis Brohoved er 60 Alen bredt, og ved Enden af denne Bro har Greven ogsaa ladet bygge en Havn, som kan rumme omtrent 30 Fartøier og som er udmuddret til 10 Fods Dybde, og Bandholm er herved ikke blot blevet Losse- og Ladeplads for Maribo, men forstørstedelen ogsaa for Rødby. Siden de nye Canaler østen om Kjølholm og vesten om Eskildsø ere blevne færdige, kunne Skibe indtil 9¾ Fods Dybgaaende komme ind til Roeskilde. Helsingøers Havn kan, efter at de seneste Forbedringer ere udførte, modtage Skibe, der stikke 16 Fod, og denne Havn er til sine Tider meget stærkt afbenyttet.

Kjøbenhavns indre Havn dannes af Dybet mellem Øerne Sjelland og Amager. Dens ydre Havn dannes derimod af de fra disse Øer udskydende Grunde, nemlig fra Sjelland, Grunden Stubben, og fra Amager Revshalen, der dækker Havnen imod østlige Vinde, og ved sin ringe Dybde foraarsager at den er saa særdeles tryg. Paa denne Grund ere de kunstige Øer, Tre Kroners Batteri og Qvarantaine-Anstalten Lunetten anlagte, hvilke tilsammen kaldes Kronerne, ligesom Løbet imellem Revshalen og Stubben kaldes for Kronløbet. Kjøbenhavns Havn er den største, bedste og sikkreste i hele Østersøen og Kattegattet, og den er ikke blot udmærket beqvem og dyb, men ogsaa saa

rummelig at 700 Skibe kunne ligge i Indre-Havnen uden at være hinanden til Hinder.

Havnene staae under Havnecommissioner, der bestaae af en Øvrighedsperson og nogle af Byens Borgere, og det hele Havnevæsen hører under General-Toldkammeret, i hvilket Havnekasserne ogsaa revideres, og under hvilket der er ansat en Canal- Havne- og Fyrinspecteur. Som Communalanliggende kan Havnevæsenet saaledes strengt taget ikke betragtes. Havnekasserne have deres Indtægter af de større og mindre Afgifter, som hertil ere paalagte de Skibe, der benytte den vedkommende Havn, eller de Vare, som de medføre. Skjøndt Indtægterne, (der for samtlige Havne i Kongeriget udgjøre c. 250,000 Rbd.), i Reglen overstige de ordinaire Udgifter, saa have dog næsten alle Havnekasser Gjeld, som de maa forrente og afbetale, i det der nemlig stedse nu og da fordres betydelige Reparationer eller Forbedringer, som ikke kunne bestrides ved de af de smaa Overskud opsamlede Beløb. Indtægterne af de tre for Kongelig Regning anlagte Havne ved Frederikshavn, Helsingøer og Humlebek tilfalde den Kongelige Kasse, af hvilken ogsaa Udgifterne ved disse Havne bestrides. Da Man af Indtægterne kan skjønne den Grad, i hvilken Havnene ere benyttede, anfører her de Havne i Kongeriget, som have de største Indtægter. Kjøbenhavns Havnekasse har en aarlig Indtægt af c. 35,000 Rbd.; Odenses, Randers, Helsingøers, Aarhuus og Nestveds af 5 til 6,000 Rbd.; og Aalborgs, Fredericias, Nyborgs, Frederikshavns, Corsøers og Kjøges af 3 til 5,000 Rbd.

4) Fyr.

Af Fyr haves følgende i Kongeriget og i Hertugdømmerne:

	Høide over Havet i Fod.	Lysvidde i Mile.
Kattegattet.		
Skagen, fast Fyr	67	3½
Hirtsholmen, Blinkfyr	42	2½
Frederikshavn, Havnefyr	22	2
Trindelen, Flydefyr, 57° 25′ 39″ N. Brede, 11° 16′ Længde Øst for Greenwich	25	2½
Anholt, Blinkfyr*)	119	3 — 4
Knoben, Flydefyr, 56° 45′ 40″ N. Brede, 11° 50′ 50″ Længde Øst for Greenwich	25	2½
Fornæs, Blinkfyr, (lidt N. for Grenaa)	67	3½
Aarhuus, Havnefyr	.....	1 — 1½
Thunø, fast Fyr	97	3
Kyholm, Blinkfyr	56	3
Hesselø, Glimtfyr	85	3½
Sundet.		
Nakkehoved, to faste Fyr	143 / 95	3 — 4
Kronborg, fast Fyr	107	3 — 4
Helsingøer, Havnefyr	16	1½
Trekroner, Havnefyr	30	2½
Drogden, Flydefyr, 55° 33′ 11″ N. Brede, 12° 43′ 17″ Længde Øst for Greenwich	25	2½
Kjøge, to Havnefyr	38 / 32	1½
Stevns, Blinkfyr	140	4
Store Belt.		
Refsnæs, fast Fyr	230	3
Kallundborg, Havnefyr	28	1 — 1½
Sprogø, Blinkfyr	89	3
Halskov, Postfyr, (lidt N. for Corsøer)	51	3
Korsør, to Havnefyr	25 / 17	2
Knudshoved, Postfyr, (sydost for Nyborg)	59	2½—3
Slipshavns Fyr, (S. for Nyborg)	19	
Lille Belt.		
Fredericia, Havnefyr		
Baagø, fast Fyr	30	1½—2

*) Paa Anholt har der siden 1582 været Fyr. For Aaret 1798 havde vi kun Fyr paa Anholt og Skagen.

	Høide over Havet i Fod.	Lysvidde i Mile.
Assens, Postfyr		1 —1½
Aars-Sund, Postfyr		1 —1½
Østersøen.		
Møens Fyr	92	3½
Bülk, fast Fyr, (ved Kielerfjord)	38	2½
Frederiksort, fast Fyr, (paa N. O. Siden af Femern)	27	2½
Marienleuchte, Blinkfyr, (Nordhukken af Neustadter Bugten).................................	92	3½
Pelzerhage, Blinkfyr	45	3
Fakkebjerg, fast Fyr, (Langelands Sydpynt)......	125	3 —4
Kikenæs Fyr	64	3
Gjedser, fast Fyr, (Falsters Sydende)............	51	2½
Hammershuus, fast Fyr	272	4 —5
Christiansø, Blinkfyr	92	3½
Nordsøen.		
Hanstholmen, Blinkfyr, (ved Roshage 2½ Miil N. for Thisted)................................	212	4 —5
Eideren, Flydefyr. 54° 10′ 45″ N. Brede, 8° 34′ 41″ Længde Øst for Greenwich..................	33	2 —3
Støren, Flodfyr, 53° 50′ 3″ N. Brede, 9° 24′ 13″ Længde Øst for Greenwich		

Naar Postfyrene undtages saa brænde alle danske Fyr hele Aaret igjennem hver Nat. De tændes fra Foraars Jevndøgn til Efteraars Jevndøgn en Time efter Solens Nedgang, og brænde altid til Solens Opgang. Fyrskibene gaae derimod i Havn den 21de December og lægge ud igjen til deres Station den 1ste Marts, hvis Iisgang og Veirlig tillade det. Fyrtaarnene holdes alle hvide for at tjene som Dagmærker.

Fyrene staae under det kongelige General-Toldkammer og Commerce-Collegium, og de ved samme foranledigede Udgifter bestrides af Indtægten af en i denne Anledning paabuden, paa Læstedrægtigheden hvilende Fyrafgift. Jfr. Frdn. 24de November 1802, 2den April 1810 og 23de Juli 1811.

5) Om den danske Stats Veivæsen.

Veiene i den danske Stat deles i tre Klasser, nemlig i Hovedlandeveiene, som forbinde een af Rigets Provindser eller Hovedbestanddele med en anden; de mindre Landeveie, som føre fra een Kjøbstad til en anden; og Biveiene, hvortil alle Veie, der ikke høre til de to foranførte Klasser, henregnes, hvilke atter efter deres forskjellige Bestemmelse føre Navn af Sogne-, Kirke- og Molleveie.

A. **Hovedlandeveiene** skulle i Kongeriget, ifølge Veiforordningen af 29 Septbr. 1841, i Reglen være 16 Alen brede mellem Grøfterne; men hvis Jordbundens Beskaffenhed, en ringere Færsel, eller andre særegne Hensyn tillade det, saa kan Breden dog indskrænkes til 14, eller endog til 12 Alen. De før Aaret 1841 anlagte Hovedlandeveie ere derimod i Reglen 20 Alen brede. Hovedlandeveiene skulle være Chausseer (bestaaende af Steen og Gruus); og kun hvor Steen ikke haves i Nærheden, hvor der er Mangel paa Arbeidere, eller hvor Kjørslen er ubetydelig og Jordbunden haard og høilandet, kan der gjøres Undtagelse herfra, og Veien anlægges med Leer og Gruus.

Hovedlandeveiene i Kongeriget ere:

I Sjelland:

Veien fra Kjøbenhavn til Helsingøer	5½ Miil		
— - Fredensborg til Kjøbenhavn-Helsingøerveien	1¾ —		
— - Kjøbenhavn til Corsøer	14 —		
— - Roeskilde til Kallundborg	10 —		
— - Vordingborg til Kjøbenhavn-Corsøerveien (ved Roeskilde Kro)	10½ —	41¾	

Paa Falster og Lolland:

Veien fra Gaabense til Nykjøbing	2¾ Miil		
— - Gaabense til Guldborg	1⅜ —		
— - Sundby*) til Nysted	2 —		
— - Sundby til Nakskov	6½ —		
— - Saxkjøbing til Guldborg	1⅜ —	14	

*) Færgested paa Lolland ligeoverfor Nykjøbing paa Falster.

Transport 55¼

I Fyen:

Veien fra Slipshavn og Knudshoved til Nyborg	¾ Miil	
— - Nyborg til Bøiden*)	7¼ —	
— - Nyborg til Middelfart og Kongebroen	10 —	
— - Bissenberg til Assens	3 —	21

I Jylland:

Veien fra Snoghøi til Colding og den slesvigske Grændse	2⅜ Miil	
— - Snoghøi til Veile	4 —	
— - Colding til Veile	3½ —	
— - Veile til Horsens	3¼ —	
— - Horsens til Skanderborg	2¾ —	
— - Skanderborg til Aarhuus	3 —	
— - Aarhuus til Randers	4¾ —	
— - Randers til Hobro	3¾ —	
— - Hobro til Aalborg	6½ —	
— - Aalborg til Hjørring	6¾ —	
— - Hjørring til Frederikshavn	4¼ —	
— - Ribe til Varde	5¼ —	
— - Varde til Ringkjøbing	8 —	
— - Ringkjøbing til Holstebro	5½ —	
— - Holstebro til Ottesund	4 —	
— - Ottesund til Thisted	7 —	
— - Holstebro til Viborg	7 —	
— - Viborg til Randers	6 —	
— - Aarhuus til Ringkjøbing	16½ —	104⅛

(fra Colding til Hjørring 34¼ M. fra Ribe til Thisted 29¾ M.)

I Alt 180⅜.

Af samtlige disse Hovedlandeveie vilde ved Udgangen af Aaret 1846 være færdige, deels som Steenchausseer, deels som Gruus- og Leerchausseer:

samtlige de sjellandske, eller . . . . 41¼ Miil
samtlige de lollandske og falsterske . . . . 14 —
de fyenske paa 3 Mile nær . . . . 18 —

*) Et Færgested, 1 Miil V. for Faaborg, fra hvilket man sætter over til Als.

Transport 73¼ Miil

i Jylland:

i Veile Amt.........	35,131	Favne
i Skanderborg Amt...	17,844	—
i Aarhuus Amt.......	11,455	—
i Randers Amt.......	13,795	—
i Aalborg Amt.......	2,360	—
i Hjørring Amt.......	6,800	—
i Viborg Amt........	1,468	—
i Ringkjøbing Amt....	7,160	—
i Ribe Amt.........	20,942	—

116,965 Favne eller 29¼ —

102½ Miil *)

Altsaa staaer endnu tilbage at anlægge, i Fyen 3 og i Jylland 75 Mile, hvilke sidstnævnte forventes tilendebragte i Løbet af en Snees Aar, med en Bekostning af 25,000 Rbd. pr. Miil for Veiene i Ringkjøbing Amt, og 33,000 Rbd. pr. Miil for de øvrige. Da den nye Veiforordning af 29 Septbr. 1841 har hævet det til sine Tider yderst byrdefulde Hoveri, som Bønderne før sammes Udstedelse maatte gjøre til

*) I Aaret 1764 begyndte man her i Landet med Chausseeanlæg, til hvis Udførelse der blev indkaldt 3 franske Ingenieurer. De to først anlagte Strækninger vare Veien fra Kjøbenhavn til Fredensborg og Veien fra Kjøbenhavn til Roeskilde, af hvilke den førstnævnte kostede den høist betydelige Sum af 41,296 Species pr. Miil, og den sidstnævnte 28,271 Species pr. Miil, foruden det Naturalarbeide og de Steen, som Bønderne maatte præstere. I Perioden 1764—1793 arbeidedes der temmelig rask paa Chausseeanlæg, og Hovedlandeveiene gjennem Kjøbenhavns, Frederiksborg og Sorø Amter fuldførtes i samme, hvilke foruden det af Bønderne præsterede Naturalarbeide i Gjennemsnit kostede 22,400 Species pr. Miil. I den lange Aarrække fra 1793—1821 fuldførtes der saagodtsom ingen nye Chausseeanlæg; derimod blev der fra 1821 til Udgangen af 1837 fuldført 51 Mile, nemlig:

13¼ i Sjelland,
17 i Fyen,
14½ paa Lolland og Falster,
6¼ i Jylland,

hvilke i Gjennemsnit kostede 32,943 Rbd., foruden det af Bønderne præsterede Naturalarbeide.

Hovedlandeveienes Anlæg og Vedligeholdelse, saa bortaccorderes nu Hovedlandeveienes Anlæg ved offentlig Licitation*).

Samtlige ved Hovedlandeveies Anlæg eller Vedligeholdelse foranledigede Udgifter udredes af den almindelige Veikasse, som er fælles for hele Kongeriget, Hovedstaden Kjøbenhavn og Bornholms Amt undtagen, som selv vedligeholde deres Veie. Fra det Beløb, som disse Udgifter have udgjort i hvert Amt, drages først de af Veikassen oppebaarne Bomindtægter eller Chausseepenge, og af Resten bærer Amtets Hartkorn, (Kjøbstædernes og Landdistrikternes i Forening**), ⅓ Deel, (dog ikke i noget enkelt Aar mere end 1 Rbd. pr. Td. Hartkorn, derunder den nedennævnte Udskrivning af i det Høieste 32 ß. pr. Td. Hartkorn indbefattet), og den øvrige Deel af Kongeriget de ⅔ Dele, hvorfor der aarligen af Hartkornet, uden Hensyn til om det er privilegeret eller uprivilegeret, udskrives et Bidrag til Veikassen, der dog ikke maa overstige 32 ß. pr. Td. Hartkorn. Skulde Maximum af de nysnævnte Bidrag ikke være tilstrækkeligt til at dække Udgifterne, saa gjør Veikassen Forskud, som er-

---

*) I det Tilfælde, som ikke let vil indtræde, at intet antageligt Bud skulde være at opnaae ved Licitationen, skal Veiarbeidet udføres in natura af de Besiddere af uprivilegeret Hartkorn, der boe Arbeidsstedet 1¾ Miil nær, samt af de jordløse Huusmænd og Inderster, som boe Arbeidsstedet 1 Miil nær, men dog kun imod den der i Egnen almindelige Betaling, og saaledes, at der i Reglen ikke kan fordres mere Arbeide af hver Td. Hartkorn, end det, der kan udføres ved ½ Spanddag eller 1½ Gangdag, og af Huusmænd ikke mere end 1 Gangdag aarlig, og selv undtagelsesviis ingensinde mere i eet Aar end det Tredobbelte heraf. Jfr. herom § 9, 10 og 11 i Veifrdg. 29 Septbr. 1841.

**) Landdistrikternes Debet til Veikassen udredes af Amtsrepartitionsfondet, og Kjøbstædernes forskudsviis af Kæmnerkassen, der senere erholder sit Udlæg erstattet ved Fordeling paa Kjøbstadens Indvaanere, efter de gjeldende Regler for Fordelingen af de Kjøbstaden som Commune vedkommende Udgifter.

stattes den ved det paafølgende Aars Bidrag. Vedligeholdelses-omkostningerne ere ved de 72 Miil Hovedlandevei paa Øerne, som høre under Veikassen, calculerede aarlig at ville beløbe sig til 1118 Rbd. pr. Miil eller i Alt 80,494 Rbd., ved Landeveiene i Jylland derimod kun til 320 Rbd. pr. Miil. En Deel af de gamle Hovedlandeveie vedligeholdes endnu af de Amter, hvori de ere beliggende, saalænge til Omlægning for Veikassens Regning har fundet Sted.

Alt Arbeide til de endnu tilbagestaaende nye Hovedlandeveies første Anlæg og til den aarlige Vedligeholdelse af samtlige Hovedlandeveie, som enten ere eller blive fuldførte i Kongeriget, er tilligemed alt Arbeidet til de paa disse Veie værende Broer og Steenkister henlagt under Ingenieurcorpsets umiddelbare Anordning og Bestyrelse, dog saaledes at vedkommende Amtmand har Tilsyn dermed, og at Rentekammeret udøver Overopsynet og Overbestyrelsen over saavel disse som alle andre Arbeider paa Landets offentlige Veie.

Da ethvert Bidrag til Bedømmelsen af Størrelsen af den indre Communikation er af Vigtighed, meddeles her en Fortegnelse over Beløbet af Forpagtningsafgifterne for 1836 og 1846 af samtlige Bomme paa Hovedlandeveiene.

	Aar 1836.	Aar 1846.
Paa Hovedlandeveiene fra Kjøbenhavn til Korsør.	Rbd.	Rbd.
Bommen Nr. 1, ved Damhuset........	4560	3840
— - 2, Bridsløselille	2680	2650
— - 3, Baldersbrønde	1485	1055
— - 4, Roeskilde............	1000	1005
— - 5, Glim	745	530
— - 6, Boruphuset	541	435
— - 7, Ortved	350	250
— - 8, ved Ringsted..........	550	631
— - 9, Fjennerslevmagle.....	321	452
— - 10, ved Sorø	480	480
— - 11, Kindertofte	210	255
— - 12, ved Slagelse.........	714	933
— - 13, Ormitslev...........	320	250
— - 14, ved Korsør	381	550
	14,337	13,316
Paa Hovedlandeveien fra Kjøbenhavn til Helsingør.		
Bommen Nr. 1, Vibenshuus..........	3705	3835
— - 2, Bangede	2800	2805
— - 3, Gjelte Skov	1275	1250
— - 4, Hirschholm	655	532
— - 5, Niverød.............	286	255
— - 6, Nørtang	1006	963
	9727	9640
Paa Hovedlandeveien fra Kjøbenhavn-Helsingørsveien til Fredensborg.		
Bommen Nr. 5, Heslerød	131	162
Paa Hovedlandeveien fra Kjøbenhavn-Korsørveien (ved Roeskilde Kro) til Vordingborg.		
Bommen Nr. 3, Kildebrønde..........	550	600
— - 4, Kagstrup..........	380	355
— - 5, ved Kjøge..........	530	715
— - 6, Herfølge...........	380	380
— - 7, Thurebyholm	330	320
— - 8, Rode Mark.....	236	180
— - 9, Gisselfeldt Mark	140	162

	Aar 1836.	Aar 1846.
	Rdd.	Rdd.
Transport...		
Bommen Nr. 10, Brøderup Mark	171	116
— - 11, Hastrup Mark	84	89
— - 12, Ørslev Mark	96	70
	3629	8113
Paa Hovedlandeveiene fra Kjøbenhavn-Korsørveien (ved Roeskilde) til Kallundborg.		
Bommen Nr. 5, Kornerup	931	602
— - 6, Lindenborg	380	250
— - 7, Elverdam	505	555
— - 8, Tostrup	370	465
— - 9, Tudse	430	377
— - 10, Kundby	170	170
— - 11, Snertinge	55	88
— - 12, Søgtved	100	62
— - 13, Asminderup	320	400
— - 14, Kallundborg	840	901
	4101	3870
Paa Hovedlandeveien fra Nyborg til Middelfart.		
Bommen Nr. 1, Aaskov	180	277
— - 2, Birkende	55	121
— - 3, Fraugde Kjærby	385	385
— - 4, ved Odense	1115	1130
— - 5, Ubberud	365	365
— - 6, Tudsehuset.	91	91
— - 7, Dybmose	68	35
— - 8, Indersløv-Thaarup ...	46	46
— - 8, Baldby	147	141
— - 10, Middelfart	148	148
	2600	2739
Tilsammen for alle Bomme	33,795	32,678

Paa Lolland og Falster skulle ifølge Pl. 8de Octbr. 1835 ingen Bomme opføres paa Hovedlandeveiene, men derimod erlægges Chausseepenge, efter den for Bompenge gjeldende Tarif, af dem, der benytte Befordringsvæsenets Heste og Vogne. Disse Chausseepenge udgjorde for Aaret 1844 i Alt kun 159 Rbd.

I Hertugdømmerne Slesvig og Holsteen høre følgende Veie til Hovedlandeveiene:

i Slesvig:

1)	Veien fra Flensborg til Husum	5	Miil
2)	— - Husum over Frederiksstad til Tønningen	3¼	—
3)	— - Levensau, (Grændsen mellem Slesvig og Holsteen), over Eckernförde og Slesvig til Flensborg	10	—
4)	— - Flensborg til Apenrade	4½	—
5)	— - Slesvig til Rendsborg	3¾	—
6)	— - Apenrade til Haderslev, Christiansfeldt og Colding	7¼	—
7)	— - Haderslev til Aarøsund	2	—
	— - Tønningen til Garding		
	— - Husum til Tøndern, Ribe og Gredstedbro	13¼	—
	— - Flensborg til Sønderborg og Fyenshavn	7¾	—
		58¾	—

i Holsteen:

1)	Veien fra Kiel, over Neumünster til Altona	12¼	—
2)	— - Schiffbeck til Sande, (et Stykke af Chausseen fra Hamborg til Bergedorff)	1⅝	—
3)	— - Eckernschmiede, (paa den lybekske Grændse), over Oldesloe og Rethforth, til Schnelsen (ved Kieler-Altona Chausseen)	6⅜	—
4)	— - Kiel til Levensau	1	—
5)	— - Elmshorn, over Steinburg, til Itzehoe, og til Glückstadt over Krempe	4¾	—
6)	— - Neustadt, over Ahrensboeck og Segeberg, til Rethforth, med en Sidearm til Chausseelinien fra Eutin til Lübeck	9¾	—
7)	— - Itzehoe til Rendsborg	6	—
8)	— - Itzehoe, over Meldorf og Heide, til Wöhrdener Havn	7¼	—
9)	— - Heide til Frederiksstad	3	—
10)	— - Meldorf, over Marne, til Brunsbüttel	3¼	—
11)	— - Elmshorn, over Uetersen og Wedel, til Altona	5	—
	— - Oldenburg til Heiligenhafen	1½	—
	— - Kiel, over Preetz og Pløen, til Dodau ved Grændsen	5¼	—
	— - Lütjenborg til Pløen, med en Sidevei fra Grebin til Eutin	3½	—
		70½	—

Af de her nævnte Hovedlandeveie ere de to førstnævnte slesvigske, (nemlig Flensborg-Husum og Husum-Frederikstad-Tønningen), og de tre førstnævnte holsteenske, (nemlig Kieler-Altona, Schiffbeck-Sande og Neustadt-Segeberg-Rethforth), anlagte af Staten som Chaussee, og alle de øvrige ville efterhaanden blive det, og det, forsaavidt de her ere nummererede, i den anførte Orden, hvis ingen Forandring skeer i den sidst derom fattede Bestemmelse. (Strækningerne fra Flensborg til Ruhekrug, ½ Miil N. for Slesvig, fra Slesvig til Mielberg, og fra Itzehoe til Damstedt, 1 Miil fra Rendsborg, ere allerede anlagte som Chaussee af vedkommende Communer, som i sin Tid ville erholde Erstatning herfor af det Offentlige). Chausseeanlægene, som antages at ville koste 40,000 Rbd. pr. Miil, skee paa Statskassens Regning, som derved vil faae en Udgift af circa 3,200,000 Rbd., og Hertugdømmene bidrage kun 15,000 Rbd. pr. Miil, hvoraf Holsteen udreder Halvdelen og Slesvig Halvdelen, hvilke Beløb reparteres ved Provindsialstænderne (Frdg. 28 Mai 1831 § 6). Der skal, efter de derom tagne Bestemmelser aarligen i hvert af Hertugdømmerne anlægges fra 2—4 Mile Chaussee, saalænge til de ovenanførte Strækninger ere fuldførte, og efterhaanden, som disse Veie blive færdige, overtager Statskassen Vedligeholdelsen imod at oppebære Chausseepengene og en aarlig Sum i Afløsning for Veipligten, hvis Størrelse endnu ikke er endeligen fastsat. Udførelsen af Arbeidet ved disse Veianlæg og deres senere Vedligeholdelse hører under Ingenieurcorpset, og navnligen under een af samme udnævnt Stabsofficeer. Forøvrigt hører det hele Veivæsen i Hertugdømmerne under den slesvig-holsteenske Regjering, der dog atter i denne Henseende, ligesom ellers, staaer under det slesvig-holsteen-lauenborgske Cancelli.

Hertugdømmet Lauenborg er meget vel forsynet med Kunstveie; thi foruden at det er gjennemskaaret af to Jern-

baner, har det en 3¼ Miil lang Chaussee fra Lauenborg til Bergedorf, og en circa 6 Mile lang Chaussee fra Schwarzenbeck til Grændsen ved Thurow.

B. De mindre Landeveie behøve ikke at være Chausseer, og deres Brede er kun fastsat til 12—14 Alen. Med Hensyn til samme gjelder i Kongeriget følgende Bestemmelser: Alt Arbeidet ved sammes Grundforbedring og Vedligeholdelse skal saavidt muligt bortlicitereres, og der maa hertil ikke i noget Aar anvendes en større Sum end at Udgifterne med Tillæg af hvad Amtets Hartkorn i samme Aar har at udrede til Hovedlandeveiene, kan dækkes med et, (efter Hartkornet mellem Kjøbstæderne og Landdistrikterne fordeelt, og af Amtsrepartitionsfondet for Landdistrikternes, og af Kæmnerkassen for Kjøbstædernes Vedkommende forskudsviis udredet) Bidrag af i det Høieste 1 Rbd. 32 ß pr. Td. Hartkorn. Forsaavidt de mindre Landeveie løbe over Kjøbstæders Grund bliver deres Vedligeholdelse alene vedkommende Kjøbstads Sag. Tilsynet med Arbeidet ved de mindre Landeveies Grundforbedring og Vedligeholdelse hører ikke under Ingenieurcorpset, men i Kjøbstæderne under Amtmanden, og paa Landet under Amtsraadet.

Hertugdømmerne ere med Hensyn til de mindre Landeveie, som i samme i alt udgjøre, i Slesvig 110 og i Holsteen 142 Mile, deelte i Veidistrikter, for hvilke den almindelige Inddeling i Amter, Landskaber, Stæder, og klosterlige og adelige Godsdistrikter afgiver Begrændsningen og den foresatte Øvrighed, og alt Arbeidet og alle Udgifter i et Veidistrikt maa bæres alene af de til Veidistriktet hørende Communer, paa hvilke det fordeles. Arbeidet paa de mindre Landeveies Grundforbedring og Vedligeholdelse, hvilket staaer under en Overvei-Inspecteurs Control, hviler paa Grundbesiddelsen; jfr. Veifrdg. for Hertugd. af 1 Marts 1842.

C. Biveiene behøve, saavel i Kongeriget som i Hertug-

tugdømmerne, kun at være 8 Alen brede. Hvilke Veie der skulle ansees som Biveie bestemmes i Kongeriget af Amtmanden eller Amtsraadet, og deres Vedligeholdelse enten ved Naturalarbeide eller ved Pengebidrag bliver da hver enkelt Commmunes Sag, saa at i Kjøbstæderne Communalbestyrelsen, og paa Landet Sogneforstanderskaberne, have Tilsyn med Arbeidet, for hvilket forskjelligt Slags Hartkorn fra ældre Tid af har været, og endnu er fritaget. Naar Biveiene danne Forbindelsen mellem flere Sogne i et Herred, saa kan i Kongeriget det Sogn, hvis Arbeide ved deres Vedligeholdelse eller Grundforbedring vilde blive særdeles byrdefuldt, erholde Hjelp hos de tilgrændsende Sogne. En saadan Bestemmelse finder derimod ikke Sted i Hertugdømmernes Veilovgivning, men alt Arbeidet ved Biveiene paaligger i samme alene den Communes Grundbesiddere, i hvilken de findes.

6) Om den danske Stats Jernbaner.

Kongeriget har endnu ikke en eneste Jernbane at fremvise; men i Foraaret 1847 kan Banen fra Kjøbenhavn til Roeskilde ventes aabnet. Denne noget over 4 Mile lange enkelte Jernbane, hvis Hovedstationer blive ved Valby, Glostrup, Kjøge Landevei (Roeskilde Kro), og Hedehusekro, er anlagt af et Aktieselskab med en Capital af 1500,000 Rbd., (hvilke dog ikke ville være aldeles tilstrækkelige, men maa forøges med circa 300,000 Rbd.), og heraf skal circa 170,000 Rbd. være medgaaet til Expropriationen. Det er til at vente, at dens Fortsættelse til Korsør, som antages at ville koste 4½ Million Rbd., (hvoraf 400,000 Rbd. ville medgaae til Expropriationen), med Tiden vil komme i Stand, i hvilket Fald man, naar der anskaffes et hurtigt seilende Dampskib, som kan gaae fra Korsør til Kiel i 8 til 9 Timer, vil kunne reise fra Kjøbenhavn til Hamborg i 16 til 17 Timer.

I Hertugdømmet Slesvig findes ingen Jernbane; derimod har Hertugdømmet Holsteen den 14 Mile lange Kieler-Altona-Bane, med Sidebanerne Glückstadt-Elmshorn og Rendsborg-Neumünster. Kieler-Altona-Banen gaaer først i nogenlunde lige Linie til Neumünster, men danner derpaa en meget betydelig Krumning, idet den nærmer sig Kellinghusen og derpaa gaaer over Elmshorn og Pinneberg til Altona, og den er herved blevet c. 2 Mile længere end den vilde være blevet naar den havde fulgt den lige Linie. Den blev aabnet den 18de Septbr. 1844, er anlagt af et Actieselskab, og har kostet c. 300,000 Rbd. pr. Miil, hvoraf der dog kun til Banens Anlæg er gaaet c. 160,000 Rbd. pr. Miil, hvorimod Resten er anvendt til den høie Expropriation, Banegaarde, Reparationsværksteder o. a. d. Driftsomkostningerne have i Aaret 1845 været 14,400 Rbd. pr. Miil Banelængde, deri indbefattet alle Vedligeholdelsesomkostninger, (hvilke sidste, Banevægternes Løn medregnet, har udgjort lidt over 3000 Rbd. pr. Miil), og denne Bane er i Gjennemsnit befaret 7 Gange daglig. Forbruget af Coaks har, med Indbegreb af Reservespring, været 130 Pd. pr. Lokomotiv Miil. Selskabet eier 44 Personvogne, 28 mindre Pakvogne, 58 sexhjulede og 78 firehjulede Fragtvogne, og 18 Lokomotiver. Banens Endepunkter ere i Kiels Havn og ved Elben, og den sætter saaledes Østersøen i Forbindelse med Nordsøen, og har derfor ogsaa næsten Halvdelen af sin Indtægt ved Godstransport. I det Hele er paa denne Bane befordret i Aaret 1845:

i Vogne af 1ste Klasse	1,847	Personer
— — 2den —	35,773	—
— — 3die —	334,562	—
	372,182	Personer

altsaa de $\frac{9}{10}$ Dele af det hele Antal i Vogne af 3die Klasse. Denne Bane synes især at ville tjene ved Mellemkommuni-

kationen. Der er nemlig befordret til Altona 128,609 Personer, men deraf kun 27,624 fra Kiel, og omvendt er til Kiel befordret 48,528 Personer, og deraf kun 27,076 lige fra Altona.

Godstransporten, som paa denne Veistrækning inden Jernbanen anlagdes var 650,000 Centner, har i Aaret 1845 været 1,219,981 Centner, eller reduceret til fra Endepunkt til Endepunkt c. 760,000 Centner, og den vil ganske sikkert inden nogle faa Aars Forløb være tiltaget meget betydeligt. Reduceret til 1 Miil har Kieler-Altona-Banen i Aaret 1845 befordret 10,631,299 Centner.

Totalindtægten har i Aaret 1845 været 816,152 Courant Mark (435,281 Rbd.), hvoraf de 423,546 for Personer. Udgiften har været 495,522 Cour. Mark, og Overskuddet har altsaa været 320,630 Cour. Mark. Til Reservefondet er heraf henlagt 40,000 Cour. Mk. Udbyttet var kun 4 Procent, men vil sikkert med Tiden tiltage, og Aktierne staae derfor ogsaa for Tiden, under de usædvanlig lave Priser paa Aktier, i 108.

Rendsborg-Neumünster-Banen, som blev aabnet den 18 September 1845, og som er en Sidebane af Kieler-Altona Banen, gaaer næsten i lige Linie, og er 4¼ Miil lang. Den er anlagt af et Aktieselskab, hvis Capital er 520,000 Rbd., (2,600 Aktier hver paa 100 Species), og har kun kostet circa 120,000 Rbd pr. Miil, eller, naar Udgifterne til Lokomotiverne o. a. desl. medregnes, 133,000 Rbd. pr. Miil, og lader ogsaa til at ville betale sig godt.

Glückstadt-Elmshorner Banen, som blev aabnet den 19de Juli 1845, og som er 2¼ Miil lang, er ligeledes en Sidebane af Kieler-Altona Banen. Den har kostet betydeligt mere end man havde ventet, deels fordi den gaaer gjennem Marskland, der baade afgiver et ugunstigt Terrain og høie

Expropriationssummer, deels fordi Jernpriserne paa den Tid den gjorde sine Indkiøb vare meget høie; og den oprindelige Aktiecapital paa 320,000 Rbd., (1600 Aktier hver paa 100 Species), er derfor først med kongl. Autorisation af 5 Mai 1845 blevet forøget med 160,000 Rbd., og senere med kongl. Autorisation af 17 Decbr. 1845 med 120,000 Rbd., hvilket sidstnævnte Beløb Regjeringen har indskudt. Denne Bane lader derfor heller ikke til at ville svare Regning.

Hertugdømmet Lauenborg gjennemskæres af Berliner-Hamborg Banen, af hvilken det Stykke, som gaaer gjennem Lauenburg over Pötrau, Schwarzenbeck og gjennem Sachsenwalde, og som ogsaa gjennemskærer et lille Stykke af Hertugdømmet Holsteen, er blevet færdigt i Efteraaret 1846. Desuden arbeides der paa en Jernbane fra Lauenborg til Büchen.

Af Projekter til Jernbaners Anlæggelse i Hertugdømmerne Slesvig og Holsteen have vel mange i de senere Aar seet Dagens Lys; men med Kongelig Concession er kun eet af disse forsynet, nemlig det, som har en Jernbane fra Flensborg over Husnm til Tønningen, til Gjenstand, og til den høist ønskelige Udførelse af dette Projekt lader Aktionairerne til at have tabt Lysten, da to Aar ere forløbne siden Concessionens Meddelelse blev givet uden at Arbeidet endnu er paabegyndt.

7) Om den danske Stats Canaler.

Af Canaler har Kongeriget Danmark vel flere, men af disse har kun Odense Canal nogen videre Betydning for Handelen.

Esrom-Canalen, som blev færdig i Aaret 1806, forener Esrom-Sø i det nordlige Sjælland med Havet. Den er ¾ Miil lang, 5 Fod dyb, og 15 Alen bred i Vandgangen; og den er blevet anlagt for at befordre Brændetransporten fra de ved Esrom-Sø, fornemmelig vesten for samme, liggende Skove til Udskibningsstedet ved Dronningemølle. Denne med to Sluser

forsynede Canal, som bærer Pramme, der rumme 10 Favne Brænde, benyttes alene til Brændetransport.

Frederiksværk Canal, der er 3000 Alen lang, fører Vandet fra Arresøen til Roeskilde Fjord, og er anlagt i Aaret 1716 af Kong Frederik den 4de, som hertil benyttede svenske Krigsfanger, for at standse de Oversvømmelser, som den af Flyvesand tilstoppede Arresø foraarsagede. Denne Canal, som gjennemskærer en 25 Alen høi Bakke, driver Fabrikanlægene ved Frederiksværk.

Den Danneskjoldske Canal, eller Næsbyholms Canal, i det sydlige Sjelland, er fremkommet ved at fordybe, udvide og jevne Næsby Aaens (Suusaaens) Løb, som ved Karrebeksminde falder i Nestved Fjord. Den er anlagt af Grev Danneskjold-Samsø for at gjøre Aaen seilbar og for derved at befordre Udførslen af Brænde fra Sjellands Indre, og blev færdig i Aaret 1812. Den har paa den næsten 3 Mile lange Strækning fra Bavelse-Sø til Karrebeksminde 5 Sluser, er 12—17 Alen bred, overalt i det mindste 4 Fod dyb, og bærer Pramme, der rumme 20 Favne Brænde.

Odense-Canal, som blev anlagt i Aarene 1797—1804, og som er 12,994 Alen lang, 12 Fod bred, og 8—10 Fod dyb, forener Odense med Odense Fjord. Før dens Anlæggelse kunde Skibene ikke komme længere end til Stige, henved ½ Miil fra Odense, og maatte losse og lade der, hvorimod nu Skibe af 8 Fods Dybgaaende kunne ad Canalen løbe lige op til Byen. Denne Canal, i hvilken der er en Forskjel af 4 Fod mellem høieste og daglig Vandstand, har kostet 180,000 Rdlr. Cour., som bleve udredede af Statskassen, hvorfor Canalafgifterne ogsaa indflyde i samme.

Silkeborg-Canal kaldes den 4 Mile lange Strækning af Gudenaa, paa hvilken denne overalt er udgravet til en Dybde af i det mindste 3 Fod. Denne i Aaret 1810 fuldendte Canal bruges fornemmelig til Transport af Brænde paa Pramme,

som i Reglen bruge 2 Dage for at komme fra Silkeborg til Randers, skjøndt Nedseilingen under de gunstigste Omstændigheder kan tilendebringes i 16 Timer.

De 3 Gudumlundske Canaler, som hver have ½—¾ Miils Længde, 30 Alens Brede og 7 Fods Dybde, ere gravede, deels for at udtørre den mosede Egn, gjennem hvilken Lindenborg Aa har sit Udløb, deels til Lettelsen af Communikationen med Hensyn til Gudumlunds Fabrikanlæg, som vare beregnede paa den søndre Vildmoses Rigdom paa Tørv.

I Hertugdømmerne findes der to Canaler, nemlig den slesvig-holsteenske Canal og Stecknitz-Canalen.

Den slesvig-holsteenske Canal gaaer i en Længde af 4¾ Mile fra Rendsborg til Holtenau, og forener Eideren med Kielerfjorden, og derved Nordsøen med Østersøen. Den er paa Bunden 54 og oventil 100 Fod bred, saa at to Skibe overalt kunne seile hinanden forbi, og temmelig store Skibe vende paa dertil indrettede Steder. Da Seilløbet paa den hele Strækning har en Dybde af 10—16 Fod, og da Sluserne ere indrettede til at optage Skibe af 100 Fods Længde og 26 Fods Brede, saa kunne Handelsskibe af almindelig Størrelse benytte denne for Transithandelen vigtige Canal, ved hvilken Veien fra Østersøen til det sydlige England og Holland forkortes 180 Mile. Den er gravet i Aarene 1777—1784, og skal have kostet 2,513,432 Rthlr. Cour. Om Beløbet af det paa samme befordrede Transitgods jfr. S. 592 og 593. For den indenlandske Handel er denne Canal mindre vigtig, da ingen for større Fartøier seilbare Vandløb udrinde i samme. Det medtager 10—14 Dage, ja stundom 4—5 Uger, at passere ad denne Canal fra Kiel til Hamborg.

Stecknitz-Canalen, som i en Længde af 11½ Miil forbinder Traven ovenfor Staden Lübeck med Elben ovenfor

*) Ifølge Patent af 5te Januar 1813 hører denne Canalstrøms hele Basin til Hertugdømmet Slesvig.

Staden Lauenborg, og derved Østersøen med Nordsøen, gaaer paa en Strækning af 1 Miil over Staden Lübecks Territorium, men forøvrigt over Lauenborgs. Den er kun seilbar for smaa Fartøier eller Baade, der ikke stikke dybere end 4 til 5 Fod. Den har 17 Sluser, af hvilke de 13 ere Stemmesluser, og da Skibene ved enhver af disse maa blive liggende 1—2 Dage, indtil den øvre Canalstrækning atter er fyldt med Vand, samt da Canalens ringe Vandmængde kun tilsteder dens Afbenyttelse 2 til 3 Gange om Ugen, saa varer Seilladsen mellem Lübeck og Lauenborg 2 til 3 Uger, og Canalen er derfor kun af ringe Vigtighed for Handelen og afbenyttes fornemmelig kun til Transport af saadanne svenske og russiske Produkter, hvis Landtransport, er meget besværlig. Om Beløbet af det paa denne Canal befordrede Transitgods, see S. 593.

8) Om den danske Stats Postvæsen.

Retten til at holde Postanstalter af de forskjellige Arter i den danske Stat har siden Aaret 1711 været et Regale, og det hele Postvæsen bestyres saaledes for Statskassens Regning. Postvæsenet har i de 10 sidste Aar gjort ganske overordentlig store Fremskridt, og hele Landet er som Følge heraf bedækket med et Net af Brevposter, Personposter, Penge- og Pakkeposter, som ikke lade nogen billig Fordring utilfredsstillet.

I Aarene 1841—1844 er følgende Antal Breve og Reisende blevne beforbrede i den danske Stat.

	Breve.		Reisende med Person- og Pakke-Posterne.	
	Kongeriget.	Hertugd.	Kongeriget.	Hertugd.
1841	1,597,875	1,475,786	16,015	9,726
1842	1,700,516	1,550,320	19,613	21,956
1843	1,780,538	1,597,565	31,227	23,383
1844	1,868,076	1,666,776	34,425	24,276

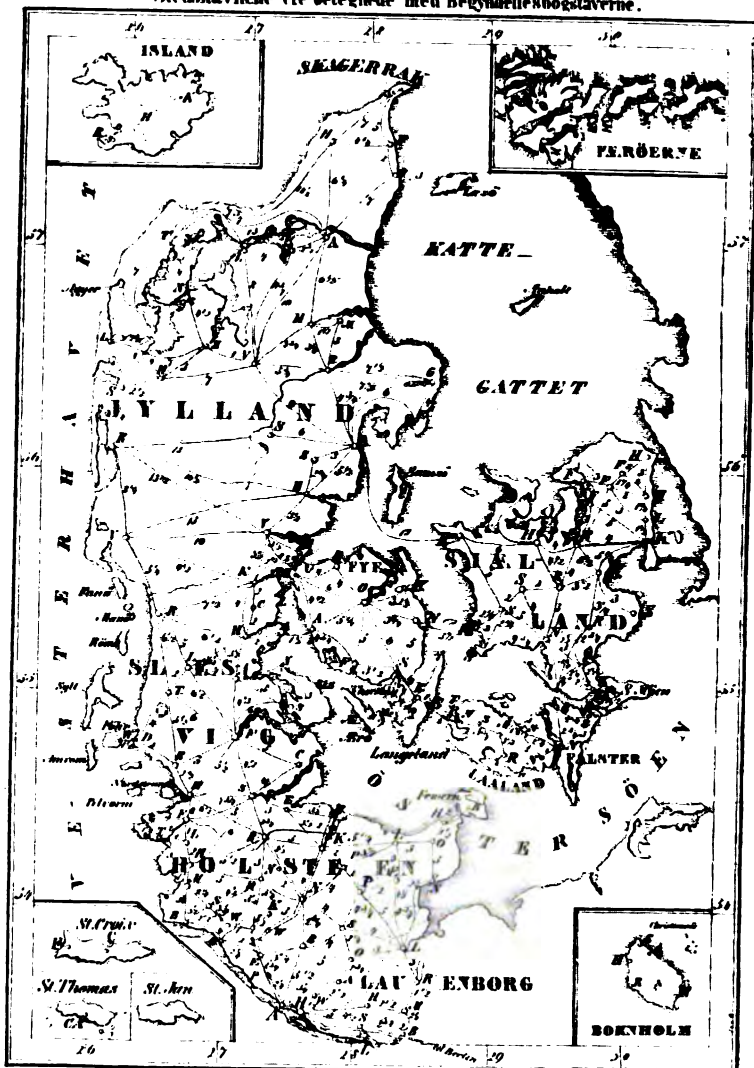
og det vil heraf sees at de indførte Forbedringer have havt en stadig og betydelig Forøgelse i Brevforsendelsen og Personbefordringen til Følge.

I Aaret 1844 var samme saaledes fordeelt:

	I Danmark.		I Hertugdømmerne.		Total-Beløbet.		
	Kgl. Tjeneste	Private.	Kgl. Tjeneste.	Private.	For Danmark.	For Hertugd.	Tilsammen.
	Stkr.	Stkr.	Stkr.	Stkr.	Stkr.	Stkr.	Stkr.
1) Løse Breve	325,867	1,542,209	160,236	1,506,540	1,868,076	1,666,776	3,534,852
Akter og Dokumenter.....	996	2,249	1436	3,325	3,245	4,761	8,006
	Rbd.	Rbd.	Rbd.	Rbd.	Rbd.	Rbd.	Rbd.
2) Guld- og Sølvbarrer samt Guld- og Sølvmynt	1,974,571	1,716,280	9,157,887	14,194,880	3,690,851	23,352,767	27,043,618
Bankfedler	5,563,747	14,564,209	37,117	169,867	20,127,956	206,984	20,334,940
Obligationer	2,261,590	3,833,075	786,662	1,129,038	6,094,665	1,915,700	8,010,366
Tilsammen Rbd.	9,799,908	20,113,564	9,981,666	15,493,785	29,913,472	25,475,451	55,388,923
Sager, der taxeres efter Vægt..	13,286 Stkr. 105,487 Pd.	69,653 Stkr. 545,910 Pd.	4,374 Stkr. 37,930 Pd.	113,221 Stkr. 1,334,748 Pd.	82,939 Stkr. 651,397 Pd.	117,595 Stkr. 1,372,678 Pd.	200,534 Stkr. 2,0224075 Pd.

	Med Personposten	Med Pakkeposten	I Alt.	Med Personposten.	Med Pakkeposten.	I Alt.	Med Personposten.	Med Pakkeposten.	I Alt,
Reisende	28,030	6,395	34,425	20,838	3,438	24,276	48,868	9,833	58,701

Stedsnavnene ere betegnede med Begyndelsesbogstaverne.



Veilængden mellem Stæderne er anført i danske Miil

Hvad Hertugdømmerne betræffer, da vil saavel for Dieblikket som for Fremtiden Antallet paa de med Person- eller Pakkeposten Beforbrede visstnok være ikke lidet mindre end her er anført for de senere Aar, da nu saa mangfoldige Reisende befordres paa Jernbanerne (jfr. S. 632).

Postintraderne har for de forskjellige Kjøbstæder, efter et Middeltal af Aarene 1841—1843 udgjort:

	Rbd.		Rbd.		Rbd.
Aalborg	12,074	Kjøge	1,525	Ringsted	1,769
Aarhuus	10,079	Kolding	4,398	Roeskilde	2,942
Assens	2,441	Korsøer	2,350	Rudkjøbing	2,723
Bogense	849	Lemvig	1,076	Rødby	426
Ebeltoft	742	Mariager	329	Saxkjøbing	1,189
Faaborg	2,851	Maribo	3,171	Skanderborg	1,125
Fredericia	3,053	Middelfart	1,807	Skive	1,898
Frederikssund	409	Nakskov	3,787	Slagelse	3,257
Grenaa	1,452	Næstved	2,893	Sorø	1,752
Helsingør	22,193	Nyborg	4,843	Stege	2,070
Hillerød	1,666	Nykjøb. p. Flst.	2,841	Storeheddinge	609
Hjørring	2,105	Nykjøb. p. M.	1,501	Stubbekjøbing	1,600
Hobro	1,562	Nykjøb. i S.	739	Svendborg	5,030
Holbek	2,415	Nysted	828	Thisted	3,254
Holstebro	1,577	Odense	12,019	Varde	2,298
Horsens	6,372	Præstø	1,562	Veile	4,495
Kallundborg	2,553	Randers	8,233	Viborg	3,562
Kjerteminde	715	Ribe	3,310	Vordingborg	1,650
Kjøbenhavn	117,977	Ringkjøbing	2,444		

Kjøbstædernes Afstand fra hinanden, som spiller en saa vigtig Rolle i alt hvad der angaaer Postvæsenet, vil kunne sees af det vedføiede lille Kort, af hvilket Postfuldmægtig Klee, som har udarbeidet det, har afstaaet mig det fornødne Antal Exemplarer.

Bestemmelserne af Postliniernes Gang, Posternes Afgangstider, Indretning, og af Betalingen for sammes Afbenyttelse er af en for detailleret Natur til at det vilde være hensigtsmæssigt her at dvæle ved samme. Boiesens Posthaandbog vil i saa Henseende give al fornøden Oplysning, og den, der ikke har samme ved Haanden, vil i mange Tilfælde med Nytte kunne raadspørge Fristrups meget brugbare Postkort.

9) Mynt.

Før Forandringen med Pengevæsenet i Aaret 1813 regnede Man saavel i Kongeriget som i Hertugdømmerne efter de ved Reglement af 4 Mai 1695 indførte Courantsrigsdalere, af hvilke der var udpræget $11\frac{1}{3}$, men efter den ved Frdg. 29 Febr. 1788 med Myntfoden i Hertugdømmerne foretagne Forandring, og efter Udstedelsen af Frdg. 3 Decbr. 1794 for Danmark, regnedes $11\frac{9}{16}$*)

*) Efter den lybske Myntfod gaaer der $11\frac{1}{3}$ Courantrigsdaler paa 1 Mk. fiint Sølv Cølnsk Vægt, og før 1788 udmyntedes vor Courantmynt ogsaa saaledes, saa at $122\frac{1}{2}$ ($122\frac{58}{111}$) Courantdalere var = 100 Species. Vor gamle Courantmynt var, (og er, forsaavidt den endnu er til), altsaa fuldkommen lige med den hamb. og lybekske; men da vor gamle Courantmynt i Reglen var 9lødig, medens de hamborgske og lybekske Courantmynter ere 12lødige, saa have de altid i Handelsverdenen været holdte lidt ringere end disse; og efter sidste Notering i Hamborg den 8 Januar 1847 staaer saaledes den egentlige Hamborger Courant, (nemlig 1 og 2 Mark Stk., thi 4 og 8 Skilling Stkr. ere Skillemynt), i $122\frac{5}{8}$ pCt. mod Banco, og derimod dansk grov Courant (24 og 8 Skillings Stkr., i Modsætning til 4 og 2 Skillings Stkr. som kaldes „smaa Courant") i $121\frac{1}{2}$ pCt. mod Banco. Denne vor ældre Courantmynt blev for Hertugdømmernes Vedkommende indkaldt i Aaret 1788, (men indkom ikke aldeles, men vedblev for en Deel at circulere), og det blev ved Frdg. 29de Febr. 1788 bestemt at Speciesmyntfoden skulde i Hertugdømmerne afløse Courantmyntfoden, og at Species og Underafdelinger af Species skulde være eneste gangbar Mynt i samme; men for at sætte dem, der ønskede at vedblive at regne i Courant, i Stand dertil, (hvilket paa Grund af Hertugdømmernes nøie Handelsforbindelse med Hamborg og Lybek var af Vigtighed), blev det tillige bestemt, at 100 Species skulde være = 125 Rbd. „slesvig-holst. Courant", (hvilken nye Benævnelse blev indført til Adskillelse fra den danske Courant, af hvilken $122\frac{58}{111}$ Rbd. dengang endnu var = 100 Species), $9\frac{1}{4}$ Species altsaa = $11\frac{9}{16}$ Rdlr. slesv.-holst. Cour., 1 Species = 60 Sk. slesv.-holst. Cour., $\frac{1}{12}$ Species = 5 Sk. slesv.-holst. Conr., o. s. v. Siden Aaret 1788 er der saaledes ikke for Hertugdømmerne Slesvig og Holsteen præget andet end Speciesmynt; og slesv.-holst. Courant (og de Myntstykker paa hvilke der baade staaer Speciesinddeling og slesv.-holst. Cour) er ikke andet end Speciesmynt, og er ikke ligebetydende med den gamle Courantmynt. — I Danmark vedblev den gamle Courantmynt vel at være gjeldende lige til den ifølge Rigsbankanordningen af 5 Jan. 1813 blev afløst af Speciesmynt under Navn af Rigsbankmynt; men ved Frdg. 3die Decbr. 1794 blev det ogsaa for Danmarks Vedkommende befalet, at i alle Courantbetalinger skulde 100 Species ansees som fuld Betaling for 125 Rbd. dansk Courant, og pari Cours paa sidstnævnte, som havde været $122\frac{1}{2}$, blev saaledes 125, og 1 Rbd. dansk Courant blev saaledes = 1 Rbd. slesv.-holst. Cour. Denne Forandring var ikke ubillig; thi Courantmynten var ikke blot slidt, men tildeels ogsaa beklippet, og der courserede ved Siden af den gode Mynt en uforholdsmæs-

paa en Mark fiint Sølv cølnsk Vægt ɔ: 16 Lod cølnsk V. aldeles reent Sølv. Efter denne Myntfod var der imidlertid kun præget Skillemynt, og til større Myntstykker myntedes ⅓, ½ og hele Speciesrigsdalere *), af hvilke der gik 9¼ paa en Mark cølnsk fiin. Forholdet mellem Specier og Courantdalere var ved Frdg. 29 Febr. 1788 og 3 Decbr. 1794 bestemt at skulle være som 5 til 4, saa at 100 Specier var = 125 Courantdalere, og saa at man, for at reducere Species til Courantdalere, blot behøvede (og behøver) at multiplicere Specierne med $\frac{5}{4}$, og omvendt, for at reducere Courantdalere til Species, at multiplicere Courantdalerne med $\frac{4}{5}$. I Kongeriget deeltes Courantdaleren i 6 Mark, hver til 16 Sk., i Hertugdømmerne derimod i 3 Mk., hver til 16 Sk., og 1 Mk. slesvig-holsteensk Courant, og 1 Sk. slesvig-holsteensk Courant, eller som det i daglig Tale kaldes „lybsk", (idet samme Myntfod og Inddeling af Daleren i 3 Mk. var og er gjeldende i Lübeck og Hamborg), var saaledes netop liig med 2 Mark dansk Courant, og med 2 Skilling dansk Courant. En

Mængde slet Skillemynt, hvorfor Coursen paa Courant ogsaa paa den Tid stod nogle pCt. under pari mod Banco, saa at 100 Species virkelig næsten vare fuld Betaling for 125 dansk Rd. Courant, hvortil kommer, at der ved Courantmynterne intet var regnet i Slagskat, og at Man, som rimeligt var, for Fremtiden vilde have Myntomkostningerne, som dengang udgjorde et Par Procent, erstattede.

*) Det ældste Navn paa Species, (hvilken Benævnelse rimeligviis betyder „Daler i eet Myntstykke", modsat en Daler i Smaamynt), var Gyldengroschen, der først myntedes i Aaret 1472. og senere fik Navn af Rigsgylden, men dog især af Joachimsdalere af Joachimsthal, et Myntsted i Tydskland, hvor der i Aaret 1517 blev myntet et stort Antal, hvoraf atter Ordet Thaler og det danske Ord Daler opkom. Man har vel Species, der ere myntede her i Landet, allerede under de første Oldenborgske Konger, men først fra 1671 ere de dog udmyntede à 9¼ Stykker pr. Mark fiint Sølv, og først siden Speciesbankens Oprettelse i Altona i Aaret 1788 ere de blevne udmyntede i stor Mængde. Kronerne, som vare den gangbare Myntsort under Christian den 4de (fra Aaret 1619), Frederik den 3die, og Christian den 5te, vare = ⅔ Deel Rigsdaler Courant, og en Krone og en slet Daler havde samme Værdi. Fra 1730—1788 myntedes her saagodtsom kun Courantmynt, og Regning i Courant afløste som Følge deraf Regning i Kroner.

Species var altsaa liig 120 Sk. dansk Courant, eller 60 Sk. slesvig-holsteensk Courant, altsaa liig 1 Rbd. 1 Mk. 8 Sk. (7 Mk. 8 Sk.) dansk Courant, eller 1 Rdlr. 12 Sk. (3 Mk. 12 Sk.) slesv.-holst. Courant.

I Hertugdømmerne blev, som nærmere omtalt i Note * paa foregaaende Side, Speciesmyntfoden indført i Aaret 1788 under Navn af slesvig-holst. Courant, og i Kongeriget blev Courantmyntfoden ligeledes ved Frdg. 5 Jan. 1813 afløst af Speciesmyntfoden under Navn af Rigsbankmyntfod, hvilken Benævnelse ogsaa skulde gjelde for Hertugdømmernes Vedkommende. En Rigsbankdaler, som deles i 6 Mark er netop liig ½ Species, (18½ Rigsbankdalere paa 1 Mark fiint Sølv Cølnsk Vægt), og altsaa liig 30 Sk. slesvig-holsteensk Courant og 60 Sk. dansk Courant; og omvendt 1 Rdlr. Courant = 1 Rbdlr. 3 Mk. 9⅗ Sk., og 1 Sk. slesv.-holst. Courant = 3⅕ Rigsbankskilling, og 1 Sk. dansk Courant = 1⅗ Rigsbankskilling, hvisaarsag Courantdalere reduceres til Rigsbankdalere ved at multipliceres med 1⅗, og omvendt Rigsbankdalere reduceres til Courantdalere ved at multipliceres med ⅝. Hamborgs Bank var i ældre Dage funderet paa Speciesdaler, hver til 3 Mark Hamborger Banco, og skjøndt den hamborgske Banks Fond nu bestaaer i Sølvbarrer, regnes dog endnu efter Mark Hamborger Banco, og Banken modtager og udgiver en Mk. fiint Sølv cølnsk Vægt i Sølvbarrer for 27 Mk. 12 Sk. Hamborger Banco *); og Rigsbankmyntfoden stod og staaer saaledes i den nøieste indre Forbindelse med det hamborgske Pengevæsen **).

---

*) Tidligere modtog Banken i Hamborg Sølv i Barrer til 27 Mk. 10 Sk. Hb. Bc. pr. Mark fiint Sølv cølnsk Vægt, men afskrev det til 27 Mk. og 12 Sk.; men i 1846 er hermed skeet den Forandring at Banken modtager og udgiver det til 27 Mk. 12 Sk., og kun beregner sig 1 pro mille i Administrationsomkostninger.

**) Banken i Hamborg modtager imidlertid ikke Sølvbarrer til en ringere Lødighed end 15 Lod og 12 Green, og da Species kun ere 14 lødige, og da det vilde være forbundet med Omkostninger at raffinere dem til Banksølvets Fiinhed, saa regner Hamborger Banken ikke 9¼

Den med Rigsbankmyntfoden forbundne Inddeling af Rigsbankdaleren blev ved Frdg. 5 Jan. 1813 indført i hele den danske Stat; og i Hertugdømmerne, (i hvis Myntfod, nemlig Speciesmyntfod under Navn af slesv.-holst. Cour.; Rigsbankfordg. slet ingen Forandring gjorde), ere derfor ogsaa alle offentlige Betalinger f. Ex. Toldafgifter, Skatter o. a. desl., ansatte i Rigsbankpenge; men Man regner sammesteds i daglig Handel og Vandel endnu bestandig efter den ovenomtalte slesvig-holsteenske Courant, (hvilken Regningsmaade Man paa Grund af den nøie Handelsforbindelse mellem Hamborg og Lybek ogsaa vanskelig kunde opgive), og ligesom Man ikke modtager Nationalbankens Sedler, (hvilket Man ifølge Frdg. 30 Juli 1813 heller ikke kan nødes til), skjøndt man nu, da Sedlerne ere fuldkommen lige saa gode som Sølv, ved denne halstarrige Vægring handler imod egen Interesse, saaledes modtager Man heller ikke Rigsbankmynter paa under 8 Rigsbankskilling, da disse ikke gaae op i Courant. Derimod ere Hertugdømmerne aldeles oversvømmede af fremmede Penge, især slet fremmed Skillemynt, som hobeviis føres ind i samme, medens den fortrinlige Speciesmynt gaaer ud af Landet. Af større fremmede Mynter findes i Særdeleshed i Hertugdømmerne en stor Mængde preussiske Thalere, som gaae for 40 Sk. slesv.-holst. Courant, skjøndt de kun ere $39\frac{8}{12}$ Sk. værd, og mange af de saakaldte Dritler, (Zwei-

---

Species = 27 Mk. 12 Sk. Hamborger Banco, men betragter Species kun som en Vare af en bestemt Qvalitet, der eftersom Søgningen er størst efter Species eller efter Banco, sælges og kjøbes bedre eller slettere end dette. I Almindelighed staaer Species høiere end Banco, og af de sidste 32 Qvartaler har der kun været 5, i hvilke Gjennemsnitscoursen har været høiere paa Banco end paa Specier. Den største Avance Species har havt mod Banco i de 10 sidste Aar har været $2\frac{1}{2}$ pCt. eller en Cours af 195 Rbd. mod 300 Mark Hb. Bc., hvilken fandt Sted fra 5 — 31 Dec. 1845; og den laveste Cours paa Species mod Banco i de ti sidste Aar har været 204 Rbd., eller 102 Species, mod 300 Mark Hb. Bc. Mod Slutningen af Aaret trækkes her saa stærkt paa Hamborg, at Coursen paa Banco næsten altid paa den Tid er meget lav.

Drittel-Thaler), eller, som de ogsaa kaldes „Gulden," især mecklenborgske, af hvilke der gaae 18 paa en Mark fiint Sølv cølnsk Vægt, saa at deres Værdi ikke er ⅔ Rigsdaler slesv.-holst. Courant eller 32 Sk. slesv.-holst. Courant, men kun $30\frac{2}{3}$ Sk. slesv.-holst. Courant, hvorfor Man ogsaa i Slesvig og Holsteen kun regner dem til 30 Sk. slesv.-holst. Courant, skjøndt man i Altona og Lauenborg, hvor fornemmelig slet fremmed Courant Skillemynt er gangbar, (i Lauenborg især gamle hannoverranske Mynter), tager dem til, i Altona 31 og i Lauenborg 32 Sk. Courant. — I det sydlige Jylland op indtil Horsens, og i det vestlige Jylland op indtil Thisted, regnes ogsaa endnu efter gammel dansk Courant, og skjøndt Rigsbanksedler og Rigsbankpenge i de senere Aar ere blevne mere udbredte sammesteds, har de dog ikke endnu ret faaet Indpas. For at bringe Rigsbankskillemynten til at gaae op i Courant, og derved at skaffe den Indpas i det sydlige og vestlige Jylland og i Hertugdømmerne, er det paatænkt at dele Rigsbankdaleren i 120 Sk., og Rigsbankmarken altsaa i 20 Sk., da herved 4 Rigsbankskilling vilde blive = 1 Sk. slesv.-holst. Courant, og 2 Sk. dansk Courant; men denne Inddelingsmaade vilde staae i den allerstørste Disharmonie med Duodecimal-Inddelingen af vor Vægt og Maal, saa at, for at tage et Exempel, Betalingen for et Lod altid vilde blive en uheldig Brøk.

Species og Rigsbankdalere ere 14lødige*). Af Rigsbank Skillemynten ere 32 Skillingsstykkerne 11lødige, 16 Skillingstykkerne 6lødige, og 4 Skillingstykkerne 4lødige. Af Guldpenge præges her i den senere Tid ingen andre end Christians (Frederiks) dorer (39,3024 Stkr. af en cølnsk

*) 1 Mk. eller 16 Lod cølnsk Vægt af 14lødig Sølv indeholder 14 Lod reent Sølv og 2 Lod Kobber, og deraf udmyntes $8\frac{3}{32}$ Species eller $16\frac{3}{16}$ Rbdlr., hvilket giver 9¼ Species eller 18½ Rbd. pr. Mk. fiin Sølv.

**) Enhver kan indlevere Guld til Mynterne her og i Altona, og naar det har den behørige Beskaffenhed faae det udmyntet mod en Myntomkostning af lidt over ½ pCt. for dobbelte, og ¾ pCt. for enkelte Christiansd'orer; og ligeledes kan Enhver, som har Sølv, faae dette

Mark fiint Guld); men denne i Nordtydskland saa almindelige Mynt, som i stor Mængde udgaaer fra Altonas Mynt for hamborgske Kjøbmænds Regning**), circulerer saagodt som slet ikke i daglig Handel og Vandel i Kongeriget Danmark. Ligesaa sjeldne i daglig Handel og Vandel ere danske Speciesducater (67 Stykker af en Mark Brutto af 23½ Karat fiin) = 4 Rbd., og danske Courant Ducater (75 Stykker af en Mark Brutto af 21 Karat fiin) = 3 Rbd. 1 Mk. 3⅛ Sk. — Et Lod Sølv dansk (Guld og) Sølvvægt Kjøbenhavns Prøve, der er 13¼lødig, (jfr. S. 394), har en Værdi af 92⅛ Sk. rede Sølv, hvilket paa Grund af Myntomkostningerne er mindre end det udmyntet vilde udgjøre, da 19¼ Lod Sølv Kjøbenhavns Prøve er = 1 Mk. fiin og altsaa vilde kunne udmyntes til 18⅛ Rigsbankdaler rede Sølv. Speciessølvet, der er 14lødigt, har en Værdi af 97⅛ Sk. pr. Lod cølnsk Vægt.

Efter et Gjennemsnit af de sidste Aars Courser i Hamborg paa fiint Guld, nemlig 434¾ Mark Hb. Bc. for 1 Mark fiint Guld, vil, naar Pari-Coursen af Rigsbankdaler mod Banco lægges til Grund (jfr. Noten S. 643), en dansk Christiansd'or, og tildeels ogsaa de under Navn af Frederiksd'or, Carlsd'or, Maxd'or, Augustd'or v. s. v. i flere af Tydsklands Stater udmyntede Pistoler, have en Værdi af paa det nærmeste 7 Rbd. 36 Sk.; de franske 20 Francstykker, eller Napoleond'or, nyere Louisd'or, en Værdi af 7 Rbd. 19 Sk.; og 1 Pd. Sterling (= 1 Souvereign) en Værdi af 9 Rbd. og 7 Sk., (og 20 Guineer ere = 21 Pd. Sterling.

---

udmyntet her og i Altona i hele Specier imod lidt over 1 pCt. i Myntomkostninger, og i halve Species imod 1¼ pCt. i Myntomkostninger. Fra begge Myntsteder er især i de senere Aar udgaaet betydelige Summer af dobbelte Christiansd'orer og hele Species ved Privates fordeelagtige Benyttelse af Coursforandringerne. — Før 1795 kunde Enhver faae udmyntet Courantmynt uden Betaling, saaledes at Statskassen afholdt Myntomkostningerne. Jfr. Pl. 2 Dec. 1782.

	Rbd	Sk.
Af Sølvmynter ere:		
1 engelsk Schilling = ...	"	$40\frac{1}{2}$
Svenske og norske Species = ...	2	"
(1 Rdlr. Rigsgjeld (à 48 Sk.) = 3 Rigsbankmark. 1 Rdlr.	"	
Banco (à 48 Sk.) = 4 Rigsbankmark Mk. 8 Sk.)		
Spanske Piastre modtages, da ere forskjelligt udmyntede, (de ældre nemlig til $9{,}427$, de nyere fra $9{,}57$ til $9{,}73$ Stkr. paa 1 Mark fiint Sølv cølnsk Vægt), i den større Handel kun som umyntet Sølv. De kunne her ansættes til	1	88
1 Real de Vellon = $\frac{1}{20}$ Piaster	"	$9\frac{1}{8}$
1 Real de Plata antigua = $17\frac{41}{105}$ Rigsbankskilling.		
1 Mk. Hamborger Banco er = ...	"	64
1 Rdlr. preussisk er = ...	1	$30\frac{86}{155}$
1 Rdlr. vestind. Cour. (piece of eigth)................	1	$26\frac{88}{155}$
1 Patagon tages vel paa de dansk-vestindiske Øer for $1\frac{9}{10}$ Rdlr. vestind. Cour., altsaa, da 100 Rdlr. vestind. Cour. ere = 128 Rigsbkdlr., for 2 Rbdlr; men denne Mynt er aldeles den samme, som den spanske Piaster, altsaa...	1	88
1 Nordamerikansk Dollar..........................	1	$86\frac{15}{16}$
1 Sølv Rubel.....................................	1	$40\frac{3}{5}$
1 Seddel Rubel	"	89
1 Gulden efter 24 Guldenfuss (Bayern, Würtemberg, Baden Hessen o. fl. a.)................................	"	74
1 Gulden, 20 Guldenfuss (Østerrig Conventions Münze ..	"	$88\frac{4}{5}$
250 Papiir Gulden (Wiener Währung)=100 Guld. Con. M.		
1 hollandsk Gylden er nu efter hollandsk Frdg. 22 Marts 1839=		$71\frac{77}{155}$
1 Franc er = ...	"	$34\frac{478}{1555}$
1 Scudo nuovo Romano	1	88
1000 Reis	2	$14\frac{2}{15}$
1 tyrkisk Piaster............	"	$7\frac{4}{15}$
1 nygræsk Drachme................................	"	$30\frac{3}{5}$
1 Compagnie Rupie	"	$81\frac{1}{4}$
1 Sicca Rupie (Sicca Rupien er 16 pCt. bedre end Courant Rupien, som kun er en fingeret Mynt eller en Regningsmynt)	"	$86\frac{9}{15}$

De fleste af de ovenanførte fremmede Mynter ere imidlertid Cours underkastede; og de til forskjellig Tid prægede Myntstykker have stundom lidt forskjellig Værdi.

10) Maal.

a) Længdemaal.

En dansk Tomme er $= \frac{1}{38}$, og en dansk Fod altsaa $= \frac{6}{19}$ af Længden af en Pendul, som i 45° nordlig Brede i Skagens Meridian ved

Overflade og i et lufttomt Rum svinger Secunder af Middeltid, hvilket efter de bedste hidtil bekjendte Bestemmelser giver en Længde af 139,08 Pariser Linier, eller 0,3137 Meter for en dansk Fod. Ifølge Kongelig Resolution af 28 Juni 1820 skulle Justeringerne af Længdemaal imidlertid indtil videre skee efter det Alenmaal, der er ansat paa den hos Kjøbenhavns Magistrat som Monstermaal paa en Favn nedlagte, i Aaret 1684 forfærdigede Jernstang, hvilket Alenmaal er = 278,18 Pariser Linier, hvorefter Foden bliver = 139,09 Pariser Linier*), og den danske Fod forholder sig altsaa til den franske som 1000 til 1035. Det i Hertugdømmerne gjældende hamborgske Fodmaal holder 127 Pariser Linier og er altsaa = 0,913078 dansk Fod, og 23 slesv.-holst. Fod ere altsaa = 21 danske Fod. I Hertugdømmet Lauenborg bruges saavel den lybske Fod, som er = 0,927 dansk Fod, (hvorimod den lybske Alen er = 1,839 danske Fod), og Kalemberger Fod = 0,9339 dansk Fod. Det i Størstedelen af Nordtydskland brugte Rhinlandske Fodmaal regnes i Almindelighed for lige med det danske, og paa en Ubetydelighed nær, der er for Intet at regne, er det det ogsaa, da den rhinlandske Fod nemlig er = 139,13 Pariser Linier. Den norske Fod er som den danske. Den svenske Fod er = 131,6 Pariser

*) De paa forskjellige Steder opbevarede Prøvemaal paa en Fod stemme ikke overeens. Naar det ovenomtalte hos Magistraten nedlagte Prøvemaal paa en Favn, fra 1684, deles i 6 lige store Dele, bliver Foden 139,12 Pariser Linier; deles det paa samme Stang ansatte Alenmaal i to Dele, bliver Foden 139,09 P. L., og det paa Stangen ansatte Maal paa en Fod er kun 138,67 P. L. Efter et i Geheimearkivet opbevaret Messingprøvemaal fra 1687 bliver Foden 139,20 P. L.; efter et ganske lignende fra samme Aar, som det Kongelige Artillericorps er i Besiddelse af, 139,21; efter et Prøvemaal, der bruges paa de Kongelige Værfter 139,38; efter en anden paa Construktionskammeret opbevaret, 139,19. Efter det ved Landets trigonometriske Opmaaling brugte Messing Prøvemaal, og efter et Ingenieurcorpset af Professor Bugge givet Messing Prøvemaal, er Foden 139,06 P. L., og disse Prøvemaal ere altsaa fuldkommen nøiagtige. De foranførte Maalinger ere alle foretagne under en Temperatur fra 10 til 11° Reaumur.

Linier, og 35 danske Fod ere altsaa = 37 svenske. En Brabandter Alen, (hvilket Maal især bruges i Klædehandelen), holder 306,5 Pariser Linier, og 76 danske Alen er altsaa = 69 Brabandter Alen. Den preussiske Alen er $\frac{1}{16}$ længere end den danske, saa at 16 preussiske Alen ere = 17 danske; det preussiske Fodmaal, det rhinlandske, er derimod saagodtsom aldeles liig det danske, da det nemlig udgjør 139,13 Pariser Linier. Den engelske Fod holder 135,115 Pariser Linier, og 67 danske Fod ere altsaa = 69 engelske. En Yard er 3 Fod, og 134 danske Fod ere altsaa = 46 Yard. Et fransk Meter holder 443,296 Pariser Linier, og er altsaa = 3,18734 dansk Fod, og altsaa ere 51 danske Fod = 16 Meter. 0,409 dansk Linie er = 1 Millimeter, og 3187 danske Fod = et Kilometer. 6210 danske Fod = 1000 Toiser. Det belgiske Maal er som det franske, og det hollandske ligeledes, kun med andre Benævnelser. Den hollandske „Elle" er saaledes liig det franske Meter. Den romerske Palme er = 99 Pariser Linier, og 37 danske Fod ere altsaa = 52 romerske Palmer. Den neapolitanske Palme = 116,884 Pariser Linier.

Efter det danske Haandværksmaal gjør 12 Linier 1 Tomme, 12 Tommer 1 Fod, og 12 Fod 1 Rode; men efter det danske Landmaalingsmaal gjør 10 Linier 1 Tomme, 10 Tommer 1 Fod, og 10 Fod 1 Rode. To danske Fod gjør en dansk Alen, 3 Alen en Favn, og 100 Favne en Kabellængde, 5 Alen en dansk Rode, 12000 Alen en dansk Miil, (14,756 paa en Grad af Meridianen, hvorimod der af danske Sømile gaae 14,979 paa en Grad, hvorefter der gaaer 11,821 danske Alen paa en dansk Sømiil), og efter Conferentsraad Schumachers Grademaalinger gjør 11,804,6 danske Alen en geographisk Miil, af hvilke der gaae 15 paa en Meridian Grad.

I Hertugdømmerne regnes i Almindelighed 8 lybske Alen

paa 1 Rode (Ruthe), men i nogle enkelte Egne regnes 9 Alen paa Roden. En slesv.-holsteensk Miil holder 1920 Roder à 8 Alen, og der gaae altsaa 12,226 slesv.-holst. Mile paa en Meridiangrad. En slesv.-holst. Miil er altsaa = 14,483 danske Alen.

En norsk Miil er som en dansk; men en svensk Miil er = 36000 svenske Fod, og 12 svenske Mile er altsaa 17 danske. En fransk Postmiil, af hvilke der gaae to paa en „poste“, er = 4000 Meter = 6374 danske Alen. (En lieu = 4445,8 Meter, eller 25 paa Meridiangraden); en fransk geographisk Miil = 2951 danske Alen, (Franskmændene og Italienerne regne nemlig 60 geographiske Mile paa en Meridiangrad); en engelsk Miil er = 1760 Yards = 2564 danske Alen, altsaa noget over $\frac{1}{3}$ dansk Miil; og en russisk Werste er = 1500 Arschiner = 1700 danske Alen, altsaa ikke fuldt $\frac{1}{7}$ Deel af en dansk Miil.

Af italienske Miil (miglia, af hvilke der gaae 8 paa en Post), er der mange forskjellige Slags i de forskjellige italienske Stater, men i Almindelighed udgjøre de omtrent $\frac{1}{4}$ Deel af en dansk Miil

b) Flademaal.

14000 Qvadrat Alen, (eller en Qvadrat, hvis fire Sider hver have en Længde af 118$\frac{1}{3}$ Alen), gjør en Tønde Land, som deles i 8 Skjepper, hver til 4 Fjerdingkar, hver til 3 Album. 144,000,000, danske Qvadrat Alen, eller 10,285 $\frac{5}{7}$ Tønder Land gjør en dansk Qvadratmiil, og 139,348,581,16 danske Qvadrat Alen, eller 9953$\frac{164529}{350000}$ Tønder Land gjør en geographisk Qvadrat Miil.

I Hertugdømmerne bruges Qvadratroden, der i de fleste Egne indeholder 64 holsteenske Qvadrat Alen, meget som Fla-

demaal. Ved Skatte-Frdg. af 1ste October 1802 er det fastsat at en Tønde Land, (eller som det i Almindelighed kaldes en „Steuertonne“), skal holde 260 slige Qvadratroder eller 16640 holsteenske Qvadratalen, hvilket kun gjør 13864 danske Qvadratalen, saa at 102 danske Tønder Land, er = 103 Steuertonnen. I Marsken er derimod en Demat bestemt til 200 holsteenske Qvadratroder, saa at 31 danske Tønder Land gjør 37 Demat. Mange Egne i Hertugdømmerne have imidlertid deres særegne Flademaal*).

En fransk Are (100 Qvadratmeter) er = 253,978 danske

---

*) Saaledes er i Angeln en Byskop (Heitscheffel) 864 Qvadratroder, (og hvor det Modsatte ikke udtrykkelig er bemærket, regnes Længden af Roden til 8 holsteenske Alen, og Rodens Fladeindhold altsaa til 64 holsteenske □ Alen), og en Tønde = 320 □ Roder; i Amtet Bredsted, er en Demat Marskland = 180, □ Roder og en Demat Geestland = 300 □ Roder; i Tøndern-Marsk og paa Øen Silt er en Demat = 180 □ Roder, Roden paa 9 Alens Længde; paa Tøndern-Geest regnes for det meste en Tønde = 240 og en Demat = 180 Roder, Roden ligeledes paa 9 Alens Længde; paa Halligerne er en Demat = 432, og i Stapelholm = 360 □ Roder; i Eiderstedt er en Demat Marskland = 216 og en Demat Geestland = 324 □ Roder. Paa Femern regnes efter Drømbsaat, hvilken igjen deles i 12 Scheffelsaat. Størrelsen af en Scheffelsaat varierer imellem 28 og 50 □ Roder, men er i Almindelighed 36 □ Roder, saa at en Drømbsaat i Gjennemsnit kan antages = 432 □ Roder. En Morgen Marskland i Sønderditmarsken er = 600 □ Roder; af Marskland eller Eng i Nordreditmarsken er en Morgen efter det lille Maal ligeledes 600 □ Roder; derimod efter det store Maal = 480 □ Roder, Roden paa 9 Alens Længde; en Morgen Agerland paa Geesten i hele Ditmarsken er = 200 □ Roder, Roden paa 9 Alens Længde. I Omegnen af Glückstadt er en Morgen = 360 □ Roder, og i Wilster Marsk = 450 □ Roder, men paa det sidste Sted regnes en Qvadratrode kun = 60 Qvadratfod istedetfor 256 □ Fod. De kongelige Domainer ere parcellerede efter Tønder, sædvanlig paa 320 □ Roder, men i Grevskabet Rantzau paa 361½ □ Roder, à 17 □ Fod. (Efter A. Baggesens sagkyndige Angivelser derover).

Qvadratalen; en fransk hectare (10,000 Qvadratmeter) = 25397,840 danske Qvadratalen, altsaa 16 Hectarer = circa 29 danske Tønder Land; en arpent ord. = 8682,898 danske □ Alen; en arpent legal (des eaux et forêts) = 12971,189 danske □ Alen; en arpent commun = 10,699,610 danske □ Alen; en engelsk acre = 10271,647 danske □ Alen, eller 15 Acres = 11 danske Tønder Land. Den tydske „Morgen" er ligesom de øvrige tydske Flademaal, saasom Scheffel, Tagwerk, Jauchert, Joch, o. a. desl., saa forskjellig i de forskjellige tydske Lande, at det vilde blive for udførligt her at angive sammes Størrelse i dansk Maal, saa meget mere, som egentlig kun Angivelsen af den danske Stats Maal, Vægt og Mynt, men ikke Sammenligningen imellem samme og Udlandet, strengt taget ligger indenfor dette Skrifts rette Grændser. Det bemærkes derfor her blot, at den i Preussen og de fleste af Rhinlandene gjældende „Morgen" er = 6353,64 danske □ Alen.

c) Cubikmaal.

En dansk Pot (til 4 Pægle) er $\frac{1}{32}$ af en dansk Cubikfod = 54 danske Cubiktommer. $\frac{3}{4}$ Pot eller 3 Pægle er en Flaske, 2 Potter en Kande, 8 Potter en Viertel, 38 Potter et Anker, 120 Potter en Tjæretønde, 136 Potter en Øltønde, 144 Potter en Korntønde (til 8 Skp., hver til 4 Fjerdingkar, hver til 2 Ottingkar), 176 Potter en Salttønde, 160 Potter en Ahme; 228 Potter eller 6 Ankere et Oxehoved, 480 Potter en Pibe, 912 Potter eller 4 Oxehoveder et Fad, og 1200 Potter et Stykfad Viin.

Med Øltøndemaalet (136 Potter) maales foruden Øl ogsaa Meel, Smør, Talg, Sæbe, Kjød, Fisk, Tran og andre Kjøbmandsvarer; dog bestemmer en Frdg. af 1 Mai 1693 ogsaa, at Tønder med fede Varer skulle indrettes saaledes, at de veie Brutto 16 Lispund og Netto 14 Lispund, og en Tønde Smør veier ogsaa virkeligen, efter gangbar Skik, 14 Lispund

foruden Træet. Med Salttøndemaalet (176 Potter) maales Salt, Steenkul, Trækul og Bark. Alle andre faste og tørre Varer end de her nævnte maales med Korntøndemaalet (144 Potter eller 4½ Cubikfod), og alle Varer skulle ifølge Frdg. 10 Jan. 1698 maales uden Top, Steenkul og andre Kul, Bark, Æbler, og andre store Frugter dog undtagne.

Den danske Kornmaaltønde gjelder ogsaa i Hertugdømmerne Slesvig og Holsteen; derimod skulle draabeflydende Varer sammesteds maales med Hamborger Maal, jfr. dog Frdg. 25de April og 2den Mai 1768 og 15 Febr. og 7 October 1769, Resol. 27 Aug. 1768 og Rescr. 7 Octbr. 1769. Øl og Eddike regnes efter Tønder à 3½ Anker = 64 Kander = 128 Flasker = 256 Planker. Som oftest regnes ogsaa Brændeviin og Olie efter dette Tøndemaal; men samme regnes ogsaa, ligesom Viin o. a. desl. saaledes: en Fuder = 4 Oxehoveder = 6 Ahmer = 24 Ankere = 480 Kander = 960 Qvartier eller Kruus. En slesv.-holst. Ahme holder 7300 Pariser Cubiktommer = 0,9678 dansk Ahme = 144,8064 Litres; og en slesvig-holsteensk Øltønde holder 5840 Pariser Cubiktommer = 0,8624 danske Øltønde. 8 holsteenske Kander = 15 danske Potter. Den dansk Kornmaaltønde er = 7007,4 Pariser Cubiktommer = 139,00 litres (32 Hectolitres = 23 danske Korntønder) = 0,4888 engelske imperial Quarter (11 Quarter = 23 danske Korntønder) = 1,3192 Hamborger Scheffel. 23 svenske Øltønder = 22 danske; 27 svenske Korntønder = 32 danske; 71 svenske Kultønder derimod kun = 65 danske. 127 danske Potter = 27 engelske Imperial Gallons.

En dansk Commercelæst er = 2,52 engelske Tons, og hvor Varerne ere af blandet eller ubekjendt Indhold regnes den, inclusive Emballagen, til 80 Cubikfod à 65 Pund Brutto = 5200 danske Pund. Naar det ikke er Varer af blandet eller ubekjendt Indhold, hvorom Talen er, da varierer

Vægten af en Commercelæst efter Varernes Beskaffenhed, (i det en lige Vægt af een Vare, f. Ex. Edderduun, indtager et langt større Skibsrum end en lige Vægt af en anden, f. Ex. Jern), fra 600—5200 danske Pund, og Rummet af en Commercelæst naaer ogsaa ved enkelte Varer til 100 Cubikfod. Løst i et Skib regnes en Commercelæst af uformalede Kornvarer saaledes til 22—33 Tdr.; af formalede Kornvarer regnes derimod Commercelæsten efter Vægt til 4100—5200 Pund. Af Varer i Foustager regnes paa en Commercelæst 9 Oxehoveder, 16 Tdr., 30 Halvtønder, 48 Ankere, 60 Fjerdinger, 96 Ottinger o. s. fr., hvorom de nærmere Regler ere foreskrevne i de af General-Toldkammeret udstedte Bestuvningsningsreglementer.

11) Vægt.

Ifølge Forordning af 10 Januar 1698 skal et danskt Pund være = $\frac{1}{62}$ af Vægten af en Cubikfod færsk Vand, hvilket efter de bedste nyeste Undersøgelser gjør $\frac{1}{2}$ Kilogram, eller 500 franske Grammer, eller 10,403 hollandske As*). Den danske Sølvvægt, med hvilken massivt Guld og Sølv veies, er efter Frdg. 10 Jan. 1698 1 Cap. § 6 saaledes indrettet, at 17 Pund Sølvvægt er = 16 Pund almindelig danskt Vægt**). Et Pund danskt Sølvvægt er altsaa = $\frac{16}{17}$ Deel af et Pund almindelig danskt Vægt, eller = 9791 $\frac{1}{17}$ hollandskt As; men et stemplet Punds Lod af vor autoriserede Sølvvægt skal imidlertid ved nøiagtig Efterveining være befundet at veie 9776$\frac{1}{17}$ hollandskt As, (hvilket, paa $\frac{15}{17}$ As nær, svarer til 10,388 hollandske As for et almindeligt danskt Pund, til hvilken Vægt man tidligere ansatte samme); og indtil videre maa et danskt Sølvpund vel derfor

*) I ældre Dage antog Man det danske Punds Vægt at være = 10,388 hollandske As.

**) Om at dette er den rette Forstaaelse af Forordningens noget utydelige Udtryk, hvilke ere blevne misforstaaede, selv af flere nyere Forfattere, kan jevnføres Zoegas Forklaring i Minerva, April 1788, Pagina 85.

i Praxis regnes til 9776 $\frac{1}{17}$ hollandske As. Den gangbare Deling af et Pund er i Guld- og Sølvvægten følgende: 1 Pund = 2 Mk.; og 1 Mk. = 16 Lod = 24 Karat = 64 Qvintin = 96 Gran = 256 Ort = 288 Green. Et Pund Medicinalvægt er = 357,66391 franske Grammer, altsaa circa ¾ Pund almindelig dansk Vægt, og deles i 16 Unzer = 96 Drachmer = 288 Skrupel = 5760 Gran. I Hertugdømmerne Slesvig og Holsteen bruges det hamborgske Pund = 484,17 Grammer = 0,96834 dansk Pund, saa at altsaa 63 holsteenske Pund ere = 61 danske Pund). I Hertugdømmet Lauenborg bruges det lybske Pund, der egentlig skulde være lige stort med det hamborgske og holsteenske, men er noget større, nemlig 484,726 Grammer, saa at 95 danske Pund er = 98 lybske. Efter den i de 3 Hertugdømmer brugte hamborg-lybske Vægt gaaer der kun 14 Pund paa et Lispund, men derimod 112 Pund eller 8 Lpd. paa et Centner.

I Anledning af Forskjellen imellem dansk Maal og Vægt og Maal og Vægt i Hertugdømmerne er det ved Toldk. Circ. af 31 Decb. 1838 bestemt, at efterfølgende Forhold indtil videre skulle gjelde i alle Toldsager:

100 Fod dansk Maal = 109½ Fod slesv.-holst. Maal
100 Qvadratfod dansk Maal = 120 Qvadratfod —
100 Cubikfod dansk Maal = 131½ Cubikfod —
100 Potter dansk Maal = 106⅔ Qvarter —
100 Pund dansk Vægt = 103 Pund holst. Vægt.

Sluttelig tilføies at

31 preussiske Pund ere = 29 danske Pund.
83 russiske Pund = 68 danske Pund.
97 engelske Pund = 88 danske Pund.
1 fransk Kilogram = 2 danske Pund.
48 gamle Pariser-Pund = 47 danske Pund.

1 nyt hollandsk Pund = 2 danske Pund.
143 romerske Pund = 97 danske Pund.

12) Om den danske Stats Bankvæsen.

Den danske Stats nugjeldende Bankindretning vil ikke kunne forstaaes uden en vis Grad af Kundskab til hvorledes samme har udviklet sig, og Forfatteren af dette Skrift troer derfor med Hensyn til denne Materie, (over hvilken Grosserer Nathansons Skrifter have kastet meget nyt Lys), at burde gjøre en Undtagelse fra den Hovedregel, han har fulgt under dette Værks Udarbeidelse, kun at fremstille Nutidens og den nyeste Tids Forhold, og han bestyrkes heri ved det Ønskelige i at ingen Leilighed forsømmes til at udbrede Kundskaben om Fortidens Misgreb med Hensyn til vort Bankvæsen, for at Fremtiden kan vogte sig for at gjentage dem.

Den første Bank, som blev oprettet her i Landet blev grundlagt i Aaret 1736, og aabnet i Marts Maaned det følgende Aar. Den blev stiftet af et privat Interessentskab med en Grundfond af ½ Mill. Rdlr. Cour., fordeelt paa 1000 „Portioner" (Aktier), hver paa 500 Rdlr. I denne af Regjeringen meget begunstigede*) „kjøbenhavnske Assignations-, Vexel-, og Laane-Banks" Octroy af 29 Octbr. 1736 var der mærkeligt nok aldeles Intet bestemt om Forholdet imellem Bankens Sølvbeholdning og den Seddelmasse, som den maatte udstede, og det var saaledes overladt til Bankbestyrelsen selv at bestemme hvor stort et Beløb af Sedler den vilde sætte i Omløb. Skjøndt Banken var forpligtet til paa Forlangende at give Sølv for de af den udstedte Sedler, udvidede den strax sine Udlaan og Disconto-Forretninger i et saa overdrevent Forhold til dens

*) En stor Begunstigelse for denne Privatbank var navnligen at dens Sedler bleve modtagne i de Kongelige Kasser baade i Kongeriget og i Hertugdømmerne, og derfor ogsaa havde Omløb i de sidstnævnte.

Fond, at den vilde være kommet i den allerstørste Forlegenhed, hvis den større Deel af dens Sedler vare blevne præsenterede til Indløsning. Af en ugrundet Frygt for at dette skulde skee forskaffede Bestyrelsen sig derfor hos Regjeringen Fritagelse for at løse sine Sedler, først ved Frdg. 16 Octbr. 1745 paa 6 Uger, og senere ved Frdg. 26 Novbr. 1745 „indtil videre“, (hvad i Virkeligheden blev til den 14 Marts 1747), hvilket imidlertid dog ikke bevirkede at Sedlerne sank under pari. Under Kong Frederik den 5te lod Bankbestyrelsen sig overtale til at gjøre Statskassen overordentlig store Pengelaan, og efterhaanden gik Bankens Hovedvirksomhed over til at forsyne Regjeringen, offentlige Stiftelser, de da bestaaende Handelscompagnier og dens egne Direkteurer med de Laan, hvortil de maatte trænge, hvilke de Paagjeldende ovenikjøbet kun lidet tænkte paa at afbetale. Da disse Debitorer ikke paa eengang vilde kunne tvinges til Betaling, paa Grund af de Hensyn, som maatte tages, og da Bankens Sølvbeholdning var for Intet at regne i Sammenligning med det udstedte Seddelbeløb, saa vilde Banken være kommen i den allerstørste Forlegenhed, hvis et større Antal Sedler paa eengang vare blevne samme præsenterede til Indløsning; og da Syvaarskrigens Udbrud stærkt forøgede Søgningen efter Mynt, saae man sig derfor tilsidst nødt til ved en Frdg. af 6 Octbr. 1757 „for en kort Tid“ at fritage Banken for at løse sine Sedler med Sølv, hvilken „korte Tid“ i Virkeligheden blev til „for bestandig“, da denne Fritagelse nemlig aldrig senere blev ophævet. Banken vedblev ikke desto mindre at være en Hjelpekilde for Finantserne, og da Misforholdet mellem dens Grundfond og dens Forretninger derved blev altfor overdrevent og aabenbart, og dens Virksomhed derved i altfor høi en Grad besværet, blev Grundfonden i Aaret 1760 (cfr. Frdg. 21 Marts s. A.) forøget med 2 Millioner Rdlr., som bleve tilveiebragte ved

Udstedelsen af 4000 nye Aktier hver paa 500 Rdlr., ved hvilken Leilighed de ældre Interessenter, som havde havt 10 à 12 Procent af deres Aktier, (hvilke derfor ogsaa stode i en Priis af 1250 Rdlr.), for ikke at tabe for meget ved Forandringen, erholdt 2 nye Aktier for hver ældre, saa at Aktiernes hele Antal blev 6000, hver paa 500 Rdlr. Efterat denne Bankens Udvidelse havde fundet Sted, antog Laanene til Finantserne, med hvilke man vedblev, en mere storartet Skikkelse, og i Aarene 1760—1764 udgjorde de den høist betydelige Sum af 7,975,000 Rdlr.; og Sedlerne, som hidtil havde holdt sig i Cours lige med Sølvmynt, skjøndt de siden Aaret 1757 havde været urealisable, sank derfor ogsaa fra Aaret 1761 af jevnligen noget under pari, navnlig naar Conjuncturerne vare ugunstige og Søgningen efter Mynt stærkere end sædvanlig. Saalænge Banken var et Privat-Institut var det imidlertid forbundet med Vanskeligheder for Statskassen at bruge samme som Hjelpemiddel, og dette fremkaldte Ønsket hos Datidens Finantsbestyrelse om at udløse Interessenterne, og at forvandle Banken til en Kongelig Bank. For nu at formindske Omkostningerne ved en saadan Udløsning, idet Aktierne nemlig stode høit over deres Paalydende, forpligtede Finantserne, som paa den Tid kunde faae Laan i Udlandet, sig ved en Convention af 20de Februar 1766 sig til at betale sin Gjeld af c. 4 Millioner Rdlr. til Banken, imod at denne formindskede sin Capitalfond til 600,000 Rdlr. eller med ⅘ Deel, (saa at Aktiernes Paalydende kun blev 100 Rdlr. istedetfor 500 Rdlr.), og imod at den, (for at ikke et betydeligt forøget Udbytte skulde bringe Aktiernes Priis til forholdsviis at stige meget), forpligtede sig til ikke til Private at udlaane mere end 3 Millioner Rdlr.; og skjøndt Statskassen lige saa lidt som nogen anden Debitor kunde fastsætte Conditioner for Betalingen af dens Gjeld, fandt de villieløse Interessenter, hvem Bankbestyrelsen

forestillede, at der, naar Finantserne betalte Banken sin Gjeld, ikke kunde være Brug for en større Grundfond end 600,000 Rbd., naar man skulde have et „fornøieligt Udbytte“ af samme, sig heri, og modtoge taalmodigen Tilbagebetalingen af de 400 Rdlr. paa hver Aktie, hvortil Finantserne forsynede Banken med de fornødne 2,400,000 Rdlr. ved at afbetale et saadant Beløb af deres Gjeld; men da Aktierne saaledes vare blevne ombyttede med nye, der kun løb paa ⅕ af de ældres Paalydende, holdt Statskassen ikke sit Løfte at betale sin Gjeld til Banken, og de resterende 1,600,000 Rdlr. bleve ikke blot ikke betalte, men Finantserne begyndte endogsaa paany at gjøre Laan hos Banken. Noget over syv Aar derefter, i Begyndelsen af Aaret 1778, skyldte Finantserne derfor atter 5,065,857 Rdlr. til Banken, som kun havde 600,000 Rdlr. til Grundfond, og med en Seddelcirculation af 5,700,000 Rdlr. kun 83,500 Rdlr. i Mynt i Kassen. Paa denne Tid var det at Regjeringen under 15 Marts 1773 i et Møde paa Christiansborg Slot foreslog Interessenterne at udløse dem med en kongelig 5 Procent rentebærende Obligation paa 350 Rdlr., af hvilke de altsaa vilde have en aarlig Rente af 17½ Rdlr., for hver Aktie paa 100 Rdlr., af hvilken det aarlige Udbytte i de senere Aar havde været 15 til 16 Rdlr., paa hvilket Forslag Interessenterne gik ind, efter at en stor Deel fornemme Folk strax havde erklæret dem villige dertil saavel for deres som for de af dem bestyrede offentlige Stiftelsers Vedkommende. Banken var nu en Kongelig Bank, og naar Statskassen var i Forlegenhed havde man det i sin Magt at hjelpe sig ud af samme ved at udstede urealisable Sedler, og at man tiltrods for det ved denne Leilighed i Frdg. 15 April 1774 givne Løfte, at intet skulde blive foretaget, „som i mindste Maade kunde være Banken til Nachdeel“, og at de af Banken flydende Fordele ikke skulde anvendes til andet end til Statsgjeldens Afbetaling, heller ikke forsømte at betjene sig af dette

farlige Hjelpemiddel, viser Erfaringen tilfulde. Allerede i Aaret 1783 udgjorde Regjeringens Gjeld til Banken, som ved sammes Overtagelse af Staten i Aaret 1773 var henved 6 Millioner, et Beløb af 10 Millioner; Seddelcirculationen, som i 1773 udgjorde c. 6½ Million, beløb sig i Aaret 1778 til 9¾ Million og i 1783 til over 15½ Million, og desuden havde Banken mod Slutningen af sidstnævnte Aar 1½ Million staaende paa Folio, hvorover daglig kunde disponeres; og Sølvbeholdningen til den daglige Omvexling var desuagtet til samme Tid kun 121,021 Rdlr. Sedlerne, som lige til Aaret 1782, enkelte Tidspunkter undtagne, havde holdt sig godt i Cours, sank derfor ogsaa i Aarene 1782 og 1783, under de daværende uheldige politiske Conjunkturer, 10 til 15 Procent under pari. Efter at Kong Frederik den 6te i Aaret 1784 som Kronprinds havde taget Statens Roer, og omgivet sig med udmærkede Ministre — Mænd som A. P. Bernstorf, Chr. Reventlov og E. H. Schimmelmann — var man alvorligen betænkt paa at sætte Rigets Pengevæsen paa en fast Fod, men uheldigviis bleve de i saa Henseende trufne Foranstaltninger kun kraftigen gjennemførte og de engang tagne Beslutninger kun tilbørligen overholdte for Hertugdømmernes, men ikke for Danmarks Vedkommende. For Hertugdømmerne blev der ved Frdg. af 29 Februar 1788 oprettet en Speciesbank i Altona. Courant-Sedlerne og den tildeels slette Courant-Sølvmynt blev sat ud af Omløb og ombyttet med Speciesmynt under den nye Benævnelse „slesvig-holsteensk Courant"; (jfr. det herom Anførte i Note* S. 640). Sedler maatte denne Bank kun udstede for i Banken nedlagte rede Species og ikke lydende paa mindre Beløb end 8 Species; Udlaan maatte kun gjøres paa Guld og Sølv og ikkun paa 3 Maaneder; Vexler maatte Banken vel discontere, men den discounterte Sum maatte altid staae i et vist Forhold til det i Banken beroende Sølv og aldrig overstige Forholdet af 5 til 9,

og med Hensyn til de paa Folio (giro) indsatte Penge, da var det ikke tilladt for samme at udstede Sedler, eller at benytte disse Penge til Udlaan eller Disconteringer; og disse Bankens Sikkerhed i høi Grad betryggende Bestemmelser bleve overholdte lige til dens Ophævelse i Aaret 1813, og dens Oprettelse, som stilte Hertugdømmerne ved de urealisable Courantsedler, reddede dem for al den uheldbringende Forvirring, som Danmarks Pengevæsen senere blev underkastet. Den heromtalte Bank, som var en Statsbank, hvis Netto-Overskud, der i sin Tid aarligen udgjorde 20,000 Species, flød i Finantskassen, havde størst Virksomhed i Aarene 1794—1808, (størst i Aaret 1805, i hvilket dens Sedler, som uafbrudt prompte bleve indløste med Sølvmynt naar det forlangtes, og som stedse nød den bedste Credit selv paa den Tid Kongerigets Pengevæsen var allerslettest, udgjorde 2,221,200 Species, dens Myntbeholdning 1,246,600 Species, og dens Disconto-Beløb 983,610 Species); hvorimod den i de nærmest forud for dens Ophævelse gaaende uheldige Aar. betydeligen indskrænkede sin Virksomhed, og derfor ogsaa i Aaret 1812 kun havde et Seddelomløb af 719,960 Species. — Efter at et Par Aar vare hengaaede med at forfatte Planer blev der ved Frdg. 24 Juni 1791 ligeledes for Danmark og Norge oprettet en Species-Bank. Hvis denne nu havde været indrettet ligesom Hertugdømmernes, og hvis Courantsedlerne, saaledes som det skete i Hertugdømmerne, paa eengang vare blevne indløste og satte ud af Omløb, eller hvis Bestemmelserne i den nysnævnte Frdg. af 24 Juni 1791 om deres successive Inddragelse var blevet overholdt, (hvad den ikke blev), da vilde Danmark have faaet et lige saa fast Pengevæsen som Hertugdømmerne fik det ved Frdg. 29 Febr. 1788; men ingen af Delene var Tilfældet.

Den danske Speciesbank var en paa Regjeringens Op-

fordring stiftet Privatbank, hvis Grundfond blev bestemt til 2,400,000 Species, forDeelt paa 6000 Aktier, hver paa 400 Species. Med Hensyn til Indskuddet til Banken fandt den yderst uheldige Bestemmelse Sted, at det ikke behøvede at være i Sølvmynt eller Barrer, men ogsaa kunde skee i Courant-Sedler efter disses Cours (som da var circa 137), og at det derfor ogsaa skulde staae Banken frit for at løse sine Species-Sedler med Courant-Sedler efter Cours. Courant-Sedlerne bleve nemlig ikke inddragne strax, men skulde efterhaanden formindskes med ¾ Million aarlig i Gjennemsnit, (og Courantbanken altsaa hverken udstede flere nye Sedler eller gjøre nye Udlaan eller Discont-teringer, men kun beskjeftige sig med at realisere, og med sin tilkommende Opløsning), og ved denne Inddragelse meente man, at Courantsedlerne snart vilde bringes i pari Cours. Ligesom de paa denne Maade efterhaanden indløstes og bragtes ud af Omløb skulde Species-Bankens Sedler, (der ikke maatte udstedes paa mindre end 4 Species), træde i deres Sted, og paa denne Maade tilsidst blive ene circulerende Sedler. For hver 1900 Rdlr. Species-Sedler, som Banken udstedte, skulde den have 1000 Species rede Valuta. Species-Sedlerne vare intet tvungent Betalingsmiddel, men skulde modtages i de Kongelige Kasser; og Banken var pligtig til paa Forlangende at løse dem med rede Sølv, eller med Courant-Sedler efter Cours. Udlaan maatte Banken kun gjøre paa 6 Maaneder i det Høieste, og kun mod god Sikkerhed. Bestyrelsen blev valgt af Interessenterne og havde at controllere og vaage over at Courantbanken successive inddrog sine Sedler.

Denne Plan til Indførelsen af et fast Pengevæsen i Kongeriget Danmark blev slet ikke overholdt, fordi Finantsministeren, istedetfor at dække Statskassens Underbalancer ved Laan eller Skattepaalæg, vedblev med at søge Hjelp hos Cou-

rantbanken og Speciesbanken. Hvad den sidstnævnte betræffer, da var dens Bestyrelse svag nok til baade directe og indirecte at forstrække Finantserne med betydelige Laan, som vanskeligen kunde inddrives, naar Banken havde det nødig, og som tildeels aldrig bleve betalte, idet Regjeringen nemlig ved Speciebankens Ophævelse i 1813 endnu skyldte den 2 Milioner Species, altsaa ⅔ Dele af dens Grundfond; og i Efteraaret 1799 gik Speciesbank-Bestyrelsen saa vidt i sin Villighed mod Finantserne, at den under disses store Forlegenhed for Mynt under den daværende Handelscrisis laante dem over Halvdelen af sin Sølvbeholdning, nemlig 1,150,000 Species, imod derfor at modtage Courantsedler. Følgen heraf var at Speciesbanken mod Slutningen af samme Aar ikke længere saae sig i Stand til paa Anfordring at løse sine Sedler med Sølv, men kun med Courantsedler efter Cours, (og Courantsedlerne, der tidligere i flere Aar havde staaet i pari, som ifølge Frdg. 3 Decbr. 1794 var 125, stod paa den Tid kun i 131); og da dette rygtedes i Hertugdømmerne, vægrede man sig sammesteds for at modtage den danske Speciesbanks Sedler, som tidligere havde gaaet lige med Altonabankens Sedler. Aktionairene, som hidtil havde havt et aarligt Udbytte af circa 6 Procent gjorde vel et Tilskud af 100 Species pr. Aktie eller af 600,000 Species, og Bestyrelsen inddrog vel et Par Millioner af dens Sedler, og formindskede derved disses Beløb fra circa 5 Millioner Species, som samme udgjorde i Aaret 1799, til circa 3 Millioner Species, og saae sig derved efter ikke lang Tids Forløb atter i Stand til at løse sine Sedler med Sølv; men med Catastrophen ved Slutningen af Aaret 1799 kan Speciesbankens Virksomhed dog saagodtsom ansees tilendebragt, og fra denne Tid indtil dens Ophævelse i Aaret 1813 havde den kun en vegeterende Tilværelse. Deels manglede den nemlig, med dens ringe Sølvbeholdning, de fornødne Midler til at gjøre Forret-

ninger, deels gjorde den under Bankens Bestyrelse staaende, i Aaret 1799 oprettede Deposito Kasse, hvis halve Fordeel tilfaldt Speciesbankens Interessenter, Udlaan i største Stiil. Da Speciesbankens Sølvfond i Aaret 1799, som nysomtalt, blev saa udtømt, at den maatte standse med sine Udlaan, blev der nemlig oprettet to temporaire Laane-Institutter, som skulde virke saalænge til Speciesbanken atter kunde gjøre Udlaan ligesom forhen, nemlig det af Handelstanden oprettede „Institut til Handlens Tarv i Kjøbenhavn“ *), og Depositokassen, til hvilken Courantbanken, ifølge Frdg. 13 Novbr. 1799, skulde aflevere de til dens Udlaan fornødne Midler i Courantbanksedler, hvilke bleve stemplede med Mærket „Deposito“, for at deres senere Inddragelse, (der aldrig blev iværksat), desto bedre skulde kunne controlleres.

I endnu meget høiere Grad, end Tilfældet, saaledes som det her er udviklet, var med Speciesbanken, blev Courantbanken, istedetfor efter den lagte Plan at blive opløst, benyttet som Hjelpemiddel for Finantserne. Paa forskjellige directe og indirecte Maader vidste disse sidstnævnte nemlig at forskaffe sig Courantbankens Sedler, og skjøndt der aarligen af samme blev indløst for 750,000 Rdlr., var Beløbet af de i Aaret 1799 circulerende Courantsedler derfor ogsaa større end da man i Aaret 1791 begyndte med Indløsningen; og efterat Depositokassen var bleven oprettet i Aaret 1799 laante Finantserne af samme den ene Million Courantsedler efter den anden, (hvilke Depositokassen da atter lod Courantbanken ud-

*) En af dette Institut udnævnt Committee erholdt ved Frdg. 4de Octb. 1799 Tilladelse til at udstede Sedler, som bare 1 Skilling Rente daglig for hver 100 Rdlr., og med disse Sedler, (de saakaldte Committeesedler), som gik godt i Handelen, og af hvilke der i alt blev udstedt for 1,700,000 Species), gjorde Committeen Udlaan paa Varer og Effecter mod 5 Procent Rente.

stede), og Statskassen skyldte paa denne Maade i Aaret 1802 c. 8 Millioner Rdlr. Courant i Depositokassen, og da den ikke formaaede at betale samme, lod man den under Statens Bestyrelse staaende Courantbank overtage denne Gjeld, som blev Depositokassen betalt ved Afskrivning af et lige Beløb af den Gjeld, i hvilken sidstnævnte var til Courantbanken for de af samme modtagne Courantsedler; og man forøgede paa denne Maade de urealisable Courantsedlers Beløb med 8 Millioner, og disses Beløb udgjorde som Følge heraf i Aaret 1805 26 Millioner Rdlr. Courant (= 41 Millioner Rigsbankdaler), medens samme i Aaret 1791, da man begyndte paa Inddragelsen, kun udgjorde 16 Millioner. Den levende Handel og Skibsfart opretholdt imidlertid nogenlunde Værdien paa Courantsedlerne, og Coursen paa disse svævede i de første 6 Aar af dette Aarhundrede omkring 140.

Den i Aaret 1807 udbrudte Krig foranledigede høist betydelige Udgifter, og da Statskassen manglede Midler til at dække samme, tyede den i forhøiet Grad til Courantbanken, og alene i de 8 første Maaneder efter Krigens Udbrud modtog Zahlkassen af Courantbanken 10,700,000 Rdlr. Sedler, hvilken overordentlig store Sum kort efter blev forøget med 5 Millioner. Denne høist betydelige Forøgelse af Seddelcirculationen havde mærkeligt nok næsten i Løbet af et Aar ingen synderlig Forværrelse af Coursen til Følge; men i Længden kunde en saadan naturligviis ikke udeblive; og jo mere Coursen sank, desto større et Beløb Sedler havde Statskassen atter nødig at udstede for at bestride sine Udgifter. Den circulerende Seddelmasse, som ved Krigens Udbrud i Aaret 1807 udgjorde 27 Millioner Rdlr. Courant, tiltog paa denne Maade efterhaanden, og udgjorde ved Slutningen af Aaret 1812 c. 142 Millioner Rdlr.; men Coursen faldt ogsaa, (hvad nærmere kan eftersees paa den S. 675 anførte Fortegnelse over Coursens Gang i de forskjellige Aar), med hyppige Fluktuationer i Aaret 1809 fra 200—400,

i Aaret 1810 indtil 600, i Aaret 1811 indtil 850, og i Efteraaret 1812 indtil 1760, saa at en Species ved det sidstnævnte Tidspunkt kostede 18 Rdlr. Courant.

For at raade Bod paa denne for al Handel og Vandel yderst fordærvelige Tingenes Tilstand blev der ved Frdg. af 5 Januar 1813, og Fundats for Rigsbanken af samme Dato, foretaget en Hovedforandring med vort Pengevæsen.

Courant-Myntfonden blev aldeles ophævet i Kongeriget, og, (ligesom den i Aaret 1788 var blevet det i Hertugdømmerne), afløst af Speciemyntfoden, under Navn af Rigsbankmyntfoden, (hvilken Benævnelse ogsaa skulde gjelde for den i Hertugdømmerne under Navn af slesvig-holsteensk Courant gjeldende Speciesmyntfod), og 2 Rigsbankdaler skulde være = 1 Species; jfr. herom Note * S. 640. Courantbanken, og altsaa ogsaa Depositokassen, og den danske og den slesvig-holsteenske Speciesbank bleve som Følge heraf ophævede, og i sammes Sted skulde en „Rigsbank“ træde, hvis Sedler skulde circulere baade i Kongeriget og i Hertugdømmerne. Interessenterne i den danske Speciesbank bleve med deres Aktiver og Passiver, (blandt sidstnævnte den ringe circulerende Speciessedbelmasse, som imidlertid da kun udgjorde 82,944 Specier), udløste af Statskassen med hvad dem efter Retfærdighedens Fordringer kunde tilkomme. Ved den slesvig-holsteenske Species-Bank var der ingen Interessenter at udløse, da Banken var kongelig; derimod circulerede der i Hertugdømmerne for 10½ Million Rdlr. Courant Skatkammerbeviser, Laane-Institutssedler*) og slesvig-holsteenske Speciesbanksedler, som alle lige til Midten af 1812 gik næsten lige med rede Sølv, og disse havde Rigsbanken at indløse efter deres Værdi, hvilket væsenligen skulde skee med rentebærende Obligationer, som den skulde udstede (cfr. § 10 i Frdg. 5 Januar 1813). Hvad Courantsedlerne angik, da erklærede man ligefrem Statens Mangel paa Evne

*) Laane-Institutet i Hertugdømmerne var oprindelig en Filialindretning af Deposito-Kassen.

til at indløse dem efter deres oprindelige Værdi, 125 Rdlr. Courant = 100 Species, (og Staten gjorde altsaa med Hensyn til samme en Art Bankerot, hvorved dog maa erindres, at sandsynligviis næsten alle Courantsedlerne vare i Hænderne paa Folk, der havde faaet dem til en meget lav Værdi); og Forordningen bestemte, at 6 Rdlr. dansk Courant skulde indløses af Rigsbanken med 1 Rigsbankdaler, (det er, med $\frac{5}{48}$ eller circa $\frac{1}{10}$ af deres oprindelige Værdi), men ikke med en Rigsbankdaler Sølvmynt, men med en Rigsbankdaler-Seddel*). Rigsbankens oprindelige Grundfond skulde være en fremfor hvilkensomhelst anden Hæftelse eller Fordring gaaende, fra Bankens Side uopsigelig første Prioritetsret i alle faste Eiendomme af 6 Procent af deres Værdi, hvilket senere viste sig, efter at de behørige Berigtigelser vare foretagne, for Danmarks Vedkommende at udgjøre 18,983,204 Rbdlr., (nemlig 12,993,186 Rbdlr. for Jorder, 2,105,282 Rbdlr. for Tiender, og 3,884,736 for Bygninger), og for Hertugdømmernes Vedkommende 14,035,120 Rbdlr.; og denne Bankens Fordring (Bankhæftelsen) skulde, saalænge den ikke af de Paagjeldende udbetaltes i rede Sølv, forrentes med $6\frac{1}{2}$ Procent Sølv Værdi, hvilken nye Byrde Kongen dog lovede at ville lette Landmændene ved senere at tilstaae dem en Lettelse i deres Skatter, som senere ved Frdg. 9 Juli 1813 § 10 endogsaa blev fastsat at skulle udgjøre $\frac{2}{3}$ af Renten af Hæftelsen; (jfr. herom S. 669). Rigsbankens Indtægt skulde anvendes til efterhaanden „at bringe dens rede Sølvfond til at staae i lige Forhold med Massen af dens circulerende Sedler“, og naar dette var opnaaet til Statsgjeldens Afbetaling. Rigsbanken maatte udstede 46 Millioner Sedler, hvoraf 27 Millioner skulde anvendes til Seddelmassens Indløsning, 4

*) Med Hensyn til de meget indviklede Bestemmelser om hvorledes der skulde forholdes med private og kongelige Obligationer eller Gjeldsbeviser, som lød paa dansk Courant, henvises Læserne til Forordning 5 Januar 1813 § 14 ff.

Millioner til et Laanefond, og 15 Millioner til et Reservefond til overordentlige Udgifter for Finantserne, til hvilket Reservefond der endvidere skulde henlægges en Sum i uopsigelige Obligationer af 10 Millioner Rbdl. i Sølvværdi, til hvis Forrentelse og Afbetaling Banken aarligen skulde afgive 600,000 Rbdlr. Sølvværdi; og endvidere skulde Rigsbanken aarlig med 350,000 Rbd. Sølvværdi udrede Forrentningen af de Obligationer, som den udstedte i Anledning af Indfrielsen af den i Hertugdømmerne circulerende Seddelmasse. De af Rigsbanken udstedte 46 Millioner Sedler vare bestemte til at circulere i Danmark, Norge og Hertugdømmerne. I Slesvig og Holsteen udtalte den offentlige Mening sig imidlertid saa afgjort for at man ikke vilde have nogen Seddelcirculation, at man saae sig nødsaget til ved Frdg. 30 Juli 1813 at indrømme dem, at Sølvmynt skulde være det eneste lovbestemte Betalingsmiddel. Som Følge heraf faldt en langt større Circulationsmasse end paatænkt var paa Danmark. Dertil kom at Finantserne, for at tilveiebringe Midler til at modstaae det Krigens Uveir, som truede Fædrelandet, saae sig nødsaget til at disponere over det nysomtalte Reservefond af 15 Millioner Rigsbankdaler, hvorved Circulationsmassen blev end mere forøget. Som Følge heraf, og af de truende politiske Conjunkturer, forværredes Coursen paa Courantsedlerne, (thi disse bleve først indløste og ombyttede med Rigsbanksedler i Octbr. 1814), hvilken paa Grund af Publikums ringe Tilfredshed med Rigsbankforordningen i de 5 første Maaneder efter sammes Udstedelse havde staaet paa 1700 til 1800, — altsaa et Hundrede Procent slettere end tidligere, istedetfor at man skulde have troet at den vilde have forbedret sig — meget betydeligen, stundom 1000 Procent ad Gangen, og gik tilsidst ned lige til 14000, saa at der altsaa gik 140 Courantsedler eller 23 Rigsbankdalersedler paa en Species. Mod Slutningen af Aaret 1813, da Udsigterne til Fredens Tilbagevendelse aabnede sig, forbedrede den sig imidlertid dog til c. 5000, og

for 50 Rdlr. Courant eller 8¼ Rigsbankdaler kunde man mod Slutningen af Aaret 1813 kjøbe en Species. Jfr. S. 678.

Imidlertid havde Regjeringen for at forøge Publikums Tillid til den nye Bank, og for derved at styrke og befæste det i sin Grundvold rystede Pengevæsen, ved et aabent Brev af 30 Juli 1813 lovet, at Rigsbanken senere skulde — deelt i 3 Hovedafdelinger, en dansk i Kjøbenhavn, en norsk i Christiania og en slesvig-holsteensk i Kiel —, gaae over „til at blive privat under et nationalt Interessentskab, under hvis Forvaltning og Bestyrelse den skulde staae", og at det Overskud, som Banken i sin Tid maatte give, naar Sedlerne bleve realisable, skulde tilfalde Bankens Interessenter, der fornemmelig vilde komme til at bestaae af Statens Grundeiere. At dette Løfte Intet hjalp til at forbedre Courantsedlernes Cours, men at denne paa Grund af de uheldige politiske Conjunkturer var i høieste Grad slet i Slutningen af Aaret 1813, er alt anført. I Begyndelsen af Aaret 1814 blev Freden sluttet; Forvirringen i alle Forhold begyndte at sætte sig, og Haabet at vende tilbage; og da Courantsedlerne i Octbr. 1814 bleve satte ud af Omløb og ombyttede med Rigsbanksedler stode disse sidste i en Cours af c. 550, (Courantsedlerne altsaa i en Cours af 3300), og i Løbet af Aarene 1815, 1816 og 1817 forbedrede Coursen paa de nye Rigsbanksedler, (hvis pari naturligviis var 200 Rbdlr. = 100 Species), sig, med forskjellige Fluktuationer, efterhaanden til 400, og i den første Halvdeel af Aaret 1818 forbedrede den sig endogsaa, paa Grund af Forventningen om Rigsbankens Overgang til en Nationalbank, og de hermed forenede Reformer i Pengevæsenet, lige indtil 253. Den 1 August 1818 gik Rigsbanken i Overeensstemmelse med Kongens tidligere derom givne Løfte, over til at danne den Nationalbank, som endnu for Øieblikket er den eneste Bank i den danske Stat, (jfr. aab. Br. 6 Apr. 1818, Octroy af 4 Juli 1818 og Regl. af

27 Juli s. A.). Grundeiendommene i Kjøbstæderne i Kongeriget skulde hæfte til Nationalbanken ligesom tidligere til Rigsbanken med 6 Procent i Sølv af deres Værdi, (forsaavidt de ikke alt havde indløst deres Hæftelse, hvilket var skeet med et Hæftelsesbeløb af noget over 1¼ Million, saa at der kun var et Beløb af noget over 2¾ Million tilbage, jfr. S. 666), og denne Hæftelse skulde forrentes med 6½ Procent i Sølv-Værdi aarlig, saalænge til den blev indfriet. Hvad Landeiendomme og Tiender i Kongeriget betræffer, da skulde de paa samme Maade hæfte med 1 Procent af deres Værdi, (circa 2½ Million Rbd.); og desuden skulde de med 6½ Procent aarlig forrente et Beløb af 5 Procent af deres Værdi (c. 12½ Million Rbd.), saa længe til alle Rigsbanksedlerne, hvis Beløb dengang udgjorde circa 31 Millioner, vare indløste eller repræsenterede ved tilsvarende Sølv-Valuta i Bankens Eie; men det saaledes ydede Rentebeløb (circa 820,000 Rbdlr. aarlig) skulde afdrages dem i deres Grundskatter, saa at det i Kongeriget*) i Realiteten var Finantserne, der forrentede de ⅚ af Landeiendommenes oprindelige Hæftelse til Rigsbanken jfr. S. 666, og kun et Udlæg, som Landeiendomsbesidderne gjorde ved at forrente samme**). Derfor

---

*) Ogsaa Hertugdømmernes Landeiendomsbesiddere erholdt, om end i en anden Form end Kongerigets, en Lettelse i deres Grundskatter i Anledning af Bankhæftelserne; men der var ikke Grund til i samme Grad at lette Hæftelsesbyrden for Hertugdømmerne som for Kongeriget, deels fordi denne Byrde alt var lettet Grundeierne i Hertugdømmerne meget ved den de vedkommende Panthavere paalagte Deel af samme, deels fordi Kongerigets Landeiendomsbesiddere i Aarene 1809—1813 vare blevne 3½ Gange mere bebyrdede med nye Skatter end Hertugdømmernes.

**) Bankhæftelsen af Danmarks Landeiendomme og Tiender udgjorde i alt c. 15 Millioner Rbdl. Renten à 6½ Procent af den ⅙ Deel heraf, som i Virkeligheden faldt Landeiendomsbesidderne til Last, bliver altsaa kun 166,000 Rbd. aarlig, (for en Eiendom af 20,000 Rbd. Værdi kun 13 Rbd. aarlig); og den i Anledning af Nationalbanken Landet paalagte nye Byrde var saaledes ikke stor, især

skulde Landeiendomsbesidderne ogsaa for Fremtiden kun have Ret til at indløse ⅓ Deel af deres oprindelige Hæftelse til Rigsbanken, og ligeledes skulde de kun være Aktionairer i Nationalbanken for denne ⅓ Deel; men de øvrige ⅔ Dele, hvis rigtige Forrentning de garanterede Banken ved forskudsviis at præstere samme, imod at erholde Godtgjørelse herfor af Finantserne ved en tilsvarende Afkortning i Landskatten, skulde derimod være uopsigelig fra begge Sider*). Hvad Hertugdømmerne angik, da ønskede den allerstørste Deel af Hæftelsesdebitorerne sammesteds at blive frie for al Forbindelse med Nationalbanken, og ved Patent af 4 Juli 1818 blev der ogsaa opgivet dem, som ikke vilde vedblive ligesom hidtil at svare 6½ Procent af deres Hæftelse af 6 Procent af deres Eiendommes Værdi saalænge til de indløste samme, og derved erhverve sig Aktieret i Nationalbanken, tre forskjellige Maader, paa hvilke de kunde komme ud af al Forbindelse med samme, nemlig: 1) at betale Banken 112½ Rbd. Sedler for hvert 100 Rbd. Hæftelsen udgjorde; eller 2) at betale Hæftelsen i kongelige eller Bank-Obligationer, der bar et Rentebeløb af 4½ Procent af Hæftelsen; eller

---

naar det erindres, at man ved at laane en Sum mod ordinair Rente til Afbetaling af Hæftelsesbeløbet kunde slippe med at svare 4 Procent af samme istedetfor 6½, og naar det tages i Betragtning, at Vedkommende fra den Tid af at Bank-Aktierne have staaet over pari, eller i det mindste fra den Tid de have givet Udbytte, have i samme havt Erstatning for Hæftelsen, saa at hvad de have opoffret i Anledning af Banken indskrænker sig til den aarlige Rente i Mellemtiden.

*) Lige til Nationalbankens Oprettelse i Aaret 1818 kunde Landeiendomsbesidderne udbetale hele Hæftelsen af de 6 Procent af Værdien; men skjøndt dette var det samme som for bestandig at anbringe en Capital til 6½ Procent, skete det dog kun med et Beløb af 453,600 Rbd. Af Bankhæftelser paa Jorder, Tiender og Kjøbstadbygninger blev i det nysnævnte Tidsrum fra Rigsbankens til Nationalbankens Oprettelse i alt indfriet et Hæftelsesbeløb af, i Danmark c. 1,700,000 Rbd., og i Hertugdømmerne c. 9 6,000 Rbd.

3) aarligen at betale 6 Procent rede Sølv i Afdrag paa deres Bankhæftelse „saalænge indtil paa denne Maade den paa dem faldende Deel af Hertugdømmernes Andeel af Bankens Seddelgjeld og Obligationsgjeld, (og ved senere Opgjørelse af 28 August 1824, jfr. Regulativ for Opgjørelsen af 21 August 1821, befandtes Hertugdømmernes Andeel af Seddelgjelden at være 11,888,528 Rbdlr. Sedler, og deres Andeel af Obligationsgjelden 5,008,626 Rbdlr. Sølv), fuldt er udbetalt“, hvilket aarlige Afdrag et nyt dertil oprettet Bankinstitut i Altona skulde modtage og indsende til Nationalbanken. Efter at disse Bestemmelser vare bekjendtgjorte valgte nogle faae af Hertugdømmernes Hæftelsesdebitorer (til et Hæftelsesbeløb af omtrent 400,000 Rbdl.) at at vedblive som hidtil at svare 6½ Procent af deres Hæftelse og saaledes at blive Interessenter i Banken, og altsaa at faae Udbytte naar Sedlerne bleve realisable; nogle faae andre (til et Hæftelsesbeløb af 925,524 Rbdl.) valgte at udbetale deres Hæftelse paa een af de tvende anførte Maader; hvorimod den allerstørste Deel, nemlig til et Hæftelsesbeløb af 11,712,000 Rbdl. valgte den under Nr. 3 angivne Fremgangsmaade, nemlig at betale deres Andeel i Bankens Gjeld ved aarlige Afdrag uden at svare Rente for mere af samme end den Deel, som hørte til Bankens Obligationsgjeld, og paa disses Vegne har Banken i en lang Række af Aar aarligen fra Bankinstitutet i Altona modtaget 5 til 800,000 Rbdl., og i den nyere Tid Summer af afvexlende Størrelse, og det hele Beløb af 11,712,000 Rbdl. er herved efterhaanden blevet betalt, saa at der nu i Aaret 1846 kun resterer et Beløb af 346,888 Rbdl.

Interessenter eller Aktionairer i Nationalbanken blev alle Besiddere af Kjøbstadbygninger i Danmark for deres Hæftelsesbeløb (6 pCt. af Værdien), og Besiddere af Jorder og Tiender i Danmark for den ⅓ af deres Hæftelsesbeløb, hvilken de uden

Godtgjørelse i Skatterne forrente, altsaa for 1 pCt. af Værdien*), samt de Hæftelsesdebitorer i Hertugdømmerne, som enten havde betalt deres Hæftelsesbeløb, eller erklæret at de ville vedblive bestandigen at forrente samme med 6½ pCt. og saaledes blive Interessenter i Banken. Ingen kunde vel blive Aktionair for en Hæftelse eller en Deel af en Hæftelse, som ikke udgjorde fulde 100 Rbd.; men Enhver havde Ret til at supplere Beløbet indtil 100 ved et contant Indskud i Banken, (saa at han, naar han til Exempel havde en Hæftelse paa 1 Rbd. eller paa 101 Rbd., kunde ved contant at indskyde 99 Rbd., erhverve sig Ret til at faae respective 1 eller 2 Aktier**), ligesom der ogsaa paa flere mindre sammenlagte Hæftelser, der i alt udgjorde 100 Rbd., skulde udstedes en Aktie. Endvidere blev ogsaa de, som skjenkede Summer til Banken, og de, som paa dertil gjort Indbydelse havde indskudt Penge i Banken

*) I Tidsrummet fra Rigsbankens til Nationalbankens Oprettelse kunde man betale hele Hæftelsen (6 pCt. af Eiendommens Værdi), og dette skete ogsaa med et Hæftelsesbeløb af 458,600 Rbd. De, som saaledes i dette Tidsrum havde indfriet deres hele Hæftelse, skulde nu ifølge Octroy af 4de Juli 1818 have de ⅚ af det Beløb, som Renten af Hæftelsen à 6½ Procent vilde have dugjort, erstattet i Skatterne ligesom de andre Hæftelsesdebitorer, som forrentede de ⅚ af Hæftelsen; og naar i sin Tid Forrentningen af de ⅚ af Hæftelsen, og altsaa ogsaa Godtgjørelsen fra Finantserne i Skatterne, ophørte, skulde de have Valget mellem at erholde contant Tilbagebetaling af de ⅚ af det Beløb deres Hæftelse udgjorde, eller for samme at erholde 6½ pCt. Rente bærende Obligationer udstedt af Banken, eller for dette Beløb af blive Aktionairer i Banken. Jfr. Note ** S. 681.

**) Da Nationalbankaktierne kom en Deel over pari bleve 55 til 56,000 Hæftelser supplerede, i det Spekulanter kjøbte disse og i Banken indskød det Beløb, som der manglede i 100, (hvilket Beløb i mange Tilfælde var 99 Rbd. og nogle Skilling), for derved at erholde Ret til en Aktie, i hvilken Anledning det ved Pl. 6 August 1839 blev bestemt, at de, der ønskede at supplere deres Hæftelser, skulde have gjort det inden den 1ste August 1842. Paa denne Maade blev Bankens Fond og Aktiekapital forøget med circa 5½ Millioner Rbdlr.

mod 4 pCt. Rente, Aktionairer i samme, men deres Antal var saa ringe at det var for Intet at regne, i det der nemlig kun indkom 3192 Rbd. i Gave, og 42,400 Rbd. i frivilligt Indskud. — Aktieretten kan cederes, og er derfor nu i Reglen i Hænderne paa Folk, som have tilkjøbt sig samme.

Nationalbankens Formue kom ved dens Oprettelse til at bestaae af de danske Hæftelser, Hertugdømmernes Hæftelser (jfr. det Ovenanførte S. 671), og desuden af de fra Rigsbanken modtagne Contanter og Aktiver til Beløb af 5,870,000 Rbd. Derimod overtog Banken en Seddelgjeld, som i Tidens Løb skulde indfries, paa 31,106,181 Rbd.*), en Gjeld til Finantserne af 13,910,453 Rbd., hvilken deels hidrørte fra de 10 Millioner uopsigelige Obligationer, som Rigsbanken ved dens Oprettelse blev tilpligtet at afgive (jfr. S. 667), hvilket Beløb i Anledning af Norges Fraskillelse var blevet nedsat til c. 7 Millioner, deels fra de Obligationer, som Banken maatte udstede i Anledning af den slesv.-holsteenske Seddelmasses Indløsning, hvorfor disse 13,910,453 Rbd. hyppigere findes benævnede „Bankens Obligationsgjeld." Egentlig talt var det kun denne Obligationsgjeld, der kom til at paahvile Nationalbanken; thi Seddelgjelden kom Finantserne, som alt i det Foregaaende anført, i Realiteten til at betale; og Statskassen paatog sig saaledes ved Nationalbankens Oprettelse meget større Byrder for at bringe Orden og Fasthed i Pengevæsenet, end Man ifølge det aabne Brev af 30 Juli 1813 havde kunnet vente.

*) Rigsbanken havde i alt udstedt 38,834,336 Rbd. Sedler, i alt modtaget i Afbetalinger paa Hæftelserne 2,666,000 Rbd. r. S., og i alt inddraget og tilintetgjort 7,728,155 Rbd. Sedler.

Medens Man saaledes havde formindsket Rigsbanksedlernes Beløb med henved 8 Millioner, havde Man seet sig nødt til at udstede 5 Millioner Creditsedler, (Committeesedler), som bar en Skilling Rente daglig af hver 100 Rbd., hvilke senere bleve indløste med kgl. 6 pCt. Obligationer. Jfr. Pl. 8 Jan. 1814 og Frdg. 14 April 1814.

Nationalbankens Oprettelse havde som Følge af det Heranførte en meget gunstig Indflydelse paa Rigsbanksedlernes Cours, og samme forbedrede sig i Aaret 1818 og i Begyndelsen af Aaret 1819 efterhaanden lige til 212, og nærmede sig altsaa til pari; men imod Slutningen af Aaret 1819 kastede uheldige Handelsconjunkturer atter Coursen tilbage paa 300. Det viste sig herved at den circulerende Seddelmasse var for stor til at Man kunde vente nogen Fasthed i Pengevæsenet, og Man bestemte sig derfor til at optage et Laan for at kunne formindske samme ved en anticiperet Indragelse. Ved et Laan af 4de Febr. 1820 erholdt Banken, imod Udstedelsen af Obligationer i rede Sølv, 5,976,700 Rigsbankdaler Sedler, som derpaa bleve tilintetgjorte. Da Finantserne som nys anført i Realiteten havde overtaget Bankens Seddelgjeld, saa blev det ved et Kongeligt aabent Brev af 4 Febr. 1820 bestemt, at af de ⅝ af Bankrenterne for Hæftelserne i Jorder og Tiender (c. 820,000 Rbd.), som Finantserne ved Afdrag i Landskatten godtgjorde de Paagjeldende, og som efter de hidtil gjeldende Bestemmelser alene skulde anvendes til Sedlernes Indløsning, skulde for Fremtiden først tages Renten af det heromtalte Laan og af det Beløb, der var fornødent til aarligen at indløse et vist Antal ved Lodtrækning til Udbetaling udtrukne Obligationer; og den tiloversblevne Deel af disse Bankrenter (c. 450,000 Rbd.) skulde derpaa, hvis Coursen ikke var 212 eller gunstigere, ubetinget anvendes til Seddel-Inddragning; men naar Coursen derimod var 212 eller gunstigere, da kunde Bankbestyrelsen anvende samme til Obligationsgjeldens Afbetaling eller paa hvad Maade den ellers fandt det at være tjenligst for Bankens Tarv; og lignende fri Raadighed skulde Bankbestyrelsen, i hvorledes Coursen end stod, have over det Overskydende af Bankens øvrige Indtægter, hvilket den tidligere havde været forpligtet til at anvende til Seddel-Inddragning. Naar Seddel-Ind-

løsningen i sin Tid var tilendebragt, da skulde Banken vedblive at modtage de oftomtalte ⅝ af Renten af Bankhæftelserne paa Jorder og Tiender, (og Finantserne altsaa at erstatte Skatteyderne samme ved et tilsvarende Afdrag i Landskatten), saa længe til det heromhandlede Laan var aldeles indfriet. Efterat den nysomtalte Seddelinddragelse af 6 Millioner havde fundet Sted stod Coursen i Aarene 1820—1823 i 260—250, forbedrede sig Aarene 1824—1828 end mere; stod i Aarene 1829—1838 kun nogle faa pCt. under pari, og blev i Octbr. 1838 pari, og har siden bestandig været det*) I sidstnævnte

*) Forfatteren af dette Skrift har ofte følt Savnet ved at der intetsteds i vor Litteratur findes en Fortegnelse over Coursen i samtlige de 88 Aar, i hvilke vi havde urealisable Sedler, da Man ved Læsningen af ældre Bøger og Documenter ofte har Brug for Kundskab til Coursens Standpunkt paa en vis Tid for at vide til hvor stort et Beløb i rede Sølv de sammestedsanførte Summer svare; og for at afhjelpe dette Savn har han, med velvillig Bistand af Chefen for Contoiret for de udenlandske Betalinger, udarbeidet følgende

Fortegnelse over Coursen paa Banksedlerne i de 88 Aar fra 1757—1845.

Pari-Cours var indtil den 3die December 1794 122½, og 122½ Rdlr. Courant var altsaa indtil da = 100 Specier.

I Aarene **1757—1759** incl. var Coursen pari.

I Slutningen af Aaret **1760** gik den lidt under pari, idet den nemlig stod mellem 122½ og 125.

I Aaret **1761** forværrede den sig først til 139, men forbedrede sig senere til 133.

I Aaret **1762** svævede den i det Hele taget mellem 133 og 126, men stod dog til enkelte Tider paa 139.

I Aarene **1763** og **1764** svævede den om 131.

I Aarene **1765** **1768** incl. var den pari.

I Aarene **1769** og **1770** bevægede den sig mellem 127 og 132.

I Aaret **1771** varierede den mellem 128 og 131.

I Aaret **1772** var den 123—125, og først i Slutningen af Aaret forværrede den sig til 129.

Aar fandt den saakaldte Tolvmillionssag, eller en mellem Finantserne og Bankbestyrelsen i Aaret 1837 opstaaet Menings-

---

I Aarene **1773—1778** incl. var Coursen næsten pari, idet den nemlig holdt sig mellem 125 og 123.
I Aarene **1779—1781** incl. var den 127—125, og i **1782** og **1783** 130—144.
I Aarene **1784—1786** incl. holdt Coursen sig ved 136.
I Aaret **1787** forværrede den sig til 145¼.
I den første Halvdeel af **1788** var den mellem 146 og 142; men i den anden Halvdeel af Aaret forværredes den efterhaanden til 153.
I Begyndelsen af **1789** var Coursen 152¾, og forværrede sig senere til 162, hvorpaa den stod i Midten af October, og var i Slutningen af Aaret 159¼.
I Aaret **1790** forbedrede den sig efterhaanden, i Aarets første Halvdeel fra 160—150, og derpaa fra 150—140, paa hvilket Standpunkt den stod i Aarets 4 sidste Maaneder.
I Aarene **1791**, **1792** og **1793** holdt Coursen sig paa 138—137.
I Aaret **1794** forbedrede den sig i de 3 første Maaneder efterhaanden til 129¼, og i de 3 næste til pari, hvorpaa den forblev hele Resten af Aaret.

Pari-Cours fra 3die Decbr. 1794 — 5te Januar 1813 var 125, og 125 Rdlr. Courant var altsaa = 100 Specier*).

I Aarene **1795—1798** incl. var Coursen pari.
I Mai **1799** gik Coursen lidt under pari, svævede fra Begyndelsen af Juli til Begyndelsen af Septbr. om 126¼, men forværrede sig senere, og stod ved Aarets Slutning paa 138.
I Begyndelsen af Aaret **1800** forbedrede Coursen sig, stod Størstedelen af Aaret mellem 131 og 129, men forværrede sig mod Slutningen af Aaret til 135.
I Aaret **1801** svævede Coursen mellem 135 og 144, og var saa-

---

*) Den her angivne Cours viser for Aarene 1757—1794 Courantsedlernes Forhold til Banco (122½ = 300 Mark Hamb. Banco), og for Aarene 1794—1845 Forholdet imod Species, hvilket her udtrykkelig bemærkes, forbi Man i flere om vort Pengevæsen handlende Skrifter bestandig seer Coursen opgivet i Forhold til Banco. Saavidt jeg har kunnet mærke ere de Coursangivelser som hist og her findes i Grosserer Nathansons Skrifter, bestandigt grundede paa Forholdet til Banco. Forskjellen mellem Species og Banco er vel sjelden betydelig, (jfr. Noten S. 643), men var det dog stundom i Pengeomvæltningernes Tid.

forskjel om den rette Forstaaelse af Finantsernes Forpligtelser med Hensyn til Seddelinddragningen, ogsaa sin endelige Afgjørelse.

---

lebes den 20 Jan. 133, 31 Marts 140, Begyndelsen af Juli 135½, 13 Oct. 144.

I den første Halvdeel af 1802 holdt Coursen sig mellem 140¼ og 137½, stod den 16 Juli paa 139½, 17 Sept. 142⅝, 22 Octbr. 146⅞, Slutningen af Decbr. 138⅜.

I Begyndelsen af Aaret 1803 forbedredes Coursen, stod 15 Febr. — 11 Marts paa 133⅞, forværredes senere, stod 14 Juni paa 144½, 16 Aug. paa 151, forbedrede sig derpaa og stod 4 Oct paa 143⅞, men forværrede sig atter og stod den 25 Novbr. paa 147.

I den første Halvdeel af Aaret 1804 svævede Coursen mellem 144 og 147¾, i den sidste Halvdeel mellem 145 og 150¼.

I den første Halvdeel af Aaret 1805 forbedrede Coursen sig efterhaanden til 136½, hvorpaa den stod den 11 Juni, og svævede om dette Standpunkt Resten af Aaret, men var dog den 8de og 11 Octbr. 148⅜.

I den første Halvdeel af Aaret 1806 svævede Coursen mellem 135 og 139, forværrede sig imidlertid i Aarets anden Halvdeel, og stod den 30 Decbr. paa 151¼.

I Aaret 1807 var Coursen den 6 Jan. 153⅞, 13 Marts 145, 26 Juni 138⅞, 21 Juli 140⅞. Fra 11 Aug. — 13 Novbr. noteredes ingen Cours paa Grund af Beleiringen og Bombardementet. Den 13 Novbr. var den 150⅞, 1 Decbr. 152⅞.

I Begyndelsen af 1808 var Coursen 146; fra Marts Maaned af forværredes den, og den var den 15 Marts 155⅞, den 24 Juni 162, den 16 Aug. 174, den 30 Decbr. 190.

Fra Aaret 1809 af forværrede Coursen sig med Spring af 50—100 pCt. ad Gangen, meget betydeligt. Den 21 Marts var den 234, den 20de Mai 308, den 30 Sept. 347, den 19 Decbr. 388.

I Aaret 1810 varierede Coursen i de 5 første Uger mellem 460, hvorpaa den stod den 15de Januar, og 366 hvorpaa den stod den 10 Febr., holdt sig i de næste 5 Maaneder mellem 366 og 413; stod i Aug. paa 450, i Slutningen af Sept. paa 506, den 20 Octbr. paa 648; forbedredes pludselig i Novbr., og stod den 10 Novbr. paa 438, men forværrede sig igjen indtil 648, hvorpaa den stod den 20 Oct., og forbedrede sig derpaa atter meget og stod den 10 Nobr. paa 438, men forværredes atter i Slutningen af Aaret.

I Aaret 1811 stod Coursen den 2 Febr. paa 554¼, men dette var det gunstigste Standpunkt, hvorpaa den kom hele Aaret. Den for-

Finantserne fremsatte nemlig i Aaret 1837 den Paastand, at naar det ved Nationalbankens Oprettelse var blevet bestemt, at Eierne

værrede sig nemlig kort efter hurtigt og stærkt, stod den 9 Marts paa 885½, viste senere Tendents til Forbedring, men svævede dog længe om 800, stod endnu den 1 Oct. paa 806, men forbedrede sig imod Slutningen af Aaret til 770.

I Begyndelsen af **1812** vedvarede denne Forbedring, og Coursen var den 17 Marts 746, og den 29 Mai 740; fra sidstnævnte Dag indtil i Sept. noteredes der ingen Cours, men den virkelige Priis paa Specier og Banco tiltog med stærke Skridt. Siden da Coursen atter blev noteret steg den 50 til 100 pCt. fra een Postdag til en anden. Det Høieste den blev tegnet i dette Aar var 1760 (d. 8 Dcbr.); men den virkelige Priis paa Species var altid en Deel høiere end den efter Forskrifterne i Pl. 2 Mai 1811 indrettede Coursnotering.

Pari-Cours var fra 5 Januar 1813 af 200, eller 200 Rbd. = 100 Species.

I Aaret **1813** var Coursen paa Courantsedlerne den 12 Jan. 1680, og den 19 Jan. 1800. Coursen paa Rigsbanksedler var fra 8 Febr. til 2 Marts 286 (eller 1716 paa Courantsedler, hvilke sidste først ophørte at gielde i Oct. 1814), og var endnu den 13 April 330; men forværredes senere, var den 15 Juni 666⅔ (eller 4000 paa Courantsedler), og forværredes derpaa aldeles voldsomt, 1000 pCt. ad Gangen, og naaede saaledes til 2333 paa Rigsbanksedler, altsaa 14000 paa Courantsedler, saa at der altsaa gik 140 Courantrigsdalersedler paa en Species. Henimod Slutningen af Aaret forbedredes Coursen, dog med store Fluktrationer. Den 1 Oct. var den 800 paa Rigsbank; den 5 Oct. 1050: den 30 Octbr. 900; den 6 Novbr. 800, den 26 Novbr. 1125 (altsaa 6750 paa Courantsedler) forbedrede sig derpaa stærkt, og stod den 7 Decbr. endogsaa paa 580, men forværredes atter, og stod den 21 Dcbr. paa 730, og mod Slutningen af Maaneden paa 800, altsaa paa 5400 for Courantsedler *).

*) Af de fra 1ste Aug. 1813 noterede halvaarlige Rigsbankcourser og de fra 1 Aug. 1818 noterede Qvartalscourser kan Sedlernes Cours i det paagjeldende Tidsrum ikke engang sees med blot nogenlunde Nøiagtighed paa Grund af Maaden hvorpaa de bleve satte. Jfr. Pl. 30 Juli 1818 og 20 Jan. 1825. Rigsbankcoursen noteredes endogsaa i hele Tidsrummet fra 1 Aug. 1813 til 1 Febr. 1818, uden Hensyn til Bestemmelserne i § 19 og 20 i Fund. af 5 Jan. 1813, uafbrudt paa 375, hvilket, som det Ovenstaaende udviser, var heist afvigende fra hvad den burde været noteret til.

af Jorder og Tiender i Kongeriget Danmark skulde vedblive til Banken at forrente de ⅝ af den oprindelige Bankhæftelse,

---

I Aaret **1814** forbedrede Coursen paa Rigsbankfedler, som den 4 Jan. var 880, sig efter Fredens Afslutelse ikke ubetydeligen, og stod den 25 Jan. paa 580 og den 25 Febr. paa 450; men forværrede sig senere, og varierede i de 4 næste Maaneder mellem 450 og 550, og svævede om 550 Resten af Aaret, med Undtagelse af den 22 og 26 Juli, paa hvilke Dage den respektive var 665 og 600.

I Begyndelsen af **1815** svævede Coursen mellem 575 og 615, forværrede sig noget i Begyndelsen af Febr., stod den 10 Febr. paa 690, forbedrede sig efterhaanden lidt, og stod den 7 Marts paa 550, forværrede sig derpaa efterhaanden og stod den 7de og 25 April paa 715, forbedrede sig derpaa efterhaanden lidt efter lidt til den den 4 Juli stod paa 595, holdt sig nogenlunde ved dette Standpunkt i Juli og August, stod den 1 Sept. paa 615 og holdt sig Resten af Aaret mellem dette Standpunkt og 660, hvorpaa den stod den 29 Decbr.

I Aaret **1816** stod Coursen den 16 April og 18—28 Juni paa 670, den 22 Marts derimod paa 730, og varierede mellem disse to Standpunkter i Aarets 8 første Maaneder. I Midten af Sept. og Begyndelsen af Octbr svævede den om 760, forbedrede sig derpaa efterhaanden til den den 17 Decbr. stod paa 555, men forværredes derpaa og stod den 31 Decbr. paa 615.

I den første Halvdeel af Aaret **1817** forbedredes Coursen efterhaanden betydeligt, og den 1 var den April 585 og den 24 Juni 420; derpaa forværredes den, og stod mod Slutningen af August paa 500, men forbedredes derpaa og svævede mod Slutningen af Aaret om 420.

I den første Halvdeel af Aaret **1818** forbedredes Coursen efterhaanden, og stod saaledes allerede den 31 Marts paa 315, og naaede den 30 Juni til 253, som var det gunstigste den var dette Aar, i hvis anden Halvdeel den svævede mellem 253 og 284, dens høieste Standpunkt i Aarets 6 sidste Maaneder, paa hvilket den var den 6 Nov. I Decbr. Maaned svævede den om 260.

I de første 3 Maaneder af Aaret **1819** forbedrede Coursen sig med stærke Skridt lige til 212, hvorpaa den stod fra 9—19 Marts. Paa dette gunstige, pari nærliggende Standpunkt stod den endnu efter smaa Fluktuationer, den 18 Juni, men forværrede sig efterhaanden og stod den 24 Sept. paa 279, og den 31 Decbr. paa 315.

(og Finantserne vedblive at godtgjøre Skatteyderne det saaledes betalte Beløb ved tilsvarende Afdrag i Landskatten), saalænge til Seddelinddragningen var tilendebragt, da var hermed ikke meent Inddragningen af samtlige de 31 Millioner Sedler, som i Aaret 1818 vare i Omløb, men Inddragningen af disse 31 Millioner minus de 12 Millioner, som udgjorde Hertugdømmernes Andeel i Bankens Seddelgjeld, og hvis

---

I Begyndelsen af **1820** forbedrede Coursen sig fra 306—262, hvorpaa den stod den 15 Febr., og Banklaanet af 4 Febr. 1820 virkede derpaa saa heldigen paa samme, at den i de 9 sidste Maaneder af 1820 og
i Aaret **1821** svævede om 260, og
i Aarene **1822** og **1823**, om 250.
Fra 1 Juni i Aaret **1824** forbedrede Coursen sig atter fra 250 hvorpaa den i lang Tid havde staaet, til 238, hvorpaa den stod den 29 Juni, og blev staaende til den 2 Novbr. Derpaa forbedrede den sig atter, og stod ved Aarets Slutning paa 224.
I Aaret **1825** vedblev Coursens Forbedring, og den 11 Marts stod den paa 215, den 28 Juni paa 212, og mod Slutningen af Aaret paa 210.
I de 2 første Maaneder af **1826** forværrede Coursen sig atter, stod den 3 Marts paa 230 og svævede om dette Standpunkt hele Resten af Aaret, og
i den første Halvdeel af **1827** om 225, og i den sidste Halvdeel af dette Aar og
i **1828** om 220. I Sept. forbedredes den til 214, og stod den 21 Novbr., og fra 9 Decbr. til 31 Decbr., paa 208.
I **1829** holdt Coursen sig mellem 210 og 208,
i **1830** mellem 208 og 212,
i **1831** mellem 214 og 208, og
i **1832** mellem 209 og 212.
I Aaret **1833** holdt Coursen sig i de første 6 Maaneder mellem 212 og 208½, og i Aarets sidste Halvdeel mellem 210½ og 206.
I **1834** holdt Coursen sig mellem 206 og 208,
i **1835** mellem 207 og 201;
i **1836** og **1837** stod den paa 202, og
i **1838** var det ligeledes Tilfældet i de 9 første Maaneder. Den 28de Sept. forbedredes den til 201, og den 23 Octbr. til pari, og den vedblev at være pari lige til den 5 Mai **1845**, da Sedlerne efter 88 Aars Mellemrum atter bleve realisable.

successive Afbetaling Hæftelsesdebitorerne i Hertugdømmerne, præsterede gjennem Bankinstitutet i Altona, eftersom Banken i modsat Fald vilde faae et Beløb af 12 Millioner af Seddelgjelden betalt to Gange. Bankdirektionen gjorde derimod Paastand paa, at Finantsernes herombandlede Forpligtelser i Anledning af Seddelgjelden paahvilede den med Hensyn til hele den ved Nationalbankens Oprettelse tilbageværende Seddelmasse af 31 Millioner, og at de 12 Mill.oner, som Hertugdømmerne efterhaanden afbetalte gjennem Bankinstitutet i Altona, hørte til Bankens Grundfond, og ikke vare bestemte til at tjene til Seddelinddragning, hvilken Paastand den deels støttede paa Bank-Octroyens Udtryk*), der talte afgjørende for samme, deels paa Billigheden, i det Bankens Formue under en modsat Forudsætning efter 20 Aars Arbeide kun vilde være meget ubetydelig, og ikke udgjøre mere end 1⅜ Million Rbd., og altsaa i saa Fald slet ikke staae i Forhold til den Banken anviste Virksomhed. Denne høist vigtige Sag, som i lang Tid i høi Grad beskjeftigede Publikums Opmærksomhed, blev ved et af Kongen under 13 Novbr. 1838, (jfr. aabent Brev af 4 Decbr. s. A.) approberet Forlig mellem Banken og Finantserne afgjort paa følgende Maade: Banken skulde af Finantserne have for 2 Millioner Rbd. den Kongelige Kasse tilhørende Prioritetsobligationer, og en af Kongen udstedendes 3 pCt. Hovedobligation paa 7,300,000 Rbd. Til Forrentning og successive Afbetaling (Amortisation) af den sidstnævnte Obligation skulde Banken i 38½ Aar, eller indtil Aaret 1876, oppebære de ⅞ af Bankhæftelsesrenterne af Jorder og Tiender

*) En udførlig Fremstilling af alt hvad der kunde siges pro og contra i denne Sag findes i Generalprocureurens (Statsminister Ørsteds) og Bankdirektionens Betænkninger over samme. Jfr. Collegial Tid. for 1836 Pag. 727, for 1837 Anhang til Nr. 17, og 1838 Anhang til Nr. 2 og Nr. 16.

i Danmark, altsaa 328,000 Rbd., hvorimod de ⅞ af det hidtil til Seddelgjeldens Betaling aarligen ydede Beløb fra 1 April 1838 skulde bortfalde **), hvilket, paa Grund af den hermed ogsaa bortfaldende Godtgjørelse til Skatteyderne ved et tilsvarende Afdrag i Landskatterne, vilde være Finantserne til en aarlig Indtægt af 492,000 Rbd. For at sætte Banken i Stand til i Nødsfald at kunne reise en Capital paa den ovennævnte aarlige Indtægt af 328,000 Rbd. blev der udstedt partielle Obligationer for Hovedobligationens Beløb af 7,300,000 Rbd., hvilke Banken kunde pantsætte eller sælge, og hvilke den i sidstnævnte Fald skulde forrente med 3 pCt., ligesom den ved Lodtrækning skulde aarligen af samme indløse et Beløb, som forholdsmæssigen svarede til det, som aarlig amortiseredes af Hovedobligationen. Da disse Obligationer kun give 3 pCt. Rente, saa have de hidtil ikke været til at sælge til pari; og da de i sin Tid ved Amortisationen blive indløste med pari, saa har Banken ikke villet sælge dem under samme, og den er derfor endnu i Besiddelse af det hele Beløb.

Ved denne for Nationalbanken gunstige Afgjørelse af den ovenomtalte Sag blev dens Forfatning, hvad det Følgende nærmere vil oplyse, særdeles god, og Bankbestyrelsen søgte derfor ogsaa kort derefter at erholde Kongelig Bestemmelse for

**) Forsaavidt de ⅞ af Bankhæftelserne i Jorder og Tiender i Danmark i Mellemtiden fra Rigsbankens til Nationalbankens Oprettelse vare indfriede, (hvilket de var for et Beløb af 378,012 Rbd.), kunde de Vedkommende nu altsaa for de ⅞ af Hæftelsen, for hvilke Liqvidationen i Skatterne ophørte, i Overeensstemmelse med § 11 i Bankoctroyen af 4 Juli af 1818, (for saavidt de ikke fordrede deres Hæftelser tilbagebetalte contant), vælge imellem at blive Aktionairer i Banken eller at erholde en af Banken udstedt 6½ pCt. Obligation. Det Beløb, hvem sligt Valg har været overladt, har udgjort 226,236 Rbd., og de have naturligviis alle, forsaavidt de hidtil have meldt sig, valgt 6½ pCt. rentebærende Obligationer, af hvilke Banken derfor har udstedt for 215,814 Rbd. Jfr. Noten * S. 672.

hvorledes Forholdet skulde være imellem Seddelmassen og Sølvvalutaen, naar den Tid kom at Sedlerne skulde erklæres for realisable, og under 11 Juli 1840 reskriberede Kongen i denne Anledning Følgende: Hele Seddelmassen maa, hvad enten den er i Omløb, eller den henhviler i Bankens Kasse, ikke overstige en Sum af 16½ Million Rbd. Som en særegen Realisationsfond skal Banken have i Eie en Sølvvaluta lig Halvdelen af hele den existerende Seddelmasse, og til Sikkerhed for den anden Halvdeel af Seddelmassen skal den have i gjeldfri Eie gode og sikkre Effekter til et Beløb af i det mindste en halv Gang mere, eller 150 pCt., hvoriblandt ingensinde maa være over en Fjerdedeel i directe Panteforskrivninger i faste Eiendomme. Hvad den nysnævnte Sølvvaluta betræffer, da skal den i det mindste for den halve Deel bestaae i den i Landet gangbare Sølvmynt, hvorimod den anden Halvdeel kan bestaae i Sølvbarrer eller Hamborger Banco. Dog maa Beløbet i Hamborger Banco, à 27 Mk. 12 Sk. H. B. pr. Mk. fiin, ikke udgjøre mere end ¼ af Sølvfondets hele Beløb. Af Sølvbarrerne, à 18½ Rbd. pr. Mark fiin, skal strax myntes naar den i Realisationsfondet værende Mynt maatte være nedbragt 10 pCt. Om forskjellige end yderligere Sikkerhedsregler i den omhandlede Henseende, see Reskript af 11 Juli 1840. — Den der skulde ønske udførligere Underretning om vor Bankhistorie henvises til Grosserer Nathansons Værk: „Danmarks National- og Statshuusholdning,“ som har kastet meget nyt Lys over denne Materie, og til de forskjellige heranførte Anordninger og aabne Breve.

Senere er hele Laanet af 4de Febr. 1820 blevet indløst, og under 5 Mai 1845 (jfr. Cancell. Pl. 13 Mai 1845) ere Sedlerne endelig blevne erklærede realisable, og efter i 88 Aar at have havt urealisable og derfor fluktuerende Cours underkastede Sedler, har Danmark nu et Seddelsystem, som er bygget paa tilsvarende Valuta, og

hvis pari Cours derved er garanteret. Bankens Overskud, der i Bankaaret 1 Aug. 1844—31 Juli 1845 har været 780,979 Rbd., og i Bankaaret 1ste August 1845 til 31te Juli 1846 876,101 Rbd.*), er derfor ogsaa i de to sidste Aar for størstedelen bleven fordeelt blandt Aktionairerne, som i Aarene 1844—45 have faaet et Udbytte af $5\frac{3}{4}$ pCt., og i Aaret 1845/46 et Udbytte af $6\frac{1}{4}$ pCt. Aktiernes samtlige Beløb udgjør 13,463,446, hvoraf c. $5\frac{1}{2}$ Million hidrører fra Suppleringerne (jfr. S. 672), og Banken eiede i Capital efter sidste Regnskab 14,883,428 Rbd., hvori imidlertid den til Udbytte bestemte Sum af 841,465 Rbd. er medregnet, altsaa, naar denne fradrages, 14,041,963 Rbd., eller noget mere end samtlige Aktiers paalydende Sum, men ikke mere end c. $\frac{5}{8}$ af deres Børspriis, der for Tiden kan anslaaes til 23 Millioner Rbd. Aktierne staae paa Grund af det gode Udbytte, de have givet i de to sidste Aar, og paa Grund af det endnu større, som Mange troe at de ville give i Fremtiden, for Øieblikket (Jan. 1847) nemlig i den høie Priis af 170, og der har endogsaa været nogle Dage, i hvilke de have staaet i 180. Til denne høie Cours have de langsomt hævet sig. I de første 17 Aar efter Nationalbankens Oprettelse betragtede Man Qvitteringerne for indbetalte Bankhæftelser, (thi af selve Aktierne var der ingen udstedt), med megen Ligegyldighed, og forsaavidt de kom i Handlen kunde Man kjøbe dem for en halv Snees Daler pr. 100. I Aaret 1835 henledte Grosserer Nathanson Publikums Opmærksomhed paa dette Papiir, Flere begyndte paa at opkjøbe det, og mod Slutningen af 1837 var Prisen 45, og mod Slutningen af 1838, efter at 12 Millionssagen var afgjort, var den 80. I 1840 var Middelprisen 85, i Aarene 1841, 1842 og 1843 110, i Juni 1844

*) I	Bankaaret	1841/42	var	Overskuddet	544,000	Rbd.
—	—	1842/43	—	—	603,000	—
—	—	1843/44	—	—	788,000	—

129, og den er senere efterhaanden steget til dens nærværende Standpunkt. Den store, paa en let Maade vundne Fortjeneste, som mange Mennesker have havt ved i rette Tid at kjøbe Bankaktier, har bragt de for 6 Aar siden her saagodtsom ukjendte „Kjøb paa Tid“, eller Væddemaal paa rentebærende Papirers Cours, af hvilke Udlandets større Børser i den nyere Tid have lidt saa meget, i Brug her i Landet. Høist betydelige Beløb af Bankaktier, hvilke Sælgeren ikke eier, sælges til at leveres paa en bestemt, længere eller kortere Tid, og meget betydelige Beløb kjøbes med Præmie, saaledes at Man ved det bestemte Tidspunkts Indtrædelse har Valget mellem at modtage Aktierne til den afsluttede Priis, eller at betale et vist Antal Procent for at være fritaget derfor. At sligt Jobberi maa have havt Bestræbelser for trykke eller hæve Coursen, og Pengelaan paa byrdefulde Vilkaar, og Fleres Ødelæggelse til Følge, er let at indsee. Da Bankbestyrelsen viseligen bestræber sig for at Udbyttet kan blive af en nogenlunde constant Størrelse, og Aktiernes Priis altsaa nogenlunde fast, saa vil dette fordærvelige Spekulationsraseri rimeligviis snart ophøre af Mangel paa Gjenstand for sin Virksomhed.

Først for et Decennium siden er Banken begyndt med at gjøre Udlaan i faste Eiendomme, og den gjør det endnu ikke i nogen meget betydelig Grad, og kan det heller ikke ifølge Bestemmelserne om Realisationsfondet (jfr. S. 683). Det Beløb, som Banken for Øieblikket har udestaaende mod dette Slags Pant, udgjør henved 4 Millioner Rbd.

Med at gjøre Udlaan paa Varer, er Banken først begyndt i de seneste Aar, og den gjør det endnu kun i en meget ringe Grad. Den 31 Juli 1844 udgjorde saaledes de af Banken paa Varer udlaante Summer kun 56,000 Rbd.; den 31 Juli 1845 38,600 Rbd., og den 31 Juli 1846 59,000 Rbd. Udlaan mod haandfaaet Pant, (især Bankaktier og Konge-

lige Obligationer), Discontering, og Kjøb af Bancovexler er derimod dens Hovedforretning og Hovedindtægt. I de første Aar har imidlertid Folkemængdens Tilvært, Productionens Forøgelse, Prisernes Stigen, Udvidelsen af Terrainet for Sedlerne i Jylland, men fremfor alt de idelligen gjentagne gjentagne Omsætninger i Bankaktier, (hvis samtlige Værdi i Aaret 1835 kun var $2\frac{1}{2}$ Million, nu derimod 23 Millioner), bevirket at Banken, hyppigen har havt Vanskelighed ved at tilfredsstille de indløbende Anmodninger om Laan og Discontering, især i Aarets sidste 3 Maaneder, i hvilke der næsten altid er stærk Trang til Penge, deels fordi der da fordres store Beløb af Omsætningsmidler til Opkjøb til Udførsel af Agriculturproducter, deels fordi Statskassen og flere offentlige Stiftelser i dette Tidsrum opsamle betydelige Summer til forestaaende Udgifter. I det sidste Aar (1846) har Nationalbanken endogsaa ofte været nødt til saagodtsom aldeles at standse med Udlaan, og til kun at discontere en ringe Deel, (f. Ex. $\frac{1}{8}$ en eller $\frac{1}{10}$ Deel) af de indenbyes Vexler, som frembydes til Discontering, og Banken har derfor ogsaa ansøgt Kongen om at maatte forøge Seddelmassen med $3\frac{1}{3}$ Million imod at Sølvfonden forøges i et hertil svarende Forhold. I Bankaaret $\frac{1845}{1846}$ disconterede Banken Vexler til et Beløb af 18 Millioner Rbd., og i Bankaarets $\frac{1846}{1847}$ til et Beløb af 19 Millioner. Bankdiscontoen er i Regelen kun 4 pCt., altsaa ikke større end den lovbestemte Rente, og Banken har ved denne lave Disconto efterhaanden undertrykt al Concurrence under ordinaire Forhold med Hensyn til denne Forretningsgreen, og dens Vexeldisconto er nu 3 Gange saa stor som for 10 Aar siden.

De Tab, som Banken har havt paa de Vexler, som den har disconteret, har hidtil kun været ubetydeligt i Sammenligning med den store Gevinst, som den har havt ved denne Forretnings-

green, og har i Gjennemsnit i de 6 sidste Aar kun udgjort 6500 Rbd., og i intet af disse 6 Aar været over c. 14000 Rbd.

I Løbet af Bankaaret 1844/1845 gjorde Banken nye Udlaan mod haandfaaet Pant til et Beløb af noget over 9½ Millioner, og i Aaret 1845/1846 til et Beløb af 7 Millioner. Det er fornemmelig Speculationerne i Bankaktier, som have foranlediget at saa store Beløb af Laan mod Pant i Statspapirer og i Bankens egne Aktier have været søgte i de 4 sidste Aar hos Nationalbanken, thi før disse begyndte at drives i større Stiil udgjorde dette Slags Laan kun et Par Millioner aarlig, og Banken havde saaledes mod haandfaaet Pant kun udlaant

den 31 Juli 1835 . . . . . 2,050,000 Rbd.
— 1838 . . . . . 2,460,000 —
— 1841 . . . . . 3,500,000 —

men derimod

— 1842 . . . . . 6,200,000 —

For at udvide sin Virksomhed har Banken i den nyere Tid oprettet tvende Filialindretninger, nemlig Bankcontoiret i Aarhuus, som blev aabnet den 4 December 1837, og den i Begyndelsen af Aaret 1844 (jfr. Patent 23 Febr. s. A.) aabnede Filialbank i Flensborg. Den sidstnævntes Virksomhed er endnu kun ringe, paa Grund af Hertugdømmernes for 26 Aar siden let forklarlige, men nu aldeles umotiverede Uvillie imod at have noget at gjøre med den danske Nationalbank og dens solide Seddelsystem, og den har derfor ogsaa kun i Aaret 1844/1845 givet et Overskud af 3600 Rbd., og i Aaret 1845/1846 af 14,100 Rbd.; men da det ikke er sandsynligt at den større Masse af Hertugdømmernes Indvaanere i Længden ville lade sig saaledes forblænde af nogle Partigængeres tomme Deklamationer, at de ikke skulle indsee hvad Fordeel Hertugdømmerne ville kunne have af Filialer i Flensborg og Rendsborg af den vel bestyrede og paa den solideste Grundvold hvilende National-

bank, saa vil Flensborger-Filialbankens Virksomhed sikkert tiltage i Aarenes Løb, og Haabet herom bestyrkes ved at Bankcontoiret i Aarhuus kun lidt efter lidt har opnaaet den ret anselige Virksomhed, som det for Øieblikket har, og derfor ogsaa endnu i Aaret $\frac{1841}{1842}$ kun gav et Overskud af 79,000 Rbd., medens det i $\frac{1845}{1846}$ har givet et Overskud af 141,600 Rbd.

Seddelmassens Størrelse angives i Bankregnskaberne til 16½ Million, og paa dette Standpunkt har den staaet omtrent i 12 Aar.

Forøvrigt vil Bankens nærværende Status sees af nedenstaaende Udtog af Regnskabet for Bankaaret fra 31 Juli 1845 til 1 August 1846.

	Rbdlr.
Nationalbankens Activer vare den 1ste August 1846:	
1) Bankhæftelser i Danmark og Hertugdømmerne....	348,808
Da Bankhæftelserne forrentes med 6½ Procent maa man undre sig over at de ikke allerede for længere Tid siden alle ere indfriede. I Aaret 1832 var endnu uindfriet 3,390,000 Rbd.; i Aaret 1837 2,920,000 Rbd., og i Aaret 1842 1,102,000 Rbd. Af det for Øieblikket endnu uindfriede Beløb af 348,808 Rbd. falder kun 20,590 Rbd. paa Hertugdømmerne.	
2) En kongelig 3 Procents Obligation, stor til Rest (jfr. S. 681)............................	6,494,800
3) Tilgodehavende hos Bankinstitutet i Altona, til Rest af de S. 671 omtalte 11,712,000 Rbd..........	346,888
4) Udlaan mod haandfaaet Pant, fornemmelig bestaaende af Bankaktier og kongelige Obligationer (jfr. S. 686)............................	8,325,005
5) Udlaan i faste Eiendomme	2,901,790
6) Udlaan mod Pant i Varer	59,000
7) Disconterede Vexler (jfr. S. 686).............	4,192,913
8) Vexler i Hamborger Banco	1,872,782
9) Protesterede Vexler	126,294
(Efter Gjennemsnit af de 4 foregaaende Aar udgjorde de protesterede Vexlers Beløb kun 68,000 Rbd. aarlig)	
10) Uvisse Fordringer	2,333
11) Obligationer, Aktier m. m.	311,020
12) Sølvbarrer i Kjøbenhavn og Flensborg (jfr. S. 683)	1,880,579

13) Bankcontoiret i Aarhuus	2,615,787
14) Sammes Bankoconto	1,024,984
15) Vexler fra Bankcontoiret i Aarhuus	327,200
16) Filialbanken i Flensborg	122,346
17) Sammes Bankoconto	485,257
18) Vexler fra Filialbanken i Flensborg	155,191
19) Restancer m. a. m.	184,481
20) Kassebeholdning	4,582,548
	36,309,501

Nationalbankens Passiver vare den 1 August 1846:

1) Udfærdigede Sedler og Tegn	16,500,000
2) Aktiekapitalen	13,463,446
3) Obligationer for slesvig-holsteenske Statkammerbeviser (jfr. S. 665)	2,135,820
4) Bankens Gjeld i Anledning af de i Aarene 1813—1818 gjorte Indbetalinger af de ⅞ Hæftelser af Jorder og Tiender i Danmark (jfr. Note ** S. 681)	370,115
5) Indlaan i Hamborger Banco til 3 Procent Rente	691,770
6) Indlaan i Hamborger Banco til 2 Procent Rente	597,616
7) Obligationer for Indlaan til 3 Procent Rente	690,300
8) Obligationer for Indlaan til 5 Procent Rente	76,424
9) Uafforbret Udbytte	28,705
10) Forskjellige Passiva	192,870
11) Den til Udbytte for det tilbagelagte Bankaar bestemte Deel af Aarets Gevinst (876,101)	841,465
22) Saldo, som udviser Bankens Overskud over Aktiecapitalen	720,970
	36,309,501

Nationalbankens Indtægter i Bankaaret fra 31 Juli til 1 August 1846.

a) Overskud fra Bankcontoiret i Aarhuus	141,620
b) Overskud fra Filialbanken i Flensborg	14,145
c) Renter af endnu uindfriede Bankhæftelser	23,067
d) Renter af en kongelig 3 Procents Obligation modtagen i Anledning af Afgjørelsen med Finantserne	196,726*)

*) Resten af Bankens S. 681 omtalte temporaire aarlige Indtægt af 328,000 Rbd., hvilken tilflyder den som Afdrag paa den ovennævnte Obligation paa 7,300,000 Rbd., findes ligesaalidt som Bankens Indtægt ved Indfrielse af Bankhæftelser, eller ved de fra Bank-Institutet i Altona modtagne Summer, nogensteds tagne til Indtægt i Bank-Regnskabet; men samme maa søges i den Forhøielse, som flere Aktiver, saasom Sølvbarrer, Kassebeholdning o. a. desl., have erholdt.

e) Renter og Disconto (Derunder Disconto for her betalbare Vexler 171,683 Rbd., Renter af Vexler i Hamborger Banco og af de hos Correspondenterne i Hamborg og Altona staaende Summer 123,893 Rbd., Renter af Laan mod forskjellige Slags Pant 464,870 Rbd.).	772,500
f) Vundet paa Coursen for Hamborger Banco	86,049
g) Forskjelligt	5,550
	1,189,657

Nationalbankens Udgifter i Bankaaret fra 31 Juli 1845 til 1 August 1846.	
a) Renter af Indlaan og af forskjellige Slags af Banken udstedte Obligationer (Derunder 84,922 Rbd. i Rente af de for slesvig-holsteenske Skatkammerbeviser udstedte Bank-Obligationer, jfr. S. 665).	164,000
b) Provisioner og Courtage i Hamborg	19,110
c) Omkostninger ved Myntning	19,687
d) Godtgjørelse for falske Sedler	323
e) Omkostninger ved at fabrikere nye Sedler til Ombytning med de ældre (Derunder 7161 Rbd. for Seddelpapiir, 4220 Rbd. for Trykning, 6792 for Underskrift og Numeration, og 5396 for Gravering til de nye Hundreddaler-Sedler).	27,566
f) Administrationsomkostninger (Derunder Gage til Bankens Embedsmænd og Betjente 44,550 Rbd.).	73,784
g) Forskjelligt	9,086
h) Saldo, som er Aarets Gevinst	876,101
	1,189,657

Bankens Bestyrelse bestaaer af 15 til Octroyen eedbundne Repræsentanter, af hvilke 3 aarligen afgaae, og af 5 Directeurer. Naar een af Repræsentanterne afgaaer, vælge de andre hans Eftermand. Efter gammel Sædvane vælges 5 af Repræsentanterne af Godseiernes, 5 af Juristernes og 5 af Kjøbmændenes Stand. Af Bankens Directeurer vælges de 4 af Repræsentanterne, og een af Kongen, alle paa 5 Aar. Directeurerne kunne umiddelbart gjenvælges, Repræsentanterne først efter 2 Aars Forløb. Justitsministeren er som saadan kongelig Bankcommissair, og har i denne Egenskab at paasee at Statens Tarv ikke lider ved Bankens Virksomhed. Bankbestyrelsen er forpligtet til aarligen at aflægge offentligt Regnskab over Bankens Virksomhed; Generalforsamling af Interessen-

terne afholdes derimod aldrig. Af Bankens Directeurer ere to efter Sædvane Handelsmænd, og den ene af disse leder Disconteringen af indenbyes Vexler, den anden de med Kjøb af Banko-Vexler forefaldende Forretninger.

13) Laane-Institutter til Handelens Fremme.

Af Laane-Institutter til Handelens Fremme har den danske Stat kun et eneste, nemlig Centralkassen i Kjøbenhavn. Dette Institut blev stiftet i Aaret 1829, (som Fortsættelse af det ophævede østersøeiske Compagni, som allerede nogle Aar tidligere havde virket som Laaneinstitut), af private Interessenter, som tegnede sig for 400 Aktier, hver paa 400 Rbd., og strax herpaa indskød 100 Rbd. pr. Aktie, hvilket Sammenskud af 40,000 Rbd. i Aaret 1833 ved et Tilskud af 20 Rbd. pr. Aktie blev forhøiet til 48,000 Rbd. Ved aarlig at henlægge en Deel af Udbyttet, deels til Reservefondet, deels naar sidstnævnte har naaet et vist maximum, til Capitalen, er der efterhaanden accumuleret et Beløb af lidt over Halvdelen af hvad Aktionairerne selv have indskudt. I Aaret 1844 blev der udstedt 100 nye Aktier, paa hvilke der strax maatte indskydes 150 Rbd. paa hver, og Aktieindskuddet blev derved forøget med 15000 Rbd., (hvorimod et i Aaret 1842 erlagt Tilskud af 20 Rbd. pr. Aktie imod Interimsbeviser blev tilbagebetalt Aktionairerne i Decbr. 1843); og Aktieindskuddet var saaledes ved Udgangen af Aaret 1845 81,000 Rbd.

Centralkassen gjør Udlaan, (ordentligviis dog ei til et mindre Beløb end 1000 Rbd.), mod haandsaaet Pant i courante ei let fordærvelige Vare eller i saadanne Effekter, der almindeligviis af et Laaneinstitut betragtes som betryggende Sikkerhed, og den disconterer ogsaa Vexler og andre Forskrivninger, naar saadanne ei lyde paa længere Tid end 3 Maaneder. Paa Vare laanes i Reglen ikke mere end Halvdelen eller i det Høieste Totrediedelen af Værdien, hvorimod Administrationen er berettiget til paa Effekter at udlaane noget mere. Laanene,

som udbetales den Paagjeldende i Vexler udstedte af Centralkassen, hvilke den dog i Reglen, naar Laantageren ønsker det, selv disconterer, erholdes vel kun paa 6 eller 12 Uger, men Fornyelse nægtes i Reglen ikke. Penge, som laanes i Centralkassen, koste Laantagerne i forskjellig Slags Provision, Contoirgebyhr, Stempel o. a. desl. c. 5 pCt. pro anno. Centralkassen modtager Indlaan til 3, 3½ eller 4 pCt., eftersom Pengene blive indestaaende længere eller kortere hos Institutet, dog ikke paa kortere Tid end 3 Maaneder, og den har ligeledes meget ofte, for at forøge sin Driftscapital, gjort Laan hos Nationalbanken. Alt videre om Forretningsgangen kan sees i det allernaadigst confirmerede Reglement for samme af 25de Febr. 1831.

Centralkassen har lige siden dens Oprettelse havt en gavnlig og anselig Virksomhed, fornemmelig fordi Nationalbanken tidligere slet ikke, og i den nyere Tid kun i en ringe Grad, har gjort Udlaan mod Pant i Varer, og da den har havt det Held at blive bestyret med sjelden Dygtighed, Takt og Omhu, saa har den ogsaa været indbringende for Interessenterne.

Centralkassens Virksomhed siden dens Oprettelse vil kunne sees af følgende Tabel:

Aar.	Aktie-Indskud.		Omsætning.	Beløb af udestaaende Laan den 31 December.	Netto Gevinst.	Udbetalt af Netto-Gevinsten i Udbytte til Actionairerne.			
		Rbd.	Rbd.	Rbd.	Rbd.	Rbd.			
1830	400 Aktier	40,000	750,900	247,300	2000	2000	5	Rbd.	pr. Actie.
1831	dito	40,000	1,181,200	296,500	3700	2400	6	—	—
1832	dito	40,000	1,458,100	391,000	4600	2400	6	—	—
1833	dito	48,000	1,924,400	497,700	5600	2800	7	—	—
1834	dito	48,000	1,777,500	460,200	5400	2800	7	—	—
1835	dito	48,000	1,922,500	540,600	5700	3200	8	—	—
1836	dito	53,200	2,129,400	539,300	6200	4600	11½	—	—
1837	dito	53,200	1,827,700	425,000	6050	4600	11½	—	—
1838	dito	53,200	1,578,500	455,500	5900	4200	10½	—	—
1839	dito	53,200	1,916,200	518,200	5700	4400	11	—	—
1840	dito	53,200	2,237,400	572,000	3650	3400	8½	—	—
1841	dito	60,000	2,157,100	526,800	4500	4000	10	—	—
1842	dito	80,000	2,436,400	720,700	7700	6200	15½	—	—
1843	dito	80,000	2,672,200	675,300	6600	5600	14	—	—
1844	500 Aktier	75,000	2,802,200	806,000	7700	6000	12	—	—
1845	dito	81,000	3,278,000	870,000	9500	7000	14	—	—

Administrationsomkostningerne udgjøre c. 4000 Rbd., og Reservefondet udgjorde den 31 Decbr. 1845 7600 Rbd.

Som Følge af det gode Udbytte Aktierne have givet staae de for Øieblikket i en Priis af c. 250 Rbd.

Centralkassens Udlaan har i den nyere Tid flere Gange naaet den yderste Størrelse, de ifølge Lovene maa have i Forhold til Aktiekapitalen, (nemlig det Tidoppelte Beløb af samme) og Bestyrelsen har som Følge heraf oftere været nødt til at afvise Begjeringer om Laan, for hvilke der er bleven budt betryggende Sikkerhed; og da der ikke er nogen Sandsynlighed for at Nationalbanken, som først i de senere Aar er begyndt med i en ringe Grad at gjøre Udlaan paa Varer, for det Første skulde udvide sine Forretninger i denne Retning, eller vise sig mindre kræsen i Valget af de Papirer, hvilke den vil modtage som haandfaaet Pant, eller mindre nøieregnende med Bestemmelsen af det Beløb, som den vil laane paa samme, saa vil Centralkassen, vistnok i lang Tid endnu kunne have en for Handelen og dens Interessenter lige gavnlig Virksomhed.

14) Assurance paa Varer, Effekter og Skibe.

For Assurance paa Varer, Meubler og Effekter i Hovedstaden haves det ved Octroy af 11 Mai 1778 stiftede Kjøbenhavnske Brandassurance-Compagni paa Varer og Effekter. Dette Institut, som under 24 Mai 1843 har faaet en ny Octroy, har en Grundfond paa 600,000 Rbd., fordeelt paa 4800 Aktier, hver lydende paa $\frac{1}{4800}$ Deel af Compagniets samtlige Eiendele, hvilket for Tiden med et rundt Tal vil svare til 225 til 230 Rbd., (hvorimod der tidligere var 1200 Aktier, hver lydende paa 500 Rbd.), og endvidere skal der ifølge § 2 i den nysnævnte Octroy til de Assureredes Betryggelse henlægges 400,000 Rbd. Sølv som en garanterende Tillægsfond,

som ikke maa fordeles blandt Interessenterne, forend Compagniet engang maatte blive opløst. Den heromhandlede Anstalts Virksomhed er tiltaget meget betydeligt, og medens det hos samme forsikkrede Beløb i Aarene 1826—1830 kun i Gjennemsnit udgjorde 6,600,000 Rbd., beløb det sig i Aaret

1842 til	19,030,000	Rbd.
1843 til	20,207,000	—
1844 til	22,147,950	—
1845 til	23,968,600	—
1846 til	25,518,390	—

Assurancen paa Meubler og Effekter, (for hvilken der i grundmurede Bygninger betales ¼, og i Bindingsværksbygninger ½ Procent af den angivne Værdi), udgjør i Reglen omtrent Halvdelen af det forsikkrede Beløb. Udbyttet af Aktierne, som lige til for kort Tid siden lød paa 500 Rbd., har været

i	1840	1841	1842	1843	1844	1845	1846
	68 Rbd.	68 Rbd.	78 Rbd.	45 Rbd.	60 Rbd.	64 Rbd.	60 Rbd.

og skjøndt Aktierne nylig ere deelte i 4 hver, (jfr. det paa foregaaende Side Anførte), staae de derfor ogsaa for Øieblikket i en Priis af 295 Rbd. Administrationsomkostningerne udgjorde i Aaret 1846 9300 Rbd., Erstatningerne 42636 Rbd., Præmierne 83350 Rbd., og Renterne af Compagniets Fond 42819 Rbd.

For den øvrige Deel af Kongeriget og for Hertugdømmerne haves det kongelig octroyerede almindelige Assurance-Compagni paa Varer og Effekter, som er oprettet ved Octroy af 4 April 1798, der endnu er gjeldende for samme. Dette Compagnies Virksomhed, som nu er 4 Gange saa stor som for 2 Decennier siden*), vil for den nyere Tids Vedkommende sees af følgende Tabel.

---

*) I Aaret 1821 udgjorde Beløbet af de forsikkrede Summer kun 4,628,000 Rbd., og i Aaret 1831 kun 7,826,000 Rbd.

Aar.	Forsikkret Capital.	Præmier.	Renter af Grundfondet.	Erstatninger.	Administrationsomkostn.	Udbytte.
1840	16,006,670	103,937	52,511	51,656	17,296	8 pCt.
1841	17,087,375	100,729	53,941	24,111	16,354	14 —
1842	19,276,950	95,596	54,831	46,970	16,086	14 —
1843	19,915,790	101,344	53,263	73,703	16,186	9 —
1844	21,105,255	115,762	54,082	35,879	16,708	14 —
1845	20,927,609	107,462	53,979	24,870	16,589	14 —
1846	23,265,135	110,086	54,379	86,844	16,985	8 —

Aktierne, hvis Antal er 8195, hver lydende paa 100 Rbd., staae paa Grund af det gode Udbytte, som de saaledes i lang Tid have givet, for Øieblikket i en Priis af 210 Rbd.

I Provindserne, fornemmeligen i Hertugdømmerne, findes der et stort Antal, for størstedelen i den nyere Tid opstaaede, private Foreninger for Asfurance paa Meubler, Vare og Effekter, af hvilke enkelte, (f. Ex. den sjellandske), have en ikke ubetydelig Virksomhed. At Compagniets Virksomhed ikke desto mindre bestandigen er gaaet fremad, viser Nationalvelstandens betydelige Forøgelse.

For Asfurance paa Skibe haves det den 10 April 1726 oprettede Kongelig octroyerede Sø-Asfurance-Compagni i Kjøbenhavn, hvis nugjeldende Octroy er af 1 Juli 1746. Dette Compagnies Virksomhed er nu over 7 Gange saa stor som for 20 Aar siden. Det hos samme forsikkrede Beløb udgjorde nemlig i Gjennemsnit:

i Aarene	1821—1825	1,060,000	Rbd.	aarlig,
—	1839—1843	7,199,000	—	—
i Aaret	1844	6,422,165	—	—
—	1845	7,157,107	—	—
—	1846	7,722,816	—	—

Dette Compagni er grundet paa 600 Aktier, hver paa 1000 Rbd., som have givet i Udbytte

i Aaret	1840	1841	1842	1843	1844	1845
	40 Rbd.	60 Rbd.	52 Rbd.	46 Rbd.	44 Rbd.	38 Rbd.

og som derfor ogsaa for Øieblikket kun staae i en Priis af 750 Rbd.

Administrationsomkostningerne udgjorde i Aaret 1846 11,730 Rbd., Erstatningerne 268,688 Rbd.; og Præmierne 213,268 Rbd.

Ved Siden af det kgl. octr. Sø-Assurance-Compagni har der desuden i circa 70 Aar bestaaet en i Aaret 1836 omorganiseret privat Sø-Assurance-Forening, som med afvexlende Held har concurreret med det kgl. octr. Compagni, og i forskjellige Perioder endogsaa gjort flere Forretninger end samme. Interessenterne i denne private Sø-Assurance-Forening bestaae af en Deel af Hovedstadens anseteste Handlende og Pengemænd, som have tegnet sig for visse Procentandele eller Portioner, i Forhold til hvilke de tage Deel i Udredelsen af Erstatningerne, og i Præmierne, hvorhos de tillige have sammenskudt en Fond for Krigstilfældes Skyld, der skal beløbe sig til 300,000 Rbd. I den senere Tid skal denne Forenings Forretninger omtrent have været af samme Omfang som Compagniets. Hos begge disse Sø-Assurance-Selskaber tegnes ogsaa et stort Antal Assurancer for udenlandsk Regning.

Om Handelsberettigelse, Kjøbstæder, og Kjøbstadborgerskab.

Handel maa i den danske Stat i Reglen kun drives i Kjøbstæderne*), hvorved dog maa bemærkes, at Handelsrettighedernes Væsen kun bestaaer i at fastholde Vare, som man med Hensyn til saadan Afsættelse har forskaffet sig, saa at blandt andet Falholdelse af egne Arbeider ikke kan ansees som Handel.

Foruden Handel maa ogsaa Haandværk, Værtshuushold og det Erhverv, der søges ved Reisendes Befordring ordentlig-

*) Patent af 14 November 1826 hjemler dog Adgang til paa Landet i Hertugdømmerne at drive Høkerhandel med en Mængde Artikler.

viis kun udøves i Kjøbstæderne, og Indbegrebet af de til disse fire Hovedklasser hørende Næringsgrene udgjør den saakaldte Kjøbstadnæring eller borgerlige Næring. De under Begrebet af samme hørende Næringsveie kunne imidlertid ikke drives af Enhver, der har Bopæl i en Kjøbstad, men kun af dem, som paa samme have taget Borgerskab. De almindelige Betingelser for at kunne faae Borgerskab ere i Kongeriget i Korthed: At Vedkommende melder sig hos Byens Magistrat og angiver hvad Haandtering eller Næringsgreen han agter at ernære sig ved, og godtgjør, 1) at han er fuldmyndig, 2) at han ikke har været hensat til Arbeide i nogen Straffeanstalt, (jfr. dog Pl. 29 Octbr. 1824); 3) at han enten er ansat ved Borgervæbningen eller har Fritagelse i saa Henseende, samt at han, hvis han er værnepligtig, enten har Vedkommendes Tilladelse til saaledes at nedsætte sig, eller har Udygtigheds-, Affkeds- eller Frihedspas; 4) at han, saafremt der i Byen er Laug paa den opgivne Næringsvei, forud er bleven optagen i Lauget*), eller, hvis der fordres Dulighedsprøve som Betingelse for Nedsættelse, har aflagt samme; 5) at han, saafremt det er nødvendigt, har erhvervet høiere Tilladelse eller Bevilling til den attraaede Næringsdrift. Til visse Næringsveie, som hverken udkræve særdeles Kundskaber, Capital eller Anstrengelse, nemlig Marskandisernes, Jernkræmmernes, Auktionsholdernes, Værtshuusholdernes, Øltappernes, Kaffe- og Theeskjænkernes, Billardhol-

*) For Øieblikket er der endnu 5 Handelslaug i Kjøbenhavn, (nemlig Viinhandlernes, Silke-, Ulden- og Lærredskræmmernes, Hørkræmmernes, Urtekræmmernes, og Isenkræmmernes); men som bekjendt har der været forelagt de i Aar (1846) afholdte Stænderforsamlinger et Udkast til en ny Anordning for Kjøbenhavn om Handelsrettighed, ifølge hvilken disse Handelslaug ville bortfalde, og Borgerskab paa Handel, (naar nogle enkelte Handelsvirksomheder undtages), for Fremtiden ikke blive taget paa en bestemt Handelsgreen, men enten paa Handel en gros eller Handel en detail. — Helsingør, Aalborg og Odense have hver 1 Handelslaug.

dernes, Spiseværternes, Marketenternes og Hørkernes, er Adgangen gjort vanskeligere, i det der ikke gives nogen ubetinget Ret til at erholde Borgerskab paa samme, men udfordres en særegen Tilladelse dertil, som kun kan meddeles naar den Paagjeldende har fyldt sit 45de Aar, og (i Kjøbenhavn) ei er Politiet bekjendt fra nogen ufordeelagtig Side. Borgerskab maa kun meddeles paa en bestemt Næringsvei (jfr. Reskr. 14 April 1820), og flere Næringsveie maa i Reglen ei forenes. For Borgerskab i Kjøbenhavn erlægges en Afgift af, ved de til første Klasse hørende Næringsveie 100 Rbd., 2den Klasse 60 Rbd., 3die Klasse 40 Rbd., 4de Klasse 30 Rbd., 5te Klasse 20 Rbd., 6te Klasse 10 Rbd. **) De øvrige lovlige Omkostninger beløbe sig til omtrent ⅛ Deel af den for hver Klasse nysnævnte Afgift, og bestaae af stemplet Papiir

*) Næringsveienes Inddeling i de forskjellige Klasser er for Øieblikket følgende: 1ste Klasse: Entrepreneurer for Forlystelsesanstalter som Tivoli, Casino og Folketheatret, Grosserere, Sukkerraffinadeurer, Tømmerhandlere, Vexellerere. 2den Klasse: Bryggere, Garvere, Herbergerere, der tillige drive Gjestgiveri og Vertshuushold, Karetfabrikanter, Materialister, Restaurateurer, Conditore, som beværte paa Stedet, Reebslagere som have lukte Bauer, Sæbesydere, Skorsteensfeiermestere, Trakteurer, Viinhandlere. 3die Klasse: Auktionsholdere, Berlinerblaatfabrikanter, Billed- og Ornamentskjærere, Bogtrykkere, Boghandlere og Musikhandlere, Billardholdere, Baandfabrikeurer, Camphinlampefabrikeurer, Farvere, Fineerfabrikeurer, Fiskehandlere, Guldtrækkere og Guldslagere, Glashandlere, Hosekræmmere, Hørsvingere, Jern- og Grydestøbere, Isenkræmmere, Kaffemøllere, Kunstfyrværkere, Kattuntrykkere, Klædefabrikeurer, Silke- og Klædekræmmere, Kortfabrikanter, Musik- og Instrumentmagere, Mekanici, Muurmestere, Nyrnberghandlere og Galanterihandlere, Orgelbyggere, Papiirfabrikeurer, Pibefabrikeurer, Skibsbygmestere, Steenhuggere, Saffiansfabrikeurer, Saltraffinadeurer, Staalfabrikanter, Seil-, Flag- og Compasmagere, Stivelsefabrikeurer, Skedevandsfabrikeurer, Speilhandlere, Strømpefabrikeurer, Skorsteensfeiere paa Stadens Grund udenfor Portene, Theaterentrepreneurer, Tapetfabrikeurer, Tøifabrikeurer, Tobaksfabrikeurer, Tømmermestere, Tilberedere af hermetisk nedlagte Føde-

til Borgerskabsbrevet, (jfr. derom Frd. 3 Dec. 1828 § 5), Expeditions-gebyhr, respective 12, 9, 6, 4, 3, 2 Rbd. efter Nærings-

---

vare, Uldhandlere, Urtekræmmere, Voxblegerier, Vildt- og Frugthandlere, Eddikebryggere. 4de Klasse: Antiqvitets- og Raritetshandlere, Bagermestere, Brændeviinsbrændere, Bundtmagere, Sukkerbagere, som ikke beværte paa Stedet, Consurhandlere, Destillateurer, Dugmagere, Essents- og Extracttilberedere, Feldberedere, Fiskebeensskærere Fiskeblødere, Gartnere, Grov- og Kleinsmede, Guldsmede, Hattemagere og Hattehaarstilberedere, Handlende med chinesiske, ostindiske og visse vestindiske Varer, Hyrekudske, Hestehandlere, Hjulmænd, Juvelerer, Klokkestøbere, Kniplingskræmmere, Kobbersmede, Karduanberedere, Marskandisere og Meubelhandlere, Modehandlere, Meel- og Grynhandlere, Møllere, Nodetrykkere, Oliemøllere, Plattenslagere, Pletterere, Remmesnidere og Sadelmagere, Slagtermestere, Spekhøkere, Spiseværter, Sværdfegere, Silkevævere, Skippere, Porcellains- og Pottehandlere, Tobakshandlere, Uhrmagere, Viinkyppere, Vognmænd i det store Laug, Voxdugsfabrikanter. 5te Klasse: Barberere og Badere, Blegemænd, Barometmagere, Bogbindere, Bødkermestere, Blytækkere, Blikkenslagere, Blokke- og Rokkedreier, Bøssemagere, Cigarfabrikeurer, Chokolade-, Lak og Pennefabrikeurer, Formskjærere, Futteralmagere, Frugt- og Grønthandlere, Graveurere og Signetstikkere, Gjørtlermestere, Glarmestere, Gibsstøbere og Gibsere, Haardugsvævere Havregrynsmaler, Hesteudleiere, Kammagere, Kobber.rykkere og Steentrykkere, Kunstdreiere og Paraplymagere, Lysestøbere, Lærredshandlere, Liimfabrikeurer, Malermestere og Forgyldere, Marketentere, Naalemagere, Pottemagere, Træskohandlere, Reebslagere, der have aabne Baner, Sennopsmalere, Snedkere, Skomagere, Skræddere, Stereotypstøbere og Trykkere, Tapetmagere, Tøismede, Vognmænd i det lille Laug, Skriftstøbere, Vævermestere, Øltappere, og Thee- og Kaffeskjenkere og Værtshuusholdere. 6te Klasse: Børstenbindere, Brolæggere, Brødbagere, Blyantsfabrikanter, Filehuggere, Frimestere af alle Laug, Fiskere, Handskemagere, Heglemagere, Jernhandlere, Kandestøbere, Kukkenbagere, Kampherraffinadeurer, Kartemagere, Kallundshandlere, Knapmagere, Kurvemagere, Lædertougere, Melkehandlere, Nagelsmede, Oblatfabrikeurer, Overskjærere, Parykmagere og Haarskjærere, Pergamentmagere, Pølsehandlere, Porcellainsklinkere, Possementmagere, Propskjærere, Røgmænd, Sandhandlere, Strygeremfabrikanter, Sømfabrikanter, Steen- og Glasslibere, Skjærslibere, Sigte- og Soldemagere, Sporemagere, Trommemagere, Traadhandlere, Tærte- og Bakkelsebagere, Vatfabrikanter.

Et betydeligt Antal Næringsveie ere desuden ansatte til Næringsskat, uden at de, som drive samme ere forpligtede til at tage Borgerskab, og disse Næringsgrene findes anførte i det Føl-

viens Klasse, og en Gave til Fattigbøssen, hvis Størrelse Vedkommende selv kan bestemme, og som i Almindelighed erlægges med 5 Rbd., der tilfalde et Fond, af hvilket der ydes Understøttelse til Borger-Enker og andre Communens Trængende. For Provindskjøbstædernes Vedkommende er Gebyhret for Borgerskabs Erhvervelse betydelig mindre. Jfr. Pl. 14 Januar 1803.

De, som saaledes have taget Borgerskab paa en eller anden borgerlig Næring, danne Kjøbstadborgernes Stand, hvis Rettigheder imidlertid, naar den i selve Borgerbrevet liggende Ret til at drive den paagjeldende Næringsvei fraregnes, i det Væsentlige indskrænke sig til Valgbarhed eller Adgang til forskjellige Communalembeder og Bestillinger, som ere ærefulde eller forbundne med Indtægter*), og Adgang til forskjellig Slags Understøttelse, (f. Ex. Legater o. a. desl.), som efter de om samme handlende Bestemmelser ere forbeholdne den paagjeldende Byes Borgere og deres Enker og Børn. Af Forpligtelser, som ere særegne for Kjøbstadborgerne, fremfor for Kjøbstadindvaanerne, er der imidlertid paa den anden Side, i det Væsentlige, heller ingen andre end de forskjellige Afgifter, der paahvile Næringsdriften, og Forpligtelsen til at paatage sig een eller anden Communalvirksomhed, til hvis Overtagelse den Paagjeldende maaskee mod sit Ønske kunde blive valgt.

---

gende under Skattevæsenet, hvor Næringsskatten nærmere er omtalt.

*) Enhver, der eier en grundtaxtpligtig Bygning i Kjøbenhavn, som er assureret for 4000 Rbd. eller derover, eller en Bygning, der er fri for Grundtaxt, som er assureret for 6000 Rbd. eller derover, er efter Forordringen af 1 Jan. 1840 om Kjøbenhavns Communalbestyrelse, uden Hensyn til om han er Næringsbruger eller ikke, naar han har personligt Hjem i Staden eller paa dens Grund, berettiget til, efter aflagt Borgereed, at erhverve Borgerskab og derved Valgbarhed; men deres Antal, som hidtil have benyttet sig af denne Ret, udgjør kun noget over en Snees Stykker.

Forrettigheder for selve Kjøbstæderne, (hvoraf altsaa alle Kjøbstad-Indvaanere nyde godt), ere: at de i Henseende til Retsplejen og Bestyrelsen danne særegne Communer; at de nyde større Selvstændighed og Selvvirksomhed med Hensyn til Communalbestyrelsen end Landcommunerne; at de forholdsviis ere stærkere repræsenterede i Provindsialstænderne end Landdistrikterne; at de have Ret til at holde (Axel-) Torv, og at Kjøbstadjorderne nyde visse Begunstigelser, og, naar de bruges af Byens Indvaanerne, henhøre til det privilegerede Hartkorn. Kjendemærket paa en Kjøbstad er at samme har Magistrat, deputerede Borgere, og Byting, og i Hertugdømmerne, (naar Ærøskjøbing undtages), og for Kjøbenhavns Vedkommende, tillige, at de ikke staae i nogen administrativ Forbindelse med det Amt, indenfor hvis Grændser de ligge, men ere Amtet coordinerede. — Den Kjøbstæderne tilkommende Fritagelse for Landmilitairtjeneste, Ret til Haandværksdrift og Handel, og Markedsret, dele de derimod tildeels med enkelte Flekker, Landsbyer og Distrikter.

Om Flekkerne, og Lade- og Markedspladserne i den danske Stat, anføres her efter A. Baggesen og Falck Følgende:

Flekkerne adskille sig fra Kjøbstæderne derved, at de henhøre under det Amts eller Distrikts Forvaltning, hvori de ligge, og med hvilket de have en fælles Communalnexus. De have derimod tilfælles med Stæderne at de drive borgerlig Næring, hvilket i nogle Flekker hidrører fra at de ere i Besiddelse af Langsprivilegier, men i Almindelighed dog kun fra, at de i Flekkerne boende Individer letteligen erholde Concession til at drive borgerlig Næring. Endvidere ere endeel af Flekkens Beboere fritagne for Landmilitairtjeneste. Som en Følge af dette Begreb om en Flekke, gives der egentlig ingen saadanne i de danske Provindser, og selv i Hertugdømmerne lader

deres Antal sig ikke ganske nøie angive, da flere benævnes som saadanne blot ifølge Sprogbrug*).

Man kan imidlertid som Flekker betragte følgende Steder, der deels have Laugsprivilegier, deels i Militairsager ansees for Flekker, deels med Hensyn til Indbyggernes Næringsveie og deraf flydende Forhold have mere Lighed med en Kjøbstad end med en Landsby.

a) I Hertugdømmet Slesvig følgende 15: Bredstedt, Glücksborg, Lygumkloster, Schwabstedt, Marstal paa Ærø, Norborg og Augustenborg paa Als, hvilke syv Steder i Militairsager ansees for Flekker, og tillige, naar Glücksborg undtages, have Laugsprivilegier. Endvidere: Arnis, som har Flekkeprivilegium og i Stænderanordningen henregnes under Kjøbstædernes Valgdistrikter, Cappeln, Høyer*), Oldensworth og Wyck, som i Folketællingstabellerne særskilt opføres under Navn af Flekker; Christiansfeldt, som har sin egen Øvrighed og i Stænderanordningen henregnes under Kjøbstædernes Valgdistrikter; og Süderstapel og Tating, som efter en i flere Henseender grundet Sprogbrug føre Navnet af Flekker.

b) I Hertugdømmet Holsteen følgende 25: Ahrensboeck, Bramstedt, Barmstedt, Elmshorn (med Vormstegen og Klostersande), Heide, Kellinghusen, Lunden, Meldorf, Neumünster, Pinneberg, Preez, Reinfeld, Uetersen, Wandsbeck, Wedel og Wesselburen, hvilke 16 Steder i Militairsager ansees for Flekker, og tillige, naar Reinfeld undtages, have Laugsprivilegier. Endvidere Blan-

---

*) Størrelsen alene kan imidlertid ikke berettige nogen Landsby til Navn af Flekke, og selv Langenhorn i Bredstedt Amt, den største Landsby i Hertugdømmerne, som har c. 2000 Indvaanere, altsaa et langt større Antal end mange Kjøbstæder, kan ikke henføres til Flekkerne.

*) Høier har ifølge et særegent Privilegium jus commercii et opificiorum. Strengt taget er imidlertid samme, ligesaalidt som flere andre af de ovenanførte Steder, en Flekke.

kenese, Ottensen og Neumühlen (ved Altona), der i Stænderanordningen henregnes under Kjøbstædernes Valgdistrikter; samt Brunsbüttel, Büsum, Marne og Wöhrden, der have Ret til at drive borgerlig Næring; og Grömitz og Grube, som efter Sprogbrug føre Navn af Flekker.

Ligesom flere af de anførte Steder strengt taget ikke ere Flekker, men kun Landsbyer, saaledes synes de nye Anordninger om almindelig Værnepligt og Næringsfrihed, som ere forberedte og alt færdige i Udkast, at maatte fremringe stor Forandring heri.

c) I Kongeriget Danmark kan man sætte i Klasse med de foranførte Steder følgende 11 Byer, paa Grund af deres Indbyggeres væsentligste Næringsvei: Frederiksberg By, Kongens Lyngby, Hirschholm, Frederiksværk, Nordby paa Samsø, Troense paa Taasinge, Tranekjær paa Langeland, Løgstøer, Nørresundby, Hals, og Mögeltönder (i Grevskabet Schackenborg) i Jylland.

I Danmark have, foruden samtlige allerede anførte Kjøbstæder, for Tiden i det mindste 46 Steder Privilegium paa til bestemte Tider, een eller flere Gange om Aaret, at afholde Marked over visse Handelsartikler, fornemmelig Gjenstande til Landmandens Brug. Men da flere af disse Steder kun ere ubetydelige Landsbyer og eenligt beliggende Kroer, bemærkes her blot, at de betydeligste iblandt disse Markedspladse ere: Flekkerne Løgstøer og Nørresundby, Ladepladserne Allinge, Sandvig og Løkken, Kirkebyerne Slangerup og Ry, samt Landsbyen Egeskov i Fyen.

I Hertugdømmerne Slesvig, Holsteen og Lauenborg findes, foruden de tidligere anførte Kjøbstæder, i det mindste 80 Steder, hvor der afholdes aarlige Markeder, og deriblandt ere 28 Flekker. Blandt disse Markedspladser kunne her nævnes: i det Slesvigske Kirkebyerne Broacker, Kliplef, Langenhorn, Leck,

Niebül, Bidl og Sydebrarup; i det Holsteenske Kirkebyerne Bargteheide, Bornhöved, Neuenbrock, Nortorf, Quickborn, Schönberg i Provstiet, Steinbeck, Stockelsdorf og Woldenhorn (Ahrensburg); og i det Lauenborgske Kirkebyen Büchen og Landsbyen Schnackenbeck (Glüsinger Marked).

Da Handel kun maa drives i Kjøbstæderne findes naturligviis de vigtigste Losse- og Ladepladser i disse. Foruden 73 Kjøbstæder og 21 Flekker, som formedelst deres Beliggenhed ved Havet, en Fjord eller Flod, ere Losse- og Ladepladser, er der imidlertid dog en Deel Steder, der kunne betragtes som saadanne, endskjøndt de tildeels kun benævnes Fiskerleier, og iblandt disse ere de bekjendteste: i Sjælland Karrebeksminde, Nørvig og Vedbek; paa Amager: Dragø og Castrupværk; paa Bornholm: Allinge og Sandvig; i Fyen: Falsted og Skibshusene; paa Lolland: Bandholm, Kremnitze og Taars; paa og ved Samsø: Langøre og Kyholm; i Jylland: Løkken, Hadsund, Hjarbek, Hjerting, og Nordby og Sønderho paa Fanø; i Slesvig: Aarøesund, Holnis, Ihlers, Egensund, Holtenau, Ballum, Rutebüller Sluse, Bungsieler Havn, Katingsiel, Keitum paa Silt, og Orth paa Femern; i Holsteen: Hohewacht, Neufeld, St. Margarethen, Brockdorff, Bielenberg, Wewelsfleth, Heltingen og Schulau.

Flere andre Materier, som staae i Forbindelse med Handelen, saasom Lodsvæsen, Consulatsvæsen, Handelstraktater o. a. desl., ere af en saa detailleret Natur, at det saa meget mindre synes hensigtsmæssigt her at behandle samme, som Kundskab om disse Materier vistnok ikke søges i en Statistik.

Ende paa anden Deel.



